هکایله

هېكايىلەر

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيتى شىنجياڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق شۇبئىسى تەرىپىدىن تۈزۈلدى

مىللەتلەر نەشرىياتى

بۇ توپلام 40 ـ يىللاردىن 70 ـ يىللارغىچە بولغان 30 يىل جەريانىدا يېزىلغان ھەر خىل تېمىدىكى تاللانغان ھېكايىلەردىن تۈزۈلدى.

بۇ توپلامغا 30 ـ يىللاردا قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئۆز ئىجادىيىتى بىلەن يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى غەزىنىسىگە ئۆچمەس توھپە قوشقان لۇتپۇللا مۇتەللىپ قاتارلىق پىشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى، 40 ـ ۋە 50 ـ يىللاردىن باشلاپ كوزگە كورۈنگەن ئەرشىدىن تاتلىق، ئابلىمىت مەسئۇدى، قېيۇم تۇردى قاتارلىق بىر تۈركۈم پىشقەدەم ۋە ياش يازغۇچىلارنىڭ ھېكايىلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

بىز توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەردىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «پادىشا سامورايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ» دېگەن فېلىيەتونىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچراپ، ۋەتەننىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن كۈنلەردە، شىنجىياڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئولۇم ئالدىدا جان تالىشىۋاتقان پادىشا سامورايلىرىغا قارشى كۈرەشنىڭ ئارقا سېپىدە ۋەتەننى مۇنقەرز-لىكتىن قوتقۇزۇش يولىدا قانداق كۈرەش قىلغانلىغىنى، «ئەجەل ھودۇقۇشىدا» دېگەن فېلىيەتوندىن گېرمانىيە ۋە ئىتالىيە فاشىستلىرىنىڭ شەرمەندىلەرچە مەغلۇبىيىتى قاتتىق مەسخىرە

قىلىنغانلىغىنى كۆرىمىز. «ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق» دېگەن ئەسىردە ۋەتىنىمىزنىڭ كەلگۈسىگە — يەنى بۈگۈنى ۋە ئەتىسىگە بولغان يۈكسەك ئىنقىلاۋىي ئۇمىتۋارلىق ۋە غايەت زور ئىشەنچ ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىگىنى كۆرىمىز. دولىتىمىز قۇرۇلغانلىغىنىڭ 30 يىللىغىنى تەبرىكلەپ، غەلىبىلىرىمىزگە تەنتەنە قىلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈنلەردە، بۇ ئەسەرلەر بىزگە ھىلىمۇ شۇنچە جەڭگىۋار، تەسىرلىك بولۇپ تۇيۇلىدۇ.

بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەرنىڭ تېمىسى كەڭ، ئۇنىڭدا شىنجىياڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازاتلىقتىن بۇرۇنقى كۈرەشلىرىنى ۋە ئازاتلىقتىن كېيىنكى 30 يىلدىن بۇيان سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنى، بولۇپمۇ تارىخىي بۇرۇلۇش بولۇۋاتقان بۇ يېڭى دەۋردە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ توتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا كورستىۋاتقان قەھرىمانلىقلىرىنى بەدىئى ئوبرازلار ئارقىلىق جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشقان، لېكىن سەۋىيەمىزنىڭ چەكلىك، ۋاقتىنىڭ قىسقا بولۇشى تۈپەيلىدىن، توپلامغا كىرگۈزۈلگەن ھىكايىلەردە ئۇنداق، يا مۇنداق نۇقسانلارنىڭ بولۇشى تەبىئى. كىتاپخانلارنىڭ تەنقىدىي يارىدەم بېرىشىنى ئۇمىت قىلىمىز.

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى

شىنجىياڭ شۇبىسى

1979 - يىل ئوكتەبىر.

مۇندەرىجە

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەجەل ھودۇقۇشىدا (ھېلىيەتون) 1
"پادىشا ساموراىلىرى" ئېغىر ھالسىـ
راىدۇ (ھېلىيەتون) 6
ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق 9
زۇنۇن قادىرى ماغدۇر كەتكەندە 17
ئەرشىدىن تاتلىق تۇنجى كوچىگار 49
تۇردى سامساق خوشاللىق (ھېكاىە)..... 63
ئابلىمىت مەسئۇدى ئۇ ئۇز يولىنى تاپتى 98
قەيۇم تۇردى زەرەپشان بوىىدا (غەرەز ئۇقمايدىغان
ئەر) 116
مالىك كېۋىر تاڭ ئالدىدىكى ئۇچقۇنلار 136
چېكىز لېنشۇ داغۇر يېگىتى 181
ئەخەت تۇردى گۈلخان 227
ئەخەت ھاشىم ياۋا سادىق 251
زوردۇن سابىر دولان ياشلىرى 283

قادىر ھاپىز — پەلەي 330
مەھەممەت پولات — ئالتۇن چىش 342
ھېمىت مەخسۇت — ئۇچرىشىش (دولەت بايرىمنىڭ 30 يىللىق
شېرىپىددىن ئۇمەر — غىغا سوغا) 352
تېمۇر گۇەنچىكفۇ — ئىنسان قەدىرى 392
قاھار جىلىل — ئاچالدا 420
خالىددىن ساتتار — بوراندىكى بۇركۇت 461

لۇتپۇللا مۇتەللىپ

ئەجەل هودۇقۇشىدا

(فېلىيەتون)

«مۇسسۇلىنى گىتلېرگە زېنىت توپ، زەمبىرەك، ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ، ئىتالىيىنى مۇھاپىزەت قىلىش توغرىلىق قەتئى تەلەپ قويغان. مۇسسۇلىنى-نىڭ بۇ تەلىۋى گىتلېرنىڭ ئومۇمى بولىمىنى هەيران قالدۇرغان» (گېزىت خەۋىرى).

نىئاپولدىن بېنىتو مۇسسۇلىنى ئۇلە-تىرىلىشىگە باقماستىن "رىم، نەدىسەن؟" دەپ سىمىز قوسىغدا توختىمىغان ئىشتىننىنى كوتەرگەن پېتى ۋاقىراپ چاپتى.

— ۋاي خالايىق، ئۇتتۇرا دېڭىز كويۇۋاتىدۇ!

— هە، نىمە بولدى؟

— ئۇتتۇرا دېڭىزغا ئوت كەتتى!...

مۇسسۇلىنى ئارقىسىغا قاراپ-قاراپ قويىاتتى. بونا ئارىلىدا، بىزېرتا چوققىلىرىدا ئېتىلغان توپلارنىڭ ئاسمانىنى تىترىتىپ،

"قۇتقۇزىدىغان" باش ھەربى ئىشلار ئومىگىنى تەشكىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بەلگىلەپ بېرىپ چىقىپ كەتتى. مارشاللار ئۇزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۈستىدە سوزلىشىپ كەتتى.

— سەن كاپىلو، يۇگوسلاۋىيىنىڭ جۇغراپىيە ئەھۋالى بىلەن تونۇشامسەن؟

— نىمىشقا تونۇشمايمەن! يۇگوسلاۋىيە تاغلىق رايون. يۇگوسلاۋىيە پارتىزانلىرى بىر تاغنىڭ ئىچىگە سولۇۋالىپ، مېنىڭ ئاكامنىڭ پۇتۇن بىر دىۋىزىيىسىنى قىرىپ تاشلىغان.

— دافنو، سېنىڭ گېپىتسىيە ھەققىدە مەلۇماتىڭ قانداق؟

— يامان ئەمەس. مېنىڭ دادامنى گېپكلەر ئافنا غارىدىن دېگىزغا تاشلىۋەتكەن!

— سەن كاۋىكالىئا، جەنۇپ تەرەپتە خېلى بولغانغۇ؟ قانداق، ئۇ ياق بىلەن چىقىشالامسەن؟

— 5 - ماي كۈندەك، ئىتتىپاقچىلارنىڭ ئەسكەرلىرى قوغلىمسا نېگرلارنى قاچىشتىپ ئويناش كوگۇللۇك ئىدى.

— گالاجىئانى، سەن رۇمىنىيىدە، روسىيە جەڭ مەيدانلىرىدا بولدۇڭ، رۇسلاردىن ئەسىر ئېلىپ باقتىڭمۇ؟

— ھە، ئەلۋەتتە. سەن رۇسلارنى تۇتۇۋالغىنىڭ بىلەن ئۇلار سېنى قويۇپ بەرمەيدىكەن.

مارشال كاۋىكالىئا سوزگە ئارىلىشىپ قالدى:

— بىز ئافرىقىدىن قاچقاندا، قورقىقانغا قوش كورۇنۇپ،

قارا ئىس ـ تۇتەكلەرنى ئەرش ـ ئەلاغا كوتىرىپ ھەيۋەت بىلەن ئېتىلىشلىرىنى كورۇپ تېخىمۇ ئالدىراپ چاپتى. ھېرىپ بارغان بويىچە گىتلېرنىڭ قوينىغا ئېتىلدى. مۇسسۇلىنى ئەكىلەپ ئوكسۇپ يىغلۇۋەتتى. گىتلېر ئۇنى پەپىلەپ بەزلەشكە باشلىدى:

ــ دۇپ ـ دۇگىلەك پور، سېمىز مۇسسۇلىنىم، يىغلىما، نىمە قورقىسەن؟

ــ مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن. ئىتالىيە تىررىن دېگىزى ۋە ئادرىئاتىك دېگىزىدىكى خۇددى بىر ئوتۇكنى سۇغا چىلاپ قويغاندەك يەر تۇرسا، ئۇنىڭغا ئوت تۇتىشىپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

ــ ئەخمەق ئىكەنسەن، ــ دېدى گىتلېر، ــ ئوتۇكە ئوخشىغان ئارالدىنمۇ غەم قىلامسەن؟

ــ ئەمسە قانداق قىلىمەن؟

ــ مەن كىيىۋالىمەن، تامام!

ــ ئۇنى كىيىشكە بولىمايدۇ!

ــ نىمىشقا؟

ــ ئۇنىڭ سىجىلىيە دېگەن چەمى ئاجراپ كەتكەن.

ــ دېمەك، كىيىسەم نىمە بولىدۇ؟

ــ پۇتۇڭغا ئوت تۇتىشىدۇ. پۇتى كويگەن توخۇ ماڭالمايدۇ.

بۇلار كوپ تالاشتىن كېيىن ئايرىلدى. گىتلېر يولىغا راۋان بولدى. مۇسسۇلىنى ئوز ئوردىسىغا (داچىسىغا) گالاجىئانى، كافىلو، دافىنو، كاۋىكالىئا نامىلىق مارشاللارنى يىغىپ، ئىتالىيىنى

مۇسسۇلىنى قورقۇپ:

ــ ۋاي ھېتەك (گىتلېر)!..... ــ دەپ ۋاقىرىۋەتتى.

ــ ۋالاقلىماي جىم يات! ــ دىدى گىتلېر بوغۇق، سەت ئۈنى بىلەن.

ئىككىسى بىر بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تاتىشىپ قارىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، ئوتتۇرا دېگىز تەرەپتىكى دەرىزىدىن كىرىۋاتقان شامالدا مۇزلىغاندەك غوللىرىنى چىقىرىپ، ھودۇقۇپ گاڭگىراشتى. گىتلېر ئاستاغىنا دىدى:

ھوكۇمرانلىق ھارۋىمىز پاتقاقتا پاتتى، بىر چاقى شەرقتە، يەنە بىر چاقى غەربتە...

ــ پېتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئوقمۇ سۇندى.....

ــ "ئوق سۇندى"!.....

ئىككىسىنىڭ كوزى ئالاق ـ جالاق بولۇپ كەتتى.

1943 ـ يىل 28 ـ ماي.

ئافرىقا چوللىرىدە ئوسىدىغان ئادەمگە ئوخشايدىغان كاكتوس ئوسۇملۇكىگە چاس بەرگەندەك بولۇپتۇ ـ دە، كېرەك يوق.

ـ ئەمسە، ئىتالىيەدىن تېچ يەر يوق دېگىنە؟ ـ دەپ سورىدى بىرى.

ـ گىتلېر كىيىۋالمەن دەيدۇغۇ؟

ـ مانا بۇ مۇتلەق قاملاشمايدۇ!

ـ نېمىسى قاملاشمايدۇ؟

ـ ئوتۇكنى قۇرۇق كىيسە پۇتنى غاجايدۇ، ئۇنىڭغا بىرنېمە ئوراش كېرەك.

ـ بىزنى ئورايدىكەن ـ دە!.....

ـ ئۇلۇغ رېمغا شۇكۇر!.....

ـ مۇسۇلىنىغا شۇكۇردە، ئەخمەق!.....

ـ ئۇ ئولۇپ كەتسچۇ؟

ـ ئاندىن ئىمپېرىيىگە شۇكۇر دېسەك بولىدۇ.....

ـ ئۇقماپتۇق.....

مۇسۇلىنى ئۇخلىيالمىدى. ئۇ چۈش كوردى، چۈشىدە مۇنداق بىر ئىش كوردى: مانا، نىئاپول ئۇستىدە نەچچە مىڭلىغان ئىتتىپاقچىلار ئايرۇپلانلىرى ئۇچۇپ يۇرىدۇ، مانا، بومبىلار ياغـدۇردى، مانا، كۇچلۇك پارتلاشلار ئاسمانغا كوتىرىلدى. مانا ئوتتۇرا دېڭىزغا پاراخوتلار توشۇپ كەتكەن..... ئەنە، ئەسكەرلەر قىرغاقتا دەسسىدى. مانا داچىنىك زور بىناسى ئورۇلۇپ كەتتى.....

"ئۇ نۇرىنى چېچىپ تۇرغان قىزىل كۈن" دەپ چۈشەندۈردىڭىز؟

ــ بەلكى قىزىل قان چاچىدىغان دۈگلەك كۈندۈر. مەن تۈغۈلۈپ بۇ يېشىمغا كەپتىمەن، بۇ بايراقنىڭ ئۇرۇش ھەم قان چاچقىنىنى كوردۈم، نۇر چاچقىنى يادىمدا يوق. ــ دىدى قېرى ئۇنىڭ سوزىنى كېسىپ.

ــ مۇنداق ــ دە!

ــ مېنىڭچە شۇنداق ..... يەنە قانداق نىملىرىڭ بار، سورا!.....

قېرى ماختانغاندەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ كورۈندى.

ــ ئۇ قىزىل داغ بولسا، بىر بالا ــ قازا دىگىن ئەمسە؟ ــ يەنە بىر جۈملە سوزنى قوشۇپ قويدى ياش ئەسكەر.

ــ بۇ توغرا ئەمەس. بالا بىلەن قازا بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ.

ــ ئەمسە، بالا دىگەن نىمە؟

ــ بىزنىڭ ئۇلۇغ ئوكيانغا سوقۇشقا كېتىپ بېرىشىمىز بالا بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ــ ھە، قازاچۇ؟

ــ ئەگەر جۇڭگو فۇرونتىغا سوقۇشقا ماڭساق، بۇ قازا بولىدۇ.

ــ ھە، ئەگەر ئىككىسى بىر قوشۇلسىچۇ؟

ــ بالا بىلەن قازا قوشۇلسا نىمە بولاتتى، ئىشنىڭ كارى تامام ۋەسسالام.

"پادىشا ساموراىلىرى" ئېغىر ھالسىزلاىدۇ

(فېلىيەتون)

ياپون "پادىشا ئەسكەرلىرى"نى باسقان زور سوقۇش پاراخودى ئولۇغ ئوكيان فۇرونتىنىڭ ئالدىنقى لىنىيىلىرىگە قاراپ كېتىپ بارىدۇ. تۇن قاراڭغۇ، دېڭىز دولقۇنلۇق..... پاراخوتتىكى 15 ياشلىق ئەسكەر يېنىدىكى 70 ياشلىق قېرى دېڭىزغا بوۋايدىن سوراپ قالدى:

ـــ ئاكا، نېمىشقا بىزنىڭ بايرىغىمىزنىڭ بەلگىسى قىزىل ھەم دۇگىلەك؟

ـــ كىم بىلىدۇ دەيسەن، ئۇكام، ئۇنى!.....

ـــ سەنمۇ ماڭا ئوخشاش بىلمەيدىغان ئوخشايسەن؟

ـــ مەن كىتاپ ئوقۇشنىمۇ بىلەيمەن، ـــ دىدى بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن قېرى، ـــ شۇنداق بولسىمۇ پەرەز قىلىمەنكى، ئۇنىڭ قېنى ـ قىزىل بولۇشى قان بولۇپ، دۇگلەك بولۇشى داغ يەنى قىزىل داغ دىگەن سوزمىكىن دەيمەن.

ـــ ئەمىسە، بىزنىڭ لىيەنىنىڭ سىياسى رەھبىرى بىزگە

ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پاپرلاق

ئۇ ئەزەلدىنلا زور شىر ئىدى.....

ئۇنىڭ شەرقىقە جايلاشقان ماكانى ئاجايىپ كەڭ بولۇپ، دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى قىزىل گۈلنىڭ يېڭى غولىدەكى يوپۇرماقتا ئوخشاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئوپچورىسى خىلمۇ-خىل ماكان ۋە ئوزۇقلۇق ئوخشاش گۈلۈستانلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە كۇننىڭ ئىسسىقلىغىدا يېتىشىدىغان ھىساپسىز كوپ مۇنبەر ئوسسە، شىمال تەرىپىدە كەڭ كەتكەن يايلاقلار، زور دەريالار، مەڭگۈلۈك ئاقۇاش تاغلار، ياز بەك ئاز بولىدىغان جايلار بار. ئۇنىڭ كۇن چىقىش تەرىپىدە ئۇچى-چېكى يوق تۇزلۇق سۇلار يىراقلاردىن بىر خىل ئالاھىدە سۇرئەت بىلەن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئىگىز ئالتۇن قىرغاق-يارلىرىنى سۇيەتتى.

ئۇ (شىر) ماكانىنىڭ كەڭلىگىگە بىر سۇيۇنسە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى خىلمۇ-خىل تەبىئەت بايلىقلىرىنى كورۇپ مەڭ سۇيۇنەر، ئىگىز ئالماس تاغلىرىغا قاراپ لەززەتلىنەر، ماكانىنىڭ يۇرەك

كىچىك ئەسكەرنىڭ كوزلىرى زور ئېچىلدى. ئۇنىڭ ئالدىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندەك بولدى. تەرىنى تۇرۇپ يەنە سورىدى:

ــ ئىككىسى قوشۇلسا گۇم بولسەن دېگىن؟

گۇم بولۇش بۇ ياقتا تۇرسۇن، مىجىڭىڭ چىقىپ قۇم بولسەن.

بۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ھەممە پادىشا ئەسكەرلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىر بىرىگە ئەلەملىك قاراشتى. دېڭىزنىڭ تۇزلۇق ئاچچىق سۇيى يىراقلاردىن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، قەھرى بىلەن پاراخوتنى ئۇراتتى.

1942 ـ يىل 8 ـ دېكابىر.

قوموشتىن توقۇلغان كەك، دۆگلەك قالپىغىنى كىيىپ، ئۇزۇن بامبۇك قوموشىغا قاماق ئېسىپ، كېمىگە چۈشۈپ، دېڭىز بويلىرىدا ئۇزىسە، ياكى خۇاڭخې، ياڭزىجياك (چاڭجياك) نىك بويلىرىدا بېلىق تۇتۇپ يۈرۈپ، تەبىەتنىك باھار تويلىرىغا بېغىشلاپ، ئۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ، غىجەك تارىنىك مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ۋە جاسارەتلىك ئاھاڭى بىلەن تەبىەتنى ھاك-تاك قالدۇرۇپ، سوزۇپ چىرتىۋەرسە، سەن ئۇزەڭنىك نەدە تۇرغانلىغىنى ئونتۇيسەن. بەش مىڭ يىللىق تارىخ سەھنىلىرى ساڭا ۋاراق ئاچىدۇ. ئالدىڭدا رىيال ئوتمۇشنىك سەھنىسى ئېچىلىدۇ. كوز نۇرۇڭ يىراقلارغا — تارىخنىك بۇلۇڭ-پۇشماقلىرىغا چېچىلىدۇ. ئۇنىڭ دەسلەپكى سۇرەتلىرىنى، ئىجادىيەت ۋە كەشپىياتلىرىنى تاماشا قىلىسەن. ياۋروپا مۇزېيلىرىنى لىق تولدۇرغان باي، تارىخىي ماتېرىياللىرىنى كورۈپ، سەندە پەخرلىنىش پەيدا بولىدۇ، چەكسىز خوشاللىنىسەن. ئىجاتكار، سەنئەتكار ئاتا-بوۋاڭغا تۇگمەس مىننەتدارلىق ئوقۇيسەن-دە، قۇچىغىڭنى كېرىسەن. كوزۇڭ يىراقتا ئەمەس، ئوز ۋەتىنىڭگە چۈشىدۇ. بۇيۇك شەنخەيگۇەن، سەددىچىنلەرگە كوز تاشلايسەن، تەسىرلىنىسەن. سېنىڭ خىيال-پىكرىڭدە ئۇزاقتىن-ئۇزاق سوزۇلغان ئاجايىپ پۇختا تاش تام ئاددى بولۇپ كورۈنمەيدۇ. ئۇ سېنىڭ ئوتمۇشتىكى ئەۋلاتلىرىڭنىڭ قان-گوشلىرى بىلەن تۇرغۇزۇلغان ھەيكەل.....

ئۇ — سېنىڭ ئاتا-بوۋاڭنىڭ جاسارىتى، ئۇنىڭ تاشلىرى گوش، ئۇنى بىر بىرىگە تۇتاشتۇرغان ئاھاكلىرى قان. ئۇ قان ۋە گوش

باغرىنى سۇغۇرۇپ قاندۇرۇپ، سالماق ئاققان دەريالىرىغا قاراپ پەخرلىنەر، بۇلبۇللار قاينىمى، نازاكەت گۈلۈستانى.....لەتىپ چىچەكلەر بىلەن لىق تولغان باغلىرىغا قاراپ ئوزىنى ئاللىقانداق يۇكسەك ھىس قىلار ۋە كۇرمىك خوشاللىقلار بىلەن قەلبىگا پاتماس ئىدى.

ئۇنىك يۇرىگى كەك ھاۋانى باشقىچە ئالار، ئۇ ئەتراپقا يىراقلارغا ئۇمىت كوزىنى چوك ئىچىپ قارايتتى.

زور شىر كەك ماكانىمدىن ئادىشىپ قالماي دەپ بىرىنچى قېتىم كومپاسنى، ۋەتەنگە يالماۋۇز - ئەجدىھالارنى كەلتۇرمەس- لىك ئۇچۇن مىلتىق دورىسىنى، ۋەتەن ئەۋلاتلىرىمنى كويۇمچاق- لىق، ۋاپادارلىقتا باقاي دەپ يىپەك كىيىم - كېچەكلەرنى، ماكانىمنىك شان - شەرىپىنى تا ئەبەتكىچە ئۇنتۇلدۇرماي، ئەۋلاتلىرىمغا ئەك بۇيۇك تارىخىي توھپە قالدۇراي دەپ مىخ مەتبەنى، قەغەزنى كەشپ قىلدى. بۇ مۇقەددەس كەشپىياتلار ئۇنىك ئوز ئەۋلاتلىرىغلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا خەلقىغە تەقدىم قىلىنغان باھاسىز كەشپىياتلار ئىدى. بۇ شەرقنىك كەشپىيات دەريالىرى بەلكى ئوز ۋاقتىدا بابىل - ئاسۇرىيە، يۇنان، رىم مەدەنىيەت، سەنئەت كەشپىيات مەنبەسى بىلەن بەسلىشەتتى. بىزنىك بۇ شىرنىك كەشپىيات دەريالى غەربنىك دەريالىرىغا قوشۇلدى. جاھان مەدەنىيىتى، سەنئىتى ۋە ئەدەبىياتىغا توھپە قوشتى. ئۇنىك ئىنسانىيەت تارىخىدا نامى مەغرۇر جارالايدۇ.

ئۇ بۇيۇك ھىكمەتلەرنى جارى قىلىشتىن زادى قايتمىدى.

كۆلەر ئىدى. ئۇ ھاردى، ھاسىرىدى، ئاخىر دەم ئېلىش ئۈچۈن يانپاشلاپ ياتتى. دۇنيانىڭ ئون ئىككىدىن بىرىگە چوڭ پۈتلىرىنى ئۇزاتتى. كىملەردۇر ئويغاق، كىملەردۇر ئۇيقۇدا..... شۇنداق قارا يىللار ئوتتى، قارا بۇلۇتلار قوينىدا كوتىرىلگەن شام چىراقلار بىر خىل يانار، ئۈمىت يۇلتۇزى بورانلارنىڭ ھۇۋلىشىغا قارىماي نۇر چاچار ئىدى.

يېڭى بويۇنتۇرۇقلار تاراقلاشتى، زەنجىرلەر شاراقلاشتى. تاغ-جاڭگاللارنىڭ، باغ-بوستانلارنىڭ، شۇنچە گۈزەل ئانا ماكانىڭ-نىڭ ھوزۇرىنى كۆرەلمىسەڭ، يات "مېھمان" ئەلچىلىرى ساڭا خالىغانچە ھوكۈم قىلسا، جەۋرى-زۇلۇم قىلسا، ئەسكەر-نوكەرلىرىنى تۇرغۇزۇپ، ھەر ئىشقا نازارەتچىلىك قىلىپ غادىيىپ تۇرسا، ئىچكى دەريا، دېڭىزلىرىڭدا ئوز كېمە-پاراخوتلىرىڭ ئەركىن يۈرەلمىسە، چاقىرىلمىغان "مېھمان"لار سېنىڭ سۈيۈڭدە كېزىپ يۈرسە، ئاتا-بوۋاڭ ئەسرەردىن بېرى ساڭا قالدۇرۇپ كەلگەن تۇپراقلىرىڭنىڭ ھوقۇقىغا ئىگە بولالمىساڭ، بۇ قانداق ئىش؟ــ دەپ، زور شىر جان كۆچى بىلەن سىلكىندى..... يەنە بۇرۇنقى سۈرەتلەر ۋاقىتلىق كومۇلدى. قاراڭغۇلۇقنىڭ دائىرىسى كېڭەيدى. بۇ دائىرىنى سۇلالىلەر ئۇرۇغى، كونا خانلار (چىڭ خاندانلىغى) تېخىمۇ چوڭايتتى...

ۋاقىت يەتتى. قارىغۇلۇقنىڭ خۇراپات تۈگمىنىگە ئوت قويۇل-دى. چىڭ خاندانلىغىنىڭ تەختىگە يانار تاغلارنىڭ ئۇچقۇنلىرى تۇتىشىپ، ئۇچقۇنلار يالقۇنلارغا ئايلاندى. خانىڭ تەختى-

بىلەن مەھكەم ئىستىھكام قۇرۇش يولىدا بىزگە ئوتمۇشتىن ساۋاق، كەلگۈسىگە مەسلىھەت، بەلكى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق قورغان قۇرۇش، ئۇنىڭغا دۇشمەن سوقۇلسا مىجىغىنى چىقىرىش، تارمار قىلىپ، كۆلىنى نەدىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە سورۇش دىگەن تارىخىي كورسەتمەك سېزىلىدۇ.

يات "مېھمان"لار زور شىرنىڭ ماكانىغا كوز تاشلايدۇ. جەنـ نەت ئۇلارنىڭ كوزلىرىنى ئوزىنىڭ ئاجايىپ موجىزىلىرى بىلەن قاماشتۇرىدۇ.

دەرۋازىنى بىرى ئۇرىدۇ.

ــ كىم ئۇ؟ ــ شىر زور ئۇن بىلەن ۋاقىرايدۇ.

ــ ئاچ، تولا سوزلىمە، بىز "مېھمان"!.....

قىرغاقتا كېمىلەر ــ "مېھمان" كېمىلىرى توختىدى، تۇيۇقسىز "مېھمان"لار دەسسىدى.

شىر غەزەپلىنىپ، خۇاڭخېنىڭ بىر ساھىلىگە كېلىپ ئولتۇردى. كوزى زور ئېچىلغان، تومۇرلىرى كوپكەن، چىشلىرى غۇچۇرلىغان، چاچلىرى تىك تۇرغان، يۈرەك تېپىشى ئورلىگەن، مۇشتۇملىرى ئىختىيارسىز تۇگۈلگەن ئىدى. قارا بولۇتلار بارغانسېرى كوپەيدى. قار، يامغۇرلار ياغدى. ھاۋا دەھشەتلىك گۈلدۇرلىدى. ئۇيچورىنى زۇلمەت باستى. قار ـ شۇبرغانلار كوزنى ئاچقۇزـ مايدۇ. بوران تاشلارنى دوگىلىتىدۇ..... خۇاڭخې، ياڭزىجياڭغا سەل كەلدى. غەزەپلىنىپ يارلارغا ئۇرۇلدى. شىر ھاۋاغا باقتى. ئۇمىت يۇلتۇزى بىر يوقىلار، بىر كورۇنەر، بىر ھىجىيار ۋە بىر

ئوزىدە تاغدەك كۆچ سەزىپ، پولاتتەك مۇشتۇمنى تۆگۈپ، كۆرەش ئۈچۈن تومۇر قەسەم بەرگەندە، پاكار ئەجدىھا ئۇنىڭغا چىۋىندەك كورۇندى.

دۇشمەن ئوزىنىڭ چۈرىن جېنى بىلەن تاغ كوتەرمەكچى بولدى، دۇشمەن ئىلان گەۋدىسى بىلەن پىل يۇتماقچى بولدى. ئاخىرىنى ئويلىمىدى. زور شىر كۆرەشكە قوزغالدى. دۇشمەننىڭ پىلانلىرىنى كەينى-كەينىدىن تارمار قىلدى. ئۇنىڭ كوزلىرى دۇشمەنگە نەپرەت، سوزلىرى قانخورلارغا لەنەت چاچتى. ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا-بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان-شوھرىتىنى يۈكسەل-دۈرۈپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى.

ئۇ بورانلارغا توزدى. يامغۇردەك ياققان ئوقلارغا كوكرەك كەردى. مىليونلىغان ئېغىر زەمبىرەكلەرنىڭ دەھشەتلىك گۈلدۇر-لەشلىرىگە چىداشلىق بەردى. ھىلە-مىكىرلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. ئۇنىڭ قۇدرەتلىك كۆچى خەلقى ئالەمنى قايىل قىلدى..... زور شىرنىڭ كوزى يىراقلارغا تىكىلدى. ئۇ كۆرەش قويىنىدا مۇشەققەت ۋە قان-جان بىلەن ئېتىشىپ، داڭ چىقاردى. ئۇنىڭ كىيىمى گاڭ، چويۇندىن ئىدى.

ئەتە دۇنيانىڭ مەشھۇر پايتەخت مۇنبىرىدە ۋاقىرايدۇ:

— ئازاتلىق ئۈچۈن مالال يەتكۈزگەن 100 يىللىق ئاسارەت يوقالسۇن! چېتىقلار بىكار قىلىنسۇن! كىشەنلەر ئۈزۈلسۇن! ھەي بۇيۇك شىر! سەن كۆرەش بىلەن ئوزەڭنى تونۇتتۇڭ!

بەختى كويۇپ كۆل بولدى..... ئىنقىلاپ داھىسى① ــ بۇيۇك ئادەم قاراڭغۇلۇقنى يورۇتتى. شىر سۈنماس، خورىماس كۆچكە ئىگە بولدى. ئۇنىڭ ئۈمىت يۈلتۈزى يۇزىنى ئېچىپ، تەنەززۇللەنىش② مەنزىلىدىن قۇتۇلۇشقا ئۈمتۇلدى. كەلگۈسىگە ئۈمىتلىك قاراشقا باشلىدى. ئىنقىلاپ داھىسى ئۇنىڭغا دۇنيادا ئۇنى ئوزى بىلەن تەڭ كورىدىغان مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە كۈرىشىشكە ئۇگەتتى.

يىللار ئوتتى. بوۋاي پۈتۈن خيال ـ پىكرىنى قالدۇرۇپ، ئويغانماس ئۇيقۇغا كەتتى. خائىنلار باش كۆتەردى، يات "مەھمان"لار ئالدىدا تىز چوكۈشكە باشلىدى. چوڭ شىر شۇنىڭدەك دەرمان يىغىپ، ئوزىدە كۈچ ـ قۇۋۋەت سىزىپ تۇرغان بىر مەزگىلدە ئۇنىڭ كۆن چىقىش تەرىپىدىكى قاخشال ئارالغا جايلاشقان پاكار ئەجدىھا③ ئوت چېچىپ شىرغا قاراپ ئۈمتۇلدى. 30 مىليون④ شىر ئەۋلاتلىرى ئۇنىڭ تىكەنلىك پۈتى ئاستىدا قالدى. بۇ خورلۇق ۋە نومۇس ئىدى. بۇ ئەزىز تەندىن بىر پارچە گوشىنىڭ كېسىلىشى دىگەن سوز ئىدى. پاكار قانخور بۇنىڭ بىلەن توختىمدى. چوڭ كوۋرۇك لۈگۈچياۋدا يەنە بىردىنلا ئوت ئاچتى، زەھەر ـ ئولوم چاچتى. شىر ئورنىدىن دەس تۇردى.

---

① بۇ يەردە سۈن جۇڭشەن ئەپەندى كوزدە تۇتۇلدۇ.

② تەنەززۇللىنىش ــ زاۋاللىق.

③ پاكار ئەجدىھا ــ ياپون باسقۇنچىلىرى.

④ شۇ چاغدا شەرقىي شىمالنىڭ نوپۇسى 30 مىليون ھىساپلىناتتى.

زۇنۇن قادىرى

ماغدۇر كەتكەندە

I

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىرنەچچە خو يەرنى ئۈزىمىز تېرىپ، باشقۇرالمايتتۇق. مەلىمزدە ئۈزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېخانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىرنەچچە دېخان بىلەن ئۇتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ ئادەم بىلەن ئۇتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتە-يازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ ئالتە قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ توت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كومۇپ بېرىپ كەتتى.

يازىچە بۇغدايىنى سۇغۇرۇپ، ئاسراپ ئوستۇردۇق. مانا ئەمدى كۈزدە بۇغدايىنى بىز ئورۇپ، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر

دۇنيا ئالدىدا تۇرنۇڭنى كوتەردىڭ. ئازاتلىق، بەخت-سائادەت
تۇچۇن چېلىشىشنىڭ ئاۋانگارتى ۋە دۇنيادا تۇلۇغ ئەلنىڭ
بىرى بولدۇڭ. سائا شان-شەرەپ بولسۇن! يەنمۇ زور
غەيرەت، سۇرئەت بىلەن نومۇسۇڭنى ئاقلا!.....

بۇ ئاۋازلار يېراقلارغا جارانلاپ كەتتى. دۇنيانى بەخت-
سائادەت، نازاكەت گۇلۇستانى قىلىشنى ئويلىغان ھەر بىر
ئادەم بۇ ئاۋازنى جان-جىگىرى بىلەن كۇتۇۋالدى.

شىر تۇچۇن كۇرەش تېخى تۇگىمىدى.

1943-يىل، غۇلجا.

ئايريمىز. قەلەندەرلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر-ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خانانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۈت بېرىمىز. ئومىچىلارغا توت خو بۇغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئوشرىگە ئايرىيمىز، ئاندىن چەشنىك ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۈگۈت ئېتىپ دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دەن، ھەم ئوشرە ئالسا، دېخانلارغا ئېغىر بولمامدۇ؟ بىرسىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىغىمىز ئۈچۈن ھەم ھوكۈمەتنىڭ ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ دېنىنى تولەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھىساپلاپ ئالىدۇ، ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىغى بار، ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىغى، كومۇر سەيسىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى-بالالىرى بارکىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئۈرۈغى توت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىرىق خو بولار. بۇنىڭدىن بىزگە يىگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دەنگىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىللىق ئوزۇقلۇققا، كېلەر يىللىق ئۈرۈقلۇققا ئاشامدۇ، يوق؟ ئاشمايدۇ، ئەگەر دەنگە پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ، ئون خوچە بۇغداي ساقلاپ قويۇش كېرەك ..... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇلۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق-بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەترا-پىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق

ئادەم بېرىدۇ، تۇلۇقنى بىز ھەيدەيمىز.

II

ئۇ بېشىنى توۋەن سالغىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۇچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تۇلۇق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئورلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۇلۇقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى، توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغان ئىدى. ئۇزۇم تايىغى بىلەن ئاتنىڭ چۈسىغا كۈچۈمنىڭ بېرىچە بىرنەچچە قېتىم ئۇرىمەن، دېۋىتىپ تىزگىننى سىلكىيمەن. ئات يەنە قېتىراپ كېتىدۇ. 6 ـ 5 قېتىم چوگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دېمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن: "دۇكانداراڭ قارا، ئۇلار ئاپىتاپتا كويىمەيدۇ، تەڭلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا جىم ئولتۇرۇشىدۇ" ــ بۇ نىمىدىگەن راھەت. "خامان ئالماق ــ شەھەر ئالماق" دىگەنلەر راست ئېيتقان ئىكەن. تېخى مۇشۇ دوۋىلەگلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشىتىش كېرەك. بۇغداينى ساماندىن، توپىدىن، چادىن ئاجرىتىپ قىپ ـ قىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرنى

خامانلاردىن ئاسمانغا قونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايلىقلاردا مۇكچىيىپ، بەس-بەس بىلەن ئومىلەپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ ھەركەتلىرى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددى ئىكەنلىگىنى كورسىتىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ:

ئومنى تولا ئورۇپ،
بىلىگىڭ تالدىمۇ يارىم.
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۇرىگىڭ قاندىمۇ يارىم.
"ئالتۇنۇم، ئامرىغم، ئومىغم ....."

ئوھۇ! نە قاتارلىق يېقىملىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟ ئارزۇ-ئارمانلارغا قانمىغان يۇرەكلەردىن شۇنداق پاقىراپ تۇرىدىغان ئۈنچىدەك سوزلەر ئۇزۇلۇپ چىقىدىكەن-دە.

ئەنە ئاشۇ يۇرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەرتلىك ناخشا ئېيتىۋاتقان ئومىچى يىگىت تىنماي ئىشلەپ قانچىلىك ھوسۇل ئالىدىكىن؟ ھە، تايىنلىق، ھەرقاچان، ئومىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانىخورلارغا بىرمۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇر-مۇش كەچۈرىمىز دەپ ئارزۇ قىلغان، لېكىن ياز بويى ئىشلەپ، ئايىغىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېخانلار ئازمۇ .....

خامانغا بىزنىڭ ئوتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قوسىغىنى

تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقان ئىدى، ئاتىنىڭ تۇيۇقسىزلا قاتتىق پۇرقىشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدەۋاتقانلىغىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارىنى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى سامانىنىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئىششىق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇستىدە تۆكۈرۈك كۆۋۈكلىرى گىژىلداپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتى ئاۋازلار چىقىراپ تۇراتتى. كويىنەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بوكى، ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ كورسىتىدۇ. ئۇنىڭ كوكۈلگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كورۈپ مېنىڭ ئوچلۇگۈم كەلگەندەك بولدى.

"بۇ — بولۇمسز ھورۇن ئادەم" دەيمەن ئىچىمدە، يەنە ئويلاپ ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن، "بۇ — گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم"، مەنمۇ چوڭ بولغىچە يولۇمنى تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالمەن.

نىمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالىدۇ؟ مەن بۇ سوئالىنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم لەگلەكىنىڭ چىگىشلىشىپ كەتكەن تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كوزۇمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىر بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئېڭىزلار ئاپتاپتا ساپسېرىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چوپلەر ۋە دەل-دەرەخلەرلا يېشىل كورۈنەتتى. ئۇ ياق، بۇ ياقتىكى

خوجايىننىڭ زەردى بىلەن قىلغان ئاچچىق سوزلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن باقى، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى-دە، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى توۋەن سالغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يۇرۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئۇچ كۈندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۇرۇپ ئىشلىگەن ھەققىمۇ بىكار كەتتى. بولمىسا خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەرزان ھەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغان ئىدى. ئەمدىچۇ، مۇشۇ بانا بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بۇغدىينىمۇ بەرمەيدىغان بولدى. باقى كەمبەغەل بولغان بىلەن قاتتىق گەپنى كوتىرەلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن ئۇ ئاشتىن ئولسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ. ئۇ، كەمبەغەللەر ئۇچۇن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىگىنى ئوز بېشىدىن ئوتكۇزگەن ئىدى.

III

باھارخان كىچىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراق يېغى بىلەن داغلاۋاتقان ئىدى.

—ئەزىزىم خۇدا، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن،—دىدى باقى قولىدىكى بەتىنگىنى يەرگە ئېتىپ، بىگىز سانچىلغان قولىنى سىلكىدى،—بۇنىڭ جايى قىغ، ئالۋاستىنىڭ..... ئوچاقتا

ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۇزۇمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم. ئاچ بوردىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

ــ ھوي باقى! ــ دەپ ۋاقىرىدى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى بىلەن ئىتتىرىپ. ــ مۇشۇ ئىش بولدىما؟ ئولۇمتۇك.

باقى تەمتىرەپ قوپۇپ:

ــ يۇمشاپ كېتىپتىغۇ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن؟ ــ دەپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاپ بەرگىچە ئوتاقچى خوجايىن جۇدۇن بىلەن:

ــ سېنى خانىغا بېرىپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن دەپ ئەۋەتمىگەن ــ دە، يېرىم پۇت بۇغدايىنى ھالالىلاپ ئالساڭ بولمامدۇ؟ ــ دىدى.

ــ مىجەزىم يوق، ــ دىدى باقى، ئارتۇق سوز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى.

ــ تاشلا ئارىنى! مىجەزى يوق ئىمىش. مىجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك. تەپسە تاغنى ئورۇيدىغان نىمىلەر ئىش تاپالماي يۈرىدۇ. ھەر ھالدا ئۇششاق باللىرى بار، تاپاۋىتىمىز بولۇپ قالسۇن دەپ كۇنلۇگىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ. مىجەزى يوق كىشى ئۇزىنىڭ گورىگە كىرىپ ياتسۇن، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس، بىلىپ قوي، بۇ ــ خامان!!

ئويـنىڭ بۇلۇڭـلىرىـدا توشـقانـدەك تۇگۈلۈپ 4-3 بالا ئولتۇرىدۇ. ئانا-بالىلارنىڭ بىر بىرىـدىن پەرق قىلـمايدىغان توپا رەڭ چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىسسىقـلىق-خوشالـلىقلار كورۇنمەيدۇ. ھەممە قاپاقلار تۇرۇك، ئويدە غەمـكىن بىر جىمجىتلىق ھوكۇم سۇرىدۇ. "بالىلىق ئوي بازار، بالـسىز ئوي مازار" دىگەن سوزلەر بۇ ئويدە قېنى؟ "ئىھ-ئىھ"لىغان ئۇنـلەر، قايسى بىرسىنىڭ قاتـتىقراق ئېكرىغان ئاۋازى ئاڭلانغان ئـدى، دادىسى قاغاشقا باشلىدى.

ـــ سەپرايىمـنى ئورلەتـمە! ھازىر ئۇجۇقـتۇرۇۋېـتىمەن! يا ئولمىدى، بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەككەنلەر ..... خۇدايىـم تىلـەگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۆچۈكـلىرىنى .....

ـــ نىمانچە سەپرالىق بۇ!؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن داتلىمامدۇ. ئوزلىرىمۇ تاڭ ئاتقىچە غىڭشىپ، يوتىلىپ ئۇخلىيالماي چىقلىغۇ،

ـــ دىدى باھارخان باقىغا تىكىلىپ.

يەنە جىمجىتلىق ھوكۇم سۇرۇپ كەتتى. قارا چىراقتىن بىر غېرىچ ئورلەپ تارىلىۋاتقان ئىس تام-تورۇسلارنى قارا رەڭـگە بويۇماقتا. ئوينىڭ ئىچى بارغانـسىرى گۇگۇملىشىپ ئىچـدىكى ئادەملەرنى خـيالىي بىر گەۋدىـلەرگە ئايلانـدۇرماقـتا. مەن، ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئويـگە كىرىشـتىن كەچتىم. بىچارە ئادەمگە ئۇزرە ئېيتىپ كېلەي دىگەن خـيالىم سۇغا چۈشكەن قارەڭ ئېرىپ كەتكەن ئىدى. پەنجىرە تۈۋىدىن ئاستا-ئاستا بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم.

تاشلاپ كويدۇرىمەن!

ــ ئەۋەي تومۇر بولسىمۇ ئۇپرايدۇ، بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنكىگە 5 يىل بولىدۇ. ھىلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئاياپ ياڭاڭغداق يۇرىمەن.

باقى خوتۇننىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى. ياماپقۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق، كەندىر چىگە بىلەن ئۇ ياقتىن ــ بۇ ياقتىن تارتىپ پۇرۇشتۇرەتتى. چىرىپ كەتكەن قىرىم چاك تۇتالماس ئىدى. باقى بەتىنكىنى پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ياماشقا كىرىشتى. يېڭىنە ئوتكەن جايىغا تۇكۇرۇگىنى پۇركۇپ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى.

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئوي، بۇنى ئوي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، مومايلارنىڭ "ئالۋاستى كەپسى" دېگىنىگە ئوخشاشلا بىر نەرسە. ئويۇقتا ئورۇن ــ كورپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى ــ تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان. يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز، چىلەك، چوگۇن، چومۇچ، تومۇردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس، دېخانلار ئوزى تېرىۋالغان قاپاقلار. ناھايىتى بۇ ئويدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە ــ كىچىككىنە بىر قازان بار ئىكەن. بىراق بۇ قۇم قازانمۇ، ياكى چويۇنمۇ بايقاپ ئالالمىدىم. بەلكى جەزمەن قۇم قازاندۇر. مەن دېخانلارنىڭ قۇم قازان، قۇم چوگۇن ئىشلىتىدىغانلىغىنى جىق كورگەن ئىدىم.

كورۇنمىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم يوق. ئۇرۇش-تىللىشىش، رەنجىش بۇ ئائىلىگە ئەسلى خاس ئەمەس. ئۇلار بىر بىرىگە نىمە يامانلىق قىلىشقان گۇنايى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ. ئۇرۇش-قۇدەك ئىش بارمۇ؟ يوق. پەقەت تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەس قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ.

باھارخان نان ياققان جايدىن بىر-ئىككى نان، گايى چاغدا كوزىدا، يا ھېجىردا تاماق كوتىرىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئوي تەرەپكە قايرىلمايدۇ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ. باھارخان نىمىكى تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئوزى چەتتە قاراپ تۇراتتى. چوڭ ئادەم نەپسىنى يېغىۋېلىش مۇمكىن. لېكىن چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك باللارنىڭ كوزىگە تىكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس. كوڭۇلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان بۇنىڭ تەسىرىنى قوسىغى توق كىشىلەرگە چۈشەندۇرۇپ بېرىشمۇ تەس. بۇ ئائىلىدە كوپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھوكۇم سۈرەتتى. باللار تاماقنى بىر بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتۇشاتتى، قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن تاماقنىڭ تاتلىغى قالغان قوللىرىنى يالاپ، شۇمۇپ ئانىسىغا "يەنچۇ" دىگەن مەنىدە بوينىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۇرۇپ تۇرۇشاتتى.

مەن باللارنى مۇنداق قىياپەتتە كورگەندە چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم.

ئويگه بېرىپ ياتقاندا تېچ ئۇخلىيالمىدىم. ئۇنىڭ بالىلىرى شۇنچه مۇلايىم. ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قىقاس-چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ. تال چۈشتىن ئات ئېتىپ، كوچىنى چاڭ قىلىۋېتىشنىمۇ بىلمەيدۇ. بوسۇغىدا، ئويىنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىدا دەرمانسىز شۇمشىيىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. ھەممىسى ئاغرىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرەكلەرگە نەشتەردەك سانچىلىدىغان سوزلەر، سىلكىشلەر، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تەكرىدىن ئولۇم تىلەش بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرىمۇ ئاغرىق، ئۈيىدە ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق. پەقەت ئۇلار قارغىش، رەنجىش، كۆڭۈل ئاغرىغىنى كەسىپ قىلىۋالغاندەكلا كورۇنىدۇ. بۇ نە قاتارلىق ئۇسال كۈن كەچۈرۈش، ھە!

باقى ھەر كۈنى مېچىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ. باھارخان مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ، بولمىسا سولتۇ-يۇپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى، چاپاق بېسىپ قىزارغان كوزلىرى، جۇل-جۇل بولۇپ كەتكەن كويىنىگىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كورۇنۇپ تۇرغان كۈلرەڭ تېنى، كۈلسىمۇ، يىغلىسىمۇ باقىنىڭ "ئالۋاستى" دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتىدىغان، لېكىن دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن مېھرىۋان باشقا ھېچ نەرسە پۈتمىگەن. مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دىسە، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن بىلەن، دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق

سېغىپ ئىچىدىغان بىر كالىمىز، ئوز ئالدىمىزغا قوشقا قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيىمىز بار ئىدى. توغاي چۆكۈ چىللىغانىدا قوپۇپ، تا ئەل ياتقىچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان، كەتمەن چاپىدىغان، ئوما ئوردىدىغان ئەزىمەت ئىدۇق. بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇرغان چىمىنى 3 ـ 2 ئادەم ئاران كوتىرەلەيدىغان ئىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي..... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك يوق!

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ياش يىگىتلىك چاغلىرىدىكى شىرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سوزلەشكە چۈشتى:

ــ مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغىنىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن ـ دە. راستىنى ئېيتقاندا، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيتالايدىغان كىشى يوق ئىدى، مەن قاتناشقان توي ـ توكۈن، مەشرەپلەر ئالايتەن قىزىپ كېتەتتى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەرخىل بىر گۈلى ئىدىم، ھەممە مېنى باقەم ـ باقەم، دېيىشىپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتقان، مانا بۇنى ساڭا سوزلەپ بېرىمەن، ھەي، ئىست ياشلىق چاغلار!..... قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز.

باقى ناھايىتى 45 ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ، ئۇزىنى 80 ـ 90 ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى. چۈنكى تۇرمۇشىنىڭ قاتتىق قولى ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان، سۇلۇكلەر قېنىنى شوراپ، ئۇنى قۇرۇق قاخشال قىلىپ ماغدۇرسىز، ئاپپاق ساقال

IV

ـــ بىز شەيتاننىڭ ئەۋلادى ئەمەسقۇ! توۋا قىلدىم .....ـــ دىدى باقى ياقىسىنى تۈتۈپ، ـــ ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرنىغىغا ئالمايدۇ، خۇددى بىر سۈپۈرۈندى ـ ئەخلەتتەك. بىزمۇ جاھان تۈتۈپ كورگەنغۇ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل، خالىغا خال قويغان. مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق.

ئۇ بىر نەرسە تىكشاۋاتقان ئادەمدەك بويىنىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى، مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ، ئاسمانغا قارىدىم. يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي ماراپ تۇراتتى، يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلار تونۇر بېشىدىكى ئالا كولەكىگىنى نازغىتىپ ئويناياتتى. كېچە بەك چىرايلىق ئىدى. يىراق يەرلەردە ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايتقان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، مەن يەنە پۈتۈمنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ:

ـــ جىمپ كەتتىڭىزغۇ باقىكا. جاھانىنىڭ كارى تۈگەيدۇ. قېنى ناخشا ئېيتىڭا! ـــ دېدىم. ئۇ، خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىپ، چىشىنىڭ ئېقىنى كورسەتتى:

ـــ راست، بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ ـ قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا، قانداق يىگىت ئىدۇق بىلەمسەن! بىزنىڭ پىشانىمىزگىمۇ يەر پۈتكەن ـــ ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ. بىر ئات، بىر ھارۋا،

مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۇشۇكتەك، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ، ئۇنىڭ ھەركىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده نانەك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئىگىشكەنده ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ. ئارىلاپ-ئارىلاپ كوزىگە چىرايلىق كورۈنگەن ئۇرۇكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.

ئالا بولغان ئۇرۇكتىن 4-3 تال ئۇزۇپ ئالدىم-ده، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقان ئىدىم، ئالدىغا چۈشتى، ئۇ، ئۇ ياق-بۇ ياقتا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۇرۇك تېرىشكە تۇتۇندى، ئىككىنچى قېتىم ئاتقان ئىدىم، بېشىغا قاتتىق تەگدى، ئەتمالىم، قوشۇمسىنى تۇرگەن بويى ئورنىدىن ئىنتىك تۇرۇپ:

—ئو..... ھوي قايسىگوي، نىمە ئانداق قىلىسەن، —دەپ ئارقىسىدا ئۇرۇك تېرىۋاتقان بالىغا گولەيدى. مەن ئۇزەمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەن ئىدىم.

—ۋىيەي..... سارائ، —دىدى-ده، چالۋاقاپ سېۋەتكەمۇ قارىماي دومىيىغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇھ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا. ئۇ، شۇنچە نازۇك ئىكەن-ده، نىمىشقا ئويناشتىم ھە..... ئەمدى بۇ گۇنانى قانداق يۇيۇش كېرەك.

بالىلار بىلەن سېۋەتنى ئۇرۇككە لىققىدە توشقۇزۇپ، باھار-نىڭ ئويىگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن، ئۇ، ئانىسىغا يىغلاپ بارغان

ئادەم قىلىپ قويغان ئىدى.

ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامغىنى ھولدەپ، تۆكۈرۈگىنى يۇتۇپ سوزىنى داۋام قىلدى:

ــ ئۇرۇكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى. ھاۋا تىنجىق. ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كوينىگىمىنىڭ ھەممە ئىزمىلىرىنى يېشۋەتتىم، بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي، پۇتۇمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئوتۇك بار ئىدى، مەن تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ، جاڭگاللىق باغلاردا ئۇرۇك تاللاپ يەپ يۈرگەن ئىدىم. قويۇق ئۇرۇك دەرەخلىرى ئارىسىدىن 4 ــ 3 بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇنى تونۇدۇم. ئۇ ئۇششاق ئورۇلگەن قويۇق قارا چاچلىق، پىستە كوزلۇك، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۈمباتلىق باھار ئىدى. بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئوتۇپ كېتەتتۇق. باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋۇزىدىكى زىننىغى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كورسىتەتتى.

ئەنە، ئۇلار توپ ــ توغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. يۈرىگىم دۇپۇلدەپ كەتتى. ئالدىمدىكى ئىگىز ئوسكەن باراقسان شاخلىق ئۇرۇك ئۇستىگە چىقىۋالدىم.

باھار شۇ ئۇرۇك تۈۋىگە كېلىپ:

ــ تېرىكلار ئۈكىلىرىم، مۇشۇ ياخشى ئۇرۇك، ــ دىدى ــ دە، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، ئۇرۇك تېرىشكە باشلىدى.

قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى، "مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن" دەۋاتقاندەك، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇ، "كەھ" دېسەم قولۇمغا كېلىپ قونىدىغان قۇرغۇي بولۇپ كورۇ-نەتتى. تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشلىق كۆكلۈمده ئۇ بىرىنچى قېتىم ھەجنىمە بىلەن تەكلەشتۇرۇپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغاتتى. خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نىمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ:

ــ بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۇرۇك تازا پىشىدۇ، ــ دېدىم.

ــ بىراق كۈننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىلا غورا ئىكەن-سىز، ــ دېدى باھار كۈلۈپ.

ــ ئۇم، مانا ئۇخشاتتى سېنى، ئەمدى نىمە دەيسەن، ــ دېدىم ئۇچمده، شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغانىدەك ئەمەس ئىدىم. ياخشى ئۇنى ئانىسى قېچىرىپ قالدى-دە، سوزىمىز شۇ يەردە ئۇزۇلۇپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆكلۈمده باھار دىگەن چىرايلىق بىر ئىسىم ھەمىشە يادلىنىدىغان بولدى، بىراق باشقىلارغا ئوخشاش "ئىشق ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم، مېنىڭ دەردىم بار" دەپ لاقىلداپ يۈرگۈنۈم يوق. زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم. يەلپۈنۈپ تۇرغان كوپ-كوك بۇغدايلار، قوغۇن، قاپاقلار، باراڭ ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل، زاراڭزىلار ھەركىمنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شۇ چاغدا قىن-قىنىمغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتىم. كىمكەن ئۇ، مېنى ماختىمايدىغان،

بولسا، "هوي جۇڭايىنمەك كەتكۇر، قىزىمغا نىمشقا تېگىشىتىڭ....." دەپ جاۋابىدا كەتسە، نىمە دەيمەن، سېۋەتىنى ئىشكىكە قويۇپ قېچىرىش كېرەك.

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى. پۈتۈنلەي باشقىچە. ئۇرۇكنى كوتىرىپ بارغىنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پاپپاسلاپ چىقىۋاتاتتى، گەپ قىلماستىن سېۋەتىنى ئىشىك ئالدىغا قويغان ئىدىم.

ــ رەخمەت بالام، خۇدا ئومرۇڭنى بەرسۇن. باھار ئۇزى قەيەردە قالدى؟ ــ دېدى.

مېنىڭ گۇنايىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ:

ــ كېلىۋاتىدۇ، ــ ھازىرچە مەندىن خوش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ، ــ دېدىم ئىچىمدە. ئارتۇق سوز قىلماستىن ئارقىمغا ياندىم.

ــ ھىم، تازا ئىشلىتىۋالدىمۇ، تازا، ــ قورانىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ گەپ، مېنى چوچۇتۇۋەتتى. ئىتتىك ئارقىغا قارىسام، باھار كۇلۇمسىرەپ تۇرىدۇ.

ــ ۋاي تاۋى نازۇك، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭىزما! ــ دېدىم.

ئۇ ئۇنچۇقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۇلۇمسىرەپ خۇمالاشقان كوزىدىن رەنجىگەنلىك سېزىلمەيتتى. "تاۋى نازۇك" دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاپ

كەلدى.

ــ باقىكا، شۇ چاغدىكى ناخشىلاردىن بىرەرنى ئېيتىپ باقمامسىز، ــ دېدىم.

ــ ناخشا ــ ناخشا ..... ھە، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمىز قالدىمۇ، سەن تېخى ئۇقمايسەن.....

ئۇ يەنە ئۇزىنىڭ ھېكايىسىگە چۈشۈپ كەتتى:

ــ بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغىنى ئۈچۈن ئاتا ــ ئانىسى تېرىكچىلىك ئىزلەپ سۈلتان ۋەيسىگە كوچۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ باھارىمۇ سۈلتان ۋەيسىدە بولۇپ قالدى.

باھار كەتكەندىن كېيىن مېنىڭ قاپىغىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئويدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالمەن، دادام "ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كوپتى" دەپ قوياتتى.

مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئوتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق چىرايلىق، بىر بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان زىرائەتلەر، ياپيېشىل يەلپۇنگەن بىدىلىكلەردە مەس بولۇپ سايرىغان بوداقلەرنىڭ ئاۋازى كوكۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ. غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق ياخشى. كوز يەتمەس يەردە ئاۋرال تاغ چوخچىيىپ تۇرىدۇ. ئەنە ئاشۇ ئاۋرال تاغ باغرىدا باھار ئۇيقۇغا

ھەممىسى ئوپچورەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى. ئەنە، ئېتىزىم بوستان، مەن بولسام بۇلبۇل بولۇپ سايرىغان. شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان ئىدۇق!.....

ئۇ، ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن-تاۋۇزغا كېلەتتى.

ــ مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ، ئۇزەڭ تالاپ ئۈزۈۋال باھار، ــ دەيتتىم.

باھارمۇ كوپ چاغلاردا ئېتىزغا قۇرۇق كەلمەيتتى. ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇنچە، يېپەكتىن گۈل ئىشلەنگەن قول ياغلىق ۋە تاماكا خالتىسىنى ماڭا يالداما قىلدى، پىياز پوستى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرۇلغان تۇخۇملارنى ئەكىلىپ بېرىپ تۇراتتى. كۈنلەر شۇنداق كۆڭۈللۈك ئوتەتتى. بۇنىڭدىنمۇ تاتلىق ئارزۇلار تېخى ئالدىمىزدا ئىدى.....

باقى كوكرىگىنى كوتىرىپ قانغىچە دەم ئالدى-دە، يەنە جىم بولۇپ قالدى.

مەن كوسەي بىلەن تونۇردىكى نۇرسىزلانغان ئوتنى چۇخچىلىدىم. ئېچىلغان قوقاسنىڭ يوزىغدا باقىنىڭ يۈزىگە سەپسالغان ئىدىم، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاۋاتقان گۈل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چىرايلىق سوزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى. چۈنكى، ئۇنىڭ چىرايى سوغاق شامالدا تىترەپ ئالدىمزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. بۇ كۆڭۈلسىز جىمجىتلىقتا توزۇمۇدۇم. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كورگۈم

هارۋىغا بېسىپ، توخۇ ئىككى قىچقارغان چاغدىلا شەھەرگە كىرىپ كەتتىم.

بازاردىن كىپەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇققۇنسىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتقان ئىدىم، دەڭ دەرۋازىسىدىن ئوتەلمەي تۇرۇپ قالدىم. ھەي..... شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنە! ھەممە پىشكەللىكنىڭ ئاۋىلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى. شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ، ئىچىمنىڭ تىت-تىت بولۇۋاتقانلىغىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي. ئاش ۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىڭ چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم. دەرۋازىنىڭ ئىچ-تېشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋا، ئوكۇز ھارۋا، ئاتلىق، ئىشەكلىك، پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى يوق. دەڭ دەرۋازىسىنىڭ ئىچى خۇددى چوڭ بىر پاتقاق دەريا سى. ئۇنىڭدا ئاتلار ئۈزىدۇ. چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقنى ئەسلىتىدۇ. پىيادە ئادەملەر بولسا، بۇنداق "قېيىقلار"غا ئىككى گۇۋازا، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئوتۇشۇپ تۇرىدۇ. يول تالىشىپ ئاتلارنىڭ، ئادەملەرنىڭ باش-كوزىگە قامچىلار تېگىدۇ. تېيىلىپ يىقىلغان ئادەملەرنىڭ تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ. بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ رەسۋا بولغان ئىچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغلىغىڭ كېلىدۇ. ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئىگىزرەك كوتەرسە پۇتۇن ئەتراپقا پاتقاق مولدۇردەك ياغىدۇ. مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۇزىنى

كەتكەندۇر. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقىچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقمەن، ئوھو! ..... بۇ قانداق ناخشىلار ..... يۇرەكتىن يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئومرۇمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەن ئىدىم.

٧

ـــ بىز مۇرادىمىزغا يەتكەن ئىدۇق، ـــ باھار بىلەن ئوي تۇتتۇق. كېچە ـ كۈندۈز بىللە ئىشلەپ، راھەتلىنىمۇ، جاپالىنىمۇ بىللە كۆرەتتۇق. قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ، بىلەكتىكى كۈچىگە تايىنىپ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئوتكۈزمەكتە ئىدۇق.

ئەتىياز ئايلىرى، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچە مەھەللىدە جان ئۇزۇپ قالدى. دادام ئاز ـ تولا كىتاپ ئوقۇشنى بىلدىغىنى ئۈچۈن يۇرت ئىچىدە ئابرويى بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى. ھە، راستلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ قالغان بولسامۇ، خەلق مېنى نېمىشقا "سەن" دېمەي، "سىز" دەيدۇ. چۈنكى مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۇرۇپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغان ئىدىم. قارىغىنا شۇنىڭمۇ ھورمىتى بولىدىكەن.

يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئون خوچە بۇغدايىنى

ئېتىمنىڭ تۇمشۇغىغا بىر قامچا ئۇردى ـ دە:

ـ ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر، ـ دىدى.

ـ ئاكا مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش..... ـ تېخى سوزۇم ئاياق-لاشقىچە باش ـ كوزۇمگە قامچا ياغدى. يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتتى ـ دە، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇ-ۋەتتى.

"ياخشى سوز تاشنى ئېرىتىدۇ" دېيىشەتتى، قېنى ئېرىتكىنى! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سوزنى قىلدىمغۇ. يالۋۇر-دۇم، ئىنتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلىنىپ يېغلىدىم. دادامنىڭ ئولۇگىنى ۋە پۇتۇن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شېپى كەلتۈردۇم. مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق، پۇتۇن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى. ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ؟ دادىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە.....؟

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ھارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ سار بۇلاققا ماڭدى..... (بۇ ۋاقىتتا سار بۇلاقتىكى تۇگىمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى). يالۇۋروش تۇگىمىگەن ئىكەن تېخى، 4 كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغدايىنى تۇگىمەنگە ئوتكەزدۇق. ئات ـ ھارۋا بىلەن ئوزەك نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىسەك رەخمەت ـ تازىم قېنى؟ مانا قارا، رەخمەت ـ تازىم ئورنىغا "ئوغرى، بۇغداي كەم" ـ دەپ يۈزلىرىمىزگە تۇكۈرۈپ، يەتتە كىشىنى كۈرەدە 3 كۈن سولاپ قويدى.....

قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە كىرىۋالىدۇ، زارلە-
نىدۇ، لەنەت ئوقۇيدۇ. تىزىغچە پاتقاق كېچىپ يۇرۇپ مۈشتە-
لىشۈاتقان ئادەملەرنىڭ رەڭگى-رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ
قاتتىق كۈلگىنىڭ كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھ-
ۋاللار، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار، كۈلكىلەرنى
باسىدۇ. بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىڭ ئوتۇشلىمەي كوپرەك
تۇرۇپ قېلىشىغا بىر دېخان سەۋەپچى بولدى. بىراق، شۇ سەۋەپ
بولدى دەپ تىللاي دېسەڭ، ئۇنىڭ ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان
بولغان ئىدى. ھىلىقى دېخاننىڭ جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى
پاتقاقتىن ھارۋىنى تارتىپ چىقالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىل-
دى. ئۇنى سەۋەپچى بولدى، دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى
كېرەك، ئەلۋەتتە. پاتقاق دەرياسىغا چوكۇپ كەتكەن ئېتىنى
چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟ ئاخىرى ئېتى
ئولۇپ قۇتۇلدىغۇ. بىچارە دېخاننىڭ بوغا-جەۋەننى مۇرىسىگە
سېلىپ، سۇزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ
يۇزىدىكى پاتقاقنى، ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تارام-تارام يېشىنى
كورگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەپ بولدۇڭ، دەپ قاندىق
تىللىماقچى ئىدى. ئەسلىدە سەۋەپ بولغان كىم، نىمە؟! شۇ
قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى توراپ قويغان دەرۋازا
ئىگىسى. "ئۇلۇغلار"-دە.

مىڭ بالالىقتا ماڭا ئەمدى ئوتۇش نوۋىتى كەلگەن ئىدى.
قايسى كوزۇم بىلەن كورەي، تەلەتى سورۇن بىر يايى كېلىپ،

باقى سوزىنى داۋام قىلدى:

ــ بىزنىڭ ئويدە ئولۇم مەرىكسى بولدى. ئولگەن كىشى بولسا، مېنىڭ دادام. ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ؟ مەن ھازىردار، بېلىمگە ئاق باغلاپ، كوك تاياق تاينىپ، جنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ. مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن بېقىپ چوڭ قىلغان. مەندىن نىمىلەرنى كۆتكەن ئىدى. قېنى ئۇ، قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم، ئىست، ئىست بەختسىزلىك..... يۈرت ئالدىغا نىمە دەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن..... شۇنداق تۇغىمەس ـ پۈتمەس خىيالىلار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ، چاي مەھەلدە دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەن ئىدىم.

ــ ھەي جۇمبۇ كوتەرگەن، توختا! ــ دىدى بېلىدە سىم ئورۇغان قامچىسى بار بىر ئادەم.

ــ ياق ساتمايمەن، ــ دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەن ئىدىم، ھىلقى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ــ كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا! بۇ ياققا ماڭ، سەيسىگە ئىشلەيسەن، ــ دىدى ـ دە، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى.

ــ يەنە نىمە سەيسە بۇ، مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ!

ــ ساختىپەزلىك قىلما، ياخشىلىقچە ماڭ، ئىت!

ــ ئەزبىرايى خۇدا، مەن سەيسىدىن كەلدىم.

ــ ياخشىلىقچە ماڭامسەن، يوقمۇ؟! ھىلى بىكا، كورىسەن چوشقىنىڭ بالىسى.

مانا پالەشلەرنىڭ كاشىلىسى، مەن سولاقتىن چىقسام "ئېتىڭ ئولۇپ قالدى" ــ دېدى ـ دە، ئالدىمغا ئاتنىڭ 4 تۇيۇغىنى تاشلاپ قويدى. ئۇ مېنىڭ ئېتىمنىڭ تۇيۇغىمۇ ئەمەس. مانا ئۇزلىرى ئوغرى. ئەزبرايلى خۇدا مەنسەپدارلارنىڭ ئۇزلىرى ئوغرى. بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە داتىلاشمۇ تەس. كىمگە ئەرز قىلساڭ بولىدۇ؟ "دادام ئولۇپ قالدى، جېنىم ئاكا....." دىگەنىگە قارىماي قامچىلاپ، سېنى غۇلجىدىن كۇرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى "ئوغرى" دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى جىڭشۇسغىمۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نىمە پايدا چىقار؟..... ئاتىنمۇ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم. بوغا ـ جەۋەننى ئوشنەمگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم. خەير ئۇمۇ كەتتى.

ئۇ، ئادەتتىكى سوزىنى ئوزگەرتىپ، تۇيۇقسىزلا قاياپ:

ــ شۇمۇ ئادەمگەرچىلىكمۇ، بۇ نە قاتارلىق ئۇياتسىزلىق ئىش ـ ھە، خۇددى غالجىر ئىت، ئۇلارچۇ قارا! ــ دەپ خىقىراپ توختاپ قالدى.

مەن ئوچۇپ تۇگەي دەپ قالغان سامان ئوتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چۇخچىلىغان ئىدىم، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرىلىپ كوزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كورۇندى.

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان، جاھان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا. يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ھۇلغان زۇۋالىق ئاۋازى كوكۇلگە قورقۇنچ سېلىپ ئوتەتتى.

ياق. ئىش شۇنداق بولسىمۇ يەنە ھەممىسى مەندىن كۆڭۈل ئاغرىتىدۇ. يۈرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش، يامان ئادەم! ھەتتا ئادەمسۇ ئەمەس. خۇددى كالا ياكى ئىت. توغرا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشكە ھەققى بار. بىراق كاساپەتكە ئۇزدەم يولۇقاي دەپ ئاتايىتەن بارمىدىم - دە، ..... ئۇرۇق - تۇققانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ.

— داداڭ ئوزى تاپقان بىر جۈپ ئوكۇزنى سېتىپ، بىر كۇنلۇك مەرىكسىنى ئۇزاتتۇق. سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىگىنى باغلاپ يۇرۇسەنغۇ. قېنى نەزىرىنى قانداق قىلىسەن، ياكى داداڭنىڭ يەتتىسىنمۇ بەرمەمسەن، — دىگەندەك سوزلىرى جان - جېنىمدىن ئوتۇپ يۇرەككە نەشتەردەك سانچىلىپ تۇراتتى. ئۇرۇق - تۇققانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئۇچۇن داداملىنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئوتكۇزدۇم.

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئوز ئالدىمغا يەر ھەيدىيەلمىدىم. قوش، ئات - ھارۋا، ھەتتا ئۇرۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۇچۇن باشقىلارغا ساغرىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە - كۇندۇز جان كويدۇرۇپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تىزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. 4 - 3 يىلغا بارماي دەن ۋە باشقا ئالۋاڭ - لارنى بېرەلمەستىن يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىنمۇ ئادا تاپتۇق..... شۇنىڭدىن بېرى تالادا قېلىپ، ھەركىمنىڭ ئىشىگىدە تەمتىرەپ يۇرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۇنى ھىلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سوزلىرىنى ئوزەڭمۇ ئاڭلىدىڭ. ھە،

ـــ ئۆزەڭ چوشقا، ئۆزەڭ غالجىر ئىت، ماڭمايمەن، نىمە قىلسەن، ـــ دىدىم.

ئۇ قامچىسى بىلەن بىرنەچچىنى ئۇرغان ئىدى. قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم. بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىگىمنى كورۇپ، نەدىندۇ، ئىككى چىرىك يۇگۈرۈپ كەلدى. ئۇچى بىر بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلغا ھەيدەپ كىردى. ئاۋال ھارغىچە ئۇرۇپ، تېپىپ دۇمبالىدى. كېيىن بىر قاراڭغۇ ئويگە سولاپ قويدى.

ھارغانلىق ۋە قوساقنىڭ ئاچلىغىدا ئەسنەپ ـ ئەسنەپ كوزۇم ئۇيقۇغا كەتكەن ئىكەن، يەنە ھىلىقى قاپىغى يامان، سىم ئورىغان قامچىسى بار يايى:

ـــ تۇرە ئوغرى، ـــ دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتۋەتتى.

ـــ ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا؟

ـــ ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى .....

ـــ يەنە نىمە دەيسىز بېگىم؟!

ـــ ھە، ئەمدى خېلى چوچۇپ قاپسەن. ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ، ـــ دىدى ـ دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمسىنى تەتۇر ئورىغان سەيسكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغرىغلى سالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى. مانا كوردۇڭمۇ بۇ نىمە دېگەن خورلۇق.

ئوز ئاتىسىنىڭ ئولۇگىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمىدۇق بىز. مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئوز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىممۇ؟

ھەسسە سەتلىشىپ كېتىپتۇ. ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخى بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئوي ئىچىگە ئوزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئوتمەيدۇ. بىرنەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخانىنىڭ شۇاق سۈپۈرگىسىدىن قوتۇلۇپ قالغان ئەخلەت-چىرىندىلەر ۋە كېسەلنىڭ غەلدى-غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئويلەردە كىم كوڭلىنى ئېچىپ، ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ھايۋانلارمۇ شۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالماس ئىدى. لېكىن باقىنىڭ ئائىلىسىدىكى مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان "ئالۋاستى كەپىلىرى"دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى.

ئويدە جىمجىتلىق ھوكۈم سۈرەتتى. يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چۈنىلەرنىڭ گىژىلدىشى ۋە ئوينىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكىنىڭ يۇمشاق خىرىلدىشى بۇ جىملىققا سىرلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى. مۇڭلۇق بۇ جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ توت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۇكلۇك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۇمشيىپ يېتىشىدۇ.

مەن باقىنىڭ 7 ياشلىق بالىسى توختىدىن:

ــ داداڭ كىشى تونۇمدۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ ئۇچ كۈن بولدى گەپ قىلمىدى، كوزىنمۇ ئاچمىدى.....

ــ دىدى ئۇ، پەس ئاۋاز بىلەن.

مانا بىزنى شۇنداق ئاچكوز خوجايىنلار، ئالۋاڭ-ياساقلار، خورلۇق-ھاقارەتلەر قۇرۇق قاخشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۇزەڭ كورۇپ تۇرىسەن. بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ..... قېنى ياشلىق! قېنى كوڭۇلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كوڭۇلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق. ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كوڭلىدىكى ھەسرىتىنى قاپلىشىپ چىقىقان تۇتۇنىدەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى-دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قۇچاقلاپ ئالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپ-قارا بېسىمىنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ ياتقان قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئىگىشكەن ئىدۇق، كاۋىنىڭ كويۇپ پىشقان پۇرىغى دىماققا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن ئاۋايلاپ ئالدۇق-تە، باقىنىڭ ئويىگە كىرىپ كەتتۇق.

VI

باھارخان ئولگەندىن كېيىن باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىغىنى ئاڭلىغان ئىدىم. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېزىغا چىقتىم. سىلەر تونۇش بولغان ھىلىقى "ئالۋاستى كەپسى" بۇرۇنقىدىن نەچچە

ئايلاپ تاغاق كورمەي پاخپيپ كەتكەن، پۇتى يالاڭغاداق، ناھايىتى ئۇچسىدا ھەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر، يىرتىق كويىنىگى بار ئىدى. ئۇ، كىچككىنە قارا كوزلىرىنى كۆچ بىلەن ئېچىپ، بىر ئارقىسىغا، بىر ئالدىغا مولدۇرلەپ قارايدۇ، بىر يۈگۈرەيدۇ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ. ئۇنىڭ مۇنچاقتەك پاقىرىغان كوزىدىن: "ئاپام قېنى، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر، بىز قانداق قىلىمىز....." دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى. خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ ھاياتى ئېغىر كولەڭگۇ بولۇپ، جىنازا ئۇستىدىن ئوتەتتى. مەن ھەسرەت دەريياسىغا چومگەن ھالدا بېشىمنى توۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن، مېنىڭمۇ 5 ياشلىق چاغدىكى تەجرىبىسىز يۈرىگىمدە مۇنداق كۆنىلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۈرەكنى ئەزگۈچى مۇنداق ئېچىنىشلىق كورۈنۈشلەر ماڭا چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى.

مانا تۇپراق بېشىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە بەختسىز ھاياتتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى ئوز قوينىغا ئالغان كونا تۇپراقلار دۇمچەك ـ دۇمچەك بولۇپ كورۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە قەۋرە بىر خىل كورۈنۈشتە ئەمەس ئىدى، ھەمايىچىلىرىدىن ئاجرالغانلىرى ئويۇلغان ياكى ئىزنىسى تۇگەپ كىچىكىنە دۇمـ چەك بولۇپ قالغان. بەزىلىرىنىڭ بولسا ئۇستىگە تاش، ياغاچ، قوشقار مۇڭگۈزلىرى قويۇلغان، ئاندا ـ ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇلغان موتسۇمر قەۋرىلەرمۇ

— يۇزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ؟ — دېدىم.

— بايا دادام، ئۇ ئۇ قىلىپ كۆلدى، ئاغزىغا چىۋىن ئولۇشۇپ كەتتى، يېپىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ، كۆلۈمسىرەپ. ئۇنىڭ ئوڭگەن يۇزىدە خىرە يانغان خوشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىغىنى ئېيتقاچى ئىدى. لېكىن ئەكسى هالدا ماڭا ئۇنىڭ يۇزى بىر نەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ چىرايىدەك بولۇپ كورۇندى.

باقىنىڭ يۇزىنى ئاستا ئېچىپ باقتان ئىدىم. مەن ئۇنى چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئېڭىگى توۋەن چۈشكەن هالدا كوردۇم. تېنىم جىغىلداپ كەتتى. قورقۇنچ باستى. باللىرىغا تۇيدۇرماستىن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىرنەچچە كەمبەغەل، كويۇمچان ئادەملەر يىغىلىپ، سۇگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقىدى. ئۇنى غېرىپ يوپۇغى بىلەن ياپتى-دە، ئاش ۋاقتى بىلەن باقىنىڭ نامزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۇپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى. ئۇنىڭ كوزگە كورۇنەرلىك هازىرى يوق ئىدى. جىنازا مەھەللىدىن هەشەمەتسىز، يېنىك هەركەتلەر بىلەن ئۇزىتىلدى. ناهايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ 7 ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ، بۇرنىنى تارتىپ، ئوز گەۋدەسىنى باشقۇرالماي، مۇدۇرۇپ-مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا 5 ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ باردۇ. بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۇمشاق چاچلىرى

تۇنجى كوچىگار

مەن ئۇنى پاكىز ھەربىر چە يالاڭ تۇجۇركا بىلەن ئۇچراتـ تىم ـ دە، ئۇنىڭ ئۇزۇنراق كەلگەن بويىغا، تەرتىپلىك تۇرۇشىغا قاراپ: "ئېھتىمال بۇ يىگىت بۇرۇن ھەربىدە بولغان بولسا كېرەك" دىگەن ئويغا كېلىپ سۇرۇشتۇرگەن ئىدىم، بۇ گۇمانىم توغرا چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى دەسلەپكى تارتىنىش تۇگەپ، ئەھۋال ئۇقۇشۇشقا ئوڭايلىق تۇغۇلغاندەك بولدى. مەن ئۇنىڭدىن ئوز بېشىدىن كەچۇرگەنلىرىنى سوزلەپ بېرىشنى ئوتتۇندۇم. ئۇ:

ـ بىزنىڭ ئارىمىزدا: "كىشىلەر كوپ ۋاقىتلاردا ئوز يېشىغا قاراپ ئىش قىلىدۇ" دىگەن گەپ بار. ئەگەر سىز مۇشۇ سوزنى ئازراق بولسىمۇ توغرا دەپ ھىساپلىسىڭىز ئۇ چاغدا، تېخى ئەمدى يىگىرمە ئىككى ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان مېنىڭ سىزگە سوزلەپ بەرگىدەك نىمەم بولسۇن، دەيسىز، ـ دەپ سوزىنى

كوزگه چېلىقاتتى. يەنە يېڭىدىن توپا دوۋىلەنگەن قەۋرىلەر ئۈستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى ئۈستىگە گۈللەر تېرىلىپ سۇ قۇيۇپ قويۇلغان ئىدى. مانا شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دوۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددى قەۋرىسى ئورۇن ئالدى. كۆندىن-كۈنگە كوپىيىۋاتقان قەۋرىلەرنىڭ سانىغا يەنە بىر سان قوشۇلدى.

باقىنىڭ قەۋرىسىگە مۇڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى. ئۇنىڭ قەۋرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ، مۇڭلۇق قەۋرە بولۇپ قالدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

كېلىدىغان ئوخشايدۇ،ــدىدى ئۇ ئويچان قىياپەتتە.

مەن ئۇنىڭ چاناقلىرى ئىچكىرى، ئەمما ئويناپ تۇرىدىغان ئوتكۇر كوزىگە، قارامتۇل چىرايىغا، ئىكىكى مەگزىگە هوسۇن كىرگۈزۈپ تۇرىدىغان، تارتىلىغان مەشۇت يىپەك قىزىللىغىغا، يۇمۇلاق يۇزىگە قاراپ گەپ قىلماي جىم ئولتۇردۇم. ئو بىر هازادىن كېيىن، ئوڭ قولىنى كوتىرىپ، ئالقىنى بىلەن چېچىنى سىلاپ قويۇپ، سوز باشلىدى.

ــمەن بۇ ئىشنى شۇنچە تېز ئۇگىنىۋالغانلىغىمنى ئۇزەمىنىڭ ئىنتىلىشىدىن ئەمەس، ئۇستازىم رېن چۇڭلۇڭنىڭ تىرىشچانلىغىدىن كورىمەن. مېنىڭ سىزگە ئېيتاي دىگەن تەرىپىمۇ مۇشۇ. دۇرۇس، كىشىنىڭ ئوزىدىمۇ ئاز-تولا ئىزدىنىش بولمىسا، باشقىلار مىڭ يولىگەن بىلەنمۇ بىكار ئىكەن. بۇنى مەن بىلەن بىللە بۇ يەرگە كەلگەن بەزىبىر يولداشلىرىمنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمۇ ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ ساڭا ئۇگەتكۇچى بولغۇچىنىڭ تىرىشچانلىغى بىلەن مەسئۇلىيەتچانلىغى كۇچلۇك بولسا، سېنىڭ ئوز ۋۇجۇدۇڭدا يوق نەرسىمۇ پەيدا بولىدىكەن.

مەن ئۇنىڭ بۇ مۇلاهىزىسىدىن مەمنۇن بولغانلىغىم ئۇچۇن، ئوزى سوزدىن توختىمىغىچە گەپ سورىمای دىگەن يەرگە كەلدىم-دە، جىم ئولتۇردۇم.

ئۇمۇ، مېنىڭ بو ئويۇمنى سەزگەندەك ماڭا بىر قاراپ قويۇپ، سوزىنى داۋاملاشتۇردى:

ــمەن سىزگە بىزنىڭ ئارىمىزدا بولۇپ ئوتكەن بۇنداق

تۇگەتتى.

مەن كۇتۇلمىگەن قىيىن بىر ئەھۋالدا قالدىم، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، پەقەت بىرلا يول بار ئىدى، مەن شۇ يول بىلەن مېڭىپ كورمەكچى بولۇپ سوز باشلىدىم:

ــ سىز كونىلارنىڭ: "يېشىغا قارىماي، ئىشىغا قارا!" دىگەن سوزىنى ئاڭلىمىغان بولسىڭىز كېرەك. ئەگەر ئۇنى ئاڭلىغىنىڭىزدا، گەپنى ھەرگىز ياشىتىن باشلىماس ئىدىڭىز. مەن سىزنىڭ كەمتەرلىگىڭىزگە قايىل، ئەمما بىر كۇنمىز يىگىرمە يىلغا تەڭ كېتىۋاتقان بۇگۇنكى كۇندە، ئاجايىپ ئىشلارنى قىلىۋاتقان ياشلىرىمىز قاتارىدا ئۇزىڭىزنىڭمۇ بارلىغىڭىزنى ئەستىن چىقارمىسىڭىز ياخشى بولاتتى.

ــ مېنى نىمە ئارتۇقچىلىغى بار دەيسىز؟ كورگىنىمدىن كورمىگىنىم، ئۇگەنگىنىمدىن ئۇگەنمىگىنىم جىق. مەن ئۇزۇم قىزىققان ئىشنىڭ بېشىنى ئەمدى تۇتتۇم دەپ ئويلايمەن.

ــ دۇرۇس ئېيتتىڭىز. كورگىنىڭىزدىن كورمىگىنىڭىز، ئۇگەنگىنىڭىزدىن ئۇگەنمىگەن ئىشىڭىز ھەقىقەتەنمۇ جىق. لېكىن سىزنىڭ ئۇنى قولغا كەلتۇرۇشكە بولغان ئىنتىلىشىڭىز ئۇنىڭدىنمۇ زور. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، باشقىلار يىللاپ تىرىشىپ ئىزدىنىپ يۇرۇپ ئاران ئىگەللىگەن تېخنىكىنى سىز ئۇچ ئايدىلا ئۇگىنىۋالالماس ئىدىڭىز.

ــ سىز ئىشىنىڭ پەقەت بىرلا تەرىپىنى ئېيتتىڭىز. ئەمدى قالغان يەنە بىر تەرىپىنى ئۇزەمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىمگە توغرا

بۇ يەرلەردە يۇرۇپ بۇنداق قىينالغىچە، ئۇز يۇرتۇمغا بېرىپ دىخانچىلىق قىلغىنىم، كەتمىنىمنى چېپىپ، سىگىگەن پومۇنى يىگىنىم تۇزۇك ئوخشايدۇ....." دىگەن ئويغا كەلدىم. لېكىن بۇ ئويۇمنى تەشكىلگە كىرىپ ئېيتىشتىن ئەيمەندىم. شۇنىڭ بىلەن مېنى خيال باستى. ئىشتىنمۇ سوۋۇشقا باشلىدىم. بۇنى رېن چۇڭلۇڭ سېزىپ قاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ مەن بىلەن ئىش ئورنىدا سوزلىشىپ كورۇشكە ئۇرۇنۇپ باقتى. لېكىن مەن سوزلىمەي قويدۇم. بۇنىڭ بىلەن ئۇمۇ مېنى تاشلىۋەتمىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن كەمدىن-كەم ئۇچرىشىشنى خالايدىغان، ئىمكانىيەت تېپىلسا ئۇنىڭ كوزىگە كورۇنمەسلىكنى ئىزلەيدىغان بولۇپ قالدىم. ئىشنىڭ بۇنچىلىك كەينىگە سوزۇلۇپ كېتىپ بارغىنىنى كورگەن رېن چۇڭلۇڭ بىر كۇنى ئىشتىن قايتىدىغان چاغدا قېشىمغا كېلىپ:

ـــ هوشۇر، سىز ئىشتىن چۇشۇپلا ياتىغىڭىزغا كېتىپ قالماي، مېنى كۇتۇپ تۇرۇڭ، مەن سىز بىلەن ياتاقتىچە بىللە بارماقچىمەن!ـــ دىدى.

مەن يا لام، يا مىم دىمىدىم. ئۇ مېنىڭ تۇرقۇمغا قاراپ: "گېپىمگە رازى بولسا كېرەك" دەپ ئويلاپ كېتىپ قالدى. ئۇ، كېتىپ ئۇزاقتا بارماي، ئىشتىن چۇشۇشكە بەلگىمۇ بېرىلدى. مەن ئۇنى كۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئورنىغا "غىپ"پىدە تىكىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭدىن "قۇتۇلدۇم" دەپ خام خىيال قىلغان ئىكەنمەن. ياتاقتا يەتكىچە ئۇ ماڭا يېتىشۋالدى ۋە مېنى

بىر ئىشنى سوزلەپ بېرەي: مەن قۇمۇل تومۇرىيول ئىشخانىسىغا ھەربى سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ كېلىپ ئۇزاق ئوتمەي، تەلئۇم بويىچە پويىز ھەيدەش قىسمىغا تەقسىم قىلىنىدىم. ئۇ يەردە مەن سەمسى كۇتۇۋېلىنىدىم. مەن ئۇلارنىڭ بۇ مۇئامىلىسىگە قاراپ: "مېنى ئەتە ياكى ئوگۇن پويىز ھەيدەشنى ئۇگىنىشكە چىقىرىپ قويسا كېرەك" دەپ ئويلاپتىمەن. ئىككىنچى كۇنى چۇشتىن كېيىن مېنى ھازىرقى ئۇستازىم رېن چۇكلۇڭ-نىڭ ئىختىيارىغا چىقىرىپ بەرگەنلىگىنى ئېيتىشتى. مەن ئۇ كىشى بىلەن لاي ئېتىۋاتقان يەردە ئۇچراشتىم. تونۇشقاندىن كېيىن مەنمۇ ھەپتىگىچە لاي ئېتىپ، كېسەك قۇيۇپ يۇرۇپ، رېن چۇكلۇڭ بىلەن ئوبدانلا چىقىشىپ قالدىم. ئۇمۇ مېنى ئوزىنىڭ يېنىدىن زادىلا ئاجراتمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئاردىدا بىر قېتىم گۇرۇپپا مەجلىسىدىمۇ تەقدىرلەندىم. ئاردىدىن ئون بەش كۇندەك ۋاقىت ئوتۇپ كەتتى. قارىسام، پويىز ھەيدەشنى ئۇگىنىشتىن ھېچبىر دېرەك يوق. ئىشلىگەنمەمە؟ لاي ئېتىشى، كەسىپنىڭ نەمە؟ كېسەك قۇيۇش. بۇ ئىش ماڭا بارا-بارا ھار كېلىشكە باشلىدى. پويىز ھەيدەش ھەققىدىكى ئويلۇرۇمنى ئويلىسام كۇلگۇم كېلىدىغان بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئوزەمگە: "مەن زادى نەمە بولغان ئادەم، بۇ يەرگە پويىز ھەيدەشنى ئۇگىنىمەن دەپ كېلىپ تاپقان ئىشىم مۇشۇمۇ؟!..... ئىش مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، بۇ ئاي-بۇ كۇنلەردە ماڭا پويىز ھەيدەش ئەمەس، پويىزنى كورۇشمۇ نىسىپ بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

ـــئەمسە، نىمە بولدىڭىز؟!

ـــنىمە بولغانلىغىنى سىزمۇ سوريمالڭ، مەنمۇ دىمەي.

ـــۋاھ.....بۇ.....قانداق گەپ؟!

ـــقانداق گەپكىن تالڭ!.....

ـــ"قانداق گەپكىن.....تالڭ".....دىگىنىڭىز نىمىسى؟ ماڭا قارالڭ ھوشۇر، سىز خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى تەركىۋىدە توت يىل مۇنتىزىم تەربىيە ئالغان ئادەمسىز. ئۇنىڭ ئۇستىگە، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى. مەن بۇ سوزنى باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغىنىمدا ئانچىلا ئەجەپلىنىپمۇ كەتمەيتتىم. بۇ گەپنىڭ سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن چىقىشى مەن ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن ئىش بولدى.

ئۇ قولىدىكى تاماكىسىنى چەكتىلەپ تۇرۇپ شورۇپتەپ، سوزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــسوزىڭىزنىڭ ئۇرانغا قارىغاندا، مېنىڭ سىز بىلەن كارىم بولمىسا، سىزنىڭ مەن بىلەن ئىشىڭىز بولمىسا بولىدىكەن-ده. ياق-ياق! مەن ھەرگىز بۇنداق مەسئۇلىيەتسىنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالالمايمەن. سىز مەندىن رەنجىسىڭىزمۇ، ئاغرىنسىڭىزمۇ مەيلى، مەن شۇنى سىزگە ئۇزۇپ ئېيتايكى، سىزنى مەن شۇ ھالىڭىزچە ھەرگىز قويۇپ بەرمەيمەن. بۇگۈن بىز ئۆز ئىدىيىمىزنى ئېچىپ، يۈز كورۇشتۇرۇپ باقايلى. كەمچىلىك مەندىن ئوتكەن بولسا، مەن ئۇزەمنى كوپچىلىك ئالدىدا تەكشۈرۈپ چىقاي. ئەگەر سىزنىڭ تونۇشىڭىزدا بىرەر مەسىلە بولۇپ، ئۇنى ھەل قىلالمە-

ئوز ئىختىيارىمغا قويماي ياتىغىغا باشلاپ ئېلىپ كىرىپ، يۈزۈمنى يۇيۇشقا سۇ تەييارلاپ بېرىپ چىقىپ كەتتى. مەن يۈزۈمنى چالا-بۇلا يۇيۇپلا، ئۇزەمنى دالدىغا ئالاي دەپ تۇرسام، ئۇ ئىككى جاۋۇردا كەچلىك غىزانى ئېلىپ كىرىپ كەلدى ۋە:

—هوشۇر بۇگۈن مىللى ئاشخانىدا لەغمەن ئىكەن. مەنمۇ غىزانى شۇ يەردىن ئېلىپ كەلدىم. كېلىك ئىككىمىز بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يەيلى،—دىدى.

مەن گەپ قىلماي كېلىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم. تاماق يېيىلدى. ئارقىدىن بىر پىيالىدىن ئاش سۇيى ۋە قاينىق سۇمۇ ئىچىشتۇق. لېكىن ئاردىدا پەيدا بولغان جىمجىتلىق ئوز پېتىنى بۇزمىدى. بۇ ئەھۋالغا چىدىيالمىغان رېن چۇڭلۇڭ سوزنى ئوزى باشلىدى.

—هوشۇر! سىز بۇرۇن بۇنداق ئەمەس ئىدىڭىز؟ يېقىنىدىن بېرى بەكمۇ شۇكلەپ كەتتىڭىز. ئىشىڭىزمۇ بالدۇرقىدەك ئەمەس. قەيىنى راستىنى ئېيتىپ بېقىڭا، سىزگە نىمە تەسىر قىلدى؟!

مەن بۇ يەردىمۇ گەپ قىلماسلىققا نىيەت قىلغان ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن:

—ھېچ!.....—دەپ قىسقىلا جاۋاپ بەردىم.

—بىرەر يېرىڭىز ئاغرىمدۇ-نىمە؟!—دىدى ئۇ. مەن يەنە:

—ياق!—دەپ كېسىپلا جاۋاپ بەردىم.

—ئائىلىڭىزدىن بىرەر كوڭۈلسىز خەۋەر ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

—ياق!

لېكىن مەن بۇنىڭ بەدىلىگە بۇگۈن نېمە ئىش قىلىپ بەردىم. ھە؟....." دەپ دوپپامنى ئالدىمغا ئېلىپ قويۇپ ئويلىدىم. ئوتمۇشتە تارتقان چاپا-مۇشەققەتلەر بىر-بىرلەپ كوز ئالدىمدىن ئوتتى. بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ بىرئاز ئەكسىگە كېلىشكە باشلىغانلىغىمنى بايقىغان رېن چۇڭلاۋڭ سوزگە كىرىشىپ:

—ھوشۇر! ئويلىنىپ بولدىڭىزمۇ-يوقمۇ؟—دەپ سورىدى.

مەن بىر ئۇلۇغ كىچىك تىندىم ۋە:

—ھە.....ئويلىنىپ بولدۇم!—دەپ جاۋاپ بەردىم.

—ئانداق بولسا كوڭلىڭىزدىكىنى ئەمدى ئېيتىدىكەنسىز-دە؟.....—دىدى. مەن:

—ھىلىمۇ بۇ ئىش ئوز بېشىم بىلەن كەتسۇن!—دىدىم. مېنىڭ بۇ گەپىنى نېمە غەرەز بىلەن ئېيتقانلىغىمنى ئۇ دەررۇلا سەزدى. شۇڭا ئۇ مېنى ئەكىلتىپ ئولتۇرماستىن:

—بىزنىڭ جەمىيىتىمىزدە كىشى ئوز بېشى ئۇچۇنلا ياشمايدۇ. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوز بېشى بىلەن كېتىدىغان ئىشمۇ بولمايدۇ. ئىش شۇنداق ئىكەن، كوڭلۇمدىكىنى "ئېيتاي-مۇ-يوقمۇ؟" دەپ ئىككىلىنىپ ئولتۇرغۇچمۇ بولمايدۇ.

بۇ سوز مېنىڭ ھۇشۇمنى يىغىپ قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى. مەن نېزىقاپ ئولتۇرۇپ، پايدا ئالالمايدىغانلىغىمنى يەنە بىر قېتىم چۇشەندىم ۋە كوڭلۇمدىكى بار گەپىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتتىم. ئۇمۇ مېنىڭ كوڭلۇمدىكى بۇ تۇگۇنچەكنى زەڭ قويۇپ ئاڭلىدى. كېيىن ئۇ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ:

غان بولسىگىز، بۇنداق بۇرۇختۇم بولۇپ يۇرمەي، دادىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇڭ! مۇزاكىرىلىشىپ ھەل قىلايلى. بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمىسە، تەشكىل بار. تەشكىلگە يەتكۈزەيلى ـ دە، مۇۋاپىق چارىسىنى تاپايلى. دۇنيادا يېشىلمەيدىغان تۇگۇن، ئېچىلمايدىغان سىر يوق.

ئۇ بۇ سوزنى ساپ ئۇيغۇر تەلەپپۇزى بىلەن ئېيتتى. مەن ئۇنى "يالغۇز قۇرۇلۇش ساھەسىدىكى سوزنىلا بىلسە كېرەك" دەپ ئويلاپ، يېڭىلىشقان ئىكەنمەن. ئۇ شىنجياڭغا چىقىپ ئىشلىگەن توت يىلنىڭ مابەينىدە تىلنىلا ئەمەس، يەرلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشى، ئورپ ـ ئادىتىنىمۇ پۇختا ئۆگەنگەن ئىكەن. مەن بۇنى كېينچىرەك بىلىپ قالدىم. شۇنداق قىلىپ، ئەمدىلا يىگىرمە ئالتە ياشقا كىرگەن ئوتتۇرا بوي، ئوچۇق چىراي رېن چۇڭلۇڭنىڭ زىرەكلىگى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى: "ئەسلىدە مەن يېزىنىڭ باشقا بالىلىرىغا ئوخشاش تولىمۇ جاپادا ئوسكەن ئىدىم. يېشىم 15 كە كىرە ـ كىرمەي تومۇرچىلىكىكە شاگىرت بولۇپ كىردىم. بىر يىل ئوتكەندە بازغان تۇتۇشنى ئۆگەندىم. يېشىم 19 غا يەتكىچە بازغان سوقتۇم. لېكىن كۇنۇم تۇرمۇشىنىڭ لەززىتىنى كورمەي ئوتتى. ئارمىيىگىمۇ كىردىم، مېنىڭ بەختىم ئېچىلدى. خەت ساۋادىمنى ئارمىيىدە چىقاردىم. ئۇرۇمچىدە ئىككى يىل، ئارتۇرۇكتە بىر يىل، قۇمۇل ئەتراپىلىرىدا بىر يىل ئىشلەپ، ئىككى قېتىم مۇكاپاتلاندىم. ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتى مېنى ئوز قوينىغا ئېلىپ تەربىيىلىدى.

مەن ئۇنى زەمبىلىنىڭ بېشىنى تۇتقاندا كۆچلۈك ئىشچى، لايغا چۈشكەندە ئۇستا لايچى، كېسەك قۇيغاندا چاققان كېسەكچى، قۇرۇلۇش ئىشىدا تەڭدىشى يوق ماھىر ئادەم دەپ تونۇپ يۈرگىنىمنى ئويلاپ، ئۇزەمدىكى ھەيرانلىقنى خىجىللىقتا ئالماشتۇردۇم. پىشانەمدىن سوغاق تەر چىقىشقا باشلىدى. مېنى بۇ خىجىللىق شۇنداق بىر قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدىكى، ھەتتا يۈزۈمدىكى تەرلىرىنى ئېرتىشقىمۇ قولۇم بارماي قالدى. مەن شۇ ئەھۋالدا قانچىلىك ۋاقىت ئولتۇرغۇنۇمنى زادىلا بىلمەيمەن. رېن چۆكۈلۈگىنىڭ توۋەندىكى سوزلىرى مېنى ئۇ قېيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرمىغان بولسا، يەنە قانچىلىك ۋاقىتقىچە شۇنداق مۇگدەپ قالغان كىشىدەك ئىسەنكىرەپ ئولتۇراتتىمكىنتاك.....بىر چاغدا رېن چۆكۈلۈگىنىڭ:

ــ ھوشۇر! ھوشۇر! دېگەن ئاۋازى قۇلىغىمغا كىرىپ كەلدى. كوزۇمنى يۇمۇپ، ئاندىن ئېچىپ، رېن چۆكۈلۈگىگا قارىسام، ئۇ، ئۇنىڭ قولىنى ئۇنىڭ دولامغا قويۇپ ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ. مېنىڭ قارىغىنىمنى كورۇش بىلەن:

ــ سىز بۇگۈن خېلى چارچىدىڭىز. ھازىرچە سوھبىتىمىز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن. سىز چىقىپ ئوبدان ئارام ئېلىڭ!ــ دېدى.

مەن ئورنۇمدىن بىر يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك ئاستا قوپتۇم ــ دە، كوزۇمگە تىقىلغان قاراڭغۇلۇق تۇگىگىچە جايىمدا تۇرۇپ، كېيىن ئاستا قوزغىلىپ ياتىغىمغا چىقىپ كەتتىم ۋە

ـــ هوشۇر! بۇ ئەمگەك سىز بىلەن ماڭا باقى ئەمەس. جىق ئىشلىسەك يەنە بىر ئاي ئىشلەيمىز. بىزنىڭ قۇرۇلۇشقا بولغان ئېھتىياجىمىز قامدالغاندىن كېيىن، بېشىمىزنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ بۇنداق ئىش تېپىلمايدۇ. بۇ سىز ۋە مەن ئۈچۈن زور بىر چىنقىش. سىزمۇ شۇنىڭغا چىدىسىڭىز، ئىش كۆڭۈلدەكىدەك بولۇپ چىقىدۇ. بۇنىڭدىن قىلچە گۇمانلانمىسىڭىزمۇ بولىدۇ. مەن تەشكىلگە ۋاكالىتەن سىزگە شۇنى ئېيتايكى، "كومىسسىيە پىشامدىكى، ياقسام تۈتامدىكى" دەيدىغان بۇنداق ئارىسالدىلىق بىلەن پويىز ھەيدەشنى زادىلا ئۈگەنگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قەتئى تەۋرەنمەس ئىشچىلار سىنىپىنىڭ پولاتتەك ئىرادىسى كېرەك. سىزدە شۇنداق ئىرادە تىكلەنسە، سىزگە پويىز ھەيدەشنى ئىككى يىلدىن-ئۈچ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا چوقۇم ئۆگىتىپ چىقىمەن. بۇنىڭغا بەل باغلىغانمەن. ئېغىر كەلسىمۇ يەنە بىر قېتىم شۇنى ئېيتايكى، بۇنىڭ ئۈچۈن پەقەتلا ئىرادە، ئىنتىلىش، ئىزدىنىش، غەيرەت ۋە چىدامىلىق كېرەك...

مەن ھەيران قالدىم. مېنى ھەيران قالدۇرغان نەرسە رېن چۈڭلۇڭنىڭ يۇمشاق سوزلۇڭى ۋە كەمتەرلىگىلا بولۇپ قالماستىن، ئۇنىڭ پويىز ھەيدىگۈچى ماھىر ماشىنىست ئىكەنلىگى بولدى. ئاغزىم كاككۇكنىڭ ئاغزىدەك ئېچىلىپلا قالدى. كوزۇمدە بولسا، خوشاللىق ياشلىرى ئەگىپ قالدى. مەن نەچچە كۈندىن بېرى كىم بىلەن ئىشلىگىنىمنى بىلمىگەن ئىكەنمەن. ھەتتا شۇ چاققىچە

داق تېز ۋە سەممى بولدىغانلا بولسا، مەنمۇ ماشىنىستىنىڭ ياردەمچىلىگىگە، كېيىن پويىز ھەيدەيدىغان ماشىنىستلىققا كوتىرىلىشىمگە زادى گۇمان قىلمايمەن. بۇ ئىشقا بولغان مەندىكى ئىنتىلىش مانا شۇنداق جەريانلارنى بېسىپ ئوتۇپ، ھازىرقى ھالىتىگە كەلدى. مەن ھازىر ئۇزەمىنىڭ دەسلەپتىكى تەنتەكلىگىنى ئويلىسام، ھىلىمۇ قىلىدىغان سوزۇمنى تاپالمايمەن. لېكىن ئۇ مېنىڭ مۇشۇ ئىشىمنى بىر قېتىممۇ يوزۇمگە سالمىدى. بۇنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، پارتىيىگە، خەلقىمىنىڭ مۇشۇنداق مۇنەۋۋەر پەرزەندىگە ئېيتىدىغان تەشەككۈرۈمنىڭ چېكى يوقتەك قىلىدۇ.

مەن بۇنى ھازىر ئېيتىشقا لايىق تىل تاپالمىغان بىلەن زېھىن تاپتىم، ھۇنەر ئۆگەندىم. يېقىن كەلگۈسىدە بۇ مىننەتدارلىغىمنى ئوز ئەملىي ئىشىم بىلەن ئوز جايىغا تولۇق يەتكۈزىمەن.

مەن ئۇنىڭ سوزى تۈگىدى، دەپ ھىساپلاپ، ئوزى ۋە ئۇستازى توغرىسىدا يەنە بەزىبىر نەرسىلەرنى كوچىلاپ سوراشنىڭ پېيىگە چۈشكەن ئىدىم. پويىز بۇقىسنىڭ "ھويت!..... ھويت!....." دىگەن تاۋۇشى ئاڭلاندى. قارىساق، ۋاقىت توشۇپ قالغان ئىكەن. بىردەكلا ئورنىمىزدىن قوزغالدۇق. ئۇ كومۇر كانىغا بارىدىغان پويىزنىڭ بۇقىسىغا قاراپ يۈگۈردى. مەن سۆلېخېغا يۈرۈشكە تەمشىلۈاتقان ئوزىمىزنىڭ يولۇچى پويىزىغا قاراپ مېڭىشقا تەييارلىق قىلىۋېتىپ، توۋەندىكى سوز يادىمغا يەتتى. ئىشمنى توختىتىپ:

شۇ كېچىسى مونچىدىن چىققان ئادەمدەك ھوزۇرلىنىپ ئۇخلىدىم.

ئەتىسىدىن باشلاپ، مېنىڭ ئىشىمدا نەتىجە كورۇلۇشكە باشلىدى. ئۇزۇمنىمۇ باشقىچە سېزىشكە باشلىدىم. ئۇزۇنغا بارماي قۇرۇلۇشىمزمۇ تۈگىدى. مەن رېن جۇڭلۇڭ بىلەن "×××○" نومۇرلۇق پويىزغا ئورۇنلاشتىم. پويىزدا بىزدىن باشقا يەنە 4 نەپەر ئۇستا ۋە شاگىرت بار ئىكەن. ئۇلار رېن چۇڭلۇڭ بىلەن مېنى بىرقانچە يىل بىللە ئىشلەپ كېيىن ئايرىلىپ كېتىپ، قايتا كورۇشكەن كونا دوستلاردەك كۈتۈپ ئېلىشتى.

ئىش ۋە سوز ئارىسىدا، مەن رېن چۇڭلۇڭنىڭ بۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ ئىناۋىتى بارلىغىنى، ئۇلارنىڭ بۇنى سېغىنىپ كەتكەنلىگىنى بىلدىم.

مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، لەنجۇغا 13 قېتىم، سۇلېخېغا 15 قېتىم، كومۇر كانىغا 8 قېتىمچە قاتنىدۇق. پۈتۈن ئەزايىم قاپقارا بولۇپ، كومۇر ۋە كۈلگە مىلىنىپ كەتكەن كۈنلىرىمۇ بولدى. لېكىن مەن ھامان ئۇزۇمنى تېتىك سەزدىم. شۇ جەريان ئىچىدە رېن چۇڭلۇڭنىڭ شەخسەن ئۇزى ماڭا مەدەت بېرىپ كەلدى ۋە مېنى كوچىگار قىلىپ تاۋلاپ چىقتى دىسەمۇ بولىدۇ. بۇگۈن مېنىڭدىن بۇرۇن كوچىگار بولۇپ ئىشلىگەن بىر يولدىشىمىز ماشىنست بولۇپ، رېن چۇڭلۇڭنىڭ يارەمچىلىگىگە ئۇستۇرۇلدى. مەن بىرىنچى دەرىجىلىك كوچىگارلىققا كوتىرىلدىم. رېن چۇڭلۇڭنىڭ تېخنىكا سۇرئىتى مۇشۇنى-

خوشاللىق

(ھىكايە)

1

ـــ كاپىرات ـ كاپىرات..... ھوي، ساڭا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى كاپىرات بالاسىلا تەگدىغۇ زادى، ئولتۇرساڭ ـ قوپساڭ كاپىرات دەيسەن، ئەس ـ يادىڭ كاپىرات بىلەنلا قالدىغۇ. بۇ كەمگىچە كاپىرات قۇرماي كىم ئولۇپ قاپتۇ؟ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ كاپىرات قۇرماي كۇن كورۇپتىكەنغۇ؟..... ـــ مەشۇراخۇن خوتۇنىغا شۇ قەدەر ئاچچىقلاندىكى، چالۋاقاپ سوزلىگىنىدە شولگەيلىرى چاچراپ، خۇددى كوزلىرى چانىغدىن چىقىپ كەتكىدەك بولدى.

ـــ كوپىراتىپ دەپ يامان دەۋاتمىغاندىمەن. ھەممە كىشى ياخشى كورگەن، جىمسكى ئادەم ئاغزىدىن چۇشۇرمەيۋاتقان گەپنى دەۋاتىمەن، ـــ دىدى مۇلايىملىق بىلەن ئاستا سوزلەپ

—بۇرادەر! ئۇستازىڭىزغا بىزنىڭ ھەممىزدىن سالام ئېيتىپ قويۇڭ! —دىدىم.

ئۇمۇ چىپ توختاپ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

—خوپ! —دەپ قىسقىلا جاۋاپ بەردى.

—ئۇستازىڭىز بىلەن بىز سىزنى ئۇرۇمچى ۋوگزالىدا كۈتىمىز! —دىدىم مەن ئۇزەمنى تۇتالماي.

خاتىرجەم بولۇڭ، يولداش! بۇ ھەقتە ھەر ئىككىمىزلا پارتىيىگە ۋەدە بەرگەنمىز! —دىدى-دە، يۈگۈرگىنىچە كېتىپ قالدى.

مەن پويىز ۋوگزالىغا يېتىپ بارغاندا، بىر يۈك پويىزى يەر-جاھانىنى تىترەتكۈدەك ھەيۋە بىلەن سىگنال بېرىپ، "تاق-تۇق، تاق-تۇق، تاق-تۇق، تاق-تۇق" قىلىپ رېلىس يالاپ، ئالدىمىزدىن ئوتۇپ كەتتى. ئەتراپىمىزدىكى بوشلۇقتا بولسا، پويىز بۇقىسىنىڭ تۇرخۇنىدىن چىققان كۈمۈش رەڭلىك گاز قۇيۇنىڭ زەردەك نۇرى بىلەن ئويناشىپ ئارىلىشىپ كەتتى.....

1960-يىلى 8-ئاۋغۇست، قۇمۇل.

سۈپىنىڭ دوقمۇشىدىكى تۆۋرۈككە يولىنىپ، زوڭلا ئولتۇردى ۋە مۇشۇك تاتلىۋەتكەندەك تىتىلىپ ھەم قۇلاقلىرى سالپىيىپ كەتكەن ئاغداما ئوتۇگىنىڭ قونچىدىن ناسۇال چاقچىسىنى ئېلىپ ئالقىنىغا دۇملىۋىدى، ناسۇال چۈشمىگەندىن كېيىن، سۈپىنىڭ زەگۈندىسىغا تاقىلدىتىپ ئۇردى. بىر چېكىم ناسۇالنى زەردى بىلەن ئاغزىغا سالغاندىن كېيىن، ناسۇال يۇقى قولىنى يوتىسىغا سۈركىۋەتتى.

— توغرا ئېيتىدىلا، — دىدى ھېپىزىخان، ئېرىنىڭ كوزىگە مېھرى بىلەن تىكىلىپ، — سىلى مېنى ئالغان. سىلى ئەر، مەن خوتۇن، شۇنداق بولغانلىقتىن، ئويدە-بىرنىمە يوق بولسا، ئۇنىڭ دەردى سىلىگمۇ، ماڭمۇ تەڭ ئەمەسمۇ؟

— ساڭا نىمىشقا تەڭ ئىدى، — دىدى مەشۇراخۇن كالپۇگىنى يىمىرىپرەك سوزلەپ، — تۇغەپ كەتسە تېپىپ بېرىدىغان ئادەم مەن ئەمەسمۇ؟

— زادى ھەمىشەملا شۇنداق دەيدىلا، — دىدى ھېپىزىخان يېلىنغان قىياپەتتە، — سىلى تالا-تۇزدە يۇرۇيلا، بىر ئويگە نىمە كېلىپ، نىمە كەتكىنىنى بىلمەيدىلا.

— ھىم، تېخى مەن بىلمىگەدەكمەن، — دىدى مەشۇراخۇن خوتۇنىنىڭ سوزىنى زەردى بىلەن تەكرارلاپ، — مەن بىلمىگەدەكمەن. ۋاي سېنىڭ بىلىدىغان بولۇپ كەتكىنىڭنى قانداق قىلاي.....

— چېچىلمىسلا، — دىدى ھېپىزىخان، — ئېرىنىڭ ئوزگەرگەن

هېپىزىخان قازاندىكى قاچىلارنى غۇچۇلدىتىپ يۇيۇۋېتىپ.

ــ قېنى، نەدە شۇنداق ئىكەن، سۇلايمان موللام، ئەكبەر ئاخۇنلارمۇ تېخى كاپىراتقا كىرگىنى يوقمۇ؟

ــ سىلى شۇلارنىلا كورۇدىلا، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ نىمە كارىمىز. ئەھلى ــ مەھەللىنىڭ جىمىسى كوپىراتىپقا كىرىپ بولدى. بىزلا قېلىۋاتىمىز، ــ دىدى هېپىزىخان دەستىلەنگەن قاچىلارنى كوتىرىپ كېتىۋېتىپ.

ــ كىرگەنلەر كىرىۋەرسۇن، بىز سۇلايمان موللامىلار قاچان كىرسە شۇ چاغدا كىرىمىز، ــ دىدى مەشۇراخۇن.

ــ خەق بىلەن كىنىدىكلىرى قوشمىدى. ئۇلار يەنە بىر-ئىككى يىلدىن كېيىن كىرىمىز دەۋاتقىدەك. ئۇ چاغدا پوملار① بىلەن باي دىخانلارمۇ كوپىراتىپقا كىرەرمىش. پوملار بىلەن بىللە كوپىراتىپقا كىرىش بىزگە نومۇس ئەمەسمۇ؟ ــ دىدى چۇچۇلا بىلەن قوقاسنى كوچىلاپ، چوگۇن قويۇۋېتىپ هېپىزىخان، ــ ئۇلار كىرمىسە كىرمەۋەسۇن، بىز كىرىمىز.

ــ هوي خوتۇن سەن بىلەمسەن، يا مەن بىلەمدىمەن.

ــ سىلمۇ بىلىدىلا، مەنمۇ بىلمەن.

ــ سەن بىلمەيسەن، مەن بىلمەن، مەن! ــ دىدى مەشۇراخۇن ئوز مەيدىسىگە ئۇروپ كۇچەپرەك سوزلەپ، ــ سەن مېنى ئالمىغان. مەن سېنى ئالغانمەن! ــ ئۇ هومايغىنىچە بېرىپ

---

① پوم ــ پومىشىك.

ـــ سىلى شۇنداق دەيدىلا، "يېڭى يول" كوپېراتىۋىغا كىرگەنلەر زىيان تارتماي ھەجەپ كوپ ھوسۇل ئاپتىغۇ؟

ـــ غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمنى، ـــ دىدى مەشۇراخۇن قولىنى شىلتىپ، ـــ خەقنىڭ ئالغان ھوسۇلىنى ئوز كوزۇڭ بىلەن كوردۇڭمۇ؟ بىزنى قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن رەڭۋازلىق قىلىۋاتىدۇ، رەڭۋازلىق .....سەن ئوسمان لەگلەكنى بىلمەمسەن؟ ئۇ ئىككى نان تاپسا، بىرىنى داپ چالىدىغان زېڭىدا زاڭ، تەڭلىسىدە نان كورمىگەن بىرنىمە. ئۇ ھازىر مۇدىر بولىدۇم دەپ بىرنى ئىككى كورستىپ كوز بويىۋاتىدۇ. ئۇلار دەپ يۈرگەن ھوسۇلنى بۇ كەمگىچە ھىچكىم ئېلىپ باققىنى يوق ھەم ئالالمايدۇ.

ـــ ئالىدىكەنغۇ، نىساخان ئاچام ئوز كوزى بىلەن كورۈپتىغۇ، شۇ شۇنداق دەيدۇ.

ـــ ھوي، نىسا شالاقنىڭ گېپىنى راست دەۋاتامسەن؟ ھى، ھى، ـــ مەشۇراخۇن زاڭلىق قىلغاندەك ھىجايدى.

ـــ قاۋۇل ئاكامۇ ئاپپاق ساقلى بىلەن يالغان ئېيتىمغاندۇ؟

ـــ ھە، ئۇ نىمە دەيدۇ؟

ـــ كوپېراتسىيىنىڭ ھوسۇل تويىغا بېرىۋىدىم، ئەل ئومىردە تاغار تولدۇرۇپ ئاش ئالمىغان ئازنىخاندەك تۇل خوتۇنلارغمۇ تاغار-تاغار ھوسۇل ھەم پۇل تەگدى. ئىست بۇلتۇر نىمىشقىمۇ كوپېراتسىيىگە كىرمىگەن بولغىيدىم دەيدۇ.

ـــ ھە، شۇنداق دەمدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ ئازنىخان مايماقنى ئاجىز دەپ بەرگەن كەپسىنىنى كورگەندۇ، بەلكىم.

تەلەتىنى كورگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، بىزمۇ ئىنسان بولغاندىن كېيىن، كوپىراتىپقا كىرىپ ئىشلەپ، ياخشى يەپ، ياخشى كەيسەك بولمامدۇ؟

ــ خوتۇن كىشى دېگەن نىمىنزە..... ــ دېدى مەشۇراخۇن بويىنىنى تەتۈر تولغاپ، ــ ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۇرگىنىڭنى قارا. ھوي خوتۇن، ــ دېدى ئۇ، سىڭا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ۋە ئوك بىگز قولى بىلەن يەرنى سىجپ، ــ مەسىلەن، بىز ھەر يىلى يەرگە ئوزىمىز نىمىنى خالىساق شۇنى تېرىيمىز، ئاشنى خالىغان چاغدا، خالىشىمىزچە ئىشلىتەلەيمىز، بىر دە. ئوزىمىز تىلىنى ئۇقۇدىغان سايمال (سايمان دېمەكچى) بىلەن دېخانچىلىق قىلىمىز، ئىككى دە. خالىغاندا ئىش قىلىمىز، خالىغاندا ئۇخلاپ قويۇپ بىرنىمە قىلىمىز، ئۇچدە. ئەمدى كاپىراتقا كىرگەندىچۇ؟ كاپىراتقا كىرگەندە ماۋۇ مېنىڭ يېرىم، ماناق نەرسە تېرىيمەن دېيەلمەيسەن، بىر دېگىن. ئوزەڭ خالىغانچە يەپ ئىچەلمەيسەن، كوكۇلدىكىدەك يۇرەلمەيسەن، ئىككى دېگىن. ئاتمىش تازنىڭ ئارىسىدا نىمە تەگسە شۇنى ئالىسەن، ئۇچ دېگىن. يەنە نەدىكى ئاتام كورمىگەن، ئانام كورمىگەن ئەگرى تۇمشۇق بىرنىمىلەر بىلەن دېخانچىلىق قىلىسەن. ئۇنىڭ تىلىنى ئۇقمىغاندىن كېيىن زىيان تارتىش دېگەن تۇرغان گەپ، توت دېگىن. ھىم..... مانا ئۇنىڭدىن كورە، كاللىمۇ يىمەي، چىشىنىمۇ چاقماي، سىگگەن ناننى يەپ يۇرگىنىمىز ئەۋزەل، چۇشەندىڭمۇ؟

ـــ كاپىرات دەيدىغان بولساڭ، سەن ئۇ يان، مەن بۇ يان ۋەسسالام، ـــ ئېرىنىڭ "سەن ئۇ يان، مەن بۇ يان" دېگىنى دىلىغا قاتتىق تەگدى ئەتىمالىم، ھېپىزىخانىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى.

خوتۇنىنىڭ كوزىدىن تاراملاپ ياش ئېقىۋاتقىنىنى كورگەن مەشۇراخۇن تازا چىڭ يەردىن تۇتتۇم، ماڭا چىدىماي يىغلغىلى تۇردى دەپ ئويلىدى ـ دە، بۇ قېتىم تېخىمۇ قاتتىق قىستىدى:

ـــ كوزۇڭنىڭ سۇيىنى تېمىتماي گېپىڭنى قىلە.

ـــ ئىست ـ ئىست بىر ئوي تۇتىمەن دەپ كورگەن كۇنلىرىم، سەككىز يىلدىن بېرى قولۇمنى كوسەي، چېچىمنى سۇپۇرگە قىلىپ، جان كويدۇرۇپ كەلسەم، ھېچ گەپتىن ـ ھېچ گەپ يوق "سەن ئۇ يان، مەن بۇ يان" دەۋاتقىنىنى، ـــ دەپ ھېپىزە ئوپكىسىنى باسالماي ئېسەدەپ يىغلۇەتتى.

ـــ دىمەيچۇ، گېپىمنى ئوتكۇزەلمىگەندىن كېيىن ھەرنىمە دىسەم ھەق، ـــ يەنە گوكىرىدى ئېرى.

ـــ بۇگۇنگىچە، ـــ دىدى ھېپىزىخان كوك خام كويىنگىنىڭ يېڭى بىلەن يېشىنى ئېرتىۋېتىپ، ـــ سىلىنىڭ گەپلىرىنى يىرغان يېرىم بارمىدى. خەقلەر گۇرۇپپىلاشقىلى تۇرغاندا، گۇرۇپپىلاشسا يامان بولغۇدەك دېۋىدىلە ئۇن چىقارمىدىم. يەنە بۇلتۇر كوپىراتسىيە قۇرغاندا ھەرنىمىلەر دەپ تۇرۇۋېلىۋىدىلە بويتۇ، ئەر بولغاندىن كېيىن كوپ تاكاللىشۇەرمەي دىدىم. كوپىراتسىيە ھېچقاچان سىلى دېگەندەك بولمىدى. كوپىراتسىيىگە كىرگەنلەرنىڭ ھال ـ كۇنى ياخشى بولۇپلا كەتتى. بىز بولساق ئاتام

ـــ ماقۇل، ناسىر ئاخۇنغا كىم كەپسەن بەرگەندۇر، مايمۇنخان بىلەن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىگە گۈرۈچتەك ئۇن، ئۇچ يېرىم تاغار ئاش، يەنە قانچە يۈز كوي دەيدۇ خۇدايىم، نەق پۇل تېگىپتۇ ـ غۇ؟ كوپىراتىپ زادى ياخشى ئىكەن، بىزدەكلەرنىڭ كىرىدىغان جايى ئىكەن.

ـــ زادى يەنە ئايلىنىپ دەيدىغىنىڭ شۇ كاپىراتمۇ؟ ـــ بۇ قېتىم مەشۇراخۇن خوتۇنىنىڭ كوزىگە قاتتىق تىكىلدى.

ـــ كوپىراتىپ، ـــ دىدى ھېپىزىخان قەتئىلىك بىلەن، ـــ زادى كوپىراتسىيىگە كىرىمىز.

ـــ مەن كىرمەيمىز دىدىمۇ كىرمەيمىز، ـــ مەشۇراخۇن قولىدا ئوشتۇپ ئولتۇرغان ياغاچ ئۇۋۇنغىنى يەرگە ئېتىپ ئورنىدىن تۇردى.

ـــ كىرىمىز، ـــ دىدى ھېپىزىخان يەنە.

ـــ مەن كىرمەيمەن.

ـــ مەن كىرىمەن.

ـــ قانداق كىرىسەن؟ ـــ مەشۇراخۇن ھېپىزىنىڭ كوزىگە قادىلىپ قارىۋىدى، ھېپىزە:

ـــ قانداق كىرسەم شۇنداق كىرىمەن، ـــ دىدى.

ـــ زادى ماڭا تۇرامسەن ياكى كاپىراتقا تۇرامسەن؟ ـــ بۇلارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭىدىن ئۇخلاپ ياتقان بالا ئويغىنىپ، ئىڭرىغىلى تۇردى. ھېپىزە بالىنى بەزلەۋاتاتتى، مەشۇراخۇن يەنە سورىدى:

ـــ گېپىڭنى قىلە، زادى ماڭا تۇرامسەن يا كاپىراتقمۇ؟

ـــ كاپىراتقا تۇرىمەن دىسەمچۇ؟

قىلۇاتىمەن. پەقەت ئېرىنىڭ كاجلىغىدىن مۇشۇنداق بولۇۋاتىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئويىمىز بۇزۇلۇپ كېتەمدۇ؟ ياق-ياق" دەيتتى ئۇ قەتئىيلىك بىلەن. ئۇ يەنە ئوزىگە مۇنداق دېدى: "ياق، مۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. ئويۇمىنىڭ بوزۇلۇشىغا ئەسلا رازىلىغىم يوق. بۇنىڭغا مۇتلەق يول قويالمايمەن، چۈنكى، ئۇ مېنىڭ قىز تەككەن يولدۇشۇم، ئۇنىڭمۇ پەقەت مېنىڭ بىلەن مۇھەببەت كوزى ئېچىلغان. ھەر ئىككىمىزنىڭ بىر بىرىمىزگە كوڭلىمىز بار. ئۇ ئەھۋالنى چۈشەنمەي بەغەرەزلىك قىلۇاتىدۇ. ئۇنىڭ قىلغىنىنى مەن قىلماي، ئۇنىڭ دەرتلىرىنى ئاز تارتقىنىم يوققۇ، بۇ قانچىلىك ئىش. ئۇ ھازىر بالىدۇرقىدەك غالغۇي ئەمەس، خېلى ئوڭلىنىپ قالدى. بۇگۈن ئۇنىمىسا ئەتە ئۇنا، ئەتە ئۇنىمسا ئوگۈنغۇ ئۇنا. جىمى كىشى كوپىراتسىيلىشۇاتسا، ئۇ چەتتە قالارمۇ، مەيلى، ئۇ ھازىر جاھىللىق قىلسىمۇ قىلۇەرسۇن، ھېلى ئايرىلىشىمىز دەپ بىر يەرگە بارساق بىلگەنلەرغۇ بىرنىمە دە، بىلمىگەنلەر نىمە دە؟ مەن ئەردىن چىقىپ، ئەرگە تېگىپ يوتقان يىغىدىغان نومۇسسىز خوتۇنلاردىنمۇ مەن؟ زادى ئۇزۇلۇشۇمەن دەپ بىر يەرگە قايسى يۈزۈم بىلەن بارىمەن؟ ئۇمۇ ماقۇل، ئۇزلەشتىم، بىر بالام تىرىك يېتىم بولۇپ كىملەرنىڭ ئالدىدا بوينىنى قىسىپ قېقىندى-سوقۇندى بولۇپ يۈرە؟ ياق-ياق....." ھېپىزە مېڭىشىنى ئاستىلىتىپ يەنە مۇنداق ئويغا كەلدى: "ئەمدى بارمايمىز، ئايرىلمايمىز دېسەم ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ بوينۇمغا تېخىمۇ مىنۋالار؟ مەيلى، ئەھلى

ئېيتقان بايىقى، يەنە شۇ كونا تاز كېپەنىدىن قۇتۇلالمىماي، يا گېلىمىز توپىماي، يا كىيىمىمىز پۈتۈن بولماي يۇرۇۋاتىمىز. ھەممە ئىشنى كورۇپ، بىلىپ تۇرۇپ يەنە ئۇنىمايلا، سىلمۇ مېنىڭ دېگىنىمگە بىر ماقۇل بولۇپ باقسىلا بولمامدۇ؟

ــ ھىم، ــ دېدى مەشۇراخۇن دېمىغىنى خىتىلدىتىپ، ــ خوتۇن كىشىنىڭ ئەقلى بىلەن باي بولغىچە، ئۇزەمنىڭ ئەقلى بىلەن گاداي بولۇپ كېتەرمىنا.

ــ راستمۇ؟

ــ راست بولماي ئەمىسى؟ ــ مەشۇراخۇن گولۇيۇپ جاۋاپ بەردى. ئەر ــ خوتۇن ئىككىسى تاپا ــ تەنە قىلىشۇېرىپ ئاخىرى قاتتىق رەنجىشىپ قالدى ۋە ئايرىلماقچى بولۇشتى.

كۇن چۈشتىن قايرىلغان ئىدى. مەشۇراخۇن بىلەن ھېپىزە ــ خان ئىككىسى يېزىنىڭ كۇن پېتىش تەرىپىنى بويلاپ ئوتىدىغان ئوستەڭنىڭ ياقىسىدىكى يول بىلەن رايونىغا قاراپ ماڭدى، مەشۇراخۇن قولىنى قوينىغا تىقىپ بازلىغان خورازدەك مايتاتىپ ئالدىدا باراتتى. ھېپىزىخان بولسا ھەمزەك كوپىگە يوگەلگەن بالىسىنى قۇچاغلاپ، غەمكىن قەدەملىرىنى ئالدىرىماي دەسسەپ ئېرىدىن 30 ــ 20 چامدام كەينىدىرەك باراتتى.

ھېپىزە چوڭقۇر خىياللارغا چومۇپ باراتتى. ئۇنىڭ كوڭلى ــ دىن تۇرلۇك خىيالار، خۇددى تەسۋىي مارجىنىدەك تىزىلىپ ئوتۇشكە باشلىدى. ئۇ ئوز ئوزىگە: "ۋاي، مەن نىمە بولدۇم، بىز نىمە بولۇشتۇق، خاتا قىلدىممۇ يا؟ ياق مەن ھەق ئىش

باسقاندىن كېيىن دېدى:

ــ ئويگە بارىلى.

ــ خوش نېمە گەپ، ئويدىن كەلدۇققۇ؟

ــ گەپ بار.

ــ گەپ بولسا، مۇشۇ يەرمۇ تازا خالىغۇ؟

ــ ئويدە قىلىدىغان گەپ، ــ ھېپىزە يەنە تەكرارلىدى، مەشۇراخۇن بۇ قېتىم شۇك تۇردى. ئۇنىڭ بۇ شۇك تۇرۇشى ئەھۋالغا ئوكۇشلۇق چارە ئويلاپ بېشىنىڭ ئىچمۇ قېتىپ، تېشمۇ قېتىپ ئاران تۇرغان مەشۇراخۇن ئۇچۇن ئولۇك كالىغا پىچاق سۇرگەندەك خوشياقمانلىغىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

ھېپىزە ئالدىرىماي ئورنىدىن قوپۇپ ئوي تەرەپكە قارىدى، مەشۇر ئۇنىڭغا:

ــ ئۇنداق چىدىمىغان كىشى باشتا تولا كۇچەپ كەتمىسمۇ بولىدۇ، ــ دېۋىدى. ھېپىزە تىكىلىپ قارىغىنىدا ئېرىنىڭ كوزدىن توي كۇنىنىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە كۇلۇمسىرىگەن مېھرىۋانلىغىنىڭ ئىپادىسىنى كوردى ۋە ئوشۇق گەپنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەنلىگىنى بىلدى ــ دە، كەينىگە يېنىپ ئاستا ماڭدى.

2

باھارنىڭ ئىللىق سالقىنى نازىنىن قىزنىڭ يۇمشاق قولى ئوز سۇيگۇسىنىڭ تېنىگە تېگىپ مۇھەببەت ھىسسىنى ئويغىتە-

ئالەم ئارىسىدا گەپكە قالغىچە، كىشى ئۇقمىغان خۇپيانە دەرتنى تارتقىنىم مىڭ ئەلا ئەمەسمۇ؟ ئۇ، غادىيۇلىپ ساراڭلىق قىلىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلالمامدىمەن؟ مەن ئادەمغۇ، بىر ئەرنى ئەر قىلالمىسام قانداق ئادەم بولۇمەن؟" ئۇ قەتئى قارارغا كەلدى ۋە ئوستەڭنىڭ قېشىدىكى دوڭاق ئاچا ئۇۋمىنىڭ تۈۋىدە بالىسىنى ئىمىتكەن بولۇپ ئولتۇردى.

مەشۇراخۇنمۇ چوڭقۇر خىيالىلارغا چۆمۈپ، بايىقىدەك پات-پات كەينىگە قاراشنىمۇ ئۇنتۇپ، بىر يەرلەرگە بېرىپ قالغىنىنى ئۇزىمۇ ئۇقماي قالدى. ئۇ ھېچ شەپە بولمىغىنى ئۈچۈن ئۈيقۇدىن ئويغانغان كىشىدەك خىيالدىن ئۇزىنى يىغىپ، گىدەيگەن بويىنىنى كەينىگە تولغاپ قاراپ، خوتۇنىنىڭ بىر يەردە قالغانلىغىنى كوردى ۋە يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى مەس كىشىدەك پۈتلىرىنى كەرگەن پېتىچە بىر دەم ساقلاپ تۇرۇۋۈدى، بولمىدى. ئاقۇەت ئارقىسىغا يېنىپ ھورۇن كىشى ئىشقا يۇرگەندەك ماڭدى ۋە ھېيىزىگە يېقىنداپ كېلىپ دىدى:

ــ ھە، خېنىم جۇمەمىدىلا، بارىدىغان يەرگە بارىلى، قويسلا پاتراق بېرىپ، ئىسسىغدا تۇگىشپ كېتىلى.

"ئىسسىغدا تۇگىشپ كېتىلى" دىگىنى شۇ قەدەر ئاچچىق تەگدىكى، ھېيىزىنىڭ تەنلىرى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۇ پۈتۈن ئومرىدە "سەن ئۇ يان، مەن بۇ يان"، "ئىسسىغدا تۇگىشپ كېتىلى" دىگەن مۇشۇ سوزلەردەك جېنىنى ئاغرىتقان دەرتنى بېشىدىن كەچۈرمىگەنىدەك ھىس قىلدى. ئۇ بىرئاز دېمىنى

ـــ هه، سۇلتان ئاكا، ـــ دېدى نېرىقى بۇغداي ئوغۇتلا-ۋاتقان گۇرۇپپىدىن كېلىۋاتقان ئوسمان ئاخۇن كۇلۇپ، ـــ بۇ قۇشقاچلار سىلىنى خاپا قىلىۋاتقان ئوخشىمامدۇ؟

ـــ هەي-هەي، ـــ دېدى سۇلتان تاغام بېشىنى چايقاپ، ـــ بۇ ئەجۇز-مەجۇزلەرنىڭ نېمىسىنى دەيدىلا مۇدىر، خۇددى پۇل ئوتكۇزۇپ قويغاندەك موكۇلدىتىپ تېرىپ، چاينىماي يۇتۇشلىرىنى دېمەمدىغان.....

چوڭ ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا چامما چوقۇۋاتقان هوشۇر ئاكىمۇ سوزگە ئارىلاشتى:

ـــ مەيلى، يېسە رىسقىنى يە، قانچىلىك يەيدۇ، دەيسەن؟ قۇشقاچلار يېسە خاپا بولۇۋاتسەن، يا هوپۇپلەر يېسە رازىمدىڭ؟

ـــ هوپۇپ ئەسلىدە دان يېمەسمۇ، ئەمما بۇ سۇلتان تاغامنىڭ سىدام بېشىغا قارىتا ئېيتىلىۋاتقان چاخچاق ئىدى. سۇلتان تاغام بېشى هەققىدىكى هەرقانداق گەپلەرنى پېسەنت قىلمايتتى. ئەمما ئۇ هوشۇر ئاكامنىڭ سوزىگە زەردە بىلەن جاۋاپ قايتۇردى:

ـــ رىسقىنى يەرمىش، بۇ شۇم قۇشلارنىڭ نېمە رىسقى بارىكەن بىزنىڭ ئىشمىزدا؟

ـــ ئۇرۇق چاچقاندا، جان-جانىۋارلارنىڭ رىسقى دەپ چاچمىدىغانغۇ بىز، ـــ دېدى هوشۇر ئاكام.

ـــ هوي، سەن تېخى شۇ يەردىمۇ، سېنىڭ سېپىڭ قالغان كونا مەككۇرەڭ (مەپكۇرەڭ دېمەكچى) ما زاماندا كارغا كەلمەيدۇ.

ۋاتقانـدەك كىشىنىڭ يۈز ـ كۆزىـنى لەرزان سـىپاپ ئوتمەكتە. ئاسـمان بويـلاپ ئۇچـقان قاتار ـ قاتار غازلار بىلەن هـاڭئوت ۋە تۇرنـىلارنىڭ قارق ـ قۇرقـىلىغان ئاۋازى ۋە باغ ـ ۋارانلاردا چۇرۇقـلىشىۋاتـقان قۇشـلارنىڭ ئۇنـلىرى بەئەيـنى تەبـەت دۇنياسـىنى ئۇيـقۇدىـن ئويغىنىشقا چېـلىنىۋاتـقان نەغـمەدەك تۇيۇلاتـتى. قـىزىـل كوس بولغان ئۇرۇكـلەرنىڭ زىـلـۋا شاخلىرى خۇددى ئۇنـچە ـ مارجان ئاسـقان سەنئەتـچى قىزنىڭ ئەۋرىشمەدەك لەرزان تولغىنىـشىنى ئەسلىتەتتى. چۈشۈرگـىنىڭ بېشىدىـكى يوغان دوڭـغاق سۇگەتـىنىڭ پۈتۈغـىدىكى كامانىڭ ئاغزىـدا ئولتۇرۇپ سايراۋاتـقان قارا قۇشـقاچنىڭ ئىـسقىرتىشى خۇددى ئېتىزدا قوش هايداۋاتـقان دېخانـىنىڭ "ئو...ش...كە" دېگىنىنى دوراۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى. پايانسىز ئېتىزلار قويىنىدىن ياڭرىـغان قـىقاس ـ سۇرەنـلەرگە قوشۇلۇپ، باهار سالـقىنىـدا دولقۇنلىنىۋاتـقان ئەمـگەك ئەهلـىنىڭ شوخ غەزەلـلىرى، گويا پۈتۈن هايات دۇنياسىنى تەۋرىتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

"يېڭى يول" كوپىراتىۋىنىڭ ئېـتىزلىرىدا بۇگۈنـمۇ ئىش شۇ قەدەر قىزىپ كەتكەنكى، چەبدەس يىگىتلەر بىلەن قاۋۇل قىز ـ چوكانـلارنىڭ قولـى ـ قولـىغا تېگىشمەيتـتى. بۇگۈن كىشىلەر ئېتىزغا شۇ قەدەر چىققانكى، هەتـتا كوپـىراتىپنىڭ ئەڭ قېرى ئەزاسى سۇلتان تاغامـمۇ ئۇزلۇگـىدىن ئېتىزغا كەلـگەن ئىدى. ئەنە، ئۇ پۈتىنى لىكوكلىـتپ يۇرۇپ، ئۇرۇقـلارغا يېپىلىۋاتقان قۇشقاچلار بىلەن ئۇرۇشۇپ ئاۋارە.

توما بېشىدا قولىنى ئاغزىغا كاناي قىلىپ ۋاقىرىغان جامال ئاخۇن تەرەپكە ماڭدى. ئېتىزلار ئارىلاپ كېتىۋېتىپ، قوش قېتىۋاتقان مەشۇراخۇننى كورۇپ ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ ئىشقا ئەمدى چىققان ئوخشىمامدىلا؟

ــ ھەئە، سايمان ـ جاپدۇق تېپىپ كەلگچە سەل ۋاق بولۇپ كېتىپتۇ.

مەشۇراخۇن پەشلىرىنى قىستۇرۇپ، بىسمىللانى نەچچە قېتىم تەكرار ئېيتقاندىن كېيىن، ئوسسى ئوتۇۋۇرەك كەتكەن ئېتىزنىڭ قىرىنى بويلاپ قوش سالدى. ھېپىزە بولسا يېڭىدىن بويۇنتۇرۇق سېلىنغان تاغىل توپاقنىڭ ئىككى يېرىدىن ئۇلانغان تانسىنى قىسقا تۇتۇپ يېتىلەپ بەرمەكتە ئىدى. مەشۇ ـ راخۇن گايى ئوقچۇپ ئالدىغا چېپىپ، گايى توپتەك تۇرۇۋېلىپ، گايى كۇچىنى ئاياپ تۇگۇلۇپ بېرىۋاتقان توپىغىغا زوقلىنىپ قاراپ قوياتتى ۋە ئىچىدە: "ئىش قىلىپ كارغا ياراپ قالدىڭ جانىۋار" دەيتتى ئۇ.

بۇلار ئۇنداق ـ مۇنداق قىلىپ ئەپلەپ، ئەمدىگىنە بىر يېرىم قاپلىقتەك يەرنى ھەيدىۋىدى، قېرىشقاندەك ھەنىپە قىز ئويغىنىپ قىقىرغىلى تۇردى.

ماڭ يۇگە، ئا نىمە يەنە نەغمىسىنى باشلىدى، يۇگە بار، كاللارمۇ ئازراق دەم ئېلىۋالسۇن، ــ دىدى مەشۇراخۇن، ھېپىزە ئىككى قولى بىلەن كوكرىگىنى تۇتقىنىچە بالىسى تەرەپكە قاراپ چاپتى. مەشۇراخۇن بولسا تەنتەك توپاقتىن ئېھتىيات قىلىپ،

قۇشقاچ بىر تال ئۇرۇقنى يەپ كەتتى دېگەن گەپ، خامانغا قوشۇلدىغان بىر باش بۇغداينى، مەسىلەن، سېنىڭ تاغرىڭغا كىرىدىغان 60 ـ 50 تال بۇغداينى يەپ كەتتى دېگەن گەپ، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئەگەر شۇنچە قۇشقاچ ئوندىن دان يېسە، قانچىلىك ئۇرۇقنى يەپ كېتىدۇ، بىلەمسەن؟ خامان ئۇسىغاندا تاغرىڭ سەل يېرىم قالسا غوتۇلدايسەن ھىلى؟

ـــ ۋاي سېنىڭ چۇشىنىپ كەتكىنىڭنى قانداق قىلاي مايماق، ـــ ھوشۇر ئاكا يەنە سوزلىمەكچى بولۇۋىدى، ئۇنىڭ سوزىنى مۇدىر بولۇۋەتتى.

ـــ بولدى ھوشۇر ئاكا، چاممنى يۇمشاق چوقۇيلى، سۇلتان تاغام راست ئېيتىدۇ، ھەر تال ئۇرۇق بىزنىڭ سېگىمىزنى تولدۇرىدىغان ئاش، گېلىمىزنى تويغۇزىدىغان نان، بىز ھەر تال ئۇرۇقنى كوزىمىزنىڭ گوھىرىدەك قەدىرلەپ ئۇندۇرۇپ، ئاۋايلاپ ئوستۇرمىگىمىز لازىم.

سۇلتان تاغام سوزىنى مۇدىر ياقتۇرغىنىغا ماختانغاندەك ھوشۇر ئاكامغا قارىۋىدى، ئۇنىڭ ئالقىنىغا تۇكۇرۇپ ئەمدىكى دەردىنى چاممدىن ئېلىشقا راسلىنىۋاتقىنىنى كوردى ۋە:

ـــ چامىمنى ياخشى چوقۇ، ـــ دەپ قوشۇپ قويۇش بىلەن كۇپايىلەندى.

مۇدىر ئۇرۇقنىڭ قويۇق ـ يۇقلىغىنى كوزدىن كوچۇرۇپ باراتتى. يىراقتىن كىمدۇ بىرسى توۋلىدى:

ـــ مۇدىر، ھوي مۇدىر بۇ ياقتا كەلسىلە، بۇ ياقتا، ـــ مۇدىر

قېشىدىن ئانچە ھايال بولماي قايتقان ئىدى. ئۇ بايىراق ئوتتۇپ كېتىۋاتقىنىدا قوش قېتىۋاتقان مەشۇراخۇنلار ئېتىزلىغىدىكى ئالامەتلەرنى كورۇپ، ھەيران بولدى ۋە ھېيىزىدىن سوردى:

ــ نىمە بالا بولدى؟

ھېيىزە بولغان ۋەقەنى ئالدىراپ سوزلەپ بەردى ۋە ئېرىنىڭ كاجلىق قىلىپ كوپىراتسىيگە كىرگىلى ئۇنىماي جەۋرى-چاپا چېكىۋاتقانلىرى ئۇستىدىن شكايەت قىلدى. بۇ چاغدا ئوسمان ئاخۇننىڭ كوز ئالدىدىن كوپىراتسىيگە كىرىشتىن ئىلگىرىكى جاپالىق تۇرمۇشى بىر-بىرلەپ ئوتۇشكە باشلىدى. ئۇ قىسقا خىيالدىن ئوزىنى يىغىپ ھېيىزىگە دىدى:

ــ سىلەرگە يامان بوپتۇ. "كۇنلۇكتىن قالساڭ، يىللىقتىن قالىسەن" دىگەن مۇشۇ چاغلار ئەمەسمۇ؟ مەن سىلەرگە يارىدىم قىلىشقا باللاردىن بىرەرسىنى ئەۋەتەي، ــ مۇدىر ئالدىراپ كېتىپ قالدى.

مۇدىركەلگەندە قۇرۇاننىياز قىردا ئورە تۇرۇپ نوگاي بىلەن سوغ چاي ئىچۋاتاتتى.

ــ ھوي بالىلار، ــ دىدى مۇدىر قولىنى كەينىكە توتقىنىچە ھەيدەلگەن ئېتىزغا كىرىپ كېلىۋېتىپ، ــ ھەي قۇرۇاننىياز، ــ دىدى يۇزىنى ئۇنىڭغا قارىتىپ ــ، ئۇكام سېنىڭ ھەيدەيدىغان يېرىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئوخشايدۇ، پاتراق تۇگىتۇۋېتىپ، مەشۇراخۇنلارغا يارىدەمگە بارساڭ قانداق؟ يامان بوپتۇ ئۇ بىچارىلەرگە.

ــ نىمىشقا، ــ دىدى قۇرۇاننىياز، مۇدىرنىڭ سوزى تۇگە-

بۇقۇسغا يانپىشىچە يولىنپ تۇراتتى. تاغىل توپاق بېلىنى ئېگىپ ـ ئېگىپ قىسرلىغىنىدىن كېيىن بىر دىنلا چۈۋاپ جونەلدى. مەشۇراخۇن هاي ـ هۇيلاپ بۇقۇسىنى قانچە كۈچەپ باسسىمۇ ئىلاج بولمىغاندىن كېيىن سول پۇتى بىلەن كەشكۈنگە دەسسەپ خېلى ھەپىلىشىپ باقتى. ھېپىزىمۇ يۈگۈرۈپ ئۇلگۈرەلمىدى، قېرى ئاقۇاش ئۇيىنى توپاق چورۇپ كەتتى ۋە پىقىرىتىپ ئايلاندۇرۇپ ئاپىرىپ، ئېتىزغا سۇ كىرىدىغان ئېچىق بېشىدىكى جىگدىگە ئۇرۇۋەتتى، بالدۇر غاچچىدا قىلىپ ھاڭغۇق سۇندى، كېيىن بويۇنتۇرۇق كەشكۈن يالاپ ئۇپرىتىۋەتكەن يېرىدىن ئىككى پارچە بولدى ۋە كەشكۈننىڭ ئۇچىمۇ پوتلا ياغاچ ئوتكۈزىدىغان توشۇكتىن تارتىپ يېرىلىپ تىتىماتاڭ بولۇپ كەتتى. يېرىم بويۇن-تۇرۇقنى سورەپ قېچىشقا تەمشىلىۋاتقان توپاقنى توتۇۋېلىپ، مەشۇراخۇن ئۇنىڭغا زەردى بىلەن شالاقىدا بىرنى تۇكۇر-دى، ــ خۇدا بىر ساقلىدى، ــ دىدى مەشۇراخۇن پىشانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى يېڭى بىلەن ئېرتىۋېتىپ، ــ ئەگەر پىشكەللىك كېلىپ، ماۋۇ خەقنىڭ كالىسىنىڭ پۇتىنى چىش كېسىۋەتسە قان-داقمۇ قىلار ئىدىم؟ ــ ئۇ پۇشۇلداپ تۇرغان توپاقنى جىگدىگە باغلىدى ـ دە، ئۇ ياق ـ بۇ يېقىغا قارىۋىدى، تايىغى بىر يەرلەردە قاپتۇ. قوش مۇشتەك نەم چاممىنى ئېلىپ توپاقنىڭ ساغرىسىغا بىرنى ئۇردى ۋە توپاقنى ھومايدى. ئاندىن ئالدى ـ كەينىگە قارىماستىن مەلىگە قاراپ كەتتى.

كوپىراتسىيە مۇدىرى ئوسمان ئاخۇنمۇ سۇ ھەيئەتلىرىنىڭ

يەرگە قاراپ، ــ ئىست يېرىم، هارام قېپتۇ ـ دە، ئەستەغپۇرۇللا، ــ دەپ، يوقــلاڭ ساقلىــنى يۇلۇۋەتكۈدەك سېپىدى.

ــ نېمە بولىدۇ مەشۇرانىكا، ــ كۆلۈمسىرىدى كامىلجان.

ــ نېمە بولىدۇ؟ نېمە بولاتتى، بۇ نېمە يەرنىڭ ئۇستىدىكى كۆچلۈك توپىنى توپىسىگە چىقىرىۋېتىدۇ، زىرائەت ياخشى بولمايدۇ، ــ زەردى بىلەنرەك سوزلىگەندىن كېيىن، يەنە ھەيدەلگەن يەرگە قاراپ ئېچىنغان ھالدا بېشىنى چايقاپ، ھەسرەتلىك تىندى. كامىلجان مەشۇراخۇنغا يېقىن كەلدى ۋە ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ:

ــ سىلىنىڭچە، بۇ يېڭى تېخنىكا ـ سايمانلارنى چىقارغانلار ئۇنداق ئىنچىكە يەرلىرىنى بىلمەيدىكەن ـ دە، دىدى كۆلۈپ.

مەشۇراخۇن مۇرىسىنى تولغاپ كامىلجاننىڭ قولىنى چۈشۈرۈۋەتتى ۋە:

بولــدى، بولدى ماڭا تولا چــۈشەنــدۈرۈك بەرمەڭ، ــ دەپ تەتۈر قارىۋالــدى. ھېــپىزە ئېرىــنىڭ ئەلپازىــغا قاراپ گەپــكە ئارىلىشىــنى راۋا كورمىدى، ئەتىمالىم. ئۇ قاتــتىق خىجىللىقتا لەۋلىرىنى لىپىلدىتىپ قاراپ تۇردى.

ھەرقانچە قــىلسىمۇ مەشۇراخۇن يېرىنى يېڭى سايمان بىلەن ھەيدىتىشكە ئەسلا ئۇنۇمىدى.

3

كۈن قايرىلغان ۋاقىت بولسىمۇ، ئاپتاپنىڭ تەپتى تېخى خېلى

تۇگمەستىنلا، ــ بىزنى دىسە كالىسىنى سورەپ يۇرۇپ ئولۇپ قالسۇن، كوپىراتسىيىگە كىرگىلى ئۇنۇمىغاندىن كېيىن، ــ ئۇ چاي يۇقى لېۋىنى يېڭى بىلەن ئېرتىۋېتىپ بارغىنىچە قوش چىشلىق ساپاننىڭ سېپىنى تۇتتى ۋە ئېغىزدۇرۇقىنى چايناپ تۇرغان ئاتنىڭ چۇلۇۋۇرنى تارتتى ــ دە، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئىشنى داۋاملاشتۇردى.

ــ مەن باراي، مېنىڭ يېرىم ئاز قالدى.

مۇدىر بىردىنلا كامىلجانغا قاراپ:

بولىدۇ، بولىدۇ، ئەمسى پاتراق بېرىڭ، ــ دىدى ۋە ئىچىدە: "زادى ئۇزەكمۇ دىتىڭ بار يېگىت. ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىڭنى ھەمىشە ئەملەدە كورسىتىسەن" دەپ قويدى.

كاملجان «23 پ ر» ماركىلىق قوش چىشلىق ساپانىنى راسا ۋاشىلدىتىپ ھەيدەۋاتاتتى. ھېپىزە بولسا بالىسىنى بىرنىمگە مەغۇل قىلىپ قويۇپ، يېڭىلا كېلىپ يەنە ھىلىقى كاندىكنىڭ بۇرجىگىنى چاناۋاتاتتى، مەشۇراخۇن مەلىنىڭ ئاياق تەرىپىدىن ئوچۇقچۇلۇقىغا چىقتى. ئۇ، ئېتىزىدا بىر كىشىنىڭ ئات بىلەن قوش ھەيدەۋاتقىنىنى كورۇش بىلەنلا مۇرىسىدىكى بويۇنتۇرۇقىنى تاشلاپ، ۋاقىرغىنىچە يۇگۇردى ۋە ئېتىزغا يېتىپ كەلگىچە نەچچە يەردە مۇدۇرۇپمۇ كەتتى. ئۇ كېلىپ ھاسىرغان ھالدا كاملجانغا كايىغلى تۇردى:

ــ ئۇكاماۋا، سېنى كىم قوش ھەيدەپ بەر دىدى. كوتە بۇ ئەگرى تۇمشۇق شەيتانچاقىنى، ــ مەشۇراخۇن ھەيدەلگەن

ئوتاق ئوتاۋاتقان خوتۇن-قىزلار گۈرۈپپىسىدىكىلەر بويۇن-لىرىنى سوزۇپ، غەزەل چىقىقان ياقىقا قاراشتى. ئۇلار سۇ باشلانغان قوناقلىقنىڭ ئېچىغى تۆۋىدە ئېرىقنىڭ كومۇلگەن يېرىنى ئىگىزلەۋاتقان ئالىمجاننى كورۈش بىلەن ھەممىسى دىگۈدەك ئامانگۈلگە:

—ھە، ھە، ئامانگۈل قېنى بوش كەلمەيلى، —دىيىشتى. ئامانگۈل دەسلىۋىدە سەل-پەل قىزاردى. كېيىن كۈلۈمسىرىدى ۋە يەرگە قاراپراق غەزەل باشلىدى:

ئالما ئاتتىم مەن ساڭا،
ئۈزەڭ تېرىپ سانىۋال.
سەن ياخشىنى خالساڭ،
كوزەڭ بولسا تونۇۋال.

ئامانگۈلنىڭ غەزىلىنى ئاڭلاش بىلەن تەڭ چوربىسىدىكىلەر شۇ قەدەر چىڭ كۈلۈشتىكى، ئالتۇن قوڭغۇراق جىرىڭلىغاندەك ساز قەھقەلەر ھەيۋىتىدىن، سۇ كىرىۋاتقان ئېتىزلىقتا ئۈۋ ئۈۋلاپ يۈرگەن قۇشقاچلارمۇ پۇقراپ ئۇچۇپ كەتتى.

مۇدىرنىڭ كېلىشى غەزىلىنى داۋاملاشتۇرالماي ئوڭايسىزلىنىپ تۇرغان ئالىمجان ئۇچۇن ئوبدان پۇرسەت بولدى. مۇدىر بىلەن بىللە سۇلتان تاغامۇ كەلگەن ئىدى. ئۇ ئېتىزدا كوپىنچە مۇدىر بىلەن بىللە يۈرۈشنى ياخشى كورەتتى. سۇلتان تاغام ئېغىر ئەمگەككە قاتنىشالمىسمۇ، ئەمما پايدىلىق مەسلىھەتلەر بېرىدىغىنى

كۆچـلۈك ئىدى. چىرايلىق تەكشـلەنگەن كەڭ ئېتىزلاردىكى رەت-رەت مايسىلار سېخى كۈنـنىڭ شەپـقەت نۇرىغا ھەشقاللا ئېيتىپ تازىم قىلىۋاتقاندەك ئاستا تەۋرەنمەكتە ئىدى، كوپىراتىپ ئەزالىرى چۈشلۈك دەم ئېلىشتىن كېيىن ئىش باشلىغىنىغا خېلى ۋاقىت بولغان بولسىمۇ، ئەمما دەم ئېلىش ئالدىدىكىدەك قىقاس-سۈرەنلەر يوق ئىدى. بەزىلەر ئۈيقۇ يۇقى كوزلىرىنى يۇمۇپراق ئېزىلەكـگـۈلۈك بىلەن ھەركەتـلەنمەكـتە ئىدى، ئاغزى بېسىلماي غەزەل ئوقۇيدىغان ئامانگۈلمۇ نىمە ئۈچۈندۇ ئاغزىغا زىماتاق سېلىۋالغاندەك شۇك بولۇپ قالـغان ئىدى. چېكەتـكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرى بىلەن يوغان قاپاق تېرەكتە سايىداۋاتقان قۇشقاچلارنىڭ ۋىچىرلاشلىرىلا جىمجىتلىقـنى بۇزۇپ تـۇراتتى. يېقىن ئارىـدىن تۈيۈقـسىز جاراڭـلىغان غەزەل ئاۋازلىرى ھەممـىنىڭ دىققىتىنى تارتتى:

بېغىڭغا كىرەي دىسەم،
ئىشىگىنى تاپالمىدىم.
ياخشى يار تۇتاي دىسەم،
ئىستەپمۇ تاپالمىدىم.

ياخشى يارنى تاپـقاندا،
يۈگرەپ باراي قېشىغا.
خالىدا تېپىشقاندا،
گۈل قىستۇراي بېشىغا.

بىلەن" ــ دېدى ئامانگۈل بۇغدايلىقنىڭ ئوتتۇرا قىرىدا كېلىۋاتقان مۇدىر بىلەن سۇلتان تاغامنى كۆرۈپ، ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

ھارمىغايلا، ــ دېدى مۇدىر يېقىنداپ كېلىۋېتىپ.

ھارمىدۇق، كەلسىلە مۇدىرانىكا، ــ دېدى ئامانگۈل ئادەتتىكى شوخلۇغى بويىچە ئەركىلىگەندەك، ئۇ قولتۇغىدىكى ئوتنى قىرىدىكى ئوت دوۋىسى ئۈستىگە تاشلىدى ۋە:

ــ ياخشىمۇ كەلدىلە، ئىش تۈگەي دەپ قېلىۋىدى، ــ دېدى ــ دە، سوز داۋامىدا بېلىگە تۇرۇلگەن چىمچىم گۈللۈك قىزىل چىت كوينىگىنىڭ ئېتىگىنى چۈشەردى ۋە جەينىگىچە شۇمۇداقلانغان يېڭىنىمۇ سەل توۋەن سۈردى. غۇنچە بويلۇق ئامانگۈل ھەر بىر ھەركەتلەنگىنىدە، ئۇنىڭ قولىدىكى ھېقىق كوزلۇك كۈمۈش ئۈزۈك كۈن نۇرىدا يالت ــ يۇلت قىلىپ تۇراتتى.

ئامانگۈل مۇدىر بىلەن سوزلىشۋاتقاندا، بۇغداينىڭ ئارىسىغا بېشىنى چوكۈرۈۋالغان سۇلتان تاغام نىمىلەرنىدۇ دەپ غۇڭشۇدى، ئامانگۈل ئۇنىڭغا:

ــ نىمە دەۋاتىدىلا يەنە، مۇشۇ قېرى كەلسىلا بىر بالا تاپماي قويمايدىغۇ زادى، ــ دېدى كۈلكە ئارىلاش.

ــ ۋاي قىزىم سىلەر بىز قېرىلارنى ياراتمايسىلەر، ئەمما لېكىن سىلەر ياش باللا ئىشنىڭ جىمىكى ئۇجۇر ــ بۇجۇرىنى ئۇقمايسىلەر، مانا ماۋۇ، ــ دېدى سۇلتان تاغام بۇغداينىڭ ئارىسىدىكى توپىنى پۈتى بىلەن ئىتتىرىۋېتىپ، ــ ئوتنى يۇلغاندا قومۇرۇلغان توپە ــ

ئۇچۇن مۇدىر ئۇنىڭ بىلەن بىللە يۈرۈشنى ياقتۇراتتى. پەقەت بىر-نەچچە كىشىلا سۆلتان تاغامنىڭ بۇ قىلىغىنى ياقتۇرماي: "مۇدىر بىلەن بىللە يۈرگەنىنى، 'يوغان' ئابروي كۆرىدۇ، مۇدىرنىڭ كۆزىگە ياخشى كۆرۈنىمەنمىكىن دەپ شۇنداق قىلىپ يۈرىدۇ" دەپ كۆتۈلدىشاتاتتى.

—ھەي بالام، ھەي بالام، — دېدى سۆلتان تاغام ئالىمجانغا، — ياشسىز، ياش تېخى، سۇنى بالدۇر باشلىۋېتىپسىز ئەمەسمۇ، يەنە سەل ھايىلى باربدى، — ئۇ ئۇكا قولىنى چېكىسىگە دالدا قىلىپ كۆنگە قاربدى، ئۇنىڭ سوزى ئالىمجانىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندەك تەكەچ، ئالىمجان سەل زەردە بىلەنرەك جاۋاپ بەردى:

— قوناق شۇنچە ئۇسساپ كەتسە يەنە ھايىلى بولامدۇ؟.....

ئۇ دىگىنىڭىزغۇ توغرا بالام، قوناق ئۇسسىشىغۇ ئۇسسىدى، ئەمما زىرائەتكە ئۇسسىدى دەپ كۆننىڭ ئىسسىغىدا سۇ قويۇش زىيانلىق. كۆن يانغان چاغدا، بولۇپمۇ كەچقۇرۇنلۇغى ياكى كېچىسى سۇ قويغان ياخشى.

قېرى دېخاننىڭ سوزىدە قانداقتۇ بىر ھەقىقەتنىڭ بارلىغىنى سەزگەن ئالىمجان قايىل بولغىنىغا ئىشارە ئۇچۇن تەلەتىنى تېزلا ئوزگەرتىپ كۆلۈمسىرىدى. مۇدىرمۇ كۆلۈپ "ئىشنى كادائدىن سوراڭ، ئۇنىنى باداڭدىن" دىگەن مۇشۇدە، — دەپ قوشۇپ قويدى. ئۇلار بۇغدايلىققا قاراپ كېتىشتى.

— "ئىش قىزىيدۇ ئەپ-ئېپى بىلەن، مۇدىر كەلدى نايىپى

ـــ گەپ، سوزلىرى بارلا مۇدىرنىڭ بېرىدا ئېيتىشۇبلىشسلا، كېيىن غۇتۇلدىغانىنىڭ پايدىسى يوق، ـــ دىدى. بۇ چاغدا ئاينىسا-خان قوپۇپ لوكىنىڭ ئاچقۇسىدەك بويىنىنى شىلتىڭ ئېتىپ سوزلەپلا كەتتى:

ـــ خەققە ئىشلىشپ بەرگىلى بىكاردا قالغان كىشى بارمىكىن، قىلىدىغان ئىش بولمىسا، ئويگە بېرىپ ئوز ئىشىمزنى قىلساق شۇ پايدا ئەمەسمۇ؟ خەققە ئىشلىشپ بەرگەندىن نېمە چىقىدۇ؟ ئاكتىپ-ئاكتىپ دىسە، مۇشۇ ئاكتىپ دېگەن نېمىلەر ھەرنېمىنى تاپىدىغان بولدىغۇ.....

ئاكتىپلار ھەققىدىكى تەنە ئاچچىق تەگدى، ئەتىمالىم. ئېغىر بېسىق رىسالەتمۇ بۇ قېتىم گەپكە ئارىلاشماي تۇرالمىدى:

ـــ ئاكتىپلارنى چىشلەپ تاتىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار، قولىدىن كەلسە ھەركىم ئاكتىپ بولسۇن.

*

ئامانگۇل باشچىلىغىدىكى بىر تۇركۇم كىشىلەرنى مەشۇراخۇن سالقىن كۇلۇمسىرەش بىلەن قارشى ئالدى. مەقسەتنى ئۇقۇقاندىن كېيىن رەخمەت ئېيتتى ۋە ئوزلىرى ئوتۇۋالالايدىغانلىغىنى بىلدۇردى. ھېپىزە بولسا، خوشاللىغىدىن قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى. ئۇ ئامانگۇل بىلەن قول تۇتۇشۇپ تۇرۇپ سوزلىشۋاتقاندا، مەشۇراخۇن ھېپىزىگە كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا ھومۇيۇپ قويدى.

يارەمگە كەلگەنلەر ئوتاشقا كىرىشۋاتاتتى، مەشۇراخۇن

لارنى جايغا چۈشۈرۈپ دەسسىۋەتمىگەندە، شۇ يەردىن شامالداپ، يەرنىڭ نېمى كېتىپ، زىرائەت پات ئۈسساپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭ زىرائەتنىڭ ئوسۇشىگىمۇ زىيىنى بار قىزىم، ــ بۇ چاغدا مۇدىر ئامانگۈلگە قاراپ كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ كۈلۈشى، قېرىنىڭ قىممەتلىك سوزى ئېسىگىزدە بولسۇننىڭ ئىشارىتى ئىدى.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دىدى مۇدىر ئامانگۈلگە، ــ ئۇزىمىزنىڭ زىرائەتلىرىمىز ئوتاقتىن چىقىپ بولۇپ، تولىسىغا سۇ قويۇلۇپمۇ بولدى. بىزنىڭ بۇغدايلار ئاخىرقى ئوتاقتىن چىقىپ بولغان بىلەن تېخى ئەتراپتىكى قېرىنداشلارنىڭ تۈزۈگرەك ئوتالمىغان بۇغدايلىرىمۇ تۈرۈپتۇ، شۇنداقلارغا يارەملەشسەك قانداق دەيسىلە؟

ــ بولىدۇ، بولىدۇ، ــ قىز ـ چوكانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك خوشلىغىدىن خۇددى قۇشقاچەك چۈرۈقلىشىپ كەتتى. پەقەت سولنىڭ كەينىدىرەك سورۇلۇپ كېلىۋاتقان ئىككى ـ ئۈچەيلەنلا زۇۋان سۈرمىدى.

مۇدىرنىڭ: "مەمدەك ياغاچچىغا، مەشۇراخۇنغا، ئىسرائىل بوزەككە يارەملىشلى" دېگىنى بويىچە ئامانگۈل باردىغانلارنى 3 كىچىك گۇرۇپپىغا بولۇپ ئوتتۇرىغا قويۇۋىدى، قارشى پىكىر بولمىدى.

مۇدىر كېتىشكە تەمشىلىۋاتاتتى، سولنىڭ كەينى تەرىپىدىن نامازشام قوڭغۇزىدەك غوڭشىغان ئاۋاز ئاڭلاندى، ئامانگۈل شۇ زامانلا:

سورىۋىدى، مەشۇراخۇن ئۇنىڭ سوئالىغا:

ــ ۋاي تاڭەي ئۇكام، بۇ يىل شۇنداق بولۇپ قالدىغۇ، ئۇزەمۇ بىلەلمىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىۋېتىپ، بىردىنلا ھېپىزىنىڭ كوزىگە تىكىلىپ قاريدى. ئۇنىڭ بۇ قاريشى، سەن ۋەقەنىڭ راستىنى ئېيتىپ، مېنى شەرمەندە قىلىپ قويمىغىن دېگىنىنىڭ ئىشارىسى ئىدى.

ئامانگۇل ۋەقەنىڭ ئوز ئەينىنى ۋە ماھىيىتىنى ئېيتقاندا، مەشۇراخۇن قانسىراۋاتقان ئوپكىدەك ئېسىلىپ، خىجىللىغىدىن ھەتتا قىلغىلى گەپ تاپالماي قالدى.

ــ مانا كورلىمۇ مەشۇرانىكا، ــ دىدى ئامانگۇل، يېڭى ساياـمان بىلەن ھەيدىگەنىدە قانداق ئوسىدىكەن. بۇقۇسا بىلەن ھەيدىگەندە قانداق؟ ــ ئۇ كوزىنى مەشۇراخۇندىن ئالماستىن سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ بىزنىڭ ئاتاـبوۋىلىرىمىز بۇقۇسىنىڭ سېپىغا چىڭ ئېسىلۇۋېلىپ، دىخانچىلىق سايمانلىرىنى ھەچبىر ئوزگەرتمىگەنلىكتىن، ھوسۇل ئېلىشمۇ پەقەت ئوزگەرمىگەن. كوپ ئىشلەپ، ئاز ھوسۇل ئالغاچقا، نامراتچىلىقتىن قوتۇلالمىغان. مانا كورمەمدىلا يېڭى سايمان بىلەن ھەيدىگەن يەرنىڭ زىرائىتى بولەكچىلا ئوسكىنىنى، ماۋۇ بۇقۇسا بىلەن ھەيدىگەن يەردىكى زىرائەتنىڭ رەڭگى يىتىم بالىنىڭ چىرىيىدەك ساغرىپ، بويى پاكا تۇرغىنىنى. بۇنىڭ سەۋەبى، ــ دىدى ئۇ خۇددى ئاگروـنوملارچە سوزلەپ، ــ يېڭى سايمان يەرنى بۇقۇسىغا قاريغاندا چوڭقۇر ھەيدەيدۇ. چوڭقۇر ھەيدەلگەن يەر يۇمشاق بولىدىغانلىقـ

ئۇلارغا:

ــ ئاۋايلاپ ئوتاڭلار، ــ دەپ "ئاگاھ"لاندۇردى. بۇ چاغدا ئامانگۇل كۈلۈمسىرەپ:

ــ خاتىرجەم بولسىلا مەشۇرانىكا، بىر تالمۇ زىرائەتلىرى زايا بولمايدۇ. بىز كوپىراتىۋىمىزنىڭ بىر تال زىرائىتى زايا بولغاندا ئۇزىمىزنىڭ ئېچىمىز قاندىق ئېچىشىدىغان بولسا، سىلىنىڭ زىرائەت زايا بولغان تەقدىردە ئېچىلىرى شۇنداق ئېچىشىدىغانلىغىنى بىلمىز، ــ دېدى.

ئىش داۋامىدا ئازراق جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، ئاندىن بىر بىرلىرى بىلەن ئاستا سوزلىشىشلەر باشلاندى. ھەپىزە بولسا ئامانگۇلنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يانداش ھەركەتلەنگەچ، بۇگۈن تاۋى يوقلۇغىنى بۇ ھالەتنىڭ ئېغىر بوي بولغان ئۇچۇنمۇ، پات-پات قوزغىلىدىغانلىغىدىن گۇمانلانغانلىغىنى، بۇ قېتىمقى تۇغۇتىدىن ئەنسىرەۋاتقانلىقلىرىنى ئېيتىپ باراتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا مۇمكىن بولغىنىدا، يەككە تۇرمۇشتا تارتىۋاتقان جەۋرى-جاپالىرى، مەشۇراخۇنىڭ كوپىراتسىيىگە كىرگىلى ئۇنۇماي قىلغان-ئەتكەن خاپىلىقلىرى توغرىلىق دات خۇلۇق ئېيتىپ، ئېچىنى بوشۇتۇۋالغۇسى كېلەتتى. ئامانگۇل ھېپىزنىڭ كۆكلىدىكى ئارزۇ-ئارمانلىرىنىڭ تولىسىنى بىلىدىغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا تەسەللى ۋە مەسلىھەت بېرىپ باراتتى.

ــ نېمىشقا بۇ ئېتىزدىكى زىرائەتنىڭ بويى ئىگىز-پەس؟ ــ ئامانگۇل مەسىلىنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئۇقۇپ تۇرۇغلۇق ئەتەي

ئوسمان ئاخۇن خامانلار ئارىلىغىدا پۈتىگە پۈتىغا تېگىشمەي يورغىلاپ يۈرەتتى. پاكىنەكرەك كەلگەن بۇ خام سېمىز ئادەمنىڭ يۈزىگە كوزىدىن مەرۋايىتتەك تەر تامچىلىرى چېپىلداپ تېمىپ تۇراتتى ۋە ئاق خەسە كويىنىگىدىن تەرنىڭ ئوتۇپ كەتكەنلىگى بىلىنىپ تۇراتتى.

كوپىراتسىيىنىڭ ئەر-ئايال جەمئى ئەزالىرى دېگۈدەك جىددى ھەرىكەتتە ئىدى.

ئەتراپتىكى دەل-دەرەخلەرگە باغلانغان ئېشەكلەر ھاڭرىشىپ، ئاتلار كىشنىشىپ، پۇتۇن يېزىنى بېشىغا كىيىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. چىرايلىق كىيىنگەن بالىلار قول تۇتىشىپ، خۇددى ھېيت كۈنىدەك ئۇ ياق-بۇ ياقتا چېپىشىپ يۈرەتتى.

قېچقىرىلغان مېھمانلارمۇ كېلىشكە باشلىدى. كۆتۈشكە بەلگىلەنگەنلەر ئۇلارنى ئالايتەن راسلانغان ئورۇنلارغا جايلاشتۇراتتى. مانا مەشۇراخۇن بىلەن مېپىزىخانلارمۇ يېتىپ كەلدى. مېپىزىخان بىرىپ خامان تەرەپتىرەك، چولپان چوڭئامنىڭ قېشىدا ئولتۇردى. ئۇ خاماندىكى قاتارسىغا ئۈچ يەرگە چەچىلەنگەن بۇغداي دوۋىسىگە كوزىنى ئۈزمەي قارايتتى.

ــ ھە، ئوسمان ئاخۇن، ــ دېدى مېھمانلاردىن جامال قارى، ــ چەچىنىڭ توپىسىدىن قارىسا بىر كۈنلۈك يەر كورۇنىدىغان ئوخشىمامدۇ.

ــ ئۇنچىمۇ ئەمەس قارىم، ــ دېدى مۇدىر.

بۇ چاغدا چولپان چوڭئام مېپىزە بىلەن مۇڭدىشىۋاتاتتى.

تىن، زىرائەت ئوبدان يىلتىز سۈرەلەيدۇ. يۇمشاق توپىغا سۈمۈ كوپ سىڭدىغانلىقتىن، زىرائەتلەر پات ئۈسۈپ كەتمەيدۇ، شۇڭا ئوبدان بوي تارتالايدۇ.....

ھېيىزىنىڭ ئۇشتۇمتوت يىقىلىشى تېرىلغۇ ھەققىدە كېتىۋاتقان سوھبەتنى ۋە ھەركەتنى توختىتىشقا مەجبۇر قىلدى. ھەممەيلەن ھېيىزىنىڭ چورىسىگە ئولاشقاندا ئۇ پۇتلىرىنى يىغىپ، تۇگۈلگەن ھالدا ياتاتتى. ئامانگۈل بولسا كوپ ئىش كورگەن كادىڭ ئاغىچىلاردەك ھېيىزىنىڭ بېشىنى قۇچىغىغا ئېلىپ غەمخورلۇق قىلىشقا باشلىدى.

ھېيىزىنىڭ ئاغزىدىن بۇزۇلداپ كۆۋۈك كېلىشكە، چىشلىرى غۇچۇرلاپ رەڭگى كوكۇرۇشكە باشلىدى. ھەممىسى قولمۇ قول كوتىرىشىپ ئۇنى ئېلىپ مېڭىشتى.

4

ئاۋغۇستىنىڭ باشلىرى ئىدى. پۇتۇن كائىنات كوپىراتىپىنىڭ ھوسۇل تويىغا ئالاھىدە ياسانغاندەك. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن دەل-دەرەخلەرمۇ بويىنغا ياقۇت يۇلتۇزلار ئېسىپ تويىنى تەبرىكلەشكە تەييارلانغاندەك، كوپىراتىپ بېغىدىكى تۇرلۇك مىۋىلەر خاماندا دۇگلەنگەن دانغا زوقلىنىپ تامدىن بېشىنى چىقىرىپ ئاستا مارىلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. لەززان يەلپۇنگەن سالقىن كىشىنىڭ دىمىغىنى شىرىن ھىدلار بىلەن تولدۇراتتى. مۇدىر

سۇلتان تاغام، موللاخۇنلارغا ئوخشاش جان كويدۇرۇپ ئەمگەك قىلمىغانلار بولغاچقا، بىز كۆڭۈلدىكىدەك ھوسۇل ئالالمىدۇق ھەم رايون بويىچە كوپىراتىپلار ئارا قىزىل بايراق مۇسابىقىسىدە بايراقنى ئىككى قېتىم ساقلاپ قالالمىدۇق. ئەمما ــ دىدى مۇدىر تەرىنى ئۇزگەرتىپرەك ــ قىزىق ئەمگەك ۋاقتىدا، بىر قولنى ئون قىلالمايۋاتقان چاغدا، ئەمگەككە چىقماي ئويغە كىرىۋېلىپ، ئىشككە تېشىدىن يوغان قۇلۇپنى سالدۇرۇپ بىر كىشى سورىسا بازارغا كەتتى دەڭلا دەپ قازناقتا ھۇنەر قىلغانلارمۇ بار. ئىشك توڭلۇكنى چىڭ ئېتىپ، كارۋاتنىڭ تېگىگە سۇ چېچىپ، سالقىنغا مۇكۈۋالغانلارمۇ يوق ئەمەس، ــ بۇ گەپلەر ئېيتىلغاندا زاھىراخۇن بىلەن كارامەت ئاخۇنلار پوكاندەك قىزىرىپ قارىۋېلىشتى.

ــ يەنە، ــ دىدى مۇدىر سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ــ بەزىلەرنى قوغداش ھەيئىتى ئەزالىقىغا سايلىۋىدۇق، ئەمىلىيەتتە قوغداش ئەمەس، تاقلايدىغانلاردىن چىقىپ قالدى. مانا شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بىز كوپىراتىۋىمىزنىڭ مۇلكىنى جېنىمىزدەك قوغداپ مۇشۇنداق خامانىنى چەچلىيەلىدۇق. كوپچىلىك مۇلكىگە جان كويدۇرگەنلەردىن كوپىراتىۋىمىزدىكى ئىنتىپاق ياخشىكا ھەيئىتى (ئىنتىپاق ياخشىكىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى دېمەكچى)، خوتۇن ـ قىزلار ئەتىرىدىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئامانگۈلنى ۋە رىسالەت قىزنى، ئالىمجاننى، سۇلتان تاغامنى ئالايىتەن ئېيتىپ ئوتمەي بولمايدۇ. ئامانگۈلنى ئالدىغان بولساق، بۇ بالا كېچىنى

ئۇ هېپىزىدىن سورىدى:

ــ نىمانچۇالا جۇدەپ كەتتىڭىز قىزىم؟

هېپىزە كەچۈرمىشلىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى ۋە توختاپ بىر ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىۋېلىپ:

ــ توت ئايلىق بۇيۇمدىن ئاجراپ كېتىپ ئىككى كەم ئەللىك كۈن ياتتىم، گور ئاغزىدىن ياندىم دېسىلە.

ــ ھە، ھە نىمە بولۇپ؟ ــ ئەنسىرەپ سورىدى موماي.

ــ يالغۇرلۇقنىڭ دەردى. بىر كۈنسى تاغار ئارتىشۋەتكىلى كىشى تاپالمىغاندا يان بولاپ تاشلاپتىمەن. ئەتىسى ئېتىزدا ھۇشۇمدىن كەتكىنىمنىمۇ ئۇقماپتىمەن.

هېپىزىنىڭ سوزى تۇگە ـ تۇگمەستىنلا موماي سوزلەپ كەتتى.

ــ تازا قارامليق قىلىپسىز بالام. ياش باللا ئۇقمايسىلە. ئېغىر ئاياق ۋاقىتتا ئېغىر ـ يېنىك نەرسە كوتەرمىسە بولمىدۇ. بولۇپمۇ قازان كوتەرگەن ھەممىدىن يامان. قارىغا سىز گۈلدەك چۈكان ئىدىڭىز، تۇگەپ كېتىپسىز ئەمەسمۇ؟.....

مۇدىر مۇراسىم باشلىنىدىغانلىغىنى جاكالىدى ۋە ئاددىغىنا سوز قىلدى. ئۇ ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن سوزى مۇقەددەم ـ ئاخىر بولسىمۇ، ئەمما كوپىراتىپ ئەھۋالىدىن بولۇپمۇ ئارتۇقلۇق ۋە كەمچىلىكلەر ئۈستىدىن خېلى ئوبدان بايانات بېرىپ ئوتتى.

ــ كوپىراتىۋىمىزدا، ــ دېدى مۇدىر مەغرۇرانە قىياپەتتە، ــ ئامانگۈلدەك، ئالىمجاندەك، كامىلجاندەك، رىسالەت قىز،

قاراپ ـ قاراپ قوياتتى. مەشۇراخۇن بولسا، پۇشايمانىنى ئالغىلى قاچا، چىقىۋالغىلى ئاچا تاپالمىغاندەك، خىجىللىقتىن يەرگە قارىۋالاتتى.

ـ ئالدى بىلەن ئېشەك ـ ئۇلاق، تاغار ـ سايمىنى يوقلارنىڭ دارامىتىنى ئويگە يەتكۈزۈپ بېرەيلى، ـ دېدى مۇدىر.

غەزەلنى دوڭ سوقۇپ، يوغان تاغارلاردا ئاشلىق توشۇش جىددى داۋام قىلىۋاتاتتى. كوپىراتىپتىكى ھەۋەسكارلار كۈرۈگۈنىڭ قاتناشچىلىرى مېھمانلارغا ئويۇن ـ تاماشا قىلىپ بەرمەكتە. ئۇلار غەزەل ئېيتتى:

ئەمگەكچىلەر بىرلىشىپ،
كوپىراتىپ قۇردۇق بىز.
ماۋجۇشىغا ئەگىشىپ،
ئالغا قاراپ يۈردۇق بىز.

كوپىراتىپ يېرىدە،
گۈركىرەيدۇ ماشىنا.
بىز تىرىشىپ ئىشلىسەك،
بەخت بولۇر ئاشىنا.

بىز ئەمگەكچى خەلقمىز،
ئارىمىزدا ھورۇن يوق.
نان قېپى ھورۇنلارغا،
ئارىمىزدا ئورۇن يوق.

كېچە دېمەي، ئىسسىقنى ئىسسىق دېمەي ھەرقانداق ئىشلارغا قاتناشتى. شۇڭا كوپىراتىۋىمىز بۇ كىشىلەرنى مۇكاپاتلىماقچى. ئۇ ئۇستەل ئۈستىدىكى ماددى نەرسىلەرنى بىر-بىرلەپ قولىغا ئالدى ۋە قىزغىن چاۋاكلار ئىچىدە تېگىشلىك كىشىلەرگە تارقىتىپ بېرىشكە باشلىدى.

ھەممىدىن كېيىن ئامانگۈل كېلىپ مۇكاپاتنى ئېلىۋاتقاندا جىمىكى كىشىنىڭ كوزى بۇ گۈزەل قىزغا تىكىلگەن ئىدى. ئامانگۈل شۇ قەدەر كېلىشكەن قىز ئىدىكى، ئۇنىڭ قاپ-قارا سۈمبۈل چاچلىرى ۋە بۇلاقتەك ئويناپ تۇرىدىغان بىر جۈپ كوزىگە زىننەت بېرىپ تۇرغان قويۇق كىرپىگى ھەم قەلەمدەك قېشى ئوتتۇرىسىغا ئاجايىپ ياراشقان قاڭشىرى بۇ قىزنىڭ زىبا بويىغا تەبىەتنىڭ ئالاھىدە سوغا قىلغان يادىكىرىدەك مۇناسىپ كەلگەن ئىدى. ئامانگۈلنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىگى شۇ ئىدىكى، ئۇ چىچەن-چۆھەر، خوشچاغ، راست سوزلۇك، پەم-پاراسەتلىك ۋە چاققان ئىكەنلىگى بىلەنمۇ خېلى مەشھۇر ئىدى.

كىشىلەر "كېچىك بۇغالتىر" دەپ ئاتايدىغان ياش بۇغالتىر ئابدۇكېرىم ھەرقايسى ئەزالارنىڭ ئەمگەك كۈنى بىلەن نومۇرلىرىنى ۋە ھەر كىشىگە تېگىدىغان دارامەت-ئاشلىق ھەم پۇللارنى ئوقۇشقا باشلىدى.

ئادەتتىكى كىشىلەرگىمۇ، ھەتتا ئازنىخاندەك تۇل خوتۇنلارغىمۇ تاغار-تاغار ئاش ۋە كوپىلەپ نەق پۇل، ياغلىق دان، كېۋەز ئولبۇل تېگىدىغانلىغى ئېيتىلغاندا، ھېپىزە مەشۇراخۇنغا

كېلەتتى.

ھېپىزە قۇچىغىدىكى بالىنى ئويغىتىپ كەتمىسۇن دەپ، ئىشىكنىڭ تۈۋىدىكى كىچىك سۇپىغا بىر پۇتىنى تىرەپ، يېراقتىن قارىسى كورۇنگەن ئېرىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى.

مەشۇراخۇن پالاقلاپ يېتىپ كەلدى ـ دە، ئىشىكنى ئېچىۋېتىپ:

ـــ خاپا بولماڭلا خوتۇن، كاپىراتسىمۇ كىردۇق، ـــ دىۋىدى.

ھېپىزە:

ـــ ئولۇپ كېتىدىغان جانغا مېنىڭمۇ خاپا بولغۇم يوق، مۇشۇ گوردىكى يوقسۇزچىلۇقنىڭ خاپىلىغى تۇگىمىگىچە مېنىڭ خاپىلىغىم تۇگىمەيدۇ، ـــ دىدى بوسۇغىدىن كىرىپ كېتىۋېتىپ.

1955 ـ يىل دېكابىر، خوتەن ـــ قاريقاش.

هەممەيلەن چىن ئىشتىياق بىلەن غەزەلنى تىڭشىماقتا ئىدى.

ــ چاپسان ـ چاپسان بولۇڭلار، ــ دېدى مۇدىر بۇغالتىرنىڭ ئەترапىغا ئولىشۇالغانلارغا قاراپ، ــ تېز ـ تېز ھەركەتلەنمسەك، تەقسماتنى بۇگۈن تۈگىتەلمەيمىز.

ھوسۇل تويى ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئوتتى. كوپىراتىپقا كىرەلمەي قالغانلارلا ئەمەس، شۇنىڭدەك كوپىراتىپقا كىرمەي قالغانلارمۇ تولا ئارمان قىلىشتى. كوپ كىشىلەر شۇ يەردىلا كوپىراتىپنىڭ قوبۇل قىلىشىنى ئىلتىماس قىلىشىدى، مۇدىر ئۇلارغا:

ــ بولىدۇ، ناھايىتى ياخشى، ــ دېدى كۈلۈپ، ــ كىرىمىز دېگۈچىلەرگە كوپىراتىپىمىزنىڭ دەرۋازىسى ھەرقاچان ئوچۇق. بىز خامانلىرىمىزنى ئوسۇپ بولغاندىن كېيىن، كىرىشكە شەرتى توشقانلارنى ئەلۋەتتە قوبۇل قىلىمىز.....مەشۇراخۇن مۇدىرنىڭ سوزىنى بولۇپلا ئالدىراپ سوزلەپ كەتتى:

ــ مېنى مۇشۇ كەمدىلا باش داڭزىغا خەتلەپ قويسىلا مۇدىر، مەن كاپىراتىنىڭ نىملىگىنى بىلمەپتىمەن. ئەمدى تازا ئوبدان چۈشەندىم، مېنى خەتلىسلە. مەن بىكاردىن ـ بىكار ئەخمەقلىق قىلىپ..... ــ ئۇ قايرىلىپ قارىۋىدى، بۇ چاغدا ھېپىزە نېرىراقتا كېتىۋاتاتتى.

مەشۇراخۇن مۇدىر بىلەن سوزىنى تۈگىتىپ بولۇپ، شاپاشلاپ ئويىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ كەلگىچە ئىگىگىنى بىرنەچچە سېپاپ ئەيلەپمۇ ئەتتى. ئەمما خوشاللىغىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي

ـــ"يۇت ئېتىگى كەك" دىگەن بىكار گەپ ئەمەستۇ. تۇپتىن ئايرىلىپ نېمە تاپالا؟

ـــ مەيلى سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن. بۇ سەھرايىگىدىن ئۇرۇمچى ياخشى ماڭا.

ـــ ۋاي قوۋۇرغام، "تاش چۈشكەن يېرىدە ئەزىز" دىگەننى ئاڭلمايتىلا!

ـــ نېمە تولا چىشىمغا تېگىسەن ۋاتىلداق!.....

خەلچەم ئارتۇق گەپ قىلماي قازان بېشى تەرەپكە كەتتى.

جامال يۇزىنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن قولىنى بېشىغا قويۇپ، پۈتىنى ئالماشتۇرۇپ خىيالىچان كوزىنى تورۇسقا تىككىنىچە هورۇن بىر قىياپەتتە ئۇڭدا يېتىپ ئويغا كەتتى:

"تاغ ئارقىسىغا ئوتىمەي كوڭۈلدىكىدەك ئوقەت قىلغىلى بولمايدۇ، گايىتىنىڭ بىر ۋاقىتلاردىكى دەسمايىسىمۇ چاغلىق ئىدى. هازىر ئوبدانلا سودىگەر بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ مەسلىھەتىگە كونۇپ، سودىگەرچىلىكىنىڭ يولىغا كىرگىنىم تۇزۇك. خوش، ئەمدى دەسمايە نەدىن تېپىلىدۇ؟ ياق بار. هە، هىلىقى بۇغداي تېرىلغان 10 مو يەرنىڭ كوكىنى ساتسام جىق پۇل بولمامدۇ؟ ياق. ئۇزەمگىمۇ ئاشلىق كېرەكقۇ.....بوپتىلا، ۋىيەي، ئۇ يەرنىڭ كوكىنى ئۇتاققا سېتىشىم پايدىلىقراق؛ ئاشلىقىمۇ بولىدۇ، دەسمايىمۇ بولىدۇ..... موللاخۇن باي بۇغداي تېرىلغان 10 مو يەرنىڭ كوكىگە "1 مىڭ 500 جىڭ بۇغداي بەدىلىدە رەخت بېرىپ ئۇتاق بولاي، بولامدۇ؟" دەپ سوراۋاتاتتى. شۇنىڭغا ماقۇل

ئۇ ئوز يولىنى تاپتى

ــ ۋۇي، تۇرسىلا، ئۇخلاۋېرەمدىلا؟ يائاللا..... كۇنمۇ ئىككى غۇلاچ كوتىرىلدى، قوپسىلىچۇ! سىلىدىن باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئاللىقاچان ئېتىزغا چىقىپ كەتتى.

ــ نىمە، ۋاي ـ ۋۇي..... ــ دىدى جامال كوزىنى ئاچمايلا ئۇ ياق ـ بۇ ياققا ئوروڭلۇپ.

ــ قوپسىلا، كېچىكتىلە.

جامال يانپاشلاپ ئاستا ئولتۇردى ۋە بىر ئەسنەپ ئۇيغىدەك باسقان كوزلىرىنى خەلچەمگە تىككىنىچە:

ــ ئاخشام ساڭا نىمە دىدىم، مەن تاغ ئارقىسىغا ئوتۇپ پۇل تېپىپ كېلىمەن، قارا‌پتۇر، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىكىلىرىڭ قانچىلىك ھوسۇل ئالىدىكىن، مەن شۇلارنىڭكىدىن ئاشۇرۇپ پۇل تېپىپ كېلىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن ئىشقا چىقمايمەن! بولدىما ئەمدى، ــ دىدى.

ئارقىسىغا ئوتۇپ ئىشلەپ كورگەن ئىدىلىغۇ. نىمە تېپىپ كەلدىلە، ئۇ چاغلىق ئىدىغۇ، يەنە چىقسىلا يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايبقى! ــ دەپ كايىشقا باشلىدى.

ــ بولدىلا! سەن مېنىڭ خوجايىنىمىدىڭ؟ نىمانچە كايىيسەن ئەمدى؟..... بۇدا چىقسام كەتمەن چاپمايمەن، ئوقەت قىلمەن، ئۇقۇۋاتامسەن، ئوقەت!

ــ مانا شۇسى بولمىغىنى.....مەيلى ئېسلۇالمايمەن. ماڭا تولا خاپا بولۇپ بەرمەي چايلىرىنى ئىچسىلە، نىمانچىلا گۇڭكەرەيدىكىنا.....

جامال ئاندا ــ مۇندىلا ناشتا قىلىپ چىقىپ كەتتى، خەلچەم ئارقىدىن غۇدۇڭشۇپ قازان بېشىدا قالدى.

* * *

تازا چىڭ چۈش مەھەلى ئىدى، دەرۋازا ئالدىدا بىر ھارۋا توختىدى. ئاردىدىن ئانچە ۋاقىت ئوتمەيلا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى باشلىغىنىڭ ئۈنى ئاڭلاندى:

ــ جامال! ھەي جامال!

يوق ئۇ، كەلسىلە، تېچ ــ ئامان تۇرلىمۇ؟ ــ دەپ خەلچەم ئالدىغا چىقتى.

ــ نەگە كەتتى؟

ــ بىلمىدىم ئەتىگەنلا چىقىپ كەتكەن ئىدىغۇ.

ــ بۇگۈن بىز يەرگە توپا توكتۇق، شۇنچە كۈتتۇق، مانا چۈش بولدى. مانا كېلە يوق، ئەنە كېلە يوق نىمە بولغاندۇ دەپ

دەي، زادى 1 مىڭ 500 جىڭ بۇغدايغا 4 يېرىم توپ چىت بەرسە، ئۇنى بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ ساتىمەن... بىر توپى 45 مېتىر بولىدىكەن. بۇ يەردە پارچىلاپ ساتسام، بىر مېتىرىنى 10 جىڭ بۇغدايدىن ساتىمەن، 4 يېرىم توپ رەخت 240 نەچچە مېتىر بولىدۇ، ئۇ 2 مىڭ 470 نەچچە جىڭ بۇغداي دېگەن سوز، بۇنى بازاردا رەۋەندىگە 4 مىليون 900 نەچچە مىڭ دوللارغا ساتىمەن. بۇنىڭغا بازاردىن 700 نەچچە جىڭ كىشمىش ئالىمەن، ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئېلىپ چىقسام، جىڭى 10 مىڭ دوللاردىن جەمى 7 مىليون دوللاردىن ئوشۇق پۇل بولىدۇ. ئۇنىڭغا ماناسقا بېرىپ جىڭىنى 2 مىڭ دوللاردىن 3 يېرىم مىڭ جىڭدىن ئوشۇقراق گۈرۈچ ئېلىپ بۇ يەرگە ئەكېلىپ ساتسام، 8 مىليون 7 يۈز نەچچە مىڭ دوللار بولىدۇ، ۋاي-ۋۇي! بۇ نىمە دېگەن كوپ پۇل-ھە! ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىدا تۇرساڭ، بۇنچىلىك پۇل تېپىش مۇمكىن ئەمەس، ياق زادى مۇمكىن ئەمەس..... بۇ پۇلغا كىيىم-كېچەك.....".

جامالنىڭ مىڭسىسە مانا شۇنداق خىياللار ھوكۇم سۈرۈۋاتقاندا خەلچەم كىرىپ كەلدى. ئۇ قىزىل گۈللۈك دەستخاننى سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە سېلىپ ئۇستىگە يېرىلىپ پىشقان زاغرىنى قويدى ۋە ھېجىرلارغا چاي قۇيدى. كېيىن ئۇ بىر تۇرلۇك رەنجىش بىلەن جامالنىڭ خىيالىنى بۇزۇپ:

ــ مەشھەدە قېلىپ، گۈرۈپپىدا ئىشلىگەنلىرى ياخشى بولاتتى. سىلە، پۇل تېپىشقا ناھايىتى ئامراق، بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ تاغ

دىگەن غەرىزى بار بولسا كېرەك دەپ ئويلاشقا توغرا كېلەتتى. كاشكى بىر زاۋۇتقا كىرىپ ئىشلەيمەن دىگەن بولسا، ئۇنىڭ يولى باشقا ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن ئايرىلىپ، سودىگەرچىلىك قىلىپ، باي بولمەن دىيىشنىڭ ئوزى گۇرۇپپا باشلىغىغا زادى ياقمىدى.

ــ مەجبۇر قىلمايمىز، ئىختىيار ئوزەڭدە. لېكىن كوپرەك ئويلىشىشقا مەسلىھەت بېرىمىز، سەن بولساڭ بىر دىخان. تۇرمۇ-شۇڭنى ياخشىلاشنىڭ يولى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ دىخانچىلىق قىلىش.

ــ زادى تاغ ئارقىسىغا ئوتۇش ياخشىراق تۇرىدۇ، دىخانچىلىق يەنە شۇ جاپا.....

ــ شەھەرگە بېرىپ سودا ـ سېتىق قىلىش ئىش بولۇپ، دىخانچىلىق جاپامۇ؟ ھەممىز دىخانچىلىقتىن قاچساق، ئاشلىق نەدىن چىقىدۇ؟ بىز يىراقنى كورۇشمىز كېرەك، جامال!

ــ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا كىرىش ئىختىيار دەۋاتاتتىڭلا، ئۇنداق بولسا چىقىشمۇ شۇنداقتۇ؟

ــ بالىلىق قىلما ئۇكام، ياخشى ئويلا. ھىلىمۇ مەجبۇر قىلە-ۋاتقىنىمىز يوق. ئەمما ساڭا بۇنى چۈشەندۇرۇش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز.

ــ ماڭا ئانچە تەشۋىق قىلمىساڭلارمۇ بولىدۇ. گېپىم گەپ، سوزۇم سوز. مەيلى، نىمە بولسا بولسۇن. مەن تاغ ئارقىسىغا ئوتىمەن، ــ دىدى جامال پۈتى بىلەن يەرنى سىپاپ ئولتۇرۇپ،

هەيران بولۇشتۇق. مەن ئالايىتەن ئىزلەپ كېلىۋىدىم.

ــ تاغ ئارقىسىغا ئوتۇپ ئوقەت قىلىپ كېلىمەن، دەيدۇ. مەن ئۇنىسىسام خوجايىن سەنمۇ ــ مەنمۇ دەپ چالۋاقاپ سوزۇمنى ھېچ تىڭشىمايدۇ.

ــ ھە، مۇنداق دەڭ ئۇكام، تېخى ئۇ تاغ ئارقىسىغا ئوتۇپ ئوقەت قىلىپ كېلەمدىكەن؟

ــ ھەئە.

دەرۋازا بوسۇغىسىدىكى سوھبەت ئۇستىگە جامال كېلىپ قالدى، ئۇ يالاڭ پەشمىتىنى دولىسىغا ئارتىۋالغان، قىزىل گۈللۈك دوپپىسىنى چېكسىگە كىيىپ، تاماكىنى قىڭغىر چىشلىگەن ھالدا ئىدى. راست، مۇشۇ يېقىندىن بېرى ئۇ غاڭزىبدا موخۇركا تارتىشنى ياراتماي "زىيەن" چېكىدىغان بولۇۋالغان ئىدى.

ــ جامال، نىمشقا ئىشقا چىقمىدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى جامالنى ئىزلەپ كەلگەن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى.

ــ بۇگۈندىن باشلاپ ئىشقا چىقمايمەن. تاغ ئارقىسىغا ئوتۇپ ئوقەت قىلىمەن. گۇرۇپپاڭدىنمۇ چىقىپ كېتىمەن.

جامال بۇ سوزلەرنى يەرگە قارىغىنىچە بوش ئېيتتى. ئۇنىڭ قىياپىتىدىن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن بىرەر جايدا كوڭلى قالغانلىغى ياكى باشقا غەرەز بىلەن بۇ قىلىقلارنى قىلۋاتقانلىغى ئانچە بىلىنمەيتتى. سەۋەپسىزلا بۇنىڭ گۇرۇپپىدىن ئايرىلماقچى بولۇشى كىشىنى ئەجەپلەندۇرەتتى. لېكىن ئۇنىڭ تاغ ئارقىسىغا ئوتۇپ ئوقەت قىلىپ كەلمەكچى بولۇشىدىن، جىقراق پۇل تاپمەن

بالام، ئەمدى ماقۇل بول، ــ دېدى موللاخۇن.

ــ بوپتۇ ئەمدى.....

ــ ناھايىتى ياخشى. ئۇنداق بولسا توختام تۈزۈشۈپ قويىلى.

ــ ماقۇل.....

جامال بىلەن موللاخۇن خوشنا سودىگەرلەرنى گۇۋا قىلىپ، توختام تۈزۈشتى. موللاخۇن توختام خەتنى كىچىككىنە قويۇن دەپتىرىنىڭ ئىچىگە سېلىۋېتىپ:

ــ ئىش ياخشى بولدى. ئۇنداق بولسا ماۋۇ يەردە بىر ــ ئىككى كىيىملىك رەخت قالدى. بۇنى باللىرىڭغا ئاپىرىپ بەر، بۇ ساڭا ياردىمىم. كۇزدە بىر نەرسە بېرەرسەن. ئۇزەڭ ئەتە ئۇرۇمچىگە ماڭ"....." سارىيىدىكى مەمتاخۇندا رەخت بار، مەن خەت قىلىپ بېرىمەن، چىقىپ شۇ يەردىن ئالىسەن.

ــ ئۇ چاغدا مەن چىقمىدار بولۇپ قالمەنغۇ؟ ــ دېدى جامال موللاخۇنغا تىكىلىپ.

ــ ھەي، بالىسەندە، تېخى، ــ دېدى سودىگەر، ــ سودىگەر ــ چىلىك شۇنداق بولىدۇ. ئاۋال بىرمۇنچە چىقىم قىلىسەن. ئاندىن پايدىسىنى ئاخىرىدا كۆرىسەن ئەمەسمۇ. ماقۇل دەپ سەن ئۇرۇمچىگە مېڭىۋەر، زىيان تارتمايسەن. ئۇنداق بولماي قالسا مەن قاراپ تۇرماسمەن. سەندەك بىر يىگىتكە سەپەر قىلىش ياخشى ئەمەسمۇ.....

بۇگۇننىلا كورۇپ، ئەتىسىنى كورەلمىگەن، ئۇچۇشنى بىلىپ، چۈشۈشنى ئويلىمىغان تەجرىبىسىز ياش دىخان جامال مەككار سو ــ

كېيىن بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، يىراق ئېتىزلارغا ئويچان كوزىنى تىكتى، ــ ئەمدى تاغ ئارقىسىغا ئوتكەندە يىلدىكىدەك ئومىچىلىق قىلمايمەن، ئوقەت قىلىمەن.

ــ تەنزىچىلىك قىلماقچىمۇ سەن؟

ــ.....

ــ گەپ قىل جامال، ــ دىدى خە لچەم.

ــ گەپ قىلسام شۇ..... مەنمۇ ئەركەكقۇ، ئوز ئىشىمنى ئوزۈم جوندىگىچىلىگىم بار.

* * *

جامال سەھەر تۇرۇپ سودىگەر مولـلاخۇن بايىنىڭ ئويىگە قاراپ ماڭدى.

ــ موللانىكا، مەن سىلە دىگەن سوزنى ئويلاپ باقتىم. ماقۇل شۇنداق قىلايلى، ــ دىدى جامال. ئۇ، توپا توكۈپ، سۇغۇ-رۇپ، ئاغدۇرۇپ، يېڭى تېرىغان 10 مو بۇغدىيىنىڭ كوكىنى تەڭ ئوتاققا ساتتى.

ــ ھەببەللى، مانا ئەمەسمۇ ئىشىنىڭ يولى، ئوزەڭمۇ ئەقىللىق يىگىت، ــ دىدى موللاخۇن، ــ بىراق يەنە بىر ئىش چىقتى: مەن ساڭا ئۇ گەپنى قىلغاندا رەخت ئەرزان ئىدى، ھازىر قىممەتلەپ قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن توت توپ چىت بېرىمەن. رازى بولساڭ مانا، بولمىساڭ ئەنە.

جامال تىرنىغىنى تاتىلاپ خىيالغا چوكتى.

ــ يولۋاس ئىزىدىن قايتماس، يىگىت سوزىدىن دەپتىكەن،

تېخى بار ئىدى. جامال "....." سارىيغا بېرىپ موللاخۇنىڭ ئېيتقان ئادىمىنى ئىزلەپ تاپتى ۋە موللاخۇن يېزىپ بەرگەن خەتنى ئۇنىڭغا بەردى. خەتنى ئالغان ئادەم (مەمتاخۇن پاكا) قوسىغى تەڭلىدەك، قوش ئىگەك، كەكە ساقال، ئورا كوز، مەسە ـ كالاش كىيىۋالغان، ئىشتان بېغى تىزىغچە ساڭگىلاپ تۇرىدىغان بىر سودىگەر ئىدى.

ـــ2 ـ 1 كۇن ئويناپ تۇرغىن بالام، مېنىڭ مېلىم تېخى يولدا، ئۇرۇمچىگە كېلىۋاتىدۇ. كەلسۇن، ساڭا توت توپ چىت بېرەي، ماقۇل، ـــ دىدى، يەرگە قويۇپ قويغان ئاپتۇۋنى ئاستا قولىغا ئېلىپ.

ـــ3 ـ 2 كۇن ساقلاپ ياتقۇدەك ھالىم يوق، ـــ دىدى جامال.

ـــ5 ـ 4 تەڭگە پۇلۇڭ يوقمۇ؟ ـــ دىدى سودىگەر، ئۇنىڭ تىنىغدىن سېسىق بۇس چىقىپ تۇراتتى.

ـــ ھەچنىمەم يوق.

ـــ بولدى ـ بولدى خىجالەت بولما. مە ماۋۇ 300 مىڭ دوللارنى خەجلەپ تۇرغىن، كېيىن ھىساپلىشىمىز، ـــ دىدى سودىگەرلەرگە خاس مۇئامىلە بىلەن، ـــ ماڭا "300 مىڭ دوللار ئالدىم" دەپ كىچىككىنە تىل خەت بەرسەڭلا بولىدۇ.

ـــ ماقۇل.

جامال ھوججەتنى يېزىپ بېرىپ، 300 مىڭ دوللارنى يانچۇقىغا سالدى ـ دە، ئەردوچوزا تەرەپكە قاراپ چىقىپ كەتتى. ئۇ كېتىپ بېرىپ، پۇلنى يانچۇغىنىڭ سىرتىدىن تۇتۇپ باقىدۇ، يەنە بىرئاز

دىگەر موللاخۇننىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كېتىپ بارغىنىنى سەزمەي قالدى.

جامال ئانچە ئوتمەي يېپىنچىسىنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە قاراپ جابدۇدى. بۇ چاغدا خوتۇنى خەلچەم:

چوڭنىڭ ئەقلى چوڭ، گۇرۇپپا باشلىغى ئاپپاق ساقلى بىلەن ئۇنداق قىلما دەۋاتسا، راستلا كېتىپ بارىلىغۇ، — دەپ خاپا بولدى.

— مەن ماڭسام ساڭا نان تېپىپ بېرىش ئۈچۈن مېڭىۋاتىمەنغۇ، ئويناش ئۈچۈن ئەمەس.

— قۇرۇسۇن ئۇنداق تېپىپ بەرگەن نانلىرى!..... ھوي سىلە كورگەن كۇنلىرىنى ئۇنۇتتىلا، نىمە كۇنلەرنى كورمىگەن. بىز، مۇشۇ پارتىيىنىڭ ۋاقتىدىلا ئادەم قاتارىغا قوشۇلدۇقۇ. پارتىيىنىڭ دىگىنى بويىچە، كوپ بىلەن بىللە بولۇپ ئىشلىسەك بىزگە زىيان بولمايدىغانلىغىنى چۈشەنمىدىلمۇ؟

جامالغا بۇ سوزلەرمۇ تەسىر قىلمىدى.

ئاخىرى خەلچەم جامالنى ئۇزىتىشقا مەجبۇر بولدى. ئۇزاتقانغۇ بولدى، لېكىن خاپا ئۇزاتتى. ھەتتا يولۇققا بىرەر تۇغاچمۇ بەرمىدى.

* * *

قار ئارىلاش يامغۇر يېغىپ تۇرغان جۇدۇنلۇق كۇنلەرنىڭ بىرىدە كەچقۇرۇنلۇغى جامال ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغ ئەتىياز بولسىمۇ، لېكىن سوغاقنىڭ جاندىن ئوتكۇدەك ئاچچىقى

ئېلىپ خەجلەپ تۇرغىن.

..... شۇنداق قىلىپ، جامال ھىلىقى سودىگەردىن 1 مىليون 700 مىڭ دوللار ئېلىپ خەجلەپ بولدى.

6 ئاي ياز ھايت-ھۆيت دەپ كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئويۇن-تاماشا بىلەن بىلىنمەي ئوتۇپ كەتتى. لېكىن جامالنىڭ ئۇستى-بېشى كونىرىدى. ھەتتا ئۇ ھول-يېغىنلاردىمۇ پۇتى ماراپ چىقىپ تۇرىدىغان كەش بىلەن ئوتتى.

كۇز ئايلىرى.....

ۋاقىت ناھايىتى تېز ئوتەكتە.

"مال بار چاغدا مىڭى دوست، مال يوتكەندە قېنى دوست" دىگەندەك جامالنىڭ "ئاغىنىلىرى" جامالنىڭ تاپقان-تەرگىنىنى ئەپلەپ-سەپلەپ يەپ تۇگەتكەندىن كېيىن، ئاقتىمۇ يوق، كوكتىمۇ يوق بولۇپ كەتتى.

جامال سودىگەر مەمتاخۇنغا يەنە باردى. ئۇ چاغدا سودىگەر ئاجايىپ قوپاللىق بىلەن جاۋاپ قايتۇردى.

—ماڭاۋە ئاداش! كېلىۋېرەمسەن، يوغان نىمەڭ بارەڭ، گەردىنىڭنى سلاپ بېقىپ كەلمەمسەن. مولىلاخۇن توت توپ چىتقا خەت قىلىپ بېرىپتىكەن، بىر توپ چىت ھازىر 450 مىڭ دوللار. 4 توپ چىت دىگەن 1 مىليون 800 مىڭ دوللار بولىدۇ. سەن موللاخۇندىن ئىككى كىيىملىك رەخت ئالغان ئىكەنسەن. مانا خەت يېزىپتۇ، —دىدى ئۇ موللاخۇننىڭ يېقىن ئاردا يازغان خېتىنى كورسىتىپ، —ئۇنى ئەڭ ئەرزان بولغاندا 100 مىڭ

مېڭىپ پۇلنى ساناپ باقىدۇ..... ئەيتەۋۈر 300 مىڭ دوللار ياش دىخاننى خېلى ئويلارغا، چىرماش ھىساۋاتلارغا چوكتۇرۇپ قويىدى، ئاشپۇزۇللاردىن "كېلىڭ، مېھمانغا قاراڭ، مېھمانغا ئون مانتا. بىر - ئىككى....." دىگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كەچتە قۇلۇپ ئالدىدىكى ئويۇن - تاماشىلارمۇ ئۇنى ئوزىگە تارتماي قالمىدى.

ئۇرۇمچىدە ئاق مېچىت ئالدىدىكى جەنۇبىي قاتناش بېكىتى ئالدىدا يۇرگەن بىرقانچە "بىكار تەلەپلەر" جامالنى ئىزلەشكە باشلىدى. ئۇلار بۇنىڭدىن بۇرۇن ئۇرۇمچىگە چىقىپ "سودا - سېتىقچىلىق قىلىپ، پۇل تاپقىلى بولىدۇ، چوڭ شەھەر، ياخشى تاماشا قىلىمىز" دەپ ئېتىزلىنىڭ ئىشىغا چىدىماي، بىر ئوبدان قىلىۋاتقان دىخانچىلىقنى تاشلاپ كەتكەن بەڭۇاشلار ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تەرلەپ يۇرۇپ ئەمگەك ئىدارىسى ئارقىلىق ئىشقا ئورۇنلاشقان بولسىمۇ، تەرلەشكە تاۋى يوقلىرى كوچىدا بىكار لاغايلاپ يۇرۇشەتتى. جامال بۇلارغا قوشۇلۇپ قالدى. ئۇ شۇنچە تېجەپ باقسىمۇ 300 مىڭ دوللار 4 كۈنگىمۇ يەتمىدى. جامال "....." سارىيىدىكى مەمتاخۇنغا كېلىپ:

— ماللىرى كەلدىمىكىن؟ — دەپ سورىدى.

— ياق، خۇدايىم بۇيرۇسا ئەتە كېلىدۇ.

— خۇدايىمنىڭ ئەتىسى تۇگىمەيۋاتىدۇغۇ ھېچ؟

— ياق خاتىرجەم بول، ئەتە كېلىدۇ.

— يامان بولدى.

— ھە نىمە بولدى؟ پۇلۇڭ يوقمۇ؟ ماۋۇ 200 مىڭ دوللارنى

گۇرۇپپىغا قاتناش، كوپىتىن ئايرىلما، دىخانچىلىغىنى قىل. تەرلىمەيدىغان ئوقەت ئىزلەپ ئوزەكنى ئوسال قىلما!

شۇنىڭدىن كېيىن جامال قاتتىق ئويغا چۇشتى. ئۇ "ئابلاھۇ ئەكبەر.....!" دەپ ئىگىنى سىپاپ، گەزگىسىنى قاشلىدى. لېكىن ئۇنىڭ ساقلى يوق ئىدى. ئەمدى پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا، چىقىۋالىدىغان ئاچا يوقتەك تۇيۇلدى.

"ھوي توختىغىنا، ــ دەپ ئويلىدى، جامال، ــ بىكاردىن-بىكار غا مەن بۇ دەرتنى نەدىن تېپىۋالدىم؟ خەپ، مولىلاخۇن دىگەن كاساپەت سودىگەرەي، مانا ئەمدى كورۇڭ كارامەتنى، ھەي جامال، ھەي جامال، كاللىسنى قاغا چوقىلاپ كەتكەن جامال.....".

شۇ ئاردا ئۇنىڭغا يەنە بىر تۇقىنى يولۇقۇپ قالدى، ئۇ "يېزاڭغا قايتقىن، گۇرۇپپاڭغا كىرگىن" دەپ يامان مەسلىھەت بەرمىدى. مۇنداق گەپلەرنى جامال بۇرۇنمۇ باشقا تونۇشلىرىدىن ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن سودىگەرچىلىكە بولغان ھەۋىسى ئۇنىڭ مەنىسىگە چۇشىنىشكە يول بەرمىگەن ئىدى، ئەمدى ئاڭلىماي بولمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئوز يېزىسىغا قايتىش توغرىسىدا ئويلىدى: "ھىچ نەرسە ئېشىنغىنىم يوق! ــ دىدى يەنە ئوز ئوزىگە، ــ يېزىغا نېمىمۇ دەپ قايتارمەن؟ ئۇيات بولدىغۇ؟.....بولدىلا قايتىۋېرەيچۇ، ئەمدى خجالەت بولۇشنى بىر ياققا قويۇش كېرەك. "ئاغرىقىنى يوشۇرساڭ ئولۇم ئاشكارا" ئەمەسمۇ! قايتىشنىغۇ

دوللار هساپلساق، سېنىڭ بوينۇڭغا ئوتانده‌ك 4 توپ چىتنىڭ پۇلى ــ 1 مىليون 800 مىڭ دوللار ئوتۇپ بولۇپتۇ. يەنە نىمە هەققىڭ قالدى؟ كەشكىنى توغرىلا، ماڭ!..... يە شۇنچە پۇل ئالماپسەنمۇيە؟ قارا، مانا تاراق ـ تاراق دوللارنى ئالغان چېغىدا بەرگەن هوججەتلىرىڭ. مانا 300 مىڭ، مانا 200 مىڭ، مانىڭ بىلەن قانچە بولۇپ كەتتى..... مانا!.....

جامالنىڭ 10 مولۇق بۇغدىيىدىن بولمىغاندا 9 ـ 10 دادەن بۇغداي چىقاتتى. ئەنە شۇ هالال مېهنەتنىڭ قاق يېرىمنى مەككار سودىگەرلەر ئالداپ ـ سالداپ، پارچە ـ پۇرات ئازغىنا پۇل بېرىپ، خۇددى يىللاپ ئاچ قالغان ئەجدىهادەك پۇدىمەي يۇتۇۋالدى، بۇ تەرەپتە جامالدىنمۇ ئوتتى. ئۇ ئۆزەم تاپقان بالاغا نەگە باراي داۋاغا دەپ قالدى.

جامالنىڭ بېشى قاتتى. ئەمدى نىمە قىلغۇلۇق؟ ئەنە شۇ ۋاقىتتا، ئۇنىڭغا توقۇمچىلىق فابرىكىسىدا ئىشلەيدىغان ئاغىنىسى تۇرسۇن ئۇچراپ قالدى. ئىككىسى قېلىن دوستلاردەك هال سوراشتى. تۇرسۇن جامالنىڭ ئەهۋالىنى ئۇقۇپ بەك ئوكۇندى ۋە كۆڭلىگە قارىماي: "تازا ئېزىپسەن. كاللاڭنى قاغا چوقۇپ كەتكەنمۇ سېنىڭ" دەۋەتتى. بۇ گەپ جامالنىڭ جېنىدىن ئوتۇپ كەتتى. تۇرسۇن ئاخىرى ئۇنىڭغا مەسلىھەت بېرىپ:

ــ ئەمدى مۇنداق قىل ئاداش، ــ دېدى، ــ يە ئەمگەك ئىدارىسىگە بېرىپ خىزمەت تەلەپ قىل، ئۇ يەردە سېنىڭدەكلەرنىڭ هالىغا يېتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ئۇنىمىساڭ، ئاستا قايتىپ بېرىپ

كەتتى، ئۇ يەرگە قارىۋالدى ۋە گەپ يوغىلىتىپ:

ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ھالى نىمە بولدى؟ ــ دەپ سورىدى. جامالنىڭ ياخشى قايتىمغانلىغىنى بۇرۇنلا سەزگەن خەلچەم زەردە بىلەن جاۋاپ بەردى:

ــ ئۇزلىرىنىڭ ھالى نىمە بولدى؟ ئاۋال بۇنىڭغا جاۋاپ بەرسىلە، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ھالى گۈل بولدى! قانداق، گەپلىرى بارمىدى!؟.....

ــ.....

ــ سىلە كېتىپ، مەن بىر بالا بىلەن بەك قىينالدىم. شۇنداق بولسىمۇ يۈرت ـ جامائەت ئارىلىشىپ كوكىنى ئوتاقتا ساتقان يەرنىڭ يېرىمىنى ماڭا ئاجرىتىپ بەردى. كۇندۇزى ئېتىزدا ئىشلىدىم، كېچىسى يىپ ئىگرىپ، دوپپا، كەشتە تىكىپ، پۇل تېپىپ بالىنى باقتىم، ئىش قىلىپ ئاچ ـ يالىڭاچ قالمىدۇق.

شۇ سوزنى ئاڭلاش بىلەنلا جامال ئوزىدە بىردىنلا يەڭگىللىك سەزدى. بىراق، كېيىن چوڭقۇر ئويغا چۇشۇپ كەتتى. ئۇ خوتۇنىنىڭ كوزىگە قادىلىپ قاراشقا پېتىنالمايتتى. يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

ــ يالغۇز جېنىڭ بىلەنمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

خوتۇنى ئېرىنىڭ جېنىغا تەككۇدەك جاۋاپ بەردى:

ــ نەنىڭ يالغۇز جېنى بىلەن، كوپ بىلەن. مەن سىلىگە ئوخشاش ئوزبېشىمچىلىق قىلىپ، ئوك ـ تەتۇر خىيالنىڭ ئارقىسىدا يۇرمىدىم. ھە، سىلى كوپنى كوزگە ئىلمىغان بىلەن كوپچىلىكنىڭ

قايتمەن. بىراق شۇ پېتىچە....."قېنى نېمە تېپىپ كەلدىڭ؟" دەپ خەلچەم ئالدىمغا چىقىدۇ، ئەھۋالنى بىلىدۇ-دە، كايىشقا باشلايدۇ.....چۈنكى ئۇ ئەزەلدىن مېنىڭ يېزىدىن كېتىپ سودىگەرچىلىك قىلىشىمنى خالىمايتتى. قانداق قىلايكىن ھە؟..... ياق، مەيلىلا....."

* * *

ئۇ، بىر ھەپتە كۈنلۈك ئىشلەپ، ماشىنا كىراسىغا پۇل تېپىۋېلىپ نۇرپانغا قايتتى.

ئۇ بېكەتتىن چىقىپلا موللاخۇنۇمنىڭ دۇكىنىغا قاراپ يول سالدى. جان ئاچچىغىدا ئۇنىڭ بىلەن ھىساۋات قىلىشتى.

—مانا، —دېدى موللاخۇن توپا بېسىپ كەتكەن بىر دەپتەرنى ئېچىپ، —بەرگەن ھوججەتلىرىڭ تۇرۇپتۇ، يا بۇلارنى سەن بەرمىگەنمىدىڭ؟

—مەن بەرگەنغۇ، لېكىن.....

—ھە نېمە، بۇلارنى تۇنۇگۈن مەمەتاخۇن پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىپتۇ.

"توۋا، —دېدى ئىچىدە جامال ياقىسىنى تۇتۇپ، —بۇ سودىگەرلەر نەدە ئوقۇغان بولغىيتى؟"

شۇنداق قىلىپ، موللاخۇن جامالنىڭ ئاغزىنى ئاچۇرماي قايتۇرۇۋەتتى.

راست دېگەندەك، خەلچەم جامالنى كورۇش بىلەنلا ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. جامالنىڭ تېنى چۇغىدا قىلىپ

ئۇنىڭغا بۇ كېچە ئۇيقۇ دېگەن نەرسىمۇ يېقىن يولىمىدى. ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن جامال ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېتىپ:

ــ ئەخمەقكەنمەن خوتۇن..... ــ دېدى گەپنىنى تاتلاپ.

خوتۇنى ئۇنىڭ ئۇزىگە راست ئوكۇنگىنىنى سەزدى، شۇنداق بولسىمۇ ئانچە چىرايلىق گەپ قىلمىدى.

ــ ئەخمەقلىقلىرىنى بۇ يىل ئەتىيازدىلا بىلگەن بولسىلا، بۇ خىجىللىقىمۇ يوق ئىدى.

ــ ئەمدى نېمە قىل دەيسەن.

ــ نېمە قىل دەيتتىم، يوللىرىنى چاپسانراق تېپىۋالسىلا.

جامال چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىۋالدى.

ــ تاپىمەن..... تاپىمەن..... ئەمدى كوپتىن ئايرىلغان بېشىمنى ئىت يىسۇن!.....

ئويگە بىرىدىن جىملىق چوكتى.

جامال يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى.

1953 ـ يىل

قوسغى كەك ئىكەن. كەك ئويلايدىكەن، مېنىمۇ كوپنىك بىرسى دەپ قاراپ ياردەم بەردى. گۈرۈپپىغا قوشۇلدۇم. يەنە بىزگە كوپچىلىك ئەسقاتتى. ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى ئەسقاتتى. سىلە ئىشەنگەن تاغدا ياتقان كىيىكمۇ چاغلىق. سىلە تاش سانىغچە مولىلاخۇن قۇم سانايدۇ، ئۇنىڭمۇ شۇنداق ساختىپەزلىگىنىك كارامىتى ئاشكارا بولۇۋاتىدۇ. 4 ـ 3 يىلدىن بېرى پارتىينىك بېرىۋاتقان تەربىيىسىنى ئاڭلىماي، قىلغان ياخشىلىغىنى كورمەي، دوست بىلەن دۇشمەننى ئايرىيالمىغان سىلدەك ئادەملەرنىك نىمە بولىدىغانلىغىنىمۇ چۇشىنىپ قالدۇق.

خەلچەم بارغانسېرى قاياپ كەتتى، بۇ چاغدا ئېرى پەقەت يەرگىلا قاراپ تۇراتتى، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىناتتى.

ـ ھىلىمۇ كوپ ئەسقاتىدۇ، ـ دەپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى خەلچەم، ـ پۇتۇن ياز بويى شۇلارنىك ماڭا قىلغان ياخشىلىغىنى ئاتام ـ ئانامۇ قىلمىغان. مەن بەك خىجىل بولدۇم. سىلە ئۇچۇن خىجىل بولدۇم. لېكىن كوپچىلىك سېنىك ئېرىك مۇنداق قىلمۇدى، ئانداق قىلمۇدى دەپ مېنى چەتكە قاقمىدى..... بىراق ئۇينىك چوڭى بولغان ئادەم بېشى قايغان، پۇتى تايغان يەرلەردە يۇرسە..... ھىلىمۇ مەن چىدىدىم بۇ خىجىلچىلىقتا.....

جامال گەپ قىلمىدى. ئۇنىك ئۇزىگە بۇ تۇرقىدا ھىچقانداق گەپ قىلىشقا ئورۇن يوقىتەك سېزىلەتتى، ئۇنىك كوڭلىنى "خوتۇننىك دىگىنى راست، ئەمدى مەن شۇ كوپچىلىككە قايسى يۇزۇم بىلەن قارايمەن" دىگەن خىجىللىق پەرىشان قىلاتتى.

يېيىلغان كوپ - كوك سۇلىرى بەزىدە ئەينەكتەك يالتىراپ، بەزىدە قىزغۇچ شەلپەر يۈگۈرتۈلگەندەك ئاجايىپ چىرايلىق جلۋىلىنىپ كورۈنىدۇ.

"زەرەپشان" ئىشلەپچقىرىش ئەتىرىدىنىك ئەزالىرى پۈتۈن يۈز بويى توپۇلۇكلەرنىك ئارىسىدىكى كەك ئىتىزلاردا خوشال - خورام تەرىقچىلىق قىلىدۇ؛ كۈز ئايلىرى يېتىپ كەلگەندە، يۈز ياشلىق، ئىككى يۈز ياشلىق ياڭاق دەرەخلىرىنىك شاخلىرى ئالا - چىپار كوينەك كىيگەن بەختىيار قىز - يىگىتلەر بىلەن رەڭلىنىپ كېتىدۇ؛ كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن بولسا، ھەممە كىشى قاماق، تورلارنى كوتىرىشىپ، زەرەپشان دەريالىرىنىك قىرغاقلىرىدا بىلىق تۇتۇش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

باھار..... بۇگۈن ئەتىگەن، تېخى كاداك ياڭاقلارنىك ئۇچۇملىرىنى جىگەردەك قىزىللىق قاپلىماي تۇرۇپ، بىردىن ئىشلەپچقىرىش ئەتىرىدى ئىشخانىسىنىك ئوگزىسىدىن ناغرا ئاۋازى ئاڭلاندى. ناغرىنىك چىلىنىشى ئىنتايىن شوخ، شادىيانە ئىدى. بۇ، "زەرەپشان" ئىشلەپچقىرىش ئەتىرىدىنىك ھاياتىدا بىرەر ئەھمىيەتلىك ئىش بولىدىغانلىغىدىن دېرەك بېرەتتى. ناغرا ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئۇششاق باللار بىرىنچى بولۇپ كوچىغا يۈگۈرۈشۈپ چىقتى. بىر پەستىن كېيىن قىزلار، يىگىتلەر، جۈۋان - چوكانلار ناخشا - كۈلكىلەر بىلەن كوچىغا پاتماي ناغرا ئاۋازى كەلگەن تەرەپكە كەتتى. ئۇلاردىن كېيىن ئاق باشلىق ئانىلار، ئاپپاق ساقاللىق بوۋايلار ئىككىدىن - ئۈچتىن بولۇشۇپ يول ئېلىشتى.....

قېيۇم تۇردى

زەرەپشان بويدا

(غەرەز ئۇقمايدىغان ئەر)

زەرەپشان دەريانسىنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىدا كىچىكرەك بىر تاغلىق يېزا بار. ئۇچ ئەتراپى ئىگىز-پەس تاغ تىزمىلىرى، تۆپۈلۈكلەر ۋە شېغىللىق سايلار بىلەن ئورالغان بۇ يېزىنىڭ مەركىزىدىن تەخمىنەن يەتتە-سەككىز چاقىرىم يىراقلىقتا "زەرەپشان" ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىدى بوككىدە ياڭاق دەرەخلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇنغان.

يىراق كوئېنلۇن تىزمىلىرى بىلەن سىرداشىپ كېلىدىغان دولقۇنلۇق زەرەپشان دەريانى "زەرەپشان" ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىدىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە كىچىككىنە قولتۇق ھاسىل قىلىپ، كېچە-كۈندۈز بىر خىل ئاۋاز بىلەن شاقىراپ ئۆزاق تارىم ۋادىسىغا ئېقىپ ئوتىدۇ. ئەتىگەندە، قۇياش بالقىپ چىقىقاندا، كەچقۇرۇن شەپەق قىزىللىغىدا زەرەپشانىنىڭ بىر چاقىرىم كەڭلىككە

ئانا نەمە قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپ تۇرغانىدا، تاشقارقى ئىشىكتىن تام خوشنا ھەجەر بۇۋىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ خەلىچە ئانا، سىزگە خۇش خەۋەر. بىز يەنە سىلىم ئاكىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ باشلىغى قىلىپ سايلىدۇق؛ سىزگە بىر ئوتۇنۇش، بىزنىڭ ئويىگىمۇ قاراپ قويۇڭ.....

ــ خۇش خەۋەر بولماي قۇرۇسۇن ئىلاھىم. ئويۇڭگىمۇ ئوزەڭ قارىۋال..... ــ دىدى خەلىچە ئانا ئاچچىق بىلەن چېچىلىپ ۋە شۇنىڭدىن كېيىن راستىنلا تېرىكىپ كەتتى.

"توۋا، بۇ ئادەمنىڭ قىلغان ئىشىنى! مۇنداقمۇ ھىچنىمنى بىلمەس بولۇۋالغان بارمۇ؟ نىمىشقا ئوز ئىشىنى بىلىپ قىلمايدۇ..... خوتۇن بولۇپ مەن، ئەر بولۇپ سەن، ھىلى دىيىشكەن گېپىمىز ھىلى ئۇنتۇلسا، بۇ قۇلاق زادى قانداق قۇلاقكىن.....".

خەلىچە ئانا شۇنىڭدىن كېيىن ئاخشام مۇشۇ خەۋەرنىڭ سەل ئۇچىنى ئاڭلاپ، سىلىم ئاكا بىلەن بولۇنغان گەپنى ئەسلىدى، "ئەمدى بولدى قىل، ــ دەپ ئۇگەتكەن ئىدى ئۇ سىلىم ئاكىغا، ــ مەن سورۇناي، قېرىڭلارنى ئوز ھالىغا قويۇڭلار دىگىن، ئەترەتلىكنى ياش يىگىتلەرگە ئوتەن. شۇلار قىلىشسۇن". سىلىم ئاكا تېچ يېتىپ بۇ سوزلەرگە چۇشەنمىگەندەك قىلىپ، تەتۇر قارىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن "ياش يىگىتلەرگە ئوتەن" دىگەن سوزگە جان دىلىدىن قوشۇلغان ئەمەسمىدى ..... بۇگۇن يەنە ھەممە گەپلەرنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ باشلىغى بولارمىش.

بۇ مەھەللىدىكى بىرنەچچە ئوي، تۇتاش كەتكەن باشقا قورولاردىن بىرئاز ئاجرىلىپ تۇراتتى، بۇ ئويلەرنىڭ ئۇستىنى پۇتۇنلەي ياڭاق شاخلىرى بىسىۋالغان، شۇ ئويلەردىن بىرنەچە ياشانغان بىر ئايال تونۇر ئوچاقىتا قېرىشقاندەك خېمىرنىڭ يېنىپ پىشماي تۇرغان كاكچىنى يا خام پېتى سويۇۋېلىشقا كوزى قىيماي، ياكى ۋايىغا يەتكۈزۈپ پۇشۇرۇشقا ئامال قىلالماي جىلى بولۇپ ئولتۇراتتى. ئوچاقتىكى قوقاس كوزىنى يۇمۇۋالغان: قالاي دىسە، قول يەتكۈدەك يەردە ئوتۇن يوق. ناغرا چېلىنغانغا نەكەم، كىشىلەر بولسا ئاللىقاچان مەجلىستە.....ئانا ئالدىراپ قالدى ۋە ئاخىر پۇتۇن كۈچىنى يىغىپ قوقاسنى پۇلىدى، لېكىن پىشكەللىچىلىك..... ئوچۇپ قالغان قوقاس ئۇستىدىكى ئاچچىق چاڭ ئېغىز-بۇرنىغا كىرىپ، كوزلىرىدىن ياش چىقىرىۋەتتى. ئانا تېرىكىپ كەتتى. "ئەر بولماي قۇرىغىن ئىلاھىم، ــ دىدى ئۇ، ــ شۇمۇ ئەر بوپتۇمۇ، شۇنمۇ ئوي تۇتقان دەمدىكىن....."

ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ تاختا بېشىدىن پىچاق ئالدى. ئۇنى پەم بىلەن ناننىڭ ھۇلىغا تىقتى. ئەپسۇس.....نان پىشمىغان، پىچاق ئاپپاق خېمىر بولۇپ يېنىپ چىقتى. ئاننىڭ ئەمدى تاقتى قالمىدى: "ھەممە ئەيىپ ئاشۇ غەرەز ئۇقمايدىغان ئەردە، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، ــ توۋا، بۇ ئادەمنىڭ ئوساللىغىنى، ھەممە كىشى بىر چىرايلىق ئوز ئويىنىڭ، ئوز كۆڭلىنىڭ غېمىدە، تارتىقلىق ئۇنى، يېرىقلىق ئوتۇنى تەل. ئۇ بولسا، كەچكىچە سوك-سوك ئاتتەك چېپىپ يۇرگىنى يۇرگەن....."

هىچنىمىدىن قورقمايمەن؛ سىلەر مېنىڭ كوپ قېتىملىق ئۇزرەمنى قوبۇل كورمىدىڭلار؛ بۇ مەيلى، سىلەر ماڭا ئىشەنچ بىلدۇرگەن، مېنى خالىغان بولساڭلار، بۇنىڭغا رەخمەت، لېكىن مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ئۇ بولسىمۇ، ھەر كىشى ئوز كومۇچىگە چوغ تارتماسلىغى، ئاۋال چوڭ ئائىلىمىزگە ئاندىن ئوزەمگە دىگەن نىيەتتە بولۇشى لازىم.....

يىغىن مەيدانىدىن سىلىم ئاكىنىڭ سوزىنى قوللىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى، سىلىم ئاكا بىر مىنۇتقا سوزىدىن توختىدى.

خەلىچە ئانا سىلىم ئاكىنىڭ "قورقمايمەن"، "مەيلى"، "رەخمەت" دىگەن سوزىدىن كېيىنلا سەۋرى قاچىسى يېرىلىپ، كىرىشكە نىيەتلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ "بىر شەرتىم بار" دىگەن سوزىدىن نىمىندۇر ئۇمىت قىلىپ، بىر پەسكە ئوزىنى باسقان ئىدى. ئەپسوس..... بۇنىڭدىنمۇ ھىچنىمە چىقمىدى. ئانا يىغىن مەيدانىغا كىرىپ كەلدى.....

يۇرىگىدە ئوتى بار

خەلىچە ئانا ئوپكىدەك ئېسىلىپ ھويلىغا كىرىپ كەلگەندە، سىلىم ئاكا ئاق داستىخان يېيىلغان جوزىنىڭ ئالدىدا ئوره تۇرۇپ، 1963 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى قانداق قىلىپ ئەملىيلەشتۇرۇش مەسلىسى ئۇستىدە كويۇپ ـ پىشىپ سوزلىمەكته ئىدى. جوزىنىڭ ئەتراپىدا غاز قانىتى بولۇپ ئولتۇرغان

ئېيتقاندەك، سەۋرىنىڭمۇ چېكى بولىدۇ-دە، قازانمۇ قاينىۋەرسە تېشىپ كېتىدۇ. خەلىچە ئانا ئويىنىمۇ، ئوچاقتا پىشماي تۇرغان كاكچىنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ، كالتە جۇۋىسىنى ئاچچىغى بىلەن مۇرىسىگە ئارتتى-دە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

خەلىچە ئانا يىغىن ئوتكۇزۇۋاتقان هويلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، چوڭ قورو ئىچىدىن تەمكىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىنتايىن قىزغىن هىسسىيات بىلەن پونتاندەك ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سېلىم ئاكىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. قارىماققا بۇ يەردە هېچ مەجلىس يوقىتەك، هەممە كىشى جىم، پەقەت بىرلا كىشى — سېلىم ئاكا سوزلىمەكتە ئىدى.

"سوزلە..... تازا سوزلىۋال، — دەپ كۆڭلىگە پۈكتى خەلىچە ئانا، — سەن بۇ ئىشنى سوزلەپ يۇرۇپ تاپقان. ئىچ سىرىڭنىڭ هەممىسىنى ئېيت، مەن بۇنىڭ هەممىسىنى ئاڭلۇالىمەن، كېيىن يۈزۈڭگە سالىمەن. مېنى ئالدىغىنىڭ ئۈچۈن ئۆزەڭمۇ يەرگە قارايسەن.....ئوتكەن يىلمۇ "ئەمدى بولدى قىل" دىسەم، سەن "مەن ئۆزۈم سايلىنىۋالدىممۇ، كوپچىلىك سايلىدى" دىگەنسەن، بۈگۈن تېنىۋالچۇ قېنى.....

— مەن بىر ئادەم، مېنىڭ قولۇمدىن نېمە ئىش كېلىدۇ؟ هېچ ئىش، — دىگەن سېلىم ئاكىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، — كوممۇنا بىر ئەزىم دەريا، بىز بولساق بىر ئېرىق، دەريادا سۇ بولسا، ئېرىقتىمۇ سۇ بولىدۇ؛ چوڭ ئائىلىمىز بېيىسا، بىزنىڭ پاراۋان بولغىنىمىز شۇ، دىمەكچى گەپ شۇ تۈققانلار. سىلەر بار، مەن

ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئۇچرىتىشقا بولاتتى. لېكىن سېلىم ئاكىنىڭ بىر كەمچىلىگى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ خەلىچە ئانا ئېيتقاندەك، "ئوي ئىشلىرىغا ئانچە كۆڭۈل بولمەيتتى، غەرەز ئۇقمايتتى". ئۇز تىلى بىلەن ئېيتقاندا، كېيىنكى يىللار ئىچىدە نېمە ئۇچۇندۇ "ئۇز كۆمۈچىگە چوغ تارتىشنى" يامان كۆرۈپ قالغان ئىدى.

خەلىچە ئانا سېلىم ئاكىنىڭ يېلىنىش بىلەن ئۇز كۆڭلىنى نامايىش قىلىپ تۇرغان ئاق دىل كۆزلىرىگە قاراپ، كۆڭلى ئېرەگەندەك بولدى. لېكىن ئۇ تەلۈنىڭ توغرىلىغىدا ئۇز ئىشەنچىگە ئىگە ئىدى. شۇڭا، ياغلىغىنىڭ ئۇچلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ، بىر-ئىككى قەدەم ئالدىغا چىقتى، لەۋلىرى تىترەپ، قوللىرىنى يالۇۋۇرغاندەك ئالدىغا چىقىرىپ، كۆپچىلىككە تەلمۈردى:

ـــ نېمە دېسەم بولار، ئۇنى ئۇز ھالىغا قويساڭلار، دەيمەن، ـــ دېدى ئاخىر ۋە گېپىنى تاپالمای بىر پەس تۇرۇپ قالدى، ـــ ئۇ قېرىپ قالدى.....

خەلىچە ئاناڭنىڭ مەقسىدىگە چۈشەنگەن ئەزالار بىر خىل قىزىقىش بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قېلىشتى، كىمدۇ نېرىقى بۇلۇڭدىن لوقما تاشلىدى.

ـــ سوزلە خەلىچە ئانا سوزلەۋەر، قۇلىغىمىز سەندە. سېلىم ئاكىنىڭ سايلىمىدا پەقەت بىر ئاۋاز كەم ئىدى، سەن شۇنى تولدۇرغىن، بۇ سېنىڭ ھوقۇقىڭ، ـــ دېدى.

ـــ تولدۇرغىن ئىمىش..... ئانا بىر خىل ساددىلىق بىلەن

ئەر ـ ئايال ئەزالار ئۈنۈك دېدىل، ھەققانى، ئۇمتۇارلىق بىلەن تولغان سوزلىرىنى باشلىرى بىلەن ماقۇللاپ، چاۋاك بىلەن ئالقىشلاپ ئولتۇراتتى.

ئىشىك تەرەپتىرەك ئولتۇرغان بىرنەچچە ئايال خەلىچە ئاننى كورۈپ ئورنىدىن تۇرۇشتى ۋە ئۇنى ئوز قوينىغا ئېلىپ، ئورۇن كورسەتتى. ئانا بۇنىڭ ئۇچۇن رەخمەت ئېيتسىمۇ، لېكىن چىھرىسىدىكى تېشىغا تېپىپ تۇرغان ئاچچىغىنى يوشۇرالمىدى، كوزلىرىدە بىر تۇرلۇك نارازىلىق ئۇچقۇنلاپ تۇراتتى.

سېلىم ئاكا خەلىچە ئاننىنى كورۈپ، سوزدىن سەل تەمتىرەگەندەك بولدى، گەپلىرىمۇ تازا جايىدا چىقمايۋاتقاندەك تۇيۇلدى، ئوزىچە تەڭقىس بولۇپ، ھەتتا گېپىدىن توختىدى. لەۋلىرى تىترەپ، قاشلىرى كوتىرىلىپ، يۇزلىرى تارتىشتى؛ ئەقىللىق كوزلىرى بىر تۇرلۇك يېلىنىش بىلەن "خەلىچە، بۇ ئوزىمىزنىڭ ئىشى، سەن بۇنى چۈشەن" دىگەندەك قىلاتتى.

دەرۋەقە، سېلىم ئاكا ئۇنچىلا ياش ئەمەس ئىدى، بەزىلەر ئۇنى ئاددىلا قىلىپ "بوۋا، ئاتا" دەپ ئاتايتتى؛ قاشلىرىغا، ساقاللىرىغا ئاق كىرگەن ئىدى. كوزلىرى ئوتكۇر بولسىمۇ، سەل ياشاڭغىراپ تۇراتتى. بويى پاكاراق بولغىنى ئۈچۈنمۇ، كوكرىگىنىڭ ئىچىگە تارتىلغىنى بىلىنمەيتتى، ئوز تەڭتۇشلىرىنىڭ تەتۇرسىچە، بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۇزۇن چاپان كىيمەيتتى، سورىغانلارغا "ئۇزۇن چاپان كىشىنى ئېغىرلىتىپ قويىدۇ" — دەيتتى. ئېيتقاندەك ئۇنى بىر كۇنىنىڭ ئىچىدە "زەرەپشان"

بانا بىلەن ئۇچ يىلچە ئاغرىقچان بولۇپ ياتتى، تېخى ئەسلىگە كەلگىنى يوق، سېلىم ئاكىغا سۆيۈنۈپ قالغان ئىدى.

ــ سەن سايلىمىساڭ، بىز سايلايمىز، خەلىچە ئانا، كوپچىلىك سايلىسا، كۆچكە ئىگە بولىدۇ، ــ دېدى ياشقىنا بىر چوكان.

خەلىچە ئانا ياش چوكانغا نەزىرىنى ئاغدۇردى!

ــ سېنىڭ ئويۇڭدە ئوتۇنۇڭمۇ، تارتىقلىق ئۇنۇڭمۇ تەييار، سەن قىلمىساڭ ئاكاڭمۇ. ئۇكاڭمۇ قىلىپ بېرىدۇ؛ ئۇ، ئېتىزمۇ-ئېتىز سوكۇلداپ يۈرسە، مەن كىمگە يالۋۇرىمەن؟

كوپچىلىك قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيغاندەك بۇ گەپتىن كېيىن بىرنەچچە مىنۇت تىمتاس بولۇپ قالدى. كېيىن ھەر تەرەپتىن لوقما تاشلاشلار ئەۋج ئېلىپ كەتتى.

ــ سېلىم ئاكا بىز ئۇچۇن جان كويدۇرۇۋاتىدۇ، ــ دېدى ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىر كىشى، ــ "زەرەپشان"نى كوممۇنىمىزنىڭ گۈلى قىلىپ كوتەردى. سەن يېتىشەلمىگەن بولساڭ، كىمنى خالىساڭ شۇنى چاقىرىۋەر، مانا بىز ياردەم قىلىمىز.....

خەلىچە ئانا ئوزىنى ئاجىز ھىس قىلدى، شۇنچە ئەر كىشى ئىچىدىن سېلىم ئاكىنىڭ ئىزىنى باسقۇدەك بىرەر كىشىنىڭ چىقمىغىنى ئۇچۇن كوڭلىدە تېرىكتى. لېكىن تىكىلىپ تۇرغان يۇزلىگەن بەختىيار كوزلەر ئۇنى گاڭگىرتىپ قويدى. ئانا نىمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى. ئاخىر، ئوزىچە بىر ياخشى تەكلىپ ئويلاپ تاپتى:

ــ بۇنىڭغىمۇ ماقۇل، ــ دېدى ئۇ مەيۇسلىنىپ، ــ لېكىن

لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ قويدى، ــ تولدۇرسام تولدۇرۇۋېرىمەن. ئۇ قاچانغىچە سېلىم ئەترەت بولۇپ يۈرىدۇ؟ مەن ئۇ، شۇ ئىشتا بولمىسۇن، ئويغىمۇ قارىسۇن دەيمەن. مانا ھوقۇق!

ــ سەن سېلىم ئاكىنى كەم سۈندۈرمىغىن، ئانىكا، ــ دېدى كىمدۇ بىرى، ــ ئۇ ياشانغان بىلەن يۈرىگىدە ئوتى بار، بىزدەك نەچچە ئەرگە تېتىيدۇ، بىز سېلىم ئاكىنى يارىتىپ سايلىدۇق، بۇنداق يارىشىملىق ئەترەت باشلىغى بۇ ئىقلىمدا يوق.

خەلىچە ئانا يان تەرەپتىن چىققان بۇ ئاۋازغا نارازىلىق بىلەن قاراپ قويدى، ئاندىن:

ياشلىغى تاينىلىق، كېچىسى چۈشكۈرىدۇ، يوتىلىپ ياتالمايدۇ؛ ئوي دېگەنگە كويسە ئوي بولىدۇ، ــ دېدى ۋە بىر پەس توختىۋالغاندىن كېيىن، ــ ئاخشام ئۇ، ئەترەتلىكنى ياش يىگىتلەرگە ئوتۇنمەن، دېگەن، بۇگۈن مېنى ئالداپتۇ.....

ئەزالارنىڭ ھەممىسى خەلىچە ئانىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇنىڭ ئاق كوڭۈللۈگى، ساددا دىللىغى، دىلكەشلىگى ئۇچۇن ھورمەت قىلاتتى. خەلىچە ئانا يىگىرمە يىلنىڭ ئالدىدا دەريا‌غا چۈشۈپ كەتكەن بىر ئوغلىغىنى ئەگىشىپ، زەرەپشان دەريا‌سىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۈزۈپ ئوتكەن ئىدى. ھاشا، مەدىكار كەلسە، سېلىم ئاكا ئۇچۇن تولا چاغلاردا تالىشپ ئوزى باراتتى. ئۇنىڭدىن ئىشىنىڭ ئېغىرى قېچىپ قوتۇلالمايتتى. لېكىن بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ــ كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، بېلىق توتۇۋېتىپ، تاسادىپى شۇرمەلنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى. شۇ قېتىمدا سوغاق ئالغان

ۆەتتى. ھەممە يەرنى جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ئەمگەك ناۋاسى قاپلاپ كەتكەن ئىدى.

كېينكى ئىككى ھەپتە ئىچىدە خەلىچە ئاننىڭ قاپىغى يەنە سېلىنىپ قالدى. بوۋايغىمۇ ئۇنچۇالا رايى يوق ئىدى، چۇنكى بۇ كۇنلەردە سېلىم ئاكىنى قايناپ تۇرغان ھايات يەنە ئوز ئىلكىگە ئېلىۋالدى: ئىشقا سەھەر چىقاتتى. كەچ قايتاتتى "ئوي" دېگەن ئۇقۇم ئۇنىڭ كاللىسىدىن يەنە يىراقلاپ كەتكەندەك ئىدى.

بۇگۇنمۇ سېلىم ئاكا ئوز ئادىتى بويىچە كىچىككىنە پەنجىرىدە سۇبھى شەپىسى كورۇنمەستە، ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. گۇگۇم قاراڭغۇسىدا تەمتىرەپ يۇرۇپ ئىشك تەرەپتىكى كاتتىن نىمىندۇ ئېلىپ بېلىگە تۇگىدى. دەل مۇشۇ پەيتتە خەلىچە ئانا ئويغىنىپ قالدى، ئۇيقۇلۇق گاڭگىرىدى، ئەسىدى ۋە بۇۋاينىڭ ھەمىشەمدىكىدەك "قۇيرۇق تۇتقۇزماي" كوزدىن غايىپ بولماقچى بولغىنىنى پەملىدى-دە، بىردىن غەزىۋىگە ئوت تۇتاشتى:

—ماڭا قارا، ئەر! —دىدى ئۇ زەردە بىلەن چېچىلىپ، — تېخى ئەتىگەنغۇ، مۇنچە نەگىمۇ ئالدىرايسەن؟.....

—ئالدىرايسەن دېگەنمۇ گەپمۇ، —دىدى سېلىم ئاكا نان تۇگۇلگەن بېلىنى تارتىپ باغلاۋېتىپ، —ئوزەڭ ئويلاپ كور، بۇ تەكى قىرلاپ ياتىدىغان چاغمۇ؟ كۇندىن قالساڭ، يىلدىن قالسەن، دېگەن گەپ بار. مۇشۇ كەمدە ئالدىرىمسام، بۇگۇن-

مېنىڭ ئويلىغىنىم: بىر كۈن ئوي ئىشىغا قاراپ، بىر كۈن سېلىم ئەترەت بولسۇن.....

ــ باريكالا، ــ دېيىشتى ئەزالار كۈلۈشۈپ، ــ بۇ پىكرىڭ تولىمۇ دۇرۇس، سەن ئەسلىدىمۇ جۇرئەتلىك ئايال بولغانسەن. قېنى، سېلىم ئاكا، ۋەدە بەرگىن، خەلىچە ئانا يايراپ كەتسۇن.....

خەلىچە ئانا بۇ گەپتىن كېيىن بىر خىل سىناش نەزىرى بىلەن سېلىم ئاكىغا قارىدى، سېلىم ئاكا بولسا، ئۇزىنى ئەيىپلىك ھىس قىلغاندەك يەر ئاستىدىن قاراپ، كۈلۈپ قويدى ــ دە، تېخىمۇ دېدىل، تېخىمۇ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن توختاپ قالغان سوزىنى باشلىدى.....

ياراشمايدىغان ئىش

خاسىيەتلىك باھار ئاپتۇڭى زەرەپشان دەريا سىنىڭ قىرغاقلىرىدىكى ئاخىرقى كۈمۈش پارچىلارنى ئېرىتىۋەتتى. دەريا كېڭەيگەندەك بولۇپ قالدى. مەھەللە ئىچىدە ئۇرۇكلەر رەڭمۇ ــ رەڭ چېچەكلەپ، ئېرىقلارنىڭ بويلىرى يېشىل مەخمەلدەك كوكەردى. قامەتلىك ياڭاق دەرەخلىرى بولسا، باھار پەيزى بىلەن ياشناپ تېخىمۇ ھەشەمەتلىك بىر تۈسكە كىردى.

بۇ كۈنلەردە "زەرەپشان" ئىشلەپچىقىرىش دۇيىنىڭ ئەزالىرى يېڭى كۈچ، يېڭى غەيرەت بىلەن ئەتىيازلىق تېرىلىغۇنى باشلە-

كۆنىك ئولگىنى شۇ ئەمەسمۇ .....بوۋاي ئوز خيالىغا بېرىلىپ، ئىختىيارسىز ئىشىك تەرەپكە قەدەم قويىدى، لېكىن خەلىچە ئانا ئۇنىڭ ئالدىنى توستى:

ــ نەگە بارىسەن؟.....

ــ خەلىچە! ــ دېدى سېلىم ئاكا، ئۇنىڭ ئاۋازىمۇ تىترەپ كەتتى، ــ توت قۇڭ يەرنىڭ ئىشىنى قول سەل بوشىغاندا بىر ئىش قىلارمىز، لېكىن تۇڭمەندىكى ئۇننى كەچقۇرۇن ئەكېلىپ بېرەي.....

سېلىم ئاكا شۇ گەپنى ئېيتتى ـ دە، چىقىپ كەتتى. خەلىچە ئانا بىر ھازاغچە نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا بۇلارنىڭ ھەممىسى غەلىتى، ئەقىلگە سىغمايدىغانىدەك بولۇپ تۇيۇلدى. ئوزىنىمۇ نەگە قويۇشنى بىلمەيتتى .....

تاڭ سۈزۈلۈپ ئەتراپ يورۇغاندا خەلىچە ئانا يەنە شۇ كوڭۇل غەشلىگى بىلەن تالاغا چىقتى. ئۇ بۇ يەردە يۈرەكنى مۇجۇيدىغان يەنە بىر ئىشقا دۇچكەلدى: نېرىقى ئېرىق بويىدا بەزى ئەزالار ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، ئوزىگە قالدۇرۇلغان يەرلەرگە تېرىقچىلىق قىلىۋاتاتتى. شۇلارغا پاسىل بولغان توت قۇڭ يەر سېلىم ئاكىغا خاس بولۇپ، ئۇ تېخىچە ئاق ئىدى. ھەتتا ئالدىنقى يىلدىن قالغان كوتىچەكلەر شۇ پېتى تۇراتتى. خەلىچە ئانىنىڭ كوڭلىگە ھەرنىمىلەر كەچتى: "ئىست سەندەك ئەر بولغىچە، ــ دېدى ئانا ئاق تۇرغان توت قۇڭ يەرگە قاراپ خورلۇغى كېلىپ، ــ قولۇڭغا كىرگەن ئاشىنىمۇ

ئەتە "زەرەپشان"نىڭ ھالى نىمە بولىدۇ.....

خەلىچە ئانىسىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاشقا ھازىر تاقىتى يوق ئىدى. شۇڭا بوۋاينىڭ ئالدىنى بىر ئېغىز سوز بىلەنلا توسماقچى بولدى.

—ئوي-چۇ!.....—ئۇنىڭ ئاۋازى غەلىتىلا تىترەپ كەتتى. بىر نەرسەڭ كەمۇ؟.....سېلىم ئاكا ھەتتا بۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى بىلمەي قالدى.

—توۋا، بۇ ئادەمنىڭ توم گىرىلىگىنى!—دىدى ئانا تېرە-كىپ،—بىر نەرسەڭ كەمۇ دىگەنمۇ گەپمۇ؟ مۇنداقمۇ ھېچ نەرسىنى بىلمەس بولۇۋالمىكىنا كىشى..... تۇغمەنگە بېرىپ قويغان بۇغداي ئۇن بولغىلى بىر ھەپتىدىن ئاشتى. ئۇنى ئەكىلىدىغان ئادەم بولمىسا، ياز بولۇپ باقتا بىرەر قېتىمۇ سۇ قويۇلمىسا، تال ئۇزۇم تېخىچە بىدىشكە ئېلىنمىسا، خەقلەر ئۇزىگە قالدۇرغان يەرگە ئاشلىق تېرىپ بولغىلى نىكەم، سەن تېخى ئوز يېرىڭنىڭ قىرىنمۇ دەسسەپ باقمىساڭ، يەنە تېخى بىر نەرسەڭ كەمۇ؟!.....

سېلىم ئاكا ئويلىنىپ قالدى، خەلىچە ئانىنىڭ دەۋاتقانلىرى دۇرۇس ئىدى، لېكىن بوۋايغا نەدە ۋاقىت. ئۇ ھازىرلا قوشچە-لارنىڭ قېشىغا بېرىشى كېرەك ئىدى. ئۇ يەردە بەش جۈپ قوش كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئاندىن سىيالكىغا ئۇرۇق بېرىش، يەر سۇغارغۇچىلارغا ئىش تەقسىم قىلىش، سورەم قاتۇرۇش كېرەك ئىدى. بۇ ئىشلارنى كۇن چىققىچە ئوز ئىزىغا سېلىۋەتمىسە، بىر

يىلدىن ئاشقان، شۇ جەريانىدا ئۇلار بۇگۈنكى كۈندە ئەسلىسە كىشىنىڭ تېنى شۇركۈنگۈدەك ئاچچىق-چۈچۈك سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن بىللە ئوتكۈزۈشكەن ئىدى. بەختكە قارشى ئىككى ئوتتۇرىدا پەرزەنتىمۇ بولمىدى. بۇ مەيلى، لېكىن ئۇ نېمىشقا ئەرزىمەيدىغان ئىشلارغا كۆڭلىنى سىيا قىلىدۇ، نېمىشقا بۇگۈنكى كۈننىڭ قەدرىگە يەتمەيدۇ؟!

سېلىم ئاكا شۇلارنى ئويلاپ ئىختىيارسىز ئولتۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن كېينكى كۈنلەرنىڭ ئىشلىرى تىزىلىپ ئوتتى. "زەرەپشان" ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ يېقىنقى بىرنەچچە يىللىق ئەھۋالىنى كوز ئالدىدىن ئوتكۈزگەن سېلىم ئاكىنىڭ خەلىچە ئانىنى بىرئاز ئەيىپلىگۈسى كەلدى، "ياق، بۇ ياراشماي‌دىغان ئىش، ــ دىدى ئۇ، ئوز ئوزىگە شۇنىرلاپ، ــ ئوز كومۇچىگە چوغ تارتىش ــ بۇ بولمايدۇ. مانا بىز ئوتتۇز يىلدىن بېرى ئوز كومۇچمىزنىڭ كەينىدە ئەگىشىپ كەلدۇق، لېكىن ھىچقاچان بىر نېنىمىز ئىككى بولمىدى. بۇگۈنكى كۈندە زەرەپشان بېيىدى، بۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئويىمىزمۇ لىقىدا بولۇپ قالدى. بۇ يىل ھال-ئوقىتىمىز تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ. تېرىلغۇ كولىمى ئۇچتىن بىر ئۇلۇش كېڭەيدى، يېڭى تىكىلگەن ياڭاقلار مېۋىگە كىردى. خەلىچە، نېمىشقا سەن بۇنى كورمەيدىغانسەن؟ ....."

سېلىم ئاكا شۇ خىيال بىلەن ئورنىدىن قوزغالدى-دە، ئىشىككە چىقىپ، ئالدىراپ دەريا تەرەپكە يول ئالدى. ئۇ دەريا

ئەپلەپ يىيەلمەيسەن.....".

خەلىچە ئانا شۇلارنى ئويلاپ ئىتتىك ئارقىسىغا بۇرۇلدى-دە، ئويگە كىرىپ كەتتى. بىر پەستىن كېيىن كىچىككىنە بوخچىنى قولتۇغىغا قىسىپ يېنىپ چىقتى. بۇ چاغدا ئىشىك ئالدىدا ھەجەر بۇۋاي باشلىق بىرنەچچە ئەر-ئايال ئەزا يارەملىشىپ، سېلىم ئاكىغا تەۋە بولغان ئۈزۈم تېلىنى بىدىشكە ئېلىۋاتاتتى. خەلىچە ئانىغا بۇ ئەھۋالمۇ غەلىتى تۇيۇلدى، ھەتتا ئۇلارغا قاراپمۇ قويماي، ياڭاق دەرەخلىرى ئاستىدىكى تار يولدىن مەھەللىنىڭ جەنۇپ تەرىپىگە ئوتۇپ كەتتى.....

سېلىم ئاكا ئىككى كۈندىن بېرى دەريا بويىدا قوناق تېرىش بىلەن بەنت بولۇپ، يۇقۇرقى تەرەپتە كېچەك ئىشلەۋاتقان ئەزالارنىڭ قېشىغا بارالمىغان ئىدى. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن شۇ تەرەپكە ئوتتى. ئۇ مەھەللە ئىچىدىن كېتىۋېتىپ، ئۈزۈم ئويىنىڭ ھاڭغىرقاي ئوچۇق تۇرغىنىنى كورۇپ قالدى. ئەتراپتا خەلىچە ئانمۇ كورۈنمەيدۇ، ئۈزۈم تېلى بولسا بىدىشكە ئېلىنىپ قاپتۇ، بۇ كىمنىڭ ئىشكىن؟.....

سېلىم ئاكا ھويلىغا كىردى، ئوي ئىچىگە بىر قۇر كوز يۈگۈرتۈپلا، خەلىچە ئانىنىڭ نەگىدۇ يامانلاپ كەتكىنىنى بىلدى. چۈنكى ئوچاقتا بىر قېتىمۇ ئوت قالانمىغان، ئورۇن-كورپە بولسا، ئاخشام سېلىنغان پېتىچە ئىدى. بۇ ئەھۋال ئوز نوۋېتىدە بوۋايغا ھار كەلدى.

سېلىم ئاكا خەلىچە ئانا بىلەن ئوي-ئوتاق بولغانغا ئوتتۇز

خەلچە ئانا ساقسىز بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ھەجەر بۇۋى دەرھال ئۇنىڭ قېشىدا پەيدا بولدى. ئۇ ھازىر خەلچە ئانىنىڭ ئوز قەزى بولۇپ قالغان ئىدى، بېشىغا باردى، ئايىغىغا ئوتتى. قۇم چوگۇندە غەينۇلە سېلىپ شورۇاگۇرۇچ تەييارلىدى، نەدىندۇ قۇمغا كومۇپ ساقلىغان بىرنەچچە دانە چىپان نەشپۈتى تېپىپ كەلدى.

ھەجەر بۇۋى خەلچە ئانىنىڭ بېشىنى بىلىگى ئۇستىگە ئېلىپ، شورۇاگۇرۇچ ئىچۇرۇۋاتقاندا، ئوي ئىچى ئىشتىن قايتقان ئەزالار بىلەن تولغان ئىدى. ئۇلار خەلچە ئانىنىڭ بېشىدا، ئايىغىدا ئولتۇراتتى، بەزىلەر ئوره تۇراتتى. شۇ ئاردا كىمدۇ سېلىم ئاكىغا خەۋەر قىلىشنى مەسلىھەت قىلدى. لېكىن بۇ تەكلىپ دەرھال كوپچىلىك تەرىپىدىن رەت قىلىندى:

ــ ياق، سېلىم ئەترەت ئوز كېڭىشىگە قاتنىشۇەرسۇن، ــ دىدى ئۇلار، ــ سېلىم ئاكا بىز ئۇچۇن كېڭەشكە قاتنىشۇاتىدۇ. بىز بولساق، ئۇنىڭ ئۇچۇن خەلچە ئانىغا قارايمىز.

ــ قېنى يىگىتلەر، ھارۇنىي قېتىڭلار، ــ دىدى ھەجەر بۇۋى خەلچە ئانىنىڭ تامىغىنى ئىچىرىپ بولۇپ، ــ بىز خەلچە ئانامنى دەرھال دوختۇرغا ئېلىپ بارايلى.....

خەلچە ئانا ئۇچ ئات قوشۇلغان رېزىنكا چاقلىق ھارۇنغا ياتقۇزۇلغاندا، كۇن قىزغۇچ شۇلا چېچىپ تاغ كەينىگە ئولتۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇزىتىپ چىققان ئەزالار: "خەلچە ئانا، ساق بولۇڭ، پات ساقىيىپ كېلىڭ، سىزگە شىپالىق تىلەيمىز" دەپ

بويىدىكى ئېتىزلارنىڭ بېشىغا بېرىشىغا، ئالدىدىن خەلىچە ئاننى قولتۇقلاپ ھەجەر بۇۋى چىقىپ كەلدى.

ــ سېلىم ئاكا، خەلىچە ئانا يامانلاپ قاپتۇ، ــ دىدى ھەجەر بۇۋى كۈلۈپ، ــ بۇ كېلىشمىگەن ئىش بوپتۇ. مەن ئاران دېگەندە قايتۇرۇپ كەلدىم.

ــ خەلىچە يامانلىمايدۇ، ــ دىدى سېلىم ئاكا يەر ئاستىدىن خەلىچە ئانىغا قاراپ قويۇپ، ــ ئوتتۇز يىلدىن بېرى يامانلىمىغان، دەريانى كورگۈسى كەلگەن چېغى.....

ھەجەر بۇۋى كۈلۈپ قويۇپ ئوز ئىشىغا كەتتى. سېلىم ئاكا خەلىچە ئاننىڭ ھورمىتى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن ئارقىسىغا ياندى. سېلىم ئاكىمۇ، خەلىچە ئانىمۇ تىمتاس ئىدى.

كېيىنكى بىر ۋەقە

ئاردىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئوتۇپ، سېلىم ئاكا ناھىيىگە مەجلىسكە كەتتى. شۇ كۈننىڭ ئەتىسى چۈشتىن كېيىن خەلىچە ئانا ھىچ كۈتۈلمىگەندە ئاغرىپ قالدى. كەچقۇرۇن ئىستىمسى ئېشىپ، ھەتتا ئاغزى گەپكىمۇ كەلمىدى. سېلىم ئاكا، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئۈقتۇرۇشى بويىچە ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى تېز، سۈپەتلىك ئوتكۈزگەن "قىزىلبايراقدار" ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ باشلىقلىرى ھەم ئىلغار، پىشقەدەم دېخانلارنىڭ كېڭىشىگە قاتنىشىشى ۋە ئۇ يەردە ئون كۈنچە بولۇشى كېرەك ئىدى.

كوتەرىۋەتتى.

سېلىم ئاكا ناھىيەدىن قايتىپ كەلگەندە، خەلىچە ئانا سەللە-مازا ساقايغان، قەدەملىرى تېتىكلىشىپ، گەپلىرىمۇ مېھرىۋان، يېقىملىق بولۇپ قالغان ئىدى.

سېلىم ئاكا ناھىيەدىن ئۇزى بىلەن بىللە كوپلىگەن يېڭىلىق-لارنى ئېلىپ چىققان ئىدى. ئۇنىڭدىن كوپلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىنىڭ ئىشلىرىغا تەتبىق قىلىشى كېرەك. شۇڭا ئۇنىڭ ئىشى بالدۇرقىدىنمۇ بەك ئالدىراش بولۇپ كەتتى، ئىشقا سەھەر چىقاتتى، كەچ قايتاتتى. ئۇي توغرىسىدا ئويلاشقا ۋاقتىمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە سېلىم ئاكا شۇنىڭدىن دېلى سۆيۈنەتتىكى، بۇ كۈنلەردە خەلىچە ئانا بوۋاينى ئۇزىدىنمۇ بەك ئالدىراتتى: "بول، ئىش ئالدىراش، ئوينىڭ ئىشى تۈگەپ كېتەر، ئەزالارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمىغىن" — دەيتتى.

1962 - يىل 12 - ئاي، يەكەن.

كوزلىرىگە ياش ئېلىپ ئۇزىتىپ قېلىشتى.

كومىتا دوختۇرخانىسىدا نوۋەتچى ھەمشىرە خەلىچە ئانىغا "ئوتكۇر گرىپ" دەپ دىاگنوز قويىدى، ئۇنىڭغا ئوكۇل قىلىندى. بىرنەچچە تال تابلېتكا دورا ئىچۈرۈلدى. شۇ كېچە خەلىچە ئانا چىلىق-چىلىق سۇ ئىچىدە ياتتى ۋە ئەتىسى بىر چىرايلىق يەڭگىپ قويىتى. ئانا يېڭى دورا ئىچۈرۈلگەندىن كېيىن، ئالدىدا ئوزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان ھەجەر بۇۋىنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

—جېنىم بالام، مەن سىلەرنى ئىشتىن قويدۇم، —دىدى خىجالەت بولغاندەك، —مەن ئوغۇل-قىزىم يوق، ئاغرىپ-تارتىپ قالسام نىمە كۇنگىمۇ قالارمەن، دەپ قايغۇرۇپ كەلگەن ئىدىم. ئەمدى ئارمىنىم يوق، قىزىم گۈڭشې، ئوغلۇم گۈڭشې ئىكەن، مەن بۇنى بىلمەپتىمەن.....

ئەتىرەت ئەزالىرى خەلىچە ئانا كەتكەن چاغدا، كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئۇزاتقان بولسا، ئەندى خوشاللىقتىن قانات قېقىپ قارشى ئالدى. ھارۋىدىن قولتۇغىدىن يولەپ چۈشۈرۈشتى، ھەتتا ئۇششاق بالىلارمۇ پېشىدىن تۇتۇۋالدى. خەلىچە ئانىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ، كوزلىرى چاقنىدى ۋە ھەممە كىشى قېرى ئانىنىڭ ئوزلىرىگە رەھمەت ئېيتالمايۋاتقانلىغىنى بىلدى.

خەلىچە ئانا قوروغا كىرىش بىلەن ئوزلىرىگە تەئەللۇق بولغان توت فۇڭ يەرنىڭ بىر چىرايلىق ھەيدىلىپ، سورەمدىن چىقىپ بولغانلىغىنى كوردى. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ

ـــ قەدىر ئەھـۋال، ـــ دۇرنەم قىسقىچە جاۋاپ بەردى، ـــ لېكىن ياخشى بولۇپ كېتىشكە تېخى خېلى بار.....

ئابدۇللا قىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى سالماق، تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشسىمۇ، لېكىن بەدىنى سىماپتەك تىترەپ تۇراتتى.

ـــ ياخشى بولالمىغان بولسا قورقماي داۋالىتىۋېرىڭ، ـــ دېدى ئۇ دۇرنەمگە ھىسداشلىق قىلغان قىياپەتتە، ـــ چىقىمغا بىز ئۆزىمىز مەسئۇل، چۈنكى بۇ سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈشكە ياتقىنان ئىش، ئابدۇللانىڭ مۇئاملىدىكى "قىزغىنلىغى" بىلەنىڭ يېرىمىگىچە ساپادا چوكۇپ ئولتۇرغان قىزدىكى تارتىنىش ھىسلىرىنى تارقىتىۋەتتى، ئۇ ئۆزىنى ئەركىن سېزىپ، "ئولۇۋالغان"، "ئەكسىلئىنقىلابچى" دادىسىغا تەقدىرداش بولۇپ، پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن يېزىدا تارتقان سوروقچىلىقلارنى، كېسەل بولۇپ قالغان ئانىسىنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى يۇرەكنىڭ بېغىشىغا تەككەندەك ئىچىپ تۇرۇپ سوزلىدى. ئەمما بۇ گەپ ـ سوزلەر ئابدۇللانىڭ قوزغىغا كىرمەيتتى، ئۇ باشقا بىر دۇنيادا كەيپ سۈرۈپ، گاز ياغلىقىنىڭ ئۇچىنى قولىدا ئويناپ، دەرت ـ ئەھۋال ئېيتىۋاتقان قىزنى كۆزىتەتتى، قىزنىڭ رەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدىغان قارا ئۆزۈن چاچلىرىغا، كەڭ پىشانىسىگە، ئاجايىپ ئىللىق، دوگىلەك يۈزىگە، قوش ئىڭىكىگە، ئۇستىدىكى يارىشىملىق كويىنىگىنى سەل كوتىرىپ تۇرغان كوكسىگە قارىدى، مۇنداق قارىماققا كويۇپ قالغىدەك يېرى يوق..... ئابدۇللا خىيالىدا قىزنى دەڭسەپ كوردى. "يۈزلىرى قاپ ـ قارا، ئەمما بىلمىدىم، نىمە

مالىك كېۋىر

تاڭ ئالدىدىكى ئۇچقۇنلار

I

"قارا قىزنىڭ مېھرى ئىسسىق بولىدۇ" دىگەن ئورتاق بىر تەسىرات بار، دەرۋەقە. ئىدارە ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئابدۇللا قارا قۇمچاق قىز دۇرنەم بىلەن ئىشخانىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ يۇرىگىدە ئىسسىق ھارارەت سەزدى، قىز 19 ـ 20 ياشلاردا، ئۇ مۇشۇ ئىدارىنىڭ سابىق باشلىغى ئەخمەتجانىنىڭ پەرزەنتى، يېڭى باشلىق ئابدۇللا بولسا، ئۇنىڭ مەڭزىدە چىرايىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان يوغان تاتۇغى بار 34 ـ 35 ياشلاردىكى ئادەم.

ـ ئاپىڭزنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ ـ ئابدۇللا بىردە گۈلىدەك قىزغا قاراپ بوينىنى ئەگدى، ـ ياخشى بولۇپ قالدىمۇ، بىر يوقلاپ كېلەي دەيمەنۇ، ئالدىراشچىلىقتا.....

ئەندى ھەل بولىدۇ" دىگەننى خىيالىدىن ئوتكۈزدى. بۇ پىكىر دۇرنەمنىڭ يۈرەك قېتىغا ئورنىشىپ كەتكەن دەرت-پىغانلىرىنى قوزغىدى. ئۇنىڭ خىيالى بىردىن پەرۋاز قىلىپ دادىسىنىڭ مەسلىسى تۈپەيلىدىن، ئۇزىنىڭ يېزىغا مۇددەتتىن ئىلگىرى "قايتا تەربىيە" ئېلىشقا چۈشۈرۈلگەنلىگىدەك ئېچىنىشلىق ۋەقە ئۇستىگە بىرىپ توختىدى.

* * *

دۇرنەم مەكتەپ قوروسىدىكى شەرەپ تاختىسىدىن ئۆز ئىسمىنى كورۇپ، بېشى قايغانىدەك بىر پەس ئورنىدىن قوزغالماي تۇردى، باش ئەتىياز مەزگىلى بولغانلىقتىن ھاۋا تېخى سوغاق ئىدى. يۇزلىرىنى ئاچچىق چېقىپ ئوتكەن شامال قىزىنىڭ پىشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان چۈگۈق چاچلىرى بىلەن ئويناشاتتى. شۇ ئەسنادا 10-سىنىپنى پۈتتۈرگەن ساۋاقدىشى پەرھات يېنىغا كەلدى.

—دۇرنەم، نېمە ئۇنداق خىيال سۈرۈپ تۇرىسىز،—دىدى ئۇ سەممى ئاۋازدا گەپ قىلىپ،—يېزىغا كېتىۋاتقان يالغۇز سىزلا ئەمەس، ھەممىمىز بىرلىكتە چىنىقىمىز.

—پەرھات،—دۇرنەم خىيالىدىن خۇمالاشقان كوزلىرىنى يوغان ئاچتى،—يېزىغا كېتىۋاتقانلىغىمغا ئېچىنىۋاتقىنىم يوق، 10-نى تۈگىتىشكە يەنە بىر يىل بار، نېمە ئۈچۈن پەرقلىق مۇئاملىنىڭ ئوبېكتى بولۇپ قالدىم.

—ھەي، چۈشەنمەيدىغان نېمىسى بار،—پەرھات ياشلارغا

ئۇچۇندۇ..... ۋاي ئۇزۇن چاچلىق شەيتان، نىمە دېگەن جلۇملىك قىز بولۇپ يېتىشكەن سەن ھە.....؟!"

ــ يە دادامنىڭ مەسلىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەرمىدىڭلار، ــ دېدى دۇرنەم گەپنى بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلىغاندىن كېيىن، ــ دادام ئولمىگەن بولسا، ئولگەندىمۇ نامىغا داغ تەگمىگەن بولسا، بىز بۇ كۈنلەرگە قالمىغان بولاتتۇق.....

ــ تەشكىلگە ئىشىنىڭ، سىياسەتنى جەزمەن ئەملىيلەشتۇرىدۇ.

ــ قاچان ئەملىيلەشتۇرىدۇ؟ ــ قىزنىڭ ئاۋازى ئىختىيارسىز كوتىرىلىپ چىقتى، ــ لىن بياۋ يوقالغاندىن بېرى شۇ گەپ.....

ــ مەسلەن: سىزنى دادىڭىزنىڭ ئورنىدا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردۇق، ئائىلىڭىزنى يېزىدىن قايتۇرۇپ كەلدۇق، قالغان ئىشلارنىمۇ ئاستا ــ ئاستا ئىشلىمەيمىزمۇ.

مۇشۇ گەپ ــ سوزلەر بولۇۋاتقاندا، ئىككىيلەننىڭ كوزلىرى ئىختىيارسىز ئۇچرىشىپ قالدى. دۇرنەمنىڭ قارىشىدا كۇچلۇك نارازىلىق، شۇنداقلا ئوزىگە ھىسداشلىق قىلىۋاتقاندەك كورۇنگەن باشلىققا ئۇمىتلىك يېلىنىشمۇ بار ئىدى. مۇشۇ ئىككىسىنىڭ قوشۇلمىسىدىن تېگىگە يېتىپ بولمايدىغان سىھىرلىك قاراش پەيدا بولدى. بۇ قاراشتىن ئابدۇللانىڭ يۈزى تارتۇقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى، ئەمما دۇرنەم ئابدۇللانىڭ خىيالىدىن كېچىۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى..... "بىزنىڭ مۇدىر ھەقىقەتچى ئادەم كورۇنىدۇ، ئەھۋالنى ئېيتىۋىدىم، ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ، ئاچچىغى كېلىپ قىزىرىپ كەتكىنىنى قارا، بىزنىڭ ئىشىمىز

ئىچىدىلا، ئىچىدىن سوقۇلۇپ، ياداپ ياچىۋەككە ئوخشاپ قالدى. ئۇنىڭ ھالىغا ئىچىنىدىغانلار ئاز، چۈنكى ئۇ "ئەكسىلئىنقىلاپچى"نىڭ ئايالى. بۇغداي پىشقاندا، چولپانخان ئانا بىنامغا ئومىغا چىقتى، ئۇ ئاللىقاچان ئىغىر ئىشلارغا ياردەمچى بولۇپ قالغان ئىدى. يادەك ئېگىلىپ دۇمچىيىپ بىنامدا بۇغداي يۇلۇۋاتىپ بېشى قايدى. كوزىگە قاراڭغۇلۇق تېقىلىپ "تەرىكىدە" كەينىگە ئۇچۇپ كەتتى.....

يېرىم كېچە، دۇرنەم باغ بۇغداي بىلەن چېدىر شەكىلدە يېپىلغان يوغان كەپىدە ئاغرىق ئانىسىدىن خەۋەر ئېلىپ ئولتۇرۇپ، ئىختىيارسىز دادىسىنى ئەسلەپ قالدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن "ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان" دادىسىنىڭ جەسىدىنى ھويلىغا كوتىرىپ كىرىۋاتقان پاجىەلىك مەنزىرە ئوتۇۋاتاتتى، ئۇ بۇ ھالىنى ئۇنتۇش ئۈچۈن كوزىنى يوغان ئېچىپ ئانىسىغا قارىۋالدى. بىچارە ئانىنىڭ ھالى بولسا تېخىمۇ خاراپ ئىدى. يېرىم ئۇيقۇدا ياتقان ئانا كېسەل ئازاۋىدىن ئۆكىدا بىرسى بىلەن سوزلەشكەندەك ناھايىتى ئېنىق جويلۇپ قويياتتى، دۇرنەمنىڭ ئولۇپ كەتكەن دادىسىنى ئېغزىغا ئېلىپ ئىسەدەپ يىغلايىتتى..... بىر پەستىن كېيىن دۇرنەم چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. كەپىنى ياپقان باغ بۇغدايغا سانچىپ قويغان ئوغاقنى ئېلىپ تالاغا چىقتى، شۇ تاپتا ئۇ ئىنتايىن جىددىلىشىپ كەتكەن ئىدى، ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كوزلىرى تولىشىپ، ئاي يورۇتۇپ تۇرغانلىغىغا قارىماي كوز ئالدى قاراڭغۇ كورۇنەتتى، كەپىدىن

خاس تۇز كۆكۈل بىلەن ئېيتتى، ــ سۇ بېشىدىن لاي، دادىڭىز "ئىنقىلاپقا خائىنلىق قىلىپ" ئولۇۋالدى ئەمەسمۇ، ئۇزىڭىزگە تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويۇپ چىنىقىشىڭىز كېرەك ئەمدى.

پەرھات بىلەن دۇرنەم باشقا ـ باشقا سىنىپتا بولسىمۇ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ پائالىيەتلىرىدە ياخشى تونۇشقان ئىدى. قىزنىڭ ئۇقۇشتىكى تىرىشچانلىغى، بىلىم ئېلىش تەشنالىغى، تۇرمۇشقا، كەلگۈسىگە ئۇمىتلىك قارىشى، بىرەر پەننىڭ ئەھلى بولۇش ئارزۇسى بىلەن ھەمىشە ئوتتەك لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان پەرھاتقا ياقاتتى، قىسقىسى، ئۇلار مەكتەپ ھاياتىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپ سەمىمى دوستلاردىن بولۇپ قالغان. دۇرنەم مەكتەپ بىلەن دادىسىنىڭ ئىدارىسىنىڭ ماقۇللۇغىنى ئالغاندىن كېيىن، ئائىلىسىنى ئېلىپ ساۋاقداشلىرى يىلتىز تارتماقچى بولغان يېزىغا كېلىپ ئورۇنلاشتى، ئۇ، ھېچ بولمىغاندا، پەرھات بىلەن بولغان دوستلۇغىنىڭ پايدىسى بولار دەپ ئويلىغان ئىدى. پەرھات ئويلىغان يېرىدىن چىقىپ، يېزىغا كەلگەندىن كېيىن ھەر كۈنى دىگۈدەك بۇ ئائىلىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. ئەمما دۇرنەمگە پەرھاتنىڭ ياردىمى ئىلگىرىكى ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە بېشىدىكى كۇلپەتلەرنىڭ تۈگىمەن تېشىدەك ئېغىر سالمىغىنى يېنىكلىتىشكە ئاجىزلىق قىلىدىغاندەك سېزىلەتتى، قىزدىكى ئۇمىتسىزلىك ئانىسى يېزىغا كېلىپ تاپقان كېسەل بىلەن تەڭ كۆچىيىپ باراتتى، چولپانخان ئانا دەرت ـ ئەلەمگە قوشۇلغان كېسەل ئازاۋىدىن، يېزىغا كېلىپ بىرنەچچە ئاي

ئاستا ئالدى. ئون بەش كۈنلۈك تولۇنئاي تىنىق كوك ئاسمان دېگىزىدىن دۇرنەمنىك دەرت-ئەلەمدىن كويۇپ-پۈچۈلىنىپ تېخىمۇ قاردىاپ كەتكەن يۈزىنى يورۇتۇپ تۇراتتى، پەرھات بېشى قاتقان ھالدا نىمە قىلىشنى بىلمەي، قىزنىڭ يۈزلىرىگە چۈشۈپ تۇرغان چوگۈق چاچلىرىنى پىشانىسىنىڭ ئۈستىگە قايرىپ قويدى.....

دۇرنەمنىڭ ئىچى دەرت-ئەلەمگە توشۇپ كەتكەن ئىدى، ئابدۇللا پەرھاتنىڭ بۇ قىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىغىغا ھەسەت قىلىپ گەپنىڭ بېلىگە تەپمىگەن بولسا، قىزنىڭ موڭ-زارى بىرەر-يېرىم سوھبەتتە تۈگمىگەن بولاتتى:

ــ بولدى قىلىڭ، ئەھۋالنى چۈشەندىم، ــ ئابدۇللا ھەسەت-خورلۇق بىلەن ئورنىدىن قوزغىلىپ قويۇپ يەنە ئولتۇردى، ــ مۇھىمى، دادىگىزنىڭ مەسلىسىنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىش كېرەك ئىدى. مەسئۇلىيەت مېنىڭدە، ئىدارە باشلىغى بولۇش سۈپىتىم بىلەن چىڭ تۇتالمىدىم، ئەمدى جەزمەن كۈچ چىقىرىمەن.

ــ رەخمەت، ــ دۇرنەم كوكسىنى كېرىپ، ئىچىدە ئۈھ تارتىپ ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ قويدى، ــ ئاپامنىڭمۇ سىزدىن ئۈمىدى چوڭ.

ــ ئەلۋەتتە، پۈتۈن ئائىلىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىشتا باشلىقىغا ئۈمىت باغلىماي بولامدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يولداش دۇرنەم، ــ ئابدۇللا قىزنىڭ تەلمۈرۈپ

چىقىپ ئەلەڭلەپ ئىككى تەرىپىگە نەزەر سالدى، قارشى تەرەپ-تىكى شۇاقلىق ساينىڭ قىرىدا كېتىۋاتقانداڭ، كەينىدىن ئىز بېسىپ كەلگەن پەرھات "كاپ" قىلىپ ئوغاق تۇتقان قولىدىن ئالدى، ئۇ بۇگۈن ئاخشام بىرنەچچە مىنۇتلۇق بىلەن بىنام كۈزىتىشكە چىققان ئىدى.

ـــ دۇرنەم نىمە ئىش بۇ، كېچىدە ئوغاق كوتىرىپ نەگە قاراپ كېتىۋاتىسىز؟

دۇرنەم پەرھاتنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەركەت قىلىپ باقتى.

ـــ پەرھات، جېنىم ساۋاقدىشىم قويۇۋېتىڭ، ماڭا يەرنىڭ ئۈستىدىن ئاستى ياخشى. بۇگۈن ئاخشام جېنىمنى ئارام تاپقۇزاي.

ـــ بۇ ئىشىڭىز ئىنتايىن خاتا، ـــ پەرھات ئىككى قولى بىلەن دۇرنەمنىڭ بىلىگىدىن چىڭدە تۇتۇۋالدى، ـــ ئانىڭىز-نىڭ ھالى ئۇزىگە يېتىپ ئاشىدۇ، يەنە داغدا قويماقچمۇسىز؟!

ـــ ئانامنى شۇ ھالدا كورۇشنى خالىمايمەن. چىدىغۇچىلىگىم قالمىدى، بۇ دەرتلەردىن ئولۇپلا قۇتۇلاي.

دۇرنەم بارلىق كۈچىنى ئىشقا سالدى، لېكىن پەرھاتنىڭ ئامبۇردەك قىسىپ تۇرغان قوللىرىدىن بوشىيالمىدى. مۇشۇنداق ئېلىشىشتىن ھالسىزلاندى ئەتىمالىم، بىر پەستىن كېيىن "گۇپ" قىلىپ، ئۇزىنى يەرگە ـــ پەرھاتنىڭ ئايىغىغا تاشلىدى. پەرھات نائىلاج قىزنىڭ پېنىغا ئولتۇردى. يەردە ياتقان بېشىنى تىزىغا

چۈشىنەلمىدى. نېمە ئۈچۈندۇ، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ، بەدىنىگە تىترەك ئولاشقاندەك بولىدى.

II

چولپانخان ئانا ئوزىگە بولغان مۇئامىلىدىكى ئوزگىرىشتىن خوشال ئىدى. مەجبۇرى ئەمگەك قىلىۋاتقان يېزىدىن قايتۇرۇپ كېلىندى. ئورۇنلاشقان ئويلىرى بۇرۇنقىدەك ئازادە بولمىسمۇ، ئۇگەنگەن شەھەرگە كېلىپ كوڭلى يورۇپ قالدى. قايسىبىر كۈنى ئىدارە رەھبىرى ئابدۇللا ئالاھىدە يوقلاپ كەلدى. داۋالىنىش ھەققىدە ياخشى مەسلىھەتلەرنى كورسەتتى. بۇ بىر قاتار ئىشلار دۈشمەنلىك قاراشتىن زەردايقا تولغان يۈرەكنى ياشارتىۋەتكەندەك تەسىرات پەيدا قىلىۋاتقان بىر چاغدا، ئىدارىدىن دۇرنەمنىڭ نامىغا 100 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىدىغانلىغى ئۇقتۇرۇلدى، بۇنى ئاڭلىغان ئانا گويا شىپالىق تاپقاندەك خوشال بولۇپ كەتتى.

ــ ئابدۇللا مۇدىر تۇزۇك ئادەم، ــ چولپانخان ئانا بېشىنى كوتەردى ۋە تەكىگە يولىنىپ مەيدىسىنى ئورە قىلغاندىن كېيىن، دورا ئىچكۈزۈش ئۈچۈن ئالدىدا ئولتۇرغان قىزىغا دېدى، ــ گەپنى قىلغىن ئۇققانغا، جانىم ــ جانغا قوشقانغا..... ئەھۋال سوراپ كەلگەندە قىسىلۋاتقانلىغىمنى يوشۇرمىغان ئىدىم. ھالىمنى يېتىپ پۇل ئاجرىتىپتۇ، سېنى خىزمەتكە ئېلىشتىمۇ ئۇ كۈچ

تۇرغان كوزىنىڭ ئىچىگە قاراپ قويدى، ــ كىچىرىڭ، يولداش دەپ ئاتاپ قويدۇم، مەندىن كوپ كىچىك بولسىڭىزمۇ بىر ئىدارىدا خىزمەت قىلىۋاتقان سەپداشلارمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن سىزمۇ مېنى مەسلەن: يولداش.....

ــ بۇ قانداق مۇمكىن، ــ دۇرنەم تۇز كۆڭۈل بىلەن ئېيتتى، ــ ھېچ بولمىغاندا ياشتا چوڭسىز، ھورمەت قىلىشىم كېرەك ــ تە، ئابدۇللا!

ــ خەير بوپتۇ، ــ ئابدۇللا يەنە ئۇز سوزىگە قايتىپ كەلدى، ــ بىز بۇنىڭدىن كېيىن ئۇچراشقاندا ئاپىڭىزنىڭ ئۇمىدىگە خىلاپ گەپ ــ سوزلەردە بولماسلىغىمىز كېرەك.

ئابدۇللا پەرھاتنىڭ دۇرنەمنى ئولۇمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىغىنى ھاجەتسىز گەپلەرگە مىسال قىلدى. دۇرنەم بۇ گەپتىن ھېچنىمە چۈشەنمىدى ۋە سوئال نەزىرىدە ئابدۇللاغا قاراپ قويدى.

ــ يېرىم كېچىدە، ھەممە ئادەم ئۇخلاپ قالغاندا، قىزنىڭ پېيىدا يۇرۇش، ــ ئابدۇللانىڭ ئاۋازى ئىختىيارسىز كوتىرىلىپ كەتتى، ــ پاھ، بۇ سولتەكنىڭ ھاياسىزلىغىنى، رىسىدە بولۇپ قالغان قىز تۇرسىڭىز، قانداق نىمە ئۇ؟!

ــ ساۋاقدىشىم!

دۇرنەم "لاپ" قىلىپ، ئابدۇللاغا قارىدى ــ دە، ئۇنىڭدىكى غەلىتە ئۇزگىرىشنى كورۇپ، كوزىنى ئىتتىنىڭ يوشۇردى. ئابدۇللا تىرىكىپ پوكاندەك قىزىرىپ ئىسىلىپ تۇراتتى. دۇرنەم ھېچنىمە

چاغدا ئانىسىنى ئەگىشىپ كەلگەن، ئۇنىڭغا ئوز ئاتىسىدەك قارىدىم، بىراق ھىلى ئېيتقىنىمدەك ئۇكىسى ئاسمىنى ئانىي تاپقىلى تۇردى، ئاچچىغىمغا پايلىماي، بىر كۈنى ئانىسىغا "مەن بىلەن ئوي تۇتمەن دىسەڭ، بالاڭنى يوقات، بولمىسا مەن ئىككىڭنى بىراقلا يوقىتىمەن" دىسەم خوتۇن ـ دەيۇز تاڭگا چىشلىۋالغاندەك زۇۋان سۇرمەي گوشۇيۇپ تۇرمامدا.

ـ "ئالتۇن باشلىق ئاتاڭ بىلەن قالغىچە، پاخما باشلىق ئاناڭ بىلەن قال دەپتىكەن"، ـ دىدى چولپانخانىغا ئانا گەپ قىستۇرۇپ، ـ ئوز ئاتىسىغا بېرىۋېتەي دىسە خوتۇننىڭ ئوگەيلىشىدىن قورقاندۇ.

ـ ياق ئۇنداق ئىش يوق ئىكەن، ـ ئوگەي ئاتا چايدىن بىر ئوتلاپ داۋام قىلدى، ـ بىزنىڭ بۇ خوتۇن مەن بىلەن قىز تەككەن ئېرى ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قېتىم ياتلىق بولغان ئىكەن، بىرىدىن ئايرىلىپ، يەنە بىرىگە تېگىش ۋە ئۇنىڭدىنمۇ ئايرىلىپ كېتىش ناھايىتى تېز بولغان، ئانىسىنىڭ ئويىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئابدۇلغا سىزىك بوپتۇ، لېكىن قايسى ئەردىن تورەلگەنلىگىنى پەرق قىلالمايدىكەن، ئاتىسى ئېنىق ئەمەس غۇدۇر بولدى ـ دە!

ئابدۇل سابىق باشلىق ئەخمەتجانىڭ كوچ چىقىرىشى بىلەن مالىيە ـ سودا تېخنىكومىدا ئوقۇدى. ئۇ ئوقۇشىنى پۈتتۈرۇپ، مەلۇم بىر كارخانىدا بۇغالتىرلىق قىلىۋاتقىنىدا خىيانىتى پاش بولۇپ، قانۇن بويىچە ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىلدى، قويۇپ

چىقارغان.

دۇرنەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماسقا سېلىپ ئوتكۈزۈۋېتىپ، دورىنى ئىچكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن:

ــ قۇتقۇزۇش پۇلى بەرمىسىنى كوپچىلىك پىكىر قىلغان. ئاغرىق ئىكەنلىگىنى ھەممىسى بىلىدۇ، ــ دىدى.

ــ ئىش يۇقۇرىدىن توغرىلانغان، مۇدىردىن شەپە بولمىسا، كوپچىلىكنىڭ كۆڭلىدە مېنىڭ ئاغرىغانلىغىم نەمە ئىش قىلسۇن.

دۇرنەم دورىنى ئىچكۈزۈپ بولۇپ، ئاشخانا ئويىگە چىقىپ كەتتى، چولپانخان ئانا ساراي ئويدە يالغۇز قالدى ۋە يالغۇز-چىلىقتا خىيال سۈرۈپ، ئابدۇللانىڭ ئوگەي دادىسى بىلەن بىر مەھەللىدە خوشنا ئولتۇرغانلىغىنى ئەسلەپ قالدى.

ــ ئۇكام ئەخمەتجان، ــ دىگەن ئىدى بىر كۈنى ئوگەي ئاتا سابىق باشلىقنىڭ يېنىغا كېلىپ، ــ مەن بۇ تۇل خوتۇنىنىڭ بالىسىدىن تويۇپ كەتتىم، ئۇز پۇشتۇمدىن تامغان يالغۇز ئوغلۇم ئاسمىنى پاتۇرمايۋاتىدۇ، ئابدۇل غۇدۇرنى كوزدىن يوقتىشنىڭ ئامالى يوقمۇ؟

ــ ئامالى بار، مەسلەن، ئوقۇشقا ئەۋەتىشكە بولىدۇ، بىراق، ــ سابىق باشلىق ئوگەي ئاتىنى چايغا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ كايىغان ئاۋازدا دىدى، ــ ھازىر مەھەللە ئىچىدىمۇ شۇ گەپ، ئابدۇللانى نەمە ئۇچۇن "غۇدۇر" دەيسىلەر؟

ــ لەقەم ئويدىن چىقىدۇ، بۇ مەن دىگەن گەپ، ــ ئۇ ھازىر جاۋاپلىق بىلەن ئىيتتى، ــ ئابدۇل مېنىڭ ئالدىمغا خېلى ئەسلىك

توختاتتى، ــ ساڭا بىر سوزنى جىكىلەپ ئېيتىپ قويغۇم كەلدى قىزىم، سەن كىچىك، بىلمەيسەن، سېنىڭ بۇ باشلىغىڭ ئەزەلدىن بىز بىلەن ئىجىل، شېخىغا قاقماي، سىزغىدىن چىقماي خىزمەتنى ياخشى ئىشلىگىن.

دۇرنەم ئانىسىغا ياخشى تىلەكلەرنى بىلدۈرۈپ، دەرۋازىدىن چىقىپ تۇرۇشىغا خىزمەتداشلىرىدىن شانىياز بىلەن توختى شاللاقا ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇلار مۇشۇ ئويگە ئەلچىلىككە كېلىۋاتاتتى، دۇرنەم دەرۋازىدىن بۇرۇلۇپ، ئابدۇللانىڭ بۇ يېقىن ئادەملىرىنى ئويگە باشلىدى، بۇ ئىككىيلەندىن باشقا، ئابدۇللانىڭ ئوز نەزىرىدە ئاتقان يېرىگە باردىغان مومىن دېگەن يەنە بىر ئىشەنچلىك كادىرى بار ئىدى. بىراق ئۇ كېيىن پۈتۈنلەي ئويلىمىغان يەردىن چىقتى، يېشى توختىغان، ئۇزۇن تۇرا، سەل ئالدىغا ئېگىشىپ ماڭىدىغان ساقاللىق بۇ ئادەم سابىق باشلىق ئەخمەتجان بىلەن بولغان "سىنىپىي ئېلىشىشتا" مەيدان خاتالىغى ئوتكۈزدى، ئابدۇللا ئىنتايىن خاپا بولدى ۋە شۇ خاپىلىق ئىچىدە مومىننى ئادەتتىكى بولۇم ئەزالىق ئورنىدىنمۇ مەھرۇم قىلىپ، مەسلىسى بىر تەرەپ قىلىنغانغا قەدەر ئىدارىنىڭ تازىلىق ئىشىغا قويدى.

شانىياز بىلەن توختى ئويگە كىرگەندىن كېيىن، ئادەت بويىچە ئالدى بىلەن چولپانخان ئانىغا سالام ـ سائەت قىلدى، ئىككىسى كېسەل ئانىنىڭ ئىككى يېنىدا ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، تېخىچە تاپسىدا ئورە تۇرغان دۇرنەمگە:

بىرىلگەندىن كېيىن، بىر كۈنى ئەخمەتجان ئابدۇلنى بازار ئاشخانىسىدا ھاراق ئىچىپ، بىرىسى بىلەن مۇشتلۇشۇۋاتقان ھالدا ئۇچراتتى، "كېيىنكى ئىشلار ئابدۇلنىڭ بېشىغا كەلمىگەن بولسا، ئۇ بۇ قەدەر چۈشكۈنلىشىپ كەتمىگەن بولاتتى ـ ھە؟" ئەخمەتجانىڭ خىيالىدىن ئابدۇلنىڭ بالىلىق چاغلىرى، ناھايىتى تەسلىكتە ئوقۇغانلىغى ئوتتى، ئەخمەتجان ئوزىمۇ بالىلىق كۈنىدىن تارتىپ يوقسۇزلۇق ئازاۋىنى كوپ تارتقان، شۇڭا باشقىلارنى قىيىن ئەھۋالدا كورسە ئىچى كويۇپ، ئوشكە ياغلىرى ئېرىپ كېتىدىغان ئادەم ئىدى، شۇڭا ئابدۇلنى خىزمەتكە قوبۇل قىلىپ، ئىدارىنىڭ تۇرمۇش پاراۋانلىغى بولۇمگە ئوز كەسپى بويىچە بۇغالتىرلىقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى، لېكىن مۇشۇ ۋەجىدىن ئوزىگە خوشامەت قىلىشقا يول قويمىدى، ئابدۇل كوپىنچە چولپانخان ئانا بىلەن مۇئاملىدە بولۇپ، ساددا ئائىلە ئايالىدا "ئوچمەس" تەسىراتلار قالدۇرغان ئىدى.....

دۇرنەم قاچا ـ قومۇشنى يىغىشتۇرۇپ، كەچلىك تاماققا ئاز ـ تولا تەرەددۇت قىلىپ قويۇپ، ئادەت بويىچە، خىزمەتكە مېڭىش ئالدىدا ئاغرىق ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىردى.

ـ ئاپا ياخشى قال، دەم ئېلىش ۋاقتى توشتى، مەن ئىشقا باراي.

ـ بوپتۇ قىزىم، يېڭى خىزمەتچى دېگەن ئىشقا كېچىكسە بولمايدۇ، ـ ئانا بېشىنى كوتەردى ۋە كەينىدىن سۇس ئاۋازدا توۋلاپ دۇرنەمنى بوسۇغا ئاتلاپ چىقىپ كېتىۋاتقان يېرىدە

ئىداريدا سىياسى خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇللىرى ئىكەنلىگىنى ئېيتتى.

— بىزنى ئابدۇللانىڭ ئۇرنىدا چۈشەنسىلمۇ بولىدۇ، — دىدى توختى گەپ قىستۇرۇپ، — مۇدىرنىڭ بۇئاستە رەھبەرلىگىدىكى كادىرلار بولىمىز، مۇدىرمۇ بىز بىلەن بامەسلىھەت ئىش قىلىدۇ.

— ئابدۇللا ياخشى ئادەم، — چولپانخان ئانا بىرئاز بوشۇشۇپ تۇرۇپ ئېيتتى، — ئۇنىڭدىن كوپ مىننەتتارمەن. خېلىدىن بېرى ھالىمغا يېتىپ كېلىۋاتىدۇ.

— توغرا ئېيتتىلا، — شانىياز گەپنىڭ مەقسەتكە يېقىنلاشقانلىغىدىن خوشال بولدى، — بىزنىڭ مۇدىر بىباھا ئادەم، بىراق ئۇ سىلىدىن ياخشى خەۋەر ئالالمىدىم دەپ كۆڭلى يېرىم بولۇپ يۈرۈيدۇ.

— تەلەيلىرى ئۇڭدىن كەلسە مۇدىر ھەممە ئېغىرچىلىقلىرىنى ئۇستىگە ئېلىشتىنمۇ يانمايدۇ، — دىدى توختى مەقسەتنى سەل پۇرۇتۇپ.

ئابدۇللا ھەققىدىكى ئورتاق چۈشەنچە ئەسلى مۇددىادىن گەپ ئېچىش پۇرستى بەردى. ئۇلار ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ، مۇدىرنىڭ دۇرنەمگە ئاشىق ئىكەنلىگىنى، ئۇزلىرىنىڭمۇ بۇ ئىشنى خوپ كورگەنلىكلىرىنى ئېيتتى، لېكىن ئۇلار ئويلىغاندەك، كېسەل ئانا بۇ گەپكە ئەندىكىپ كەتمىدى. خوشال بولغانلىغىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى.

ـــ ئۇكام، بىزنى ساقلىسىڭىز كېچىكىپ قالىسىز، ئىشقا كېتىۋېرىڭ، ئۇزۇن بولدى، ئاپىڭىزدىن ھال سوريالمىدۇق، پاراڭلىشىپ ئولتۇرماقچىمىز..... ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن كەلگىچە كېتىپ قالمايسىلەر، ـــ دېدى دۇرنەم، ـــ لەغمەنگە تۇتۇش قىلىپ قويىدۇم، كەچلىك تاماقنى بىللە يەيمىز.

ـــ بولىدۇ، بولىدۇ، ـــ دېدى ئۇلار ئاۋاز قوشۇپ، شانىياز ئوبجېگرەك كەلگەن، ئورۇق ياڭاقلىرى ئەرۋاھقا ئوخشاش بىر بىرىگە چاپلىشىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى، توختى شاللاق بولسا، بۇنىڭ تەتۇرسىچە سويەكلىك، ياش قۇرامىدا چوڭ پەرق يوقلۇغىغا قارىماي، شانىيازغا نىسبەتەن تەبىتى سۈيۇق ھىساپلىناتتى، شانىياز گەپنى نەدىن باشلاش ئۇستىدە كىچىككىنە ئويلىنىۋېلىپ، چولپانخان ئانىغا مىيغىدىن كۈلۈمسىرەپ قارىدى، ئۇ ئوچۇق چىراي كورسەتمەي بۇ ئىككىيلەنىنىڭ يېرىم كېچىدە ئويغە باستۇرۇپ كىرىپ، يولدىشى ئەخمەتجاننى باغلاپ ئېلىپ ماڭغان قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كوز ئالدىغا كەلتۇردى.

چوڭنا، بىزنى مۇدىر ئابدۇللا ئەۋەتتى، ـــ شانىياز ئۇزىنىڭ تەمكىنلىگىنى يوقاتماي ئېھتىيات بىلەن گەپ باشلىدى، ـــ خېلى بولدى، خەۋەر ئالالمىدۇق، قانداق تۇرۇۋاتىسىز؟

ـــ سىلەر مۇدىر بىلەن بىللە ئىشلەمسىلەر؟

توختى چولپانخان ئانىنىڭ روھىي ھالىتىنى چۈشىنەلمەي گۇمانلىق قاراپ ئولتۇراتتى. شانىياز ئۇزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ،

تۇردى. خىلىدىن كېيىن دۇرنەم ئىغىر بىر ئۇھ تارتىپ كوزىنى ئاچتى ۋە مۇشۇنداق يېتىشتىن ئۈگەيسزلاندى، ئەتىمالىم، بېشىنى ئىتتىك كوتەردى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ پەرھاتقا يانمۇ-يان ئولتۇرغاندا، يەنە بىردىن كوڭلى بۇزۇلدى، بېشىنى تىزدىنك ئۇستىگە قويۇپ ئىسەدەپ يىغلۇەتتى.

ــ بىلىمەن، ئەھۋالىڭىز ئىغىر، كۆتمىگەن ھادىسىلەر يۈرەكنى ئەزدى. بىراق، ــ پەرھات سەممى تەسەللى بېرەتتى، ــ تۇرمۇش بىز مەكتەپتە ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىق بوران-چاپقۇنغا دۇچكېلىشىمىز مۇمكىن، ئۇزىمىزنى يوقتىپ قويساق بولمايدۇ.

ــ بۇنداق ئەھۋالغا قېلىشنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن، ــ دۇرنەمنىڭ ئاۋازى مەيۈس ئىدى، ــ پىچاق سوڭەكىكە يەتتى، ئوغۇل بولۇپ تورەلسەم كاشكى!

ــ راست ئېيتىسىز، قىز بالا ئۇچۇن ئىغىر، ئايدا ئوتاق بولماپتۇ، يىلدا خوشنا دىگەندەك سىزگە يار-يولەكتە بولالمايۋاتىمىز.

پەرھات چولپانخان ئانىنى بىنامدىن مەھەللىگە ئېلىپ كېتىشتە، كومۇنا دوختۇرخانىسىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈشتە دۇرنەم بىلەن بىللە بولدى. باش گاڭگىراپ تۇرغاندا بۇ ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىش دۇرنەمگە ئىغىر كېلەتتى، كومۇنا دوختۇرى كېسەلگە "ئىغىر سوڭەك تۈبىركىلۇزى" دەپ دىاگنوز قويىدى، بالىستتا كارۋاتىنىڭ قىسلىغىنى ئەسكەرتىپ، بىرنەچچە خالتا

ـــ مۇدىرنىڭ ئىستىقبالى تېخى ئالدىدا، ـــ دېدى شانياز چولپانخان ئانىنى قىزىقتۇرۇپ، ـــ ئىش بىز دېگەندەك بولسا ھەممىگلارنىڭمۇ تويى بولىدۇ، ئەخمەقلىق قىلىپ، باشقا خىياللاردا بولۇپ يۈرمىسىلە.

ـــ مۇدىرنى كۆيوغۇل قىلمۇاللا خۇدانىڭ بەرگىنى، ـــ دېدى توختى شۇلگىينى چاچرىتىپ.

ـــ ياخشى كۆگلۈگلار ئۇچۇن رەخمەت، بىراق، ـــ ئانا يەنە ئۇز سوزىنى تەكرارلىدى، ـــ ئومۇر سوديسى، "يەتتە ئولچەپ بىر كەس دېيىشىدۇ"، ئويلىشىپ جاۋاپ بېرەي.

ئەلچىلەر قايتىش ئالدىدا "قولغا كەلگەن بەخت قۇشى"نى ئۇچۇرۇۋۇۋەتمەسلىكنى يەنە بىر قېتىم مەسلىھەت قىلىدى. ئۇلار ئەسلى مۇددىادىن گەپ ئېچىپ، ئوچۇق سوزلەشكەنلىگىدىن خوشال ئىدى، لېكىن "قىزى بارنىڭ نازى بار" دېگەندەك، چولپانخان ئانىنىڭ "ھە" دېگەندە گەپنى ئوچۇق قىلمۇەتمەگەنلىگى كۆگلىگە ئازراق سايە چۇشۇرۇپ قويدى.

III

پەرھات شۇاقلىق ساينىڭ ئۇستىدە دۇرنەمنىڭ بېشىنى تىزىغا ئېلىپ خېلى ئۇزۇن ئولتۇرۇپ قالدى. ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئوتكەن ئىدى. دۇرنەم ئاۋاز چىقارماي ھۇشسىز ياتاتتى. پەرھات ھىلىدىن ـ ھىلغا دۇرنەمنىڭ چۇگۇق چاچلىرىنى تۇزەپ ئول-

نىڭ ئانىسى بىلەن مۇشۇ يېزىغا ئورۇنلاشقان چاغدىكى ئەھۋاللار ئوتتۇشكە باشلىدى. ئۇلار قاتتىق قىشتا ئوي بىساتى بېسىلغان ئۈستى ئوچۇق ماشىنغا ئولتۇرۇپ كەلگەن ئىدى. بىرىنچى كېچىنى مەكتەپتە ئوقۇش توختاپ خېلىدىن بېرى ئوت قالانمىغان يوغان بىر سىنىپتا ئوتكۈزدى. ئەتىسى توۋەنگە چۈشكەنلەر ئۈچۈن ئاتاپ سېلىنغان ئويلەرنىڭ بىرسىگە كوچۇپ چىقتى، چولپانخان ئانا پۈتۈن بىر قىشنى بەدىنى ئىللىماي دۈگدىيىپ ئوتكۈزدى، ئوي سوغاق بولغانىنىڭ ئۈستىگە زەي ئىدى. كەچكۈزدە ئۇشۇك لاي بىلەن سۇۋالغان تام-تورۇسلىرىدىن مۇز چىقىپ تۇراتتى. چولپانخان ئانىنىڭ دەسلەپ پۈتى سىقىراپ ئاغرىپ، بېلى تالدىغان، كېيىن ئىستىمىسى ئورلەپ، چىلىق-چىلىق تەرلەيدىغان بولۇپ قالدى. قىشتا باشلانغان ئەنە شۇ ئىلەڭ-سىلەڭلىك يازغا چىققاندا ئۇنى پۈتۈنلەي ئورۇن تۇتۇپ ياتقۇزۇپ قويغان ئىدى.....

پەرھات بىنامغا چىقىپ كېتىشتىن ئىلگىرى رەھبەرلىك بىلەن ئېيتىشىپ يۇرۇپ، دۇرنەمنى مەھەللە ئىچىدە كوكتاتچىلىق گۈرۈپپىسىدا ئىشلەشكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى.

—دۇرنەم غەيرەت قىلىڭ، —دىدى ئۇ مېڭىش ئالدىدا، —بېشىمىزدىكى بۇ قارا بۇلۇتلار ئاخىرى بىر كۈن ئوتۇپ كېتىدۇ.

دۇرنەم بۇ گەپلەرنى گويا ئاڭلىماسقا سېلىپ ئوتكۈزۈۋەتتى.

—خەلقىمىز بىر كۈنى كوتىرىلىپ، جاھالەتنىڭ يىلتىزىغا پالتا چاپماي قالمايدۇ، —دىدى پەرھات گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

تابىلىتكا دورا بىلەنلا يولغا سالدى. يول ئازاۋى كېسەل ئازاۋىغا قوشۇلۇپ، چولپانخان ئانىنىڭ ئەھۋالىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى.

ــ دوختۇرلار نېمە ئۈچۈن مېنى ياتاقتا ئالمىدى، ــ دېدى ئانا ئىڭرىغان ئاۋاز بىلەن.

ــ كارۋاتنىڭ قىسلىغىدىن، ــ دېدى دۇرنەم، ــ ياخشى بولالمىسام، كېيىنكى نوۋەتتە چوقۇم ياتاقتا ياتقۇزۇپ داۋالايدىغان بولدى.

ــ بۇ يەردە باشقا بىر سىر بار، ــ ئانا كوكسىنى كېرىپ ئۇلۇق ـ كىچىك تىنىپ قويدى، ــ ھىلىقى ئىككى ئېسيانچى تولا چېپىشىپ كەتكەن، بۇ يەردىكىلەردىن ماڭا رەھىم كەلمەيدۇ.

پەرھات دۇرنەملەر ئائىلىسىدە كەچلىك تاماقتا بىللە بولۇپ، ياتىدىغان چاغدا ئوز ياتىغىغا يېنىپ كەتتى، لېكىن يالغۇزچىلىقتا خىيال بېسىپ زادى ئۇخلىيالمىدى. ئوقۇغۇچىلار شىكايىتىنى ئېلىپ بىنام ئومىسىغا كەتكەنلىكتىن، زالغا ئوخشاش يوغان ياتاقتا قۇرۇق كارۋاتلارلا قالغان ئىدى. پەرھات بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بولۇپ ئوتكەن ئىشلاردىن كۆڭلىدە تۇغۇلغان سوئاللارغا جاۋاپ ئىزدىگەندەك بېشىنى ئىككى قولىنىڭ پەنجىسىگە ئېلىپ خىرە يورۇپ تۇرغان تورۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتتى. چولپانخان ئانا بىر چاغلاردا ناھايىتى بەستلىك، قاۋۇل، تەپسە تومۇر ئۈزگۈدەك تىۋى بار ئايال ئىدى. ئۇ ھازىر نەقەدەر ئوزگىرىپ كەتكەن ـ ھە؟! پەرھاتنىڭ خىيال ئىكرانىدىن دۇرنەم-

كىنە توختاپ، ئورمان ئۈستىدىكى شەپەقنىڭ چىرايلىق جىلمۇنىشىگە قاراپ تۇردى، ــ ئىمكان بولسا ئوقۇغانلىغا يەتمەيدۇ، بىراق بۇ ھەممە ئادەمگە نىسىپ بولمىغان ئىش ئەمەس.

ــ توغرا، ئاپىكىز ياخشى بولماي تۇرۇپ، بوسۇغىدىن ئاشالمايسىز، ــ پەرھات قىزنىڭ كۆڭلىنى دەرھال چۈشەندى، ــ ھەجەپ ئۈزۈن يېتىپ كەتتى ــ ھە، تەشكىل داۋالىتىشقا كۆڭۈل بولمەيۋاتامدۇ، قانداق؟

ــ دادامنىڭ مەسلىسى تېخى بىر تەرەپ بولمىدى، شۇڭا بەزىدە قىزغىن ئەمەس، بۇنداق ئەھۋالدا مەن نېمىنى ئارزۇ قىلالىشىم مۇمكىن؟!

ئۇلار يولنىڭ چېتىدىكى كوچەتنىڭ ئاستىدىكى چىمەنلىك ئۇستىگە كېلىپ چوكتى. بۇ بىر تۇپ كوچەت يېزىدىن قايىتىپ كەلگەندىن بۇيان مۇشۇ ئىككى ياشنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سوزلىشىشلەرگە خېلىدىن بېرى گۇۋا ئىدى. پەرھات قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان ئارزۇ ــ ئىستەكلىرىنى بايان قىلدى. دۇرنەم بولسا يېزىدىكى ئورتاق سەرگۈزەشتىلىرىنى، پەرھاتنىڭ ئوزى ۋە ئائىلىسى ئۈچۈن سەكپارە بولۇپ، قولىدىن كېلىدىغانلىكى يارىدەمنى ئايىمىغانلىغىنى ئەسلەپ ئوتتى.

شۇنداق قىلىپ بىزنى تاشلاپ كېتىمەن دەك، ــ دىدى دۇرنەم يۇرىكىدە ئاچچىق ھەسرەت سەزگەن ھالدا، ــ بىر بىرىمىزگە ئۈگىنىپ قالغان ئىدۇق، ئوقۇشقا كەتسىكىز، كوزدىن يىراق ــ كۆڭۈلدىن يىراق دېگەندەك بىزنى ئۈنتۇپ كېتەرسىز.

ـــ پەرھات نىمە دەپ جويلۇۋاتىسىز، ـــ دۇرنەم قاتتىق چوچۇپ تۇرۇپ ئېيتتى، ـــ ھازىرقى دەرتلەرمۇ يېتىپ ئاشىدۇ، كوتىرەلمەسەكلا ساڭگىلىتىۋال دېگەندەك.....

ـــ دۇرنەم ياخشىراق ئويلاپ بېقىڭا! بىزدە زادى نىمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ ـ ھە؟! .....

لىن بىياۋ پارتىيەگە قارشى گۇرۇھى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، بۇ ئىككىيلەننىڭ ھاياتىدا دەرۋەقە ئۆزگىرىش بولدى. دۇرنەم ئائىلىسى بىلەن يېزىدىن قايتىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ ئىدارىسىگە خىزمەتكە ئورۇنلاشتى، پەرھات بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولدى، ئۇلار شەھەردە پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇراتتى. ۋاقىت تاپسىلا بىر بىرىنى ئىزدەيتتى، ئىشتىن كېيىن سەيلى قىلىپ، بەزىدە شەھەرنىڭ چېتىگە چىقىپ، خېلى يەرلەرگىچە كېتىپ قالاتتى.

پەرھات ئەنە شۇنداق سەيلىلەرنىڭ بىرىدە، يېزىدىكى چاغدىكى مولچەرلىرىنىڭ توغرا چىققانلىغىغا تەنتەتە قىلغاندىن كېيىن:

ـــ ھازىر ئوقۇساقمۇ كېچىككەن بولمايمىز، ئېسىڭىزدا بارمۇ ئىتەكنى يىغ دېيىشىمىز، داشۇبىگە كىرىپ ئوقۇساق دەيمەن، قانداق قارايسىز؟ ـــ دېدى.

دۇرنەم خېلى ئۇزۇنغىچە پەرھاتنىڭ سوئالىنى جاۋاپسىز قالدۇرۇپ ئويلىنىپ ماڭدى.

ـــ ناھايىتى ئىسىل غايە ئىكەن، ـــ دۇرنەم دوقمۇشتا كېچىكـ

دۇرنەمگە تېخىمۇ يېقىن ئولتۇردى ـ دە، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كوزلىرىنى تىكتى. قىز گويا قاچقاندەك ئورنىدىن سەلجىپ، بېشىنى سىڭايان قىلىپ، كوزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويدى. پەرھاتنىڭ يۈرىگى ئىچگە سىغماي قەپەزدىكى قۇشتەك تىپ-چەكلەپ كوكسىگە گۇپ ـ گۇپ ئۇرغىلى تۇردى. پەرھات بىر قولىنى قىزنىڭ نېپىز كوپتىسىنىڭ ئۈستىدىن دولىسىغا ئالدى ـ دە، ئۇزىگە تارتتى. ئىككى ياشىنىڭ يۈمران لەۋلىرى بىر بىرىگە تەككەندە، ئالدىدا شىرىلداپ ئېقىۋاتقان ئېرىقتىكى سۇدەك دولقۇنلىنىپ كەتتى.

* *

دۇرنەم كەچتە ئىشتىن قايتىپ كېلىپ شانىياز بىلەن توختـ-نىڭ تاماقتا ساقلىماي كېتىپ قالغانلىغىنى ئۇقتى. لېكىن نىمە ئىش بىلەن كەتكەنلىگىنى سۇرۇشتە قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىدى، كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئۇ ئوز ئادىتى بويىچە، بىر چىنە قاينىقسۇ بىلەن دورىنى ئېلىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. دۇرنەم بەزى ئاخشاملىرى ئانىسىغا دورىنى ئىچكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، ئانىسى بىلەن ئۇزۇنغىچە مۇڭدۇشۇپ ئولتۇراتتى. گەپ ـ سوز بىلەن بىرمۇنچە چايمۇ ئىچىلىپ كېتەتتى. ئەمما بۇگۈن ئاخشام چولپانخان ئانىنىڭ كوڭلى پەرىشان، ئارتۇقچە گەپ ـ سوزنى خالىمايدىغاندەك كورۇنەتتى.

ــ ئاپا نىمە بولدۇڭ، ھىلىقى ئىككى ئادەم دادام توغرىسىدا گەپ قىلدىمۇ، كوڭلۇڭ ناھايىتى خىرەغۇ؟ ــ دىدى دۇرنەم

— بۇ تېخى ئارزۇ، بەلكى خام خىيال بولۇپ چىقىشى مۇمكىن، — پەرھات دۇرنەمگە تەلمۇرۇپ قاراپ قويدى، — ئەگەر مەقسەتكە يەتسەم، كۆڭلۈمنى سىزگە ئامانەت قويۇپ كېتىمەن.

— ئۇنداق دېمەڭ!

پەرھاتنىڭ دۇرنەمگە ئېيتالماي يۈرگەن سۆزىگە يول ئېچىلدى. بۇ يول خېلىدىن بېرى ئوچۇق بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇ ئېيتالماي كەلگەن ئىدى. ھەر نۆۋەت مۇشۇ بىر تۇپ دەرەخنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغاندا، نەچچە تەمشىلىپ بېقىپ، سۆزنى بوغزىغا يۇتۇۋەتكەن ئىدى. بۇ نۆۋەت دۇرنەمنىڭ "بىزنى ئۇنتۇپ كېتەرسىز" دېگەن سۆزى چوڭ مەدەت بولدى. ئۇ قىزنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندى، گويا يېتەلمەي يۈرگەن مەنزىلنىڭ بىر چېتى كورۇنگەندەك بىردىن غەيرەتكە كېلىپ:

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز، ئۇزۇندىن بۇيان سىزگە پەرۋانەمەن، يېنىڭىزدىن بىر غېرىچ نېرى كېتەلمەيدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدىم ..... — دەۋەتتى. مۇشۇ گەپ بىلەن تەڭ ئوتتۇرا بوي، كەڭ يەلكىلىك يىگىتنىڭ قاشلىرى ئىگىز كوتىرىلىپ، خەت تارتقان بۇرۇتلىرى خالدەك يارىشىپ تۇرغان بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى ۋىللىدا قىزىرىپ كەتتى. ۋاقىت خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئىدى. ئورمان ئۈستىدە ئېسىلىپ تۇرغان ئاي نۇرى بۇ ئىككى ياشقا ھېرىس قىلغاندەك قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ماراپ تۇراتتى. ئۇلار بىر بىرىگە بولغان مۇھەببەتلىرىنى بەھۇزۇر ئىزھار قىلىشاتتى. پەرھات ئوز كۆڭلىگە ئەسىر بولۇپ،

كېلىدىغان يېگىتى، سۈيگەن يارى پەرھات بار، شۇڭا دۇرنەم بۇ مەسىلىدىن گەپ ئېچىشنى ياقتۇرمايتتى. ئانىسى ئېپىنى تېپىپ چىكىپ كورمەكچى بولسىمۇ چىچەن قىز گەپنى ئاپقىچىپ، ئۇزىگە زادى يېقىن يولاتمايتتى.

ئاشۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ھاۋادىكى ئۇزگىرىشتىنمۇ ياكى دۇرنەم ياخشىراق خەۋەر ئالالمىدىمۇ چولپانخان ئانىنىڭ كېسىلى بىردىن كۈچىيىپ قالدى. ئۇ، ئەس-ھۇشىنى يىغالماي قالغان ئىدى.

ــ ئاپا، نېمە بولدۇڭ، نېمە ئۈچۈن ئەھۋالىڭنى مەندىن يوشۇرىسەن؟ ــ دېدى دۇرنەم چولپانخان كىچىكىنە تۈزۈلۈپ كوزىنى ئاچقاندىن كېيىن، ــ ئۇزگىرىش بولۇۋاتقانلىغىنى ئېيتقان بولساڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئامالىنى قىلمايتتىمۇ!

ــ ئامالىنى قىلىش سېنىڭ قولۇڭدىن كەلمەيدۇ، ــ ئانا قىزىغا لاپپىدە قاراپ قويۇپ مەنىلىك ئاۋازدا دېدى، ــ مېنى ساقايت دەپ سېنى داغدا قويۇشنى خالىمايمەن. مۇدىرغەمۇ: گورنىڭ ئاغزىغا بېرىپ قالغان ئايالمەن، بۇ ئالەمگە يانداۋۇرۇپ كېلىمەن، دەپ ئاۋارە بولمىسۇن دەپ ئېيتىپ بەردىم.

ــ ئاپا .....!

دۇرنەم "ياخشى جاۋاپ بېرىپسەن، ئابدۇللا تولا خام-خيال. قىلمىسۇن، مۇھەببەتنىڭ ئەمەل بىلەن، ئەمەلدارنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق" دىمەكچى ئىدى، قىزلىق نومۇسى يول قويمىدى، بۇ گەپ چولپانخان ئانىنىڭ رايىغمۇ

تەئەججۇپ بىلەن.

ــ ياق، ــ ئانا قىسقىچە جاۋاپ بەردى، ــ ئوز ئىشى بىلەن كەلگەن ئىكەن.

ــ ئوز ئىشى بىلەن؟ ــ دۇرنەم يەنە ئويلىنىپ قالدى، ــ قايسى كۇنى ئابدۇللاغا ئەھۋال ئېيتقان ئىدىم، سېنى داۋالاتتىنىڭ يولىنى قىلۇېتىپتىمۇ-يە؟

ــ ھەئە، ــ ئانا كىچىككىنە يېنىكلەپ قالغاندەك كورۇندى، ــ ئابدۇللا تۇزۇك ئادەم قىزىم، ئۇ ھازىر ياخشى نىيەتتە ئىكەن.

دۇرنەم دەسلەپ دادامنىڭ ئىشى توغرىسىدا بولۇشى مۇمكىن دەپ قىياس قىلغان ئىدى، بىراق ئانىسىنىڭ گېپىنىڭ ئورامىدىن باشقا ئىش ئىكەنلىگى كوڭلىدىن كەچتى-دە، بىردىن جىددىلىشىپ:

ــ ئاپا، يالغۇز قىزىڭمەن، بۇ كۇنلەردە سېنىڭ كېسىلىڭدىن باشقىنى ئويلىمايمەن! ــ دەۋەتتى.

ــ ئىنساۋىڭغا رەھمەت قىزىم، ــ دىدى ئانا، ــ ئابدۇللامۇ مېنىڭ كېسىلىمنى ئويلىغىدەك، ياخشى نىيەت ــ يېرىم دولەت. داداڭدىن ئايرىلىپ، يىلتىزسىز دەرەختەك قۇرۇپ كېتىۋاتاتتۇق، ئىككىڭلارنىڭ نىيەت-ئىستىقبالى بىر يەردىن چىقىپ شېخىمىز كوكىرىپ قالسا ھەجەپ ئەمەس دەپ ئويلايمەن.

دۇرنەم تەبىسكى ئابدۇللانى ئوزىنىڭ خىلى دەپ قارىمايتتى، ئۇ تېخى قىز، ئابدۇللا بولسا ئىككى نىكالىق بولغان ئادەم. ئالتۇن ئۇزۇككە ياقۇت كوز دىگەندەك، دۇرنەمنىڭ ئوزىگە راسا خىل

خانىسىدا شانياز بىلەن توختىنى مېھمان قىلىدى. دۇرنەمگە ئويلىنىش غەرىزىدە، كېيىن ئالغان خوتۇنىنى كىچىكىنە بىر كېلىشمەسلىكتىن "قاس چىقىرىپ" قويۇۋەتكەنلىكتىن ئىشخانا ياتاق ئورنىدا خىزمەت قىلاتتى. تۇنجى خوتۇندىن ئايرىلغاندا ئوزىگە قالغان ئوغلى ھازىر يېنىدا ئەمەس. بۇ ئوغلى ئىككىنچى خوتۇننىڭ ئوگەيلىشىگە چىدىماي ئوز ئانىسىنىڭكىگە بېرىۋالغان، ئوزىدىن باشقا ھېچكىم يوق ئائىلىدە يالغوز تۇرۇش ئابدۇللاغا ھار كەلگەنلىكتىن ئىشخانىدا يېتىپ-قوپاتتى.

ئابدۇللا بىرنېچى رۇمكىنى بۇ ئىككى ئىلپىتىنىڭ خىزمىتىگە مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ كوتەردى. ئۇلار قىزىغانسېرى ھەر خىل تېمىدا سوزلىشەتتى، ئابدۇللانىڭ دۇرنەمگە بولغان مۇھەببىتى قىزنىڭ ئىنىدەككە كەلمەي ئانىسى چولپانخانىنى تەكتىلىگە قويۇۋاتقانلىغى كوپرەك ئېغىزغا ئېلىندى. يېقىندا ئۇلار مۇشۇ مەقسەت بىلەن چولپانخانىنى بالىنتسدا يېتىپ داۋالىنىشقا ئورۇنلاشتۇردى، نىمىشقىدۇ دۇرنەمگە ئىسسىق ئوتكەندەك ئەمەس ئىدى.

ــ بۇ يەردە ئويلاپ كورۇشكە تېگىشلىك يەنە بىر چارە بار، ــ ئابدۇللا ئىلپەتلىرىگە سىنچى كوزلىرى بىلەن قاراپ قويۇپ دېدى، ــ مېنىڭچە، دۇرنەم بۇ ئىشتا دادىسىنى ئاقلاپ بېرىشنى شەرت قىلىۋاتسا كېرەك.

ھەممەيلەن بىر پەس گەپ قىلماي شۇككىدە ئولتۇرۇشتى.

ــ توغرا مولچەر، بىراق..... ــ شانياز قولىدىكى تاماكىسىنى

ماس كەلمەيتتى.

دۇرنەم ئانىسىدىن خەۋەر ئېلىپ يەنە بىر پەس ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئوزىنى كىچىككىنە سەگىتىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقتى. ئابدۇللانىڭ ياۋۇز نىيىتى قەزنىڭ يۈرىگىنى مۇشۇكتەك تاتىلاپ تۇراتتى، ئۇ ھويلا ئىچىنى مەقسەتسىزلا ئايلىنىپ يۈردى. ئاي نۇرىدا ھەممە يەر كۈندۈزدەك يورۇپ تۇراتتى. دۇرنەم تال بارىكى يېنىدىكى قېرىمدا ھوپىيىدە ئېچىلغان گۈللەرنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. گۈللەرنىڭ ئاي شولىسىغا چومۇپ سېھىرلىك جىلۋىسىنى تاماشا قىلدى، لېكىن تېگىشلىك بەھرى ئالالمىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ تالاغا چىققۇسى، كوكسىنى شامالغا قارشى تۇتۇپ ماڭغۇسى كەلدى. پەرھات يېنىدا بولغان بولسا كوز يېشىنى توكەن، مۇڭ-زارىنى ئېيتىپ، ئىچى-قارنىنى كىچىككىنە بوشۇتۇۋالغانمۇ بولاتتى. لېكىن بۇلارنىڭ ھىچقايسىسى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئانىسى ئويدە قاتتىق ئاغرىپ يېتىپتۇ، دۇرنەم كېچىدە كېسەل ئانىسىنى يالغۇز تاشلاپ ھىچ يەرگە بارالمايدۇ. ئۇ ياشقا تولغان كوزىنى ئاسمانغا تىكىپ، يېراقتا چاراقلاپ يېنىپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا قاراپ تۇرۇپ قالدى.....

IV

ئادەتتىكى خىزمەت كۈنلىرىدە بىر ئاخشىمى ئابدۇللا ئىشـ

تەمكىنلىك بىلەن، ــ ئىشىنىڭ بېشىدا كىم تۇرغان دېگەن مەسىلە كېلىپ چىقىدۇ، مەسئۇلىيەت سۈرۈشتە قىلىنسا ئابرويىڭىزغا تەسىر يەتمەمدۇ؟

ئابرويىغا تەسىر يەتسە چاتاق ئىش ئىكەن، ــ توختى بۇ مۇلاھىزىدىن ھودۇقۇپ قالدى، ــ ئىت ئىگىسى بىلەن كۆچلۈك، مۇددىردا ئابروي بولمسا، بىزنىڭ كۆنمىز نېمە بولىدۇ!

* *

ئولتۇرۇش تاڭغا يېقىن ئاخىرلاشتى. ئابدۇللا مېھمانلارنى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. ئاندىن گاڭگىرىغان ھالدا ياتاقتا قايتىپ كىردى. پۈتۈن بىر كېچىنى ئۇيقۇسىز ئوتكۈزگەنلىگىگە قارىماي كارۋاتنىڭ بىر بېشىغا يولىنىپ، دۇرنەمنى خىيال قىلىپ پۈتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى. ئابدۇللا ئىككى قېتىم ئوي ـ ئوچاقلىق بولغان، لېكىن ھېچقايسى خوتۇننى قەدىناس تۇتمىدى، بىرىنچى خوتۇننى توي بولۇپ ئۇزۇن ئوتمەيلا، "دوت"، "لەقۋا" دەپ تىللىغىلى تۇردى. "سۇيىگەن يارىم سەن تۇرساڭ، كورگەن كۈنۈم نېمە بولار" دەپ، ئاقۇتتىدىن ئەندىشە قىلغان ئايلى كېچىكتۈرمەيلا خېتىنى ئالدى. ئىدارىگە باشلىق بولۇپ ئىككىنچى قېتىم، ئۈچ يىلچە تۇل ئولتۇرغان بىر ماگازىنچى چوكان بىلەن توي قىلدى. "تاشلاپ قاچىدىغان قىز بار، ئېلىپ قاچىدىغان چوكان" دېگەندەك، ماگازىنچى توققۇز تولۇغى تولغان، سولەتلىك كىيىم كىيىشنى، ئوزىنى ياساشنى، كىشىلەرگە قانداق كورۈنۈشنى بىلىدىغان ئايال ئىدى. باشلىقا

قاتتىق بىر شوراپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئولىمىنى قانداق يەكۈنلەيدۇ كېرەك؟

توختى چوكىغا قىسىپ تۇتقان گوشىنى ئاغزىنىڭ تۆۋىگە ئەكېلىپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى.

ــ نېمە دېيىشىۋاتىسىلەر، هوي، ــ دېدى ئۇ گوشىنى ياندۇرۇپ تەخسىگە سالغاندىن كېيىن، ــ بىر يامان ئادەمگە ئوز قولىمىز بىلەن هەل بېرىمىزما؟!

ئابدۇللا ئەخمەتجاننىڭ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمىغان يەردە ئەمەس، بۇ ئىشتا گەپ-سوز كوپىيىپ كەتسە شانىياز بىلەن توختى شالاقنى ئالدىغا چىقىرىشنى، ئاز-تولا تەكشۈرتۈپ ئاندىن ئوزى مۇتىۋەللىلىك قىلىپ بېسىۋېتىشنى كوڭلىگە پۈكۈپ قويغان ئىدى. بىراق ئىلپەتلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىدى. تۇزىنى يالاپ تۇرۇپمۇ كوڭلىنى چۈشەنمىگەنلىگى ئۇنىڭغا هار كەلدى. لېكىن خاپىلىقنى تېشىغا چىقارمىدى. ئابدۇللا شانىياز بىلەن توختىدىن ئايرىلىپ قېلىشنى خالىمايتتى. ئايرىلىپ قالسا چاتاق، مومىن موراىمەسىنىڭ "خائىنلىغى" ئۇنى يېتەرلىك ساۋاقتا ئىگە قىلغان.

ــ ئاغىنىلار توغرا پىكىر قىلدىڭلار، ــ دېدى ئابدۇللا خىيالىدىن بېشىنى كوتىرىپ، ــ ئۇمەكلىك ئىتنىڭ قۇيرۇغى ئۇرە بولىدۇ. هەممە ئىشتا مۇشۇنداق تەڭ باش قاتۇرساق خاتالاشىمايمىز، مەنغۇ دۇرنەمنىڭ كوڭلىنى قىياس قىلغان ئىدىم.

ــ ئاقلاشنىڭ خەۋىلىك يېرى شۇكى، ــ دېدى شانىياز

ئىشك ئېچىدىن ئىلىنغان كۆنلىرى ئىشچى-خىزمەتچىلەر: مۇدىر كېچىچە يېغىندا بولغان بولسا كېرەك، دىگەن پەرەز بىلەن بوسۇغىدىن قايتىپ كېتەتتى. ئەما دۇرنەم ئۇنداق قىلمىدى، ئابدۇللانىڭ ئاخشام يىغىن ئاچمىغانلىغىنى، ياتىغدا ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغانلىغىنى بىلەتتى. دوختۇر بالىنىتسىدىكى ئانىسىنى ئوپېراتسىيە قىلغاندا، قان بېرىدىغان بولغانلىغىنى ئېيتقان قان بېرىش ئۇچۇن ئالدىن پۇل تاپشۇرۇش كېرەك ئىدى، دۇرنەم كەچ تەرەپتە ئابدۇللانى ئىزدەپ ياتاق تەرەپكە قاراپ كېلۇاتىپ، ئوز-ئوزىدىن ئەنسىرىدى، ئابدۇللا بىلەن يالغۇز ئۇچرىشىش خەۋپىلىك. دۇرنەم ئۇنىڭ تىنىقسىز قىلىقلىرىدىن بىزار بولۇپ كەتكەن. ئۇ ۋاراڭ-چۇرۇگىنى ئاڭلاپ ئىشك تۇۋىدە تۇرۇپ قالدى، ئوينىڭ ئىچىدە ئوزى توغرىسىدا قىزغىن گەپ كېتىپ باراتتى. ئۇ دەرىزە تەرەپكە ئوتۇپ بوينىنى سوزۇپ قارىغان ئىدى، شانىياز بىلەن توختى شاللاقنىڭ "يامان قىزنىڭ ئەلچىسى ئانىسى، چولپانخانىنى چىڭ تۇتساق دۇرنەم قېچىپ ھىچ يەرگە كېتەلمەيدۇ" دىگەن سوزىنى ئېنىق ئاڭلاپ قالدى. دۇرنەم تېخىمۇ جىددىلىشىپ قولىدىكى قان پۇلى ئۇچۇن 100 يۇەن قەرز سوراپ يازغان قەغەزنىڭ مىجغىلىنىپ، يىرتىلىپ كەتكەنلىگىنى سەزمەي قالدى. ئۇ ئەتىسى ئىلتىماسىنى باشقىدىن يېزىپ، ئاش ۋاقتىلار بىلەن يەنە ئىشكىنىڭ تۇۋىگە كەلگەندە، بىر قۇر خىيالىدىن ئوتكۇزۇپ قانداق قىلىشنى بىلەلمەي بىر پەس تىكىرقاپ تۇردى. چۇشلۇك دەم

خوتۇن بولغاندىن كېيىن، ئورنىغا قاراپ ئىش تۇتۇپ، باشقىدىن ئىلپەت تۇزدى. قارا سۇمكىسىنى دولىسىغا ئېسىپ، قارسىلدىتىپ سىغىز چاينىپ، چاي ئۈيناپ كوچىدىن كىرمەيتتى، ئابدۇللا دۇرنەمنىڭ پەيتىگە چۈشكەندە، ماگازىنىچى ئايالىغا ئەنە شۇ ئىللەتنى قويۇپ كەشتىنى توغرىلاپ قويدى.

ئابدۇللا دۇرنەمنى خىيال قىلىپ ئولتۇرۇپ، ئىلگىرىكى ئىككى ئايالىنى ئەسلىدى، دۇرنەم بىلەن سېلىشتۇرۇپ كوردى ۋە دۇرنەمدە ھېچقايسىدا تېپىلمايدىغان خىسلەتلەرنىڭ بارلىغىنى ھېس قىلغان ھالدا، كارۋاتتىن چۈشۈپ، تامدىكى ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى. كۆن نەيزە بويى ئورلەپ، ئۈينىڭ ئىچى يورۇپ قالغان ئىدى. ئابدۇللا يۈزىدىكى تاتۇقىنى كورۈپ، كۆڭلى غەش بولدى، بۇ ھوقۇق تارتىۋېلىشتىن ئىلگىرى بولغان ئەلەم كۈرىشىدىن قالغان تاتۇق ئىدى. بەلكى دۇرنەم شۇنىڭ ئۈچۈن ياراتمايۋاتامدىكىن؟!..... "بوكۇمنىڭ قۇندۇزىغا قارىما، ماڭلىيىمنىڭ يۇلتۇزىغا قارا، ــ ئابدۇللا گويا دۇرنەم بىلەن سوزلىشۋاتقاندەك پىچىرلاشقا باشلىدى، ــ مېنىڭ ئىستىقبالىم تېخى ئالدىمدا، بۇگۈن ئىدارە باشلىغى بولسام، ئەتە بىر سېستىمىنىڭ، ۋىلايەتنىڭ كاتتىۋېشى بولۇشۇمدا گۇمان يوق. ئەمىلىم ئوسكەنسېرى بەختكۇمۇ ئېچىلىپ بارىدۇ، چىرايىمغا ئاش قۇيۇپ ئىچەتتىكۇمۇ".

يەنە بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئابدۇللا يېشىنىپ ياتتى. تەكىيگە بېشى تېگىش بىلەنلا خورەك تارتىپ ئۇخلاپ كەتتى.

بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئابدۇللا ئېسىگە كەلدى، دۇرنەمەنىڭ قولىدىكى قەغەزنى ئالدى. ئىنتىك كوز يۇگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، ئاپتاپتەك ئېچىلىپ:

ــسوغۇق تۇبىركىلۇزىنىڭ ئوپېراتسىيىسى ئېغىر بولىدۇ، بەلكى 200 يۈەن لازىم بولار، ــدىدى.

ــ200 يۈەن تەستىقلىسىڭىز ياخشى بولاتتى. ئوپېراتسىيىدىن كېيىن ئاپامنى ياخشى ئوزۇقلاندۇرۇش كېرەك.

ئابدۇللا تامدىكى ئىلەقلىق چاپىنىدىن قەلەمنى ئېلىپ، ئولتۇرۇشتىن ئېشىپ قالغان يىمەكلىكلەر تېخىچە قالايمىقان چېچىلىپ تۇرغان جوزىنىڭ يېنىغا كەلدى ــ دە، "دەرھال 300 يۈەن قەرز بېرىلسۇن، ھازىرچە ئايلىغىدىن تۇتۇشقا بولمايدۇ. ئائىلە قىينىچىلىغى ئېغىر، ئايىرىم مۇزاكىرە بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدۇ" دەپ تەستىق سالدى. ئاندىن قولىدىكى قەغەزنى كوز ــ كوز قىلىپ، ئىشكىتىن كىرگەن يەردىلا ئورە تۇرغان دۇرنەمىنىڭ يېنىغا كەلدى.

ــشۇ قەدەر ياخشىلىق قىلسامۇ ماڭا سوغۇق قاراپ يۇرۇيسىز، ئۇنداق قىلماڭ، ئۇۋالىمغا قالسىڭىز، قىيامەتتە سورۇغى بولىدۇ.

ــقەغەزنى ماڭا بېرىڭ، ــدۇرنەم گەپنى ئاڭلىماسقا سېلىپ ئوتكۇزۇۋەتتى، ــبۇگۈن چۈشتىن كېيىن پۇل تاپشۇرۇشۇم كېرەك.

ــئاپىكىز ماقۇل بولغان، گەپ سىزدە قالدى، بۇگۈن ئېنىق جاۋاپ بېرىسىز.

ئېلىش ۋاقتى يېقىنلاشتى. ئابدۇللا تېخى ئورنىدىن تۇرمىغان ئىدى. دۇرنەم تاقەتسىزلىك بىلەن ئىشكنى قاتتىق جالاقلىتىشقا باشلىدى.

ئابدۇللا چۈش كورۇپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئىشكنىڭ جالاقلىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى. يوتقانىدىن چاچراپ چىقىپ، كۈسار بىلەن ئىشكنىڭ تۈۋىگە كەلدى، بىمەھەل ۋاقىتتا ئۇغاتقۇچىنىڭ گوشىنى چايناپ پۇركۈۋېتىشكە تەييار ئىدى. ئىلغۇرنى قاغا تۇمشۇقتىن چىقىرىپ تۇرۇشىغا ئىشكنى غاچ قىلىپ ئېچىپ دۇرنەم كىردى. ئابدۇللا ئىختىيارسىز كەينىگە داجىدى. ئۇ ھەقىقەتەن مەڭدەپ قالغان ئىدى، جۈيلۇگەندەك:

—دۇرنەم، دادىڭىز ئاقلىنىشقا تېگىشلىك ئادەم، گۇناھى يوق، قورقۇپ كېتىپ ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان ..... —دەۋەتتى.

دۇرنەم ئوز خىيالىغا بەنت بولۇپ، ئابدۇللادىكى ئوزگىرىشنى سەزمەي قالدى.

—ئاپامنى ئوپېراتسىيە قىلغاندا قان بېرىدىكەن، —قىز قولىدىكى ئىلتماسىنى ئابدۇللاغا سۇندى، —قان پۇلى ئۈچۈن 100 يۈەن قەرز تەستىقلاپ بەرسىڭىز.

—دادىڭىزنىڭ نامىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇشكە مەندە پىكىر يوق، ئىشخانىدىكىلەر بەغەزەلىك قىلىۋاتىدۇ.

—مەن ئاپام توغرىسىدا گەپ قىلىۋاتىمەن، بۇگۈن قانداقلا بولمىسۇن 100يۈەن تاپشۇرۇش كېرەك، ھاياتى قىلىنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ.

ئاتىشاتتى. ئابدۇللانىڭ ئىشەنچسىدىن قالغان بۇ ئادەم جازا-لىنىپ تازىلىق ئىشلىرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، كەمدە-كەم گەپ قىلىدىغان بولۇۋالغان ئىدى. ئىدارە بويىچە چوڭ تازىلىق بولغان كۈنى مومىن ماشىنىغا كەچكىچە ئەخلەت تاشلاپ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن، خەۋەرلىشىش بولۇمىنىڭ يېنىدىكى ياتاقتا قونۇپ قالماقچى بولدى. سابىق باشلىق ئەخمەتجان بىلەن بولغان "سىنە-پىي ئېلىشىش"تا "خاتالىق" ئوتكۈزگەندە، ئۇ مۇشۇ ياتاقتا ئۇچ ئاي نەزەربەنت قىلىنغان، ئۇ، ياتاقتا كىرىپ قاياقاسۇغا چىلاپ نان يەۋالغاندىن كېيىن ئىگىگىنى تۆتۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. قاتتىق ئىشلەش ھار كەلدىمۇ ياكى باشقا بىر سەۋەبتىنمۇ كەيپى جىددى كورۇنەتتى، سومكىسىدىن قەغەز ئېلىپ "ئابدۇللا مېنى جازالاپ قورقتىش بىلەن قانلىق جىنايىتىنى يوشۇرۇپ كېتەلمەيدۇ" دەپ يېزىپ كېلىپ توختاپ قالدى. كوز ئالدىدىن قانلىق ۋەقەنىڭ روشەن كارتىنىسى ئوتۇپ تۇراتتى، نىمىشكىدۇ سەپراسى ئورلىدى، پىكرى چېچىلىپ قەلەم تۇتقان قولى بەزگەكتەك تىترەپ كەتتى. ياتقۇدا ياتاق يېنىدا توكۇلدىغان ئاياق تىۋىشى پەيدا بولۇپ، ئىشكنى ئېچىپ، دۇرنەم بىلەن پەرھات كىردى.

مومىن كۈتمىگەن بۇ مېھمانلارغا كارۋىتىدىن ئورۇن كورسەتكەندىن كېيىن، ئادىتى بويىچە گەپ قىلماي سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى.

—سىزدىن مۇھىم بىر ئىشنى ئېنىقلاشقا كەلگەن ئىدۇق،— دىدى دۇرنەم كارۋاتقا بېرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن،—ئىدارە

ـــماڭا ۋاقتىدا كېتىشكە يول قويۇڭ، ئاپامنىڭ ئەھۋالى ئېغىر.

ـــئاپىڭنىڭ تەقدىرى مانا ماۋۇ قەغەزدە، ماڭا تېگىمسىز - يوق؟!

ـــئابدۇللا.....!

ئىشچى - خىزمەتچىلەر چۈشلۈك دەم ئېلىشقا كېتىپ، ياتاق ئەتراپى تىنچىپ قالغان ئىدى. ئابدۇللا ھودۇقۇش ئىچىدە توت تەرەپكە نەزەر سالدى. پەيتنى غەنىمەت بىلىپ، "ئاھ جېنىم، قارا قومۇچۇغۇم" دەپ دۇرنىمىگە ئېتىلدى. قىزنىڭ قورقۇپ تىترەپ تۇرغان كىچىككىنە گەۋدىسىنى قۇچىغىغا ئېلىپ، ھايا-سىزلىق بىلەن يېرىم يالىڭاچ تېنىگە باستى. لېكىن مەقسەتكە يېتەلمىدى. دۇرنەم كۇچ ئېلىشالمغاندىن كېيىن، ئاچچىق چىقىراپ يىغلىدى. ئابدۇللا ئىختىيارسىز دۇرنەمنى قويۇۋېتىپ كەينىگە داجىدى. باشقىلارنىڭ يىغىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ يۇرىگى پوكۇلدىدى. "دۇرنەم بولدى، ئاۋازىڭنى چىقارماڭ" دەپ يالۋۇردى. قىزنىڭ چاچلىرى چۈۋۈقلۇق ئىدى، ئۇ ئىككى كوزىنى قولى بىلەن چىڭ ئېتىۋېلىپ، ئاۋازىنىڭ بېرىچە ۋاقىراپ يىغلايتتى. ئابدۇللا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، قوللىرىنى كېرىپ ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپ قالدى.....

۷

مومىنىنى ئىشچى - خىزمەتچىلەر "مومىن موريىمەس" دەپمۇ

شۇ قەدەر رەزىل، ئىپلاس ئادەمنىڭ سىياسى مەسلىدە لىللا گەپ قىلىدىغانلىغىغا ئىشىنىش تەس.

مومىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ياتاقنىڭ ئىچىنى ئايلاندى، تاماكا چەكتى، دۇرنەمگە سىرلىق بولغان ۋەقەلەر ئۇنىڭغا ناھايىتى روشەن. ئۇنىڭ ئۇزىمۇ مۇشۇ مەسىلىدە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىغىغا چىدىماي پاش قىلىش ماتىرىيالى يېزىپ ئولتۇرۇپتۇ، لېكىن قىزغا بۇنى نېمە دەپ چۈشەندۈرۈش كېرەك؟!

ــ توغرا، دادىگىز ئوزى ئولۇۋالغان ئەمەس، ــ ئۇ ئورنىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىردىن جىددىلەشتى، ــ دادىگىزنىڭ قاتىلى بار، ئابدۇللا ئۇنى سوراق ئۇستىدە ئۇرۇپ ئولتۇرگەن.....

ــ نېمە دەيسىز، دادامنىڭ قاتىلى ئابدۇللامۇ؟!، ــ دېدى دۇرنەم ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن.

ــ شۇنداق، ــ دېدى مومىن، ــ دادىسىنى ئولتۇرۇۋېتىپ، قىزنىغا ئاشىق ئىمىش، پاھ نېمە دېگەن زوراۋانلىق ــ ھە؟

مومىن ئەخمەتجاننىڭ ئولۇم پاجىەسىنى شىكايەت قىلىشقا كىرىشكەندە، دۇرنەم بىلەن پەرھاتنىڭ كوز ئالدىغا دەھشەتلىك مەنزىرىلەر كەلدى. ئەخمەتجان ئۇلارنىڭ ئالدىدىن بىردە قىزىق كانايىنى قۇچاقلاپ، بىردە قاردا يالىڭاچ ئېغىناپ ئوتتى، گاھىغا ئولتۇرغۇزۇلغاندا، تىرنىغىنىڭ ئاستىغا مىق قېقىلغاندا، چىلىق ــ چىلىق تەرلەپ، لۈئىنى چىڭ چىشلەپ تۇرغانلىغىمۇ بۇلارنىڭ كوز ئالدىدىن ئوتتى. 10 ــ سىنىپ مەلۇماتىغا ئىگە

دادامنى "ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان" دىگەن خۇلاسە بىلەن نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرمەكچى، ئاكىلىساق "قەلبىگە ھۇجۇم قىلىش ئەترىدى"دە بولغان ئىكەنسىز، قانداق ئولگەنلىگىدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟

مومىن ئالدىدىكى يېزىۋاتقان قەغەزنى گويا بۇ ئىككىسىدىن يوشۇرغاندەك نىرىراق ئىتتىرىپ قويۇپ:

ــدادىڭىزنىڭ ئولۇمى توغرىسىدا ئوزىڭىز قانداق قاراشتا بولۇۋاتىسىز؟ــدەپ يېنىشلاپ سوئال قويدى.

ــمەن ئىشنىڭ جەريانىدىن خەۋەرسىز، ئابدۇللانىڭ ھەق گەپ قىلىدىغانلىغىغا ئىشەنمەي سىزدىن سورىماقچى بولغان ئىدىم.

ــئابدۇللاغا نىمە ئۈچۈن ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىڭىز؟

دۇرنەمگە ئەھۋالنى ئېنىق چۈشەندۈرۈشكە توغرا كەلدى، ئابدۇللانىڭ ئاياق ئاستى قىلغانلىغىنى ئوزىدىن چوڭ بىر ئادەمگە ئېيتىش قىز بالا ئۈچۈن ئېغىر ئىش بولسىمۇ، دادىسىنىڭ تەقدىرىنى ئېنىقلاشقا بوي سۇنۇش كېرەك ئىدى. ئابدۇللانىڭ ئىپلاسلىقلىرىدىن بىرىنىمۇ قالدۇرماي شىكايەت قىلدى، ئوزى پەرھات بىلەن لايىق ئىكەنلىگىنى، ئابدۇللانىڭ ياۋۇز مەقسەت بىلەن پەرھاتنىڭ مەكتۇبىگە ئىدارە نامىدىن خەت يېزىپ، بەتنام توقۇپ زىيانكەشلىك قىلغانلىغىنىمۇ قالدۇرماي ئېيتتى.

ــشۇنىڭ ئۈچۈن ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان دىگەن خۇلاسىدىن گۇمانلاندۇق،ــدىدى پەرھات گەپ قىستۇرۇپ،ــتۇرمۇشتا

تۇرۇپ قالدى، كېيىن ئىختىيارسىز كوز يېشى قىلدى، ئابدۇل-لانى قاغىدى، ئۇنىڭغا ئالدانغانلىغى ئۈچۈن يۈرىگى پىچاق تىلغاندەك ئېچىشىپ كەتتى. لېكىن، كوز يېشى، تىللاش-قاغاشلار خەلقنىڭ دەردىنى يېنىكلىتىشكە ياردەم بېرەلمەيدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ھەر كۈنى دىگۈدەك مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى يەرلىرىدىن كىشىلەرنىڭ قوزغىلىپ يورۇقلۇق ئىزلەۋاتقانلىغى توغرىسىدا خەۋەرلەر كېلىشكە باشلىدى. بىر كۈنى پەرھات دۇرنەم بىلەن ئۈچرىشىپ:

ــ ياخشىراق ئويلاپ بېقىڭە، لىن بياۋ يوقالغاندىن بېرى بىز زادى نېمىگە ئېرىشتۇق؟ــ دەپ سوئال قويدى.

ــ ئۇزۇندىن بۇيان مەنمۇ شۇنى ئويلاپ كېلىۋاتىمەن، لىن بياۋ يوقالغان بىلەن ئۇنىڭ لۇشيەنى يوقالمىدى.

ــ توغرا گەپ، ــ پەرھات دۇرنەمنىڭ پىكرىنىڭ ئېچىلىپ قالغانلىغىدىن خوشال بولدى، ــ ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكى گەپ. ئەنە بىر چاغلاردا ئابدۇللاغا ئەگەشكەن مومىن موريمەسمۇ ئەمدى كەينىگە بۇرۇلۇپ، نەيزە ئۇرۇپ پاش قىلىش ماتىرىيالى يېزىۋېتىپتۇ. بىرلىشىپ دۇشمەنگە قارشى ئوت ئېچىش بىزنىڭ چىقىش يولىمىز.

دۇرنەم پەرھاتنىڭ تەكلىۋىگە ئىختىيارسىز ماقۇل بولدى، ئولۇۋېلىش، كوز يېشىغا زورلاش مەسىلىنى ھەل قىلالمايدىغانلىغىنى ئەمدى ئۇ ياخشى چۈشەنگەن ئىدى. ئۇ خۇپىيانە ئالاقە قىلىشىپ، ئابدۇللانىڭ ئەخمەتجانىنىڭ قاتىلى ئىكەنلىگىنى ئاستىرتىن

بۇ ئىككى ياش ئەكسىيەتچى ساقچىلارنىڭ جىنايىتىگە دائىر كىنو-كىتاپلاردىن نۇرغۇن قېتىم ئۇسۇللىرىنى كورگەن، ئابدۇللانىڭ ئەخمەتجانىنى قېيىنغان ئۇسۇلى ئۇلارنىڭ ئۇسۇلىدىن ئېشىپ چۈشسە چۈشىدۇكى ھەرگىز قېلىشمايتتى.

ھېكايە ئاخىرلاشقانغا قەدەر دۇرنەم ئوكسۇپ يىغلاپ ئولتۇردى، پەرھات ئارىلاپ-ئارىلاپ بۇرۇنىنى تارتىپ قويىاتتى. مومىن سوزىنى تۈگىتىپ، بىر پەس بېشىنى توۋەن سېلىپ شۇككىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن:

—بىز ھازىر كونا جەمىيەتتىكىدەك ئازاپ-ئوقۇبەت ئىچىدە ياشاۋاتىمىز، سەۋرى قاچمىز تولدى، بەلىنى باغلاپ، زۇلۇمغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىشىمىز كېرەك، —دىدى.

—مەن يېزىدىكى چاغدىلا بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنگەن ئىدىم، —دىدى پەرھات.

—شۇنداق، ھازىر پۈتۈن مەملىكەت خەلقى چۈشىنىپ بولدى، —دىدى مومىن قوشۇمچە قىلىپ، —ياخشى ئويلاپ كورۈڭلار، يېقىندا پايتەختتە زۇڭلىغا ماتەم بىلدۇرۇش مۇناسىۋىتى بىلەن پەيدا بولغان پارتلاش نىمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟.....

بىر-ئىككى كۈن ئوتكەندىن كېيىن دۇرنەم بالىنىتسىدا ئانىسىغا دادىسىنىڭ ئولۇم پاجىەسىنى سوزلەپ بەردى. ئۇ، ئاپام كېسەل ھازىرچە ئېيتمايمەن، دەپ ئويلىغان ئىدى. لېكىن ئىچىگە سىغدۇرالمىدى. چولپانخان ئانا دەسلەپ قۇلىغىغا ئىشەنمىگەندەك ياتقان يېرىدە كوزىنى يوغان ئېچىپ ھاڭۇنقىپ

مەھەللىدىكىلەر ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن كەتمەنىنى ئېلىپ ئوگزىگە چىقتى. ئاسىم ئويىنىڭ ئىچىدە ھۇشسىز ياتاتتى. تاڭ يورۇغىچە ئويىنى ئېچىپ، ياغاچ-تېشىنى ھارۋىغا بېسىپ مەھەللىدىن چىقىپ كەتتى. ئەتىسى يۇرت-جامائەت بۇزۇۋېتىلگەن ئويىنىڭ خارابلىغىنى كورۇپ قاتتىق ئىچىنىشتى. ئاسىم خارا-بىلىق ئالدىدا، كىشىنىڭ يۇرىگىنى ئىچىشتۇرۇپ بويىنىنى قىسىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يۈزى، كىيىمىنىڭ ئالدى پېشى قېپ-قىزىل قان. شۇ ھالدا شەھەرگە، ئاكىسىنىڭ ئىدارىسىگە دەرت ئېيتقىلى ماڭدى.

ئابدۇللا ياغاچنى بىر ئاغىنىسىنىڭ ئويىگە چۈشۈرۈپ، يەڭ ئىچىدە ساتقىچە بىر-ئىككى كۈن ئوتتى، بۇ ئارىلىقتا ئۇ شاند-يازنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتۇك-كالىچىنى، توختى شاللاقنىڭ قىزىغا ئاتاپ سالدۇقتا ساقلاپ يۈرگەن ياقۇت كوزلۇك ئالتۇن ھالقىسىنى ئارىيەتكە سوراپ ئالدى، تويىنڭ بوپسىنى قولتۇغىغا قىسىپ قاراڭغۇ چۈشكەندە ياتاقتا قايتىپ كېلىپ، دۇرنەمىنى خىيال قىلىپ يېتىپ قالدى.

ئەتىسى ئۇ ئاشۇاقلار بىلەن چوچۇپ ئويغاندى. ياتاق ئەتراپىدا ئادەملەر شاۋقۇن سېلىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرەتتى. ئابدۇللا ئالدىراپ-تېنەپ كىيىمىنى كىيدى. نىمشكىدۇ ئۇنىڭ يۈرىگى ئەنسىز دۈپۈلدەپ كەتكەن ئىدى. ياتاقنىڭ ئىشىگىنى يوغان ئېچىپ دۇرنەم بىلەن پەرھات كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارقا-سىدىن ئاسىم غەزەپلىك ھوميىپ، كوزىنى بىگىزدەك سانچىپ

هەممىگە دىگۇدەك ئۇقتۇرۇپ بولدى. كوپچىلىك بىردەك غەزەپكە كېلىپ ئابدۇللا بىلەن ئوچۇق ھىساپ-كىتاپ قىلىدىغان كۈننىمۇ كېچىشىپ قويدى.

ئۇلار كەچتە ئىشتىن چۈشكەندە، ئىدارە ئىچى ئادەمدىن خالى بولغان پەيتنى تاللاپ كېلىشتى. ئابدۇللا ياتىغدا يوق ئىدى.

ئۇ بۇ چاغدا چەت-چورىسىنى يامغۇر يالاپ كەتكەن كونا بىر ئوينىڭ ئىشىگنى ئىچىدىن ئىلۇۋېلىپ، ئوگەي دادىسىدىن بولغان ئىنىسى ئاسمىنى گېلىدىن بوغۇپ تامغا نەقتاپ تۇراتتى. بۇ قېتىمقى جىدەلگە مەھەللە ئىچىدىكى ئىككى ئېغىز ئويىنىڭ بىرىنى تالىشىش سەۋەپ بولدى. ئۇنىڭ ئوگەي دادىسىمۇ، ئانىسىمۇ ئولۇپ كەتكەن ئىدى. ئابدۇللا توي تەييارلىغدا پۇلدىن قىسىلىپ بىر ئېغىز ئويىنىڭ ياغاچ-تېشىنى سېتىپ خەجلىمەكچى بولدى. ئۇ دەسلەپ جايىنى سېتىڭ داداڭ سالغان بولسىمۇ، ئانامنىڭمۇ ئائىلىدە ئەجرى كوپ، بىر ئېغىزنىى مەن ئالىمەن دەپ "چىرايلىقچە" ئېيتىپ كوردى. ئاسىم ئۇنىمىدى. "سەن بولساڭ بىر باشلىق، زىلچە-گىلەمدەك يۇزۇڭ بار، ھەركىمدىن سورىساڭ توت-بەش تەڭگە بېرىپ تۇرمامدۇ" دەپ قارشىلىق قىلدى. شۇنداق قىلىپ ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ قالدى. ئابدۇللانى خېلىدىن بېرى جىدەل خۇمارى قىينىاپ كېلىۋاتاتتى. بىر مۇشت بىلەن ئاسمىنىڭ قاپىغىنى يېرىۋەتتى، ئاندىن ئاستىغا بېسىۋېلىپ مەيدىسىگە دەسسىدى، يېرىم كېچىدە

سالغان چىپەرقوت خەي كىيۇالغان مومىن تۇتقىسى ئۇچ يەردىن ئۇلانغان قارا يىرتىق سومكىسىدىن پاش قىلىش ماتىرىيالىنى چىقاردى.

ــ ئابدۇل، ھەي ئىپلاس غۇدۇر! ــ غەزەپ بىلەن توۋلاپ تۇرۇپ ئېيتتى، ــ ئەخمەتجانىنىڭ ياخشىلىغىنى باشقىلاردىن كوپرەك كوردۇڭ، مەكتەپتە ئوقۇتتى، كادىر قىلدى، خىزمەتتىن قوغلانغاندا ئىش ئورنىگىنى تېپىپ بەردى. ئۇزەگىگە شۇنچە غەمخورلۇق قىلغان ئىنقىلاۋي رەھبىرىمىزنى قىيناپ ئولتۇرۇشنى، بۇنى ئاز كورگەندەك قىزىنى دەپسەندە قىلىشنى كوڭلۇڭ قانداق كوتەردى؟! قانداق ۋىجدانسىز نەمەسەن؟!.....

* * *

ئاردىدىن بىر مەزگىل ئوتۇپ، ئۇيۇق يۇزى چىنىدەك سۇزۇلۇپ كېلىۋاتقان بىر ئەتىگەنلىگى يەر ــ جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ خۇش خەۋەر تارالدى. مەركىزي خەلق رادىيو ئىستانسىسى "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ تارمار قىلىنغانلىغىنى ئاڭلاتتى. خەلق خوشاللىق تەنتەنىلىرى قىلدى، ۋەتىنىمىزنىڭ كەڭ زېمىنى بايرام مەنزىرىسىگە چومدى. كوچىلار نامايىشچىلار قوشۇنى بىلەن جانلىنىپ تۇردى. دۇرنەم، پەرھاتلار ھەر كۇنى دىگۇدەك نامايىشقا چىقاتتى. چولپانخان ئانا بالىنتسىنىڭ دەرىزىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ نامايىشچىلار بىلەن تەنتەنە قىلاتتى. مومىن ھىلىقى ۋەقەدىن كېيىن ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قېلىپ، چەت بىر يېزىدا يوشۇرۇنۇپ يۇرگەن ئىدى، ئۇمۇ خۇش

كېلىۋاتاتتى. ئابدۇللا نېمە ئىش ئىكەنلىگىنى پەرق ئېتەلمەي كوزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى.

ــ جاللات!ــ دۇرنەم غەزەپ بىلەن ۋاقىرىدى.

ئاسىم دۇرنەم بىلەن پەرھاتنىڭ ئارىسىدىن يېرىپ ئوتۇپ ئالدىغا باردى.

ــ ھەي ئىت، ئاناڭ تۇتقان ماكانىنى بۇزۇشقا قانداق قولۇڭ باردى!؟

بىر پەستە ئۇچەيلەن ئابدۇللانى ئالدىغا سېلىپ ئويدىن ھايداپ چىقتى. ئۇ بېشىنى توۋەن سالغان، ئىككى قولىنى ئەسرگە ئوخشاش كوتىرىپ تىترەپ تۇراتتى. بىنانىڭ پەلەمپىيىدىن ئاۋايلاپ بېسىپ ھويلىغا چۈشكەندە، قارا سومكىسىنى دولىسىغا ئېسىپ رەقىبىنى كۆتۈپ تۇرغان ماگازىنچى ئايال ئېتىلىپ ئالدىغا باردى:

ــ ۋۇي جۇڭاينىمەك، ئەسكىلىكلىرىڭنى ئەسلىسەم ھىلغىچە يۇرىگىم كويىدۇ،ــ ئايال ئابدۇللانىڭ يۈزىنى مۇشۇكتەك مورلاپ تۇرۇپ دىدى،ــ مەن يالۋۇرۇپ ئالدىڭغا بارغان يېرىم يوق، ئوي تۇتۇشقا چىدىمايدىغان ئادەم نېمە دەپ توي قىلغان ـ ھە؟!

بىر پەستە كېۋەزنىڭ شادىسىدەك ئۇزۇن قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، كوپچىلىكنى تەرتىپ ساقلاشقا چاقىرىپ توپنىڭ ئالدىغا مومىن ئوتتى. ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتى ئوسكەن، ئۇستىدە يىرتىق ئىشتان ـ چاپان، ئايىغىغا ئۇچى بىلەن سۇڭغا شاۋرۇندىن ياماق

داغۇر يىگىتى

1

يازلىق تەتىل كۈنلىرى. يۇرتۇمنى ئارىلاپ چوڭ بىر باغنىڭ يېنىغا كەلدىم. سايىدا بىرئاز دەم ئېلىپ كېتىشىنى ئويلىغان ئىدىم، ئەمما مېنىڭ كېلىشىم بىلەن باغنىڭ ئىچىدىن قىز-چوكانلارنىڭ كۈلكە ئاۋازلىرى ياڭراپ كەتتى. قىز-چوكانلارنىڭ كۈلكىسى بويتاق يىگىتلەر ئۈچۈن بۈلبۈل ئۇنىدەك ئاڭلىنىشى تۇرغان گەپقۇ! بىرئاز تاقەت قىلىپ تىڭشىدىم. ئۇلار ئارىسىدىكى تۇرمۇشقا چىقمىغان بىر قىز يىگىت تالاشقا تىرىشتى ۋە توختىماي سوزلەيتتى. بىر دەمدىن كېيىن جىم بولۇشتى. مەنمۇ تامدىن سەكرەپ باققا چۈشتۈم. قارىسام ئۇلار ئاپتاپپەرەس ئوتاشقا چۈشۈپتىكەن. مەن خىجىل بولغانلىغىمدىن، يارەمگە كەلگەنلىگىمنى ئېيتىپ، كەتمەننى قولۇمغا ئالدىم. ئاڭغىچە بىرەر

خەۋەرنى ئاڭلاپ تۇرالماي قالدى. ساقال-بۇرۇتىنى قىرىپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، شەھەرگە كىردى، كەلگەن پەيتى نامايىشچىلار سەپىگە قوشۇلدى.....

1979 - يىل ئىيۇن، غۇلجا.

قالدى.

مەن بۇ گەپكە قىزىقسانلىغىنى ئېيتتىم، ئۇ: — بۇ ۋەقەنى تەل - توكۇس ئېيتىپ بېرىش ئۇچۇن بىرمۇنچە ۋاقىت كېرەك، چۇنكى بۇ ئوتۇكنىڭ ئىچىدە بارماقلىرى چىقىپ تۇرغان پۇت يوق، — دىدى سۇپتاي ماڭا كۆلۈپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق بولسا، كەچكە كەلسەم ئېيتىپ بېرەمسىز؟ — دىدىم.

ئۇمۇ ماقۇل بولدى.

مەن سۇپتاينىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلاش ئۇچۇن تاقەتسىزلىك بىلەن كۇننى كەچ قىلدىم، كەچتە ئۇ، بەشىدىن ئوتكەن ۋەقەنى توۋەندىكىدەك قىلىپ ئېيتىپ بەردى:

سۇپتاي بىلەن مىجىن بىر مەھەللىدە چوڭ بولغان ئىدى. سۇپتاي 17 - 18 ياشلارغا كەلگەندە نىمىشقىدۇر، مىجىننى كورسىلا ئۇزىنى يوقىتىپ قويىاتتى،..... ئوچۇغىنى ئېيتقاندا، ئۇ، مىجىنىنى چىن دىلىدىن ياخشى كورەتتى. مىجىنمۇ سۇپتاينى يارىتاتتى. بەزىدە مىجىن بىلەن سۇپتاينىڭ كوزلىرى دۇچكىلىپ قالغاندا ھەر ئىككىسى قىزىرىپ كېتىشەتتى. سۇپتاي بىلەن مىجىننىڭ مۇھەببىتى كۇندىن - كۇنگە ئۇلغىيىۋەردى. بىراق نامراتچىلىق، گادايچىلىق دەردىدىن يىللىقا تۇرۇش، سۇپتاي بىلەن مىجىننى بىر يەردە تۇرغۇزمىدى. سۇپتاي ئاي - ئايلاپ يوقاپ كېتەتتى. شۇڭا ئۇ، 6 - 5 ئايدا ئاران بىر قېتىم ئويىگە كېلىپ ئاتا - ئانىسىنى يوقلاپ كېتەتتى. مانا شۇ چاغدا مىجىن بىلەن كورۇشۇپ ئىچ سىرىنى دەرتلىك كوزلىرى بىلەنلا ئىزھار قىلغان-

سائەت ئوتوپ چۈشلۈك چاي ۋاقتى بولدى.

مېنىڭ ئويۇم يېقىنلا يەردە. ئاپام چاينى تەييارلاپ قويدى. يۇرۇڭ مېنىڭ ئويۇمگە، دىگەن تەكلىپلەر ھەر تەرەپتىن يېغىپ كەتتى.

مەن بۇ تەكلىپ قىلغانلارنىڭ قايسىسىغا ماقۇل دېيىشىمنى بىلمەيلا قالدىم.

ــ مېنىڭ ئويۇم يولىڭىزدىلا، ئەنە! ماۋۇلار يالغان ئېيتىۋاتىدۇ، ــ دېدى، ئوتتۇرا بويلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك، قارا كوزلۈك، كورۇنۈشىدىن 28 ــ 29 ياشلاردىكى چىرايلىق بىر چوكان. مەن ئۇنىڭغا قارىدىم، ئۇنىڭ كوزىدىن قانداقتۇ مېھرىۋانلىق يېغىپ تۇراتتى. باشقىلارغا رەخمەت ئېيتىپ، ئەڭ ئاخىردا تەكلىپ قىلغان شۇ چوكانغا ئەگەشتىم ــ دە، يۇرۇپ كەتتۇق. بارغىچە سوراپ ئايالنىڭ ئېتى مىجىن ئىكەنلىگىنى ئۇقتۇم.

مەن ئويگە كىرىپ بەش مىنۇتتىن كېيىن، ئىگىز بويلۇق، كەڭ كوكرەكلىك 30 ياشلاردا بىر يىگىت ئويگە كىردى.

ــ بۇ مېنىڭ ئېرىم، سۇپتاي بولىدۇ، ــ دەپ تونۇشتۇردى ھىلىقى ئايال. سۇپتاي بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن سوزلىشۇپتىپ:

ــ ئايىغىڭىزغا بولەكچىلا بىر ئوتۇك كىيۋاپسىزغۇ؟ ــ دەپ سورىدىم سۇپتايدىن.

ــ بۇ ئوتۇكنى 1954 ــ يىلى ياز ئايلىرىدا، ھوكۈمەت شىنجاڭدىن ياسىتىپ ئالدۇرۇپ بەردى. بۇ ئوتۇكنىڭ قىزىق بىرنەچچە خىل ۋەقەگە مۇناسىۋىتى بار، ــ دەپ جىم بولۇپ

بىر كۈنى خوشنا بىر مەھەللىدە ئىككى ياشنىڭ توي مۇراسىمى بولدى. سۈپتاي بىلەن مىجىن كۈندۈزكى تويغا قاتنىشالمىغان بولسىمۇ، كەچكى ئولتۇرۇشقا قاتناشتى. كەچكى ئولتۇرۇش ناھايىتى قىزىق بولدى. ياشلار توپ ئىچىدىن ئوزلىرىنىڭ ياراتقان قىز ياكى يىگىتلىرىنى كوز قىرىدا ئىستەيتتى ۋە بىر بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپ قويۇشاتتى. كۈيوغۇل ئۇ ياقتىن-بۇ ياقتا تىنماستىن ھەركەت قىلىپ يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. دوستلىرىنى، مېھمانلىرىنى كۈتەتتى. يېڭى كېلىن بولسا، ئوينىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر توپ قىزلارنىڭ ئىچىدە چېچىنى گەدىنىگە تۈگۈپ، ھەر خىل سۈنئى پەدەز، پاقىراتقۇچ گۈل ھەم قىستۇچلارنى چېچىغا قاداپ ئولتۇراتتى.

بۇ تويدا مىجىن بىلەن سۈپتاي بىر بىرىگە قارىشىپمۇ قويمىدى. پەقەت ھەر ئىككىسى ئوزلىرىنى كۈيوغۇل بىلەن كېلىنگە ھىس قىلىشاتتى ۋە: "بىزگە مۇنداق كۈن قاچان كېلەر" دەپ ئويلىشاتتى.

توي تارقاشقا باشلىدى. مىجىننىڭ مەھەللىسىگە قايتىدىغان سۈپتايدىن بولەك ھىچكىم يوق ئىدى. شۇڭا سۈپتاي بولەك يىگىتلەرنىڭ كوزىگە چېلىقىپ، گۈمان تۇغدۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، ھەمىدىن بۇرۇن كەتتى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن كىچىكرەك بىر جىراغا بېرىپ مۇكۈپ ئولتۇردى.

سۈپتايىنى ئىستەپ تاپالماي كېيىنرەك قايتقان مىجىن كېلىۋېتىپ "راسلا مېنى كۈتمەي كېتىپ قالغاندىمۇ ياكى ئايدىڭدا بىرەرسى-

دەك بولاتتى.

بۇنداق چاغلاردا مەجبۇرىيەتنىڭمۇ سۇپتايىنى سېغىنىپ ھېچ ھالى قالمايتتى. يامغۇر ياققان كۈنلىرىلا "بۇگۈن سۇپتايىنىڭ ئىشى بولمىسا، قايتىپ كېلىشى مۇمكىن. خېلى ۋاقىت بولدى، كەلمەگىلى" دەپ، مەجبۇن تامنىڭ كەينىدىن ياكى تاللىقىنىڭ ئارىسىدىن چوڭ يولغا تەلمۇرۇپ ئۇزاق ـ ئۇزاق قارايتتى. سۇپتاي كەلسە، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خوشاللىغىغا مەجبۇرى ئورتاق بولاتتى. ئىشتىيى تۇتۇلۇپ ئومرىدە كورمىگەن بىر يېڭىلىقنى كورگەندەك ھېس قىلاتتى، ھاياجانلىناتتى.

* * *

1943 ـ يىلنىڭ ياز كۈنلىرى، سۇپىتاي 19 ياشتا ئىدى. ئۇ: "بۇ يىل ئوز ئالدىغا دېخانچىلىق قىلىپ تەلىيىمنى سىناپ باقاي" دېگەن ئوي بىلەن بەش پۇتچە بۇغداي تېرىپ، قوشۇمچە ئاناچە ـ مۇنچە ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ يۇردى. شۇنىڭدىن باشلاپ سۇپتاي مەجبۇن بىلەن بىللە كۈنىگە 3 ـ 2 قېتىم كورۇشىدىغان بولدى. سۇپىتاي ئېتىزدىن ئويغا قايتقاندا، ھەمىشە مەجبۇنىڭ ئىشىگىنىڭ ئالدى بىلەن ئايلىنىپ ئوتەتتى. مەجبۇنمۇ دەل شۇ چاغدا قۇدۇق سۇيى ياكى مۇزدەك دوغاپ تەييارلاپ، سۇپتايىنىڭ كېلىشىگە ئۇلگۇرتۇپ تۇراتتى ۋە بەزىدە: "ئىسسىقلاپ كېتىپسەن سالقىنلىۋالغىن" دەپ سۇ چاچاتتى. سۇپتاي بولسا، ئۇنى بىر پەس غىدىغلاپ قويىاتتى ـ دە، ئۇلار قانداقتۇر سوزلەرنى قىلىشىپ كۈلۈشۈپ كېتەتتى.

كۆتىدىغان ئۇمىدى شۇ ئىدى. لېكىن قىزلىق ھاياسى "مەن سېنىڭ" دېيىشكە يول قويمىدى. پەقەت بىر چىرايلىق نازاكەت كۆلكىسى بىلەن كۆلۈپ قويدى. ئەگەر شۇ تاپتا كۆندۈز بولغان بولسا، مىجىنىڭ ئانارىدەك قىزارغان مەڭزى، ئالۇچىدەك لەۋلىرىنىڭ تېخىمۇ گۈزەللەشكەنلىكىنى سۆيۈپ كورگەن بولاتتى.

ــ مىجىن ۋاقىت ئوتۈپ بارىدۇ، ئەتە مەن سۇ تۇتىمەن. ئاتا-ئاناڭ ئۇخلىغاندىن كېيىن چىق، ئازادە پاراڭلىشىۋالىلى. ساڭا ئېيتىدىغان نۇرغۇن سوزلىرىم بار، ــ دىدى سۆيۈپ، مىجىن كۈلدى ۋە:

ــ كېچىدە قوقمەن.

ــ چىقامامسەن؟

ــ ھە ــ ئە.

ــ راست ئېيتقىنا، چىقامسەن، چىقمامسەن؟

ــ ھە.

ــ مىجىن راستىڭنى ئېيتقىنا، قايسىغا ھەئە؟

ــ ھەممىسىگە.

ــ بولمىسا سېنى غىدىغلايمەن، ــ دىدى سۆيۈپ مىجىنىنى ئوزىگە تارتىپ.

ــ مېنى قويۇۋەت ــ ۋاقىرىۋېتىمەن. ئەتە چىقاي.

ــ راستمۇ؟

ــ راست.

ــ قەسەم ئىچەمسەن؟

نىڭ كورۈپ قېلىشىدىن قورقىۋاتىدىمۇ" دەپ خىيال سۈرۈپ، ئالدىراپ يولنىڭ چېتىدىكى جىراغنى كەلگەندە، ئالدىدىن سۈپتاي چىقىپ كەلدى.

ـــجـــ...، ـــدەپ توختاپ قالدى مەجمۇن ۋە "جېنىم دىمەيمەن" دەپ ئويلىدى، ـــسېنى كېتىپ قالدىمكىن دەپ ئويلىۋىدىم.

سۈپتاينىڭ نەپسى بوغۇلدى، "ھە" دەپلا تۇرۇپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن ئارانلا:

ـــتاڭ ئاتاي دەپ قاپتۇ، قايتامدۇق؟ ـــدىدى.

ـــقايتماي نىمە قىلىمىز، ـــدىدى مەجمۇن مۇلايىم ۋە نازۇك ئاھاڭ بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ، ئىككىسى گەپ قىلىشماي قاتار ماڭدى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن سۈپتاي مەجمۇنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ، ئوزىگە تارتىپ ماڭدى. مەجمۇنىڭ ئىنچىكە بېلىدىن ئوتكەن توك، سۈپتايىنىڭ بېلىگى ئارقىلىق يۈرەك تاردىرىنى تىترىتەتتى.

ـــمەجمۇن؟ ـــدىدى سۈپتاي ئوزىنى توختىتىپ ۋە قەتئى بىر پىكىرگە كېلىپ، ـــسەن مېنىڭ بولامسەن؟ مەن نەمىشقا شۇنچە...، ـــئۇ سوزىنىڭ ئاخىرىنى دىيەلمىدى.

ـــۋىيەي، ئويگە كېلىپ قالدۇقۇ، ـــدىدى مەجمۇن سۈپتايىنىڭ قولىدىن ئاستا بوشانماقچى بولدى.

ـــئېيتقىنا مېنى قىينىمايسەن؟ ـــدىدى سۈپتاي مەجمۇنىڭ قولىنى ئىككى ئالقىنىدا قاتتىق قىسىپ، مەجمۇنىڭمۇ سۈپتايىدىن

نىڭ خۇش پۇراقلىرى كېلەتتى، يىراقتا كېچىلەپ شەھەرگە كېتىۋاتقان ئوتۇنچىنىڭ ھارۋىسى بىر ئاجايىپ مۇڭلۇق غىچىلدايتتى. چاقنىڭ غىچىلدىشىغا تەڭكەش قىلغاندەك قازاقنىڭ ئۇزىمۇ مۇڭلۇق ۋە سوزۇپ ئولەن ئېيتاتتى. ئاندا ـ ساندا "چۇ ـ چۇ" دەيتتى، ئۇشقۇرتاتتى. بىراق ئوكۇز ھارۋا ئېغىر ھەم ئاستا ماڭاتتى.

سۇ توختىغاندىن كېيىن، سۈپتاي بۇ ئېيتىلىۋاتقان ئولەڭگە بىرئاز قۇلاق سالغاندىن كېيىن: "بۇنىڭدىنمۇ قىزنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ، نىمە دېگەن ياخشى ئولەك" دەپ كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ ئويىگە قايتتى.

سۈپتاينىڭ ئويى قاتار كەتكەن خوشنا ئويلەرنىڭ ئەڭ شەرقىدە بولۇپ، ئىشىك دەرىزىسى جەنۇپقا قارايتتى. سۈپتايىنىڭ ئويىنىڭ بۇ تەرىپىدە مىجىنىنىڭ ئويى بولۇپ، ئويىنىڭ بىر تەرىپى كونا چەللە ئېغىل ئىدى. ھازىر مەھەللە ئىچى جىمجىت ئىدى.

يۇرىگى تىپىرلاپ كېتىۋاتقان سۈپتاي "مىجىن مېنى كۇتۇۋا ـ تامدۇ، يا ئۇخلاپ قالدىمۇ"، ـ دەپ ئويلايتتى. تۇنۇگۈن مۇشۇ يولدا مىجىنىنىڭ قولىنى قاتتىق قىسىپ تۇتقاندا، قىزمۇ ئۇنىڭ قولىنى ئاستا قىسىپ قويغان ئىدى، سۈپتاي ئوزىچە پىچىرلايتتى: "مىجىن نىمانچە چىرايلىق قىز، مېنىڭ ھەقىقى يولتۇزۇم ـ دە، نىمە دېگەن ئەقىللىق قىز.....راستلا تۇنۇگۈنكى تويدا ماڭا بىر قېتىممۇ قارىمىدى. بىچارە مېنى كۇتۇۋاتىدۇ، دەپ كەينىمدىن ئالدىرىماي كەلگىنىنى....." سۈپتاي شۇ ئۇزۇك ئوي بىلەن

ـــ قەسەم ئىچەي.

سۇپتاي مىجىنىڭ ۋەدىسىنى ئالغاندىن كېيىن قويۇپ بەردى. ئۇ سۇپتايدىن بۇرۇن ئويغە كەتتى.

سۇپتاي ئويغە كىرىپ، خىيال ئارىلاش ئۇخلاپ قالدى. ئاي تاغ كەينىگە موكمەكتە ئىدى.

سۇپتاي يېتىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن تاڭ ئاتتى. سۇپتايغا كۇن كەينىگە كېتىپ بارغاندەك بىلىنىدى. ئۇ ھەممىدىن جىق ئىشلىگەندەك قىلاتتى، لېكىن كۇن پاتمايتتى. ناھايىتى تەسلىكتە كۇننى كەچ قىلغان سۇپتاينىڭ ھازىر ئىككى تۇرلۇك خوشاللىغى بار ئىدى: بىرسى، مىجىن بىلەن كورۇشۇش؛ ئىككىنچىسى، ئومرىدە بىرىنچى قېتىم ئوزى قىلغان دىخانچىلىقنىڭ مەھسۇلاتى بولغان بۇغدايغا ئىككىنچى قېتىم سۇ تۇتۇش ئىدى. بۇ بۇغدايىنى بىر قېتىم سۇغاردىم. يەنە بويى بىر غېرىچلا، "مەن ئوغرىلىق قىلغان كېچىسى ئايدىڭ بولدى دىگەندەك"، "مەن دىخانچىلىق قىلغان يىلى ئەجەپمۇ قۇرغاقچىلىق بولىدىغۇ" دەپ ئېتىزىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا يۇگۇرەيتتى. لېكىن، سۇ ھېچ ئىلگىرى ئاقمايتتى.

مانا تۇن يېرىمىدىن ئاشتى. سۇنىڭ نوۋىتىمۇ تۇگەپ، ئېقىۋاتقان سۇ بىر دەمدىلا چىپچىدە توختىدى.

قاغجىراۋاتقان ئېتىزلارغا ئاپپاق نۇرلىرىنى چېچىۋاتقان ئاي تۇن يېرىمىدىن ئوتكەنلىگىدىن دېرەك بەرمەكتە ئىدى. شىمالدىكى تارباغاتاي تاغلىرىدىن لەرزان ئۇچقان شامال بىلەن يايلاق-

قىلمايمەن. مەن ئاتا-ئانامنىڭ يالغۇزى. شۇڭا ئۇلار مېنىڭ سوزۇمگە كونىدۇ، ــ دىدى سۈپتاي، ئۇ مجننى باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى.

بىرئاز سۈكوتتىن كېيىن مجننىڭ كوز ياشلىرى توختاپ، ئادەتتىكى خۇش خۇي كەيپىياتى ئەكسىگە كەلدى. بۇ سۈپتايغا بولغان ئىشەنچسىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

ــ مجنن؟ ــ دىدى سۈپتاي تىترىگەن ئۈن بىلەن.

ــ ھە، ــ دىدى مجنن سۈپتاينىڭ نىمە دېيىشىنى بىلگۈسى كېلىپ.

ــ ئاخىر سەن مېنىڭ ھە.....؟

ــ قورقمەن..... ــ دىدى مجنن نىمە دېيىشنى بىلمەي. ئۇ سۈپتاينىڭ ئىسسىق قۇچىغىدا سىمايىتەك لىغىلدايتتى. مانا باش توخۇمۇ چىللىدى. سۈپتاينىڭ كوكرىگىدىن بوشانغان مجنن "تەنتەك" دىدى-دە، ئويىگە كىرىپ كەتتى.

2

سۈپتاي بىلەن مجننىڭ مۇھەببتى سۈپتاينىڭ ئانىسىنىڭ كوزىگە چېلىققىنىدا ئۇ: "قېرىغىنىمدا مۇنداق ياخشى كېلىنگە ئىگە بولسام نىمە ئارمان"، ــ دەپ قويياتتى. لېكىن سۈپتاي بىلەن مجنىمۇ بۇ گۈزەل ئارزۇلىرىنى ئاتا-ئانىلىرىغا دېمىدى. بۇ ھەقتە پەقەت شۇلاردىن گەپ چىقىشنى كۈتۈپ يۈردى. دەل

مەنزىلگە كەلدى ـ دە، "مەن كەلدىم" دېگەندەك، كەتمەننى گۈرس قىلىپ يەرگە قويدى. شۇ ۋاقىتتا قاراپ تۇرغان مىجىنمۇ ئويدىن ئاستا چىقىپ، سۈپتايغا چالما ئاتتى ـ دە، ھىلىقى ئېغىلغا قۇيۇندەك كىرىپ كەتتى.

ـــ مىجىن، سېنى ئۇخلاپ قالدىمىكىن دېۋىدىم، ـــ دېدى سۈپتاي يوپۇرماقتەك تىترەپ تۇرغان مىجىنگە يېقىنلاپ. مىجىن سوز قىلالمىدى. ئاز سۈكۈتتىن كېيىن سۈپتاي مىجىننى ئوزىگە تارتتى ۋە كەك باغرىغا باستى. مىجىننىڭمۇ نازۇك بىلەكلىرى سۈپتايىنىڭ بوينىغا ھەشقىپىچەكتەك يوگۈلۈپ كەتتى. لېكىن مىجىن نىمىندۇر ئويلىسا كېرەك، كوزلىرىدە شەبنەمدەك ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى. سۈپتاي بولسا، ئۇنى بىلمەيتتى. پەقەت ئۇنىڭ لۈى قىزنىڭ ئالۇچىدەك لۈنگە، مەڭزىگە تەكرار تېگىپ تۇراتتى.

ـــ مىجىن، ساڭا نىمە بولدى؟ نىمشقا يىغلايسەن؟ ـــ دېدى سۈپتاي مىجىننىڭ يېشىنىڭ تېمىۋاتقىنىنى بىلگەندىن كېيىن.

ـــ ئوزەم، ئوزەمۇ بىلەلمەي قالدىم.

ـــ مىجىن، مەن ئويۇڭگە ئەلچى كىرگوزىمەن.

ـــ تاڭ، كوزۇم يەتمەيدۇ. بەربىر بەختىم يوق، داداڭ بىلەن ئاپاڭ سېنىڭ كىچىك ئاپاڭنىڭ قىزى چەرپىنىنى ساڭا لايىق كورۇپ يۇرىدىغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى مىجىن تېخىمۇ ئوكسۇپ.

ـــ ياق ئەندىشە قىلما، مېنىڭ ئېيتقىنىم ئېيتقان. ئىككى سوز

تاپامدۇق. شۇ ۋاقىتتا خۇدانىڭ ئۇرغىنى ئەمەسمۇ؟ تۇغمەس دەرت - ئەلەم بىلەن ئولىمزغۇ. كوزىمزنىڭ ئوچۇغىدا يالغۇز ئوغلىمزنى ئويلەپ، بىر كۈن بولسىمۇ تۇرمۇشىنىڭ قىزىغىنى كورىلى، بىزمۇ ئاتا - ئانىلىق قەرزدىن قۇتۇلىلى، — دېدى كەچكى جىن چىراقىنىڭ نۇرىدا بېشىنى قاشلاپ.

— شۇنى دېمەملا، مىجىنمۇ بويىغا يەتتى. ئۇزىمۇ ئىشچان، پىششىق قىز بوپتۇ. بىزدەك كەمبەغەللەرگە لايىق بالا، — دېدى گېنە مومای.

— قېرىغاندا ئالجۇاتامسەن!؟ — دېدى غۇمسەن بوۋاي گېنە مومايغا زەردە بىلەن.

— ئالجىپ نېمە قىلدىم؟

— ئالجىمساڭ نېمە؟ سۇپىتايغا كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزى تۇرسا، سەن مىجىن - مىجىن دەپ ئۇنىڭغا يېپىشقىنىڭ نېمىسى! مىجىن ئوغلۇڭغا ياراىسمۇ ماڭا ياراىمايدۇ، سەن كەينىڭنى ئويلان! مىجىنىڭ ئائىلىسىمۇ ساڭا ئوخشاشلا ھاۋشۇشقا ئىتى يوق كەمبەغەل، ئەگەر سەن بىلەن مەن ئولگەنىدە، مىجىنىڭ ئاتا - ئانىسى بىزنىڭ نەزىر - چىرىغىمىز ئۇچۇن سۇپتايغا ياردەم قىلمدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ ھەتتا كويدۇرۇشكە قەغەزمۇ ياردەم قىلالمايدۇ. ئوغلۇڭغا سىگىلىڭنىڭ قىزىنى ئېلىپ بەرسەڭ: بىرىنچىدىن تۇققانچىلىغى، ئىككىنچىدىن، قۇدىلىق تەرەپتىن بىزگە ھەرنىمە بولسا ياردەم قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھال - ئوقتى بولسا ياخشى، — دېدى غۇمسەن بوۋاي.

شۇ مەزگىللەردە غۇلجىدىن ئالتە ئوغرى چىقتى دېگەن خەۋەر تارقىلىپ، چوچەكتىكى گومىنداڭچىلارمۇ بىسەرەمجان بولماقتا ئىدى. گۇمان قىلغان كىشىلىرىنى قاماپ، دەھشەتلىك ئۇسۇللار بىلەن قىيناتتى. داغۇرلار بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن "تۆڭگان ئۇرۇشى بولغاندا، شۇ خەق بىزنى بىسەرەمجان قىلغان ئىدى. ئۇيغۇرلارمۇ شۇ دىندىكى خەقلەر، ئۇلاردىن نېمە ۋاپا كەلسۇن. ئەمدى قىيامەت دېگەن شۇ" دېيىشىپ، كەچقۇرۇنلىرى پىچىرلىشىپ، "مەخپى" سوزلىشەتتى. بىراق "باللىق ئويىنىڭ ئوغرىلىغى ياتمايدۇ" دېگەندەك، زېرىككەن شوخ داغۇر باللىرى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئاللىقاچان ئەتراپقا يېيىۋەتتى. ھەتتا تال چۈشقىنى ئات قىلىپ، سۈپۈرگە، كوسەيلەرنى قورال قىلىپ "ئالتە ئوغرى"نى دوراپ، ۋاقىرىشىپ، جاقىرىشىپ قويۇاتتى.

"ھەي شۇم خەۋەرچىلەر" دەپ ئاتا-ئانىلار بۇ باللىرىنىڭ قۇلاقلىرىنى قانچە تارتىپ، قانچە سوزسىمۇ، لېكىن بۇ خەۋەر ھەممە ياققا كېتىپ بولدى.

ئاردىدىن بىرقانچە ئاي ئوتكەندىن كېيىن "غۇلجا ئازات قىلىندى" دېگەن خەۋەر تارقالدى. مانا شۇ كۈنلەردە سۈپتايىنىڭ دادىسى خوتۇنىغا:

—ھوي ئانىسى، بىز بولساق قېرىپ قالدۇق. شۇنچە يېشىمىزغا قەدەر بىرمۇ نەۋرە كۆرەلمىدۇق. زامان بولسا بۇندىق بولۇۋاتىدۇ. كىم بىلىدۇ، يامانىنى ئېيتماي، ياخشى يوق دېگەندەك قاڭقىپ يۈرگەن ئوقنىڭ بىرەرسىگە دۇچكېلىپ قازا

ياشلىق" دەپ ئوز ئوزىنى كايىتتى، كوزلىرى قاراڭغۇلىشاتتى. بىر ئازدىن كېيىن "ئۇخلاڭ بالام!" دېگەن ئانىسىنىڭ ئۇنى ئاڭلاندى. سۇپتاي شۇ كېچە كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزدى. ئىلاج قانچە؟ كىچىگىدىن شۇنداق تەربىيە ئېلىپ ئادەتلەنگەن سۇپتاي ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمىسە گۇناكار بولىدۇ. ئەگەر سۇپتاي ئاتىسىنىڭ دېگىنىنى قىلمىسا، جاھىل بوۋاي ئەلۋەتتە ئولۇۋالىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، سۇپتاي ئىلاجىنىڭ يوقلۇغىدىن كېچىك ئانىسىنىڭ قىزى چەرپىنگە ئويلىنىدىغان بولدى.

* * *

سۇپتاينىڭ چەرپىنگە ئويلىنىدىغانلىغىنى ئاڭلىغان مىجىن لەسسىدە بولۇپ كەتتى ۋە كېچە-كۇندۇز خىيال قىلىدىغان بولدى. مىجىن ھەر قاچان ئىشىك ئالدىدىن سۇپتاي ئوتكەندە ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ چۈشىنىپ بولماس غەلىتى خىياللارغا چوكەتتى: "بىلمەن، بىلمەن، مېنىڭ گۇمانىم توغرا چىقتى. بىراق، سۇپتايدا گۇنا يوق. ئۇنىڭمۇ مېنىڭدىن ئايرىلغۇسى يوق. ئەنە، بىچارە، بېشىنى ساڭگىلىتىپ غەم بىلەن گۇناكار دەك كېتىپ بارىدۇ"، ــ دەپ ئويلايتتى.

سۇپتاي مىجىنگە ئوخشاش كېچە-كۇندۇز خىيال قىلىدىغان بولدى ۋە ھەر ئىككىسىنىڭ يۈرىگىدە ئوچمەس مۇھەببەتنىڭ ئىزىلا قالدى. سۇپتاي: "يا خۇدا. مېنىڭدىن باشقا دەرتمەن بەندەڭ بارمىدۇ"، ــ دەيتتى.

گېنه موماي گەپ-سوز قىلالمىدى. ئوغلىنىڭ مەجنۇنگە مەيلى بارلىغىنى ئېيتىپ، بوۋاينى كوندۇرۇشكە ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بوۋاينىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بوشىشىپ قالدى.

ــ ئاڭلىسام، ــ دىدى غۇمسەن بىر كۈنى ئوغلىغا نەسىھەت قىلماقچى بولۇپ، ــ ئاناڭغا مەجنۇنى ئالمەن دېگۈدەكسەن. بۇ نىيىتىڭدىن يان، سەن تېخى ياش. ھەچنىمە بىلمەيسەن، ئەگەر بىز ئولۇپ قالساق، داداڭنىڭ مېھنىتىگە، ئاناڭنىڭ ئاق سۈتىگە يارىشا، بىزگە قەغەز كويدۇرۇشۇڭ، نەزىر-چىراق قىلىش قەرزىڭنى ئادا قىلىشىڭ كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ياردەم كېرەك. شۇ ياردەمنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كىچىك ئاپاڭنىڭ قىزىغا ئويلەن. كىچىك ئاپاڭ بىلەن بىز سوزلىشىپ قويغان. ئەگەر قېرى داداڭنىڭ گېپىگە كىرمىسەڭ، مېنىڭمۇ سەندەك ئوغلۇم يوق، ئوزەمنى ئاغامچىغا ئاسمەن-دە، ئولىمەن ۋەسالام.

بۇ سوزنى ئاڭلىغان سۈپتاينىڭ يۈرىگى پوكۈلداپ، ئۈستىدىن بىر چېلەك سوغاق سۇ قۇيغاندەك تىترەپ كەتتى. ئەس-ھۇشىنى يوقتىپ، ئورىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، تاشقىرىغا چىقتى. ئاسمانىنىڭ قاپ-قاراڭغۇ سىرلىق پەردىسىدە، كوزىگ مەجنۇنىڭ مۇلايىم جىلمىيىپ تۇرغان قىياپىتى چاقماقتەك ۋال-ۋۇل كورۇنگەندەك بولاتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئوزىنى ئىككى سوزلۈك، ئەڭ پەس ئادەمەن دەپ ھىس قىلاتتى. "ئىست، مۇنداق

ـــبۇ يەردە تۇرسائىلار سىلەرگە تېخىمۇ ئېغىرچىلىق چۈشىدۇ. بىر نان بولسىمۇ تەڭ بولۇشۇپ يەپ، تىرىكچىلىك قىلايلى، مېنىڭ يېنىمغا كوچۇپ بېرىڭلار، ـــ دېدى مەجنۇنىڭ تاغىسى.

بۇ پىكىرنى توغرا تاپقان مەجنۇن بىلەن ئانىسى ئۈششاق باللىرى بىلەن تاغىسىنىڭ يېزىسىغا كوچۇپ كەتتى.

* * *

چەرپىن مەجنۇنگە نىسبەتەن چىرايلىقمۇ ئەمەس، سەتمۇ ئەمەس، ھەر ھالدا بىرەر يىگىتنى ئۆزىگە جەلپ قىلالىغۇدەك، لېكىن گالدا-گۈلدۈگىراق قىز ئىدى.

چەرپىن يىگىتلەرنىڭ ئالدىدا "ئوچۇق چىراي بولىمەن" دەپ تولاراق كۈلەتتى. شۇڭا ئۇنى ئىرادىلىك، يا ئىرادىسىز دېيىشكە كوز يەتمەيتتى. ئەمما ئۇنىڭ سۈپتايغا بولغان مۇھەببىتىنى بوش دېيىشكە بولمايتتى.

چەرپىننىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ سۈپتاينى "كەلگۈسىدە ئوبدان ئادەم بولىدۇ"، ـــ دەپ قىزىنى سۈپتايىنىڭ مال-دۇنيالىرى بولمىغىنىغا قارىماي، غەيرەتلىك، ئەقىللىق، ئىشچان خۇسۇسىيىتىگە قاراپ كۈيوغۇل قىلماقچى بولدى.

مانا، چەرپىننىڭمۇ مەقسىدى تۈيۇقسىزدىن ھەل قىلىنىپ ئەڭ بەختلىك قىزلاردىن بىرى بولدى.

چەرپىنگە قۇدا چۈشۈپ، توت ئايدىن كېيىن بۇ ئويگە سۈپتاي ئىككى قېتىم كېلىپ كەتتى. لېكىن دەسلەپكى مەزگىل-

ـــ مەجنۇن، ـــ دېدى سۇپىتاي بىر كۈنى، ـــ رەنجىمە، مەن قانداق قىلسەمەن، ھېچ ئىلاجىم يوق، ـــ..... سېنى قانداق ئۇنتۇمەن.

ـــ كېرەك يوق، بىز شۇنداق تەلەيسىز ئادەملەر ئىكەنمىز، ـــ دېدى مەجنۇن يۈرەك باغرى كويگەنلىگنى ئىپادىلەپ.

سۇپىتاي بىرقانچە ۋاقىتتىن بېرى مەجنۇن بىلەن كورۇشۇشكە پېتىنالماي قىينالدى. كورۇشەي دېسە، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاتاپ قويغىنى كاشىلا قىلاتتى. ئاندا ـ ساندا مەجنۇنى كورۇپ قالسا، يۈرەك باغرى ئېزىلىپ مەجنۇنگە ئېچىنىپ ھەسرەتلىنەتتى. "ياق، مەن بۇ يەردە تۇرۇۋەرسەم مەجنۇنى بىر كورگەندە بىر، ئىككى كورگەندە ئىككى ھەسرەت چېكىپ، بىرەر كېسەلگە گىرىپتار بولۇشۇم مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن نېرىراق جايدا ئىش قىلىپ، ئاز بولسىمۇ ئۇنى خىيالىمدىن چىقىراي" دېگەنىنى ئويلىدى سۇپىتاي.

شۇنىڭ بىلەن سۇپىتاي شەھەرگە ئىش ئىزلەپ كەتتى. سۇپىتاي شەھەرگە كېلىپ دەسلۇدە بايلارنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدىدى، قارلىرىنى كۆرىدى. كېيىنچە ھاراق، پۇڭا زاۋۇتلىرىدا ئايلىقمۇ ئىشلىدى. سۇپىتاي كېتىپ بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن مەجنۇنىڭ ئاتىسى ئېغىر كېسەل بولۇپ ۋاپات بولدى. مەجنۇنىڭ ئائىلىسىگە تېخىمۇ نامراتچىلىق چۈشتى. مەجنۇنىڭ ئانىسى ئېرىنىڭ ئولۇمى ئۈچۈن نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالدى، بالا ـ چاقىلار كىيىمسىز، ئاچ ـ يالىڭاچ قالدى.

مەس ئۇرۇپ، جازالىمايدىكەن. كىم يامان ئىش قىلسا، ئۇنىڭ جازىسىنى بېرىدىكەن. بىز، زامانى ئاخىر بولىدۇ، دەپ قورققان ئىدۇق. شۇنداق ئادەمچىلىكى ياخشى چېرىك بولمەن دىسەڭ بوپتۇ. ئىشقىلىپ، بىزنىڭ ۋە ئۇزەڭنىڭ دوست-دۇشمەنلىرىڭ ئالدىدا بىزنى يەرگە قارىتاماي ياخشى ئادەم بولۇپ چىق، بىراقتا چەرپىنى بىلىلە ئېلىپ كەت. چېرىكلەرنىڭ ئىچىدە ئايالالارمۇ بار ئىكەن، ــ دېيىشتى.

ــ ئارمىيە ئويلىنىشكە رۇخسەت قىلمايدىكەن، ــ دېدى سۇپتاي بانا ئىزلەپ.

ــ بولمىسا تويۇڭلارنى قىلىۋېتىلى، كېلىن قولىمىزدا تۇرىۋېرىدۇ. بىز بىرەر جاھاندارچىلىق قىلىپ جان باقارمىز.

سۇپتاي توي قىلىشقا ئىلاجسىز مەجبۇر بولدى. بىر ھەپتە-دىن كېيىن توي بولدى. كۇيوغۇل ئادەت بويىچە 30 جىڭ ھاراقنىڭ ئۈستىگە يەنە 15 جىڭ ھاراق قوشۇپ ئاپاردى. تويغا قىز تەرەپنىڭ تۇققانلىرى، خولۇم-خوشنىلىرى؛ يىگىت تەرەپ-تىن ئون نەچچە كىشى قۇدا بولۇپ قاتناشتى. بۇ بىرىنچى قېتىم قىز تەرەپتە بولۇۋاتقان توي بولۇپ، ئىككىنچى قېتىم توي يىگىت تەرەپتە بولماقچى ئىدى. بىراق توي ئاددىراق كېتىۋاتاتتى.

تويغا ئەتىگەندىن باشلاپ كىشىلەر كېلىشكە باشلىدى. چەر-پىن بولسا، بىر توپ قىز-چوكانلار بىلەن خوشنا ئويگە كېتىشتى. ئۇ ئويدە تەجرىبىسى بار چوكانلار قىزنىڭ چېچىنى ئېلىپ،

لەردە سۈپىتاي چەرپىنىگە بولغان مۇھەببىتىنى تولۇق ئىزھار قىلىپ كېتەلمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، قىز بىلەن ئوغۇل تەرەپ-تىكى ئاتا-ئانىلىرى ئۇچ ئايدىن كېيىن مەسلىھەت بويىچە ئىككى ياشىنىڭ تويىنى قىلىدىغان بولدى. بۇ چاغ بۇغداي پىشىپ، دېخانلار ئۇ يەر-بۇ يەردە خامان تېپىپ، كوكۇللىرى توقلىشىپ قالغان ۋاقىت ئىدى. مەجبن بولسا، تاغىسىنىڭ يېنىدا خەقلەرنىڭ ياتلىق قىلماقچى بولغان قىزلىرىنىڭ كىيىمىنى تىكىپ، داڭ چىقىرىۋاتاتتى. كىشىلەر ئۇنى "ئۇستا ماشىنچى"، — دېيىشەتتى.

سۈپىتاي قىش-ياز ئىشلەپ گالىدىن ئاشقانىغا بىر تايچاق سېتىۋېلىپ ئادەت بويىچە كىچىك ئانىسىغا بەردى ۋە توي ئۇچۇن ئوتتۇز جىڭ هاراقنىمۇ ئالدىدىن هازىرلىدى. تۇققان-چىلىغى ئۇچۇن كىچىك ئانىسىمۇ ئانچە قىستاپ تۇرمايلا، سۈپتاينىڭ توي قىلىشىنى ئالدىراتتى. ئەمما سۈپىتاي توي ئۇچۇن ئالدىرىمايتتى. مانا شۇ كۇنلەردە مىللى ئارمىيە چوچەك-نىمۇ ئازات قىلىدى. خەلق ئۇستىگە چىقىۋالغان، قىلىچىدىن قان تامىدىغان گومىنداڭچىلار تېرى-پېرەڭ بولۇپ قاچتى. چوچەكنىڭ ياشلىرى بولسا، گومىنداڭچىلارغا قارشى تۇزۇلگەن هەربى قوشۇنغا كىرىشكە باشلىدى. شۇ قاتاردا سۈپىتايمۇ مىللى ئارمىيىگە كىرىش ئۇچۇن ئۇزىنى تىزىملاتتى ۋە بۇ ئۇلۇغ ئىشنى ئانىسىغا مەلۇم قىلدى.

— بالام، بۇ يېڭى كەلگەن چېرىكلەر ئادەمنى كەلسە-كەل-

كه ـ تاماشا قىلىشتى. كەيپى تارقىمغان بوۋاي ـ مومايلار ياش ـ لارنىڭ تاماشىسىنى كورۈپ تۇگىمەس پاراڭغا چۈشتى. تاڭ راسا ئاتقاندىن كېيىن، سۈپتاي ھەممىدىن بۇرۇن كېلىننىڭ كېلىۋاتقان خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئويغە قايتتى. قىز ئالدى بىلەن خۇداغا ئىبادەت قىلىپ، ئاندىن ئاتا ـ ئانىلىرىغا تازىم قىلىپ بىرئاز يىغا ـ زارىدىن كېيىن يولغا راۋان بولدى.

5 ـ 4 ھارۋا بىلەن قىز تەرەپنىڭ ئەر ۋە ئايال قۇدىلىرى چۈش مەزگىلىدە سۈپتاينىڭ ئويغە يېتىپ كەلدى. ئادەت بويىچە كېلىننىڭلا ھارۋىسىنى تامنى ئايلاندۇرۇپ ھويلىغا كىرگۈزدى. قىز بىلەن كۈيوغۇل خۇداغا ئىبادەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاتا ـ ئانىلىرىغا، قۇدىلارغا تازىم قىلىپ نىكا بىلەن تۇرمۇشنىڭ باشلانغانلىغىنى بىلدۈرۈشتى. يەنە ئادەت بويىچە قىز تەرەپنىڭ قۇدىلىرى، تۇققانلىرى ھاراق ئىچىشىپ، 6 ـ 5 خىل سەي بىلەن گاڭچەننى يەپ كەچ قايتىشتى.

* * *

ـــ خوش بالام! خۇدايىمغا ئامانەت! ـــ دېيىشتى سۈپتاينىڭ ئاتا ـ ئانىسى خوشلاشقىنى كەلگىنىدە، ـــ ئومرۇڭ ئۇزۇن بولسۇن. دۇشمەنلىرىڭ ئالدىڭدا تىز پۈكسۇن. سېنى ئۇرۇشقا بارماسمەكىن دەپ ئويلىغان ئىدۇق. بىراق كېتىپ باردىڭ. ئاق يوللۇق بول، خۇداغا ھەمىشە ئىبادەت قىلىشنى ئۇنتۇما، ـــ دېيىشىپ بوۋاي ـ مومايلار سۈپتاينى نوۋەت بىلەن سۈيۈشتى. بۇ سۈيۈشتە، پەقەت چەرپىنلا يوق بولۇپ، ئۇ ئويىنىڭ ئىچىدە

ئۇزىنىڭ بېشىدىن ئوتكەن تەجرىبىلىرىنى ئۇگەتمەكتە ئىدى.

ئەر ۋە ئايال قۇدىلار ئايرىم-ئايرىم ئولتۇرۇپ، ھەر خىل سەيلەر بىلەن ھاراق ئىچىشىپ، سەل كەيپ بولۇشقا باشلىدى. قىز تەرەپنىڭ بىرمۇنچە كىشىلىرى مەس بولۇپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسۇل ئويناپ كوكۇل ئاچماقتا. بىرمۇنچىلىرى كەيپىچىلىك بىلەن كۇيوغۇلىنى بوزەك قىلىپ ئوزلىرىگە باش قويغۇزماقتا. ھاراق ئىچىشىپ كوكۇللىرىنى كوتەرگەن مېھمانلار ۋە قۇدىلار كۇننىمۇ كەچ قىلىپ، ئەتە قىزنى كۇيوغۇلىنىڭ ئويىگە يەتكۇزۇشكە ۋەدە قىلىپ تارقاشتى.

كەچ بولدى. نوۋەت خوشنا ئويىدىن كەچكىچە چىقمىغان قىز-چوكانلارغا كېلىپ، ئۇلارمۇ ھارغان ھالدا يېيىشكە كىرىشتى. يىگىت بىلەن قىزنى ئايرىم ئولتۇرغۇزدى. داغۇلارنىڭ قائىدىسى بويىچە يىگىت بىلەن قىزغا قويىنىڭ يانپىشىنى داستىخانغا سالدى. يەكىلەر تاتىنچاق يىگىت بىلەن قىزنى يېقىن ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلىپ چاخچاق قىلاتتى. قۇۋراق قىزلار يىگىت بىلەن قىزنىڭ ھەركىتىگە سەپسېلىپ تەجرىبە ئېلىشقا كىرىشەتتى.

"ۋاي خۇدايىم، ماڭا ئاشۇنداق كۇنلەر كېلىدىغان بولسا، ئولسەممۇ چەرپىنگە ئوخشاش چېكە چېچىمنى ئېلىكلار، دەپ تۇتۇپ بەرمەسمەن. بىرئاز بولسىمۇ يىغلاپ قويمايدۇ-يا" — دېيىشەتتى قىزلار ئوزئارا پىچىرلىشىپ.

بىرئازدىن كېيىن قىز-يىگىتلەر كېلىپ تاكۇ ئاتقىچە كۇل-

داغۇرنىڭ قارىياغاچ، تېرەك، كىلىون، سۈۋادان ۋە ھەر خىل دەرەخلەردىن كوكەرتكەن بېغى سوزۇلۇپ ياتاتتى. سۈپتاي شۇ باغنى بويلاپ ئوز يېزىسىنىڭ چېگرىسىدىن ئوتكىچە بېشىنى سېلىپ ئاستا ماڭدى. لېكىن سېمىز ئات تامنىڭ ئىچىدىن بىر نەرسىنىڭ قېلىن كەندىر، ئوت-چوپلەرنى سىلكىتىپ، ئۇنىڭ ئارىسىدىن ھاسىراپ، ئوزى بىلەن تەڭ كېلىۋاتقانلىغىنى بىلىپ پوشقۇراتتى، قولاقلىرىنى دىڭگايتىپ سۈپتاينىڭ كوچلوك قولىدىن تىزگىنىنى ئېلىپ قاچالماي كېلەتتى. سۈپتاي بولسا بوينىنى سوزۇپ باغ ئىچىگە قارىماقچى بولدى. ئەمما ئىگىز تام ئۇنى توراپ قويىاتتى. سۈپتاي شۇنداق مېڭىپ تامنىڭ تۇگەش يېرىگە كەلگەندە، ئات تۇيۇقسىزدىن ئۇركوپ كېتىپ سۈپتاينى سول تەرەپكە تاشلۇۋەتتى. بىراق چولۇۋر سۈپتاينىڭ قولىدا قالدى. تامنىڭ ئۇ تەرىپىدىن چىقىپ، ئاتنى تۇيۇقسىز ئۇركوتكەن "گۇناكار" مىجىن يۇگۇروپ كېلىپ سۈپتاينىڭ توپىسىنى قاققىلى تۇردى.

ــ ھوي، مىجىن سەن ئىكەنسەنغۇ، ياخشىمۇ سەن؟ ــ دېدى سۈپتاي كەينىگە قاراپ، كورمىگىلى ئۇزۇن بولغان مىجىننى كوروپ، يۇرەك-باغرى ئېزىلىپ.

ــ ياخشى، ئوزەڭچۇ؟ مېنى تاشلۇۋەتسەڭمۇ كېتىدىغانلىغىڭنى ئاڭلاپ چىداپ تۇرالمىدىم. سەن بىلەن خوشلىشىش ئۈچۈن باغ ئارىلاپ كىشىلەردىن يوشۇرۇنچە كەلدىم. خوش بول! ساق-سالامەت قايتىپ كېلىپ، چەرپىن بىلەن بەختلىك بول! ــ دېدى مىجىن قوللىرى، بەدەنلىرى تىترىگەنلىكتىن،

دەرىزىدىن ماراپ تۇراتتى. چۈنكى، ئۇ، يېڭى چۈشكەن كېلىن بولغاچقا قېينانا-قېينىتىسىدىن ۋە سۈپتاينىڭ دوستلىرىدىن خىجىل بولۇپ سىرتقا چىقالماي تۇراتتى. لېكىن ئۇنىڭ كوز-لىرىدىن ئوت چاقناپ، يۈمغاندا قارا، قىسقا كىرپىكلىرى بويلاپ ياش تامچىلىرى ئېقىپ تۇراتتى. كوتىرىلگەن كوكسىگە ئىككى قولىنى قويۇپ ئاستا ئوكسۇپ يىغلايتتى.

— خەير سۈپتاي، ئاق يوللۇق بول!

— خەير ئەمىسە، بىزنى ئۇنتۇما! — دىگەن سوزلەر ھەر تەرەپتىن يېغىپ تۇراتتى.

— خوپ، سىلەرنى ھىچقاچان ئۇنتۇمايمەن، — دىدى سۈپتاي كېتىشكە تەييارلىنىپ، سۈپتاي ئاتقا مىندى-دە، مېڭىپ كەتتى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن كەينىگە قارىدى. ئوزىنى ئۇزاتقىلى چىققان بىر توپ كىشىلەر كېتىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىدا چەرپىنىڭ قاراپ تۇرغىنىنى كوردى ۋە سۈپتاينىڭ خىيالىغا: "ئومۇرۋايەت سېنى ئۇنتۇمايمەن، مەيلى ئون يىل كەتسەڭمۇ سېنى كۈتىمەن" دەپ ئاخشام لەززەتلىك خوشلىشىشلاردا چەرپىنىڭ ئېيتقان سوزلىرىنى ئەسلىدى-دە، بىر تۇرلۈك روھلانغان ھالدا "ئويگە كىرىپ كەت!" دىگەن ئىشارىنى قىلدى. ئەمما چەرپىن سۈپتاي-نىڭ باغدىن ئايرىلىپ قارىسى يوقالغىچە قول سىلكىتىپ قاراپ قالدى.

چوڭ يولغا قوشۇلدىغان يەردە، يولنىڭ سول چېتىدە 3-2 كىلومېتىرغا يېقىن سوزۇلغان ئاسۇباي دىگەن باي

لېكىن ئۇنىڭدىن ئاتا-ئانىسىغا ھەم چەرپىنگە بىر پارچىمۇ خەت كەلمىدى. بەلكىم ئۇ: "ئۇرۇشتىن كېيىن ئۆتۈك بىلەن قايتىسامىلا بولىدىغۇ، ئەگەر خەت يازسام، ئۇلار مېنى سېغىنىپ ئاۋارە بولىدۇ" دەپمۇ ئويلىغان بولۇشى مۇمكىن، ئەمما چەرپىن سۈپتاي كېتىپ بىر يىل ئاران چىداپ تۇردى. ئېرىدىن خەت-خەۋەر ئالالمىغاندىن كېيىن ئوزى بىلگەن سەنمىگە دەسسەپ يۇردى. ئۇ بەزىدە ئوزىنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئويىگە بېرىپ، 4-3 ئايلاپ يېتىپ كېلەتتى. ئۇ ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئۇ يەردە نىمە قىلىپ يۇرگەنلىگىنى ھېچكىم بىلمەيتتى ھەم تەكشۈرمەيتتى.

بىر كۈنى چەرپىن تاماشىسىنى تۈگىتىپ، ياشلىق خۇمارىنى بېسىپ، ئويىگە قايتىپ كەلگەندە، ئۇنى سېغىنغان قېينانىسى:

—قىزىم، بىزنى شۇنچىۋالامۇ تاشلاپ كېتەمسەن؟—دېدى ئانىلىق مېھرى بىلەن.

—قاچانغىچە سىلەرنىڭ قازان-قومۇچۇڭلارغا قۇل بولۇپ يۈرىمەن،—دېدى چەرپىن ۋە ئىچىدە: "كۈنۈم مۇشۇ قاقۋاشلار-نىڭ چېيىنى قاينىتىش بىلەن ئوتۇپ كېتىپ باردۇ" دەپ ئويلىدى.

—بوپتۇ قىزىم—دېدى گېنە momay كېلىندىن ئېغىر سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ۋە ئاستا بېغدىكى كوكتاتلىرىنى ئوتىغىلى چىقىپ كەتتى.

بوۋاي بىلەن momay كېلىنىدىن شۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئۇنى ئىزلەپمۇ يۇرمەيدىغان بولدى ۋە ھەر كۈنى كەچتە

كوكسمۇ بىللە تىترەپ، قانداقتۇ بىر ئوكۇشسىز ھالەتتە سۆپە-تايغا بىر ياغلىق، تاماكا خالتىسى سۇندى، ــ مانى ئال، مېنىڭ يوللۇغۇم بولسۇن.

ــ مەن سېنى ئەتەي تاشلىدىممۇ؟ ــ دېدى سۆپتاي، خىجىل بولۇپ.

ــ ياق ئۇزەمچىلا دەپ قويغان ئىدىم. مەن بىلىمەن، ــ دېدى مىجىن ئىختىيارسىز ئاققان ياشلىرىنى سۇرتۇپ تۇرۇپ.

قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا جېنىدىن ئەلا كورگەن گۈلى، مەھبۇبىسى مىجىنىنى كورگەن سۆپتاي، مىجىنىڭ يولۇغىنى ئالدى ــ دە، ئۇزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىنىڭ بىر قىسمىنى خىيالىغا كەلتۈردى ۋە مىجىنىڭ قولىنى قاتتىق قىسىپ، ئۇزىنى يوقاتقان ھالدا ئاتقا سەكرەپ مىنىپ:

ــ خەير مىجىن خوش بول! ــ دېدى.

ــ خوش ــ خوش، راستلا، بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرغىنىمىزنى بىر كىم كورسە، سەت بولار، خەير ــ خوش!

سۆپتاي چېپىپ كەتتى. مىجىن تامنىڭ بۇرجىگىدە، يىراقتا ئاپپاق چاڭنى توزۇتۇپ كېتىپ بارغان كىچىككىنە بىر قارا نەرسىدىن كوزىنى ئۈزمەي قاراپ قالدى. شۇ كەچتە پۈتۈن شەھەر خەلقى فۇرونتقا كېتىۋاتقان ئوغۇل ــ قىز جەڭچىلەر بىلەن بىللە قىقاس ــ چۇقانلار ئىچىدە خوشلاشتى.

* * *

سۆپتاينىڭ قىسمىغا كەتكىنىگە بىرنەچچە يىل بولۇپ قالدى،

بىر يىگىتنىڭ مەھكەم قۇچاقلىشىپ تۇرغىنىنى كورۇپ، لەسسىدە ئولتۇرۇپ "دەخلى بولمىسۇن" دەپ يە ئىلگىرى، يە كېيىن ماڭالماي قالدى. بەدەنلىرى بوشىشىپ، قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا سۆيۈتاي بىلەن تويدىن قايتقىنىنى، ئېغىلدا سۆيۈتاي ئىككىسى ئايدىڭ كېچىدە بىر بىرىگە تەلمۈرۈپ ھېچ تويمىغىنىنى، يىپەكتەك يۇمشاق شامالىنىڭ يۈزلىرىنى سىپاپ ئوتكىنىنى، خورازنىڭ "قى، قى، قى....." دېگەن چىللاشلىرى قۇلاقلىرىنى ئاغرىتىۋەتكىنىنى ئەسلىدى. مۇھەببەت ئۇسسۇزلۇغىنى تېخى قاندۇرالمىغان چەرپىن يىگىتتىن ئاجراپ مىجىن تەرەپكە كېلىپ، ئۇنى كورۇپ خىجىل بولغىنىدىن:

ــ ھوي مىجىن، سەن نىمىشقا بۇ يەردە ئولتۇرىسەن؟ سىرىڭنى يوشۇرما، بىرسىنى كۈتۈۋاتامسەن؟ ــ دېدى ئۇنىڭ تاۋۇشىدىن خۇدۇكسىرىغانلىق بىلەن ئاسىرىغانلىق بەلگىسى چىقىپ تۇراتتى.

ــ توۋا، چەرپىن، ئۇزەڭ قىلمۇاتقان ئىشىنى ماڭا دوكلەۋاتىسەن ــ ھە؟ سېنىڭ بۇ ئىشىڭ سۆيۈتاي ئۇچۇن خىيانەت ئەمەسمۇ؟ بايا تىن بېرى سىلەرنى باشقا بىر ئادەم ئىكەن، دەخلى بولمىسۇن، دەپ ئولتۇرغان ئىدىم. سەن بولغان بولساڭ يۇزۇكلە باساتتىم. چەرپىن، مېنى بىلمەيدۇ دەپ ئويلىمىغىن. بۇ يەردە نىمىلەرنى قىلىپ يۇرگىنىڭنى بىلىمەن، ئويلاپ باقمىنا، سۆيۈتاي كىم ئۇچۇن سوغىنى ــ سوغ، كېچىنى ــ كېچە دېمەي ئۇرۇش قىلىپ يۇرىدۇ. سەن ئۇنى ئۇ ياقتا ئەۋەتىپ، بۇ يەردە مۇنداق

ئىككىسى بىر قېتىم ئۇرۇشىدىغان بولدى.

چەرپىن بوۋاي بىلەن مومانىڭ ئەتىگەنلىك چېيىنى قاينىتىپ بېرىپ، ئويىنى چالا-بۇلا سۈپۈرۈپ قويۇپ، خالىغان يەرگە يوقىلاتتى ۋە كەچتە بىراق كېلەتتى. بەزىدە كەلمەيتتى. ئىشتىن ھېرىپ كەلگەن بوۋاي بىلەن مومای چايلىرىنى ئوزلىرى قاينىتىپ ئىچەتتى-دە، كېلىنى ھەققىدە ھەم ئوغلىنىڭ تەقدىرى ھەققىدە جىدەلنى باشلايتتى.

ــ ئالجىغان قاقۇاش، مەن مىجىننى بولىدۇ، دەپ ساڭا نەچچە قېتىم قاخشىغان ئىدىم. ئاخىرى ئۇنىمىدىڭ، مانا ئەمدى ساڭا كېلىۋاتقان ۋاپا، ــ دېدى بىر كۈنى گېنە مومای چەرپىنىنىڭ كەلمىگىنىگە رەنجىپ، بوۋاي بولسا:

ــ كاپشىما، ئۇگەت، نەسىھەت قىل، كېلىن سېنىڭ، ــ دېيىشتىن باشقا سوز تاپالمايتتى ۋە ئىشىنى نەتىجىسىز كورۇپ ئىقرار بولغۇسى كېلەتتى.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مىجىننىڭ تاغىسىنىڭ ئويىدىمۇ ھەم ئوزىنىڭ ئويىدىمۇ ئوزۇق-ئوقەت تۈگەپ قالغانلىقتىن ئانىسى مىجىننى يىراق بىر تونۇشىنىڭ ئويىگە قەرزگە يېرىم پۇتچە ئۇن ئەكېلىشكە ئەۋەتكەن ئىدى. تونۇشىغا كېتىۋاتقان مىجىن كۇن پاتاي دەپ قالغانلىقتىن، ئۇدۇل مېڭىپ، تېزرەك باراي دېگەن ئوي بىلەن قارىياغاچلىق، كىلىونلۇق قېلىن باغنى كېسىپ كېتىپ بارغان ئىدى. خۇش خۇي كۆلكىلەرنى ئاڭلاپ چوچۇپ كەتتى ۋە ئاستا چامداپ بىر دەرەخنى ئايلانغاندا، ئالدىدا بىر ئايال بىلەن

تمتره‌پ مۇزلاپ كېتەتتى.

بىر كۈنى باندىتلار تۈيۈقسىز ئوق چىقىرىپ، ئات بېقىپ يۈرگەن جەڭچىنىڭ بىرسىنى ئېتىپ، بىرسىنى تىرىك تۇتۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن ئاتلارنىمۇ بىللە ھەيدەپ كەتتى. شۇ كۈنى قىسىم ئىشتاۋىدىن رازۋېت لېيەندىكى سۈپتايغا باندىتلار ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىش بۇيرۇغى بېرىلدى.

ــ خوپ بولىدۇ، ــ دەپ قولىنى چېكىسىگە ئاپاردى سۈپتاي.

سۈپتاي ئۈچ جەڭچى بىلەن كېچە سائەت 12 دە يولغا چىقتى. ئىگىز تاغلار، چىغىر يوللار، ئاق پاختىدىن بوك كىيگەن دەك تۇرغان قارىغايلار ۋە قاراڭغۇ كېچىلەر سۈپتايلارنىڭ ئالغا مېڭىشىغا خېلى توسالغۇلۇق قىلاتتى.

مانا سۈپتاي باشلىق 3 رازۋېتچىك تاغ ئارىسىدىكى تاشلاردا ئومىلىگىلى 3 سائەتچە بولدى. ئۇلار يانباغرىدا خېلى ئىگىز كوتىرىلەتتى ــ دە، تاش ھەم بىر بىرى بىلەن كىرىشىپ كىرىستال ھالىتىگە كەلگەن قارلار بىلەن بىللە توۋەن سايغا سىرىلىپ كېتەتتى. ئاندىن قايتا ئومىلەپ ئىگىزگە كوتىرىلەتتى. ئۇلار بىرنەچچە قېتىم توۋەنگە سىرىلىپ ۋە يۇقۇرى چىقىپ، خېلى تەجرىبىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، قىيا مېڭىپ بىرنەچچە تاغدىن ئېشىپ، ئەگىرى ــ بۈگرى يوللارنى خەرىتىگە چۈشۈرۈشكە كىرىشتى. بۇ ۋاقىتتا تاڭ ئېتىپ قالغان ئىدى. ئۇلار يەنە بىر تاغنىڭ يان باغرىدىكى ئىنچىكە يولغا دۈچكېلىپ يۇقۇرى ئورلەپ كېتىۋاتقاندا، ئىككىنچى بانباغرىدىن تۈيۈقسىز

ئىش قىلىپ يۈرسەڭ، سۈپتايغا خىيانەت قىلغان بولمامسەن؟ سۈپتاينىڭ قەيىرى يامان؟ ياقمىسا باشتىلا نىمىشقا تەگدىڭ؟! مەنغۇ سۈپتايىنى ئوبدان بىلىمەن. ئۇ بىزنىڭ خوشنا. ئەگەر بىزنىڭ سۈپتايدەك يىگىتمىز بولسا، دۇنيادا ئارمان نىمە؟ — ددى مىجىن.

چەرپىن بولسا، بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ قولىدىكى كىلىوننىڭ بىر تال يوپۇرمىغىنى تىرنىغىغا سقىپ، يېشىل سۈيىنى چىقىراتتى.

— ياق، مەن ئەمەس. مەن چوڭ دادامنىڭ ئويىدىن كېلەۋاتاتتىم، — ددى چەرپىن سوز تاپالماي.

— سەن.....، — ددى مىجىن.

شۇنىڭدىن كېيىن چەرپىن ھەر ھالدا ئوزىنى بىرئاز توختاتقاندەك بولدى.

* * *

سۈپتايلارنىڭ قىسمى ھەربى يۈرۈشتىن كېيىن قىسىم ئىشتاۋى بىلەن سارسۇمبە شەھىرىدىن ئون نەچچە كۇنلۇك يىراقلىقتا، ئىگىز تاغلارنىڭ ئىچىگە جايلاشقان ئىدى. بۇ چاغدا ئالتايدا ئوسمانلىنىڭ باندىتلىق ھەرىكىتى ئەۋج ئالغان ئىدى. ئۇلار گەمىدە تۇراتتى. شامال چىققاندا، گەمىدىن ھەمىشە قۇم ئاقاتتى، گەمىنىڭ ئىچىدىكى كىشىلەر ئومىلەپلا يۇرەتتى. ئالتايىنىڭ سەھراسى بولسا، شۇنداق دەھشەتلىك سوغاق ئىدىكى، پوستا تۇرغان جەگچىلەر 3 ـ 2 قەۋەت جۇۋا كىيسىمۇ، غال ـ غال

ـــ هەي "بۇلارنىڭ ئىككىسىنى ئەمەس، ئۇچىلىسىنى ئاتقان ئوخشايمىز. بىرسى تىرىك قالدى. بۇلارنىڭ جان بېشى چىقىپ موكۇپ ياتىدۇ. بەلكىم ئوقى بولمىسا كېرەك، غەزەپ بىلەن ۋاقىرىساق، تەسلىم بولىدۇ"، ـــ دېيىشتى. باندىتلار بىرەر سائەتچە يېتىپ زېرىككەندىن كېيىن:

ـــ سەن تۇرۇپ ۋاقىرا!

ـــ ياق، سېنىڭ ئۇنۇڭ قانتىقراق، سەن ۋاقىرا، ـــ دېيىشكىلى تۇردى باندىتلار بىر بىرىگە.

ـــ هەممىمىز تەڭ ۋاقىرايلى، مەن بىلەن بىياقمەت قورالمىزنى كوتىرىپ ئورە تۇرايلى، ـــ دېدى باندىتلارنىڭ بىرسى، شۇ ۋاقىتتا بەلگىلىك بولىدۇ.

ـــ هەي، چىقىڭلار، تىرىك بولساڭلار، بولمىسا تىرىك تۇتۇۋالىپ، گوشۇڭلارنى چەيلەيمىز. تەسلىم بول! ـــ دەپ تاقىتى قالمىغان ئىككى باندىت ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كورەڭلەپ ۋاقىرىدى. شۇ چاغدا سۇپتاي ئاپتومات بىلەن ئېتىپ ئىككىسىنى ئۇچۇردى. "بۇ تۇنۇگۈنكى ئىككى جەڭچىنىڭ ئىنتىقامى" ـــ دەپ ئويلىدى.

"بۇلار نۇرغۇن ئىكەن. ئەمدى ئولسەكمۇ باش كوتەرمەيمىز" دېيىشتى باندىتلار.

يەنە بىر سائەتچە هەر ئىككى تەرەپ ئوق ئېتىشتى. لېكىن تاشقا ئوق تېگىپ تۇراتتى. سۇپتاي ئولگەن دوستىنىڭ يېنىغا ئوملەپ كەلدى ۋە:

باندىتلار ئوق چىقىرىپ، كەينىدە كېلىۋاتقان، دوگلەك يۈزلۈك، قارا قاشلىق ئۇيغۇر يىگىتنى يىقىتتى. قالغان ئۇچىلىسى ئۇزلىرىنى دالدىغا ئالدى.

ــ ساڭا راستلا ئوق تەگدىمۇ، بېشىڭنى كوتەر! ــ دەپ ئۇنىڭ كەينىدە كېلىۋاتقان جەڭچىنىڭ بىرسى ئۇنىڭغا يارەم قىلماقچى بولۇپ، سەللا بېشىنى قوزغىۋىدى، باندىتلار يەنە ئۇنىڭ بېشىنى چەللەپ ئاتتى، ئۇ ھەم قازا بولدى.

ــ ئەخمەت! ــ دىدى سۈپتاي تىرىك قالغان دوستىغا، ــ ئىش چاتاق بولدى، ھەر ئىككىمىزگە ئوق تېگىپ دېرەكسىز كەتمەيلى، سەن كەلگەن يول بىلەن ئومىلەپ سايغا چۈش ـ دە، قىسمىغا بېرىپ، ئەھۋالنى يەتكۈز! ئاندىن بۇ مۇتىھەملەرنىڭ كەينىدىن چۈشۈپ تىرىك تۇتۇڭلار. مەن بۇ يەردە تۇرۇپ ئۇلار بىلەن ئېتىشىپ ـ سىنىشىپ تۇراي، بۇلار ئانچە كوپ ئەمەس. سەككىزچە ئادەم ئوخشايدۇ.

ــ خوپ، بولىدۇ، يولداش كوماندىر ئىزۈۋۈت① ! ــ دىدى ئەخمەت ۋە ۋاقتىدىلا ئومىلەپ كەتتى.

تاڭ ئاتتى. باندىتلار ئاتلىرىنى قويۇۋېتىپ، جىسم موكۈشۈپ ياتتى، سۈپتاي بولسا، نەيزىراق سوزۇلۇپ بىر تاشنى دالدا قىلىپ ياتاتتى. شۇنداق قىلىپ ھەر ئىككى تەرەپتىن بىر سائەتچە ۋاقىت ئوق چىقمىدى.

---

① كوماندىر ئىزۈۋۈت ــ پەيجاڭ.

ئىدى. سۈپتاي يەنە ئۇنىڭ غىل-پال كورۇنگەن يېرىگە چەنلەپ تۇرۇپ ئېتىپ ئولتۇردى.

ھەر ئىككى تەرەپ يەنە بىرەر-ئىككى سائەتچە ئېتىشتى. سۈپتايغا قارىتىلىپ ئېتىلغان ئوق ۋىز-ۋىز، شۇڭ-شۇڭ قىلىپ تاشقا تېگىپ قاقتىپ تۇراتتى. بىر ۋاقىتتا سۈپتايىنىڭ سول قولىغى قىزىغاندەك بولدى. تۇتۇپ قارىسا ئوق سۈرۈپ كېتىپتۇ.

"ئېھتىيات قىلىش كېرەك" دەپ ئويلىدى سۈپتاي ۋە "ئىككى دوستۇمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالدىم". مەككار باندىتلار ئوقتا ئۇچقان شېرىگىنىڭ بىرسىنى، ئېتىشۋاتقان كىشى تەقلىتىدە بىر تاشنىڭ كەينىگە موكتۇرۇۋېدى، سۈپتاي ئۇنى چىنەپ تۇرۇپ يەنە ئاتتى. "مانا سەككىزىنىڭ بىرى قالدى، ئەمدى ئۇنى يەكمۇ-يەك تۇتۇشۇم كېرەك" دەپ ئويلىدى ۋە يەنە بىر سائەتچە ئوق چىقىرىشتى. لېكىن باندىتلارنىڭ ئوقى تۈگەپ قالغاندەك، ھېچ ئېتىش بولمىدى. سۈپتاي "ئۇلارنىڭ ئوقى تۈگىسە كېرەك" دەپ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ:

ــ تەسلىم بول! ــ دەپ ۋاقىرىشىغا باندىت تەرەپتىن بىر پاي ئوق ئېتىلىپ سۈپتاينىڭ مۇرىسىگە تەگدى ۋە ئۇ يىقىلدى. لېكىن ئوزىگە قارشى ھۇجۇمغا ئوتكەن ئىككى باندىتنىڭ بىرىگە يەنە غەيرەت بىلەن ئوق چىقىرىپ ئۇنى ئېتىپ چۈشۈردى. شۇ زامان باندىتنىڭ بىرسى موكۇۋالدى. سۈپتاي غەيرەت قىلىپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولغاندا، دەرمان يوقلۇغىدىن بىر تاشقا تېيىلىپ، پۈتلىشىپ، بىر دۈۋە قار، تاشلار بىلەن تۈۋەن سايغا

ـــ هوي..... قانلىق جەڭلەردە سەن بىلەن مېنىڭ دوستلۇ-
غۇم چىنىققان ھەم چىڭغان ئىدى. ماڭا ياردەم قىلساڭچۇ، نېمىگە
جىم ياتسەن؟ سېنىڭ ئالدىڭدا تېخى يورۇمىغان كۆنلەر يوروپ،
ئاتمىغان تاڭلار ئېتىپ كېلىۋاتىدىغۇ. خەيىر! سەن ئۇ كۆنگە
يېتەلمىسەڭمۇ، سېنىڭ ئارمىنىڭنى مەن ئاخىرىغا يەتكۈزىمەن.
غوپۇرجان! سەن ھازىر ئولۇپ قالدىڭ. مەن يەنە ساڭا ئوق
تەككۈزۈپ ئىككى قېتىم جەسىدىڭنى خورلىماقچىمەن. سەن خاپا
بولما، ـــ دەپ ئىختىيارسىز ياش توكۇپ، ئولگەن غوپۇرجانىڭ
سوغاق قولىنى قىسىپ قان يۇزلىرىنى ئىسسىق كالپۇكىدە سۈ-
يەتتى، ـــ مەن سېنىڭ توڭلاپ قالغان جەسىدىڭنى..... ـــ سۆپتاي-
نىڭ كوزىدىن ئىختىيارسىز ياش ئاقاتتى ۋە قەتئى بىر پىكىرگە
كېلىپ، غوپۇرنىڭ پۇتىدىن كوتىرىپ تۇرغۇزدى ـ دە، ئۇزى
تېزلىك بىلەن ئىككىنچى تاشنىڭ كەينىگە ئوتتۇپ:
ـــ مەن سىلەرگە تەسلىم بولدۇم! ـــ دەپ قاتتىق ۋاقىرىدى ۋە
ئاپتومات دېسكىسىغا ئوق قاچىلاپ ئۇلىگۈردى. باندىتلار شۇ
زاماتلا ئورە تۇرغان جەسەتكە تاڭ ـ تۇڭ قىلىپ بىرنەچچە ئوق
ئاتقاندا، ئولۇڭ يېقىلدى، باندىتنىڭ ئۇچىسى سەكرەپ ئالدىغا
ئېتىلغان ئىدى، سۆپتاي بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى ئېتىپ،
ئۇچىلىسىنى ئوققا ئۇچۇردى.
ـــ ئوق تۇگەپ كەتسە بولمايدۇ، ئال ئۇنىڭ ئوقىنى! ـــ دەپ
باندىتلار ئوڭ تەرەپتىكى بىرىگە بۇيرۇق قىلغاندا، بىرسى
ئالدىدا ئولگەن شېرىگىگە قاراپ ھەركەت قىلىشقا باشلىغان

چۈەرلىك بىلەن ئاتقا سەكرەپ مىنىپ، خۇش خۇي يۈرەتتى. شۇ چاغدا تالادا بولۇۋاتقان شۇرغان ئەدەپ كېتىپ، گەمدەن بىر چىلەكتەك قۇمنى سۈپتاينىك پۈتىغا قۇيۇۋەتتى. سۈپتاي ئويغىنىپ، يېنىدا ئولتۇرغان پولك كوماندىرىغا قاراپ ئۇزىنى يوقاتقان هالدا:

ــ سالام پولكوۋنىك، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى، بىراق پۈتى سقىراپ كېتىپ قىمىرلىيالمىدى.

ــ هىچقىسى يوق، دەم ئالغىن، سەندىن هال سورىغىلى كەلدىم. پۈتۈكنىك ئىششىغى قايتتىمۇ؟ ــ دىدى پولكوۋنىك مېهرىۋانلىق بىلەن.

ــ خېلى قايتتى.

ــ سەن ۋەتىنىك ئۈچۈن، خەلقىك ئۈچۈن ناكا بولدۇك، جاراهەتلەندىك. بىراق روهىڭنى چۈشۈرمە. بۇنى ئۇزەكمۇ دەۋاتىسەن. شۇنىك ئۈچۈن مېنىك ساڭا دەيدىغىنىم دوختۇرلارنىك قارارى بويىچە تومۇرنى قىزىغىدا سوق دىگەنىدەك، ئۇششۇگەن پۈتۈكنى كەستۈرۈپ، ئازاپلانغان جېنىڭنى قۇتقۇزۇش كېرەك! ئەگەر ئۇنداق قىلمىساك، بەربىر پۈتۈك سېسىپ ئۇزىدىنلا چۈشىدۇ.

ــ ئۇ ۋاقىتتا بىر جاپانىك ئۈستىگە مىك جاپا بولىدۇ، ــ دىدى دوختۇرمۇ قوشۇمچە قىلىپ.

سۈپتاي پۈتىنى كەستۈرىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. دوختۇرلار شۇ كۈنى تەييارلىق ئىشىغا كىرىشتى.

سرغىپ، دوملاپ چۇشۇپ كەتتى. تىرىك قالغان باندىت سۇپتاينىڭ توۋەن دوملاپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ، "ئولدى"، — دەپ ئويلىدى ۋە ئوزلىرىنىڭ ئولۇكلىرىنى يىغىپ، ئوزىنىڭ جاراھەتلىرىنى تېڭىشقا كىرىشتى. ئاڭغىچە ئىككى سائەتچە ۋاقىت ئوتۇپ، ھۇشىدىن كەتكەن سۇپتاي يەنە ئەكسىگە كېلىشكە باشلىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرغان ئىدى. ئىككى پۇتى ئۇنىڭغا ياردەم بېرەلمىدى. شۇ چاغدا سۇپتاي ئالتاينىڭ 50 ـ 40 گىرا- دۇسلۇق نەشتەردەك سانچىلغان سوغىغدا پۇتىنىڭ ئۇشۇشۇپ كەتكەنلىگىنى سەزدى. ئۇ يەنە غەيرەت قىلىپ، چىشىنى چىشىغا بېسىپ، ئومىلەپ تامچىلاۋاتقان ۋە ئۇيۇپ قېتىۋاتقان قانلىرى بىلەن يۇزىنى بويىاپ خېلى جايغىچە ماڭدى. شۇ ۋاقىتتا قىسىم- دىن بىرنەچچە جەڭچىلەر كېلىپ، باندىتنىڭ ئۇستىدىن چۇشۇپ، ئۇنى تىرىك تۇتۇپ، يۇز ـ كوزلىرى قان بىلەن قارغا مىلەنگەن سۇپتايىنىمۇ ئىستەپ تاپتى. شۇنداق قىلىپ سۇپتاي دېكابىرنىڭ باشلىرىدا ئېغىر جاراھەت بىلەن يېتىپ قالدى.

* * *

سۇپتاينىڭ خېلى ياخشى ئۇخلىغىنىغا بۇگۇن ئاران بىر كۇن بولدى. كوماندىرى ئۇنىڭدىن ھال سورىغىلى كەلگەندە، سۇپتاي بىرنەچچە كۇن ئۇخلىمىغان دەردىنى چىقىرىۋاتاتتى ۋە بىر تەرەپتىن چۇش كورۇۋاتاتتى. چۇشىدە كونا كاپىتانى ئابدىراخمان "پۇتۇڭ بۇرۇنقىدەك ساقىيىدۇ، مۇنۇ دورىنى يىقىپ" دەپ مەسلىھەت قىلىۋاتاتتى، سۇپتاي دورىنى يېقىپ، خۇددى بۇرۇنقىدەك

ۋە ئائىلىسىگە خەت يېزىپ، چەرپىنگە "ئىختىيار ئوزەگدە، مەن مۇنداق ھالەتكە دۇچار بولدۇم" دەيمەن. ئۇ بىرئاز خىيال قىلغاندىن كېيىن "ئۇنداق دەپمۇ يازمايمەن. پەقەت پۈتۈمىنىڭ كېسىلگەنلىگىنى يازىمەن". ــ قارار قىلدى ــ دە، ئوڭ تەرەپكە ئورۇلگەندە سۈپتاينىڭ خىيال دەريياسىغا كەتكەنلىگىنى بىلگەن سېستىرا قىز:

ــ ئويىگزگە خەت يېزىپ بېرەيمۇ؟ ــ دىدى مېھرىۋانلىق بىلەن.

ــ يېزىڭ. مېنىڭ قوللىرىم تىترەۋاتىدۇ.

ــ كىمگە يازاي، يە ..... يۇرگەن قىزىڭزغۇ؟ ئىسمى نىمە؟

سۈپتاي بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ سىز ئاتا ــ ئانامغا يېزىڭ! ئاخىرىغا 2 قۇرچە ئورۇن قالدۇرۇڭ، ئۇ يەرگە ئوزەم بىرنەچچە ئېغىز سوز يازىمەن.

سېستىرا قىزنىڭ يازغان خېتىنىڭ ئاخىرىغا سۈپتاي قىسقىچە مۇنداق دەپ يازدى: "سۈيۇملۇك ئاتا ــ ئانا باشقىلار..... مېنىڭ پۈتۈم كېسىلدى..... پات ئارىدا سىلەر بىلەن دىدار كورۇشەرمەن".

سۈپتاي بەش ئايدىن كېيىن ئوبدانلا ساقايدى. بۇرۇنقى قاۋۇل ۋە ئىگىز، كەڭ بەستلىك قىياپىتى بولسا، ئەمدىلىكتە كىشىلەرنىڭ ئەڭ پاكىنىگى بولۇپ، ئىككى تىزى بىلەن ماڭىدىغان بولدى. بىراق كوكرىگىدە باتۇرلۇق مىداللىرى پاقىراپ،

ئەگەر ئاخىرى، مەسلىھەت بويىچە، سۈپتاينىڭ پۈتى ھەرىدەپ كېسىلدى. بىراق ئۇنىڭ پۈتىنى كېسىش شۇنداق دەھشەتلىك بولدىكى، سۈپتاينىڭ ئاچچىق نالىسىدىن پۈتۈن يان گەنىدىكى جەڭچى، ئەپتسەرلەر ئۈيقۇلىرىدىن چوچۇپ ئويغىنىپ، جاھان گويا ئاغدۇرۇلۇپ، ئىككىنچى بىر تەرەپكە سىلجىپ بارغانىدەك ھىس قىلىشتى. كوزلىرى قاراڭغۇلۇشۇپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن ئەس-ھوشلىرىنى يىغىپ، سۈپتاينىڭ دەھشەتلىك ئۇنىگە قوشۇلۇشۇپ يىغلاشتى. بەزىلىرى سۈپتاينى "جان تالىشۋاتىدۇ" دىيىشىپ، باشلىرىنى توۋەن ئىگىپ ماتەم تۇتقانىدەك قىلىشتى. شۇ چاغدا غەزەپ-نەپرەتكە تولغان بارلىق جەڭچى، ئەپتسەرلەر قاماقتا تۇرغان باندىتنى چەيلىۋەتكۈدەك ھالەتتە ئىدى.

بىرەر سائەتتىن كېيىن چىقىراش پەسەيدى. ئەمما جەڭچى، ئەپتسەرلەرنىڭ كوزلىرى ئۈيقۇغا كەتسىمۇ، چىقىرىغان ئۇن تېخىچە قۇلاقنى يارىتىپ، دەم-دەم چوچۈتۈپ ئويغىتاتتى.

ئەتىسى ھال سورىغىلى كەلگەن جەڭچى، ئەپتسەرلەر ئۇزاق سوزلىشىپ، مۇڭداشقاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى. چۈنكى تاغ ئارىسىدا ئېتىشىش بولۇۋاتاتتى. سۈپتاي يالغۇز مۇڭلىنىپ قالدى. ئۇزۇن كىرپىكلىك، ئاق يۈزلۈك سېستىرا ئۈيغۇر قىزىمۇ بىر چەتتە سۈپتاي ئۈچۈن چوڭقۇر خىيالغا كەتتى. سۈپتاي بولسا، ئۇرۇشقا كېتىش ۋاقتىدا مجىننىڭ بەرگەن يوللۇغىنى خىيال قىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇ بىرئازدىن كېيىن چەرپىنىنى ئويلىدى

يەلپۇنمەكتە، سۈپتاي مىجىن بىلەن خوشلاشقان يېرىگە كېلىپ قالغىنىنى بىلمەي قالدى. پەقەتلا ھارۇنكەشنىڭ:

ــ باغنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى يولمۇ، سول تەرىپىدىكى يولمۇ؟

ــ دېگەن سوئالى ئۇنىڭ يول ئايرىلىشىغا كەلگەنلىكىنى يادىغا سالدى.

ــ ئوڭ تەرەپتىكى يول! ــ دېدى، سۈپتاي ئاتتىن يېقىلىپ، مىجىن بىلەن خوشلاشقان يېرىنى ئەسلەپ، "مىجىن نېمە ئۈچۈن قىلىۋاتىدىغاندۇ"، ــ دەپ ئويلىدى. لېكىن سۈپتايىنى يەنىمۇ مۇرەككەپ خىياللار چىرماشقا باشلىدى.

ھارۇنكەش چاپسانلاتتى. سۈپتاينىڭ يۈرىگى خۇددى خادىكىنىڭ چاقدەك پىقىرىماقتا ئىدى. ئۇنى قانداقتۇر بىرەر تەشۋىش باساتتى.

ــ ئاشۇ ئويمۇ؟ ــ دەپ سوردى ھارۇنكەش.

ــ ھە، شۇ.

سۈپتاي ئويىگە يېتىپ كەلدى. ئەمما ئۇنىڭ ئويى ئىلگىرىكىدەك كورۇمسىز ئەمەس. ئىشىگىنىڭ ئالدىغا دەرەخلەر تىكىلىپ، ئوينىڭ ئىچى ــ سىرتى ئاھاك بىلەن ئاقلانغاندەك كورۇنەتتى. ئەتراپتىكى خوشنىلار تېخى ئېتىزلىقتىن كەلمىگەچكە بىرمۇ ئادەم كورۇنمەيتتى. سۈپتاي ھارۇنكەشنىڭ ياردەمسىزلا خادىكىتىن چۈشتى ــ دە، ئويىگە كىردى. ئوي جىمجىت بولۇپ، بۇلۇڭدا ئانسى ئىشتىن قايتىپ كەلگەن پېتىچە، قاچاندۇر سۈپتاينىڭ كىيىپ كونىرىغان كونا كون ئوتىگىنى تاۋار مايدا مايلاۋاتاتتى:

بىر بىرىگە ئۇرۇلۇپ جاراڭلاپ تۇراتتى.

سۇپتاينىڭ يازغان خېتى ئائىلىسىگە تەگدى. سۇپتاينىڭ ئاتا-ئانىلىرى بىرئاز كوز يېشى قىلىپ، سۇپتايىنىڭ هايات قالغىنىغا شۇكۇر قىلىشتى. لېكىن چەرپىن قېينىاتا-قېينانىسىغا: "مۇنچە يىل بوسۇغىلىرىگا، قازان-ئوچاقلىرىگا قۇل بولغىنىمۇ يېتەر" دەپ خولۇم-خوشنا ۋە يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتىگە قۇلاق سالماستىن، ئورۇن-كورپىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى ۋە ئاردىدىن كوپ ئوتمەيلا ساربات دېگەن خوتۇنى ئولگەن، باي داغۇرنىڭ هەمىشە هاراق ئىچىپ، ئات ئۇستىدە قېيىشىپ، چىشىنىڭ ئارىسىدىن "چىرت-چىرت" تۇكۇرۇپ، پوچىلىق قىلىپ يۇرىدىغان ئىنچىكە، ئۇزۇن بويلۇق 40 نەچچە ياشلاردىكى بايۇەچچە بالىسىغا تۇرمۇشقا چىقتى. 9 ئاي توشا-توشمايلا خوددى بايۇەچچىنىڭ ئوزىدەك ئوك كوزى قىسىق بىر ئوغۇل تۇغدى.

* * *

1949-يىل، ئاۋغۇستىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلى، تارباغاتاي دالىسىنى قاپلىۋالغان ئالتۇن باشاقلىق بۇغدايلار يېراقتىن قىزىرىپ كورۇنمەكتە. سۇپتايمۇ خادىك بىلەن ئوز يېزىسىغا كىرىپ كەلمەكتە. كەچ كىرىپ قالغانلىقتىن كۇننىڭ قىزىل شولىسىغا، باغدىكى قىزىرىپ پىشىۋاتقان ئالمىلار قوشۇلۇپ قانداقتۇر قىزىرىپ، ئۇيۇلۇۋاتقان قىزلارنىڭ ئىككى مەڭزىنى. سۇپتايغا ئەسلەتمەكتە.

مانا قاچاندۇر بىر ۋاقىتلاردا سۇپتاينىڭ يىللىق، ئايلىق ئىشلەپ يۇرگەندە قاغجىراپ ياتقىنىغان ئېتىزلىرىمۇ چىمەن بولۇپ

خوشنلار تەسەللى بېرىپ، ئانا-بالىنىڭ يىغىسىنى توختاتتى. ئويدە قايتىدىن كۆڭۈللۈك ھال ھوكۇم سۈرۈشكە باشلىدى. خولۇم-خوشنا ۋە تۇققانلار سۈپتايغا دادىسى ئۈچۈن كۆڭۈل ئېيتتى.

بىر ۋاقىتلاردا بىز بىلله پادا بېقىپ، يىللىق ئىشلەپ تاپقىنىمىزنى گالغا يەتكۈزەلمەي يۈرەتتۇق. ئەمدى سەنزە ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قەھرىمان بولۇپ كېلىپسەن. بىزغۇ تېخى يۇرۇپتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن كورگەن-بىلگىنىڭدىن ھىكايە باشلىغىن، ــ دېيىشتى.

سۈپتاي ھىكايىگە چۈشتى. لېكىن، ئاغزى سوزدە بولسىمۇ، كۆڭلى توپنىڭ ئىچىدىن قانداقتۇر بىر كىشىنى ئىستەيتتى. "بەلكى ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىمىغان بولسا كېرەك. كېلىپ قالسا، تەكتۈشلىرىمنىڭ ئالدىدا نىمە دەپ كورۈشەرمىز. ئۇزىنى يەنە قۇچۇغۇمغا ئاتامدۇ، مەن شۇنچىلىك سېغىنغاندا، ئۇ قانچىلىك سېغىنمىسۇن" ــ دەپ ئويلايتتى ۋە تاقىتى قالماي يۇرىگى تىپىرلايتتى. ئىشىك تەرەپ "تاراق" قىلىپ قالسا، "كېلىپ قالدىمۇ" دەپ كوزىنىڭ قىرى ئىشك تەرەپكە كېتىپ قالغىنىنى ئۇزىمۇ بىلمەي قالاتتى.

شۇنداق قىلىپ ھىكايە ئۇچ سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت داۋام قىلدى. ئەما سۈپتاي كۆتكەن كىشىدىن تېخىچە دېرەك يوق ئىدى. ئاخىرى توت كوز بىلەن كۆتۈپ تاقتى قالمغان سۈپتاي بىرئاز خىجىل بولۇپ، ھىكايە ئاربلىغىدا ئانىسىدىن:

ـــ ئاۋۇي①؟! ـــ دېدى سۈپتاي ئويغه كىرگەندىن كېيىن هەربىلەرچە قاتتىق تاۋۇش بىلەن ئانىسىغا.

ـــ هە، سەن كىم؟! ـــ دەپ چوچۇپ كېتىپ كەينىگە قارىدى ئانا ۋە سۈپتايىنى تونىمىدى.

ـــ مەن سۈپتاي! ـــ دېدى، تىزىنى پۈكۈپ سالام قىلماقچى بولۇۋىدى، لېكىن تىزى بىلەن تۇرغاچقا ئۇنىمۇ قىلالمىدى.....

ـــ ئاھ، قوزام سەنمىدىڭ! ـــ دېدى، ئانا ئېتىلىپ بېرىپ ئوغلىنى باغرىغا باستى. ئاڭغىچە كۈنمۇ پېتىپ، سۈپتاينىڭ خولۇم ـ خوشنا، دوست ـ يار، بۇرادەرلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى. ئوي ئادەمگە لىق تولدى.

ـــ جېنىم ئوغلۇم! سېنىڭ پۈتۈكۈڭنى كېسىلگەنلىگىنى ئاڭلاپ ئىشەنمىگەن ئىدىم، ـــ دەپ ئانا ئوغلىنىڭ ناكا پۈتىنى ئىككى ئالقىنىغا ئېلىپ سۈيۈپ پۇراپ يىغلاشقا باشلىدى، ـــ ئوغلۇم، گوھىرىم، كوزۇمنىڭ قارچۇغۇسى.....

ـــ ئاۋۇي؟! ـــ دېدى سۈپتاي ئانىسىنىڭ ئاچچىق هەسرەتلىك يىغىسىنى بېسىش ئۈچۈن، ـــ دادام تېخى ئېتىزدىمۇ؟

ـــ ئوغلۇم، دادىڭ ۋاپات بولغىنىغا ئىككى يىلدىن ئاشتى، ـــ دېدى ئانا.

شۇ چاغدا ئانىسىنىڭ يىغىسىدىن كۆڭلى بۇزۇلغان سۈپتايمۇ بىرئاز كوز يېشى قىلدى. بىرئازدىن كېيىن كەلگەن خولۇم-

---

① ئاۋۇي ـــ داغۇرچە ـــ ئانا.

سېنى هېچ ئۇنتۇمۇدۇم. مەن سەن بىلەن بىللە بىر ئويدە تۇرۇشنى ئارزۇ قىلىمەن. سۈپتاي، ھىلىقى ئايدىڭ كېچە تويدىن قايتقىنىڭ ئېسىڭدىمۇ؟ مېنىڭ يادىمدا. سۈپتاي ئەمدى سەن مېنى تاشلىمىغىن، سۈپتاي، خوشاللىقتىن قوللىرىم تىترەپ خەتنى يازالمىدىم..... سۈپتاي مەن ئويۇڭگە بارىمەن. ئاپاڭنى باشقا ياققا ئەۋەت. خەير! ۋاقتىنچە خوش.

سېنى قەدىرلىگۈچى. مە....."

سۈپتاي خەتنى تەكرار-تەكرار ئوقۇپ راست مىجىنىڭمۇ ياكى ئەمەسمۇ "، ــ دەپ خىيال قىلاتتى ۋە خەتنى سۈيۈپ كوزىگە سۈرتەتتى.

"ساق چېغىمدا ئۇنىڭغا قارىمىغانىدەك بولۇۋىدىم. ئەمدى ناكا بولغاندا..... ياق، ئۇ ۋاقىتتا دادام قويمىدى، بولمىسا ئالاتتىم. مەنمۇ ھەمىشە ئۇنى يادىمدىن چىقارمىدىم، ئەلۋەتتە ئۇنىڭمۇ مۇھەببىتى ئوچمەپتۇ. جېنىم مىجىن سېنى ساق بولۇپ، قانچە بېشىمغا ئېلىپ يۈرسەممۇ ئەرزىيتتى. جېنىم مىجىن، يۈرىكىم يېرىلاي دەۋاتىدۇ. پاتراق كەلسەكچۇ، مەنمۇ سېنى تالاي ئىستىگەن ئىدىم..... نوۋەت ساڭا كەلگەندەك تۇرىدۇ" ــ دەپ چەكسىز خوشاللىق ئىچىدە خىيال قىلاتتى سۈپتاي.

ئەتىسى دىگەن ۋاقتىدا مىجىن كەلدى. سۈپتاي ئۇنى تەقەززا بولۇپ كۈتۈۋاتاتتى. مىجىننى كورگەن سۈپتاي ئورنىدىن تۇرۇشغىلا، ئىشكتىن كىرگەن مىجىن ئوزىنى ئۇنىڭ قۇچىغىغا ئاتتى. ئوچمەس چىن مۇھەببىتى بىلەن بىر بىرىنى سېغىنغان

ـــ ئاۋۇي، كېلىنىڭ (داغۇرلاردا ئېرى ئايىلىنى، ئايال ئېرىنى ئاتا-ئانا ئالدىدا ئاتىمايدۇ) ئويىگە كەتكەنمۇ؟ تېخىچە كەلمەيدىغۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ نېمە دەيسەن ئوغلۇم، ئۇنى قوي، ـــ دەپ ئوھ تارتىپ ھەسرەتلەندى ئانا.

شۇ كەچتە دوستلار ئۇزاق پاراڭلىشىپ، تاڭنى سۈپىتاينىڭ ئويىدە ئوتكۈزدى.

ـــ ئەسكەردىن قايتقان سۈپتاي ئاكىنىڭ ئويى مۇشۇمۇ؟ ـــ دەپ سوردى بىر كىچىك بالا دەرىزىدىن كېلىپ.

ـــ ھە مۇشۇ، سۈپتاي مەن بولىمەن.

ـــ سىزگە بىر كىشى خەت بەرگەن ئىدى. مانا! ـــ دەپ توش يانچۇغىدىن كىچىك پۈكلەنگەن خەتنى ئۇزاتتى بالا.

خەتنى ئالغان سۈپتاينىڭ يۈرىگى تۇيۇقسىز تىپىرلاپ كەتتى ۋە خەتنى ئاچتى. خەتتە شۇنداق دېيىلگەن ئىدى: "سۈپتاي سېنىڭ قايتىپ كەلگىنىڭنى ئاڭلاپ تولىمۇ خوشال بولدۇم. پۈتۈكىنىڭ ناكا بولغىنىغا بىرئاز قايغۇردۇم. ئەمدى كېرەك يوق. سەن ئۇرۇشقا قاتناشتىڭ. ئەيىبى يوق. سەن بىز ئۈچۈن، خەلقىڭ ئۈچون ناكا بولدۇڭ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئەڭ ياخشى ئادەمسەن. مەن سېنى شۇڭلاشقا سۈيىمەن. مېنىڭ بۇرۇنقى مۇھەببىتىم ئوچمىدى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن سەن ئىش قىلالماسلىقىمۇ بەربىر مېنىڭ ئەمگەك قىلىشقا قۇدرىتىم يېتىدۇ. سېنى باقىمەن. بىراق ھازىر ئايالارنىڭمۇ كۈنى تۇغدى. سۈپتاي مەن

چىقىپ، ھارغىنلىقنى ئۇنتۇپ قالاتتى. ئاندىن ياشلىق چاخچاق-لىرىنى، ئوتكەن كۈنلىرىنى ئېيتىشىپ، ئەتىلىك ئىش ھەققىدە پىلان قىلىشاتتى. ئانىسى بولسا، نەۋرىلىرىنى بېقىپ شۇنىڭ بىلەن مەززە قىلاتتى. شۇ كۈنلەردە سۈپتاي جىسم ياتمىدى. موزدۇزچىلىقىنى، چېلەك-چوگۈن ۋە داسلارنى ياماشنى، كەپشەرلەشنى ئۆگەنىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن-كۈنگە ياخشىلاندى.

ھازىر ئۇنىڭ ئانىسىمۇ كوپىراتىپتىكى بىر گۈرۈپپا ئاياللارنىڭ بالىلىرىنى باقىدۇ.

سۈپتاينىڭ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا ئېگى كوتىرىلدى، پارتىينىڭ ئاكتىپ ھەم ئىلغار تەشۋىقاتچىسى بولۇپ، خەلقتە ئوزىنىڭ ئاددى تىلى بىلەن پارتىينىڭ سىياسىتىنى چۈشەندۈردى. كوپىراتسىيلىشىش ۋاقتىدا بىرىنچى بولۇپ مىجىن ئىككىسى "قىزىلبايراق" كوپىراتىۋىنى تەشكىل قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. ھازىر مىجىن يېزىلىق پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرىتارى ۋە ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ باشلىغى بولۇپ ئىشلىمەكتە، سۈپتاي "قىزىلبايراق" كوپىراتىۋىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىمەكتە. سۈپتاي ئەمدى تىزى بىلەن ئەمەس، پۈتىغا رېزىنكا ئوتۇك كىيىپ، بالدۇرقىدەك ئوره مېڭىپ، كوپىراتىپنىڭ ئىشىنى باشقۇرىدۇ.

يېزىدىكى خەلقىرمۇ سۈپتاي بىلەن مىجىننى ھورمەت قىلىدۇ ۋە ياخشى كورىدۇ. ئۇلار مىجىن بىلەن سۈپتاينىڭ ھەر بىر

ئىككى ياشنىڭ كوزلىرىدىن خوشال ۋە تەنتەنىلىك ياشلار ئېقىپ بىر بىرىگە تويۇشماي قارىشاتتى.

ــ مەجنۇن، ياخشىمۇ سەن؟ نىمە دېگەن چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭ. تېخىچە تۇرمۇشقا چىقمىدىڭمۇ؟ ــ دېدى سۇپىتاي مەجنۇنىڭ قاپ ـ قارا كوزلىرىگە تىكىلدى ۋە ئالۇچىدەك لۈپىگە سۈيۈپ كەتتى.

ــ ياق، سېنىڭدىن باشقا ھېچكىمگە بارغۇم كەلمىدى. ئەگەر سەن كەلمىگەن بولساڭ، ئازلا ئومرۇم قالغان ئىدى.

ــ ئاپاڭ بارمۇ، ساق ـ سالامەتمۇ؟ ــ دېدى سۇپىتاي.

ــ بار، دادام ئولگەندىن كېيىن ئاپام مېنى ئوز ئىختىيارىمغا قويدى. شۇڭا تۇرمۇشقا چىقمىدىم. ئەمدى ئارمىنىم يوق.

ــ مېنىڭمۇ ئارمىنىم يوق! ــ دېدى سۇپىتاي.

ئىككى ياش قانچە سۈيۈشسىمۇ، ھېچ قېنىشمايتتى. مەزگىلسىز كېلىپ قالغان ئانا شۇ ۋاقىتتا كوزىدىن خوشاللىق ياش تامچىلىرىنى تېمىتىپ، دەرىزىدىن ماراپ ئوتۇپ كەتتى.

* * *

مانا، مەجنۇن بىلەن سۇپىتاينىڭ بودرۇققىنا بىر قىز، بىر ئوغلى بار. ئولارنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى كوڭۇللۇك، مەجنۇن بىلەن سۇپىتاي 8 يىلدىن بېرى "سەن" دېيىشىپ بىر بىرىگە قاتتىق سوز قىلىشقىنى يوق.

مەجنۇن راسا ئىش قىلىپ، ھېرىپ ـ ئېچىپ ئويگە كەلگەندە، سۇپىتاي بىلەن بولغان يېڭى تۇرمۇشنى سوزلىشىپ ھاردۇغى

گۈلخان

I

ئۇنىڭ قەلبىدە چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر رەنجىش پەيدا بولغان ئىدى، ئەجىبا، بۇ رەنجىش نەدىن ۋە كىمدىن كەلدىكىن؟.....

ئۇ قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزنى پۈرلاپلا يانچۇغىغا تىقتى ـ دە، بۇرغىلاش سەھنىسىدىن چۈشۈپ، 40 نەچچە مېتىر ئىگىزلىكتىكى ۋىشكىغا ياماشتى، ئۇنىڭ مېتالدەك قاتتىق قوللىرى ۋىشكا بالداقلىرىنى مەھكەم قامايتتى، پۈتلىرىمۇ شۇنچە چەبدەس ئىدى. ئۇ بۇرۇن ھەر قېتىم ۋىشكا ئۈستىگە چىققاندا بوينىنى سوزۇپ، مانا شۇ پايانسىز چول ئىچىدىن ئاللىكىمنى ئىزلەۋاتقاندەك يىراق ـ يىراقلارغا خېلىغىچە قاراپ قويۇاتتى، بۇگۈن ئۇنداق قىلمىدى. ئۇ قەلبىگە ئېغىر رەنجىش سالغان ئاشۇ بىر ۋاراق

سوزىگە ئىشىنىدۇ. مەجىن بىلەن سۈپىتايلارنىڭ ئىشىگى ئالدىدىن ئوتكەنلەر ئويغا كىرمەي كەتمەيدۇ. قانچىلىك ئالدىراش بولسىمۇ كىرىپ، بۇدرۇق بالىلىرىنى سۈيۈپ ئەكىلىتىدۇ.

ھازىر سۈپىتاي بىلەن مەجىننىڭ يېڭى سالغان ئويى ئەمدى كۈن نۇرىدا بولەكچە ئەكس ئېتىپ، ئەتراپى دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان ھالدا ئاقىرىپ كورۇنىدۇ.

1957 — 1958 ـ يىللىرى (ئاپتور بۇ ھىكايىنى ئۇيغۇر تىلىدا يېزىپ چىققان.)

تەك پارچىسى جەرەن بۇلاققا كەتتى.

ــ ھا.....ھا.....ھا.....

كۇلكە ـ چاخچاقلار قەيسەرگە تەسرمۇ قىلمىدى، ئەگەر بىر-نەچچە كۈن بۇرۇن بولىدىغان بولسا، ئۇمۇ بۇنداق چاخچاقلارغا ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ جاۋاپ بەرگەن بولاتتى، لېكىن ھازىر ئۇنىڭدا بۇنچىلىك ھەۋەس يوق. قەيسەر تامغىنى چالا ـ بۇلا يەپلا سىرتقا چىقتى، يۇلغۇن بىلەن سوكسۇك قاپلىغان ئاي دالىدا بىرئاز ئايلىنىپ، ھىلىقى خەتكە يەنە كوز يۇگۈرتتى:

"قەيسەر! ــ دەپ يېزىلغان ئىدى ئۇنىڭدا قىسقىلا قىلىپ، ــ سىز كۇتمىگەن يەردىن بۇ خەتنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم. مەن ئەمدى سىز كورگەن گۇلخان ئەمەس.....مېنى ئۇنتۇپ، بەختلىك بولۇشىڭىزنى تىلەيمەن!....."

قېزىق، قەيسەرنىڭ بەختلىك بولۇشى گۇلخان بىلەن ئۇمۇر-ۋايەت قوش مېغىزدەك بىللە ئوتۇشتە ئەمەسمىدى؟!.....

قەيسەر كوزىنى يۇمۇۋالدى، قەلبىدە بولسا ناھايىتى ئاچچىق، ھەتتا مانا شۇ چولدىكى يانتاق بىلەن ئەمەندىنمۇ بەتتەرەك ئاچچىق پەيدا بولدى. ئۇ گۇلخان بىلەن تونۇشۇپ ـ سىردىشىپ كەلگەن ئىككى يىلدىن بۇيان ئۇزئارا بىرەر باغاقچىلىكمۇ خەت يېزىشمىغان، ئاز دېگەندە ئايدا بىرەر قېتىم ئۇچرىشىپ تۇرغان شەھىرىنىڭ گۈزەل كېچىلىرىنى، جۇڭغار ۋادىسىنىڭ جۇشقۇن ھايات مەنزىرىسىنى بىللە تاماشا قىلىشاتتى، ئۇزلىرىنىڭ كەلگۈسى غايىلىرى، بەخت ـ ئىستىقبالىلىرى توغرىسىدا مۇڭدىشاتتى،

قەغەزدىكى توت ئىلىك خەتنى ئۇنتۇشقا، پۈتۈن زېھنىنى ئىشقا بېرىشكە ھەركەتلەندى، لېكىن بۇ ئولگۇر خەت ھامان ئۇنىڭ يانچۇغىدىن ئاستا سوزۇلۇپ چىققان غايىۋانە بىر قولدەك ئۇنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇيتتى. ئۇ چاپىنىنى سېلىپ تاشلىدى، ھەتتا بەنجاڭ-نىڭ توۋەندىن بېرىۋاتقان بۇيرۇغىنى ئاڭلىماي قېلىشتىن ئەنسىرىگەندەك قۇلاقچىسىنىمۇ ئېلىۋېتىپ، جان-جەھلى بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. قۇرغاق شامال ئۇنىڭ چاچلىرىنى ئۇ ياق-تىن-بۇ ياققا چايقايتتى، يۈز-كۆزلىرى خۇددى ئالمىدەك قىزىرىپ كەتتى، ئىزغىرىن شامال ئۇنىڭ ئىككى قەۋەت پوپايكىسىدىن ئوتۇپ يىگىنىدەك سانچىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى قىزىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ شۇ ھالدا قانچىلىك ئىشلىگەنلىگىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى، بىر چاغدا بەنجاڭنىڭ قولىنى كاناي قىلىپ تۇرۇپ:

ــ قەيسەر، قايتىپ چۈش! روزى تۈتقان بولسىڭمۇ ئىپتا قىلىدىغان ۋاقتىڭ ئوتۇپ كەتتى..... ــ دېگەن ئاۋازىنى غىرە-شىرە ئاڭلىدى.

ئۇنىڭ كۆڭلى ھېچ نەرسە تارتمايتتى، ئۇ قاچىسىدىكى سەينى مالىتىلاپ ناننى ئېرىنچەكلىك بىلەن چاينام ئولتۇرغاندا كېرىم بۇرغا چاخچاق قىلدى:

قەيسەر، ساڭا گۈلخانىڭ خېتى ھەپتىلىك ناشتا بوپتۇ-دە!

ئاردىدىن يەنە بىرسى لوقما سالدى:

ــ گۈلخانىڭ خېتىنى كورۇپلا، ئۇنىڭ يۈرىگىنىڭ ئاق بۇلاق-

ئىشلەيتتى، شۇڭا ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى ئاچچىق ھەسرەتلىرى پەقەت ئوزى ئۇچۇنلا سىر بولۇپ قالدى.

3 ـ كۈنى، ئۇ ئىشتىن ئەمدىلا چۈشۈپ ياتاقتا يۈيۈنۈۋاتقاندا، ئىشىكنى مۇرىسى بىلەن ئىتتىرىپ كىرگەن كېرىم بۇرغىنىڭ غاراڭغۇرۇڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـــ لايىغىنىڭ بېشىغا بەخت قۇشى قونۇپتۇ، تەلەيلىكسەندە نېفتىچىم! ـــ كېرىم بۇرغا ئېيىق شاپىلىغىدەك قوللىرى بىلەن قەيسەرنىڭ دومبىسىپ تۇرغان سۆڭگۈچىگە يەڭگىلگىنە بىرنى سالدى.

قەيسەر سوپۇن ماغزاپلىرى ئېقىپ تۇرغان بېشىنى كېرىمگە بۇراپ:

ـــ ئۇنىڭ بېشىغا قونغان بەخت قۇشىنى سەن نەدە كوردۇڭ؟ ـــ دىدى ۋە خورسىنغان ھالدا قوشۇپ قويدى، ـــ ئاسماندىن تاۋار ياغسا، تۇمارلىق تەگمەيدىغان تەلەيسىز مەن.....

ـــ مانا ساڭا تۇمار، ـــ دىدى كېرىم قولىدىكى «نېفىت گېزىتى» نىڭ يېڭى بىر نۇسخىسىنى شارتتىدا يېيىپ، ـــ بۇنى قولتۇغۇڭغا ئەمەس، دەل كوكسۇڭگە ئېسىۋالساڭمۇ يارىشىدۇ.

قەيسەر يۇز ـ كوزلىرىنى ئۇ ياق ـ بۇ ياق سۈرتۈپ، كېرىمنىڭ قولىدىكى گېزىتىنى ئالدى، ئۇنىڭ كوزى گېزىتىنىڭ بىرىنچى بېتىدىكى قىزىل رەڭ بىلەن نەقىشلىق قىلىپ يېزىلغان "جەڭگەۋار بۇرغۇچى" دىگەن چوڭ ماۋزۇغا چۈشكەندە، بىر ھازاغىچە تۇرۇپلا قالدى، خەۋەر خېلى ئۇزۇن ئىدى، قەيسەر ئۇنىڭ باش

ساپ مۇھەببەتكە تولغان ئوتلۇق كوزلەر بىر بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، خۇددى توك سىملىرىدەك ئۇچقۇن چاقنايتتى، يەر قەھرىدىن نەپەت پونتانلىرىنى ئېتىلدۇرۇشتا پىشقان مەزمۇت قوللار بىر بىرىنى سقىشقاندا، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى ئىللىق بىر ھارارەتتىن ھوزۇرلىناتتى.....

لېكىن، ئەمدىلىكتە مانا بۇ خەت قەيسەرنىڭ قوللىرىنى مۇزلىتۋاتىدۇ، بۇ مۇز ئاستا-ئاستا ئۇنىڭ يۈرىكىنمۇ سوۋۇتۇشقا ئۇرۇنماقتا، ئۇ خەتنى بىر مىجىلدى-دە، تاشلۇۋەتمەكچى بولدى-يۇ، لېكىن يەنە كۆڭلى قىيمىدى، "بۇ زادى قانداق سىر؟! گۈلخان شۇنچىلىك يېنىك تۇيغۇلۇق قىز بولسا-ھە؟ ئىككى يىللىق مۇھەببەت ئىككى ئىلىك خەت بىلەن ئەخلەت ساندۇغىغا تاشلىنامدۇ؟!....."

شۇ تاپتا قەيسەرنىڭ پۈتۈن خىيالىنى ئوزى ئۇچۇن ئېغىر رەنجىش ئېلىپ كەلگەن بۇ خەتنىڭ سىرىنى بىلىش ئىستىگى چولغۇالغان ئىدى.

II

قەيسەر ئىككى كۈننى خۇددى خام ياغ ئىچىۋالغان ئادەمدەك مەسخۇش ئوتكۈزدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئارىلىشىپ كەتكەن مۇھەببەت بىلەن نەپرەت تۇنلىرىنى ئۇيقۇسىز، كۈنلىرىنى مەنىسىز قىلىۋەتتى، لېكىن، ئىشقا كەلگەندە، ئۇ يەنىلا يولۇاستەك

تېخىمۇ ئۇلغايتتى. قەيسەرمۇ خېلىلا ھاياجانلاندى، بۇ ماختاشلار گويا ئۇنىڭغا تەئەللۇقتەك پاقىراپ كەتكەن كوزلىرىدە كۆلكە شولىسى ئەگمدى، لېكىن ئۇ تاماكا خالتىسىنى ئېلىش ئۈچۈن يانچۇغىغا قولىنى سېلىۋىدى، ھىلىقى خەتكە قولى تېگىش بىلەنلا يەنە سەسكىنىپ كەتتى. ئۇ ئويچان ھالدا ساقىلى ئوسۇپ قالغان ئۈچلۈق ئېگىنى گىرەلەشكەن بارماقلىرى ئۈستىگە قويۇپ، غەمـ كىن كوزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە ئولتۇردى. ئەمدى ئۇنىڭ خىيال قۇشلىرى ئوزى ئۈچۈن تونۇش بولغان يېراقتىكى قىزلار بۇرغىلاش دۇيىنىڭ ھەيۋەتلىك ۋىشكىلىرى ئۈستىدە ئەگىشكە باشلىغان ئىدى. قەيسەر كوزلىرىنى خىيالەن يۇمۇپ، گېزىت خەۋىرىدىكى تەپسىلاتلارنى ئويلىدى، تەپسىلاتلار بىردىنلا ئۇنىڭ ئالدىدا شاۋقۇن-سۇرەنلىك جانلىق مەنزىرە بولۇپ شەكىلـ لەندى: قىزلار بۇرغىلاش دۇيى جانپىدالىق بىلەن ئىشلىمەكتە، قۇدۇق 3000 مېتىر بىخەتەر قېزىلىپ بولدى، گىمولوگ مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، نېفىت كوزىنىڭ ئېچىلىشىغا پەقەت يۇز نەچچە مېتىرلا قالغان. قىزلارنىڭ قەلبىدە قۇدۇقنى مۇددەتتىن بۇرۇن قېزىپ، چوڭ بىرلەشمە جەڭگە سوغا قىلىش ئىستىگى ئۇرغۇيتتى، شۇڭا ئۇلار نوۋەتتىكى تۇرۇبىلارنى ئۇلاپ چۈشۈرۈش ئۈچۈن، ھەممە تەييارلىقلارنى پۈتكۈزدى، ئىككى قولى بىلەن تورمۇزنى قاماپ تۇتقان يارەمچى بۇرغۇچى شياۋلەن بۇيرۇق كۈتمەكتە.

گۇلخانىڭ بۇيرۇق ئىشارىتى بىلەن تورمۇز بوشتىلىپ، 40 نەچچە مېتىر ئىگىزلىكتىكى ھەيۋەتلىك تۇرۇبا مۇنارى ئاستا

قىسمىدىكى "نەپتلىگىمىز بويىچە قانات يايغان چوڭ بىرلەشمە جەڭنىڭ ھالقىلىق پەيتلىرىدە، 3268 ـ قىزلار بۇرغىلاش دۇيىنىڭ بۇرغۇچىسى گۈلخان ئولۇم خەۋپىگە قارىماي 3000 مېتىر قېزىلىپ بولغان قۇدۇقىنى ئېغىر ھادىسىدىن ساقلاپ، سەپداشى شياۋ-لەننى قۇتقۇزۇپ، نەپت رايونىمىزنىڭ قەھرىمان ئۇلگىسى بولۇپ قالدى....." دىگەن قۇرلارنى ئوقۇغاندا، ئىختىيارسىز يۇرىگى دۇپۇلدەپ، لەۋلىرى پىر ـ پىر ئۇچۇشقا باشلىدى.....

شۇ كۈنى كەچتە ياتاقتا توپلانغان نەپتچىلار ئارىسىدا گۈلخان-نىڭ ئىش ـ پائالىيىتى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلەر قىزىپ كەتتى، بۇ سورۇن ئۇستىگە پىشقەدەم دۇيجاڭمۇ كىرىپ قالدى. ئۇ تۇماچە ياستۇالغان بۇرىتىنى تىلى بىلەن يالماپ قويۇپ، ھىلىقى گېزىت-نى قولدىن ـ قولغا ئېلىپ كورۇۋاتقان يىگىتلەرگە قاراپ دىدى:

ـ گۈلخان قىز بىزگە جەڭ ئېلان قىلدى، قېنى قايسىڭلار كېلەر قېتىمقى قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىندا ئۇنىڭ بىلەن بىر بەندىكدا يانمۇ ـ يان ئولتۇرۇشقا ۋەدە بېرەلەيسىلەر؟

بۇ سوز خۇددى قەيسەرگە ئېيتىلۇاتقاندەك باشقىلارنىڭ كوز-لىرىمۇ ئۇنىڭغا ئاغدى، ئۇ بىرئاز ئوڭايسىزلاندى.

دۇيجاڭ سوزىنى داۋام قىلدى:

ـ گۈلخاننىڭ روھىدىن ئۇگىنىشىمىز كېرەك يىگىتلەر، ئۇ نەپتلىگىمىزنىڭ پەخرى!..... ـ ئۇ گېزىتتىن ئوقۇغان خەۋەرگە ئوزىنىڭ ھىسسىياتلىرىنى قوشۇپ شۇنداق ئىشتىياق بىلەن سوزلە-دىكى، ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قەلبىدىكى ھەۋەس ۋە ئىلھام ئوتىنى

ۋاتقانلارنى چېكىنىشكە بۇيرۇدى ـ دە، ئوزى تورمۇزغا قاراپ ئېتىلدى. شياۋلەننىڭ يۈزلىرى قەغەزدەك ئاقىرىپ، كوزلىرى پاقىراپلا قالغان ئىدى، گۇلخان پۈتۈن كۈچى بىلەن تورمۇزنى باستى، ئۇنىڭ قوللىرى خۇددى ئامبۇردەك تورمۇز تۈتقىسىغا كىرىشىپ كەتكەن ئىدى. تۇرۇبىلارنىڭ سۇرئىتى بىرئاز ئاستىلىدى، لېكىن يەنە بىر كۈتۈلمىگەن پىشكەللىك يۈز بەردى، قاتتىق تارتىلىشتىن زورۇقنان پولات ئارقان ئۈزۈلدى.....

ــ قەيسەر، ــ كېرىم بۇرغىنىڭ غۇدۇدۇڭ ئاۋازى قەيسەرنى خىيالدىن سەگىتتى، ــ بېشىڭنى چېتىڭغا تىقىپ نىمانچە سوپۇم-لۇق قىلىپ كەتتىڭ، گۇلخانغا ئىستىغا سېلىۋاتامسەن ـ يە؟ قورقما پالۋىنىم، ئۇنى سەندىن ھېچكىم تارتىپ كېتەلمەيدۇ.....

ــ ھىم..... ــ دىدى چاچلىرى مېتىس قوينىڭ يۇڭىدەك پاخپىيىپ كەتكەن ھاشىم دىمىغىنى قېقىپ، ــ ئۇ تارتىپ كەتكىلى بولمايدىغان مايتاغنىڭ مىڭ تونىلىق ماي تۇڭمىستى؟ قىز دېگەن كىم دان چېچىپ بەرسە، سوكۇلداپ كېتىۋېرىدىغان چۈجە.

ــ ھاي ـ ھاي! ــ دىدى كېرىم ئۇنىڭغا تۇمشۇغىنى ئۇشـ-لاپ، ــ مۇشۇ سوزلىرىڭنى قىزلار ئاڭلاپ قالمىغان بولسا، بۇدرە چاچلىرىڭنى خوراز پەيلىرىدەك يۇڭدۇمتەسۇن يەنە!

گاز پىلتىسىنىڭ ئوتىنى ئۇلغايتىۋاتقان بىر سەيىيۇ ئىشچىسى سوزگە ئارىلاشتى:

ــ ئالتۇننى كورسە پەرىشىمۇ يولدىن چىقىدۇ ئاغىنىلار، گۇل-

سرىلىپ يەر قەھرىگە شۇكۈنۈشقا باشلىدى.....

كىرپىكلىرىدىن ماڭلاي چاچلىرىغىچە ئاپپاق قىرو باغلىغان گۈلخانىنىڭ سەگەك كوزلىرى بىردە يەر ئاستى مەشغۇلاتىنى كورسەتكۈچى چوڭ قىزىل سائەتكە، بىردە نورمال سۈرئەت بىلەن قۇدۇققا چۈشۈۋاتقان تۇرۇبىلارغا قارايتتى. ئۇنىڭ كوڭلى ئىمىن تاپقاندەك شياۋلەنگە قاراپ، چەپ كوزىنى قىسىپ ئىللىققىنا كۈلۈپ قويىدى، لېكىن ئۇنىڭ كوزلىرىدىن باشلانغان كۈلكە زىناقلىق يۈزلىرىگە بېرىپ تارىغىچە شياۋلەنىڭ ھەركىتى جىددىلىشىپ قالدى. نەق شۇ چاغدا سىم ئارقان ئورالغان بارابان ئارقىغا يېنىپ كېتىپ، تورمۇزكوتىرىلىپ كەتكەن ئىدى، شياۋلەن پۈتۈن بەدىنىنىڭ سالمىغى بىلەن تورمۇزنى باسقان بولسىمۇ، لېكىن تورمۇز ئۇنى كوتىرىپ كېتىۋاتقاندەك پۈتلىرى تىپىرلاپ قالغان ئىدى، ئۇنىڭ "ۋاي بولمىدى....." دىگەن ئەنسىز ئاۋازىمۇ گۈلدۇرلەپ تۇرغان ماتورلار ئىچىدە غايىپ بولۇپ كەتتى. گۈلخانىنىڭ كوزى 270 گرادۇس بۇلۇڭ ھاسىل قىلىپ پىقراۋاتقان سائەت ئىستىرىلكىسىدىن يوتكىلىپ، بىنورمال سۈرئەت بىلەن شۇڭغۇۋاتقان تۇرۇبىلارغا چۈشكەندە، خۇددى بېشىدا چاقماق چاققاندەك تېنى شۇركەندى، ئەگەر 50 ـ 40 تونىنا ئېغىرلىقتىكى بۇ تۇرۇبىلار ئاشۇ سۈرئەت بىلەن گۈلدۇرلەپ چۈشىدىغان بولسا، قۇدۇق بىلەن بىللە نۇرغۇن جازىلارنىڭ ۋەيران بولىدىغانلىغىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى، ئۇ چاغدا.....گۈلخانىنىڭ كوزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى، ئۇ ماتۇرخانا بىلەن سېغىزلىق ئېرىتمىدا ئىشلە-

گۈلخان كورۈنگەندەك بولدى، لېكىن ئۇ بۇرۇنقى گۈلخان ئەمەس، بېشىدا ناۋات رەڭ ھەللە ياغلىق، ئۇستىدە لىغلداپ تۇرغان پىلاتا-يوپكا، پۈتىدا ئىگىز ئوكچىلىك مىغزىرەڭ ئايال، قولىدا بولسا كادىرچە سومكا..... ئۇ ئۇستىۈېشى ماي بىلەن لايغا مىلەنگەن قەيسەرنى كورۈپلا بېشىنى بىر سىلكىپ چەتكە بۇرالدى-دە، ئاللىقانداق بىر ناتونۇش كولەڭگۇ تەرەپكە قاراپ كەتتى.....

قەيسەر گويا بىرسى يۇرىگىنىڭ ئۇچىغا چىۈتىق بىلەن ئۇرغاندەك سىلكىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا شاخاراپ كەتكەن بىر تۇپ يۇلغۇن تۇراتتى. ئۇ يانچۇغىدىكى خەتنى ئالدى-دە، "ۋاپاسىز!" دېگىنىچە مىجىقلاپ-مىجىقلاپ تاشلۇەتتى، خەت پىلدىرلاپ بېرىپ يۇلغۇن شاخلىرى ئارىسىدا غايىپ بولدى.....

III

قەيسەر دەم ئېلىش كۇنىگە بارماق ساناپ دېگۇدەك ئۇلاشتى. ئۇ ئەتىگەنلىگى ياتاقداشلىرى تېخى تۇرمىغان چاغدا يۇيۇنۇپ، ئازراقلا ناشتا قىلدى-دە، تۇروبا توشۇۋاتقان ماشىنلارنىڭ بىرىگە ئولتۇروپ، جەرەن بۇلاققا قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ بۇگۇن گۈلخان بىلەن سوزلىشىپ، يۇزتۇرانە ئىككى ئېغىز گەپنى قىلىپلا ئارىنى ئوچۇق قىلىش قارارىغا كەلگەن ئىدى. چەكسىز چول باغرىدا شامالدەك تېز ئۇچقان ماشىنا بىر پەستە ئۇنى 100 نەچچە

ھاننىغۇ ئۇنداق قىزلارغا ئوخشاتقىلى بولماس، ھەر ھالدا ئۇنىڭمۇ نام ـ شوھرىتى چىڭگىز تېغىدىن ھالقىپ مايتاققىچە كەتتى. ئۇ ئەمدى بۇرۇنقى گۈلخان ئەمەس، كوكسىگە قادالغان گۈللەر كىمنىڭ كوزىنى قىزارتمايدۇ دەيسەن، كىم بىلىدۇ، ئەتە ـ ئۇگۈن كادىر بولۇپ، ئارقىسىدىن ئىس چىقامدۇ تېخى، ئۇ چاغدا بىزنىڭ قەيسەرجانمۇ "ۋاي توختىسلا ـ توختىسلا....."دەپ يېتىشەلمەي قالارمىكىن.....

قەيسەرنىڭ خورلۇغى كەلدى، گويا گىلىغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغاندەك پۈتۈن بەدىنى جىزىلداپ كەتتى، بۇرۇنقى چاغلار بولىدىغان بولسا، ھاشىمنىڭ شۇ سوزى ئۈچۈن پاخپىيىپ تۇرغان چېچىدىن قاماپ تامغا ئۇستۇرۇۋەتكەنمۇ بولار ئىدى، بىراق بۇ سوزلەر ئىككى كۈندىن بېرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تېپىشماق بولۇپ يۈرىگىنى ئورتەۋاتقان خەتنىڭ سىرىنى يېشىۋەتكەندەك بولدى..... ئۇ ئېغىر بىر ئۇھ تارتتى ـ دە، ئۇندىمەستىن سىرتقا چىقىپ كەتتى.

كەچ كۈزنىڭ قۇرغاق شامىلى سوقۇپ تۇراتتى، ماتورلار گۈ-رۈلدەپ، ۋىشكىلار كوك تىرەپ تۇرغان بۇ كەڭ جۇڭغار ۋادىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ تار بىلىندى، ئىككى يىلدىن بۇيانقى مانا شۇ نېغىت شەھىرىدىكى مۇھەببەتلىك خاتىرىلەر ئەسكە چۈشتى..... خاتىرە-لەر بارغانسېرى ئوسمەكتە، ئىگىز، باراقسان، نەپىس گۈللەر بولۇپ ئېچىلماقتا، شوخ شامالغا ئارىلىشىپ خۇش پۇراق چاچماقتا..... قەيسەرنىڭ كوزىگە ئەنە شۇ گۈللەرنى ئارىلاپ كېلىۋاتقان

"تاك ـ تاك" چېكىلگەن ئاۋاز ئۇنىڭ دىققىتىنى بولدى، ئىشىك قىيا ئېچىلىپ قايىشانىڭ يېرىم گەۋدىسى كورۇندى ۋە ئۇ ھاياجانلىق بىلەن ۋاقىرىۋەتتى.

ـــ گۈلخان!.....

ئۇلار قۇچاغلىشىپ كورۈشتى. قايشا ئۇنىڭ داكا بىلەن تېڭىلغان يۇز ـ كوزلىرىگە، قاتمۇ ـ قات بېنىتلار بىلەن ئورىۋەتكەن سول قولىغا قارايتتى، قارىغانسېرى كوزلىرىدە قانداقتۇ بىر ئىچكى ئازاپنىڭ كەلگۈسى ئەگىتتى، لەۋلىرى لىپىلداپ، ئەگىم قاشلىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى. گۈلخان ئۇنىڭ قىياپىتىدىكى ئوزگىرىشنى سەزدى ئەتىمالىم، ئۇ تەبىي خۇش پېئىللىغى بىلەن قايشانىڭ دىققىتىنى بۇردى.

ـــ قارىغا قايشا، پۈتۈنلەي ياخشى بولۇپ كەتتىم، دوختۇرلارمۇ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن چىقىپ كېتىشىمگە قوشۇلدى، ـــ ئۇ قوللىرىنى، پۈتلىرىنى ئوزىچە ھەركەتلەندۇردى ۋە بىردىنلا بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك، ـــ ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن، ئويدىكىلىرىڭىز تېچلىقمىكەن؟ ياخشى دەم ئېلىپ قايتقانسىز؟ ـــ دەپ ئارقا ـ ئارقىدىن سوئاللارنى ياغدۇردى.

ـــ ھەممىسى ياخشى، سىزگە كوپ سالام ئېيتتى، ـــ دىدى قايشا ۋە ھاياجانلىق بىلەن بىر تىنۇېلىپ داۋام قىلدى، ـــ گۈلخان كوپ جاپا چېكىپسىز، لېكىن قان بەدىلگە كەلگەن بۇ قۇدۇق ئەجرىڭىزنى بىكار كەتكۈزمەپتۇ، ھازىر ئۇنىڭدىن سوتكىسىغا 80 تونىا ماي چىقىۋاتىدۇ.

كىلومېتىرلىق مەنزىلگە يەتكۈزۈپ قويىدى.

ئەنە قەيسەرنىڭ كوزىگە يىراقتىنلا 3268 ـ قىزلار بۇرغىلاش دۇيىنىڭ ھەيۋەتلىك ۋىشكىسىمۇ كورۈندى، كىم بىلىدۇ. گۈلخان ھازىر ئەنە شۇ ۋىشكىنىڭ ئۈستىدە ئىشلەۋاتىپ، قەيسەرنى كورۈپلا يۈزىنى چەتكە بۇرۇۋالغاندۇ!.....

قەيسەرنىڭ قەدىمى ئاستىلىدى، راستىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ يۈرىگى يەنىلا دۈپۈلدەشكە باشلىغان ئىدى، بۇ دۈپۈلدەش ھايا-جاندىنمۇ ياكى خورلۇق ئەلەمدىنمۇ، بىلگىلى بولمايتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر قىز كېلىپ قالدى، قەيسەر ئۇنى تونۇدى، ئۇمۇ شۇ بۇرغىلاش دۇيىنىڭ تېخنىكى قايشا ئىدى. ئۇلار قىسقىچە پاراڭلاشتى، قىز دەم ئېلىش ئۇچۇن يۇرتىغا بېرىپ ئاخشام كەپتۇ، بۇگۇن سەپداشلىرى بىلەن كورۈشۈش ئۇچۇن ئىش مەيدانىغا كېتىۋاتقان ئىكەن. بۇ ئۇچرىشىش قەيسەرگە خوپ كەلدى، ئۇ ئەتىگەن يانچۇغىغا سېلىۋالغان كىچىككىنە تۇگۇنچەكنى چىقىرىپ:

ــ ئالدىراپ تۇرىمەن، بۇنى گۈلخانغا بېرىپ قويىڭىز، ئاۋارە قىلدىم..... ــ دىدى ـ دە، تېزلا ئارقىغا ياندى.

* * *

كوركەم تاڭ شەپىغى سەھەرنىڭ سۇس تۇمانىنى قىزىللىقىغا پۇركەپ، كەڭ دەرىزىدىن شۇڭغۇپ كىرىپ ئازادە ياتاقنى تېخىمۇ يورۇتۇۋەتكەن ئىدى. گۈلخان ياستۇقىغا يولىنىپ ئولتۇرۇپ كىتاپ كورۈۋاتاتتى.

قايشا خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى. گۈلخان تۈگۈچنى ئالدىراپ يەشتى، ئۇنىڭ ئالقىنىدا ئوزى ئۈچۈن تونۇش بولغان ئىككى نەرسە تۇراتتى. گۈلخاننىڭ قوللىرى تىترەپ يۈرىگىنىڭ دۈپۈلىدىشى ئوزىگە ئاڭلانغاندەك بولدى. گۈلخان ۋىشكا ئالدىدا تۇرۇپ چۈشكەن مانا شۇ 4 سۆڭلۈق رەسمى بىلەن ماۋۇ كەشتىلىك ياغلىقنى تېخى بىر يىل بۇرۇن قەيسەرگە مۇھەببەت يالدامسى قىلغان ئىدى. مانا ئەمدى ئۇ يەنە ئوزىنىڭ ئالقىنىدا تۇرۇپتۇ. ئۇ ياغلىقنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇلغان باغاقچىلىق خەتنى شۇئىرلاپ ئوقۇدى: "ماڭا بەخت تىلىگەنلىگىڭز ئۈچۈن كوپ رەخمەت! سىزنىڭ كوكسىڭزگە قادالغان شەرەپ گۈلىنىڭ تىكىنى كوزۈمگە سانچىلار دەپ ئويلىمىغان ئىكەنمەن، خەير!..... سىزنىڭمۇ ئوز خالىغىنىڭز بىلەن بەختلىك بولۇۋالىشىڭزنى تىلەيمەن!.....

قەيسەر"

گۈلخاننىڭ ئېقى بىلەن قارىسى روشەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان نۇرلۇق ۋە خوشال كوزلىرى بىردىنلا مۇڭلىنىپ تۇمانلاشتى، ئۇ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، دەرىزە ئالدىغا كەلدى، جەينىگى بىلەن دەرىزە تەكچىسگە يولىنىپ، تەرلەپ قالغان ئەينەكنىڭ نەم يۈزىگە ماڭلىينى تىرەپ ئويغا كەتتى....."نىمە ئۈچۈن ھەممىنى ئوچۇق يازمىدىم.....ئۇ ئازاپلىنىپتۇ، ئەمدى يېزىشىم كېرەك. كىمۇ ئوزىنىڭ ياخشى كورگەن كىشىسىنىڭ بەختسىز بولۇشىنى خالايدۇ!؟ قەيسەر ياخشى يىگىت، لېكىن

گۈلخان هایاجانلاندی، كېچە ـ كۈندۈز تىنمسىز ئېقىپ چىقىۋاتقان نېفىت شاقىراتمىلىرىنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە گۈكىرىگەندەك بولىدى، بۇ ئاۋاز ئۇنىڭغا ھوزۇر بېغىشلايتتى، ئۇ نېپىز لەۋلىرىنى ھىمىرىپ كۈلۈپ قويدى.

ــ شىياۋلەن ياخشىمۇ؟

گۈلخاننىڭ سوئالى قايشانىڭ ئېسىگە شىياۋلەننىڭ تەسىرلىك سوزلىرىنى قايتا سالدى. قايشا كەلگەن كۈنلا شىياۋلەن ئۇنىڭغا كوز يېشى ئىچىدە مۇنداق دېگەن ئىدى: "ئەگەر گۈلخان مېنى ئوز گەۋدىسى بىلەن توسۇۋالمىغان بولسا، مەن ئاللىقاچان ئۇزۇلگەن پولات ئارقاننىڭ يېمى بولۇپ كەتكەن بولاتتىم..... بىراق، گۈلخان مېيىپ بولدى....."

دەرۋەقە، گۈلخان مېيىپ بولغان ئىدى، پولات ئارقانىڭ چۇۋۇلغان سىملىرى خۇددى ئوقيادەك ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ يۇز ـ كوزلىرىدىن قان جىرغاتتى، سول قولىنىڭ بارماقلىرىنى بولسا قىلىچتەك ئۇزۇپ تاشلىغان ئىدى.....

ئۇلار خېلى ئۇزاق مۇڭداشتى، قايشا ئەمدى قايتىش ئۇچۇن ئورنىدىن تۇردى ۋە تۇيۇقسىزلا گۈلخانغا بۇرۇلۇپ:

ــ ئاپلا..... ــ دېدى تاتلىقىنى چېكىپ، ــ قاراڭا، سىز ئۇچۇن ئەڭ قىممەتلىك بولغان ئامانەتنى ئۇنتۇغىلى تاس قاپتىمەن، ــ ئۇ كىچىككىنە قەغەز بوپىنى گۈلخانغا سۇنۇۋېتىپ قوشۇپ قويدى، ــ ئامانەتنى ۋاقتىدا يەتكۈزەلمىدىم، ئۇ چاغدا مەن سىزنىڭ دوختۇرخانىدا ياتقانلىغىڭىزنى نەدىن بىلەي.

كۆندىكى باغ سەيلىسىدە ئوزى ئۇچۇن شۇنچە يېقىملىق ۋە ئىپپەتلىك كورۇنگەن ئوبرازىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە تىرىشاتتى.....

كىنوخانا ئىچىدىكى لابا جاراڭلاشقا باشلىدى، دىكتور قىزنىڭ خوش نەپەس ئاۋازى يەنە گۈلخانىنى مەدھىيىلىمەكتە ئىدى: "يېڭى ئۇزۇن سەپەر مىڭلىغان يېڭى قەھرىمانلارنى ياراتماقتا، بۇ قەھرىمانلار سانائەتنىڭ قېنى بولغان نېفت ئىشلەپچىقىرىشىدا ئوزىنىڭ ھالال تەر، ساپ قانلىرىنى توكۈپ، 4 تە زاماناۋىلىق شىنى تېزرەك ئىشقا ئاشۇرۇش ئۇچۇن مۇناسىپ توھپە قوشماقتا. 3268 ـ بۇرغىلاش دۇيىنىڭ بۇرغىچىسى گۈلخان بىر مېترى نەچچە يۇز يۇەن بىلەن قېزىلغان 3000 مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇدۇقنى جىددى ھادىسىدىن ساقلاپ، دولەت ۋە خەلق ئۇچۇن....."

جاراڭلىق ئۇرۇلغان قوڭغىراق ئاۋازى قەيسەرنى چوچۇتۇۋەتتى، ئۇ تۇرغان ئورندا بىر ھازاغىچە مىدىر ـ سىدىر قىلماي تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزلىرىدە ئوز تۇرمۇشى ئۇچۇن كۆتۈلمىگەن بەختسىزلىكلەرنى ئېلىپ كەلگەن بۇنداق ماختاشلارغا نىسبەتەن قاتتىق ھەسەت قوزغالغاندەك بولدى.....

قەيسەر كۆلۈپ ئىچىگە كىرگەندە، كىنو يېڭىلا باشلانغان ئىدى، ئۇ قولىدىكى بىلەتنىڭ نومۇرى بويىچە تىمىسقىلاپ يۇرۇپ ئورنىنى ئاران تېپىپ ئولتۇرۇشىغا بىرسىنىڭ:

ـ قەيسەرمۇ سىز؟ ـ دىگەن تونۇش ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئەمدى مەن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى بەختلىك قىلالمايمەن! ئۇ ئۇزىگە ئوخشاش ساغلام بىر قىزنى يار قىلىشى كېرەك.....“

لېكىن گۈلخان ئۇزىنىڭ مېيىپ بولغانلىغىغا قىلچە زارلىنىش ھىس قىلمايتتى، ئۇنىڭ مۇھەببەت ھەم بەختى ئەنە شۇ كېچە-كۈندۈز گۈرۈلدەپ تۇرغان بۇرغا ۋىشكىلىرىنىڭ قۇدرەتلىك ئايلىنىشىغا قوشۇلۇپ، نېفت پونتانلىرىنىڭ شاقىرىشىغا ئارىلىشىپ، بۇ كەڭ نېفتلىكنىڭ گۈزەل كېلىچىگى بىلەن باغلىنىپ كەتكەن ئىدى.....

IV

قەيسەرنىڭ كوزى بىر نۇقتىغا مىقتەكلا قادىلىپ قالدى، ئۇ نىمىگە شۇنچە قارايدىغاندۇ؟.....

ئۇ كىنوخانىنىڭ دەم ئېلىش ئويىدىكى ئەينەك جاھازلىق شەرەپ تاختىسى ئىچىدىن گۈلخاننى تېپىۋالغان ئىدى. ئەنە، بېشىغا قۇلاقچا، ئۇستىگە نېفتچىلارنىڭ شىرىق چاپىنىنى كىيىۋالغان گۈلخاننىڭ سول كوكسىگە قىزىل گۈل تاقالغان، خۇددى باھار ئەتىسىدەك پورەك ئېچىپ تۇرغان بۇ گۈل ئۇنىڭغا خويمۇ ياراشقان ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئۇز ۋاقتىدا قەيسەرنى خۇماداتقان گۈلگۈن چىرايى بىلەن ئوماق كوزلىرىگە قانداقتۇ بىر نەرسە سايە تاشلاپ تۇمانلاشتۇرۇۋەتكەندەك بىلىنەتتى.....

قەيسەر ئاستا كوزىنى يۇمدى، ئۇ گۈلخانىنىڭ ئوكتەبىر

تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قويياتتى.

ئاز جىملىقتىن كېيىن قەيسەر بېشىنى ئاتىكەم تەرەپكە قىيسايتىپ سورىدى:

ـ قىزلار بۇرغىلاش دۇيىدىكى گۇلخاننى تونۇيدىغانسىز؟

ـ تونۇيمەن، نىمشقا تۇرۇپلا بۇ ئىسىم ئېسىڭزگە كېلىپ قالدى؟ ـ قىزىقىپ سورىدى ئاتىكەم، ـ ئىكرانىدىكى تۇنەنى كورۇپ سىزمۇ گۇلخاننى ئەسلەۋاتامسىز ـ يە؟

قەيسەرنىڭ ئالدىدىكى ھىلىقى ماسكا تارتقان تونۇش قىز قۇلاق تۇۋىگە يېيىلىپ چۈشكەن چېكە چاچلىرىنى ئارقىغا قىستۇرۇپ، بېشىنى ئورۇندۇقنىڭ يولەنچۇگىگە تىرىدى.....

ـ ياقەي..... ـ دىدى، قەيسەر يۇرىگىنىڭ دۈپۈلدىشىنى ئاران بېسىپ، ـ يېقىندا گېزىتتىكى ئىش ئىزلىرىنى ئوقۇغانتىم، ئاگلىسام باشقارمىغا كادىر قىلىپ ئوستۇرۇپتۇ دېيىشىدۇ.

ئاتىكەم ئىكراندىن كوزىنى ئالماي ئاستا سوزلىدى:

ـ ئۇ مېيىپ بولغان ئىكەن، باشقارمىغا يوتكەپ مۇڭاپىق ئىش بەرمەكچى بوپتۇ، بىراق گۇلخان "بۇرغىلاش دۇيى مېنىڭ ئائىلەم، قۇدۇق بېشى ياتقىم، ئۇمۇر بويى ئۇ يەردىن ئايرىلمايمەن!" دەپ گەپنى ئۇزۇڭۇبتىپتۇ.

ـ مۇنداق دەڭ!..... ـ قەيسەر لەۋلىرىنى تامشپ قويدى ۋە ئاخىرىدا ھودۇقۇپ سورىدى، ـ مېيىپ بوپتىكەن دەمسىز؟

قەيسەرنىڭ خېلىغىچە دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كوز ئالدىدا ھىلى كورگەن گۇلخاننىڭ رەسمىدىكى تۇمانلىق

قەيسەر يېنىغا قارىۋېدى، باشقارما ئوتتۇرا مەكتۇبنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئاتىكەم ئىسملىك جۇگانىنىڭ تونۇش چىرايىنى كوردى، ئۇلار بىر يۇرتلۇق بولۇپ، پات-پات ئىزلىشىپ تۇراتتى. دەل شۇ پەيتتە "قەيسەر" ئىسمى چىقىش بىلەن بۇلارنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندا ئولتۇرغان بىرسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن لاپ قىلىپ ئارقىغا بىر قارىدى-دە، ئېغىر خۇرسىنىپ جىم بولدى.....

—مانا قاراڭ، ئىشلار شۇنچە ئالدىراشكى، سىز بىلەن كورۇشمىگىلىمۇ نەچچە ئايلار بويتۇ، —دىدى قەيسەر ئۆكۈنگەندەك ئۇھ تارتىپ ۋە نېرى-بېرى تېچلىق سوراشتى.

—بەكمۇ كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭىز، —دىدى ئاتىكەم ئاۋازىنى پەسەيتىپ، —بۇرۇن باشقارمىدا ئانچە-مۇنچە كورەتتىم.

—ھازىر دالىدا ئىشلەۋاتىمىز، ئاق بۇلاقنىڭ نېرىسىدىكى غىلاڭ سايىدا دەڭا. پۈتۈن بىساتىمىز بىلەن كوچۇپ كەتتۇق.

مىنۇت ئارىلىغىدا يېنىپ ئوچىكەن چىراق يورۇغىدا قەيسەر ئوزىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندا ئولتۇرغان بىرسىگە قىزىقىپ قاراپ قالدى، ئۇ ئاغزىغا ماسكا تاقىغان، قولىغا ئاپپاق يىپ پەلەي كىيىۋالغان ئىدى، ئەگەر ئۇنىڭ چەمبىرەك قىلىپ تۇگۈۋالغان قويۇق چاچلىرى كوزىگىچە چوكۈرۈپ كىيىۋالغان قۇلاقچا ئاستىدىن چىقىپ تۇرمىغاندا ئۇنىڭ ئايالىغىنىمۇ پەرق ئېتىش قىيىن ئىدى. "قىزىق، نىمانچە چۈمپەردە ئىچىگە ئورىۋالغان-ھە؟" ھەيرانلىقتا كوڭلىدىن ئوتكۈزدى قەيسەر ۋە قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن

ماسكا تارتقان تونۇش قىزمۇ بېشىنى يەڭگىل سىلكىپ ئۇلۇغ-كىچىك تىندى، قەيسەر بۇنى ئاڭلىدى، ئۇزى ئۇچۇن ھىسداش-لىق قىلىۋاتقاندەك بىلىنگەن بۇ روھىي ھالەت بۇ قېتىم ئۇنىڭغا خېلىلا يېقىملىق تۇيۇلدى.....

ئاتىكەم نارازى بولغاندەك قەيسەردىن سورىدى:

ــ ئەرخەقلەر ھە دىسە گۇنانى قىزلارغا ئارتىپ، ئۇزەڭلارنىڭ قانىتىغا قان تەككۈزمەيسىلەر، ئېيتىپ بېقىڭا، ئەگەر پاۋىلنىڭ ئورنىدا تۇنە بولۇپ، پاۋىل ئۇنى ئاشۇنداق ھالەتتە ئۇچرىتىپ قالسا قانداق بولار ئىدى؟

ــ پاۋول ئۇنى بېشىغا تاج قىلىپ قىساتتى دەڭا! چۇنكى ئۇ مەنىۋى گۇزەللىكنى ياخشى كۆرىدۇ، راست ئەمەسمۇ چىراي دىگەن تويدا كېرەك، مۇھەببەت بولسا كۇندە!

قەيسەر بۇ سوزلەرنى شۇنچە سەمىمى ھىسسىيات بىلەن ئېيتتىكى، شۇ سوز بىلەن ئۇزىنىڭ چىرايىدىكى پەرىشانلىق ئىپادىسىمۇ بىر دەملىككە ئاللىقاياقلارغا غايىپ بولدى.

ــ يۇرەكتىن نەمە چىقسا، پەقەت شۇنىڭ ئۇزىلا يۇرەكنى ياقىدۇ، ــ دىدى ئاتىكەم قايىل بولغاندەك قىلىپ، ــ مانا سىزدىن خېلى تۇز تەمى بار گەپنى ئاڭلىدىم، سىزگە رىسقى چۇشكەن قىزنىڭمۇ تەلىيى ئوڭ كەلگۇدەك.....

كىنو ئاخىرلاشتى، قەيسەر ئاتىكەم بىلەن خوشلىشىپ كىنو-خانىدىن خېلىلا ئۇزاپ كەتتى. ئۇ كوڭلىدە ئاتىكەمنىڭ قىلغان گەپلىرىنى ئەسلەپ ئويلىناتتى، تۇرۇپلا يەنە ئۇنىڭ كوز ئالدىدا

غەلىتە سايىلار يەنە ئۇچۇشقا باشلىدى.....

ــ سىزمۇ گۈلخانىنى ئوبدان تونۇيدىغانسىز؟

ئاتىكەمنىڭ سوئالى قەيسەرنى بىرئاز تەمتىرىتىپ قويدى، ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ:

ــ ھازىر ئۇنى كىم تونۇمايدۇ دەيسىز؟ مەنمۇ تونۇيمەن، لېكىن تازا بىلمەيمەن! ــ دېدى قەيسەر ۋە مەنىلىك قىلىپ قوشۇپ قويدى، ــ بىر ئادەمنى بىلىش ئۇچۇن بىر تاغار تۇزنى بىللە يېيىش كېرەك ئىكەن.

ــ گۈلخان بىلەن بىر ئەمەس، بىر ئومۇر بىللە تۇز يېسەمۇ ئەرزىيدىغان قىز..... ــ دېدى ئاتىكەم ۋە يەنە بىرمۇنچە نەرسە-لەرنى سوزلىمەكچى ئىدى، بىراق تاماشابىنلارنىڭ پاراقلىقىدە كۈلكىسى ھەر ئىككىيلەننىڭ دىققىتىنى ئىكرانغا تارتتى.

پاۋول كورچاگىننىڭ ياشلىق دەۋرىدىكى جانلىق، خىلمۇ-خىل ۋەقەلەر ئۇلارنى ئوز ئىلكىگە ئالدى، ئۇلار ھاياجانلىناتتى، كۈلىشەتتى ۋە بەزىدە تەسىرلىنىپ تاكلىينى چاكلىدىتاتتى. بولۇپ-مۇ تۇنەنىڭ ھىلىقى چوشقىدەك سولەتمەن ئېرى بىلەن پاۋىلغا ئۇچراشقان چاغدىكى كورۇنۇشلىرى تەسۋىرلەنگەندە قەيسەر ھاياجاندىن يەنە سوزلەشكە باشلىدى.

ــ ۋاھ!..... ئەجەپ باپلىدى ــ دە! ــ ئۇ پاۋولنىڭ تۇنەگە قىلغان مەردانە سوزلىرىدىن زوقلانغان ئىدى، ــ تۇنەدەك ۋاپاسىز قىزلار بىزدىمۇ ئاز دەمسىز؟! ئۇنىڭ تۇمشۇغى ئاق بولغان بىلەن كوكلى قارا! ــ قەيسەر ئېغىر خورسىنىپ قويدى. بۇ چاغدا ھىلىقى

شىمغا قىلچىمۇ تەسىر قىلالمايدۇ، لېكىن..... لېكىن بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز، كەلگۈسى تۇرمۇشىمىز، ياق-ياق..... مەن ئەمدى سىزگە لايىق ئەمەس، سىزگە يەنىلا بەخت تىلەيمەن!.....

ــ گۈلخان!..... ــ قەيسەرنىڭ ئاۋازى دولقۇنلۇق ئىدى، ــ گۈلنى سۈيگەن ئادەم تىكىنىنمۇ سۈيىدۇ!

قەيسەر ئارتۇق گەپ قىلمىدى، ئۇ قەلبىدىكى پۈتۈن ھىس-تۇيغۇسى بىلەن ئارزۇ-ئىستىگىنى مانا شۇ بىر جۈملە سوزگە يىغقان ئىدى.

گۈلخاننىڭ يۈزلىرى نەقىشدار ئالمىدەك پاقىراپ، مېغىزەكنى قاتما قوللىرى ھاياجاندىن تىترەپ كەتتى. ئۇ ماسكىسى بىلەن كوز-ئەينىگىنى يەنە تاقماقچى بولۇۋېدى، لېكىن قەيسەر:

ــ تاقاپ نىمە قىلىسىز؟ ئارتۇقچە يۈكتۇ، ــ دەپ سىرلىق كۈلۈپ قويدى.

ــ دوختۇرنىڭ بۇيرۇغى ئىدى، قايتا يۇقۇملىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بىرنەچچە ۋاقىت تاقاش كېرەك ئىكەن، مەيلى، ئەمدى سىزنىڭچە بولسۇن، ــ دىدى گۈلخان ماسكا بىلەن كوز ئەينىگىنى يانچۇغىغا سېلىپ.

قەيسەر گۈلخاننىڭ سول قولىنى ئالقىنىغا ئالدى، بۇ قول گەرچە بارماقسىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىكى ئوتلۇق ھارارەت ئاللىقاچان قەيسەرنىڭ يۈرىگىگە بېرىپ، ئۇنىڭ دۈپۈلدىشىنى تېزلىتىۋەتكەن ئىدى، ئۇلار قوللىرىنى ئەنە شۇنداق زىچ گىرەلەشتۇرۇپ، مۇھەببەتنىڭ لەززەتلىك ئەللەيلىشىدە قىيغىتىپ

هىلىقى ماسكا تارتقان قىز گەۋدىلىنەتتى، ئۇنىڭ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشى ۋە بەزىدە ھاياجانلىنىپ نەپەس ئېلىشى، بولۇپمۇ كىنو ئاخىرلاشقاندا، ئارقىغا بۇرىلىپ قەيسەرگە تىكىلىشى..... ئەگەر شۇ چاغدا ئۇنىڭ كوز ئەينىگى بولمىغان بولسا، قەيسەر ئۇنىڭ كوزلىرىدىن ئوزى ئۈچۈن سىرلىق بولغان مەنىلەرنى كورگەن بولار ئىدى، ئەپسۇسكى.....

ـــ قەيسەر!.....

ئارقا تەرەپتىن چىققان بۇ ئاۋاز ئۇنىڭ خىيالىنى بولدى. ئۇ بۇرۇلۇپ قارىۋېدى، كىنوخانىدىكى هىلىقى ناتونۇش قىزنىڭ ئوزىگە قاراپ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ماسكىنى يەشتى، قارامتۇل كوز ئەينىگىنى ئالدى.

ـــ گۈلخان!.....

قەيسەرنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئوزى ياخشى كورگەن قىزنىڭ بىر چاغلاردىكى چىرايلىق يۈزى بىلەن كۈلۈپ تۇرىدىغان تۈيغۇن كوزلىرى يوق ئىدى، ئۇنىڭ ماڭلىيىدىن ئوڭ كوزىنى بېسىپ تاكى مەڭزىگىچە سوزۇلۇپ چۈشكەن ئىنچىكە بىر تاتۇق روشەن كورۇنۇپ تۇراتتى، بىر قارىماقتا ئوڭ كوزىمۇ سەل قىسىلىپ قالغاندەك ئىدى.

ـــ قەيسەر، مەن هەممىنى ئۇچۇق يېزىشىم كېرەك ئىدى، لېكىن سىزنى ئايايمەن دەپ ئازاپلىدىم..... ـــ گۈلخانىنىڭ سوزلىرى شۇنچە يېقىملىق ۋە خۇددى كوزلىرىگە ئوخشاش سەممىي ئىدى، ـــ مەن مېيىپ بولدۇم، ئەمما بۇ مېنىڭ ئىنقىلاپ قىلـ

ئەخمەت ھاشىم

ياۋا سادىق

تىراكتۇر توختىماي ئۇچ سائەت ماگغاندىن كېيىن، يىراقتىنلا بۇك-باراقسانلىق ئىچىدە قەد كوتىرىپ تۇرغان قاتار-قاتار ئاپپاق ئويلەر خىرە-شىرە كورۇنۇشكە باشلىدى. شامال باھار پەيزىگە چومگەن يېزىنىڭ خۇش بۇي ھىدىنى دىماققا ئۇرغاندا، يۇرىگىم ھاياجاندىن دۇپۇلدەشكە باشلىدى. مەن بۇ قەدىناس يېزىنى قايتا كورۇشنى قاچاندىن بېرى ئارزۇ قىلغان-ھە؟! سېغىنىش، تەلپۈنۈش بىلەن ئۇزۇن يىللار ئوتۇپ كەتتى، مانا بۇگۈن — 28 يىل ئوتكەندىن كېيىن مۇخبىرلىق ئىشى بىلەن يەنە كېلىۋا-تىمەن!.....

تىراكتۇر ياپ-يېشىل ئورمان بەلۋاغلىرى بىلەن تولغان كوگجۇم يېزىغا كىرىپ كەلدى. مەن تىراكتۇرچى بىلەن خوشلىشىپ، ئالدى پىشايۋانلىق، دەرىزە ئەينەكلىرى كۈن نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان ئەترەت ئىشخانىسىغا كىرگىنىمدە،

مېڭىپ، تالاي قېتىملىق يۇرەك سىرلىرىنىڭ شاھىدى بولغان باغچىنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئاسمانغا ئايمۇ چىقتى، ئۇ خۇددى كۆمۈش ھالقىدەك ھەيۋەتلىك چىگگىز تېغىنىڭ ئۇستىدە ئېسىلىپ تۇراتتى، قەيسەر گۈلخانىنىڭ ئاي نۇرىدا يالتىراپ تۇرغان يۇزلىرىگە قارىدى، شۇ چاغ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە كېرىم بۇرغىنىڭ "ئوستەڭ يارىشىغى تال، قىزنىڭ يارىشىغى خال" دېگەن سوزلىرى قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى.

راست، نىمە دېگەن يارىشىملىق خاللار-ھە؟! بۇ پەقەت ئاددى خاللا ئەمەس، بەلكى بارلىق مۇھەببەتلەرنىڭ جەۋھىرى بولغان يۈكسەك بىر مۇھەببەتنىڭ ئوچمەس يالدامسى ئىدى.....

1979-يىل يانۋار، قاراماي.

كەتكەن قەرى توغراقتىن باشقا نەرسە كورۈنمەيدىغان بۇ قۇملۇقنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ياپ-يېشىل بوستانلىققا ئايلانغانلىغى ئىدى. پاھ، بۇ يەر نىمانچە گۈزەللىشىپ كەتكەن-ھە! بۇرۇن مەن كورگەن تارىم يېزىسى مۇشۇنداقمىدى؟..... كوز ئالدىمدا بىردىنلا 28 يىل ئىلگىرىكى يېزىنىڭ قىياپىتى پەيدا بولدى.....

تەكلىماكان قۇملۇغىنىڭ بىر بۇرجىگىگە جايلاشقان بۇ يېزا ئۇ چاغدا بىر چول-باياۋان ئىدى. جۇغ-جەمى ئارانلا يەتمىش، سەكسەنچە تۇتۇن بار بۇ يېزىنىڭ چېگرىسى ئۇچ ناھىيە بىلەن تۇتىشاتتى. قاياقتا قارىسىڭىز كۆن نۇرى چۈشمەيدىغان چاتقال-لىقلار بىلەن سۇرلۇك قۇم بارخانلىرى كوزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بىرلا بوران چىقىدىغان بولسا ئورمانلار قورقۇنچلۇق گۈرۈلدەپ، قۇملار ۋىژىلداپ ئۇچاتتى، ئۇ چاغدا ئاسمان بىلەن يەرنى پەرق ئېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ يېزىنىڭ بىردىن-بىر ھوكۇمرانى خىزىر دېگەن زومىگەر بولۇپ، پۈتۈن كەمبەغەللەر ئاشۇ زومىگەر ئۈچۈن ئىشلەيتتى. ئۇلار ھېچ نەرسىگە ئىگە بولالماي ئالەمدىن ئوتكەن.....

باللارنىڭ جارانلىق ناخشا ئاۋازى خىيالىمنى بولۇۋەتتى. مەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاردىم. كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىكى رىشاتكىلىق مەكتەپتىن قىزىل گالستۇك تاقىغان باللار چىرايلىق تىزىلىپ كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇلار بىلەن بىللە مېڭىپ يەنە

قانداقتۇ بىر جەدۋەللەرنى سىزىپ ئولتۇرغان 18 ـ 19 ياشلاردىكى كاتىپ يىگىت مېنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن قىسقىچە ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن، دادۇي مەسئۇللىرىنى سورىدىم.

ـــ ھەسەن سېكرىتار تۇنۇگۈن دەريا بويىغا ـــ چارۋىچىلىق دۇيىگە كەتكەن، ـــ دىدى يىگىت كۇلۇپ تۇرۇپ، ـــ بۇگۈن كېلەلمەسمىكىن، چوڭ ئەترەت باشلىغى قادىر ئەزالار بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ، چاقىرىپ كېلەيمۇ؟

مەن سائىتىمگە قارىدىم. ئىشتىن چۈشۈشكىمۇ ئاز قاپتۇ.

ـــ بولىدى ئۇكام، ئاۋارە بولماڭ. ئىشتىن چۈشكەندە كورۇشسەممۇ بولىدۇ. ئاڭغىچە تالا ـ تۇزنى ئايلىنىپ كېرەي.

مەن ئىشىك ئالدىغا چىقتىم. يىراقتا ـــ ياپ ـ يېشىل مايسىلار ئارىسىدا ئالا ـ يېشىل كىيىملەرنى كىيىشىپ، قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان ئەر ـ ئايال ئەزالار ماڭا خۇددى رەڭمۇ ـ رەڭ ئېتىز گۈلىدەك كورۇنۇپ كەتتى. ئەتراپقا ھەۋەس بىلەن قاراپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، چوڭ يولنى كېسىپ ئوتكەن كوۋرۇككە كەلدىم. سىمونت بىلەن ياسالغان بۇ كوۋرۇك ناھايىتى چىرايلىق ھەم مەزمۇت ئىدى. ئوستەڭدە شاقىراپ سۇ ئېقىۋاتاتتى. مەن بېشىمنى كوتىرىپ، يىراقلارغا كوز تاشلىدىم. مېنى ھەممىدىن بەك ھەيران قالدۇرۇۋاتقان نەرسە يېزىنىڭ يېڭى ئويلىرى، كەڭ ئازادە كوچىلىرى ئەمەس، بەلكى ئوتمۇشتە يانتاق، ياۋا كەندىر، يۇلغۇن شاخلىرى، بىر بىرىگە گىرەلىشىپ چىرمىشىپ

ـــ سىز..... ئىسمىڭىز نىمە؟

ـــ ئىسمىم يۈسۈپجان. يەر ئىسلاھاتىدا مەن مۇشۇ يەردە بولغان ئەمەسمۇ؟

ـــ ۋۇي، سىز ھىلىقى شاكىچىك كادىر يۈسۈپجانمۇ؟ ـــ ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ـــ ئەستا..... تونۇمىغىنىمنى قاراڭ! نىمانچە ئۇزگىرىپ كەتتىڭىز، كىچىكىنە بالا ئەمەس-مىدىڭىز؟

ئىككىمىز باشقىدىن كورۇشۇپ كەتتۇق. كاتىپ يىگىت ھەيران بولغىنىدىن ئاغزىنى ئېچىپ قاراپلا قالدى.

قادىر ئاكام شۇ چاغلاردا 25 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان تەمبۇرچى يىگىت بولۇپ، يېزىدىكى ياشلارنىڭ سەرخىلى ئىدى. قادىر ئاكامنىڭ قولىدىكى تاماكا دىرىلداپ تىترەپ كەتتى. ئۇ، ھاياجانلىنىپ نىمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى. بىرئازدىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، مەندىن ئەھۋال سوراشقا باشلىدى. بىز بىر دەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇ ئورنىدىن تۇردى-دە:

ـــ يۇرۇڭ يۈسۈپجان، ئويگە چىقىپ چاي-پاي ئىچكەچ پاراڭ-لىشايلى، بىر نەرسىمۇ يىمىگەنسىز؟ ـــ دىدى.

بىز چوڭ كوچىدىن ئوتۇپ، چوڭ ئەترەت باشلىغىنىڭ بۇڭ-باراقسانلىق ھويلىسىغا يېتىپ كەلدۇق.

بىز ئويگە كىرىپ ئۇزۇن ئوتمەيلا چوڭ ئەترەت باشلىغىنىڭ ئايلىق يۇمغاقسۇت ۋە پىننە سېلىنغان مەزلىك سۇيقاش ئېلىپ كىردى. بىز ئاش ئىچىپ ئولتۇرۇپ كوگۇللۇك پاراڭغا چۈشۈپ

نۇرغۇن يەرلەرنى ئايلاندىم، پەقەت ئەزالار ئىشتىن قايتقاندىن كېيىنلا چوڭ ئەترەت ئىشخانىسىغا قايتىپ كەلدىم.

ئۇزۇن ئوتمەي مۇرىسىدە كەتمىنى بار، 50 ياشلار چامىسىدىكى شاپ بۇرۇت، قاۋۇل بىر ئادەم ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى. بۇ چوڭ ئەترەت باشلىغى قادىر ئاخۇن ئىكەن. مەن ئۇنىڭ بىلەن كورۇشكەندىن كېيىن، دولىتىمىز قۇرۇلغانلىغىنىڭ 30 يىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ يەرگە خەۋەر يېزىش ئۈچۈن كەلگەنلىگىمنى ئېيتقاندا، ئۇ ناھايىتى خوشال بولۇپ:

ــ قارشى ئالىمىز. سىلەردەك قەلەمكەشلەرنىڭ بۇنداق چەت يېزىمىزغا كېلىشى ئاسان ئەمەس، ــ دىدى ۋە ئورۇندۇقنى مەن تەرەپكە سۇرۇپ كېلىپ، ــ ئىلگىرى بۇ يەرگە كەلگەنمىدىڭىز؟ ــ دىدى.

ــ بۇرۇن بىر قېتىم كەلگەن، ــ دىدىم ۋە ئۇنىڭغا خېلىغىچە سىنچىلاپ قارىدىم، لېكىن زادىلا تونۇيالماي ئاخىرى سورىدىم:

ــ قادىر ئاكا، سىز ئەسلى مۇشۇ يەرلىكمۇ؟

ــ ھەئە. ئاتا-بوۋىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ تارىمدا چوڭ بولغان.

ــ دادىڭىز كىم؟

ــ مۇسا چورۇق.

ــ مۇسا چورۇق؟ ۋاي، سىز مۇسا ئاكامنىڭ ھىلىقى تەمبۇرچى ئوغلى قادىرمۇ؟

چوڭ ئەترەت باشلىغى ھەيران بولۇپ ماڭا قاراپ كەتتى-دە، ئالدىراپ سورىدى:

بۇ كىشى چوڭ ئەترەتنىڭ پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارى، ئىسمى ھەسەن.

مەن سېكرېتار بىلەن قول ئېلىشىپ كورۇشكەنىدىن كېيىن ئۇزەمنى تونۇشتۇرۇپ ئوتتۇم. ئىككىمىز بىر دەم قىزغىن ئەھۋال-لاشتۇق.

ــ چارۋىچىلىق دۇيىدە بىرنەچچە كۈن تۇراي دېدىم، ــ دېدى سېكرېتار ئۇستەلنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇر-غاندىن كېيىن چوڭ ئەترەت باشلىغىغا قاراپ، ــ بۇگۈن كومىۋنە-دىن ئۇشتۇمتوت تېلېفون بېرىپتۇ. ئەتە مەجلىس بار ئىكەن، قايتىپ كەلدىم. ئەتە سەھەر ماڭمىسام ئۇلگۈرەلمەيمەن، شۇڭا ساڭا دەپ قويايى دەپ كىردىم، قادىر ئاكا.

ــ تېخى ئويۇڭگىمۇ بارماپسەن-دە؟ ئولتۇر، ئاش ئىچىپ ماڭغىن!

ــ رەخمەت قادىر ئاكا، مەن ئالدىرايمەن، ــ ئاندىن ئۇ ماڭا قاراپ، ــ مەجلىسكە كېتىپ قېلىپ سىز بىلەن بىللە بولال-مايدىغان بولدۇم،.....، ــ دېدى.

ــ ھېچقىسى يوق، قادىر ئاكامىلار بولغاندىن كېيىن ئوخشاش.

قادىر ئاكام ئۇنى ئۇزىتىپ چىقتى. مەنمۇ ئۇلارنىڭ كەينە-دىن ھويلىغا چىقتىم. كوكتىكى تولۇن ئاي ئېلېكتر نۇرىغا چومگەن بۇ چىرايلىق يېزىغا كۆلۈپ قارايتتى، يىراقتىن ماتور-نىڭ رېتىملىق گۈكرىشى ئاڭلىناتتى.

كەتتۇق.

ــ ئۇ چاغدا سىز كورگەن قەبرىلارنىڭ كوپىنچىسى ئولۇپ كەتتى، ــ دېدى قادىر ئاكام ۋە بىر پەس خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كېتىپ داۋام قىلدى، ــ ھازىر بىرنەچچىسلا بار. نىياز پالۋان ئېسىڭىزدىمۇ؟

ــ ھىلىقى ياۋا چوشقىنى مىنۋالغان ئادەممۇ؟

ــ ھەئە، شۇ، ــ دېدى ئۇ كۇلۇپ كېتىپ، ــ ھازىر 90 ياشلارغا كىرىپ قالدى. يەنىلا ناھايىتى تېتىك.....

ئىككىمىزنىڭ پارىڭى تۈگىمەيتتى. مەن ھە دەپ، بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى يېزىدا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنى سورايتتىم. قادىركام بولسا بىر تەرەپتىن جاۋاپ بېرىپ، بىر تەرەپتىن ئۇرۇمچىدىكى ئەھۋاللارنى ۋە يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا مۇشۇ يېزىدا تۇرغان كادىرلارنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى.

شۇ ئەسنادا ھويلىدا كىمدۇ بىرسىنىڭ ئايال تىۋىشى ئاڭلاندى.

ــ قادىر ئاكا، بارمۇ سەن؟ ــ ئويغە ئىگىز بويلۇق، كوزلىرى يوغان، يۈز تېرىلىرى ئاپتاپتا كويۇپ پاقىراپ كەتكەن بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

ــ ۋوي، مېھمان باركەنغۇ، ــ دېدى ئۇ كىشى ۋە كېلىپ مەن بىلەن كورۇشتى.

ــ ئۇكام، ھازىر كېلىشكىمۇ؟ ــ سورىدى قادىر ئاكام ۋە ئۇنىڭ جاۋاۋىنى كۈتمەيلا ئۇنى ماڭا تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى، ــ

ياتقاندىن كېيىنمۇ زادىلا ئۈيقۇم كەلمىدى. "ياۋا سادىق"نىڭ قىياپىتى، ئاجايىپ قىسمەتلىرى كوز ئالدىمدىن تىزىلىپ ئوتۇشكە باشلىدى.

* * *

1952 ـ يىلى كۈز. تەكلىماكان چولىدە سوغاق بالدۇرلا باشلانغان ئىدى. تارىم يېزىسىغا چۈشكەن خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى كادىرلار يېزىدىكى ئاكتىپلار بىلەن بىرلىشىپ، پارتىيىنىڭ يەر ئىسلاھاتى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، داغدۇغىلىق ئامما ئىچىدە ھەركەت ئېلىپ بېرىۋاتاتتى. خىزمەتچىلەر زۇلمىغا قاتتىق ئۇچرىغان يىللىقچىلار بىرلىشىپ، ئۇنىڭ جىنايەتلىرىنى چوڭ يىغىنلاردا خىلى يۇرەكلىك سوزلەشكە باشلىدى. بىر كۈنى دەرت تارتقۇچىلاردىن بىرنەچچە كىشىنىڭ سوھبەت يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنىڭ ئاخىرىدا يېزا باشلىغى ئاۋۇت ئاكام (خىزمەتچىنىڭ كونا يىللىقچىسى) خىزمەتچىنىڭ جىنايەتلىرىنى سوزلەپ كېلىپ:

ــ ھەي.....ھازىر "ياۋا سادىق" بولغان بولسا بەك ئوبدان بولاتتى. ئۇنىڭدەك دەرت تارتقان ئادەم يوق، بۇ خوشال كۈنلەرنى ئۇ تېخى كورمىدى.....ــ دىدى.

يىغىندىكىلەر شۇ ھامان "ياۋا سادىق" توغرىسىدا غۇلغۇلا قىلىشىپ كەتتى. كوپچىلىكنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇ ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ خىزمەتچىنىڭ ئويىدە ئىشلەپ كەلگەن ئىكەن. 10 ياش چاغلىرىدا يىتىم قالغان سادىق ئاتا ـ ئانىسىنىڭ "قەرزى" ئۈچۈن خىزمەتچىنىڭ قويىنى بېقىشقا باشلاپتۇ. 10 نەچچە

ـــ قادىر ئاكا، سېكرېتارمۇ مۇشۇ يېزىلىق كىشىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدىم ئويغە قايتىپ كىرگەندىن كېيىن.

ـــ مۇشۇ يېزىدىن. سىلەر بار چاغدا كىچىك بالا ئىدى.

ـــ كىمنىڭ بالىسى؟

ـــ سادىق ئاكامنىڭ.

ـــ قايسى سادىق، هازىر بارمۇ؟ ـــ مەن ئويلىنىپ قالدىم.

ـــ بار. ناهىيىلىك ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناهىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ دائىمى هەيئىتى. سىز ئۇ كىشىنى ئوبدان تونۇيسىز. هىلىقى "ياۋا سادىق" ئېسىڭىزدىمۇ؟

ـــ نىمە، "ياۋا سادىق" دەمسىز؟!

ـــ هەئە، سىلەر بىرنەچچە كۈن ئىزلەپ، ئورمانلىقنىڭ ئىچىدىن ئاران تېپىپ كەلگەن "ياۋا سادىق"چۇ!

مەن ئوز قۇلىغىمغا ئىشەنمەي، سەكرەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم.

ـــ هەيران قېلىۋاتىسىز ـ هە؟ ـــ قادىر ئاكام خىرىلداپ كۈلدى، ـــ هازىر ئۇ 70 ياشلارغا كىرىپ قالدى، لېكىن يەنىلا ناهايىتى تېتىك.

ـــ هازىر ناهىيىدىمۇ؟

ـــ خىزمىتى ناهىيىدە. ئويى مۇشۇ يېزىدا، ئۇلۇشكۇن كەپتۇ. مەن يەنە نىمىلەرنىدۇر سورىماقچى ئىدىم، بىراق هاياجانـ دىن ئاغزىمغا گەپ كەلمەي قالدى. قادىر ئاكام يەنە نۇرغۇن پاراڭلارنى قىلىپ بەردى، لېكىن هىچنىمە كاللامغا كىرمىدى.

دەرھال ئىزلەپ تېپىشىمىز كېرەك!

شۇنىڭدىن كېيىن ئوتمۇشتە "ياۋا سادىق" بىلەن خىزىرنىڭ ئويىدە بىللە يىللىقچى بولغان ۋە "ياۋا سادىق" قېچىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم ئۇچراشقان ھوشۇر ئاكام بىلەن مەن ئۇنى ئىزلەيدىغان بولدۇق. ھوشۇر ئاكامنىڭ ماڭا سوزلەپ بېرىشىچە، ئۇ 10 نەچچە يىل ئىلگىرى بىر قېتىم تارىم دەرياسىنىڭ نېرى قېتىدىكى قېلىن جاڭگاللىقتا "ياۋا سادىق" بىلەن تاسادىپى ئۇچرىشىپ قالغان، لېكىن ئۇ ھوشۇر ئاكام بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلىشىپلا يېزىدا زومىگەر خىزىرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يەنە قېچىپ كەتكەن. ئىككىنچى قېتىم 1950 - يىلى رايون باشلىغى بىرنەچچە كىشى بىلەن بىللە يېزىلارنىڭ چېگرا مەسىلىسىنى تەكشۈرگىلى كەلگەندە، ھوشۇر ئاكام ئۇلارغا يول باشلاپ ماڭغان. بۇلار تەكلىماكان چوللىرىنى كېزىپ يۈرۈپ "ئىلانلىق" دېگەن بىر جاڭگاللىقتا "ياۋا سادىق" بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قالغان. بۇ قېتىم ئۇلار "ياۋا سادىق"قا ئازات بولغانلىغىمىزنى، قورقماسلىقنى، يېزىغا قايتىپ كېتىشنى ئېيتقان. باشتا ئۇ ماقۇل بولغان، لېكىن ئۇلارغا تازا ئىشەنمەي ئەتىسى يەنە قېچىپ كەتكەن.

بىز 10 كۈنلۈك ئوزۇق ـ تۇلۇكنى غەملەپ ھوشۇر ئاكام بىلىدىغان نىشانلارغا قاراپ ئاتلىق يولغا چىقتۇق.

ئىككىمىز تاڭ سەھەردىن باشلاپ چۈشكىچە سۈرلۈك قۇم بارخانلىرى ئېچىدە ماڭدۇق. ھوشۇر ئاكامنىڭ پەرىزىچە،

يىل قوي بەقمپتۇ. بىر يىل ئەتىيازدا ئىككى قوزىنى بورى يېۋاپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان خىزىر سادىقنى ھەيدەپ كېلىپ: "بورى قويۇمنىڭ قارىنى يارغان بولسا، سېنىڭ قارنىڭنى مەن يارد-مەن!" دەپ، ھۇشىدىن كەتكىچە ئۇرۇپ، ھويلىسىدىكى دەرەخقە ئېسىپ قويۇپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كورگەن يىللىقچىلارنىڭ ئىچى سېرىلىپ، كېچىسى يوشۇرۇنچە ئاغامچىنى كېسىپ تاشلاپ-تۇ-دە: "بۇ زالىم سېنى ئولتۇرۇۋېتىدىغان بولدى، ئۇكام، دەرھال جېنىڭنى ئېلىپ قاچ!" دەپ قاچۇرۇۋېتىپتۇ. سادىق شۇ قاچقانچە جاڭگاللىققا كىرىپ كېتىپتۇ. خىزىر نۇرغۇن ئادەملەر بىلەن خېلى ئىزلىگەن بولسىمۇ تاپالماپتۇ. كېيىنكى يىللاردا بەزى ئوۋچىلار، پادىچىلار ئۇنى غىل-پال ئۇچرىتىپمۇ قاپتۇ. لېكىن ئۇ ئادەمنى كورسىلا قاچىدىكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ كىشىلەر ئۇنىڭ ئىسمىنى ئالدىغا "ياۋا" دېگەن سوزنى قوشۇپ "ياۋا سادىق" دەيدىغان بوپتۇ. ئۇ، زادىلا بىر ئورۇندا تۇرماي يوتكېلىپ يۇرۇپ ياشايدىكەن.....

بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر ھەيران قالدۇق.

—بۇ بىزنىڭ خىزمەتنى چوڭقۇر ئىشلىمىگەنلىگىمىزنى كورسىتىدۇ، —دىدى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جاڭ، — ئازات بولغىنىمىزغا 3 يىل بولاي دەپ قالدى، پومىشىك، زومىگەرلەرنىڭ زۇلمىغا شۇنچە قاتتىق ئۇچرىغان بىر سىنىپىي قېرىندىشىمىز تېخىچە ئازاتلىققا چىقالمىسا، قانداق بولىدۇ؟ ئۇنى

ئىسممنى توۋلاپ تۇرۇپ، ــ دېدى ھوشۇر ئاكام ئاتتىن چۈشۈپ ۋە تىمسىقلاپ يولنى ئىزلەشكە كىرىشتى.

خېلى ئۇزۇندىن كېيىن ھوشۇر ئاكام خوشال بېتىپ كەلدى.

ــ ئۇكام يولنى تاپتۇق! خۇدايا شۈكرى، تەلىيىمىز بار ئىكەن، مانا قۇمنىڭ ئاستىدىن تېزەك تاپتىم. يولدىن ئانچە كوپ يىراقلاپ كەتمەپتۇق!

شۇنداق قىلىپ، بىز ناھايىتى تەسلىكتە يەنە ئىككى سائەتتەك يول ماڭدۇق. بوران بىرئاز سېلىكىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەن ئىدى. پۇتۇن ئالەمگە قارا سىيا توكۇلۇپ كەتكەندەك ھېچنەرسىنى كورگىلى بولمايتتى. مەن ھوشۇر ئاكامغا ياندىشىپ كېتىپ باراتتىم. ئۇ ئادەم ئۇشتۇمتۇت ئېتىنى توختىتىپ خوشال ھالدا مەندىن سورىدى:

ــ سېزىۋاتامسىز؟ شامال سامان ئىسنى ئۇچۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، چوقۇم يېقىن يەردە بىرەر ئوي بار!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ پۈت ـ قولۇمغا جان كىرگەندەك بولدى.

دېگەندەك يېرىم سائەت ماڭغاندىن كېيىن ئۇشتۇمتۇت قويلارنىڭ مەرىشى ئاڭلاندى. بىز خوشاللىقتىن ئاتلارنى دىۋىتىپ، شۇ ياقتا ماڭدۇق. يىراقتىن سۇس چىراق يورۇغىنى كورۇندى. بىرنەچچە تۇپ توغراق دەرىخىنىڭ يېنىدا يالغۇزلا بىر ئوي تۇراتتى، ئىشىك "غىچ" قىلىپ ئېچىلىپ، بىر ئادەمنىڭ قارىسى كورۇندى ـ دە، ۋاقىرىدى:

ــ كىم سىلەر؟

قارائغۇ چۈشكىچە تارىم دەريا سىنىڭ بويىغا يېتىپ بېرىشىمىز، ئۇ يەردىكى ئوۋچى قەيۇم دېگەن كىشىنىڭ ئويىدە قونۇشىمىز كېرەك ئىدى. لېكىن چۈشتىن كېيىن ئۇشتۇمتوت ھاۋا بۇزۇلدى. قۇيۇاش تۇمانلىشىپ، جاھانىنى ساغۇچ چاڭ-توزاڭ قاپلىدى. ئانچە ئوتمەيلا گۈكرەپ بوران چىقىشقا باشلىدى. ئالدىمىزدا بىردىنلا بوراندىن ياسالغان قۇم تۆۋرۈكلىرى پەيدا بولۇپ، چىقىراشقا باشلىدى.....

—چاتاق بولدى ئۇكام!—دېدى ھوشۇر ئاكام ئەنسىرەپ،— يولدىن ئېزىپ كەتمىسەك بولاتتى.....چۈشتە چاي ئىچكەن ھىلقى ئويدە قونۇپ قالغان بولساق بوپتىكەن-دە! بولدى، ئەمدى كەينىمىزگە يانغىلى بولمايدۇ، مېڭىۋېرەيلى.

مەن ئومرۇمدە بۇنداق بوراننى كورمىگەن. مىنۇت ئوتمەي ئېغىز-بۇرۇن، قۇلاقلىرىمنىڭ ئىچى قۇم بىلەن تولدى، يەلكەمدىن ئىچىمگە شىقىراپ قۇم كىرىشكە باشلىدى، بېشىمنىمۇ كوتىرەلمەي ئاتنىڭ يايلىدىن چىڭ تۇتۇۋالدىم، ئۇزۇن ئوتمەي ئاتلار ئىگىز قۇم دوڭلىرىگە بېرىپ تاقىلىپ قالدى.

—ئاپلا..... يولدىن ئېزىپتۇق!—ھوشۇر ئاكام ئەنسىزلىك بىلەن ۋاقىرىۋەتتى،—ماۋۇ ئاتنى تۇتۇپ تۇرۇڭ، مەن يولنى ئىزلەپ باقاي!

—ئاتتىن چۈشمەڭ ھوشۇر ئاكا، ئىككىمىز تېپىشالماي قالىمىز!

—ياق، سىز مىدىرلىماي مۇشۇ يەردە تۇرۇڭ، ئارىلاپ

پۇتى زەخمىلەنمەپتۇ.

ــ ئۇكام، يۇسۇپجان! ــ دەپ ۋاقىرىۋەتتى ھوشۇر ئاكام خۇددى كىچىك بالا ئوز ئويۇنچۇغىنى تېپىۋالغاندەك قىن-قىنىغا پاتماي خوشال بولۇپ كېتىپ، ــ قاپقان بار يەردە جەزمەن ئادەمگۇ بار. بىز مۇشۇ ئەتراپىنى ئالدىرىماي ئوبدانراق ئىزلەيلى، قانداق دەيسىز؟

ــ بولىدۇ، ــ دېدىم مەنمۇ خوشال بولۇپ كېتىپ.

ھوشۇر ئاكام ئاتتىن چۈشۈپ ھىلىقى قاپقانىنى يەنە بۇرۇن-قىدەكلا ئوز ئورنىغا قويۇپ قويىدى. بىز يەنە ئورمانلىقىنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ماڭدۇق. ئالاھەزەل بىرەر سائەتلەردىن كېيىن بىر دوڭنىڭ كەينىدىن چىقىۋاتقان ئىنسانى كورۈپ قالدۇق. شۇ تەرەپكە مېڭىۋىدۇق، يەر بىلەن تەڭ بىر گەمە كورۈندى. دەل شۇ چاغدا ئۇشتۇمتوت "گۈلدۈر....." قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ گەمنىڭ يېنىدا ياتقان 10 ــ 15 تەك قوي توپا توزۇتۇپ، توغراقلىقنىڭ ئىچىگە قاراپ قاچتى-دە، بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە كوزدىن غايىپ بولدى. گەمنىڭ ئالدىدا نىمىلەرنىدۇ ئويناپ ئولتۇرغان، پۇتۇن بەدىنى كۇندە قارىيىپ كەتكەن 6-7 ياشلاردا بار، يېرىم يالىڭاچ ئىككى ئوغۇل بالا بىزنى كورۈپلا گەمگە قاراپ قاچتى. ئارقىدىنلا قاشلىرى ئۇزۇن، كوزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى يېنىپ تۇرغان قورقۇنچلۇق بىر ئادەم يوغان بىر كالتەكنى كوتىرىپ گەمدىن چىقتى ۋە غەزەپلىك كوزلىرىنى بىزگە تىككىنىچە تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ پاقىراپ تۇرغان كوزلە-

ـــبزا ـــ دىدى هوشۇر ئاكام.

ئاتلىرىمىزنى ئىشك ئالدىدىكى دەرەخقە باغلىغاندىن كېيىن ئويگە كىردۇق، كاتەكتەك كىچىككىنە بۇ ئويدە پادىچى يىگىتتىن باشقا ھىچكىم يوق ئىدى. ئوينىڭ ئوتتۇرىسىدا يوغان كوتەك تۇتەپ كويۇۋاتاتتى. ئاچچىق ئىسنىڭ دەستىدىن كوزنى ئاچقەلى بولمايتتى. نىملا بولسۇن ئويگە كىرىپ جېنىمىز ئارام تاپتى. هوشۇر ئاكام پادىچى بىلەن خېلى پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن "ياۋا سادىق"نى تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغانلىغىنى سورىدى.

ـــ شۇنداق بىر ئادەم بارمىش دەپ ئاڭلىدىم، ئوزىنى كورمىدىم، ـــ دىدى پادىچى ۋە بىر پەس خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ كېتىپ سوزىنى داۋام قىلدى، ـــ قايسى كۇنى دەريا بويىدىكى ئۇۋچى قەيۇم ئاكام: بىر ـ ئىككى ئاينىڭ ئالدىدا "قېقىر تاڭ" دىگەن يەردە كوردۇم دىگەندەك قىلدى، بولسىمۇ باردۇ.

شۇنداق قىلىپ، بىز بۇ كۇنى پادىچىنىڭ ئويىدە قونۇپ قالدۇق. ئەتىسى يەنە يولغا چىقىپ، "ياۋا سادىق"نى ئۇچ كۇن ئىزلىدۇق، لېكىن هىچ يەردىن تېپىلمىدى. 5 ـ كۇنى "توپ توغراق" دىگەن يەردىكى جاڭگاللىقتىن كەچكىچە ئايلىنىپمۇ تاپالمىغاندىن كېيىن ئۇمىتسىزلەنگەن هالدا توغراقلىق ئىچىدىن كېلىۋاتاتتۇق، توساتتىن "تارس" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ هوشۇر ئاكام مىنگەن ئات سەكرەپ كەتتى. قارىساق، ئات يەرگە كومۇپ قويۇلغان بىر قاپقانغا دەسسەپ ساپتۇ، قاپقان كىچىك بولغاچقا ئاتنىڭ

قويدى. ئاڭغىچە هوشۇر ئاكام ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، كورۇشۇش ئۇچۇن قولىنى ئۇزاتتى.

ــ ئوبدان تۇردۇڭمۇ ئۇكام؟ 2 يىل ئىلگرى ئىككىمىز بىر قېتىم كورۇشمىدۇقمۇ؟ يېزا تەرەپكە بېرىپ باقايمۇ دىمىدىڭ.....

ــ هوشۇر ئاكا، مەن سېنى ئاللىقاچان تونۇدۇم، خۇدا هەققى بىر راست گەپىڭنى قىلغىنا، ــ دىدى "ياۋا سادىق" بىردىنلا ئېچىنىشلىق هالدا يالۋۇرۇپ، ــ خىزىر مېنى تۇتۇپ كەل دەپ ئەۋەتتىمۇ، خوش بولاي، راست گەپىڭنى دېگىنە؟

ــ ها ــ ها ــ ها..... ــ هوشۇر ئاكام كۇلۇپ كەتتى، ــ هەي..... سەن دۇنيادىن تېخى خەۋەرسىز ئىكەنسەن ــ دە! ئاڭلاپ قوي ئۇكام، ئۇتمۇشتە سەن بىلەن بىزنىڭ قېنىمىزنى شورىغان خىزىر دېگەن مۇناپىقنىڭ هازىر ئىككى پۇتى بىر ئوتۇكىكە تىقىلدى! بىز ئاللىقاچان ئازات بولدۇق، سەن تېخى ئۇقمىدىڭمۇ؟

"ياۋا سادىق" كالتەكنى گەمىنىڭ تېمىغا يولەپ قويۇپ، كوزىنى پاقىرىتىپ قاراپلا قالدى. هوشۇر ئاكام ماڭا ئىشارە قىلدى. مەن ئاتنى يېتىلەپ كېلىپ، "ياۋا سادىق"قا سالام بەردىم. ئۇ مەن بىلەن ياتسىراپراق كورۇشتى.

ــ هەرگىز قورقما، بۇ ئوز كىشىمىز، ــ دىدى هوشۇر ئاكام مېنى كورسىتىپ، ــ بىزدەك كەمبەغەللەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئۇچۇن ماۋجۇشى ئەۋەتكەن كادىر!

ئۇ، تېخىچىلا هەيرانلىق ئىچىدە قاراپ تۇراتتى. بىز ئاتلارنى توغراقتا باغلاپ قويۇپ گەمىگە كىردۇق. جۇل ــ جۇل كىيىملىك

ردىن ياشلىغى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، لېكىن غۇجمەكلىشىپ ئوسۇپ كەتكەن قاپقارا چاچ-ساقاللىرى پۈتۈن يۈزىنى قاپلاپ كەتكەنلىكتىن قېرى ئادەمدەك كورۈنەتتى. ئۇ كەك يەلكىلىك قاۋۇل بەستىگە ياغاق تېرىنى يېپىنۋاپتۇ، پۇتىدا تېرە چورۇق بار ئىدى.

هوشۇر ئاكام ماڭا قاراپ:

ــتاپتۇق، "ياۋا سادىق" دىگەن كىشى مۇشۇ. سىز توختاپ تۇرۇڭ،ــدەپ پىچىرلاپ قويۇپ ئاتتىن چۈشتى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! سادىقمۇ سەن ئۇكام؟ ياۋاللا..... بار ئىكەنسەن-ھە!

هوشۇر ئاكام ئۇنىڭ بىلەن كورۈشۈش ئۈچۈن ئاستا ماڭدى، لېكىن "ياۋا سادىق" قېچىشقا تەمشىلۋاتقانىدەك ئىككى تەرىپىگە قاراپ قويۇپ، كەينىگە ئىككى قەدەم داجىدى-دە، توختاپ بىردىنلا كالتەكنى ئىگىز كوتىرىپ ۋاقىرىدى:

ــماڭا يېقىن كەلمە، نېرى تۇرۇپ گەپ قىل! بولمىسا.....

ــۋاي ئۇكام سادىق،ــدىدى هوشۇر ئاكام كۈلۈپ تۇرۇپ،ــتونۇمايۋاتامسەن؟ مەن هوشۇر قالغاچ ئەمەسمۇ؟ خىزىر دىگەن ئوغرىنىڭ ئويىدە هارۋا هەيدەپ يۈرگەن هىلىقى هوشۇر مەن! مەن سېنى هېچنىمە قىلمايمەن، هەرگىز قورقما.....

ــهوشۇر.....قالغاچ.....ــدەپ پىچىرلىدى "ياۋا سادىق" ۋە ئۇنىڭ غەزەپلىك چىرايى سەل ئېچىلغانىدەك بولدى، كالتەكنى توتقان قولى پەسلىدى، لېكىن ئۇ يەنىلا غەزەپ ۋە گۇمانلىق كوزلىرى بىلەن بىر هوشۇر ئاكامغا، بىر ماڭا قاراپ

باشلىدى. مەن گەمە ئىچىگە سەپسالدىم. شۇنچە چوڭ گەمنىڭ ئىچىدە بىر پارچە كىگىز ياكى يوتقان - كورپە دىگەن نەرسە كورۈنمەيتتى، ھەممىلا تەرەپتە جەرەن، تۆلكە، توشقان- لارنىڭ چالا ئاشلانغان تېرىلىرى تۇراتتى. بۇلۇڭدا تۇرغان بىر قازان، ئوچاقتا شىگىلداۋاتقان بىر قۇم چوگۇندىن باشقا ھىچ نەرسە كورۈنمەيتتى، قازاننىڭ يېنىدا قوپال ياسالغان 5 - 6 چوچەك، ئۇنىڭ نېرىسىدا يوغان تەڭلىدە پىشۇرۇلغان گوش تۇراتتى. تاملارغا نۇرغۇن ياغاچ قوزۇقلار قېقىلغان بولۇپ، ھەممىسىدە قىساق، توزاق، چىشلىق تومۇر قاپقان، بېلىق تۇتىدىغان قاماق ۋە ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ مۇڭگۈزلىرى ئېسىق- لىق تۇراتتى. ئىشكىنىڭ بېشىغا ئۇزۇن ساپلىق قوپال بىر نەيزە سانچىپ قويۇلغان ئىدى. مەن سادىق ئاكامغا قارىدىم. ئۇ ھوشۇر ئاكامنىڭ سوزلىرىنى ناھايىتى قىزىق چوچەك ئاڭلا- ۋاتقاندەك پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ تىڭشاۋاتاتتى. ئۇنىڭ چىرايىدا ئاستا - ئاستا كۈلكە پەيدا بولۇپ، بايىقى ياتسىنىشلار يوقىلىشقا باشلىغان ئىدى.

— ھەرگىز قورقما، — دىدى ھوشۇر ئاكام سوزىنىڭ ئاخىر- دا، — ئەمدى قورقىدىغان چاغلار ئوتۇپ كەتتى. پارتىيە، ماۋجۇشى بىزنى ئازات قىلدى!

مەن يانچۇغۇمدىن دەرھال خاتىرە دەپتىرىمنى چىقىرىپ ئاچتىم - دە:

— سادىق ئاكا، ماۋجۇشى مانا مۇشۇ كىشى، كورۈپ بېقىڭ! —

ياش بىر ئايال قورقۇپ كەتكەنلىكتىن نىمە قىلىشنى بىلمەي بىر بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ، بىزگە قاراپ تۇراتتى. ھىلىقى ئىكىكى ئوغۇل بالا ئانىسىنىڭ كەينىگە ئوتۇۋېلىپ ماڭىشۋاتاتتى. بىز ئوچاقنىڭ ئىككى تەرىپىگە سېلىنغان جەرەن تېرىسىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇردۇق. "ياۋا سادىق" ئىشىكنىڭ يېنىدىكى كوتەكنىڭ ئۈستىدىلا ئولتۇردى. مورا ئوچاقتا ئادەم بىلىدەك چوڭلۇقتىكى توغراق كوتىگى تۇتەپ كويۇۋاتاتتى. گەمنىڭ تام-تورۇسلىرى قاپ-قارا ئىسلىشىپ كەتكەن ئىدى.

—ئولتۇرۇڭ سىڭلىم،—دېدى ھوشۇر ئاكام قورقۇپ ئورە تۇرغان ئايالغا قاراپ. ئايال ئولتۇرغاندىن كېيىن "ياۋا سادىق"قا قاراپ سوزلەشكە باشلىدى،—ئۇكام سادىق، سېنىڭ بىلەن ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان بىللە بولالمىدۇق. ئېسىڭدە باردۇ، ئىككىمىز 2-1 قېتىم غىل-پال كورۇشۇپ قالدۇق. مانا بۇگۈن يەنە كورۇشتۇق، بايا بىزنى ئۇرۇۋەتكىلى تاس قالدىڭ! قارىغاندا، بىزگە تېخىچىلا ئىشەنمەيۋاتسەنغۇ دەيمەن؟ ھەرگىز قورقما، بىز سېنى يوقلاپ كەلدۇق، بىزنى ئۇنتۇپ قالمىغانسەن؟

—ئۇنتۇپ قالمىدىم ھوشۇر ئاكا،—دېدى "ياۋا سادىق" بىر ھازادىن كېيىن ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويۇپ،—راست گەپنى قىلسام مەنمۇ سىلەرنى سېغىنمەن، لېكىن.....لېكىن-زە..... خىزىر بار ئىكەن، مەن يېزىغا ھەرگىزمۇ قەدەم باسمايمەن!

—خىزىر ھازىر بىزنىڭ ئالقىنىمىزدا ئۇكام!

ھوشۇر ئاكام ئۇنىڭغا يەنە نىمىلەرنىدۇ چۈشەندۈرۈشكە

كۆلۈپ كەتتۇق.

ــ ئازات بولدۇق دېگەن سوزنىڭ مەنىسىنى تېخىچىلا چۈشەنمەپسەن ـ دە، ئۇكام! ــ دېدى ھوشۇر ئاكام ۋە ئۇنىڭغا يېزىدا بولۇۋاتقان ئوزگىرىشلەرنى، بىزنىڭ بۇ يەرگە نىمە ئۈچۈن كەلگەنلىگىمىزنى ئالدىرىماي سوزلەپ بەردى.

مەن "ياۋا سادىق"تىن بىر نەرسىنى سوراي دەپ تۇراتتىم، ئاڭغىچە ئۇ بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ گېپىڭلارنى ئەمدى بىرئاز چۈشىنىۋاتىمەن، ــ دېدى ۋە گوش بار تەڭلىنى كوتىرىپ كېلىپ ئالدىمغا قويدى، ــ گەپ بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇپ ئولتۇرۇپ كېتىپتىمەن ھوشۇر ئاكا، قوسىغىڭلارمۇ ئاچقاندۇ، گوش يەڭلار، باشقا نەرسىمۇ يوق، يېڭىلا پىشۇرغان جەرەن گوشى.

ــ يېقىن كېلىڭ يۈسۈپجان، ــ دېدى ھوشۇر ئاكام، ــ قېنى سادىق ئوزەڭمۇ كەل، بالىلىرىڭمۇ كەلسۇن.

ــ مانا، بالىلارغا مەيەردە بار، ــ دېدى ئايال بىرىنچى قېتىم گەپ قىلىپ ۋە قازاننى دەس كوتىرىپ بالىلىرىنىڭ ئالدىغا قويدى. بالىلار بىزگە قاراپ قويۇپ، ھەر يوغان پايخانىلارنى قولىغا ئېلىشتى ـ دە، بىر ئەپلىك غاجاشقا باشلىدى.

مەن سومكامدىن بىرنەچچە نانىنى ئېلىپ بالىلارغا ئوزاتتىم.

ــ مەڭلا ئۇكام، نان يەڭلار!

بالىلار بىر بىرىگە قارىشىپ قويۇپ كەلمىدى.

دىدىم. ئۇ تارتىنىپ تۇرۇپ دەپتەرنى تەستە قولىغا ئالدى ۋە كوزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئۇزاقتىن-ئۇزاق قاراپ كەتتى-دە، مەندىن سورىدى:

—ماۋجۇشى دىدىگىزمۇ؟ بۇ كىشى ھازىر بىزنىڭ تارىمغا كەلدىمۇ؟

—ياق، بېيجىڭدا،— دىدىم مەن كۇلۇپ كېتىپ،—بېيجىڭدا تۇرۇپ بىزگە رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ.

—ھازىر تارىم يېزىسىدا كىم باشلىق؟

—سەن بىلىدىغان ئاۋۇت ئاخۇن،—دىدى ھوشۇر ئاكام كۇلۇپ،—ئېسىگىدە بارمۇ؟

—ئاشۇ خىزمەتچى ئويىدە ئىشلىگەن ئاۋۇتكامۇ؟ مېنى ئولۇمدىن قۇتقۇزۇپ، خىزمەتچى ئويىدىن قاچۇرۇۋەتكەن ئاشۇ ئاۋۇتاخۇن ئەمەسمۇ؟—ئاجايىپ خوشال بولۇپ كەتكەن "ياۋا سادىق" ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئوتكۇر كوزلىرى تېخىمۇ پاقىراپ كەتتى.

—دەل ئاشۇ ئاۋۇت ئاخۇن. يېزىغا بارساڭ كورىسەن. ھازىر يېزىمىزغا يۇقۇرىدىن كادىرلار مۇ كەلدى، دەرت تارتقان دېخانلار ئەمدى خىزمەتچى دېگەن ئوغرىدىن بىرمۇ-بىر ھىساپ ئالىمىز. سەن ھىساپ ئالمامسەن؟

—ئاشۇ خىزمەتچىغا كۇچىمىز يېتەرمۇ ھوشۇر ئاكا؟—دىدى ئۇ يەنە گۇمانلىنىپ.

ھوشۇر ئاكام بىلەن ئىككىمىز ئۇنىڭ ساددا سوئالىدىن

ـــ بۇنچه چوڭ جەرەنـنى قانـداق تۈتتىڭىز سادىق ئاكا، ـــ دەپ سورىدىم مەن جايىمنزغا كېلىـپ ئولتۇرۇپ ۋە يوغان بىر پاچاقنى غاجاۋېتىپ.

ـــ ئانچه تەس ئەمەس ئۇكام، ـــ سادىـق ئاكام ئالدىرىـماي ماڭا چۈشەندۈرۈشكه باشلىدى، ـــ ئادەم هايۋانـلار بىلەن بىللە ياشىغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئادەت، مىجەزىنىمۇ بىلىپ قالىدىـكەن. مەن مۇشۇ جانىۋارلارنىڭ ئارىسىدا ياشاۋاتقـىلى..... ـــ ئۇ ئېسىگه ئالالماي بارمىغى بىلەن ساناشقا باشلىدى.

ـــ مېنىڭ تازا ئېسىمده بار، ـــ دەپ گەپ قىستۇردى هوشۇر ئاكام، ـــ سەن خىزمەتنىڭ ئويىـدىن قاچقانـدا 18ياشـلاردا بار ئىدىڭ.

ـــ ئۇنداق بولسا هازىر 20 يىلغا يېقىنـلاپ قاپتۇ ـ هه؟ شۇنـداق قىلىپ بۇ هايۋانـلارنىڭ مىجەزىـنىمۇ بىلۈالـدىم ئۇكام. مىسالى، بىرەر ئىزغا ياكى بەلگىـگه قاراپـلا بۇ يەردىن قانـداق هايۋاننىڭ ئوتكەنلىگىنى بىلۈالىمەن. دەرەخنىڭ شاخ ـ پاخلىرى سۇنغان بولسا "هه، بۇ يەردىن بۇغا ئوتۇپتۇ" دەپ بىلىمەن. نىمىشقا دىسىڭىز بۇغىنىڭ مۈڭگۈزلىرى شاخـلارنى سۇندۇرىـدۇ. قىرىق قۇلاق دەيدىغان بىر خىل ئوت بار، ئۇنىڭ ئۇستـىگه بۇغىنىڭ چىرايـلىق ئىزلىرى چـۈشۈپ قالـدۇ ياكـى ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۇزۇلگەن ئۇرنىغا قاراپلا بۇغا كەپتۇ، دەپ بىلىمەن. ئۇلارنىڭمۇ دائىم ماڭىدىغان يولى بولىدۇ. دەل شۇ يوللارغا قاپقاننى قۇرۇپ قويىمەن. بىرنەچچه كۈندە بىر قېتىم ئېشىگمـنى مىنىپ ئايلـ

ـــ سىز بىرىڭ سادىقكا، بالىلىرىڭىز قورقۇۋاتىدۇ، ـــ دىدىم مەن ناننى سادىقكامغا بېرىپ.

ـــ مە، ھەسەنجان بالام، نان يە! ـــ ناننى سادىقكام ئۇزاتقاندىن كېيىنلا بالىلارنىڭ كىچىگى ئاستا كېلىپ قولىغا ئالدى، لېكىن ئۇ خۇددى بىر ئويۇنچۇققا قاراۋاتقاندەك ناننىڭ ئالدى-ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ ئاندىنغا بېرىۋەتتى.

ـــ بۇ بالىلار ناننى بىلمەيدۇ، ـــ دىدى سادىقكام ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، ـــ ئۇچراپ قالغاندا ناننى مەن ئانچە-مۇنچە يەيمەن، بولمىسا كارىم يوق. بالىلىرىم زادىلا يىمەيدۇ. بىز گوش بىلەن ھەپىلىشمىز.

ـــ گوش يوق چاغدا قانداق قىلىسىز؟ ـــ دەپ سورىدىم مەن ھەيران بولۇپ.

ـــ ئويۇڭ جاڭگالدا بولسا ئوتۇندىن غەم قىلما، دىگەندەك تېپىلىپ تۇرىدۇ ئۇكام. جەرەن بولمىسا توشقان بار. ئۇمۇ تېپىلمىسا زىرىق، شالدىرغاق، قاغا جىگدىلىرى بار، تېرىپ يەيمىز. دىگەن بىلەن بۇ يىل ئوزۇقنى خېلى غەملۇالدىم، ئاۋۇ تەرەپتە يەنە بىر گەمىچاق بار، گوش بىلەن تولدى. كورۇپ باقامسىلەر؟

بىز بايا دىققەت قىلمىغان ئىكەنمىز. تامنىڭ بۇلۇڭىدا بىرنەچچە پارچە تېرە مىخلاقلىق تۇراتتى، بۇ بىر كىچىك گەمنىڭ ئىشىگى ئىكەن، بىز بۇ كىچىك گەمگە كىرىپ ھەيران قالدۇق. 20 ـــ 10 بۇغا، جەرەن، توشقانىنىڭ قۇرۇتۇلغان گوشى تورۇسقا ئېسىلغان ئىدى.

ئۇ، قۇتىنى قولىغا ئېلىپ كورۇشكە باشلىدى. بىر دەمدىن كېيىن:

ــ بەك ئەپچىل، چىرايلىق قۇتا ئىكەن، ماڭا.....بەرسىڭىزمۇ بوپتىكەن ئۇكام! ــ دىدى. مەن تاماكىنى يانچۇغۇمغا قۇيۇۋالغاندىن كېيىن:

ــ مەڭ سادىق ئاكا، سىزگە مېنىڭدىن خاتىرە بولسۇن، ــ دىدىم.

ئۇ ئىنتايىن خوشال بولۇپ قۇتىنى ئالدى. ئايالى، بالىلىرىمۇ كېلىپ، قولدىن ــ قولغا ئېلىپ تالىشىپ كورۇشكە باشلىدى.

ئاخشىمى "ياۋا سادىق" بىزنى مۇزلاپ قالمىسۇن دىدىمۇ، ئوتنى راسا گۈلدۈرلىتىپ قالۇەتتى. ئوينىڭ ئىچى ھەم ئىسسىپ، ھەم يوپ ــ يورۇق بولۇپ كەتتى. ئۇچمىز ئېچىلىپ ــ يېيىلىپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق.

ــ ئۇكام سادىق، سەن خىزمىتىڭ ئويىدىن قاچقاندىن كېيىن نەلەردە يۈردۈڭ، قانداق بولۇپ ئويلۇڭ ــ ئوچاقلىق بولۇپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوردى ھوشۇر ئاكام.

ئادەمنىڭ جېنى بەكمۇ چىڭ بولىدىكەن ھوشۇر ئاكا، ــ دىدى "ياۋا سادىق" خىيالچان كوزلىرىنى لاۋۇلداپ كويۇۋاتقان ئوتقا تىكىپ، ــ ئولىمىدىم، ــ ئۇنىڭ بېرىسى بولدۇم، بوران ئۇچۇرۇپ يۈرگەن قامىغاقىتەك بارمىغان يېرىم قالمىدى. پۈتۈن تەكلىماكان چولىنى كېزىپ چىقتىم دىسەمۇ بولىدۇ. جان باقماق ئۈچۈن ھەممە ئىشنى قىلدىم. بۇ ئىشلارنى نەچچە

ىنىپ كېلىمەن، دىگەندەكلا بۇغا، جەرەنلەر چۈشۈپ قالىدۇ. ھايۋانلار بۇ يەردىن تەزگىلى تۇرغاندا مەنمۇ كوچۇپ باشقا يەرگە يوتكىلىمەن، ھەرھالدا خىزىرنىڭ ئويىدىكىدىن ئوبدان-راق ياشايمەن.....

ــ مەن بىر قېتىم تاققا بارغىنىمدا بۇغىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسىنى كورگەن ئىدىم، ئاجايىپ چىرايلىق بولىدىكەن، ــ دىدىم ھوشۇر ئاكامغا قاراپ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ سادىق ئاكام تېخىمۇ ئېچىلىپ سوزلەپ كەتتى:

ــ شۇنداق ئۇكام، بۇغا ئورمان ھايۋانلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ چىرايلىغى. ئۇنىڭ ئاجايىپ كېلىشكەن ئاچماقلىق مۇڭگۈزلىرى بار. ئۇ ئاشۇ ئاچماق مۇڭگۈزلىرىنى دۇمبىسىگە ياتقۇزۇۋېلىپ ھايت-ھۇيت دىگىچە قېلىن ئورمانلارنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ..... ئاندىن بۇ جانۋار بەكمۇ تۇيغۇن، ھاۋانى پۇراپ شەپىنى تىڭشايدۇ ئۇكام. ناھايىتى يىراقتىكى شەپىنى سەل-پەل سېزىپ قالدىمۇ، بولدى، غىل-پال قىلىپ قالىدۇ-دە، كوزىڭىز-دىن غايىپ بولىدۇ.....

مەن تاماكا چېكىش ئۇچۇن يانچۇغۇمدىن قوتامنى ئالغان ئىدىم، سادىق ئاكام ئاجايىپ بىر نەرسىنى كورۇۋاتقانىدەك سوزىنى توختىتىپ قوتىغا سنچىلاپ قاراپ كەتتى-دە، سورىدى:

ــ ئاجايىپ چىرايلىقكەنا، ئۇستىدىكى نىمىنىڭ سۇرىتى؟

ــ بۇ بېيجىڭ شەھىرى، ــ دىدىم مەن قوتىنىڭ ئۇستىدىكى سۇرەتنى كورسىتىپ، ــ ماۋجۇشى تۇرۇۋاتقان يەر!

لىقتا يۇرۇۋېرەمسىز، ئۇنىڭدىن دەردىڭىزنى ئالمامسىز؟

ــ ئەمدى قورقۇپ يۇرۇۋەرمەسمەن ئۇكام، ــ دېدى ئۇ بىردىنلا بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، يېرىم ئومرۇم ئازاپ ئىچىدە ئوتتى، سىلەر مەدەت بېرىۋاتساڭلار نىمىدىن قورقىمەن!؟

شۇنداق قىلىپ بۇ گەمدە ئىككى كۈن تۇردۇق، "ياۋا سادىق" بالىلىرىنى ئېلىپ، بىز بىلەن يولغا چىقتى.

"'ياۋا سادىق' كەپتۇ!" دىگەن خەۋەر يېزىغا تارقالغاندىن كېيىن، يېراق ـ يېقىنىدىن ھەممە ئادەم ئۇنى كورىمز، دەپ يۇگۇرۇپ كېلىشتى. ئۇ يېزىلىقلىرى بىلەن يىغلاپ تۇرۇپ، قۇچاقلىشىپ كورۈشتى.....

بىر كۈنى خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى كادىرلار مەجلىس ئېچىۋاتاتتۇق، ئۇ يوغان بىر كالتەكنى كوتىرىپ كىرىپ كەلدى.

ــ ھە، سادىق ئاكا كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، بىر ئىش بىلەن كىردىڭىزمۇ؟ ــ دېدۇق.

ــ خىزىردىن دەردىمنى ئالاي دەۋاتىمەن.....

ــ ئولتۇرۇڭ، ــ خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جاڭ كۇلۇپ تۇرۇپ، ــ دەردىڭىزنى قانداق ئالماقچىسىز؟

"ياۋا سادىق" گەپ قىلماي قولىدىكى كالتەكنى كورسەتتى.

ــ بىزنىڭ ئالدىمىزغا كىرگىنىڭىز ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، ــ دېدى ۋە ئۇنىڭغا ئالدىرىماي سوزلەپ، پارتىيىمىزنىڭ سىياسەتلىرىنى، بىزنىڭ كۇرەش ئۇسۇلىمىزنى چۈشەندۇردى.

كېچه ـ كۈندۈزدىمۇ سوزلەپ بولالمايمەن.....

بىر پەستىن كېيىن ئۇ ئوزىنىڭ قانداق ئويلۇك ـ ئوچاقسلىق بولۇپ قالغانلىغىنى ھىكايە قىلىپ بەردى.

10 نەچچە يىل ئىلگىرى "ياۋا سادىق" لوپ ناھىيىسىنىڭ تىكەنلىك دىگەن يېرىدىكى جاڭگالنىڭ ئىچىدە قاڭقىپ يۈرۈپ، خۇددى ئوزىگە ئوخشاش سەرسان بولۇپ يۈرگەن بىر كەمبەغەل موماي بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. مومانىڭ ئېرى ئولۇپ كەتكەن بولۇپ، بىرلا يالغۇز قىزىنى ئەگەشتۇرۇپ يۈرگەن ئىكەن، بىر كۈنى موماي:

ـــ ئوغلۇم، سەنمۇ بېشىڭ قايغان، پۈتۈڭ تايغان يەرلەردە تەمتىرەپ يۈرگەن يېتىم بالا ئىكەنسەن، مېنىڭمۇ ئىككى پۈتۈم گورگە سالغىلىدى، مۇشۇ قىزىمدىن بەك ئەنسىرەيمەن، كوزۈمنىڭ ئوچۇغىدا قىزىمنى نىكايىگا ئالغىن، ماڭا كۈيوغۇل بولۇپ، مۇشۇ ئويدە تۇرغىن، ـــ دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، "ياۋا سادىق" بۇ قىزنى ئاپتۇ، موماي ئىككى يىلغا بارمايلا ئولۇپ كېتىپتۇ. "ياۋا سادىق"نىڭ ھازىر بۇ ئايالدىن ئىككى بالىسى بار ئىكەن.

ـــ سادىق ئاكا، ـــ دىدىم مەن ئۇنىڭ ھىكايىلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ـــ بېشىڭىزغا شۇنچە كۈنلەر كەپتۇ. سىزنى مۇشۇنداق ۋەيرانچىلىققا ئۇچراتقان كىم؟ ياۋۇز كونا جەمىيەت، زومىگەر خىزىر. بۇگۈنكى كۈندە كومپارتىيە، ماۋجۇشى بىزنى خىزىردەك زومىگەرلەر بىلەن كۆرەش قىلىڭلار، ئۇلاردىن ھساپ ئېلىڭلار دەۋاتىدۇ. سىز يەنىلا ئاشۇ خىزىردىن قورقۇپ، مۇشۇ جاڭگال-

خىزىرنى كۆرەش قىلىش يېغىنى ئىنتايىن ھەيۋەتلىك، جانلىق ئېچىلدى، ئاممىنىڭ ئالدىدا شۇمشىيىپ تۇرغان خىزىرنى كورۇپ، "ياۋا سادىق"نىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، كوزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. لېكىن ئۇ ئوزىنى ناھايىتى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، ئاممىغا قاراپدى-دە، كوزلىرىدىن تارام-تارام ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ، زومىگەر خىزىر ئۇستىدە شىكايەت قىلىشقا باشلىدى.....

كېيىن، ئۇ كوزگە كورۈنگەن ئاكتېپلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ، يېزىنىڭ ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى بولدى.

بىز خىزمەتنى تاماملاپ قايتتۇق. كېيىن يېزا باشلىغى ئاۋۇت ئاكامنىڭ ماڭا يازغان خەتلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىنتايىن تېز ئالغا بېسىۋاتقانلىغىنى، يېزىدا تۇنجى قېتىم قۇرۇلغان باشلانغۇچ كوپېراتىپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغانلىغىنى بىلگەن ئىدىم. كېيىن ھەر خىل سەۋەپلەر بىلەن خەتلىرىمىز ئۇزۇلۇپ قېلىپ ئەھۋالدىن خەۋەرسىز قالدىم.

مانا، ئەمدى بىلدىمكى، ئاشۇ "ياۋا سادىق" ھازىر ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ دائىمى ھەيئىتى، ئىنقىلاۋىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىكەن! ھىلىقى گەمىدە مەن نان بەرسەم قورقۇپ ئالمىغان يالىڭاچ، قاپقارا بالا ھەسەن ھازىر چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ سېكرېتارى بوپتۇ. بۇ نىمىدىگەن چوڭ ئوزگىرىش-ھە!.....

مەن خۇددى چۈش كورۈۋاتقاندەك ئاجايىپ ھاياجانلىق

"ياۋا سادىق"نىڭ بىر ياخشى يېرى ــ ئۇ ناھايىتى زېرەك بولۇپ، تەربىيىنى تېز قوبۇل قىلاتتى، گەپ ئاڭلايتتى.

ــ مەن بەك ئالدىراپ كېتىپتىمەن ـ دە! ــ دېدى ئۇ جاڭنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىغاندىن كېيىن كالتەكنى تاشلاپ.

شۇنىڭدىن كېيىن "ياۋا سادىق" دىخانلار بىلەن بىللە كېچە ـ كېچىلەپ ئۆگىنىشكە قاتنىشىپ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى چۈشىنىشكە باشلىدى. بىر كۈنى ئۇ بىزگە مۇنداق بىر ئەھۋالنى ئىنكاس قىلدى: خىزىرنىڭ تۇققانلىرىدىن بىرى كېچىسى ئۇنىڭ ئويىگە كىرىپ، خىزىرنىڭ سوزىنى يەتكۈزۈپتۇ. خىزىر: سادىق ماڭا ئۈزۈن يىللار ئىشلەپ ئوز بالامدەك بولۇپ قالغان، ئۇنىڭ مەندە نۇرغۇن ھەققى بار، نەچچە يىلدىن بېرىۋەتمەكچى ئىدىم، ئۇنى تاپالمىدىم، ھازىر بېرىۋەتسەم، نىمە ئالمەن دىسە مەيلى دېگۈدەك.

ــ سىز نىمە دىدىڭىز سادىق ئاكا؟ ــ دەپ سورىدى جاڭ.

ــ خىزىردا يالغۇز مېنىڭلا ھەققىم يوق، باشقا نۇرغۇن كەمبەغەللەرنىڭ ھەققىمۇ بار، ھەققىمنى مەن ئوغرىلىقچە يالغۇز يەردە ئالمايمەن، كوپچىلىك بىلەن بىللە، ئوچۇق ـ ئاشكارا ئالىمەن، ــ دىدىم.....

يەر ئىسلاھاتى غەلىبىلىك ئېلىپ بېرىلدى. ئۇنىڭغا خىزىرنىڭ بىر باغلىق ھويلىسى، 3 ئېغىزلىق ئويى، 15 مو ياخشى يەر، بىر دانە ئات ـ ھارۋا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. شۇ كۈنى ئۇ ئىختىيارسىز يىغلاپ تاشلىدى ۋە بىرىنچى قېتىم ئۇسۇلغا چۈشتى.....

قاريدىم.

ـــ بۇ ھەقتە گەپ قىلمىغان بولساق گەپ تولا، لېكىن سادىق ئاكامنى سىز بىلمىسىز، كومپارتىيىگە، سوتسىيالىزىمغا ئۇنىڭدەك مېھرى ـ مۇھەببىتى چوڭقۇر ئادەم يوق، شۇڭا ئۇلارنىڭ دوقمۇرىدىن بۇرۇتىمۇ تەڭرەپ قالمىدى. پىچەن، كۆرەش قىلغاندا سېرى شۇنچە قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىدى. بەختسىزگە "4 زىيانداش" يوقىتىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا توقۇلغان توھمەتلەر بىكار قىلىنىدى: ھازىر كورسىڭىز سادىق ئاكام ئىنتايىن تېتىك، باشقىدىن ياشىرىپ كەتتى.....

بىز پاراڭ بىلەن 20 مىنۇتتەك مېڭىپ، 6 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدىگە يېتىپ كەلدۇق. قادىر ئاكام ئوچۇق تۇرغان دەرۋازىدىن ئالدىغا كەلگەندە:

ـــ مۇشۇ ئوي شۇ، ـــ دېدى.

ھەر خىل گۈل ـ چېچەكلەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن ھويلىنىڭ ئىچىدىكى تال بارىڭىنىڭ ئاستىدا ناخشا ئېيتىپ، ئۈسۈل ئوينىشىۋاتقان ئىككى بالا بىزنى كورۇپ جىم بولۇشۇپ قالدى.

بىز يېشىل سىرلانغان ئەينەكلىك ئىشىكتىن دالانغا كىرىشىمىزگە ئوڭ تەرەپتىكى مېھمانخانىدىن بىر ئادەم يۈگۈرۈپ چىقتى.

ـــ ھوي، قادىرەمنۇ سەن، كەل ـ كەل، قىنى يۇقۇرى ئوتۇڭلار!

مەن قىپ ـ قىزىل گىلەملەر ئوتقاشتەك چاقناپ تۇرغان ئازادە ئويگە ھەيرانلىق ئىچىدە كىرىپ كەلدىم ۋە توردىكى كورپىگە

ئوي ـ پىكىرلەر ئىچىگە غەرق بولغان ئىدىم. ئىتتىكرەك تاڭ ئېتىشنى، ئاشۇ سادىق ئاكام بىلەن ئۇچرىشىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتىم.....

* * *

بۇلۇتسىز كوك ئاسماندا ئالتۇن قۇياش نۇر چېچىپ تۇراتتى. باھار ھوسنىگە تولغان گۈزەل تارىم يېزىسى كوز ئالدىمدا يېيىلىپ تۇراتتى. مەن قادىر ئاكام بىلەن دېگىزدەك دولقۇنلاپ تۇرغان ياپ ـ يېشىل ئېتىزلار ئارىسىدىكى كەڭ يولدا كېتىپ بارىمەن.

ـــ ئاۋۇ يىراقتا كورۇنۇپ تۇرغان كوگجۇم مەھەللە 6 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدى. سادىق ئاكامنىڭ ئويى شۇ يەردە، ـــ دىدى قادىر ئاكام ۋە ماڭا 10 نەچچە يىل ئىلگىرى سادىق ئاكامنىڭ ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ، پايتەختىمىز بېيجىڭغا بارغانلىغى، داھىمىز ماۋجۇشى ۋە سۇيۇملۇك زۇڭلىيىمىز جۇ ئېنلەي بىلەن قول ئېلىپ كورۇشكەنلىگى توغرىسىدا زوق ـ شوخ بىلەن سوزلەپ ماڭدى. مەن سادىق ئاكامنىڭ ھاياتىدىكى بۇ ئاجايىپ يېگىلىقنى ئاڭلاپ، ئىنتايىن ھاياجانلاندىم.

ـــ لېكىن، ـــ دىدى قادىر ئاكام بىردىنلا غەزەپلەنگەن ھالدا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، ـــ ۋەھشى لىن بياۋ ۋە "4 كىشىلىك گۇرۇھ" زوراۋانلىق قىلىپ يۇرگەن چاغلاردا سادىق ئاكاممۇ ئاز جەۋرى چەكمىدى.

ـــ شۇنداق بولدىمۇ؟ ـــ مەن ھەيران بولۇپ قادىر ئاكامغا

زوردۇن سابىر

دولان ياشلىرى

1

جۇڭان ئايلام، چوكان ئايلام،
سېنىڭ مەلەڭگە بارمايمەن.
سېنىڭ مەلەڭگە ماڭغاندا،
شاپاشلاپ زادى ھارمايمەن.

پالتاخۇن ھەر ۋاقىت تامغىدىن كېيىن مۇشۇ قوشاقنى ئېيتاتتى. سىم باياۋان، بوم باياۋان، خۇدەك باياۋان مۇقاملىرىنى ئېيتقاندا ئاقۇاش، قارا كوز، ئۇزۇن چاچ ئاسىخان موماي قىلىۋاتقان ئىشنى توختىتىپ، زوقى بىلەن تىڭشايتتى، بەزىدە ئەگىشىپ غىڭشىپمۇ قويۇاتتى. جۇلا مۇقامىغا سېلىپ ئېيتقاندا بولسا، ئاسخاننىڭ يۇرەكلىرى ئۇيناپ كېتەتتى. ئۇ ئىختىيارسىز

چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن چاچلىرى ئاقارغان، بېشىغا بادام دوپپا، ئۇچىسىغا دىكا چاپان كىيىۋالغان بۇ ئادەمنىڭ ئوسكىلەك قاشلىرى ئاستىدا چاقناپ تۇرغان قاپ-قارا، يوغان كوزلىرىدىنلا سادىق ئاكام ئىكەنلىگىنى تونۇپ ئولتۇرالماي قالدىم، يۈرىگىم ئىختىيارسىز دۈپۈلدەپ كەتتى.

—سادىق ئاكا، ئويۇڭگە كىمنى باشلاپ كەلدىم، بىلىۋاتامسەن؟—دىدى قادىر ئاكام بىر دەمدىن كېيىن چاقچاق قىلىپ.

سادىق ئاكام بېشىمدىن ئايىغىمغىچە بىر قۇر سەپسېلىپ تۇرۇپ كېتىپ بېشىنى چايقىدى.

—ئىشقىلىپ بىر كورگەنىدەك قىلىمەن، كوڭلۇم تونۇپ تۇرىدۇ، لېكىن دەماللىقا ئىسىمگە ئالالمايۋاتىمەن.

—ھەي..... سادىق ئاكا، تونۇمايۋاتامسەن؟ يۈسۈپجاننى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

—يۈسۈپجان دەمسەن؟—سادىق ئاكامنىڭ ئۇزۇن قاشلىرى بىردىنلا ئىگىز كوتىرىلىپ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى-دە، خوشال ۋاقىرىۋەتتى،—ھوي، راست يۈسۈپجانغۇ سىز!—ئۇ غۇلچىنى قۇشنىڭ قانىتىدەك كېرىپ، ماڭا قاراپ ئېتىلدى.....

1979-يىل مارت، ئۈرۈمچى.

ئورۇپ قويغان 16 ئورۇم چېچى 2 ئورۇم بولۇپ ئورۇلۇپ كېلىـ ۋاتىدۇ. ئاسىخان قىزلىق ھاياتىدىن مۇشۇ جۇلا مۇقامى تەنتەنىسى بىلەن ئەنە شۇنداق خوشلاشقان. ئۇلار 45 يىلدىن بېرى تالاي مەشرەپلەرنى، تالاي تويلارنى كورۇشتى، لېكىن ئۇسۇل بىلەن ناخشىغا بولغان تەشنالىغى زادىلا قانمىدى.

بۇۋاي ھەر ۋاق تامغىدىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتقاندا، مومايىنىڭ جېنى يايراپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

بۇگۈن پالتاخۇن قازاندا قايناۋاتقان كوجىغا يالت قىلىپ قاـ راپ قويىدى ـ دە، جۇلا مۇقامىنى باشلۇۋەتتى. مەزىلىك توخۇ گوشى، كوكۇاش قوناق سۇتى بىلەن ئېتىلگەن كوجا بۇۋايىنىڭ ياخشى كورىدىغان تامىغى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ جۇلا مۇقامىنى كۇندىكىدىن ئۇنلۇكرەك ۋە ھەسسىياتلىق قىلىپ ئېيتتى. مومای كوزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ بوۋىيغا قارىدى ـ دە، سۇيغا تاۋار كورپە سالدى.

ئەجرى بىلەن ئەتكەن تامغىنى بىر ئويلۇك جەم بولۇپ ئىشتىھا بىلەن يەيدىغانلىغىغا مومايىنىڭ كوزى يەتتى. شۇڭا ئۇ خوشال ئىدى. ئويگە كىرىپ كىتاپ ئوقۇۋاتقان ئوغلىنىڭ جەينىگىگە نوقۇدى ـ دە:

ـ يۇرسىلە غوجام، كورپە سېلىپ قويدۇم، ـ دەپ پىچىرلىدى.

ـ ھېزى بولمايدىكەنسەنيا!.....

ئوغلى قوپال ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىدى. مومايىنىڭ خوشاللىغىمۇ، بوۋايىنىڭ مۇقامىمۇ قۇيۇنغا يولۇققان توزغاقتەك غايىپ بولىدى.

قىزلىق مەزگىلى بىلەن خوشلاشقان كۈننى ئەسلەيتتى:

سېكىلەك قويغان چېچىنى 16 قىلىپ ئورۇگەن 16 ياشلاردىكى گۈزەل قىزچاقنى ئات كەينىگە مىنگەشتۈرۈپ، ئېغىزدۇرۇق جاۋ-غىيىدىن ئىككى يېگىت تۇتۇۋېلىپ، ئاتنى يېتىلەپ ماڭدى. ئاسە-گۈل چۈمپەردە ئىچىدە تۇرۇپ كەينىدىكى هارۋىدا ئولتۇرۇشقان يېگىتلەرنىڭ قالۇن، غىچەك، دولان راۋىپى ۋە داپلارنى چېلىپ ئېيتقان جۇلا مۇقامنى ئاڭلاپ ماڭدى. ئۇ كۈنى گويا پۈتكۈن دولانلىقلار بىرلىشىپ جۇلا مۇقامىغا توۋلاپ، ئاسمانىنى كوچۇرۇپ ماڭغاندەك بىلىنگەن ئىدى، يېگىتلەر قىزنى ئاشۇنداق قىلىشىپ هوجرىسىغا ئۇزىتىپ كېلىشتى. ئويگە كەلگەندە، ئۇنى ئاتتىن چۈشۈرۈپ، 4 بۇرجىگىنى 4 قاۋۇل يېگىت تۇتۇپ تۇرغان كىگىزگە تاشلىدى. يېگىتلەر كىگىزنى يۇقۇرى تۇۋەن سىلكىشتى. ئاسگۈل شۇ كىگىز ئۈستىدە پالتاخۇن بىلەن تۇنجى قېتىم ئىر-ماش-چىرماش بولغان ئىدى.....تويى بولۇپ ئالتە ئاي بولغان-دا، يەنە مەرىكە بولدى. قىزنى قولىدىن يېتىلەپ ئاتا-ئانىلىرى هەغدا ۋە كويېچىلىك توپلانغان سورۇنغا ئېلىپ چىقتى. ئاتا-ئانا-لىرى بۇغداي، قوناق، كېۋەز پاختا ئېلىپ چىقىپ قىزنىڭ بە-شىدىن ئۇرىدى-دە، ئۇلارنى سازچىنىڭ ئالدىغا قويدى. بۇ چاغدا مۇڭلۇق جۇلا مۇقامى ئېيتىلدى، قىز ئۈسۈلغا تەكلىپ قىلىندى، قىز سورۇنغا چۈشكەندە، يېگىت بەشى ئۇنىڭ يۈز ياغلىغىنى ئېلىۋەتتى. مەيدانىدىكىلەر "ۋاي!" دەپ قېلىشتى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇنىڭ يۈزى يېپىلماي كېلىۋاتىدۇ، ئانىسى

گوڭلىنى يۈمشاتقان ۋە ئۇنى مەجبۇرەن بولسىمۇ كۈلدۈرمەكچى بولغان ئىدى.

ــ شۇنداقلىغىدىن ساقلىنىڭ بىر باغ بەدىلىدەك بولغىچە ئوزەڭ لايىق تاپالمايسەن! بىلەمسەن، مېنىڭ بايلىغىمۇ، خوشاللىغىمۇ ناخشا بىلەن ئوسۇل. ناخشىسىز، ئوسۇلسىز ئوتكەن كۈنۈم سىرتماقتا تۇرغاندەك ئازاپلىق! سەن تېخى پۈتۈن دولانلىقنى زېرىكتۈرگىنىڭنى ئاز دەپ مېنىمۇ گورگە ئىتتەرمەكچىمۇ؟ مېنىڭ پۇشتۇمدىن تامغان بولسىڭ كاۋا ــ پاۋا دەيدىغان گەپلەرنى دولان دەرياسىغا ئېقىتىۋەت ! دولانلىقتەك ئادەم بول!

ــ ئازار بەرمىسلە! مېنى ئايىمسىلا! ــ دېدى موماي كوزلىرىگە ياش ئېلىپ، بوۋايغا يالۋۇردى، ــ مۇنداقمۇ بالا ئەمەستى، بىلىگىگە قىزىل تاقاپ، ئۇنىمۇ ــ بۇنىمۇ كونا دىگۈزۈپ، ئوسۇل بىلەن ناخشىغا ئوچ قىلىپ قويدى بالىنى.

بوۋاي ساقلىنى تۇتاملاپ نەمە قىلىشنى بىلمەي قالدى. چۈنكى ئۇ 45 يىللىق ھەمرىيىنى قانداق كويۇپ ــ پىشىپ ئالغان بولسا، ھىلىمۇ شۇنداق ياخشى كورەتتى. ئۇنىڭ دىگىنىنى قىلماسلىقا بوۋاي بەقۇۋەت ئىدى، ئۇ ھويلىغا چىقتى، موماي ئۇنى كورپىگە ئولتۇرغۇزدى. ئۇلارنىڭ كوزى ھامان ئوغلىدا ئىدى، ئوغلى ئورنىدىن تۇردى ــ دە، ۋەلسىپتىنى دوڭقاقلىتىپ تالاغا ماڭدى. موماي ئۇنى توسىدى:

ــ ئوغلۇم..... سېنى دەپ توخۇ يوڭۇزلاپ، كوكۇشاش ئېزىپ..... ــ لېكىن ئوغلى ھويلىدىن چىقىپ كەتكەن ئىدى.

بوۋاي ئويگه ئېتىلىپ كىردى، ئۇ تاتىرىپ كەتكەن ئىدى:

ــ ساڭا نىمە بولدى ئوغلىماي! ــ دېدى ئۇ ساقالىلىرىنى تىترىتىپ.

ــ كەچكىچە مۇقام، كەچكىچە ناخشا! ــ دېدى ئوغلى ئاتا-ئانىسىغا ئالىيىپ، ــ قۇلاق ــ مىڭەمنى يەپ كەتتىڭىا!

ــ كىتاپ ئوقۇشىڭغا دەخلى بولدىمۇ ــ يا، غوجام، ــ دېدى ئانىسى يېلىنىش بىلەن ئوغلىغا تەلمۇرۈپ، ــ ماقۇل، ئېيتمەسۇن، 45 يىل ئېيتىپتۇ، كوڭلىمىزنىمۇ ئېچىپ بولغان بىز، سەنلا خوشال بولساڭ دېگىنىڭ بولسۇن، داداڭ ناخشا ئېيتمىسۇن!

ــ ئېيتمايمىشمەن تېخى! ــ دېدى بوۋاي ئاچچىق بىلەن ئۈيدە ئايلىنىپ، ــ ناخشا ئېيتمىغانغا خوشال بولسا مەن ئولگەندە خوشال بولۇۋالسۇن، بۇنىڭ بەدىنىدە دولانلىقىنىڭ قېنى يوق!

ــ نىمە؟ ــ دېدى ئوغلى چېچىلىپ، ــ دۇنيادىكى ئىلغار مەدەنىيەتنى بىلمەيسەن، دولانلىقىنىڭ كونا مۇقامىنى يېڭى دەۋرگە تاڭماقچى بولسەن، بۇ گۇزەل باققا كاۋا تېرىغاندەكلا بىر ئىش!

ــ شۇنىڭغا خاپا بولدۇڭمۇ غوجام! ــ دېدى ئانىسى تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنى سىپاپ، ــ بولدى، دېگىنىڭ بولسۇن، داداڭمۇ ئېيتمىسۇن، مەنمۇ خوشال بولمايلا قويايى، قاپىغىڭنى ئېچىپ يۈرگىنە ئوغلۇم!

ئانىنىڭ ئوز خوشالىلىغىنى، راھىتىنى ئوغلىغا ئاتا قىلىشى ھەتتا ئوغلىنىڭ بىر مىنۇتلۇق ئارامى ئۈچۈن ئوزىنى ئېغىر ئازاپلارغىمۇ تۆتۈپ بېرىشكە نەيىار ئىكەنلىگى ياش يىگىتنىڭ

چه قېتىم ئىلاجسىز سويۇۋەتتى، باغ تەرەپكە يانداش قىلىپ ياسىغان 2 ئېغىزلىق ئويناش باسما زەدىۋاللىرىنىمۇ نەچچە تارتىپ، نەچچە ئالدى. ئانار گۈللۈك بىر جۈپ گىلەمنىمۇ موماي نەچچە قېتىم يايدى، قاقتى.....

— 2 ئېغىز ئويىنى بۇزۇۋېتىمەن، — دېدى بوۋاي كوجىنى كوگۈلسىز سۈمۈرۈپ قويۇپ، — 3 قېتىم ۋادەك (قۇرماتام)نى يېگەن لاپ توقۇدۇق، 10 يىل بولدى، پالتاخۇنىنىڭ ئوغۇل تويىنىڭ داۋىرىگى چىققىلى! قانچىلىغان قېرىلار توي ئېشىغا ئېغىز تەگمەي ئولۇپ كەتتى، ئەمدى يېگى تويلارنى سانىغاندا ھېچكىم بىزنى ئېغىزغا ئالمايدىغان بولدى خوتۇن، مەن چىدىمىدىم. جامائەتكە نەزىر قىلمۇېتىمەن. مەرىكسىز ئويدىن گۇندىخانا ياخشى. سېنى ئاياپلا ھازىرغىچە كەلدىم خوتۇن. بۇ ئازاپىنىڭ چېكى ھېچ كورۇنمەيدۇ - يا!.....

ئۇ، خۇرسىنىپ ئۇلۇق - كىچىك تىندى.

— ئاسىدەمگە ئەلچى كىرگۈزۈپ باقساقمىكىن، ئەجەپ ئۇز، بەلەن بالا بوپتۇ! — دېدى ئاسىخان بوۋايغا يالۇۇرغاندەك تەلمۇرۇپ.

— ئاسىدەمگە ئەلچى كەتمەيدۇ، — دىدى بوۋاي خوشنا تامنى شەرەت قىلىپ، — 3 ئاچا - سىڭىلمۇ بىر بىرىدىن ئۇز، بەلەن بالىلار بولغان ئىدى، خوشناڭ قايسى قىزىنى ئاياپ قويغان، ئوزلىرى ئېغىزلانغان ئىدىيا! گەپ كەنجەگىدە. بىرسىنى كەچ كىرگىچە ئۇسۇل ئويناپدىغان ئوغلاق دېدى، بىرسىنى ئاغىزى

ـــ بالىنىڭ مىجەزى يوق، 4 ـ 3 كۈن بولدى غىزاسىمۇ كېمىيۈاتىدۇ، ـــ دىدى ئانا كوز يېشىنى يەڭلىرى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ، ـــ بىكارلا ئازار بەردىلە!

ـــ نىمە مىجەزى بولمايتتى، بىرەر قىزغا كويۇپ قالغان گەپ! بۇ يىل 27 ياشقا كىردى، ئۇنىڭ بىلەن تەڭلەرنىڭ قىزلىرى بويىغا يېتەي دىدى. ۋاي شورپىشانەم! مەھەللىنىڭ نى ـ نى قىزلىرى ئۇنىڭغا كوز تاشلىدى، قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ يانغاندا بىزنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ھېرىپ قالىدىغانلار ئاز بولدىمۇ؟ ئالتۇندەك قىزلار چېلەكلىرىنى قويۇپ بىزنىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرۈپ قاراشتى. لېكىن سېنىڭ بۇ كەنجەڭ ئۇسۇل ئويناىدىكىنەي، ناخشا ئېيتىدىكىنەي، دەپ بۇلارغا سىڭايان قاراۋەردى. مانا ئەمدى 4 بالىسى بار جۇۋانلار چېغىدا ئۇنىڭغا كوز قىرىنى سالمايدۇ! ئۇ ئاغرىماي كىم ئاغرىسۇن، ئۇنىڭ ئورنىدا مەن بولسام ئولۇپ قالاتتىم!

ـــ قويسىلا، ـــ دىدى موماي روھى چۈشۈپ يەرگە قاراپ.

ـــ ئەجەپ پىشانىمىز كاڑكەنغۇ تاڭ!.....

ساندۇقتىكى سارجىلارغا نەچچە قېتىم كۆيە چۈشتى. ھازىر بولسا مەخسۇس قېيىن ساندۇق ياسىتىپ قىممەتلىك تويلۇقلارنى ساقلاۋاتىدۇ. موماي ياقۇت كوزلۇك ھالقا، ئۈزۈكلەرنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئەرتىپ پاقىرتىپ قويىدۇ. كورسەتمىگەن خولۇم ـ خوشنىسىمۇ قالمىدى. قول سائىتىنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ماڭغۇزۇپ تىڭشاپ كوردۇ، قوتاندىكى بېقىلغان قويلارنى نەچـ

ئازراق بولسمۇ پانا تاپماقچى بولدى..... ئۇ رەسىم جازىسى ئالدىغا كەلدى، قولىغا موبىنى ئېلىپ رەسىمگە قارىدى. خوشاللىق تەنتەنىسى قىلىۋاتقان كومۇنا ئەزالىرى — ئوزى سىزىۋاتقان سۈرەتتىكى ئادەملەر ئۈنىڭغا قاراپ مازاق قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك، بولۇپمۇ ئاۋۇ ئۇششاق ئورۇم چاچلىرى ئۇستىگە گۈللۈك دوپپا كىيىۋالغان 18 ـ 17 ياشلاردىكى گۈزەل قىزچاق كەنجىنى مەنستىمەي كۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى. ئۇ پەلكۇچنى ئاق بوياقتا چىلدى، قىزنىڭ يۈزىنى بويىۋېتىش ئۈچۈن قولىنى ئاپپاردى، قىز يەنىلا كۈلۈپ تۇراتتى. قەيسەر-نىڭ پەلكۇچ تۇتقان قوللىرى تىترىدى:

— ئاسسەدە! ..... دىدى ئۇ سۈرەتكە قاراپ پىچىرلاپ، — بۇ سۈرەتنى نېمىشقا ئاسسىدىگە ئوخشىتىپ سىزغاندىمەن. بىرەر يۈز ئادەمنىڭ سۈرىتى ئىچىدە يالغۇز سەنلا ئوبرازلىق، جانلىق سىزىلىپسەن، بۇ نېمە ئىش؟ ..... جاۋاۋى ئاددى بۇ سوئالغا ئۇنىڭ جاۋاپ بەرگۈسى كەلمەيتتى، جاۋاپ ئورنىغا 3 كۈن بۇرۇنقى كىچىككىنە ئىشنى ئەسلەپ قويۇش يېتەرلىك. بۇ قەيسەر ئۈچۈن ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم ئازاپلىق بولسمۇ گەرچە.....

* * *

قەيسەرنىڭ ئاغىنىسى مومنجان ئايلىنى قويۇۋېتىپ 3 كۈن ئوتمەيلا قەيسەرنىڭ ھوجرىسىغا كەلدى:

— نېمىشقا ئايلىكىنى قويۇۋەتتىڭ! — دىدى قەيسەر ئۈنىڭدىن رەنجىپ.

بىسلماي ناخشا ئېيتىدىغان ۋىتىلداق سېغىزخان دىدى، يەنە بىرسىنى راۋاپ چالدىغان ئەكەك ـ زەدەك دىدى.

ـــ ئاسدەم تېخىمۇ شوخ، ـــ دىدى ئانا قىزنىڭ ئىسمىنى زوق بىلەن تىلغا ئېلىپ، ـــ بۇ يىللا ئوزگىدىن ئوزگىچە سەكـ رەيدىغىنىنى قويۇپتۇ. بايا قارىسام قۇدۇقتىن ئىككى چىلەك سۇنى ئېلىپ كېتىپ باردۇ، ئاغزىدا ناخشا، دولىسى بىلەن پۇتلىرى ئۇسۇلغا كېتىۋاتىدۇ. ئوزەمچىلا كۆلۈپ تاشلاپتىمەن!..... سىلىچە بىزنىڭ كەنجۇاي كىمگە كويگەندۇ ـ ھە؟

ـــ قەمەر شاھتەك چۈشىدە شەمشى جانانغا كويۇپ قالغاندۇ، 360 يىللىق يولغا بېرىپ دىۋىلەر شەھرىدىن شەمشى جانانىنى ئەكەلگىچە سېنىڭ بىلەن مېنىڭ تېنىمىز توپا بولۇپ، توپىسىدىن كېسەك قۇيۇپ ياسىغان ئويلەرمۇ ئورۇلۇپ بولىدۇ خوتۇن!.....

ـــ تۇزۇك گەپ قىلسىلىيا! ـــ دىدى موماي خاپا بولۇپ. ئۇلارنىڭ گېپىدىن مېزىلىك كوچمۇ ئوتمىدى.....

2

كەنجى ئويدىن چىقتى ـ يۇ، ئەما نەگە بېرىشىنى بىلمىدى. ۋەلىسپىتىنى بولۇشىغا تېپىپ، كومۇنا مەدەنىيەت ئويىگە كەلدى. ئۇ مەدەنىيەت ئويىدە رەسىم سىزىش بىلەن ۋاقىت ئوتكۈزمەكچى، ئىچ پۇشۇغىدىن قۇتۇلماقچى، ئەگەر مۇھىمى، پۇتۇن ۋۇجۇدىنى ئورتەۋاتقان بىر يوشۇرۇن ئوتنىڭ ئازاۋىدىن

يۇرۇپتىمەن، باشقىچە بىرنىمە ئىكەنسەن!

مومىنجان قەيسەرنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرۈپ چوچۇدى - دە:

— پاھ، سېنىڭ تەۋازلىغىنى، چاخچاق، يالغان ئېيتتىم. راستىنى ئېيتسام، مەن ئۇزۇندىن بېرى ئاسسىدەمگە كويۇپ يۇرۇۋاتىمەن. بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭ ئۈيىگە ئەكىرگىنە! قىز مېنى كۆرسىلا كىيىكتەك ئۇركۈپ قاچىدۇ. نېمىشقا؟ كۆزلىرىمنى ئۇزەلمەي قالىمەن - دە.

شۇ سوھبەتتىن كېيىن قەيسەر ئاسسىدىگە سەپسالىدىغان بولۇپ قالدى. مومىنجان ھەر كۈنى كېلىۋەردى. قەيسەر ئاسسىدەنى بۇ كاززاپ يېكىلدۇرۇپ كەتمىگىدى، دەپ ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدى. بىر كۈنى ئاسسىدەنىڭ مومىنجانغا چىلەك بىلەن سۇ چاچقىنىنى كۆرۈپ قالدى - دە، قىزغىنىش ۋە قىزنى مومىنجاندىن ساقلاپ قېلىش نىيىتى بىلەن: "خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ قىزلارغا سوز قىلالايدۇ - يۇ، مەن نېمىشقا قورقىمەن. مەنلا ئېغىزلانسام ئاسسىدە جەزمەن ماقۇل كۆرىدۇ. قېنى ئۇزەمنى بىر سىناپ كۆرەي، قىزلارنى جەلپ قىلالىغۇدەك يېگىتلىك كۆچۈم تۇغدىمۇ، يوق!" دەپ ئويلىدى.

قىز - يېگىتلەر قۇدۇق بېشىدا سوزلىشىدۇ، چاقچاقلىشىپ تالاشقان بولۇپ بىر بىرىنىڭ بىلەكلىرىنى تۇتۇشۇپ، ياشلىق تىلەكلىرىنى بايان قىلىشىدۇ. قەيسەر چىرايلىق ياسىنىپ، پاكىز يۇيۇنۇپ، ئەپكەشنى مۇرىسىگە سېلىپ قۇدۇق بېشىغا بارىدى. ئۇ

ـــ راستىنى ئېيتايمۇ؟

ـــ يالغىنىمۇ بارمۇ تېخى؟

ـــ ئانداق بولسا ئاڭلا! مەن 48 يۇەن ماڭاش ئالىدىغان تېخنىك بولۇپ قالدىم. كوممۇنىنىڭ ئېلېكتىر ئىشلىرى مېنىڭسىز يۈرۈشمەيدۇ، ئايلىمچۇ؟ دەرتىمەن مەشرىپىدە تېپىشىپ قالغان بىر قېرى قىز. ئويىنىغان ئوسۇلى بىلەن پوتا ئويۇنىدا ئېيتقان بېيتلىرىگە قاراپ كويۇپتىكەنىمەن، ئەمدى قارىسام بىر يۈك بولدى. ئالداپ ـ سالداپ خېتىنى بەردىم. ئەمدى چېكىپ يۈرۈپ ئالىمەن. پۈل دېسە بار، قولۇمنى نەگە سۇنسام شۇ يەرگە يېتىدۇ.

ـــ نومۇس ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى قەيسەر ئاچچىق بىلەن، ـــ مۇنداق قىلساڭ مۇھەببەت دېگەننىڭ قانداق قىممىتى بولىدۇ ساڭا؟

ـــ ئەخمەق، ـــ دېدى مومنجان ئوزۇن چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ، ـــ ئەركىشىمۇ مۇھەببەت باغلامدۇ، كويۇپ پىشىش قىزلارنىڭ ئىشى، ئەرنىڭ ئىشى تالاش. كورۇپ قالسەن، 10 كۈنگە قالماي مۇنۇ خوشنىڭ ئاسىدەمنى قولغا چۈشۈرىمەن. ئۇنى قولغا چۈشۈرۈۋالسام پۈتۈن خەقنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ قالىدۇ. نىمشقا دەمسىنا، سەۋىۋى: بىرىنچىدىن، ئۇ قىز ئەقىللىق؛ ئىككىنچىدىن، كورۇپ تۇرىسەن چىرايلىق؛ ئۈچىنچىدىن، ماڭاش ئالىدۇ؛ توتىنچىدىن،.....

ـــ بولدى قىل! مەن سېنى ئادەم دەپ دوست بولۇپ

ياخشى كوزلىرىڭنى ئويۇپ، ماڭا بېرىسەن دېمىدىڭمۇ، ها-ها-ها..... قېنى ئاندىن كېيىنچۇ؟

ــ قالغىنىنى چىت تۇڭدە ئاڭلايسەن!.....

قەيسەر بېغىغا چىقتى، چىت قىلىپ تىكىلگەن جىگىدىلەرنى ئارىلاپ ئاخىرىغىچە ماڭدى. ئاسىدە كورۇنمىدى. چىتلار ئارىسىدىن بوينىنى سوزۇپ هويلا ۋە باغلىرىغا قارىدى، ئاسىدە يوق. ئۇ، قىزنىڭ ئەخمەق قىلغانلىغىدىن خاپا بولۇپ يانىدى. تۇيۇقسىزلا ئامۇت دەرىخى ئۇستىدىن بېشىغا توڭ ئامۇت چۈشتى ۋە كەينىدىنلا قىزنىڭ جارانلىق كۈلكىسى ئاڭلاندى:

ــ هە، ئېيتمىڭ، ــ دېدى قىز ئامۇت شېخىدىن پەسكە قاراپ تۇرۇپ، ئۇ يىگىتنىڭ كوزىگە شاخلار ئارىسىدىن غىل-پال كورۇنگەن ئايدەك بىلىندى، ــ ئۇسۇل بىلەن ناخشىنى تاشلاپ نىمە قىلىمەن؟

ــ توۋەن چۈش، ساڭا ۋاقىراپ ئېيتىدىغان گەپمىدى ئۇ؟

ــ ئېيتمىڭ، ــ دېدى قىز، ــ مۇشۇ شاختا تۇرۇپ قۇشلار بىلەن بىللە ئاڭلاي.

يىگىت ئوز بېشىغا ساڭگىلىغان ئامۇت شېخىغا قارىدى:

ــ شاخ يېرىلىپ بېغىمغا چۈشسىغۇ گەپمۇ لازىم بولمايتتى..... ئاسىدە!..... ساڭا بىر يىگىت ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. لېكىن سېنىڭدىن ئۇسۇل ئويىنماسلىقنى، ناخشا ئېيتماسلىقنى تەلەپ قىلمىدىكەن! ــ دېدى قەيسەر تەكەببۇرلۇق بىلەن گەپنى ئوچۇق قىلىپ.

ئاسسەنىڭ چىلەك كوتىرىپ چىقىپ كەتكىنىنى كورگەن ئىدى، قەيسەر قۇدۇق كاجۇسى ئۇستىدە تۇرۇپ چاقچىلەك پىقىرىتىپ ۋاتقان قىزغا قاراپ:

ــ ئاسىدە، نىمانداق بىر قولۇڭغا بىلەيزۇك، بىر قولۇڭغا سائەت تاقۇالدىڭ؟ ــ دىدى. كۇندە نەچچە قېتىم دىدارلىشىپ، ئايلار ئوتسىمۇ بىر ئېغىز گەپ قىلمايدىغان سىپايە يىگىتنىڭ سوئالى قىزنى ھەيران قالدۇردى.

ــ پاھ، كەنجى ئاكا، سىزمۇ قىزلارغا سەپسالدىكەنسىز ــ ھە؟

ــ دىدى قىز شوخلۇق بىلەن چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ.

ــ بىلەيزۇگىگە قاراپ بالىمكىن دىسەم، سائەت تاقاپسەن، چوڭ بولغان ئوخشىمامسەن؟

ــ كىنوغىمۇ، مەشرەپكىمۇ بارماي كۇن ئوتكۇزگىنىگىزگە قاراپ بوۋاي بولۇپ قالدىمىكىن دىسەم تېخى قىزلارغا زەڭ قويۇپ يۇرۇپسىز، ياش ئوخشىمامسىز؟

ــ تولا شېتىللىك قىلما! دىدى كەنجى قىزنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇۋېلىپ، ــ بىر دەمدىن كېيىن چېتىنىڭ يېنىغا كەلگىنە، ساڭا بىر مۇھىم گېپىم بار، كېلەمسەن؟

ــ مۇشۇ يەردە يېرىمىنى بولسىمۇ ئېيتىڭ! دىدى قىز قولىنى تارتىپ.

ــ ماقۇل گەپنىڭ بېشى شۇ، ئۇسۇل ئۇيناشنى، ناخشا ئېيتىشنى تاشلايسەن!

ــ پاھ، تېخى، ــ دىدى قىز يامىپىشغا ئۇرۇپ، ــ ھىلىمۇ

قارايدىغان بولۇپ قالدى.

* * *

ئۇ، قىزنىڭ سۈرىتىگە ئۇزاق تىكىلىپ قاردى. ئاق بويىاق بىلەن بويىۋېتىش ئورنىغا موبىنى قارا بويىاقتا تەكىۋزۈپ، ئۇنىڭ چىرايلىق قۇلاقلىرىغا ياراشقان سېكىلەكلىرىنى قېنىق قىلىپ بويىۋىدى، قىزنىڭ ئالتۇن ھالقا ئاسقان قۇلىغى خۇددى قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ماراپ تۇرغان چىرايلىق غۇنچىغا ئوخشاپ قالدى.

"ئاسىدە، سېنىڭ قايسىلا ئەزايىڭنى سىزسا بىر سەنئەت، بۇ رەسىمىم نەشر قىلىنىپ قالسا، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ سېنى كورگۈسى كېلىشىدىن قورقىمەن....." ئۇ، ئاسىدە بىلەن خىيالىدا مۇڭدىشىپ، قولىدىكى موبىنى رەسىم جازىسى ئۈستىدە يورغىلاتتى. قانچىلىك ۋاقىت ئىشلىگىنى بەلگىسىز، دادىسىنىڭ سوزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئېسىگە كەلدى:

ــ ئوزەڭ يىمىسەڭ مەيلى، ــ دىدى دادىسى ئۇنىڭغا قاتتىق ۋاقىراپ تۇرۇپ، ــ ئاناڭمۇ غىزا يىمىسە، ماڭ، ئاناڭنى ئايا بالام! ماڭ، جۇگۇ، تامىغىڭنى يە، ئاندىن كېيىن مەتيا راۋاپىنىڭ پېشىگە يېپىش، ساڭا ئۇسۇل ئۈگىتىپ قويسۇن.

كەنجى ئورنىدىن تۇردى. ئىشخانىغا كەچكى تاماقتىن كېيىن رەسساملار، تاماشىچىلار كىرىشكە باشلىغان ئىدى، ئۇ، دادىسىدىن خەلقى ئالەم ئالدىدا بىرسىگە ئاشىق بولۇپ يۈرگىنىمنى ئاشكارىلاپ قويمىغىيدى، دەپ ئەنسىرەپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

قىز پۈتۈن مەھەللە ئاڭلىغۇدەك قاقاخلاپ كۈلدى.

ــ بىلمەن، ــ دىدى ئۇ قوشۇمسىنى تۇرۇپ، ــ ناخشا بىلەن ئۇسۇلنى ياماڭ كوردىڭىز ئادەم مەھەللىسىزدە يالغۇز بىرلا! سىز ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇڭ، ئۇنىڭ قىزىقۇچىلىگى يوق، دولان قىزلىرى ئۇنىڭغا بۈت، دەپ لەقەم قويۇپتۇ، ھا ـ ھا ـ ھا..... قىز شۇنى دىدى ـ دە، شاختىن سەكرەپ چۈشۈپ كېتىپ قالدى. كەنجى تۇرغان يېرىدە تۇرۇپ قېتىپلا قالدى. ئۇ، قىزدىن بۇنداق جاۋاپنى كۈتمىگەن ئىدى.

ئەتىسلا كومۇنا بويىچە ئىلغار ياشلارنىڭ ئۇچرىشىش يىغىنى بولدى. يىغىندىن كېيىن دولان مەشرەپى بولدى، قەيسەر ئاساسلىق نەمۇنچىلارنىڭ بىرسى بولغاچقا كومۇنا رەھبەرلىرى ئالدىدىن كېتىشنى ئەپ كورمىدى. مەشرەپتە مومنجان ئاسدىنى ئۇسۇلغا تارتتى. ئۇلار بىر بىرىگە بېقىشىپ ئۇيناشتى، مومنجان كەنجىگە قاراپ ـ قاراپ قويدى. كەنجىنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل ئوت يېنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كوزىگە ئالدىدا ئوسكەن ئاسىدە بىر كۈندىلا تەڭدىشى يوق چىرايلىق، ھەركەتلىرى نەپىس، ئاۋازلىرى يېقىملىق باشقىلا بىر سىرلىق قىزغا ئايلىنىپ قالدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ قەيسەرنىڭ ئۇيقۇسى كېمەيدى، تامىغى ئازايدى، گەپ خوشياقمايدىغان، خىيالچان بولۇپ قالدى. ئۇ يېرىم كېچىدە بېغىغا چىقىپ، چېت تام ئارىسىدىن ئاسىدەلەرنىڭ بېغىغا، هويلىسىغا ۋە ئوي دەرىزىلىرىگە ئۇزاق

سلكىپ تۇرۇپ، ــ سېنى كورسەم 40 يىللىق قوقۇمنى ئورلەپ، سېرىق تۆكلىرىمۇ تىك بولۇپ كېتىدۇ!

ــ مېنىڭمۇ سېنى كورسەم جەھلىم قاتىدۇ. لېكىن دادائىنىڭ تەلۈى، ئاناڭنىڭ ئىلتماسى، قېرىلارنىڭ رايىغا بېقىپ قايتىدىن سېنى دولانلىق قىلىشقا بەل باغلىدىم!

ــ سېنىڭسىزمۇ مەن دولانلىق! ــ دېدى قەيسەر ئۇنىڭ يېپىشقاق قوللىرىنى سىقىپ تۇرۇپ، ــ سېنىڭ دەسسىگەن يېرىڭگە ئايىغىم تەگسە پۇتلىرىمنى يۇيۇپ ياتسەن مەتيا، يېتەر، قوللىرىمنى خىلىلا بىزەپ قىلدىڭ، ئەمدى يىراقىراق تۇرغىن!

مەتيانىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز تىترىدى، كەنجى قانچە قېتىم بۇ گەپنى قىلدى: سېرىق ناخشا ـ ئۇسۇل تارقاتقۇچى، فېودالنىزىم تەرغىباتچىسى دەپ سازايى قىلغاندىمۇ، چوڭ يىغىندا سوزلىگەن سوزلىرىدىمۇ، مىنبىڭ لېنىجاڭى نامى بىلەن قىلغان ئايرىم سوھبەتلىرىدىمۇ، ئۇرۇمچىگە نەزىرىيە كۇرسىغا بېرىپ كېلىپ ياشلارغا قىلغان نەزىرىيە ئۇگىنىش فۇداۋلىرىدىمۇ، كەنجى ھامان مەتيانى بىرمۇ يارامليق يېرى يوق، ئەگەكتە، ئۇگىنىشتە، ئەخلاقتا ھەتتا يۇرۇش ـ تۇرۇشتىمۇ سەپتىن چىققانلارنىڭ ۋەكىلى قىلىپ كورسەتكەن ئىدى. مۇشۇ بىر يىلدىن بېرى مەتيا قەيسەرنىڭ ئەيىپلەشلىرىدىن خىلى قۇتۇلۇپ قالغان ئىدى، مانا بۇگۈن يەنە ئاڭلىماقتا.

مەتيا ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپ كۇلۇمسىرىدى:

دادىسى ئوغلىنىڭ كەيىندىن قاراپ خۇرسىندى:
ــ ھەي، ياشلىق! ئاشقىلىق نىمە كويغا سالمايدۇ ـ ھە؟

3

ئاردا بىر ھەپتە ئوتتى، كەنجىنىڭ ياڭاقلىرى چاپلىشىپ، كوزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. ئۇ، ئەتىگەن تۇرۇپ ئېتىزغا كېتەتتى، چۈشتىمۇ كەلمەيتتى، كەچتە كېلىپلا چالا ـ بۇلا غىزالىنىپ، مەدىنىيەت ئويىگە كىرىپ رەسىم سىزىش بىلەن ۋاقىت ئوتكۈزەتتى، ئۇنىڭ قولىغا ماختىغۇچىلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ، مەسلىھەتچىلەرنىڭ پىكرلىرىمۇ سوغاق ۋە يېقىمسىز ئاڭلىناتتى. كىمدۇ بىرسى، ھىلىقى قىزنىڭ سۈرىتىنى كورستىپ تۇرۇپ:
ــ ئاسىدەگىلا ئوخشىتىپ قويۇپسەنغۇ، ــ دىگەنىدىلا ئۇ، بەشىنى كوتىرىپ ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەيتتى ۋە:
ــ ئاسىدەدىن باشقا چىرايلىق قىز يوقمىدى؟ ــ دەپ قويىاتتى.
ــ بولدى، چەتئەللەرگە چىقىرىدىغان دىخانلار رەسىملىرىگە سېنىڭ ئۇ رەسىمىڭ تاللىنىدۇ، يۇر، دۇنيادا رەسىم سىزىشتىنمۇ كوڭۈللۈك ئىشلار بار، مەن سېنى سەگىتىپ ئەكىلىمەن! ــ پاكار بويىلۇق، خۇش پېىل يىگىت ئۇنى بىلىگىدىن تۇتۇپ تالاغا سورىدى.
ــ مەتيا ئاكا! چىشىمغا تەگمىگىنە! ــ دىدى كەنجى ئۇنى

ئولۇپ كەتسەم نامزىمغا 10 ئوستەڭلىك يەرنىڭ ئادىمى كېلىدۇ، يەنە 33 يىل ياشىيالايمەن. سەن شۇ چاغدا مەتيانى تىللىغان ئاغزىڭغا كاچات ئۇرىسەن بالا!

مەتيانىڭ چىن يۈرىگىدىن چىققان بۇ سوزلىرى كەنجىگە تەسىر قىلدى، ئۇ يەنە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇردى، دىمىسمۇ مەتيانىڭ ئەيىپلىرىنى يېپىپ تۇرغانمۇ ئاشۇ ناخشىسى بىلەن ئۇسۇلى ئىدى.

ــ مەتيا ئاكا، سەن مۇندىن كېيىنمۇ ئاقنانچى بولۇپ ئوتۇۋۇرەمسىنا؟ ئۇ ئەيۇڭنى تۇزىمەمسىنا؟

ــ لېكىن ئەيىپ تۇزىتىشتە سەندىن قالمايمەن ئۇكا. مەنمۇ بىلدىم، ئەمگەكسىز ھايات لەززەتسىز بولىدىكەن، مېنى ئاقنانچى دەيدىغان يالغۇز سەنلا قالدىڭ. مېنىڭ ئەيۇبىنى ئارتۇقچىلىغىم يېپىپ كېتەلەيدۇ، ــ دىدى مەتيا كەنجىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ، ــ سېنىڭ ئەيۇڭنىچۇ؟ ئەمگەكتىكى ئىلغارلىغىڭ، خوتۇن ـ قىزلارغا كوز سالماسلىغىڭ، يالغان ئېيتماسلىغىڭ، ئۇستا رەسسامليغىڭ، خىزمەتتىكى ئاكتىپلىغىڭ، قولۇڭنىڭ ئەپچىللىگى، ئاتا ـ ئاناڭغا كويۇنۇشۇڭ، كىتاپقا بېرىلىشىڭ، يەنە ئاللىقانداق ياخشىلىقلىرىڭ زادىلا يېتەرلىك ئەمەس. سەن دولان ياشلىرىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى بىر پەزىلىتىدىن مەھرۇم سەن! سەن سەنئەتنى خورلايدىغان ياۋايى تەبىەتلىكلەرنىڭ خىلىدىنسەن! شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى قىزلار ياراتمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ سېنى ياخشى كورمەيمەن. بۇگۈن داداڭ بىلەن ئاناڭمۇ سېنىڭدىن

ـــ ھەي پالتاخۇن ئاكا، سېنىڭ بىلەن دوست بولغىنىمغا ئەمدى پۇشايمان قىلمۇاتىمەن، بۇنداق بالاڭ بارلىغىنى نېمىشقا دائىم يادىمدىن چىقىرىپ قويىمەن ـ ھە؟ ئۇستازىم پالتاخۇننىڭ يۈز ـ خاتىرى جۇمۇ. مەن سېنى سەگىتىپ قويىمەن يۇر!

قاۋۇل مەتيانىڭ ئامبۇردەك قوللىرى كەنجىنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇۋالغان ئىدى. ئۇ كەنجىنىڭ نالىسىگە، قارشىلىغىغا قارىماي، ئۇنى ئويدىن باقىقا سورەپ چىقتى. ئۇلار باغدىكى شاتۇت دەرىخىنىڭ ئاستىدا زوكزىيىشتى.

ـــ نېمە قىلماقچىسەن مەتيا؟

ـــ مەن سېنى دولان ياشلىرىنىڭ قاتارىغا قايتۇرۇپ كەلمەكچىمەن.

ـــ قانداق قىلىپ؟

ـــ ساڭا ئۇسۇل ئۆگىتىمەن!

كەنجى ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ـ دە:

ـــ نېمە؟ سەن ئۇگىتەمسىنا؟ بىلىپ قويغىن، سېنىڭ ئىزىڭ چۇشكەن توپىدىن بىر چاڭنىمۇ بەدىنىمگە قوندۇرمايمەن. سەن كىم؟ داڭلىق ئاقنانچى. سەن بىرسى خورەك تارتىپ بەرسىمۇ ئۇسۇلغا چۇشسەن! مەن سېنىڭدىن ئۆگىنەمدىمەن؟

ـــ دېگەنلىرىڭ راست ئۇكام، مەن ھورۇن، مەن لايغەزەل ئىدىم، ئەمگەكتىن قاچاتتىم، ئۇسۇل ئۇيناپ، ناخشا ئېيتىپ، داپ چېلىپ يۈرگىنىمگە 33 يىل بولۇپ قالدى، يەنە بىلىپ قويغىنكى، مەن مۇشۇ ناخشا ئۇسۇلنى دوست تۇتقىنىم ئۈچۈن

تەگىش ئۇچۇن شۇنداق قىلدىڭمۇ ياكى.....» دەپ پىچىرلىدى.

ئۇنىڭ باشلىرى غوڭۇلدايىتتى، كوزلىرىگە ئىسسىق-چىسسىق بىر-نىمىلەر كورۈنەتتى، ئۇ ھازىر بارلىق شىرىن خىياللاردىن قۇتۇلۇش-نىلا ئويلايتتى، چۈنكى نەچچە كۈندىن بېرى مەيلى كېۋەزگە ئىشلىسۇن، مەيلى رەسىم سىزسۇن، ياكى مەيلى يالغۇز خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسۇن، ئاسىدە بىلەن بىللە بولغاندا قىلىشىدىغان شىرىن سوزلەر، كەلگۈسىدە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياشىغاندا قىلىدىغان ئىشلار.....، قىسقىسى، ئوزى شىرىن ھايات دەپ ھىساپلىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئويلاپ بولغان، ھەتتا نەچچە قايتۇرۇپ ئويلىغان، بۇ خىياللار ھىساۋىغا ئانىسىنىڭ ئارامىنى، دادىسىنىڭ خوشلۇغىنى قاچۇرغان ئىدى.

ــ بالام!.....بالام!.....ــ ئانىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ئۇ ئەترەتنىڭ بېغىغا چىقىپ كەتتى،ــ دىدى دادىسى ئەسنەپ تۇرۇپ،ــ ئارقىدىكى چاقسا غىچىرلىغاندەك قىلدى-يا.

ــ بالا كويگەن بولسا ئاسىدەگە كويدى،ــ دىدى ئانىسى تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن،ــ كويەك يامان دادىسى، كويەك يامان، مەنمۇ سىلىگە كويگەنىدە، قويغان-تۇتقىنىمنى بىلەلمەيلا قالغان.....

ــ قىزلار بەكرەك كويىدۇ، ئاسىخان، بىزنىڭ كەنجىمزمۇ قىزلارىدەك كويىدىكەن، ئۇن-تىنسىز تۇتىگەن چۈچۈلىدەك كويىدىكەن، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇۋېرىدىكەن. كويگەن ئوغۇل بالا بۇنداق جىمغۇر بولۇۋالسا زىيان تارتىدۇ، مېنىڭ خاپا بولغىنىم شۇ ئەمەسمۇ.

نەپرەتلە نمەكتە!

قەيسەرنىڭ بېشى چۈشتى. ئۇنىڭ قۇلىغى تۇڭدە ئاسىدەنىڭ "سىزنى قىزلار بۇت دەيدۇ، ھا-ھا-ھا....." دېگەن كۈلكىسى جارانلىغاندەك، دادىسىنىڭ "بەدبەختىدە دولانلىقىنىڭ قېنى يوق!" دېگەن سوزلىرى گۈكرىگەندەك بىلىنىشكە باشلىدى.

كەنجى يېرىم كېچىدە ئويغا قايتىپ كەلدى. ئۇ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېكىپ ھوجرىسىغا كىرىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، ئۇزۇم بارىكى ئاستىدىكى سۇپىدا ياتقان ئاتا-ئانىسى تۇيۇپ قالدى!

— كەلدىڭمۇ، غوجام! — دېدى مېھرىۋان ئانىسى يېنىك ئۇھ تارتىپ.

— مەتيا سېنى ئىزلەپ نەچچە رەت كەلدى، — دېدى پالتاخۇن تام تەرەپكە ئورۇلۇۋېتىپ، سېنى قىمار ئويناشقا دەۋەت قىلمىغاندىن كېيىن نىمانچە گەدەنكەشلىك قىلىسەن، بالاماي!

دادىسىنىڭ ئۇيقۇسىرىغانلىقتىن گاراڭ-گۇرۇڭ چىققان ئاۋازدىن، رەنجىگەنلىگى بىلىندى. كەنجى ھوجرىسىغا كىرمىدى، چاقسىنى ئاستا ئېچىپ باققا چىقتى. باغنىڭ ئارقا تەرىپى دۇينىڭ چوڭ بېغىغا تۇتىشاتتى، ئۇ دۇينىڭ، ئۇزۇنىڭ ۋە ئاسىدەلەرنىڭ باغلىرى تۇتىشىدىغان بۇلۇڭغا كېلىپ ئەنجۇر ئاستىدا زوكزىيىپ ئولتۇردى، ئۇ، خوشنىسىنىڭ بېغىغا قاراپ چوڭقۇر ئۇھ تارتتىدە: "ئاسىدە، سەن تۇنۇگۈن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ مومىنجان بىلەن پاراڭلاشتىڭ-ھە، ھەتتا قاقاقلاپ كۈلدۈڭ، مېنىڭ جېنىمغا

ـــ ئۇسۇل ئوينىغانغا ئاسىده ماڭا تېگىدىغانلا بولسا مەن ئۇگىنەي، بېشىم بىلەن مېڭىپ بولسىمۇ ئۇگىنەي، ـــ دېدى كەنجى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ تۇرۇپ، ـــ مەتيا ئاكا، ئەمدى تاقىتىم تۈگىدى، 3 سوتكا بولدى، ئۇخلىمىغىلى. گېلىمدىن سوغاق سۇدىن باشقا ھېچ نەرسە ئوتمەيدۇ، ئانامۇ مېنىڭ بىلەن تەڭلا قۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، ئانامغا قاراپ دادامۇ تۈگىشىۋاتىدۇ. تۇنۇگۈن يەنە مەشرەپ بولدى. مېنى بۇ ھالغا سالغان قىز قېرىشقاندەك مومنجان بىلەن ئۇسۇلغا چۈشتى. ئۇلار بېقىشىپ ئوينىشۇۋىدى، يۈرىگىمگە سانسىز تىغلار سانچىلغاندەك بولۇپ كەتتى. مەتيا ئاكا، دېگىنىڭنى قىلىپ بېرەي، ماڭا ئۇسۇل ئۈگەت، لېكىن بىرسىگە تىنما. پىشقان ئالما شېخىدىن ئۈزى چۈشكەندەك، ۋاقتى ـ قەرەلى كەلگەندە، مەن ئۈزەم سەكرەپ چۈشمەن!

مەتيا پىيالىگە ھاراقنى تولدۇرۇپ قۇيدى ۋە يۈمشاق بۇرۇتلىرىنى سلاپ تۇرۇپ قاقاخلاپ كۈلدى. ئۇ كەنجىنىڭ سارغىيىپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ تۇرۇپ:

ـــ سەنمۇ كوڭلۇڭ تارتمىغان ئىشقا ئۈزەڭنى مەجبۇرلاۋاتىسەن، مەنمۇ قوچاقتا قېتىق ئىچكۈزگەندەكلا بىر ئىش قىلىۋاتىمەن، لېكىن ياخشى نىيەت بىلەن دارغىنى ئىرغىتساڭمۇ ئېتىگىگە مۆڭە چۈشىدۇ ئۇكام، قېنى ئەمسە باشلايلى، مەتيا ئاكاڭ پالتاخۇنكامنىڭ سالامەتلىگى ئۈچۈن بىر كوتىرىۋېتىدۇ، قېنى، خوشە!

ـــ تۇزۇك گەپ قىلسىلا!.....

ـــ ئاسسىدەمگە كويگەن بولسا..... ـــ دىدى پالتاخۇن بىردىنلا خوشال بولۇپ، ـــ ياخشى بوپتۇ. ئۇسۇل ئويىنسۇن، شوخ بولسۇن، شۇ چاغدا ئاسسىدە كەنجەكگە ياق دىمەيدۇ. لېكىن كەنجەك ئۇنى قىلالمايدۇ، ئاسسىدە ئۇنى ياقتۇرمايدۇ! ..... پالتاخۇن ئېغىر خۇرسىندى.

ـــ ياقتۇرۇپمۇ قالار..... ئىسسىقچىلىق چۇشۇپىمۇ قالار..... ـــ دىدى ئانىسى مىشىلداپ يىغلاپ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان كەنجى يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدى. "نىم بوپتۇ، ئاتا ـ ئانامنى، شۇ قاتاردا ئوزەمنى ئازاپتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بولسىمۇ، مەتيا راۋاپتىن ئۇسۇل ئۇگەنسەم نىمە بوپتۇ....." دەپ ئويلىدى ۋە شەپە بىلدۇرمەستىن ئېرىق ئىچى بىلەن دۇينىك بېغىغا چىقىدىغان چاقسا تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتى.....

4

پاراسەتلىك چەۋەنداز ئاساۋ ئايغىرنى كوندۇرگەندەك، سەۋرىلىك يىگىت تەكەببۇر قىزنى ئاخىر ئوزىگە قاراتقاندەك..... مەتيا راۋاپ ئوزىنىك تىرىشچانلىغى ۋە سەۋرىچانلىغىنىك مۇئىسىنى كوردى. كەنجى بۇگۈن كەچقۇرۇن هاراق، سامسا، توغاچلارنى ئېلىپ ئۇنى يوقلاپ كەلدى:

هەتتا ئۇرۇمچىدە بولۇپ ئوتكەن نەزىرىيە ئۇگىنىش كۇرسلىرىنىڭ قايسىبىر دەرسىدە بۇنداق دولان ئۇسۇلىنى "ئىنقىلاپ ئۇچۇن پايدىلىق" دەپ تىلغا ئاپتىكەن. شۇنى ئوز نوۋىتىدە ئېيتىپ قويۇشقا بولىدۇكى، كەنجى سەنئەت نەزىرىيىلىرىنمۇ خېلى ئۇگەنگەن. سەنئەتتىن سىياسەتنىڭ پۇرىغى چىقىپ تۇرۇشى لازىم..... دادىسىنىڭ كونىنى ياقلايدىغانلىغى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇرۇن سېرىق دەپ قارالغان بەزى نەرسىلەرنىڭ سەھنىگە چىقىۋاتقانلىغى..... ئۇنىڭ تىلىنى قىسقا قىلىپ تۇرۇۋا-تىدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئۇسۇل بىلمىگەنلىگى ئۇچۇن، ئاسىدەنىڭ ئۇنى كوزگە ئىلمىغانلىغى.....خەپ:"مەتيا، ساڭا ھاجىتىم چۇشەر دەپ ئويلىمىغان بولغىيدىم. مانا قارا، ھايات دىگەن ئادەمنى نىمىلەرگە مۇھتاج قىلمايدۇ-ھە!....." ئۇ بېشىنى تۇتۇپ قىرغاقتا ئولتۇرۇۋالدى. مەتيا كەينىگە قاراپمۇ قويماي ھە دەپ ئۇسۇل ئويىنماقتا، ئۇ كەنجىنىڭ ئولتۇرۇۋالغانلىغىدىن بىخەۋەر ئىدى.

كەنجى بۇ ئۇسۇل ئويناۋاتقان ئادەمگە نەپرەت بىلەن قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوزى بىلەن ئۇچراشقان ۋاقىتلىرىنى ئەسكە ئالدى:

.....كەنجى 1966 - يىلى كۇزدە ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەلدى، ئۇ، مەھەللىسىگە "فېودالىزىم تەرغىباتچىسى" دىگەن قەغەز مەيدىسىگە چاپلانغان، بېشىغا ئىگىز قالپاق كىيدۇرۇلگەن ئادەمنى سازايى قىلىۋاتقانىنىڭ ئۇستىگە كەلدى. ئۇستۇبشى توپا-چاڭغا

ئۇ هاراقنى ئىچتى، سامسىنى يىدى ۋە كەنجىنى بەغدىكى كولچەكنىڭ بويىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇ قولىغا داپنى ئېلىپ:

ــ ئەمسە سىم باياۋاندىن باشلايمىز، ــ دىدى ـ دە، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ بار ئاۋازى بىلەن مۇقام باشلىۋەتتى:

ياربمنىڭ ئېتى ئايخان،
ئايغا كويمدۇ بۇ جان.
كىيگەن كوينىگى ئەتلەس،
تۇگمىسى سەدەپ مارجان.

مۇقام تۇگىگەندىن كېيىن ئۇ ئالدىرىماي ئۇسۇل باشلىدى، ئۇنىڭ قىسقا پۇتلىرى رىتىملىق ئاۋاز بىلەن يەرگە ئەپچىل تېگەتتى، ئۇ ئاۋال بىر خىل ھەركەتنى قايتا ـ قايتا تەكرارلاپ كەنجىنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇۋېلىپ ئوز ئىزىنى دەسسەتكۈزۈپ ماڭغۇزدى. كەنجى ئىچ ـ ئىچىدىن خورلۇق ھىس قىلدى، چۇنكى ئۇ يىگىت بولۇپ يېتىلگەندىن تارتىپلا ئۇسۇل ـ ناخشىلارنى ياماق كورۇپ كەلگەن، ئۇنىڭغا بۇنداق ھەركەتلەر، بايىقى قوشاقلار سەنئىەت ئەمەس، بىر خىل ھاقارەتلىك ئىشتەك بىلىنەتتى. ئۇ 1966 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىغىنى تۇگەتتى، شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ ئۇگەنگەن قايسى كىتاۋىدا بوندىق سەنئىەت بار دەيسىلەر. كىتاۋىدىلا ئەمەس، ئۇنىڭ مىنىڭ، ئىلغار زىيالى ياش، ئۇگىنىش نەمۇنچىسى دىگەندەك نامىلارغا ئېرىششىدە، ياكى ئوز ناھىيىسىدە، ۋىلايىتىدە

جۇل - جۇل كىيىملىك، قولىتۇق تاياق تايىنىۋالغان مەتيانى كوردى. مەتيا كەنجىنى كورۈپ:

ــ داداڭغا سالام دەپ قوي، مەتيا تېخى هايات! دەپ ۋاقىرىدى. كەنجى ئۇنىڭ ئوزىگە گەپ قىلغىنىنى بىرسى كورۈپ قالمىسۇن دەپ دەرهال ئوزىنى دالدىغا ئالدى.

شۇ كۇنى كەچقۇرۇن ناهىيىنىڭ تەشۋىقات ئەترىدى ئويۇن قويۇپ بېرىۋىدى، ئويۇن تېخى يېرىمغا بارا - بارمايلا، ئادەملەر تارقىلىشقا باشلىدى. مىنبىڭلار ئادەملەرنى قورال بىلەن توسۇپمۇ توختىتىپ قالالمىدى. توساتتىن شۇ يەردە، راۋاپ بىلەن مەتيا پەيدا بولۇپ قالدى.

ــ چال! مەتيا، مانا سەنئەت دىگەن! ــ دېيىشتى كوپچىلىك تۇشمۇ - تۇشتىن. مەتيا ئوزى تۇزگەن يېڭى قوشاقلارنى دولان مۇقاملىرىغا سېلىپ ئېيتىۋىدى، كوپچىلىك بىردىنلا بارىكاللا ئېيتىشىپ ئۇنى ئورىۋالدى. كوپچىلىك ئوزلۇكىدىنلا مەشرەپ ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇسۇلغا چۇشۇپ كەتتى. ئادەملەر ئوي - ئويدىن، نە - نەلەردىن كېلىپ سەيناغا پاتماي قېلىشتى،..... بىردىنلا قوراللىق مىنبىڭلار پەيدا بولدى - دە، مەتيانى باغلىدى.

ــ سېرىق ناخشا ئېيتىپ فېودالىزىمنى تەشۋىق قىلدى،

ــ دىدى بىر مىنبىك.

ــ كوممۇنىنى ماختاپ ناخشا ئېيتتىڭغۇ! ــ دىدى بىر دىخان مەتيانى ماختاپ.

ــ ئاهاڭى سېرىق! ــ دىدى هىلىقى ياش تەكەببۇرلۇق بىلەن

مىلەنگەن "تەرغىباتچى" كەچقۇرۇن كەنجىلەرنىڭ ئويىگە كىردى، كەنجى ئۇنىڭدىن يىرگىنىپ:

ــ نىمە لازىم ساڭا؟ ــ دەپ ھومايدى ئۇنىڭغا.

ــ كەلگىن مەتيا، ــ دېدى دادىسى كەنجىگە ئالىيىپ قويۇپ، ــ كەلگىن، ساڭا غىزا ئېلىپ قويدۇم، يۇر ئويگە!

كەنجى دادىسىغا نارازى بولدى. "ھېچقانداق تەرغىباتچىسى" دېگەن نام بىرىلگەن ئىكەن، ئۇنى بوسۇغىغا يولاتماسلىق لازىم ئىدى، دادام نادانلىغىدىن بۇنىڭغا شەپقەت قىلىۋاتىدۇ، ــ دەپ ئويلىدى ئۇ.

دادىسى يالغۇز قالغاندا:

ــ جەمىيەت تۈكۈرۈپ تاشلىغان نەرسىلەرنى ئەتىۋالايدىكەن- سەنغۇ دادا، ئۇ بىر جەمىيەتنىڭ دۈشمىنى تۇرسا، ــ دېدى.

دادىسى 15 ياشلىق ئوغلىغا:

ــ ناخشا ـ ئۇسۇل، ساز ئۇچۇن گۇناكار بولىدىغان ئىش بولسا، مەنمۇ گۇناكار، سەنمۇ گۇناكارنىڭ بالىسى، نىمىشقا دەمسەنا؟ قانچە گۇنا بولسا بولسۇن، ناخشا بىلەن ئۇسۇلسىز ئوتكەن كۈنۈم ئاچ قالغان كۈنۈمدىنمۇ بەتتەر كوكۈلسىز.....

ــ دېدى، كەنجىنىڭ ئۇ كۈنى مەتيانى كورە كوزى يوق بولسىمۇ، دادىسىنىڭ كوكۈلىنى دەپلا ئۇنى ئويدە قوندۇردى.....

1971 ـ يىلى كەنجى ئىلغار مىنبىك، ئىلغار ئىنتىپاق ئەزاسى، ئىلغار زىيالى ياش نامىدا بىلەن، ئوز تەجرىبىسىنى سوزلەپ بېرىش ئۇچۇن كوممۇنىلارغا باردى. ئۇ يىراق بىر كوممۇنىدا

قويسام بولدى! ــ دىدى كەنجى مەتيانىڭ قولىدىن قوللىرىنى تارتىپ.

ــ نىمە دىدىڭ؟ سەن مەتيادىن ئۆگەنگىنۇ، تېخى ئانچە-مۇنچىلا ئۆگىنىدىكەنسەن! پالتاخۇن ئاكام پۇتۇن دولان بويىچە بىرىنچى ئۇسۇلچى. داداڭغا يارىغۇدەك ئۆگەتمىسەم، قايسى يۈزۈم بىلەن ئۇنىڭغا قارايمەن. ئەگە پۇتۇڭنى، مۇنۇ سىزىلغان يەرگە دەسسە! چېكىتمىنى بىر ھەپتە، سەنەمنى بىر ھەپتە، سەنەقەسنى بىر ھەپتە، سىرىلمىنى ئون كۈن ئۆگىتىمەن، بىر ئايدىن كېيىن تولۇق ئۇسۇلچى بولۇپ چىقسەن. پۇتۇڭ كەلمىدى، باشقىدىن دەسسە، ھە،..... غۇلىچىڭنى كەڭ كەرگىن. كوكرىگىڭنى ئالدىغا چىقار، ھەمرىيىڭ بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ بېقىشسەن..... ئۇ كەنجىنىڭ قوللىرىدىن تۇتۇپ، ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا ماڭغۇزدى، تىزىنى ئەگدى، پىشانىسىدىن نوقۇدى،..... كەنجىنىڭ پۇتلىرى تالدى، پۇتۇن ئەزايى چىلىق-چىلىق تەرلىدى، ئۇ قاتتىق تەبەتلىك يىگىت بولغاچقا، چىشىنى چىشىغا چىشلەپ، مەتيانىڭ دىگىنىنى قىلۇەردى.....تاڭ يورۇشقا ئاز قالغاندا، مەتيا ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ:

ــ يالغۇزمۇ ئۇيناپ باقتىڭ، پۇتلىرىڭ خېلىلا كېپ قالدى، لېكىن ھەركىتىڭ قوپالراق، سىلىق ھەركەت قىل، سەن ئۇسۇلغا چۈشكەندە، پۇتۇن دولانلىق ھەيران قالدىغان بولسۇن. كورگۇچىلەر: "پالتاخۇن ئولسمۇ ئۇسۇلى ئولمەيدىكەن!" دىيىشسۇن. مەن سېنى ئاشۇنچىلىك ئويناپ قالغان قىلىپ

گەپنیپ، ــ فیودالنی زىمنىڭ مەدھىيەنامىسى!.....

كەنجى مىنبىگىنىڭ سوزلىرىنى چىن كۆڭلىدىن ماقۇل كوردى، چۈنكى ئۇنىڭ سادىق ئەمما نادان ۋۇجۇدىغا سىڭگەن تەربىيە ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر قارا كۈچ پەيدا قىلغان ئىدى. بۇ قارا كۈچ ئۇنىڭغا ھەتتا پەرىجە ـ يەكتەك كىيگەنلەرنىمۇ سەت ۋە يىرگىنىشلىك قىلىپ كورسىتەتتى. كەنجى سوزلىمەكچى بولدى، لېكىن دادىسىنىڭ ھورمىتى ئۇچۇنلا مەتيانى ئوچۇق قارىلىمىدى. ئۇ، مەتيانى تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن، كوپچىلىكتىن مۇنۇ سوزلەرنى ئاڭلىدى:

ــ ئەكسىلئىنقىلاپچى دەپ بىر يىل قامىدى، ئۇرۇپ پۈتلىرىنى چېقىۋەتتى، گۇنايى نىمىكىن؟ ناخشا ئېيتقان، ساز چالغان شۇنچە چوڭ گۇنامكەن؟

ئاغزىمىزنى تىكىۋىتەيلى. ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن قالغان ئۇسۇلىمىزنىمۇ ئويناتقۇزمامدىكەن؟

.....كەنجى خىيالدىن بېشىنى كوتىرىپ، ئۇسۇل ئويناۋاتقان مەتياغا قارىدى، مەتيا دولان ئۇسۇلىنى تەرلەپ ـ پىشىپ، زوق بىلەن ئويىنىماقتا ئىدى.

ــ بىر ـ ئىككى ـ ئۇچ..... ھە، مانا بۇ چېكىتمە، ئۇچ ماڭدامدىن كېيىن بېقىشىمىز، دەسسە، ھە! ..... ئاۋال چېكىتمىنى ئۇگىنىمىز..... مانا سىزنىڭ قويدۇم. قېنى دەسسە، ۋۇي سول پۇتنى ئاۋال.....

ــ مەن سەھنىگە چىقمىغاندىن كېيىن ئانچە ـ مۇنچىلا ئۇگىنىپ

ناخشا ئېيتسىمۇ «3 چوڭ ئىنتىزام، 8 دىققەت» ناخشىسىنى ياكى «ئىنتېرناتسىونال»نى، ناھايىتى ئېچىلىپ كەتكەن كۆنلىرى لى يۈيخېنىڭ ناخشىلىرىنىلا ئېيتاتتى، بۈگۈنكىدەك دولان مۇقامىغا غىڭشىپ:

چىللاڭ توخام، چىللاڭ توخام،
يايرىم ئويغانسۇن.
لەۋلىرىدىن چىشلىۋالاي،
چوچۇپ ئويغانسۇن.....

دەپ ناخشا ئېيتىپ باققان ئەمەس. بۈگۈن نىمە بولدى، ياكى تېگى يوق خىياللار بالىنى ئېلىپ قويمىغاندۇ؟.....

ئاسخانىنىڭ بېشىدىن بىر چىلەك سوغاق سۇ قۇيۇلغاندەك بولدى. ئۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى: "ئالما قېنى، ئارچا ياغىچى، قوي يېغى بىلەن بوي سېلىۋېتەيمۇ، يا؟" دەپ پېچىرلىدى ئانا پەرىشان بولۇپ. ئانا ئورنىدىن تۇرۇشىغا ئوغلى ئوزىچىلا قاقاخلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە پەلكۇچ تۇتقان قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، پۇتلىرىنى ئېگىشتۈرۈپ سەنەمگە دەسسىگىلى، كۈلۈمسىرەپ چىنار دەرىخىغە بېقىپ، ئايلىنىپ ئۈسۈل ئوينىغىلى تۇردى. ئانا قورقىنىدىن ياقىسىنى تۇتۇپ بىرنەملەرنى پېچىرلاپ ئوقۇپ ھۈرگىلى تۇردى، ئوغلى ئەمدى غۇلاچ تاشلاپ سەنەقەسكە ئايلىناي دېدى، بىردىنلا خوشنا باغدىن قىز بالىنىڭ قاتتىق كۈلكىسى ئاڭلاندى. ئۇشتۇمتۇت ۋە جاراڭلىق چىققان

چىقمىسام مەتيا بولماي كېتەي، ئەتىگەنلىككە يەنە مۇشۇ يەردە ئۇچرىشىمىز، خەير! ــ دېدى.

ئەتىگەنلىگى كەنجى ئىشتىها بىلەن تاماق يېدى، بۇنى كورۇپ پالتاخۇن بىلەن ئاسىخان بىر بىرىگە قارىشىپ كۈلۈمسىرەشتى.

5

تۇرمۇش ئاشۇنداق. خوشاللىغى بىلەن خاپىلىغىنىڭ كەلمىگىمۇ، كەتمىگىمۇ تۇيۇقسىز بولىدۇ.

ئوغلىنىڭ تۇيۇقسىزلا ناخشا ئېيتقىنىنى ئاڭلىغان ئاسىخان ھەدىگەندە ئوز قۇلىغىغا ئىشەنمىدى. ئۇ چونەكلىك ئارىسىدىن بېشىنى كوتىرىپ نېرىغا قارىدى، راستلا ئوغلى كەنجى رەسىم سىزىدىغان جازىسىنى چىنار دەرىخىگە يولەپ قويۇپ، چالا سىزىلغان رەسىمگە قاراپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىۋېتىپتۇ. مومای بېشىنى ئىرغىتىپ، ئوزىچىلا پىخىلداپ كۈلدى. لېكىن ئوغلىنىڭ نىمىگە خوشال بولغىنىنى بىلەلمىدى. تۇنۇگۈن ئۇنىڭ سىزغان رەسىمىنى بېيجىڭغا تاللاپ ئېلىپ كېتىپتۇ دېيىشۈدى، شۇنىڭ خوشاللىغىمدۇ؟ ياكى ئۇلارنىڭ تەجرىبە ئېتىزىنىڭ بۇغدىيىنىڭ موسىدىن 840 جىڭدىن ھوسۇل چىقىپتۇ دېگىنىگە شۇنىڭ مۇكاپاتىدىن خوشالمىدۇ ـ يە! بۇنداق ئىشلارغا خوشال بولۇپ ناخشا ئېيتقان بولسا ھەر يىلى مۇكاپاتلىنىدۇ، ھەر يىلى ماختىلىدۇ، شۇ چاغلاردا ناخشا ئېيتقان بولماسمىدى؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوغلى

قىمرلاپ كېتىدىغان بولۇپ قالىدۇ، ئىزا-نومۇس دېگەنىنمۇ ئۇنتۇيدۇ. بالاڭ شۇ هالغا چۈشسۇن، ئاندىن هىم.....

ــ تۇزۇك گەپ قىلسىلا!.....

ــ هىچ بولمىسا مېنىڭچىلىك خۇمارى بولسۇن، دولان ياشلىرى دولان ئۇسۇلىنى بىلمىسە بىزگە ئازاپ.....

ئۇ يەنە نەمىلەرنى دەر ئىدىكى، بىردىنلا باغدىن ناخشا ئاۋازى كەلدى:

يار كېلىپ گۈل دەستە تۇتسا،
تار كېلۇر دۇنيا ماڭا.
جان دىلمدىن ئەتىۋاردۇر،
شۇ گۈلى رەنا ماڭا!.....

ــ هىم! ــ دىدى پالتاخۇن ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدىن كۆلۈپ چىقىۋاتقان ئايغا قاراپ، ــ ئاسخان، بالاڭنىڭ تويىغا قانچە ئوستەڭلىك يەرنى ئېيتىمىز؟.....

كۈنلەر يېزىغا بايىاشاتلىق، باغلارغا رەڭ، ئېتىزلارغا سوغا، ئادەملەرگە خوشاللىق تەقدىم قىلىشىپ، يۈگۈرۈشۈپ تېز ئوتۇشتى. مەكتەت ئېتىزلىرى كېۋەزدىن، ئاشلىقتىن، باغلىرى ئىسسىل مېۋىلەردىن بېرىدىغان ئىنئاملىرىنى بېرىپ بولۇشتى. ئەمدى ئەزالار ئۇچۇن كوكۇللۇك تويلار، جۇشقۇن مەرىكىلەر مەئىشەت بىلەن تولغان داستىخانلارنى كەڭ ئاچماقتا..... ئۇسۇل ۋە ناخشا پەسلى يېتىپ كەلدى.

بۇ كۆلكه ئاۋازىدىن ئاسىخان ئاچا تېخىمۇ چوچۈدى ۋە بەشى ئايلىنىپ، ياش نەشپۈت كوچىتىگە يولىنىپ قالدى.

ــ شەيتان! ــ دىدى كەنجى پىشقان ئاناردەك قىزىرىپ چىت كەينىگە بويىنىنى سوزۇپ قاراپ، لېكىن قىزنىڭ كۆلكىسى بارغانسېرى يىراقلىشىپ كەتتى. ئاسىخاننىڭ بايىلا قورقۇنچ بىلەن تىترىگەن ۋۇجۇدى ئەمدى بىر خىل ھاياجان ۋە خوشاللىق لەززىتىدىن مەس بولۇپ ئاستا سىلكىندى: "بالامنىڭ تازا جۈپ-تىتىگ، ئاسىدە، ــ دىدى ئانا پىچىرلاپ، ــ كوزۈم تەگمىسۇن، بالىلارنىڭ ئارىسىغا ئىسسىقچىلىق چۈشكەندەك تۇرىدۇ....." ئانا ئوتاۋاتقان چونگىنى تاشلاپ، ئوز خوشاللىغىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن خوشنىسىنىڭ ــ ئاسىدەنىڭ ئانىسىنىڭ ئويىگە قاراپ يۈگۈردى.....

ئارىدىن يەنە 10 كۈن ئوتتى، ئاسىخان ئوغلىنىڭ كېچىدە باغدا تۇرۇپ ئېيتقان ئۇنلۇك ناخشىسىنى ئاڭلاپ، خوشاللىغىنى يېنىدىكى ھەمرىيى پالتاخۇنغا پىچىرلاپ مەلۇم قىلدى:

ــ بالا ئاسىدەمگە كوز سېلىپ يۈرىدۇ، قىزنى دەپ ناخشا ئېيتىدىغان، ئۇسۇل ئويناىدىغانمۇ بولۇپ قاپتۇ. قايسى كۈنى ئەپكەشنى كوتىرىپ سۇغا كېتىپ بارىدۇ، 2 پوتى بىلەن دولىسى ھە دەپ سەنەمگە قىمىرلاۋاتىدۇ.....

ــ ۋەلىسپىت ئۇستىدە تۇرۇپمۇ ئۇسۇل ئويناىدىغان بولىدۇ تېخى، ــ دىدى پالتاخۇن، ــ دولان ئۇسۇلىنى ئۇگىنىشكە ئىخلاس قىلدىمۇ، بولدى، ئەمدى ئۇسۇل، ناخشا دىسە پۇتۇن بەدىنى

مەشرەپ دەسسە بېشىمىڭ ئاغرىيدىغان ئادەم! بىزنىڭ ھالىمىزغا نەدىن يېتەتتىڭ، سېنى كۆرۈپىپا باشلىقلىغا سايلاشتا مۇشۇ ئەيىبۈڭ بىلەن ھىساپلاشماپتىمىز، ھىلھەم بولسمۇ، يولداشلار، مەن كەنجىنى كۆرۈپىپا باشلىقلىغىدىن ئېلىپ تاشلاشقا قول كوتىرىمەن. شۇنداق قىلمىساق، بىز تويىدىن قۇرۇق قالىمىز.

ـــ6 سائەت قاتتىق ئىشلىسەك ۋەزىپە تۈگەيدۇ، ـــ دېدى يەنە بىر يىگىت ھىساپلاپ كورۈپ، ـــ يەنە 6 سائەتتە بېيجىڭ ۋاقتى كەچ سائەت 9 بولىدىكەن. سائەت 9دا يولغا چىقساق 47 كىلومېتىر يولنى.....

ـــ پىيادە ماڭساق 10 سائەتتە بېسىپ بولىمىز، ئۇ چاغدا تويدىن كېيىن ناغرا، قېتىق تۈگىگەندە زاغرا دېگەندەك بىر ئىش بولىدۇ.....

ـــ قول تىراكتۇرى بولغاندا ئىدى، سائەت 11دا يېتىپ بارساقمۇ ئاخىرقى ئۇسۇلغا بولسمۇ ئۇلگۈرەتتۇق.....

ـــ نىملا بولمىسۇن ۋەزىپىنى تۈگەتمەي قايتمايمىز، ـــ دېدى ئاخىر كەنجى ئىشتىن بېشىنى كوتىرىپ، ـــ بىزگە ئوگۈنلۈككە توي بولىدۇ، دەپ 2 كۈن بۇرۇن ئۇقتۇرغان. دادۇيدە جاۋاپكارلىق يوق. ئۇزىمىز ئۇلگۈرتەلمىدۇق!

ـــ ئۇزىمىز دەيسەنغۇ كەنجى؟ ـــ دېدى ھىلىقى كەنجىنى گۈرۈپىپا باشلىقلىغىدىن ئېلىۋېتىشكە قول كوتىرىمەن دېگەن يىگىت خاپا بولۇپ، ـــ توشۇغۇچىلار تاشنى ئۇلگۈرتەلمىدى، بولمىسا بۈگۈن ئەتىگەن تۈگەيتتى، شۇلار تويغا دەخلى قىلدى، شۇنىڭ

ئاسخان، تەييارلان! ئەيىپ ئەمەس، ھىلىقى بىر ئاتىنىڭ پۇلىغا ئالغان كۆمۈش چاتقاڭنى ئاس، ئەتە تويكەن!

ــ كىمنىڭ تويىكەن شۇنچە؟

ــ چوڭ ئەترەتنىڭ! ــ دىدى پالتاخۇن تەنتەنىلىك ۋاقىراپ، ــ بىزنىڭ چوڭ ئەترەت پاختا بىلەن ئاشلىق سېتىپ بېرىشتە ناھىيە بويىچە بىرىنچى بوپتۇ. نۇرغۇن مۇكاپات ئاپتىمىز. شۇنىڭ خوشاللىغىغا چوڭ توي قىلغۇدەكمىز، مەشرەپكە پۈتۈن ناھىيىدىن ۋەكىللەر كېلەرمىش!.....

ــ ئىست، كەنجىنىڭ يوقلۇغىنى ئىست! ــ دىدى ئانا ھەسرەت قىلىپ، ــ بار بولغان بولسا كوكسى-قارنى ئېچىلىپ قالار ئىدى،.....

6

.....لېكىن بۇ چاغدا كەنجى مەھەللىدىن يىراقتا دولان دەرياسىنىڭ بويىدا يېتىپ- قوپۇپ يېگىلى ئوستەڭگە تاش ياتقۇزماقتا ئىدى. ئۇ زەربىدار گۇرۇپپىنىڭ باشلىغى بولغاچقا قول ئاستىدىكى 24 نەپەر يىگىتنىڭ ئىشىغىمۇ، تۇرمۇشىغىمۇ قارىشى لازىم ئىدى، ياشلار مەھەللىدىكى تويغا ئۇلىگۇرۇپ بېرىش ئۇچۇن، چارە-ئامال ئىزلەشمەكتە ئىدى.

ــ چالا قالغىنىنى تويدىن كېيىن پۈتتۈرۈۋېتىمىز! ــ دىدى بىر يىگىت قولىدىكى تاشنى يەرگە تاشلاپ، ــ سەن كەنجى،

گۈن يېرىم كۈن بىكار قىلىپ قويۇشتۇك، شۇنىڭ كاساپىتى.....

لېكىن ئۇلاردىن بىرسىمۇ قايرىلىپ قويمىدى، تاشچىلار مومىنجاننىڭ گېپىگە بىلەن خېلىلا غودۇرىدى. 10 غا يېقىن يىگىت چالىسىنى كېيىن ئىشلەيمىز دەپ ۋەلىسىپىتلىرىگە يۈگۈرۈشتى، كەنجىنىڭمۇ ۋەلىسىپىتى بار، ئۇنىڭمۇ كەتكۈسى بار، لېكىن يالغاندىن تۇگەتتۇق دەپ بېرىشقا ئۇ ئادەتلەنمىگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە دادۇي باشلىقلىرىنىڭ يۈزىگە قاراشمۇ بىر گەپتۇ، لېكىن بارمىسا مومىنجان بۈگۈن جەزمەن ئاسسىدىنى ئۈسۈلغا تارتىدۇ. بىر يېرىم ئايدىن بېرى ئاسسىدىنى ئۈزىگە جەلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۇگەنگەن ئۈسۈللىرىنى ئەمدى قاچان ئۇينايدۇ! مەتيا ئۇنى ھازىر 4 كوزى بىلەن كۈتۈپ تۇرغاندۇ.

يىگىتلەرنىڭ بىر قىسمى مېڭىشقا تەييارلاندى، بىرقىسمى كەنجىنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرىدۇ، كەنجى كوپچىلىككە قارىدى:

ــ يولداشلار، مېنىڭمۇ ئوتتەك بارغۇم بار، ــ دىدى ئۇ، ــ لېكىن، يولداشلار يەنە 6 سائەت جىددى ئىشلىسەك ئىش تۇگەيدىكەن، لېكىن بىز ئىشنى تۇگىتىپ يېتىپ بارغىچە توي تارايدىكەنۇ،.....مەن يالغان ئېيتالمايمەن؛ ۋەزىپىنى تۇگەتمەي قايتىمايمىز! كېتىمەن دىگۈچىلەرنى توسۇشقا ئاجىزمەن.

ئۇ، گەپ تۇگىدى دەپ ئوز ئىشىغا ئېگىشتى، قىرغاقتىكىلەر-دىن بىرنەچچىسى قايتىپ چۇشتى، لېكىن يەنە بىرنەچچىسى بولسا مومىنجان كەتكەن تەرەپكە قاراپ ۋەلىسىپىتلىرىنى غۇيۇلدىتىپ قويۇۋەتتى.

ئۇچۇن چالىسىنى شۇلار تۇگەتسۇن، مەن شۇ تاپتا ماڭمەن، ۋەلسىپىت بىلەن 3 سائەت چاپسام تويغا ئۇلگۈرۈپ بارىمەن!

ھىلىقى يىگىت قىرغاقتا چىقتى.

ــ ۋەلسىپىتى بارلار ماڭايلى! ــ دەپ يەنە بىر يىگىت قىرغاقتا چىقتى.

ــ سەن كەنجى، بىزدىن رەنجىمە، ــ دىدىن ھىلىقى يىگىت ۋاقىراپ تۇرۇپ، ــ شۇنداق چوڭ تويدا بىر ئۇسۇلغا چۈشۈۋالمساق، بۇنداق تۇرمۇشنىڭ نىمە لەززىتى بولىدۇ. سېنىڭدىن باشقا قالغان 23 مىزنىڭ ئايلىمىز بار، 23 چوكانىڭ كوزى مۇشۇ ياقتا تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەھەللىنىڭ كوزگە كورۈنگەن ئۇسۇلچى يىگىتلىرى بىز تۇرساق، كىچىككىنە ئىشنى دەپ قانداقمۇ چوڭ تويغا سوغاقچىلىق سالغىلى بولسۇن، ماڭايلى، ھەممىمىز ماڭايلى، تۇگىدى، دەپ بارايلى، چالىسىنى ئەتىلىككە چۈشتىن كېيىن كېلىپ تۇگىتۈۋېتىمىز!

شۇ چاغدا قاتناش گۇرۇپپىسىدىكى يىگىتلەر ئېشەك، كالا-لىرىنى قامچىلاپ توپا-چاڭ توزىتىپ مېڭىشتى، ئۇلارنىڭ مەسئۇلى بولغان مومىنجان ۋەلسىپىتتە سىڭايان ئولتۇرۇۋېلىپ:

ــ كەتتۇق، ھەي تاشچىلار، ئايالىرىڭلار بىز بىلەن ئۇسۇل ئويناىدىغان بولدى، رەنجىمەڭلار ئەمىسە-ھە! ــ دەپ قويۇپ چاڭ توزۇتۇپ چىقىپ كەتتى.

ــ توختاش، ئولۇمتۇكلەر! ــ دەپ ۋاقىرىدى بايىقى يىگىت غەزەپ بىلەن، ــ سەنلەر تاشنى ئۇلگۈرتۇپ بەرمەي، بىزنى تۇنۇ-

يۇگۈرۈپ كەلدى ـ دە، قولىدىن تارتىپ، ــ بولۇڭلار، قېرىلارغا گىلەم، يىكەندازلار سېلىندى. سىلەرنى جايلاشتۇرۇپ قويايى، ــ دەپ ئالدىراتتى. ئاسىخان ئۇلۇق ـ كىچىك تىندى ـ دە:

ــ ئىست بالام، كەنجاخۇنىڭ يوقلۇغى، بار بولسا، كوڭلۇم توق بولار ئىدى.....

ــ ۋاي، خوشنا، ئوغۇللىرى بولغان بىلەنمۇ بۇنداق مەشرەپلەردىن ئوزىنى قاچۇراتتى، كوڭۇللىرى يېرىم بولمىسۇن، پالتاخۇن، ئوغۇللىرىنىڭ يوقلۇغىنى ھىلىلا ئونتۇلدۇرىدۇ، كوردىلىمۇ، ئەنە، ساز چېلىنماي تۇرۇپلا سەنەمگە دەسسىگىلى تۇرۇپتۇ.

ــ سۇرەتكە ئېلىۋاتىدۇ، ــ دېيىشىپ بالىلار پالتاخۇن تەرەپكە يۇگۈرۈشتى، پالتاخۇن ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ ئويىنماقتا، راستلا ئۇنى بىرسى سۇرەتكە ئالماقتا ئىدى. ئاسىخانلار گىلەم ئۇستىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇشتى، مەيدان ئادەمگە لىق تولغان، مېھمانلار ـ نىڭ ئالدىدىكى ئۇستەلگە مۇنلەر، قوغۇنلار تىزىلغان.....

لېكىن مەشرەپ تېخى باشلانمغان ئىدى، ئاسىخان كەينىدە ئۇرە تۇرغانلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ ئولتۇردى.

ــ نىمىشقا باشلىمايدىغاندۇ؟

ــ مەتيا راۋاپقا قاراپ تۇرۇپتىمىش.

ــ ئۇ نەگە كەتكەندۇ؟

ــ ئوستەڭگە تاش ياتقۇزۇۋاتقان ياشلارغا ماشىنا ئېلىپ كېتىپتۇ.

7

كومموُنا ئىدارىسىنىڭ يېنىدىكى تېرەكلىك مەيدان كۈندۈزدەك يورۇغان، ۋاسكىتبۇل گارىغا ۋە دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىغا ئىلىپ قويۇلغان لامپۇچكىلارنى پەرۋانىلەر ئايلانماقتا، لامپۇچكا يورۇغىدا نۇرلانغان چىرايلاردىن كۈلكە ۋە شاتلىق ياغماقتا، باللار ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا يۈگۈرۈشمەكتە، چىرايلىق يەكتەك ۋە چاپانلىرىنى كىيىشكەن قېرىلار بىر بىرى بىلەن قىزغىن ۋە تەنتەنىلىك كورۇشمەكتە، ئالا-يېشىل كىيىشكەن ئايالىلار، قىزلار ئوز توپلىرى بىلەن مەيدان تەرەپكە ئالدىراپ مېڭىشماقتا.

—راستلا چاتقا سېلىۋاپلا!—دېدى ئاسخاننىڭ خوشنىسى، يەنى ئاسدەنىڭ ئانىسى ئاسخاننىڭ جاراڭلاپ تۇرغان كۆمۈش چاتقىسىنى شەرەت قىلىپ.

—ئاسمىسام ئۇ كىشى خاپا بولغۇدەك!—دېدى ئاسخان،

—ئۇ كىشىنىڭ زورى بىلەن ئېلىۋالدىم.

—ئۇسۇلغا چۈشەملا؟

—پالتاخۇن چۈشۈرمەي قويارمۇ؟—دېدى ئاسخان قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، قايسىبىر مەشرەپتە ئۇ مېنى تارتمىغان.

—مەنمۇ چۈشمەن، چۈشمىسەم قىزلىرىم قويمايدۇ.....

شۇ چاغدا چاچلىرىنى ئۇششاق ئورۇگەن، ئەتلەس كوينەك كىيىپ، چاچلىرىغا گۈللەرنى قىستان ئاسىدە ئۇلارنىڭ يېنىغا

يىغلايدۇ.....

ــ دەرتىمەن مەشرەپىدە تېپىشقان دەۋاتاتتىڭ. ئەجەپ قالتىسكىنا!.....

ــ بىر كەنجىنىڭ يولغا قارايدىغان ئادىمى يوق، ئۇنىڭ ئۇستىگە مەشرەپ بىلەنمۇ خوشى يوق، ئارىمىزدا كۆڭلى يېرىم بولمىغان بىرلا ئادەم بار ئىكەن جۇمۇڭلار.....

كەنجىنىڭ بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغۇسى يوق. راستىنى ئېيتقاندا ئۇنىڭ كۆڭلى ھەممىدىن يېرىم، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئوت ئىچىدە يانماقتا، ئۇ خۇددى گۇناسىز تۇرمىگە كىرىپ قالغان ئادەمدەك تىت ـ تىت بولماقتا..... ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ مەھەللىسى تەرەپكە قارىدى. شۇ ياقتىن بىر دەرەخنىڭ قارىسى بولسىمۇ كورۇنسىدى كاشكى،.....شۇ تاپتا مەشرەپ باشلانىدى، ئەنە، مومنجان پار ـ پۇر ياسىنىپ ئاسىدەنىڭ ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى، ئەنە، ئۇلار بېقىشىپ ئويىنىدى، ئەنە، سەنەمگە چۈشتى، ئاسىدەنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى ھەتتا مومنجانىنىڭ يۈزلىرىگە تەگدى،..... كەنجى ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى،..... ئۇ، خۇددى ھەرە چېقىۋالغان توپاقتەك تىپىرلىدى.....

ــ ماشىنا ـ ماشىنا! ــ بىرسى ۋاقىرىدى، كەينىدىن كوپچىلىك ۋاقىرىدى.

ــ ماشىنا، بىزنى ئېلىپ كەتكىلى ماشىنا كەلدى! ھەممەيلەن شۇ ياقتا يۈگۈرۈشتى، ئۇلارنىڭ كەينىدىن كەنجىمۇ بار كۈچى بىلەن يۈگۈردى.....

ـــ ئەجەپ ئادەم ـ دە! ئەمگەك دەسە بۇرۇن بەشى قاتاتتى، بىر يىل بولدى ئېغىر ئەمگەك قىلغانلار بىلەن دائىم بىللە.....

ئاسىخان بىردىنلا خوشال بولۇپ، ئاسىدەنىڭ ئانىسىنىڭ بېقىنىنى نوقۇدى:

ـــ خوشنا، كورۇپ تۇرسىلا، مېنىڭ كەنجاخۇن بالام بۇگۈن قىزلىرىنى ئۇسۇلغا تارتىدۇ!

ـــ سىلىنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ قولىدىن شۇ ئىش كەلسە ئىگەكىم بار، ئاسىدەنى ئوغۇللىرىغا ئەتىلا ئۇنىتىمەن .....ھا ـ ھا ـ ھا.....

* * *

بۇ چاغدا كەنجىنىڭ ئىشىمۇ تۈگىگەن، ئۇ يىراقتا قالغان مەھەللىسىگە قاراپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى، كەچكىچە ئىشلەپ ھارغىنىغا قارىماي بۇ چولدە قالغان 10 نەچچە يىگىتنىڭ ئۈيقۇسى كەلمەيتتى، ئۇلار مەيۇسلەنگەن، روھسىزلانغان، بىر بىرسى بىلەن گەپ قىلىشقىمۇ رەھى بارمايتتى.

ـــ ماشىنلاشقان بولساقمۇ ماشىنىدا بىر سائەتتە يېتىپ بارار ئىدۇق، ھەي، بىزنىڭ قالاقلىغىمىز.....

ـــ ماشىنلاشقان بولساق دۇمچىيىپ قول بىلەن تاش تىزىشتىنمۇ، گۈرجەك بىلەن ئوستەكنى كولاشتىنمۇ قۇتۇلاتتۇق..... ھەي.....

ـــ مەن يوق، ئايىلىم جەزمەن يىغلىدى جۇمۇڭلار، مەن بولمىسام، ئۇ ئۇسۇل ئويىنمايدۇ، ئۇسۇل ئويىنىيالمىسا، ھوكرەپ

ۋاتسدىكىن دەپ قارىۋىدى، مەيدان ئۇسۇلچىلار بىلەن تولۇپتۇ. بوۋاي - مومايلار، قىز - يىگىتلەر، باللارمۇ جۇپ - جۇپىي بىلەن ئويناۋاتىتۇ. سەنەقەسكە ئايلانغاندا، پۈتۈن مەيدان ئۇسۇلچىلار چەمبىرىگى بىلەن لىق تولدى. سىرنايمىغا چۈشكەندىلا ئاسىخان بوۋايغا قاراپ كۆلۈپ قويۇپ مەيداندىن چىقىپ كەتتى.

خوشاللىق ئورنىغا ئاسىخاننىڭ كۆڭلى غەش بولدى. سەۋىۋى، شۇنداق چوڭ سورۇندا ئوغلى كەنجى يوق ئىدى.

8

ئاسىخان لابادىن تۇيۇقسىزلا مەتيانىڭ تونۇش ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. مەتيا جۈلا مۇقامىغا توۋلىماقتا ئىدى، مۇقام تۈگىشىگىلا، مەيداندا چىرايلىق كىيىنگەن بىر يىگىت پەيدا بولدى. يىگىت ئالدىراپ بىرنېپ، ئۇچۇشقا تەمشەلگەن قالغاچتەك تەقەززا بولۇپ تۇرغان ئاسىدەنى ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلدى. قىز ھەيران بولۇپ كەينىگە داجىدى، مەيداندا كۆلكە كوتىرىلدى. مەتيا ئاۋازىنى تېخىمۇ كوتىرىپ ناخشا ئېيتتى:

ئالمىنىڭ تاياقمۇ،
بىيىنىڭ تاياقمۇ.
قولۇم ئىشقا بارمايدۇ،
يارنىڭ ئىشتياقىمۇ؟.....

ـــ چىقىڭلار، تېز چىقىڭلار ماشىنىغا! ـــ دەپ ۋاقىرىدى مەتيا بېشىنى كەينىكىدىن چىقىرىپ، ـــ سىلەرنى ھەممە ئادەم ئۇنتۇسەمۇ، مەن ئۇنتۇمايمەن. نېمىشقا دەمسىلەر، ھەممىڭلار ئۇسۇل دېسە جان بېرىدىغانلار. بۇنداقلارنى قاتناشتۇرماي ئوتكۇزگەن مەشرەپ تۇز سالمىغان كوجىدەك بەتتام بولىدۇ. مەتيانى بىلمەمسىلەر تېخى؟ مەن ھازىر ئاقنانچى مەتيا ئەمەس، ئەمگەكچى مەتيا. شۇنىڭ ئۈچۈن مەشرەپنىڭ مېغىزىنى ئېغىر ئىش قىلغانلار چاقسۇن دەپ ماشىنا ئېلىپ كەلدىم.

* * *

ئاسخانىنىڭ يەنە ئۇمىدى ئۈزۈلدى، قارا تەلىپەك كىيگەن بىرسى مۇقامنى باشلۇۋەتتى. لابادا ئۇنىڭ ناھىيىدىن كەلگەن مۇقامچى ئىكەنلىگى بايا ئېيتىلغان ئىدى، مانا ئەمدى مۇقام تۇگەپ قالۇن، غىجەك، دولان ئاۋازلىرىدىن چىققان يېقىملىق ساز كىشىلەرنى ئۇسۇلغا چىللىماقتا، ئەنە بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا پالتاخۇن چۈشتى. ئاسخان ئۇنىڭغا ئېچىدە كايىدى: "ئوغلى چوللەردە بويىنىنى قىسىپ يۈرسەمۇ خوشال بولۇۋېدىكەنا، مېنى ئۇسۇلغا تارتىپ كورسۇنا قېنى....."

لېكىن ئاسخانىنىڭ كايىشلىرى بىكار بولدى، پالتاخۇن ھەيىرلىق بىلەن ئايلىنىپ كېلىپ، ئاسخانىنىڭ ئالدىدا بىر تىزىنى پۈكۈپ تەكلىپ قىلىۋىدى، ئاسخان يېڭى تويى بولغاندەك خوش بولۇپ ئورنىدىن تۇردى، كەڭ ئەتلەس كويىنىگىنى يەلپۈتۈپ، بوۋايغا بېقىپ ئۇسۇل ئويىنىدى. موماي كىملەر بىزگە زەڭ قويۇ-

قىزنىڭ زىلۋا، تال چۈشتەك ئەۋرىشىم بەللىرى، ئويناق قارا كوزلىرى، يىمرىلگەن ئوماق لەۋلىرى..... ئەتلەس كوينەكتىن سەل بىلىنىپ تۇرغان كوكسىنىڭ ھەر قېتىم بېقىشقاندا كوتىرىلىشى بولەكچىلا گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى. ئۇ ئاسىدەنى خيال قىلىدىغان بولۇپ قالغاندىن بېرى بىرمۇ قېتىم قىزنى مۇشۇنچىلىك گۈزەل قىياپەتتە كوز ئالدىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا ئالدىدا بېقىشىپ ئويناۋاتقان قىز ھىلىقى خوشنىسىنىڭ قىزى ئاسىدە بولماستىن، بەلكى چوچەكلەردىكى مەشۇقلاردەك، باتۇرلارنى جېنىدىن كېچىشكە مەجبۇر قىلغان لۈەن، دورنالەردەك بىلىنىشكە باشلىدى. قىزنى شۇنچە قانغىچە كورۈۋېلىشقا پۇرسەت بەرگەن دولان ئۇسۇلىغا ئىچ-ئىچىدىن رەھىمەت ئېيتتى، قىزنى شۇنچە گۈزەل قىلىپ كورستىدىغان ئۇسوللارنىڭ ئىجاتچىسى بولغان ئەجداتلىرىغا بىردىنلا ھورمىتى ئاشتى، ئاسىدەنى چىرايلىق قىلىپ كورستۈاتقان ئۇسۇل ئەلۋەتتە كەنجىنىمۇ باشقىلارغا شۇنداق چىرايلىق قىلىپ كورستۈا-تىدىغاندۇ، يۇزلىگەن دىللار شۇ تاپتا زوق ۋە ھەۋەس ئىلكىدە مەس بولۇپ، بۇ بىر جۈپ ياشقا قاراۋاتىدىغاندۇ..... كەنجى سەنەمگە كوچكەندىن كېيىن، تېخىمۇ راھەتلەنىدى. قىزنىڭ ئۇشتاق چاچلىرى ئۇنىڭ بويۇنلىرىغا، يەلكىلىرىگە تېگىپ تۇراتتى، ئۇلار ئايلانغاندا دولىلىرى بىر بىرىگە سۈركىلىپ كېتەتتى. بۇ چاغلاردا كەنجى خۇددى بىر يېقىملىق پەپىلەش بىلەن ئۇيقۇغا كېتىۋاتقاندەك كوزلىرىنى يۇمدى، ھاياتىدا كورۈپ

ئاسخان كورۇپ تۇردى، ئاسخانلا ئەمەس، پۈتۈن مەيدان-دىكىلەر كورۇپ تۇردى. ئاسىدە ئانادەك قىزاردى، ئالقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى-دە، بىردىنلا يېنىك ھەركەت قىلىپ مەيدانغا چۈشتى. يىگىت ھازىرغىچە ئەرلەر ئىچىدە كورۈلمىگەن بىر خىل سىلىق ۋە چىرايلىق ھەركەت بىلەن چىكىتمىگە دەسسەمەكتە، ئاسىدە ــ يۇرتنىڭ ئەڭ داڭلىق ئۇسۇلچى قىزىمۇ يىگىتنىڭ نەپىس ھەركەتلىرىگە ماسلىشىپ، ئاددى شەكىللەرنىمۇ ئەۋرىشىم، نازۇك قىلىپ كورسەتمەكتە ئىدى. بولۇپمۇ ئىككى ياش ھەر قېتىم بېقىشقاندا، ئۇلارنىڭ كوزلىرىدىن زوقلىنىش ۋە تەشنالىق ئۇتۇلىرى ئۇچقۇنلاپ چىققاندەك بىلىنەتتى.

ــ ماۋۇ كارامەتنى كورۈڭ، ــ دەپ ياقىسىنى تۇتتى ئاسىدەنىڭ ئاپىسى ئاسخانغا قاراپ، ــ شۇنچە ھۇنەر ئوغۇللىرىنىڭ ئىچىگە قانداقمۇ سىغقاندۇ؟.....

ــ ئوغلۇم! ــ دىدى ئاسخان ئورنىدىن تۇرۇپ ھاياجان بىلەن، ــ كورۈڭ، ئاسىدەنى قانغىچە كورۈڭ.....

ــ قوپسلا ئاسخان! ــ دىدى پالتاخۇنمۇ ھاياجان بىلەن تازىم قىلىپ، ــ ئومرۇمدە بۇگۈنكىدەك كوڭۈللۈك مەشرەپ كورمەپتىكەنمەن، قارا، كەنجىمزنىڭ پۇت-قوللىرىنى ئېلىشى دادىسىنى نىمە دىگەن دورىغان.....

ئۇلار ئوغلىنى چوربەپ چىكىتمىگە دەسسىدى، لېكىن كەنجىنىڭ ئۇلارغا قارارغا كوزى يوق ئىدى. كەنجى ئۇلاردىن بەك ھاياجانلانغان ئىدى. ھەر قېتىم ئايلىنىپ كېلىپ قىزغا قارىغاندا

شەكىللىرىنى كورستىشكە بېرىلىپ كېتىپ، مەيداندا يالغۇز ئاسسىدە بىلەنلا قالغىنىنى سەزمەي قالدى. ئۇ نىملەر بولۇۋاتقىنىنى، كوپچىلىك نىملەر دەۋاتقىنىنى سەزمەيتتى. سىرىلمىغا شۇنچە چىرايلىق، شۇنچە سەنئەتلىك ئويناۋاتقان بىر جۈپ ياش پۇتۇن مەيداندا ھەۋەس، زوقمەنلىك ۋە ئىلھام قوزغىغان ئىدى، ئاخىرقى مۇقام ئېيتىلىپ، ئۇسۇل ئاخىرلاشقان بولسىمۇ، مەتيا يالغۇز داپ بىلەنلا 2 ياشىنى مەيدانىدىن چىقارماي تۇتۇپ تۇرماقتا ئىدى، كانايدىن "مەشرەپ تامام" دەپ ئېلان قىلىندى. لېكىن خەلق تارقالمىدى.

ھاياجانلانغان پالتاخۇن مەيدانغا چىقىپ، ئىككى قولىنى ئىگىز كوتەردى:

ــ قانمىدۇق، بولۇپمۇ دولان ياشلىرى قانمىدى، رۇخسەت قىلساڭلار ئەتە كەچ يەنە بىر ئاخشام مەشرەپ ئوتكۇزسەك، 10 ئوستەڭلىك يەرنى مەشرەپكە تەكلىپ قىلمەن، مەشرەپ مېنىڭ نامىمدىن بولىدۇ. راسخوتى مەندىن بولىدۇ. ئۇسۇلغا راسا بىر قانايلى، بولۇپمۇ دولان ياشلىرى راسا بىر قانسۇن.....

مەيداندا ئۇنىڭغا جاۋاۋەن كۇچلۇك چاۋاك كوتىرىلدى.....

باقمىغان بىر راھەتلىك غىدىق پۇتۇن بەدىنىدە چىمىرلىدى.....
مەتيانىڭ يېقىملىق ناخشىسى، قالۇن، غىجەك، دولان راۋابىنىڭ ئاۋازى قوشۇلغاندا، ئۇنىڭغا رىتىملىق ئۇرۇلغان داپ قوشۇلغاندا چىقىدىغان تاۋۇشچۇ؟ بۇ تاۋۇش ئەمەس، پۇتۇن مەيدانىدىكى لەرنى خوشاللىقا قوزغۇچى، پۇتۇن مەيدانىنى تەۋرەتكۈچى كۈچ بولۇپ سېزىلمەكتە. بۇنداق كۈچنى كەنجى مۇشۇ كۈنگىچە ھىچ يەردە، ھىچقانداق بىر مۇزىكا ئەسۋاۋىدىن ئاڭلاپ باقمان ئەمەس، ئۇ 10 يىللىق ئومۇرىگە ئېچىندى، ئەۋرىشىم چاغلىرى، ھىسسىياتقا باي مەزگىللىرى گۈزەللىك بىلەن قارشىلىشىپ ئوتۇپ كېتىپتۇ. ئوتكەن ئومۇرنى پۇشايمان بىلەن قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكىسىنى قەدىرلەش كېرەك.....

كەنجى شۇ خىياللار بىلەن سەنەقەسىنمۇ تۇگەتتى، ئۇنىڭ مەيداندىن چىققۇسى كەلمەيتتى. مانا سىرىلما باشلاندى. ئۇ مەتيانىڭ ئۇگەتكىنى بويىچە تېز ۋە چاققان ئايلىنىپ ئويناندى، قىز ھەر قېتىم پېقىراپ ئۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇ ئەڭ سىلىق ۋە يېقىملىق ھەركەت بىلەن قىزنى كۈتۈۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالمىدى، ئۇلار گۈللەر ئارىسىدىكى بىر جۇپ كېپىنەكتەك شۇنچە تېز ۋە يېقىملىق پېقىراشتى. مانا، بۇ ئويۇن ئەۋجىگە چىقتى، مەيداندا ئەڭ ماھىر ئۇسۇلچىلار جۇپ-جۇپ بولۇشۇپ پېقىراشماقتا، پۇتۇن مەيداننى ھاياجان ۋە قىزغىنلىق ئورىۋالغان، "ياشا!"، "بەللى!" "قايناپ!" دىگەن ئاۋازلار تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ تۇرىدۇ. لېكىن كەنجى سىرىلما ئۇسۇلىنىڭ ئەڭ نازۇك

ـــ بۇ ،ئەڭ ئاخىرقىسى.

ياسىن بۇ قېتىم كويىنگىنى ئايشەمنىڭ ياردىمىسىزلا سالدى. ئايشەم ئۇنىڭ سول قولتۇغى بىلەن ئوڭ مۇرىسىدىن ئايلانىدۇ-رۇپ تېڭىلغان داكىنى يېشىپ، سول قولتۇغىدىكى يارىغا چاپ-لانغان پاختىنى ئاۋايلاپ ئاجراتتى-دە، يارىنى تازىلاپ، دورا سۈرۈپ، يېڭى داكا بىلەن تېڭىشقا باشلىدى.

ـــ ساقىيىپتىمۇ؟

ـــ ئىششىغى پۈتۈنلەي يېنىپتۇ، ـــ دېدى ئايشەم يارىنى تېڭ-ۋېتىپ، ـــ بىراق تەڭگىدەك تاتۇق بولۇپ قالدىغان بولدى-دە.

مەيلى، ـــ دېدى ياسىن پەرۋاسىزلا، ـــ تاتۇق بولسا تېخى ياخشى.

ـــ ساق يەرنىڭ تاتۇق بولۇشىمۇ ياخشىمۇ؟

ـــ ياخشى، ـــ دېدى ياسىن بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ قويۇپ، ـــ چۈنكى، بۇ تاتۇق مەن ئۈچۈن ئۈنتۈلماس بىر ۋەقەنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالىدۇ.

ـــ قانداق ۋەقەنىڭ؟ ـــ قىز قىزىقىپ سورىدى.

ئايشەمنىڭ بۇ سوئالى ياسىننىڭ خىيال يېپىلىرىنى تېخى يېقىندىلا بولۇپ ئوتكەن ئىشلارغا چىگىپ قويدى.

ـــ بۇ ۋەقە تېخى تۈگىمىدى، ـــ دېدى ياسىن، ـــ تۈگىگەندە ئىدىتىپ بېرەي.

ئايشەم ئۈنۈمىدى. ياسىننىڭ تېپىشماقىتەك سوزى ئۇنىڭ قەلبىنى چۈلغۇالدى، ئۇ ياسىنغا ياندىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى

قادىر ھاپىز

پەلەي

سېستىرا قىز ئايشەمنىڭ قانداق خەۋەر ئېلىپ كىرىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ياتقان ياسىن ئۇنىڭ "خۇش خەۋەر" دېگەن سوزىنى ئاڭلاپ، خوشاللىغدا كارۋاتتىن قاڭقىغاندەك تۇرۇپ كەتتى.

ــ خۇش خەۋەر؟!

ــ ھە ــ ئە، ــ دىدى ئايشەم ياسىننىڭ يېنىغا كېلىپ، ــ ئىلاتماسىڭىز تەستىقلاندى، ئەتە ئىش ئورنىڭىزغا قايتىدىغان بولدىڭىز.

ياسىن خوشاللىغدا ئايشەمنى قۇچاقلىۋېلىپ، بىر ــ ئىككى ئايلاندۇرۇۋەتكىلى قىل قالغان بولسىمۇ، لېكىن قىزنىڭ قولدىكى دورا، داكىنى كورۇپ، خۇش خەۋەردىن گۇمانلىنىپ قالدى.

ــ ئۇنداق بولسا، يەنە دورا ئېلىپ كىرىپسىزغۇ؟ ــ دەپ سوردى ئۇ ئىشەنمەي.

ـــبۇ سوغىلار ئاددى بولسىمۇ، لېكىن بىز ئۇچۇن ئالتۇندىن قىممەت، ـــ دەيتتى زەربىدارلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى تۇرسۇن ئالـ ددىكى پەلەيلەرنى ھەر بىر كىشىگە بىر جۇپتىن تارقىتىپ بېرد ۋېتىپ، ـــ چۇنكى، بۇ، شەھەردىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ بىزگە بەرگەن مەدىتىنىڭ ئىپادىسى، شۇڭا..... ـــ تۇرسۇن دۇيجاڭ بىرجۇپ پەلەيىنى قولىغا ئېلىپ، بىردىنلا توختاپ قالدى. قارا چىپەرقۇتتىن نېپىز پاختا سېلىپ، بەش بارماقلىق قىلىپ تىكىلگەن بۇ پەلەي باشقا پەلەيلەردىن كۆركەملىگى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى.

ـــ كارامەت ئۇسسل پىكىرلىگۇ، بۇ، ـــ ددى دۇيجاڭ پەلەيگە زوقلىنىپ قاراپ، ـــ قايسى قولى گۈل تىككەندۇ، ئەمدى بۇنى قايسىلارغا بېرىش كېرەك؟

پەلەي ئالمىغانلار "ماڭا ـ ماڭا" دەپ تەڭلا تالاشتى. تۇرسۇن دۇيجاڭ ئىككىلىنىپ قالدى، بىرسىگە بەرسە بىرسىنىڭ كۆڭلى، ئۇ كىمگە بېرىشنى بىلەلمەي، پەلەيگە يەنە بىر قېتىم قاراپ چىقـ قاندىن كېيىن، قولىغا كىيىپ كوردى ۋە بىر نەرسىدىن چوچـ گەندەك قولىنى ئىتتىك چىقىرىۋالدى ـ دە، ئالقىنىدىكى قالغاچ قانىتىدەك ئەپچىل قاتلانغان قەغەزگە قاراپ ۋاقىرىۋەتتى.

ـــ خەت! پەلەي ئىچىدىن خەت چىقتى!

بۇ ئەھۋالدىن ھاڭ ـ تاڭ بولغان كوپچىلىك ئۇنى ئورۇۋېلىپ، پۇتۇن دىققىتى بىلەن خەتكە تىكىلدى، دۇيجاڭ خەتنى چىراقـ قا تۇتۇپ ئوقۇدى!

ۆەقەنى سوزلەپ بېرىشكە قىستىغلى تۇردى.

بۇ، ياسىن بىلەن ئايشەمنىڭ بىرىنچى قېتىم ئۇچرىشىپ-يىيىلىپ سوزلىشىشى ئىدى. ياسىن بۇنىڭدىن 10 كۈن بۇرۇن دوختۇرخانىغا ھۇشسىز ھالدا كەلتۈرۈلگەن ۋە ھۇشىغا كېلىپ پىشانىسىگە نەم لۈڭگىنى تۇتۇپ يېنىدا تۇرغان مۇشۇ كۆيۈمچان قىزنى كورگەن ئىدى. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلار كۈنىگە ئۈچ-توت قېتىم ئۇچرىشىپ تۇراتتى، ئايشەم كىرەتتى-دە، ياسىنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى ۋە ئۇنىڭ يارىسىنى سەممى مېھرىۋانلىق بىلەن يۇيۇپ، تېڭىپ، دورا بېرەتتى. قىزنىڭ بۇنداق مېھرىۋانلىغى ياسىنىڭ قەلبىدە بىر خىل ئىسسىق تۇيغۇ قوزغىغان ئىدى، ئۇ بۇ تۇيغۇنىڭ يا ھورمەت ئىكەنلىگىنى، يا مۇھەببەت ئىكەنلىگىنى بىلمەيتتى، ئىش قىلىپ، ئايشەمنى كورگەندە، نىمىشكىدۇ ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق-ئۇزاق سوزلەشكۈسى، ئۇنىڭغا قايتا-قايتا مىننەتدارلىق بىلدۈرگۈسى كېلەتتى، شۇڭا ئۇ ئايشەمنىڭ تەلۈنى رەت قىلغۇسى كەلمەي، ۆەقەنى سوزلەپ بېرىشكە باشلىدى.

* * *

كۈن ئۇپۇقتىكى بۇلۇتلارنىڭ چوڭىسىگە ئالتۇن جىيەك توپ، قارلىق تاغلارنىڭ كەينىگە موكۈنگەن چاغدا، ھال سوراش ئۈمىگى "غالىبىيەت" ئوستىگى قۇرۇلۇشىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپ، شەھەرگە قايتتى. كەچكى تاماقتىن كېيىن ئومەك ئېلىپ كەلگەن سوغىلار تارقىتىلدى.

ـــ راست، ياسىنغا بېرەيلى.

ـــ دەل ئىگىسىنى تاپتى، ـــ كوپچىلىك توختىنىڭ سوزىنى قۇۋۋەتلىدى.

ـــ ئەرشەرىپى ئەل بىلەن، ـــ دىدى ياغاچچى مەسۇم بوۋاي قەلەمتۇراچ بىلەن سىلىغداۋاتقان كەتمەن دەستىسىگە تايىنىپ تۇرۇپ، ـــ بۇ پەلەي ياسىنىڭ بولسۇن، نىمىشقا دېگەندە، ياسىن مەشەدىكى ھەممىزدىن ياخشى ئىشلىدى، ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كوز دەپتىكەن، قېنى، بۇ ياقتا كەل، ئۇكام ياسىن، ـــ مەسۇم بوۋا دۇيجاڭ سۇنغان پەلەينى ئېلىپ، ياسىنغا تۇتقۇزۇپ قويدى.

ـــ رەخمەت يولداشلار، ـــ دىدى ياسىن ھايا‌جان بىلەن، ـــ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ياخشى ئىشلەپ، خەلقنىڭ ئۈمىدىنى جەزمەن ئاقلايمەن!

"غالىبىيەت" ئوستىگى شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى "قۇمساي" دىگەن چولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن ئېلىنغان بولۇپ، بۇ ئوستەڭ پۈتكەندە بەگۈاش سۇلارنى باشلاپ كېلىپ، چولنى ئېكىنزارلىققا ئايلاندۇرغىلى، سۇيى قىس كومۇنىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلىگىلى بولاتتى. شەھەردىكى ئىدارىلەر بۇنداق خاسىيەتلىك قۇرۇلۇشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئادەم ئاجراتقاندا، ياسىن زەربىدار ياشلار ئەترىدىگە قاتنىشىپ، ئىش ئورنىغا ئەڭ بالدۇر كەلگەن ھەم ۋەزىپىنى داۋاملىق ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ، ئۇلۇشكۇنكى بىرنىچى باسقۇچلۇق ئىشنى خۇلاسىلەش يېغىندا نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغان ئىدى. بۇ پەلەي بىلەن خەت ئۇنىڭ ئەمگىگىگە بېرىلگەن

"'غالىبىيەت' ئوستىكى قۇرۇلۇشىدىكى يولداشلارغا سالام! يولداشلار، مەن سىلەرنىڭ جاپا-مۇشەققەتنى يېڭىپ، تەبىەت بىلەن پىداكارانە كۈرەش قىلىپ، ئوستەكنى قۇرۇلۇشدا ياراتقان غەلىبىگىلەرنى تەبرىكلەيمەن. ئەپسۇسكى، مەن سىلەر بىلەن بىر سەپتە ئىشلەپ، يېڭا ئىگىلىگىگە بۇاستە ھەسسە قوشۇش پۇرستىگە ئىگە بولالمىدىم، ئەمما مەن سىلەردىن ئۇگىنىپ، ئوز ئىشىمنى ياخشى ئىشلەشكە تىرىشىمەن.

يېقىندا شەھەردىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ئوستەكنى قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغان ئىدى. مەن ئىدارە-مىزدىكى ئىشتىن سىرتقى تىكۇچىلىك گۇرۇپپىسىغا قاتنىشىپ، سىلەرگە بىرنەچچە ئاددى پەلەي تىكىپ ئەۋەتتىم، مېنىڭ بۇ ئاددى سوغام ئىشچان قوللىرىڭلارنى سوغاقتىن ساقلاپ، ئىشىڭ-لارغا كىچىككىنە بولسىمۇ ياردەم بېرەلىسە، چەكسىز خوشال بولاتتىم.

ئىشىڭلارغا ئۇتۇق، تېنىڭلارغا سالامەتلىك تىلەيمەن."

دۇيجاڭ خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، كوپچىلىككە قارىدى. ھايا-جانلانغىنىدىن بولسا كېرەك، ھەممەيلەن ئۇنچىقماي تۇرۇشاتتى، شۇ چاغدا دۇيجاڭنىڭ يېنىدىكى كارۋاتقا چىقىۋالغان قىزىقچى توختى جىمجىتلىقنى بۇزدى:

ــ ئەمدى پەلەينى كىمگە بېرىش مەسلىسىمۇ يېشىلدى، قولى گۇل قىز تىككەن پەلەي ئىشچان يىگىت ــ ياسىنىڭ بولسۇن!

گەن پېتى نو تەرەپكە قاراپ چېپىپ كەتتى.

چولنىڭ ئوتتۇرىسىدا شور بۇلاق دىگەن بىر ساسلىق بار ئىدى. بۇ ساسلىقنىڭ زەي سۈيى قىش-ياز دىگۈدەك چولنىڭ غەرپ تەرىپىگە ئېقىپ تۇراتتى، ئوستەڭنىڭ ئاشۇ زەي سۇ ئاقىدىغان ئېرىقنى كېسىپ ئوتكەن جايىغا ئادەمنىڭ قۇچىغى يەتمىگۈدەك بىرنو ئورنىتىلغان بولۇپ، زەي سۇ شۇ نو ئارقىلىق باشتىكىدەكلا ئوز جايىغا ئېقىپ كېتىۋېرەتتى.

ياسىن نوغا يېقىنلاشقاندا، نونىڭ يېنىدا بىر ئادەمنىڭ قارىسىنى كورۇپ قالدى ۋە "بۇ ئادەم بۇنداق بىمەھەل ۋاقىتتا نېمە قىلىپ يۇرىدىكەنە" دەپ گۇمان قىلىپ، توپا دوڭلىرىنىڭ دالدىسى بىلەن ئۇنىڭغا يېقىنلاپ بېرىپ، نامەلۇم كىشىنىڭ زومىگەر پومىشىشىك ئەمەت چوڭ ئىكەنلىگىنى تونۇدى ۋە ئۇنىڭ نونى ئىزىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، ئېرىقنىڭ قىرىنى بۇزۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن تاشلاندى. ئەمەت ھودۇقمىنىدىن قېچىشقا تەمشىلۇىدى، ياسىننىڭ كۇچلۇك قولى ئۇنىڭ گەۋدىسىدىن ئامبۇردەك قىسىپ، قىمىرلاشقا ئىمكان بەرمىدى.

ــ قېچىپ كېتەلمەيسەن، مۇناپىق! ــ دىدى ياسىن غەزەپ بىلەن.

شۇ چاغدا ئەمەت بىردىنلا ياسىننىڭ يۇزىگە بىر مۇشت سالدى، ياسىن ئۇرۇش دىگەن مانا دەپ كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالغان ئىدى، ئەمەت سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ، ئوستەڭ قېشىغا يېقىلدى، ئۇ قايتا ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، ياسىن يەنە بىر مۇشت

يەنە بىر يۇقۇرى باھا ۋە چوڭ مۇكاپات بولدى.

شۇ كۈنى كەچىسى ياسىن شۆبرغاننىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن چوچۇپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ دەرىزىدىن تالاغا قارىدى، ئۇپۇقتا نۇر چېچىپ تۇرغان چولپان تاڭدىن دېرەك بەرمەكتە، يېڭى ياققان يۇمران قارلار شۆبرغاندا پۇرقۇپ ئۇچماقتا. ئۇ چولپانغا قاراپ تۇرۇپ، بۇگۈن يېڭىدىن باشلايدىغان ئىشلىرى ئۈستىدە ئويلاندى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ خىيالىغا بىردىنلا پەلەي ۋە پەلەيدىن چىققان خەت كەلدى. خەتنىڭ ھەر بىر سۆزى ئۇنىڭ قۇلىغىدا جاراڭلىغاندەك بولدى. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قەيسەر، سەممى ۋە ئىشچان بىر قىز گەۋدىلەندى، "تېخىچە ياتامسىز، ــ دېگەندەك بولاتتى قىز، ــ ئاخشام كوپچىلكنىڭ ئالدىدا بەرگەن ۋەدىڭىز ئېسىڭىزدىن چىقمىغاندۇ؟...". ياسىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىراپ كېيىندى ـ دە، ئىش ۋاقتى بولغىچە يېڭىدىن چېپىلدىغان يەرلەرنىڭ قارلىرىنى تازىلاپ تۇرۇش ئۈچۈن كۇرجىكنى ئېلىپ، ياتاقتىن چىقتى. شۆبرغان ئىسسىق ئويدىن چىققان ياسىنىڭ يۈزىنى ھەرىدەك چېقىشقا باشلىدى، قار ئۈچقۇنلىرى ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلۇپ كوز ئاچقۇزمايتتى، ياسىن ئوستەكنىڭ قېشى بىلەن مېڭىپ ئىش ئورنىغا يېتىپ كەلدى ۋە قاشتىن ئوستەكنىڭ ئىچىگە چۈشۈشكە تەمشىلىپ، تولۇق چېپىلىپ بولمىغان ئوستەكنىڭ ئىچىدىكى چىلىق ـ چىلىق سۇنى كورۇپ چوچۇپ كەتتى. "بۇ، نېمە سۇ؟ نوۋىدىن بىرەر چاتاق چىقىقان بولمىسۇن، يەنە....."ياسىن گۇرجەكنى كوتەر-

يېتىپ كەلگەن ئىدى. ياسىن ئۇلارغا ئەھۋالنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى، بىرنەچچەيلەن ئەمەتنى قوغلاپ كەتتى، ياسىن يېنىك نەپەس ئالدى ۋە بىردىنلا بېشى قېيىۋاتقانلىغى ھەم ماغدۇرسىزلانغانلىغىنى سەزدى.....

* * *

ــ ۋەقە مانا شۇ، ــ دېدى ياسىن ئايشەمگە قاراپ، ــ لېكىن پەلەيدىن چىققان خەتنى يازغان كىم، بۇ تېخى ئېنىق ئەمەس. بۇ ۋەقەنىڭ ئاخىرى تۈگىمىدى دېگىنىمنىڭ سەۋەبى شۇ.

ئايشەم ئۇنىڭچىقماي يەرگە قاراپ، خىيال سۈرمەكتە ئىدى، ئۇنىڭ چوغدەك قىزارغان مەڭزىدىن، جانلانغان بوتا كۆزلىرىدىن، تېز ــ تېز نەپەس ئېلىشىدىن ھاياجانلانغانلىغى روشەن سېزىلىپ تۇراتتى.

ــ قانداق پەلەي ئىكەن ئۇ، يېنىڭىزدا بارمۇ؟ ــ سورىدى ئايشەم.

ــ بار، ــ ياسىن سومكىسىدىن بىرتاز لاي بولۇپ كەتكەن چىپەرقۇت پەلەينى ئېلىپ قىزغا سۇندى، ــ ئەپسۇسكى، خەتكە ئىسمى يېزىلماپتۇ، مەيلى، ئوستەڭ پۈتكەنىدىن كېيىن مەن ئۇ قىزنى چوقۇم ئىزلەپ تاپىمەن!

ــ ئۇنى تېپىپ نىمە قىلىسىز؟

ــ رەخمەت ئېيتىمەن. ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئىلھام، مەدەت بەردى. ھەقىقەتەن ھورمەتكە لايىق قىز! يەنە.....

ــ يەنە نىمە قىلىسىز؟

بىلەن ئۇنى يەرگە چاپلاپلا قويدى ـ دە، بېلىدىكى پىدەينى يې-شىپ باغلىماقچى بولـدى. لېكىن ئاڭغىچە ئورنىدىن تۇرۇۋالغان ئەمەت قونجىدىكى پىچاقنى ئېلىپ، ياسىننىڭ كوكسىگە قارىتىپ ئۇردى. ياسىن ئۆزىنى چاققانلىق بىلەن قاچۇرغان ئىدى، پىچاق ئۇنىڭ سول قولـتۇغىنى تىلىپ ئوتۇپ كەتتى، ياسىن شۇنـداق چاققانلىق قىلدىكى، ئەمەت پىچاقنى ئىككىنچى قېتىم كوتەرگىچە، ئۇنىڭ قوسۇغىغا بىرنى تېپىپ، ئوستەكنىڭ ئىچىگە تىك موللاق چۈشۈرۈۋەتتى. ياسىن ئۇنىڭ كەينىدىن ئوستەكگە چۈشـكىچە، ئەمەت جان ئاچـچىغىـدا ئورنـىدىن تۇرۇپ، ئوله ـ تىرىـلىشىگە قارىماي قاچتى.

ــ قانـداق قىلىش كېرەك؟ ــ ئويلىدى ياسىن بىر ئەمەتكە، بىر نـوغا قاراپ، ــ قوغـلاش كېرەكـمۇ، ياكـى سۆنى ئېتىش كېرەكمۇ؟

شۇ چاغـدا ياسىن "ئەتىيازلىق تېرىـلغۇغىچە سۇ باشلاشـنى قولغا كەلتۈرەيلى" دىگەن جەڭگىۋار شوئارنى ئەسلىدى. "ــ ئەۋ-ۋەل سۆنى ئېتىش كېرەك، ــ دىدى ئۇ قەتئى ھالدا، ــ قۇرۇلۇش سۈرئىتىگە ھەرگىز تەسىر يەتكۈزمەسلىك كېرەك، دۇشمەن قېچىپ نەگە بارالايدۇ؟"

ياسىن نو قۇيۇلدىغان جايىنى تاش بىلەن پۇختـلاپ، نونى باشتىكىدەك ئورنىتىپ، ئىككى تەرىپىنى ئەتتى، "ئوغرى يولى" ئېتىپ تاشلانغان سۇ نوغا ئېقىپ كىرىپ، باشتىكى ئىزدىغا چۈش-تى. بۇ چاغدا تاڭ ئوبدانلا يورۇپ، كىشىلەرنىڭ ئالـدى ئىشقا

لمنىپ تۇرۇپ قالدى، خىيال ئارىسلاش ئاستا پەلەيىنى كىيىپ، چوچۇپ ئۇزىگە كەلدى، يەنە خەت!

"يولداش ياسىن!

سىز ئىزلەپ تاپماقچى بولغان قىز مەن بولمەن. سىز مېنى بەكمۇ ئارتۇق باھالىۋەتتىڭىز، مېنىڭ قىلغان ئىشىم ئەرزىگۈدەك ئىش ئەمەس. سىز قولىڭىزغا قورال ئېلىپ، قارا-شۇرىغان ئىچىدە تەبىەت بىلەن كۈرەش قىلىۋاتىسىز. ھەقىقى ھورمەتكە لايىق ئادەم مەن ئەمەس، سىز. شۇڭا مەن كېيىن سىزدىن ئالاھىدە ئەھۋال سوراپ بارىمەن. مېنىڭمۇ سىزگە دەيدىغان جىق گەپلىرىم بار.....

ئايشەم".

ياسىن خوشاللىغدا ئىختىيارسىز يوتىسىغا بىرنى سالدى.

1963 - يىل

ـــ يەنە دەيدىغان جىق گەپلىرىم بار.

ـــ قانداق گەپىڭىز بار؟

ـــ سىزگە دىمەبمەن، ئۆزىگە دەيمەن.

ـــ ئەگەر ئۇنى تاپالمىسىڭىزچۇ؟

ـــ تاپالمىسام،..... ياق، چوقۇم تاپىمەن! بىر قىزنىڭ سوغىسى بىلەن خېتىنى ئېلىڭۇ، ئۇزى بىلەن تونۇشماڭ، بۇنىڭغا قانداق يىگىتنىڭ يۈرىگى چىدايدۇ؟!

ياسىن سوزنىڭ ئاخىرقى جۇملىسىنى بىر تۇرلۈك چوڭقۇر ھىسسىيات بىلەن دىدى. ئايشەم بۇ سوزنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى. ئارىنى بىردەم جىمجىتلىق باستى. ئايشەم پەلەيىنى ياسىنغا قايتۇرۇپ بېرىپ، سائىتىگە قاراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ياسىنغا تەبەسسۇم بىلەن قاراپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى ياسىن دوختۇر ۋە سېستىرالار بىلەن خوشلىشىپ. ئىش ئورنىغا مېڭىپ كەتتى، ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، ئايشەم توغرىسىدا ئويلاپ ماڭدى: "ئايشەم نىمشكە ئۇ قىز توغرىسىدا ئىنچىكىلەپ سوراپ كەتتى؟ ئۇ ھىلىقى سوزۇمنىڭ ئاخىرىغا نىمشكە قىزىرىپ كېتىدۇ؟....." ئۇ شۇنداق خىيالىلار بىلەن شەھەردىن خېلى ئۇزاپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى ۋە قولى مۇزلىدى بولغاي، سومكىسىدىن پەلەينى ئېلىپ كىيمەكچى بولدى، لېكىن پەلەيدىكى لايلارنىڭ تازىلانغانلىغىنى كورۇپ، روشەنلەشىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلغان بىر خىل خوشاللىق بىلەن ئەجەپ-

ـــ هه، مەن سىزنىڭ كونا ئوقۇغۇچىڭىز ئومەر، ـــ دېدى ئۇ، ـــ ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ بىر چاغلاردا مەن مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان ئىدىم. سىز بىزگە خۇشخەت بىلەن ھىساپتىن دەرس بېرەتتىڭىز. مانا مەن ئەمدى سىزنى يوقلاپ كەلدىم.

مېنىڭ ئويلىرىم گويا بىردىنلا قاناتلاندى ـ دە، ئۇزاق ئوتمۇشتىكى كىچىككىنە بىر خاتىرىگە بېرىپ توختىدى. گومىنداڭنىڭ قانلىق ئىستىپداتلىغى تازىمۇ كۆچەيگەن چاغلار ئىدى. مەن شەھىرىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتىم. مېنىڭ قولۇمدا قانچىلىغان بالىلار ئوقۇدى! بولۇپمۇ مەن شوخ، تېتىكلىگى، زېرەك ۋە ئەقىللىقلىغى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئومەر ئىسىملىك كىچىككىنە بالىنى تېخىچە ئۇنۇتقىنىم يوق! ئانا تەربىيىسىنى ئاز كورۇپ، جاپا ـ مۇشەققەتتىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئائىلىدە ئوسكەن بۇ بالا ئۇگىنىشتە ناھايىتى تىرىشقاق، كىشىنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە ساغلام ئىدى. سوغاقتىن يەر يېرىلىۋاتقان يېقىمسىز قىش كۈنلىرىمۇ ئومەر مەكتەپتە ھەممىدىن بۇرۇن پەيدا بولاتتى ـ دە، تۇمشۇغىدىن پايتىمسى چىقىپ تۇرغان قوپال بەتىنكىسىنى تاراقلاتقىنىچە، مېنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن بولۇمگە ئالدىرايتتى. ئۇنىڭ ھىچنەرسىگە تېگىشمەيدىغان قىممەتلىك ئىككى نەرسىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ بىرى قۇيمىچىلىق كارخانىسىدا ئۇستا بولۇپ ئىشلەيدىغان خۇش چاخچاق دادىسى، يەنە بىرى بولسا، ئالتۇن بىلەن قاپلانغان كىچىككىنە بىر تال ئۇدۇل چىشى

ئالتۇن چىش

ئاخىرقى سائەتلىك دەرسىمنى ئوتۇپ بولۇپ، بولۇمدە گېزىت ئوقۇپ ئولتۇراتتىم، كىمدۇ بىرى ئىشىكنى چەكتى. بىرەر ئوقۇغۇچى ئىش بىلەن كەلگەن بولسا كېرەك، دەپ ئالدىراپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچتىم. ئالدىمدا بۇغداي ئوك، قارىقاش، يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى. مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى بىلەن دائىم دىگۇدەك ئۇچرىشىپ تۇرساممۇ، كالتە خۇرۇم چاپان كىيگەن، ئەلتىرە قۇلاق-چىلىق مۇنۇ كىشىنى ئۇچراتمىغان ئىدىم.....سۇرۇشتۇرۇپ تۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، مەن مېھمان بىلەن قول ئېلىشىپ كورۇشكىنىمدىن كېيىن ئۇنى بولۇمگە تەكلىپ قىلدىم.

— سىز.....

ئۇ مېنىڭ تونۇمىغانلىغىمنى سەزگەن بولسا كېرەك، ئالدىراپ سوزۇمنى بولدى:

گىتىپ يىغلاپ چىقىپ كەتكىنىچە، تېخى قايتىپ كەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان مانا ئون توت يىلدەك ۋاقىت ئوتتى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە مەن ئومەرنىڭ ھەتتا بىرەر خەۋىرىنىمۇ ئاڭلىغىنىم يوق ئىدى. ئەمدى مۇنۇ يىگىت ئۇزىنى "ئومەر" دەپ تونۇشتۇرۇۋا-تىدۇ. ئادەمدە يېڭىلىششلار بولىدۇ. بولۇپمۇ بىزدەك ياشانغان ئوقۇتقۇچىلاردا شەكلەن پەرق ئېتىش قابىلىيىتى بەكمۇ ئاز بولىدۇ. لېكىن مەن ئۇزەمنىڭ بۇنداق ئەيۇبسىگە قارىماي، ئالدىمدا ئولتۇرغان بۇ يىگىتنىڭ ئومەر ئىكەنلىگىگە ئىشەنگۈم كەلمىدى. نېمىشقا دېسىڭىز، مۇبادا، ئومەر تىرىكلا بولىدىغان بولسا، دادىسىنىڭ يالدامسى، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولاتتى!

ــ ئەجىبا سىزنىڭ چىشلىرىڭىز.....

ــ ھە، ھىلىقى ئالتۇن چىشنى دەمسىز، ــ سوھبەتدىشىم يەنە سوزۇمنى بولۇۋەتتى، ــ سىز بۇنى تېخىچە ئۇنتۇماپسىز-دە!؟

ــ بۇ ئاللىقاچان يوقالغان!

ــ قانداق قىلىپ؟ ــ ھەيران بولۇپ سورىدىم مەن.

ــ بۇ بىر ئۇزاق بولغان گەپ، ــ دىدى سوھبەتدىشىم ئېغىر بىر تىنىۋېلىپ، ــ ئەگەر بۇ ئىش راستىنلا سىزنى قىزىقتۇرسا، مەيلى، مەن ئېيتىپ بېرەي.

سوھبەتدىشىم ۋەزمىنلىك بىلەن ھېكايىسىنى باشلىدى. مىلـيونلىغان كىشىلەرنىڭ قەلبىگە مەڭگۈ ئوچمەس ئەلەم تامغىسىنى بېسىپ كەتكەن زۇلمەتلىك دۇنيانىڭ قاراڭغۇ بىر بۇرجىگى ئاستا-ئاستا مېنىڭ كوز ئالدىمدا گەۋدىلىنىشكە باشلىدى.....

ئىدى. ئومەر تېخى ئون ياشقىمۇ تولمىغان چېغىدا، ئۇنىڭ ئەنە شۇ چىشىغا قۇرۇت چۈشۈپ، كەمتۈك قىلىپ قويغان، ئوغلىنى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرىدىغان ئاتا بولسا، ئوزىنىڭ ئېشىنىغان پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى سەرپلەپ، ئومەرنىڭ بۇ چىشىنى ئالتۇن بىلەن قاپلىتىپ قويغان ئىدى. شۇڭا ئومەر بۇ چىشىنى شۇنچىلىك قەدىرلەيتتىكى، ھەتتا مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ بىر ھېچىر ئىلمان سۇ بىلەن يەۋالىدىغان بىر پارچە قاتمىق زاغرىسىنى چايناۋېتىپمۇ "ئۇپراپ قالغان بولمىسۇن يەنە" دەپ ئاشۇ كىچىككىنە مېتال پارچىسىنى ئاستا سلاپ كۆرەتتى.....

مەكتەپنىڭ 2-مەۋسۇملۇق ئوقۇش ئەمدىلا باشلىنىپ، دەرسلەر تازىمۇ قىزغىن ئوتۇلۇۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئومەر ئوزىچىلا مەكتەپكە كەلمەي قويدى. باللاردىن سوراپ كوردۇم. ھېچكىم ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەلمىدى. مەن ئۇنى ئاغرىپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن ئويىگە باردىم. تاملىرى قىڭغايغان كىچىككىنە ھويلىغا كىرىشىم بىلەنلا قانداقتۇر بىر كوڭۈلسىزلىكنىڭ رۇي بەرگەنلىگىنى سەزدىم. ئومەرلەرنىڭ توخۇ كاتىگىدەك كىچىككىنە ئويىنىڭ قوپال ئىشىگى تاختاي بىلەن مقلانغان بولۇپ، ئۇستىگە يوغان بىر پارچە ساقچى پېچىتى چاپلانغان ئىدى. خوشنىلاردىن سوراپ كوردۇم. مەلۇم بولدىكى، ئۇزاقتىن بۇيان گۇمان ئاستىدا يۈرگەن بۇ قۇيمىچىنى بىر كۈنى ئىككى چىرىك كىرىپ باغلاپ كەتكەن ئىكەن. ئومەر بولسا شۇ چاغدا دادىسىنىڭ ئارقىسىدىن ھوڭگىر-

قانداقتۇ بىر مايتۇق باشماق كىيۋالغان ئىدى. بالىلىق شوخلۇغى بىلەن پاقىراپ تۇرىدىغان يوغان قارا كوزلىرى بولسا دوك قاپاق-لىرى ئاستىدا ئارقان-ئارقانلا مولدۇرلەيتتى.....نان! يىتىملەر دۇنياسىغا تەشنا بولۇپ يۇرگەن بىرەر رەھىمدىل كىشى ئەنە شۇ نانىدىن ئازراق ئىرغىتىۋەتسىمۇ، ئومۇر پۇتۇن دۇنيانى ئۇنتۇپ ئۇنى چاينىشقا باشلىسا! بىراق ئومۇر جامائەت جۇمەدىن تارقاپ بولغىچە كۈتۈپمۇ، ئۇنداق رەھىمدىل كىشىدىن بىرەرسىنمۇ تاپالمىدى. ئۇ مەيۈسلۈك بىلەن ئورنىدىن تۇردى-دە، ھالسىز ئاياقلىرىنى ئاستا باسقىنچە يولنىڭ ئىككىنچى چېتىگە ئوتۇۋال-دى. نىمە دېگەن ئاۋات بازار-ھە؟! مانا تۇۋرۇكلىرىگە قىزىل سىر بېرىلگەن، مۇنۇ يوغان ئاشپۇزۇلنى قارا! نىمە دېگەن ئازادە ۋە يورۇق! ئومۇر بۇرنىغا ئورۇلغان لەززەتلىك پۇراقتىن مەس بولۇپ ئىشككە يولەنگىنچە تۇرۇپ قالدى. تامغا يولەپ قويۇلغان كىچىككىنە جوزىدا بوبرۇك پەلتۇ كىيگەن سالاپەتلىك بىر كىشى ھوزۇر قىلىپ سامسا يەۋاتاتتى. ئومۇرنىڭ قوسۇغى غولدۇرلاپ بېشى ئايلىناتتى. كوزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، قورۇغان تامغى يەم سېغىنغان چوجىدەك چاكىلدايتتى. ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن ھىلىقى كىشى ئورنىدىن تۇردى-دە، كويگەن كىچىككىنە سامسا پارچىسىنى تەخسىدە قالدۇرۇپ، ئاش-پۇزۇلدىن چىقىپ كەتتى. بۇنى كورگەن ئومۇر بۇرۇنراق مۇشۇ يەرگە كەلمىگىنى ئۈچۈن ئېچىندى. ئۇ ئاشپۇزۇلغا كىردى ۋە كىرلەشكەن قولىنى تەخسىگە سوزۇشى بىلەن تەڭلا كىمدۇر

* * *

كونىلارنىڭ "يېتىم ئوغۇل كۆل ئوغۇل" دىگىنى بىكار ئەمەس ئىكەن. كىچىككىنە ئومەر قەدىردان ئاتىسىدىن ئايرىلغانىدىن كېيىن، قاۋاقخانىدا دومىلاپ يۈرگەن بوش بوتۇلكىلاردەك ئۇرۇ-لۇپ-سوقۇلۇپ، بىر ئامال بىلەن ئىككى ئاينى ئوتكۈزدى.

دەسلەپكى چاغلاردا، ئاچلىقتىن ئولمەسلىك ئۈچۈن ئۇ خېلىلا ئۇرۇنۇپ كوردى. كارۋان سارىيىغا بېرىپ ياشانغان يولۇ-چىلارنىڭ خوجۇن-قاچىلىرىنى كوتەردى. كېيىنچە بىر كۈندە ئىككى قېتىم بېرىلىدىغان تاماق قالدۇقلىرىنىڭ يېغىندىسى ئۈچۈن چوڭ بىر ئاشپۇزۇلدا سۇ توشۇغۇچى بولۇپ ئىشلىدى. كېيىن ئومەر بۇ يەردىنمۇ قوغلاندى. بىچارە بالا ئاچ قوساق، يېرىم يالىڭاچ هالدا قانچە قېتىملاپ كوچىلاردا ئۇخلاپ قالدى. قارا سىر بېرىلگەن هەيۋەت دەرۋازىلار ئالدىدىن قانچە قېتىملاپ قوغلاندى. لېكىن بۇرۇنقى قوساق غېمى بولسا يەنىلا ئوز پېتىچە قالدى. مانا بۇگۈن "خاسىيەتلىك" جۇمە! ئومەر بولسا، ئەتىگەنلىك قۇياش نۇرىغا چومگەن ئاۋات بىر كوچا بويلاپ ئاستا كېلىۋاتىدۇ. مانا ئۇ نىمىندۇر بىر نىمە توغرىسىدا قىزغىن تالىشىۋاتقان بىر توپ ئادەملەرنى ئايلىنىپ ئوتۇپ، يولىنىڭ چېتىگە باردى. ئەتراپىغا ۋەھىمە ئارىلاش قاراپ چىقىقىنىدىن كېيىن، ماي ئارىلاش كىردىن پاقىرىغان ئۇزۇن چاپىنىنىڭ پەشلىرىنى تىزىغا قىستۇرغىنىچە ئاستا يۇگۈندى. ئۇنىڭ كونا بۇلغارى بەتىكىسى ئاللىقاچان يىرتىلىپ پۈتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا

ـــ مېنىڭ پۇلۇم يوق، ـــ دەپ جاۋاپ بەردى ئومەر مەيۈس بىر ئاھاڭ بىلەن.

ـــ مەيلى، پۇلىنىڭ كېرىگى يوق. سەن ماڭا مۇنۇ نەرسەڭنى بەرسەڭلا بولدى، ـــ خوجايىن ئومەرنىڭ ئاغزىدا ۋاللىداۋاتقان كىچىككىنە بىر تال ئالتۇن چىشىنى قولى بىلەن ئىشارە قىلىپ كورسەتتى، ـــ بىلەمسەن، ئادەمنىڭ ئاغزىدا بۇنداق سېرىق نەرسە تۇرسىچۇ، دائىم قوساق ئاچىدىغان بولىدۇ.

بىچارە ئومەر ئوز ئاغزىدا تۇرغان بۇ كىچىككىنە مېتال پارچىسىنىڭ بۇنچىلىك سامسىغا يارايدىغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن! ئۇ خوجايىننىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئېيتقۇسىز دەرىجىدە خوشاللىنىپ كەتتى.

ـــ مەيلى، ـــ دىدى ئۇ تەخسىگە ئاچكوزلۇك بىلەن ئىنتىلىپ.

ـــ ياق، ئاۋال ئۇنى چىقارغىن، ـــ خوجايىن تەخسىنى بىر چەتكىرەك سۇرۇپ قويدى، ـــ ئۇنىڭدىن كېيىن ھەممىسىنى بىر يولىلا يەيسەن.

بۇنىڭدىن بىر يېرىم يىللار بۇرۇن قاپلانغان بۇ چىش ئومەر بىلەن بىللە ئوسۇپ، موسكۇل بىلەن قوشۇلۇپ ئولتۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئومەر بارماقلىرىنى ئېغزىغا تىقىپ ھەرقانچە كۈچەپ تارتىپ باقسىمۇ ئەسلا بوشاشمىدى.

ـــ چىقمايدىكەن، ـــ دىدى ئومەر ئۇمىتسىزلىك بىلەن يۇزىنى پۇرۇشتۇرۇپ.

ـــ ياق چىقىدۇ، قېنى، مۇنۇ بەكە بىلەن قايرىپ كورگىنە؟!

بىرىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ ھەي، ھارامزەدە، ــ ئومەرنىڭ يەڭگىل تەنى، بەدىنىدىن ماي پۇراپ تۇرغان يوغان خوجايىنىنىڭ يۇڭلۇق قولىدا ئېسىلىپ قالدى، ــ ساڭا ئوغرىلىق قىلىشنى كىم ئۆگەتتى ـ ھە؟!

ــ قوسىغىم ئاچ! ــ بۇنداق ئىشقا ئومرىدە بىرىنچى قېتىم جۇرئەت قىلىۋاتقان ئومەر باشقا ھېچ نەرسە دېيەلمىدى.

ئۇنى ھازىرلا چاينا يۇتۇۋېتىدىغانىدەك ھورپىيىپ تۇرغان خوجايىن ئومەرنىڭ ئومچەيگەن ئاغزىدا پاقىراۋاتقان ئالتۇن چىشىنى كورۇپ قېلىپ، بىردىنلا يۇمشاپ قالدى:

ــ نىمە، سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ يوقمۇ؟!

ــ يوق، ئاپام ئولگەن، ئاتام ھەپسىدە، ــ ئومەر بىردىنلا ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

"ماۋۇ ئامەتنى قاراڭ، ــ دەپ ئويلىدى خوجايىن، ــ شۇنچە ئالتۇن ئۇچۇن پەقەت بەشلا ساماس ـ ھە!"

ــ يىغلىما ئوكا، ــ خوجايىن ياسىما مېھرىۋانلىق بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى، ــ ھېچنەرسە بولمايدۇ. مانا مېنىڭمۇ ئاتا ـ ئانام يوق، سەنمۇ بىرنىمە قىلىپ چوڭ بولۇپ قالىسەن.

خوجايىن ئومەرنى ئىچكەركى ئويگە يېتىلەپ كىردى ۋە بىر تەخسە ساماس ئېلىپ چىقىپ ئۇستەلگە قويغىنىدىن كېيىن، ئاستا سوزىنى داۋام قىلدى:

ــ مانا قارا، مۇشۇنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىمەن، قانداق، خوشال بولامسەن؟

مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن بېيجىڭدىكى مەدەنىيەت ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كىرىپ ئوقۇپ، بۇ يىل ئۇنى ئەلا باھا بىلەن تۈگىتىپ، ئوز يۇرتىغا خىزمەتكە ئەۋەتىلگەن ئىكەن!

ئومەر بىلەن بولغان سوھبىتىمىز ئىككى سائەتتەك داۋام قىلدى. ئۇ قايتار ۋاقتىدا مەن ئۇنىڭ يېڭى خىزمەت-يېڭى قەدىمگە ئۇتۇق تىلەپ، تا مەكتەپ دەرۋازىسىغىچە ئوزىتىپ باردىم.

1963-يىل 6-ئاي، ئۈرۈمچى.

ئومەر بەكنىڭ دات باسقان ئۇچىنى چىشىنىڭ ئاستىغا بىر ئامالاپ تىقتى: ۋاييەي، نىمە دېگەن ئازاپ!!

ئومەرنىڭ قوللىرى بوشاشتى، شۇ پەيتتە خوجايىن:

ــ سەن بىلمەيدىكەنسەن، مانا مۇنداق قىلسا، ئاسانلا چىقىدۇ، ــ دېدى ــ دە، بەكنىي قولىغا ئېلىپ ئومەرنىڭ چىشىنىڭ ئارىسىغا تىقتى. ئومەرنىڭ ھالسىز بەدىنى زىڭىلداپ ئاغرىيتتى. تاقەتسىزلەنگەن خوجايىن بەكنىي كۇچەپ قايرىغىنىدىن كېيىن، يىلتىزى بىلەن قوشۇلۇپ قومۇرۇلۇپ چىققان كىچىككىنە بىر تال چىش قاپ ــ قارا قان بىلەن بىللە جوزىغا ئېقىپ چۇشتى.....خوجايىن ئالتۇن چىشنى قول ياغلىغىغا ئوراپ يانچۇغىغا سېلىۋاتقان چېغىدا، ھاياتىدىكى ئەڭ قەدىرلىك نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ئومەر نەم يەردە خىقىراپ ياتاتتى.

* * *

مېنى ئىزلەپ كەلگەن بۇ كىشىنىڭ راستىنلا مېنىڭ دىلكەش ئوقۇغۇچۇم ئومەر ئىكەنلىگىگە ئەمدى تەل ــ توكۇس ئىشەندىم.

ئومەرنى شۇ يىلى ئەتىيازدا دادىسىنىڭ قەشقەردە شوپۇر بولۇپ ئىشلەيدىغان بىر دوستى كوچىدا كورۇپ قېلىپ، ئۇزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەن ئىكەن. يوقسۇللارنىڭ بۇ دەرتمەن يۇرتى شەرق قۇياشىنىڭ ھايات بەخش نۇرلىرى بىلەن يورۇپ ھەممە نەرسە يېڭىلىنىشقا باشلىغىنىدىن كېيىن، ئومەر شۇ يەردە ئېچىلىغان دارىلىتام مەكتىۋىگە كىرىپ ئوقۇپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان مانا 13 يىلدەك ۋاقىت ئوتۇپتۇ. بىزنىڭ ئومەر بولسا تولۇق ئوتتۇرا

ئاستىدىن ئۈستىگە تىكىلىپ قارىدى. تاغ يوتىسىدىن ئوسۇپ چىققان ئىككى قاڭشا ئوتتۇرىسىدىن ئۇنچە-مارجان چاچرىتىپ ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان سۇپ-سۈزۈك سۇدىن ئۇنىڭ يۈرىگى راھەتلىنىپ كەتتى. ئۇلار شاقراتمىنى ئايلىنىپ ئوتۇپ، ئۇستىدىكى توپلىكىكە قاراپ ماڭدى. سۇنىڭ كۈچى بىلەن چىققان نەم شامال ئۇلارنىڭ يۈزىنى سىلاپ ئوتتى. شاقراتما قاينىمىغا سايە تاشلاپ تۇرغان قارىغاينىڭ ھول غوللىرى يېشىل مەخمەلدەك يالتىراپ تۇراتتى. قارىغايلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ئوتۇپ شاقراتمىغا چۈشكەن كۈن نۇرى يان تەرەپتىكى تىك يار تاشتا ھەسەن-ھۈسەن ھاسىل قىلىپ جىمىرلايتتى.

—نىمە دېگەن ياخشى جاي! —دېدى قادىر تېخىنىڭ شاقراتمىنىڭ ئىگىزلىگىنى ئولچەۋېتىپ، —بۇ يوشۇرۇن كۈچ شۇنچە ئاشكارا تۇرۇپمۇ پايدىلىنىلماپتۇ، —ئۇ تەئەججۈپ بىلەن سېكرېتارغا قارىدى.

—نىمىسىنى ئېيتىسىز! "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ كاشىلىسى بولمامدۇ! —دېدى سېكرېتار قوشۇمسىنى تۇرۇپ، —ئۇلارنىڭ نىجىس قولى ئېلېكتىر ئىستانسىسى تۇرماق، چوڭ ئەترەتنىڭ ئالتە تاش تۇگمىنىنمۇ ئۇرۇپ چېقىۋەتتى، خەلق ياغۇنچاقتا ياما چورۇپ يىدى، ئۇنىمۇ "توت كونا" دەپ ئويمۇ-ئوي ئاختۇرۇپ چېقىۋېتىپ، ھاۋانچىدا يانچىپ يەيدىغان ئىش چىقتى.....پاراقەندە كوتىرىلگەن كۈلكە ئاۋازى شاقراتمىنىڭ ئاۋازىغا سىڭىپ كەتتى.

ئۇچرىشىش

(دولەت بايرىمىنىڭ 30 يىللىغىغا سوغا)

1

قادىر ئۇزىنىڭ ئوچۇق-يورۇقلۇغى بىلەن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن تونۇشۇۋالدى. ئۇ ناھىيىلىك سۇ ئىشلار ئىدارىسىنىڭ تېخنىكى بولۇپ، دېخانلار ئۇنى "قادىر تېخنىك" دەپلا ئاتىۋالدى.

ئۇ بۈگۈن ئەتىگەندىلا كومۇنا سېكرېتارىنىڭ باشچىلىغىدا چوڭ ئەترەت باشلىغى داۋۇت ۋە پىشقەدەم تۇغمەنچى كېڭىر ئاكىنى باشلاپ 4-قېتىم كۆمۈش تاغ شاقراتمىسىنى كوزدىن كەچۈرۈشكە كەلدى.

ئۇ كۆمۈش تاغ شاقراتمىسىنى بىرىنچى قېتىم كورۇۋاتقاندەك

كېۋىر ئاكىنىڭ دەللىلى قادىر ئۇچۇن بىرىنچى قول ماتىرىيالنى تولۇقلىدى. ئۇ 4 قېتىم تەپسىلى تەكشۈرۈپ "كۆمۈش تاغ سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى" قۇرۇشتا قاتناشقانلىقى ئاساسقا ئىگە بولغان ئىدى.

ئۇلار شاقىراتمىدىن سەل نېرى جايلاشقان چوپلۇكنى ئىستانسا كولىگە پىلانلاپ قايتىشتى. ئۇلار شەيتان جىلغىسىدىن ئوتۇپ "قارا دالا" تەكچىسىگە چىققاندا، كۇن پېشىن بولغان ئىدى. قادىر تەبەتتىكى گۇزەل ھوسنىگە تويماي قارايتتى. "قارا دالا" تەكچىسىدىن نەچچە مېتىر تۇۋەن جايلاشقان "نۇرلۇق چوڭ ئەترەت" خۇددى ئاي ئىچىدىكى داققا ئوخشاش قاردىاپ ياتاتتى. كۆمۈش تاغ شاقىراتمىسى "قارا دالا" تەكچىسى بىلەن كۆمۈش تاغنى ئايرىپ تۇرىدىغان شەيتان جىلغىسى ئارقىلىق تاغنىڭ ئوڭ قولتۇغىدىن چىقىپ، سول قولتۇغىنى بويلاپ ئېقىپ كېتەتتى.

ــ ئەجەپ ئىش ــ ھە! دەپ ئويلىدى قادىر، ــ "ئوتى بار يەرنىڭ سۇيى يوق، سۇيى بار يەرنىڭ ئوتى يوق" دىگەن مانا شۇ. تەبەت شۇنچە ئەپچىل جايلاشتۇرغان "قارا دالا" تەكچىسى سۇنىڭ يېنىدا چاڭقاپ، قاغجىراپ ياتسا! ــ ئۇ بىر سىقىم توپىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇتۇپ كوردى، ــ نىمە دىگەن مۇنبەت توپىراق! توك كېرەك ــ توك! ــ دەيتتى ئۇ ئوزىگە ئوزى پىچىرلاپ، ــ تەبەت كۇچىدىن پايدىلىنىپ، تەبەتنى ئوزگەرتىش كېرەك!

ـ شۇنداقمۇ؟ ـ دېدى سېكرېتار كېۋىر ئاكىغا سوئال نەزىرى بىلەن قاراپ، ـ ئۇ كۇنلەر ئەمدى كەلمەسكە كەتتى. تارىخ بېتى ئالماشتى..... مەركىزىي كومىتېتنىڭ چاقىرىغى بويىچە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشىغا بۇرىدۇق. بۇ يەرگە قۇرۇلىدىغان ئېلېكتر ئىستانسىسى بىزنىڭ بىرىنچى قەدىمىمىز.

ـ خاتىرجەم بولۇڭ! ـ دېدى قادىر، ـ ئۇلۇغ ـ ۋار پىلانغا ئايلانغان بۇ يۇكسەك ئارزۇ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ! ئۇنىڭ ئىشەنچىكە تولغان ئاۋازى جاراڭلىق بولۇپ، كوزلىرىدە ئۈمىت نۇرلىرى چاقنايتتى.

ئۇ سومكىسىدىن قانداقتۇر ھەر خىل ئەسۋاپلارنى ئالدى ـ دە، سۇنىڭ ئاز ـ كوپلۇگى ۋە سۈرئىتىنى ئولچەپ، شاقىراتمىنىڭ تولۇق خەرىتىسى چۈشۈرۈلگەن ئاق قەغەزنىڭ ئاستىغا ئاللىقانداق رەقەملەرنى يازاتتى.

ـ كۇن ئەڭ ئىسسىغان ۋاقىتلاردا شاقىراتمىنىڭ سۇيى قانچىلىك كوپىيىدۇ؟ ـ سورىدى ئۇ كېۋىر ئاكىنىڭ مۇرىسىنى تۈتۈپ. كېۋىر ئاكا سول قولى بىلەن كوكسىگە چۈشۈپ تۇرغان بومبا ساقلىنى سلاپ تۇرۇپ بىر دەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ـ 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنلىرىگىچە ئەنە ئاۋۇ شەيتان جىلغىسىنىڭ بېلىدىكى بەلدەمگىچە ئولغىيىدۇ، ـ دېدى ئۇ بىگىز قولى بىلەن جىلغىنى كورسىتىپ، ـ بۇ چاغدا جىلغىدىن ئۇچار قاناتتىن باشقا نەرسە ئوتەلمەيدۇ.

كېيىن يېتىم قوزىدەك ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ چوڭ قىلىدىم. بۇ يىل 19 غا توشۇپ ئاشتى، چوڭ بولغانسېرى ماڭا بەك ئېچىكىپ كېتىۋاتىدۇ، ھازىر چوڭ ئەترەتنىڭ دوختۇرى. ئۇلار تاماق يەۋاتقاندا تاشقىرىدىن يېقىملىق ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى:

يۈرەكلەرنى ياشارتقان،
كۆمۈش تاغنىڭ ھاۋاسى.
جارانلايدۇ ئېتىزدا
ناخشىمىزنىڭ ساداسى.

خەلچەم يېزا قىزلىرىغا خاس شوخلۇق بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ مەردانە ئاۋازى بۇ تاغ يېزىسىنى چاڭ كەلتۈرۈپ، قەيەردىدۇر ئەكس سادا قايتۇرماقتا ئىدى.

* * *

ئەتىسى كەچقۇرۇن چوڭ ئەترەتنىڭ يىغىن مەيدانى ئادەمگە لىق تولدى. كوموۇنا باشلىقلىرى قاتناشقان بۇ يىغىنغا تومۇرچى، ياغاچچى، تامچى، تېراكتۇرچى، دوختۇر قاتارلىق قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئەزالار قاتناشتۇرۇلدى.

قادىر تېخنىك كۆمۈش تاغ شاقراتمىسىنىڭ تولۇق ئىسخىمىسى سىزىلغان يوغان بىر پارچە ئاق قەغەزنى تامغا مىخلىدى-دە، ئۇزۇن يۇلغۇن تايىغى بىلەن كورستېپ سوزلەشكە باشلىدى:

ــ شاقراتمىنىڭ ئېگىزلىگى 11 مېتىر، ــ دىدى ئۇ تاياقنىڭ

ئۇنىڭ قەلبى ھاياجانلانغان ئىدى. تاغنىڭ خۇشبۇي ھىدىغا چومۇلگەن بۇ ياپ-يېشىل يۇرتنىڭ كېلىچىگى قادىرنىڭ قەلبىدە گۈزەل ۋە نۇرلۇق بولۇپ قەد كوتەرگەن ئىدى.....

شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر كېۋىر ئاكىنى ئوزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. ئۇلار ئىگەللىگەن ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن "كۆمۈش تاغ ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇش پىلانى"نى تۈزۈشكە كىرىشتى.

خۇپتەن بىلەن كېۋىر ئاكىنىڭ قىزى خەلچەم تاماق ئېلىپ كەلدى.

— پۇتۇن چوڭ ئەترەت بىر دادىكىزنى باقالماسمىدى، — دىدى قادىر چېقىشىپ، — ئەنسىرەپ ئاتايىن تاماق ئېپكەپسىز-دە.

— ئوي تامغىنىڭ تۈز-تەمى ئوخشمايدۇ. تېخىنكىنكىمۇ ئاغزى تەگسۇن دىدىم، — دىدى خەلچەم ئۇيالغىنىدىن يۈزىنى تۆتۈپ ۋە قاقاخلاپ كۈلگىنىچە ئىشككە قاراپ ئېتىلدى.

ئۇ تولىمۇ شوخ بولۇپ، ھەممە ئۇنى "كۈلگۈنچەك" دەپ ئاتايتتى. ئۇنىڭ شوخلۇغى ئوزىگە يارىشاتتى.

كېۋىر ئاكا ئارقىسىدىن چىققاندا، ئۇ چوڭ ئەترەتنىڭ كەينىدىكى چىغىر يول بىلەن خېلى يىراقلاپ كەتكەن ئىدى.

— ھاي! ھاي خەلچەم! بۇگۈن مەن بارالمايمەن، بەختىنىسانى ئوزەڭگە ھەمرا قىلىۋال!

— دادا! خاتىرجەم بولۇڭ!

— توت يېشىدا ئانىسىدىن يېتىم قالغان، — دىدى كېۋىر ئاكا قايتىپ كىرىپ، كورىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېتىپ، — شۇنىڭدىن

روهی چۈشكۈن هالدا قادىر تېخنىكقا يەر تېگىدىن قاراپ ئولتۇراتتى.....

ــ بۇ پىلاننى قانداق ۋە قاچان ئەملگە ئاشۇرىمىز؟! ــ قادىر تېخنىك ھەممىگە سوئال نەزىرى بىلەن قارىدى ــ دە، ئارقىدىنلا بۇ سوئالغا ئۆزى جاۋاپ بەردى، ــ پۈتۈن قۇرۇلۇشنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا ئاساسەن "نۇرلۇق چوڭ ئەترەت"نى ئاساس قىلىپ، قۇرغۇچىلار تەشكىل قىلىندۇ. ئىشنىڭ سۈپىتى ۋە سۈرئىتىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، قۇرغۇچىلار كوللېكتىۋى ئۆز ئىچىدىن تومۇرچىلەر گۇرۇپپىسى، ياغاچچىلار گۇرۇپپىسى، توشۇغۇچىلار گۇرۇپپىسى، تامچىلار گۇرۇپپىسى، ئاشپەزلەر گۇرۇپپىسى قاتارلىق بىرنەچچە گۇرۇپپىلارغا بولۇنۇپ ئۆزئارا سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرىدۇ.....

ئۇنىڭ سوزىنىڭ ئاخىرىسى چۈشمەي تۇرۇپلا گۈلدۇراس ئالقىش ساداسى ياڭرىدى. يىغىن مەيدانىنى بىر پەس ھاياجانلىق غۇلغۇلا قاپلىدى.

قادىر ياغاچچى ئالقىنى بىلەن ئىڭىكىنى تىرەپ خىيال بىلەن ئولتۇراتتى. "بۇ ئادەمنى زادى قەيەردە كوردۇم؟ بۇ تونۇش چىراي زادى كىم؟!..... چېكسىدىكى تاتۇق..... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىسمى قادىر ....."

ئۇنىڭ قەلبىنى چېگىش سوئاللار ئەسىر قىلىۋالغان ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭ قۇلىغىغا ھىچقانداق گەپ كىرمىدى. ئۇ يەر تېگىدىن قادىر تېخنىكقا پات ــ پات قاراپ سەپسالاتتى. قادىر

ئۇچىنى ئون بىر رەقەمگە تىرەپ، ــ شۇنداق بولغاندا سۈلىك ئېتىلىپ چۈشۈش تېزلىگى ئىككى كۈپ مېتىر سىكۇنت، يەنى سىكۇنتىغا ئىككى كۈپ مېتىر سۇ چۈشىدۇ، ئەگەر تومۇردىن ياسالغان چاقپىلەكنى ئىككى دەرىجە رەزىنكە تاسما بىلەن گېنىراتۇرغا چاتقاندا، ئۇنىڭدىن چىقىدىغان ئومۇمى توك مىقدارى 132 كىلوۋات سائەت بولۇپ، 100 ۋاتلىق لامپۇچكىدىن 1مىك320 نى ياندۇرغىلى، 60 ۋاتلىق لامپۇچكىدىن 2مىك 200 نى ياندۇرغىلى بولىدۇ ..... ــ ئۇنىڭ ئاۋازى ئىشەنچ بىلەن جاراڭلاپ چىقاتتى، ئۇ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ مۇشۇ كۈچ بىلەن 7 كىلوۋات توك كېتىدىغان سۇ چىقىرىش ماشىنىسى ئورنىتىلغان 18 قۇدۇقتىن بىرلا ۋاقىتتا سۇ چىقارغىلى ۋە شۇ بىرلا ۋاقىتتا 40 ۋاتلىق لامپۇچكىدىن 25نى ياندۇرغىلى بولىدۇ .....

قادىر ئىلمىي پاكىتلار ئارقىلىق يېنىغا قاتناشقانلارنى ئۇزىگە قاتتىق جەلپ قىلدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا ئۇزىنى توختاتقان، بىلىمى چوڭقۇر، مىتوتلۇق ئوقۇتقۇچىغا ئوخشايتتى.

كېڭىر ئاكا ئۇنىڭ سوزىنى ئەمدىلا ئاڭلاۋاتقانىدەك ئورنىدىن تۇرۇپ ھەممىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. خەلچەم يېنىدا ئولتۇرغان بەختىنسانى نوقۇپ نېمىدۇ بىر نېمە دەپ پىچىرلايتتى. تىراكتۇرچى جىلىل ھاياجىنىنى باسالماي ئورنىدىن قوزغىلىپ زوڭ ئولتۇردى. ھەممە خوشاللىنىپ بىر پەس غۇلغۇلا قىلىشتى.

نېمە ئۈچۈندۇ قادىر ياغاچچىنىڭ كەيپىياتى توۋەن بولۇپ،

دىغانلىغىنى ئۇقتۇرۇش قىلىپ، يىغىنىنى ئاخىرلاشتۇردى.

2

قادىر ياغاچچى ئويىگە كىرگەندە ئانىسى گۈلسۈمخان تاماقتا تەرەددۇت قىلىۋاتاتتى.

— يىغىن تۈگىدىمۇ بالام؟ — سورىدى گۈلسۈمخان خېمىر يۇغۇرۇۋېتىپ، — نېمە گەپلەر بولدى؟

— گەپ جىق.....

قادىر ياغاچچىغا گەپ خوش ياقمايتتى. ئۇ ئىچكەركى ئويگە كىردى. نېمىگە كىرگەنلىگىنى بىلمەيتتى، يەنە ئېغىز ئويگە چىقتى، سۈپىدا پۈتىنى مىنگەشتۇرۇپ، ئالقىنى بىلەن ئىگىنى تىرەپ ئەسىندى.

— نېمە بولدۇڭ؟ — سورىدى گۈلسۈمخان ئوغلىنىڭ ئالدىغا بېرىپ. ئۇنىڭ قوللىرىغا چاپلاشقان خېمىر ساڭگىلاپ تۇراتتى، گۈلسۈمخان ئۇنىڭ چىرايىغا سەپسالدى، قادىر ياغاچچىنىڭ چىرايى تاتارغان بولۇپ، يۈزىدىن توپا ئورلەپ تۇراتتى. ئادەتتە كوزگە كورۈنمەيدىغان سېرىق تۈكلەر ئەمدى هورپىيىپ تىككىدە تۇراتتى. هىچ ۋاقىتتا ئانىسى ئۇنىڭ بۇنداق چۈشكۈن قىياپىتىنى كورمىگەن ئىدى.

— نېمە بولدۇڭ؟ — سورىدى ئەجەپلىنىپ.

— هىچنىمە!

ياغاچچى بۇ يۇرتقا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن مۇشۇ ناھىيە-نىڭ چېگرىسىدىن سىرتقا چىقمىغان ئىدى. ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، بۇ تونۇش چىراينى زادى ئەسلىيەلمىدى-دە، بېشىنى زورغا كوتىرىپ: "ئادەم ئادەمگە ئوخشايدۇ، بەلكىم بىرسىگە ئوخشاتقاندىمەن، قادىر ئىسىملىك ئادەم ئازمۇ؟" دەپ ئۆز ئۆزىگە پىچىرلاپ قويدى. لېكىن ئۇ، تېخىنكىنىڭ چېكىس-لىكى تاتۇقنى يەنە بىر قېتىم كورگەندە، ئۇنى سۇر باسقاندەك بولدى، بىر خىل ۋەھىمە ئۇنىڭ گەۋدىسىدىن تۇتۇپ تارتقاندەك ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇردى-دە، يىغىن مەيدانىدىن كىشىلەرنىڭ پۇتىغا پۇتلىشىپ يۇرۇپ چىقىپ كەتتى..... ئۇنىڭ بۇ ھەركەت-لىرىنى ھېچكىم سەزمىدى.

ــ ئېلېكتر ئىستانسىسى،ــ دىدى قادىر تەمكىنلىك بىلەن،ــ ئەتىدىن باشلاپ 5 ئاي ۋاقىت ئىچىدە تولۇق پۇتتۇرۇلۇپ، دولەت بايرىمىنىڭ 30 يىللىغىغا سوغا قىلىنىدۇ، دولەت بايرىمىنى ئاپتاپىتەك چاقناپ تۇرغان ئېلېكتر نۇرى ئاستىدا خوشال-خورام ئوتكۇزىمىز!.....

ئۇزۇنغا سوزۇلغان چاۋاك ياڭرىدى. ھەممىنىڭ يۇرىگى ھاياجاندىن خوشال تەپمەكتە ئىدى.

يىغىندىن كېيىن ھەر بىر گۇرۇپپا ئوزلىرى خالىغانلىرىنى گۇرۇپپا باشلىغى قىلىپ سايلاشتى. ياغاچچىلار گۇرۇپپىسى قادىر ياغاچچىنى ئۆزى بولمىسمۇ گۇرۇپپا باشلىغى قىلىپ سايلىدى. چوڭ ئەترەت باشلىغى داۋۇت ئەتە ئەتىگەندە ئىش مەيدانىغا يۇرۇش قىلە-

بۇۋى ئوغلىنىڭ "قىزىق"ئويۇنىغا مەسلىگى كېلىپ قاقاخلاپ كۈلەتتى..... قادىر ئازاپقا چىدىمىدى. بار كۈچى بىلەن بايۇەچچىنى ئوكتۇرۇپ ئىرغىتقان ئىدى، بايۇەچچىنىڭ سالاپەتلىك ئۇستى-بېشى توپىغا مىلىنىپ، پوتلىسىنى ئېقىتقىنىچە جاقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. زىلەي بۇۋى كوزلىرىنى ئالايتىپ توڭگۇزدەك چىقىرىدى-دە، قادىرنى ھويلا ئىچىدە قوغلاشقا باشلىدى. ئاخىرى ئۇنى ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى تونۇرنىڭ يېنىدا تۇتۇۋالدى-دە، تونۇر ئۈستىدە تۇرغان قىسقۇچ بىلەن باش-كوزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى. دىدەكلەر ئۇنى ئاران ئاجراتقاندا، قادىرنىڭ چېكسىدىن تەپچىرەپ قان ئېقىۋاتاتتى. گۈلسۈمخان ماز كويدۇرۇپ بېسىپ قانىنى ئاران توختاتتى..... چېكسى تاتۇق بولۇپ ساقايغان قادىر ئەتىگەندىن كەچكىچە باينىڭ يۈگۈر-يېتىم ئىشلىرىنى قىلىپ، بوش ۋاقتىدا بايۇەچچىنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىش بىلەن ئوتەتتى.

ئۇزۇن ئوتمەي ئازاتلىقنىڭ شەپىسىنى سېزىۋالغان جالالدىن باي مال-مۈلكىنى سېتىپ ئالتۇنغا سۇندۇرۇپ، "ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىش" ئۈچۈن بىر كېچىدىلا يۇرتىنى تاشلاپ يولغا چىقتى، قادىرنى "ئاتىقا قارايدۇ" دەپ ئېلىۋالغان ئىدى..... تاڭغا يېقىن قارا شەھەر دەريا‌سىنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىدىكى تارمىغى ساغان ئوسۇن① دەريا‌سى بويىغا كېلىپ زىلەي بۇۋى بىلەن

---

① ساغان ئوسۇن — موڭغۇلچە ئاقسۇ ئېقىنى.

ـــ بىر يېرىڭ ئاغرىمدۇ؟

ـــ ياق!

ياغاچچى تاماقمۇ يىمىدى. "ئەمدى تۈگەشتۈق، ـــ دەپ ئويلايتتى ئۇ چېگىش خىياللار ئىچىدە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، ئۇنىڭ كوز ئالدىدا قادىر تېخنىكىنىڭ ئوتكۇر كوزلىرى ئۇستىدىكى تاتۇق نامايەن بولدى، ـــ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىسمى قادىر" ئۇ ئاۋازىنىڭ تېشىغا چىقىپ كەتكەنلىگىنى سەزمىدى.

ـــ نىمە، نىمە دىدىڭ؟! ـــ جىددى سورىدى گۇلسۇمخان تاماق يەۋاتقان قاچىسىنى يەرگە قويۇۋېتىپ.

ياغاچچى ئۇن چىقارمىدى. ئۇنىڭ خىيال يىپلىرى ئوتمۇشكە ئۇلانىدى:

.....جالالدىن بايىنىڭ باقىقا تۇتىشىدىغان پىشايۋانلىق چوڭ قوراسىدا 8 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى بالا ئويناماقتا. بىرى جامال بايۋەچچى، بىرى بايىنىڭ مالىيە گۇلسۇمخانىنىڭ ئوغلى قادىر ئىدى. "يات!" دىدى بايۋەچچى قادىرنى يىرتىق كويىنىگى ئىچىدىن كورۇنۇپ تۇرغان ئورۇق قوۋۇرغىسىغا تاياق بىلەن نوقۇپ. قادىر توت پۇتلۇق بولۇپ ياتتى. بايۋەچچى مىنىپ "چۇ! چۇ!" دەيتتى ئىككى پۇتىنى ئالچاڭلىتىپ. ئاچلىقتىن ماغدۇرى قالمىغان قادىر پات ـ پات يېتىپ قالاتتى. بايۋەچچى ئۇنىڭ باشلىرىغا تېخىمۇ قاتتىق ئۇراتتى. ئاستىغا ئۇچ قەۋەت كورپە، بىلىكە ئىككى پەر ياستۇق قويۇپ پىشايۋانىنىڭ سول چېتىدىكى ئۇزۇم بارىكى ئاستىدا ياتقان بايىنىڭ خوتۇنى زىلەي

كەن ئىدى. تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ باشقا بىرسى بىلەن سىرداش بولۇشىغا ئانىسى ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن يول قويمايتتى. شۇڭا ئانا-بالا ئىككەيلەن ئوتتۇرىسىدا ئوتكۇر ئىختىلاپ مەۋجۇت ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە پارتىيىنىڭ تەربىيىسى ئاستا-ئاستا ئوغلىنىڭ كاللىسىغا سىڭىپ كىرىۋاتقانلىغىدىن ئانىسى تولىمۇ ئەندىشە قىلاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ياغاچچىنىڭ سىڭلىسى بەختىنىسا ئۇچۇن سىر ئىدى.....

ــ ئانا! ــ دىدى قادىر ياغاچچى بېشىنى كوتىرىپ، ــ كىچىگىمدە بىللە ئويناپىدىغان قادىر زادى ھايات بارمىدۇ؟! ــ سورىدى شۇبھە بىلەن كوزلىرىنى مولدۇرلىتىپ.

ــ چۇشۇڭگە كىرىپ قالدىمۇ؟ نىمە ئۇ يالاڭتوشلەرنى ئەسلەپ قالدىڭ؟!

ــ ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىغا تېخنىك بولۇپ كەلگەن ئادەم ئۇنىڭغا قۇيۇپ قويغانىدەك ئوخشايدىكەن. چېكىسىدىكى تارتۇغى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىسمىنىڭ ئوخشىغىنىنى دېمەمسەن؟! ــ ئۇلۇغ-كىچىك تىندى ئۇ.

ــ كاپشما! ــ چالۋاقاشقا باشلىدى گۇلسۇمخان جۇدۇنى تۇتۇپ، ــ ئۇلارنى يەنە ئاغزىڭغا ئالغىچە بولما! ئەگەر سىرىمىز پاش بولۇپ قالسا ھوكۇمەت ھەر ئىككىمىزنى بوش قويمايدۇ!.....

ئۇلار ئۇزۇن دەتالاش قىلدى. شۇ ئەسنادا ئىشىك "تاراقىدە" ئېچىلىپ، بەختىنىسا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى خوشال ئىدى. چۇنكى ئۇنىڭ ھەر بىر يېڭىلىقتا پەرۋانىدەك

پەچىرلاشتى-دە، ئانا-بالا ئىككىسىنى ئالدىدا ماڭغۇزۇۋەتتى.....
بىر ھازادىن كېيىن باي قايتىپ كەلدى. يېنىدا قادىر يوق ئىدى. "كوۋرۇكتىن ئوتۇپلا ھارىمى يۇلغۇنلۇق ئىچىگە كىرىپ غايىپ بولدى....." — دىدى-دە، زىلەي بۇۋى بىلەن ئوغلى جامالنى توختىتىپ: "بۇگۈندىن باشلاپ سېنىڭ ئىسمىڭ قادىر، سېنىڭ ئىسمىڭ گۈلسۇمخان" — دەپ، قاتتىق جىكىپ، ئېتىنى دىۋىتىپ يۇرۇپ كەتتى.....

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە پۈتۈن بەدىنى قارا تەرگە چومۇلۇپ، چېكىسىدىن ھور كوتىرىلمەكتە ئىدى. بۇ ۋەقەگە ئازغىنا كەم 30 يىل بولغان بولسىمۇ تېخىچە ئۇزىنىڭ تەڭتۇشى قادىرنى ئېسىدىن چىقارمىغان ئىدى. چۈنكى، ئەينى ۋاقىتتا گەرچە ئۇنى بوزەك قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا دائىم بىللە ئويناپ يۈرگەن ئادىمى شۇ قادىر ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ سەبى قەلبىدە قادىرنىڭ كولەڭگۈسى ساقلىنىپ قالغان ئىدى. ئۇنداق بولۇشىدىكى يەنە بىر سەۋەپ، ئۇنىڭ ئانىسى ئۇزلىرىنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى باشقا بالىلارغا زادى ئارىلاشتۇرمايتتى. شۇڭا 20 ياشلارغا كەلگىچە ئۇنىڭ تۇزۇككىنە يېقىن دوستىمۇ يوق ئىدى. ئۇ زىرەككەندە پات-پات قادىرنىڭ گېپىنى قىلسىلا ئانىسى: "تىلىڭنى چاينىما! دۇنيادا يوق ئادەمنىڭ گېپىنى قىلغىچە ئىشىڭنى قىل!" دەپ چالۋاقاپ كېتەتتى. ئۇ ھازىرغىچە ئىككى قېتىم ئويلەنگەن بولسىمۇ، ئانىسى كېلىنىنىڭ بىرىنى "قولى ئەگرى"، بىرىنى "مەينەت" دەپ ئويىنى بۇزۇۋەتـ

بىر كۈنى ئانىسى خوشنا دادۇيدىن ساماساق ئىسملىك بىر لايىق تېپىپتۇ، ئۇنى كىشىلەر "ساماساق سلىك" دەپ ئاتايتتى. ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتا "دالا" چىقارغان بۇ سلىك "ئىككىگە زەربە بېرىش، بىرنى پېپەن قىلىش" ھەركىتىنىك ئوبېكتى ئىدى. گۇلسۇمخان ئۇنى "قولىدىن ئىش كېلىدىغان يىگىت" دەپ كۇيوغۇللۇققا لايىق تېپىپتۇ. قادىر ياغاچچىنىك قوشۇلمغىنىغا قارىماي گۇلسۇمخان ئادەم قويۇپ بەختىنىسانىك بېشىنى ئاغرىتقاندا، ئۇ خەلچەمنىك ئويىگە يامانلاپ كېتىپ ئىككى ھەپتە كەلمەي قويغان ئىدى.

ــ يەنە شۇ گەپقۇ تايمىنلىق، ــ دەپ ئويلىدى بەختىنسا، ــ كوزۇمۇ كورمىسۇن، قۇلغىممۇ ئاڭلىمىسۇن، ــ دەپ ئۇزىگە ئۇزى پىچرلىدى ــ دە، كېرەكلىك نەرسىلىرىنى ئېلىپ كۇلگۇنچەكنىك ئويىگە كەتتى.....

قادىر ياغاچچى كېچىچە تولغۇنۇپ ئۇخلىيالمىدى، دادىسنىك: "كوۋرۇكتىن ئوتۇپلا يۇلغۇنلۇق ئارىسىغا كىرىپ غايىپ بولدى" دىگەن گېپى قۇلغىنىك تۇۋىدە ئاڭلىنىۋاتقاندەك بولدى.

ــ ئەگەر قېچىپلا كەتكەن بولسا ئۇ ھايات! ــ دەپ ئۇز ئۇزىگە پىچرلىدى ئۇ، ــ ھاياتلا ئىكەن چوقۇم ئۇچرىشىمىز، 20 نەچچە يىللىق سىرمۇ يېشىلىدۇ..... ــ دەپ ئويلىدى ــ دە، پۇتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ شىرىن ئۇيقۇغا كەتتى.....

* * *

قۇرغۇچىلار سائەت 7دىلا يولغا چىقىشتى.

ئۇرغۇپ تۇرغان قەلبى بۇگۈنكى يىغىندىن پۈتمەس-تۈگىمەس كۈچ ئېلىپ قايتقان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جانجان دوستى "كۈلگۈنچەك" بىلەن بىرقاتاردا قۇرۇلۇشقا ئاجرىتىلغان بولۇپ، ئاشپەزلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى بولدى.

بەختىنسا قادىر ياغاچچىنىڭ ئانا بىر ، دادا باشقا سىڭلىسى بولۇپ، ئاق سۈزۈككىنە كەلگەن يۈملاق يۈزلۈك، خۇما كوزلۇك چىرايلىق قىز ئىدى.

گۈلسۈمخان بۇ يۇرتقا كېلىپ، 8 يىلدىن كېيىن ئېقىپ كەلگەن بىر ئادەمنى تېپىپ توي قىلىۋالغان ئىدى. ئىككى يىل ئوتكەندىن كېيىن جامائەت خەۋپسىزلىك ئورنىدىن بۇ ئادەمنى تۇتۇپ كېتىشتى. ئۇ ئەسلىدە نازارەت ئاستىدىكى جىنايەتچى ئىكەن. بۇ ۋەقە يۈز بېرىپ 6 ئايدىن كېيىن بەختىنسا تۇغۇلدى. ئۇلار خەلچەم بىلەن بىر مەھەللىدە بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان دوست بولۇپ چوڭ بولغان ئىدى.

بەختىنسا كىرىش بىلەن ئەمدىلا ئەۋجىگە چىقىۋاتقان غاڑ-غۇڑ چېپىدە توختىدى-دە، ئانىسى كوزىنى ئالايتىپ ئاكىسىغا بىر قارىۋېلىپ، ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ جىم بولدى.

ئانىسى بىلەن ئاكىسى ئوتتۇرىسىدا دائىم بولۇپ تۇرىدىغان چۈشىنىكسىز دەتالاشتىن بەختىنسانىڭ كوڭلى ئىنتايىن بىئارام بولاتتى. "بۇلارنىڭ مەندىن يوشۇرۇن تالىشىدىغان نىمىسى بار؟" — دەپ ئويلايتتى ئۇ.

ئۇنىڭ ئېسىگە مۇنداق بىر ئىش چۈشتى:

تراكتۇرنىڭ ئالدى تەرىپىگە ئورناتىتى. ئۇنى قادىر تېخنىك بىلەن كېڭەر ئاكا كېچىچە گەج بىلەن قاتۇرۇپ چىقىقان ئىدى.

ــ يولداشلار، ــ دېدى كوممۇنا سېكرېتارى، ئۇنىڭ ئاۋازى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە ئاران ئاڭلانىدى، ـ مەن ناھىيىلىك پارتكوم ۋە كوممۇنا پارتكومىغا ۋاكالىتەن ئىشىكلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشىنى تىلەيمەن!

گۈلدۇراس ئالقىش ساداسى ياڭرىدى. ئۇ تەسىرلىك قىلىپ خېلى ئۇزۇن سوزلىگەندىن كېيىن ئوزىنىڭ ئارقا سەپ خىزمىتىنى ئۇستىگە ئالىدىغانلىغىنى بىلدۇرۇپ سوزىنى تاماملىدى. قادىر تېخنىك جاۋابەن سوزلەشكە باشلىدى.

شۇ ئەسنادا گۈلسۇمخان قولىدا بىر تۇگۈنچەكنى كوتىرىپ، يولنىڭ ئۇ قاسنىغىدىن بۇ قاسنىغىغا ئوتتى. ئۇ ئاغزى ـ بۇرنىنى ياغلىق بىلەن چىڭ ئورۇۋالغان ئىدى. قىستىلىپ كېلىپ قادىر تېخنىكقا سەپسالدى..... قاڭشالىق، ئەگمە قاش، بۇغداي ئوڭلۇك بۇ ئەزىمەت ئىشەنچ نۇرلىرى بالقىپ تۇرىدىغان ئوتكۇر كوزلىرىنى ئاممىغا تىكىپ، ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈمسىرەپ، قىزغىن سوزلىمەكتە ئىدى. گۈلسۇمخان تېخىمۇ ئېنىق كورۇش ئۈچۈن قىستىلىپ، بالىلارنى ئىتتىرىپ ئالدى تەرەپكە ئوتتى ـ دە، زەڭ سېلىپ قاراشقا باشلىدى. قولىدىكى تۇگۈنچەكنى بەختىنساغا سۇنۇپ بېرىش ئۈچۈن تېخنىكنىڭ ئالدىدىن ئوتۇۋېتىپ ئۇنىڭ چېكسىدىكى تاتۇقنى كورۇپ يۇرىگى "قات"قىلىپ، پۇتلىرى كالامپايلىشىپ كەتتى.

كۆمۈش تاغ باغرىدىكى سايدا ئۇرۇك چىچەكلىگەن، تاغ يېشىل كىمخاپتىن لىباس كىيگەن، مەجنۇن تال ئىگىلىپ سۇپ-سۇزۇك تاغ سۇيىنىڭ دۇمبىسىنى سلاۋاتقان شۇنداق گۈزەل سەھەرلىكى نۇرلۇق چوڭ ئەترەت بايرام تۇسىگە كىرگەن ئىدى.....

تىراكتۇر ئۇستىگە قادالغان قىزىلبايراق باھار شامىلىدا جەۋلان قىلاتتى. يۇك-تاقا، سايمان بىسىلغان تىراكتۇرغا بىرتوپ قىزلار قۇچقاچتەك چۈۋۈرلىشىپ چىقىۋاتاتتى. تىراكتۇرچى جېلىل تىراكتۇرنى تېخىمۇ قاتتىق گۈلدۈرلىتىۋەتتى. خەلچەمنىڭ قاقاخلاپ كۈلگەن شوخ كۈلكىسى ھەممە ئاۋاز ئىچىدىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بەختىنسا ھە دەپ جېلىلنى كورستىپ بىر نىمىلەر دەپ ئۇنى تېخىمۇ قاتتىق كۈلدۈرۋۇاتاتتى.....

يولنىڭ ئىككى قاسىنغىدا ئالا-يېشىل گۈل تۇتۇپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ شاۋقۇن-سۇرەنلىرى ئىچىدە يېزىنى زىل-زىلىگە كەلتۈرۈپ قۇدرەتلىك بىر جەڭگىۋار قوشۇن كېلىۋاتاتتى. بۇ قوشۇن "نۇرلۇق چوڭ ئەترەت"نى ئاساس قىلىپ ئۇيۇشتۇرۇلغان "كۆمۈش تاغ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى"نىڭ قۇرغۇچىلىرى ئىدى. قۇرغۇچىلار ئۇزىگە باش قىلىپ سايلىغان قادىر تېخنىك كېۋىر ئاتا بىلەن ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتاتتى، ئۇلار تىراكتۇرنىڭ كەينىدە توختىدى. قادىر ياغاچچى بىلەن چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىغى داۋۇت "كۆمۈش تاغ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى" نىڭ پۈتۈن گەۋدىسىنى كورستىدىغان 3 قەۋەتلىك چوڭ مۇدىلنى كوتىرىپ چىقتى-دە،

جەڭ قىزىپ كەتتى. كۆچىنىڭ ئاساسىي سالمىغى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ كولىگە قۇيۇلغان ئىدى. ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ نورمال توك بېرىشى ئۈچۈن كول تەڭشەكلىك رول ئويىنايتتى. سۇ ئاللىقاچان باغلىنىپ، يامغۇر سۈيى ئاقىدىغان جىرا ئارقىلىق شەيتان جىلغىسىغا بۇرۇۋېتىلدى. پارتىلاتقۇچلار كېچىسى پۈتۈن تاغ ئاسمىنىنى تىترىتىپ لەرزىگە كەلتۈرەتتى.....

قادىر تېخنىك گويا چوڭ بىر جەڭگە قوماندانلىق قىلۋاتقان چۈمۈر كاماندىرىدەك ئىشىنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى كوزدىن كەچۈرۈپ ئولگۈرەتتى.....

ئۇ "قانداق قىلغاندا ئىدىيىنى تېخىمۇ ئازات قىلىپ، ئۇسۇل-چارىلەرنى كوپەرەك قوللىنىپ، ئىش ئۈنۈمىنى ئوستۇرگىلى بولىدۇ" — دەپ ئويلايتتى، — يەنىلا توك كېرەك! توك! — دىدى ئۇ ئوزىگە پىچىرلاپ ۋە شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ تىراكتوردىن شىبەن چۈشۈرۈۋاتقان كېۋىر ئاكىنى چاقىردى:

— ھاي كېۋىر ئاكا! كېۋىر ئاكا!، — چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىغىنى چاقىرغاچ كەلسىلە! — قوشۇپ قويدى ئۇ.

ئۇچەيلەن سۇ كۆۋرۈجەپ ئېقىۋاتقان جىرانى بويلاپ شەيتان جىلغىسىغىچە كوزدىن كەچۈردى. بىر كونا تۈگمەننىڭ كويلىسى تېخنىكىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتتى. ئەتراپىغا سەپسالدى، جىرادىن بىر نولۇق سۇنى چاتاپ ئاچسىلا تۈگمەننىڭ كويلىسى ئارقىلىق ئايلىنىپ شەيتان جىلغىسىغا چۈشۈپ كېتىدىغان

ئۇ نىمىدۇ بىر نىمە دەپ چۈشىنىكسىز پىچىرلىدى-دە، كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ غايىپ بولدى.....

قادىر تېخىنىك قۇرغۇچىلارغا ۋاكالىتەن "كۆمۈش تاغ سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى"نى مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتتۈرۈپ، دولەت بايرىمىغا سوغا قىلىدىغانلىغىنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ سۆزىنى تۈگەتتى. گۈلدۇراس ئالقىش ساداسى ئىچىدە قوشۇن قوزغالدى. بۇ ۋاقىتتا ئۇنىمغانغا ئۇنىماي كېڭەر ئاكىنى تىراكتۇرنىڭ كېپىنكىسىگە چىقىرىپ قويدى. قىزلار:

—قىزىنى بەرمەي تۇرۇپ، كۈيوغلىنىڭ راھىتىنى كۆرىدىغان بولدى، — دەپ كۈلگۈنچەكىنىڭ چىشىغا تەگدى. خەلچەم ھوپپىدە قىزىرىپ قولى بىلەن يۈزىنى تۇتۇۋالدى.

تىراكتۇر گۈرۈلدەپ قوزغالدى. قوللىرىدا گۈل تۇتقان پىونېرلار قوللىرىنى ئۇزمەي پۈلاڭلىتاتتى. ئەدىلا كوتىرىلىۋاتقان قۇياش نۇرىغا چومۇلگەن بۇ تاغ يېزىسى ھەقىقەتەنمۇ قايناپ-تاشقىنلىقىغا چومگەن ئىدى.....

3

قۇرغۇچىلار شاقىراتمىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى قاڭشا باغرىغا گۈرۈپىپىلار بويىچە گەمە كولىدى. شەيتان جىلغىسى بويىدىكى مەخمەلدەك چىملىق ئۇستىگە يوغان ئاشخانا قۇرۇلدى.

ئەترەتنىڭ باشلىغى دىنام ئەكىلىش ئۈچۈن جېلىلنىڭ تىراكتۇرىغا چۈشۈپ چوڭ ئەترەتكە كەتتى. قادىر تېخنىك تۈگمەننىڭ سىخمىسىنى ئاددىلا قىلىپ سىزدى-دە، ياغاچچىلىق ئويىگە قاراپ ماڭدى.

قادىر ياغاچچى تاختاينىڭ ئۈستىگە مىنۈپلىپ ھە دەپ رەندە سالماقتا ئىدى. ئۇ تېخنىكنىڭ كىرگىنىنمۇ تۇيمىدى. تېخنىك ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قارىدى. رەندىنىڭ ئىككى قۇلغىدىن قاماپ تۇتقان ياغاچچىنىڭ مەزمۇت قوللىرىنىڭ تومۇرلىرى كوپۈپ چىققان ئىدى. رەندىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، دۇمبىسىدىن چىقىۋاتقان قىرىندىلار چىرايلىق تۈگۈنچەك ھاسىل قىلىپ ئىككى تەرەپكە چۈشەتتى.

ــ ئۇستام، ئىشلار قانداق؟ ــ سورىدى تېخنىك ياغاچچىنىڭ يەرگە چۈشۈپ كەتكەن قىرىندىشىنى ئېلىۋېتىپ.

ــ ياخشى، ناھايىتى ياخشى! ــ دېدى ياغاچچى تېخنىك ئۇزاتقان قىرىنداشىنى قۇلىغا قىستۇرۇۋېتىپ.

ــ مۇنداق بىر ۋەزىپىنى دەرھال ئورۇنلاپ بەرسەڭلار، ــ دېدى تېخنىك قولىدىكى قەغەزگە سىزىلغان چاقپىلەكنى كورسىتىپ، ئۇنىڭ چوڭلۇغىنى، ئوقىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىغىنى كورسىتىدىغان سانلىق رەقەملەرنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ــ توك تۇگمىنى ياسايمىز، پۈختىراق بولسۇن، تومۇرچىلەرگە ئېيتىپ قويدۇم، تومۇر بىلەن چەمبەرلىگەن ياخشىغۇ دەيمەن؟!

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ! ــ

ئېرىقنىڭ ئىزى تۇراتتى.

ــ ھەببەللى! ــ دىدى قادىر كېۋىر ئاكىنىڭ موريىسگە قولىنى قويۇپ، ــ بۇ يەرگە بىر تاش تۇگمەن قۇرايلى، بۇ بىزنىڭ ئېلىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىمىزدا زور رول ئويناپىدۇ.

ــ ئۇننى چوڭ ئەترەتتىن بېرىۋاتسا، تۇگمەننى نىمە قىلىمىز؟ ــ سورىدى چوڭ ئەترەت باشلىغى ھەيران بولۇپ.

كېۋىر ئاكا ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ نىمە دىيىشىنى بىلمەي ساقلىنى قولى بىلەن تاراپ تېخىنكا قارىدى.

ــ ئۇن تارتىدىغان تۇگمەن ئەمەس، توك چىقىرىدىغان تۇگمەن، ــ دىدى قادىر كۇلۇپ تۇرۇپ، ــ شەكلى تۇگمەنگە ئوخشايدۇ. سۇ ئايلاندۇرىدىغان چاقپىلەك تاسما ئارقىلىق دىنامغا چېتىلىدۇ، بۇنىڭدىن چىققان توكنى تېجەپ ئىشلەتسەك قۇرۇلۇشنىڭ كۇچ ئىشلىرىنىڭ ھوددىسىدىن تامامەن چىقىدۇ.

ــ ھە، مۇنداق دەڭ! ــ دىدى كېۋىر ئاكا چۇشىنىپ، ــ ئۇنداق بولسا بۇنىڭ يولى ئاسان، بۇرۇن ئۇزەم ياسىغان تۇگمەن، ھەممىسى ماڭا تونۇشلۇق.

چوڭ ئەترەت باشلىغى قاقاقلاپ كۇلۇپ تۇرۇپ:

ــ ئۇنداق بولسا دەرھال تۇتۇش قىلايلى، ــ دىدى كويلىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئوتۇۋېتىپ، ــ باش ئۇستام كېۋىر ئاكا تۇرۇپتۇ، بىر-نەچچە ئەزىمەتنى ئاجراتساق ئۇچ كۇن ئىچىدىلا گۇل كەلتۇرىدۇ.

شۇكۇنىلا تۇگمەنگە 5 ئادەم ئاجرىتىلىپ ئىشقا چۇشتى. چوڭ

ئاپپاق چىدىرنىڭ ئىچى بىر دەمدىلا ئادەمگە لىق تولىدى. قادىر تېخنىك چەتتىكى گەمە ئويدە گېزىت كورۇپ ئولتۇراتتى، تالدىن توقۇلغان ئىشك "غىچ" چىدا ئېچىلىپ قادىر ياغاچچى كىرىپ كەلدى.

ــ كېلىڭ ـ كېلىڭ، ــ دىدى قادىر تېخنىك ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ــ يۇقۇرى ئوتۇڭ.

قادىر ياغاچچى بەكمۇ قورۇنۇپ، ئاستا بېسىپ يۇقۇرى چىقتى ـ دە، قادىر تېخنىكنىڭ يېنىدا ئامانەتكىلا ئولتۇردى. ئۇلار بىر پەس خىزمەت ئۇستىدە نېرى ـ بېرى پاراڭلاشتى. كېيىن قادىر ياغاچچى بىردىنلا مەقسەتكە كوچتى:

ــ كىچىگىزدە بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىغانمۇ؟ ــ سورىدى ئۇ تېخنىكنىڭ چېكىسىدىكى تاتۇقلا قاراپ، ــ ئەجەپمۇ چېكىگىز زەخمىلىنىپتىكەن..... ئارىغا جىملىق چۈشتى، بىر ھازادىن كېيىن قادىر تېخنىك ئېغىر بىر ئۇھ تارتىپ:

ــ باشقا گەپ قىلىشايلى، ــ دىدى خوشال كۈلەردە كوكۈلسىزلىكلەرنى ئەسلەشنى خالىماي.

قادىر ياغاچچى ئوز گېپىدە چىڭ تۇردى:

ــ باشقا گەپلەرمۇ قېچىپ قۇتولالمايدۇ، ئەگەر مەن ئۇچۇن سىر بولمىسا..... ــ ئۇ سوزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتماي، تېخنىكقا مەنىلىك قاراپ قويدى. بۇگۈن ئۇ ئۇزۇندىن بېرى ئوزىنى ئازاپلاپ يۇرگەن بۇ سىرنى ئېچىشقا بەل باغلىغان ئىدى، شۇڭا، قادىر تېخنىكمۇ ھەرقانچە قىلىپ گەپنى ئېيقاچالمىدى ـ دە،

دىدى قادىر ياغاچچى سخىمنى چىرايلىق پۈكلەپ يانچۇغىغا سېلىۋېتىپ.

ــ ياغاچچىلاردىن ئىككىسى تۇگمەنگە يارەملەشسۇن، ــ دىدى تېخنىك چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ئۇچ كۇندىن كېيىنلا سمۇنت نو ئارقىلىق يولۇاستەك ئېتىلىپ چۇشكەن تاغ سۇيى چاقپىلەك ئارقىلىق گېنراتورغا جان كىرگۈزدى. بۇنىڭدىن ھاسىل بولغان توك بېسىمى ترانسپورماتور ئارقىلىق يۇقۇرىلىتىلدى ـ دە، گويا كۇمۇش تاغ چوققىسىغا قۇياش كېلىپ قونغاندەك پۈتۈن ئىش مەيدانى ئاپپاق نۇرغا چومۇلدى.

كېچىسى ياتاقتا ئىشلىتىلگەن توك كۇندۇزى توك شوتىسى ئارقىلىق قۇرۇلۇشقا ماتېرىيال يەتكۇزۇپ بېرەتتى. ياغاچچىلىق ئويىگە توك ھەرىسى ئورنىتىلدى، ئاشخانا يېنىدىكى تاغ تېرىكىگە يۇقۇرى ئاۋازلىق كاناي بېكىتىلىپ، ئىش مەيدانى تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى. نۇرغۇن كۇچ ئازات بولۇپ، يازلىق يېغىمغا قايتۇرۇلدى. ئىش ئاسانلاشتى، سۇرئەت تېزلەشتى، سۇپەت ئوستى.....

شەنبە ئاخشىمى ھەممە ئوز ئىشى بىلەن بەنت ئىدى. بەزىلەر كىر يۇيۇشقا تۇتۇندى، بەزىلەر ئەتىسى ئويىگە قايتىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتاتتى. بىر توپ ياشلار ئايرىم ـ ئايرىم سورۇن تۇزۇپ شاخمات، كورت ئويناشقا باشلىدى، بىر قىسىم قىزىيىگىتلەر بولسا دۇتار چېلىپ ئوسۇلغا چۇشتى.

يۇز ۋاتلىق لامپۇچكا خۇددى كۇندۇزدەك يورۇتوپ تۇرغان

ئاخىرى ياش قەلبىگە ئوچمەس داغ سېلىپ ئوتكەن ئوتمۇش قىسمەتلىرىنى ھىكايە قىلىشقا باشلىدى:

ئازاتلىقنىڭ ھارپىسى ئىدى، جالالىدىن بايىنىڭ خوتۇنى زىلەي بۇۋى بىر كۈنى يېرىم كېچىدە ئوغلى قادىرنى باغرىغا بېسىپ ياتقان گۈلسۇمخاننى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى، ئىككى كۈن ئوتتى قايتىپ كەلمىدى، قادىرنى ئوزىنىڭ ئوغلى جامال بىلەن باققا سولاپ قويدى. ئۇلار نىمىگىدۇ ئالدىراش تەييارلانماقتا ئىدى. ئۇچىنچى كۈنى كېچىدە جالالىدىن باي نەرسە-كېرەكلىرىنى ئىككى ئاتقا ئارتىپ، بىرىگە خوتۇنىنى مىنگۈزدى-دە، چۈلۈۋۇرىنى قادىرغا تۇتقۇزدى. بىرىگە بالىسىنى ئالدىغا ئېلىپ ئوزى مىنىپ "ھەرەمگە" قاراپ يولغا چىقتى.....

تاڭغا يېقىن ساغان ئوسۇن دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى ۋە زىلەي بۇۋىنى يېنىغا تارتىپ بىرنەمە دەپ پىچىرلىدى، كېيىن زىلەي بۇۋى بايۇەچچى بىلەن تۇۋرۇكلىرى سېپىپ، لىكشىپ تۇرىدىغان تار تاختا كۆۋرۈكتىن يېتىلىشىپ ئوتۈپ كەتتى، بىر ھازادىن كېيىن باي:

ـــماڭ! ـــدەپ قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن قادىرنى ئىشتىرىپ كۆۋرۈكتىن ئوتۈشكە باشلىدى. كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە قادىرنى سۇغا ئىتتىرىۋەتتى-دە، ئوزى ئېتىنى يېتىلەپ يۇرۇپ كەتتى. قادىر "ۋايجان" دېيىشكىمۇ ئۇلگۈرمەي دولقۇندا غايىپ بولدى.....

ئەمدى گەپنى سۇدا ئېقىپ كەتكەن قادىردىن ئاڭلايلى:

ئىچى سقىلاتتى.

بەختىنسا ئانىسىدىكى ئوزگىرىشتىن ھىچنىمىنى گۇمان قىلمىدى. ئۇ ئانىسىنىڭ دەمىۋ-دەم ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ ھالسىرىشىدىن ساقلىغى يوق دەپ ھىس قىلىدى. ئەمما گۇل-سۇمخانىنىڭ قىلىغان ئىشلىرى ۋە قىلىغان گەپ-سوزلىرى بىر بىرىگە زادى قولاشمايتتى. ئاخىرى ئۇ ھەممە ئىشنى تاشلاپ ئىشكنى قاتتىق ياپتى-دە، چىقىپ كەتتى.

كەچ كىرىپ، كوز باغلاندى. ئانىسى تېخىچە قايتىپ كەلمە-دى. كۇلگۇنچەك ئىستانىسىغا بىللە قايتىش ئۈچۈن سۈيلەپ ئىككى قېتىم كىردى. ئۇلار دەم ئېلىشتا ئويلىرىگە قايتقان بولۇپ، جېلىل تىراكتور بىلەن ئۇلارنى كۇتۇپ تۇراتتى.

ــ گۇلسۇمخان ئاچا ساڭا يېگىت تاپقىلى كەتكەندۇ تاينە-لىق، ــ دېدى خەلچەم ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قاقاخلاپ كۇلۇپ، ــ شۇڭا ئىنتىزارلىق بىلەن كۇتۇۋاتىدىغانسەن؟!

ــ سەن تولا ۋالاقشما، ــ دېدى بەختىنسا قولىغا سۇپۇر-گىنى ئېلىپ خەلچەمنى ساۋاشقا باشلىدى. خەلچەم ئۇ ئويدىن بۇ ئويگە قېچىپ قاقاخلاپ كۇلەتتى. ئۇنىڭ قوڭغۇراقتەك ئاۋا-زى ئوينى بىر ئالدى.

شۇ ئەسنادا ئىشك غىچىدا ئېچىلىپ گۇلسۇمخان كىرىپ كەلدى. ئۇ قوشۇمسىنى تۇرۇپ سۇرلۇك قاردى-دە، كېيىن ئوزىگە يالغان تۇس بېرىپ كۇلدى.

ــ ئىككى شەيتان نىمە قىلىشۋاتىسىلە؟

شاهدلىرىنى خىلمۇ-خىل ئۇسۇل بىلەن يوقاتقان بولسىمۇ، ئامان-ئېسەن قېچىپ كېتىشتە خوتۇنى بىلەن بالىسىنى ئېغىر يۈك هىس قىلدى-دە، 10 كۈندىن كېيىن بىر كېچىسى مال-مۈلكىنى ئېلىپ ئۇلارغا تۇيدۇرماي غىپلا قىلىپ تىكىۋەتتى. خوتۇنى بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ "تىلەمچى" قىياپەتكە كىرىپ، ئۇ يۇرتتا ئون كۈن، بۇ شەھەردە 5 كۈن تۇرۇپ نەچچە ئاي يول يۈرۈپ، ئاخىرى جەنۇبىي شىنجىياڭنىڭ ئەڭ يىراق چېتى بولغان كۇمۇش تاغ باغرىدىكى بۇ يېزىغا كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى، شۇنىڭدىن بۇيان بۇلار گۇلسۇمخان، قادىر دېگەن ئىسىم بىلەن ياشاپ كەلمەكتە ئىدى. نەچچە يىلدىن بۇيانقى هەر خىل هەركەتلەردە بۇلارنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن تەكشۈرۈش خېتىگە "گۇلسۇمخان ئوغلى قادىر بىلەن جالالدىن بايغا ئىشلەپ ئېزىلگەن" دېگەن جاۋاپ خەتىمۇ كەلگەن ئىدى. شۇڭا ئۇلار-دىن هېچكىم گۇمانمۇ قىلمىدى.....

4

تېخنىكىنىڭ هىكايىسى' قۇلاقتىن-قۇلاققا ئاڭلىنىپ، گۇلسۇم-خانغا يەتكەندە، ئۇنىڭ چىرايى تۇتۇلۇپ، كوزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كەتكۇدەك بولۇپ كەتتى، ئۇ ئورۇنسىز هالدا ئۇ ئويدىن بۇ ئويگە چىقىپ، قىلغىلى ئىش تاپالمىغاندەك پايپېتەك بولۇپ يۇرەتتى. ئۇنىڭ يۈرىگى چىشلەپ تارتقاندەك ئېچىشىپ،

توي قىلغۇدەك. سېنىك تويۇڭنىمۇ كېچىكتۇرمىسەك.....بۇ توغرىدا ساماسقاجان ئەتە سەن بىلەن سوزلەشمەكچى.....

بەختىنسا يۇلقۇنۇپ ئورنىدىن دەس تۇردى-دە، ئانىسىغا تىكىلىپ تۇرۇپ:

—مېنىك بېشىم ساق! قالغىنىنى ئوزۇم ئوڭلايمەن! ئالماق-ساتماق بىلەن يەك ئىچىدە "باش "ئوڭلايدىغان دەۋر ئاللىقاچان سىلەرنىك ۋاقتىڭلاردىلا ئوتۇپ كەتكەن.—دىدى-دە، ئىچكەركى ئويگە كىرىپ كەتتى.....

بۇ گەپ گۇلسۇمخاننىك يۈرەك بېغىشىغا گويا خەنجەردەك سانجىلدى. بەختىنسانىك "سىلەرنىك ۋاقتىڭلاردا" دىگەن گېپى ئۇنىك يېغىرىنى ئېچىۋەتكەندەك بولدى-دە، ئۇ جان-جەھلى بىلەن قولىنى چىشلىدى ۋە سودايىدەك ئوي ئىچىدە بىر پىقىراپ، قولىغا چىققۇدەك ھىچنەرسە تاپالمىدى، ئاخىرى ئوچاق بېشىدىكى تۆۋلغا ياغىچىدىن قىلىنغان ئۇزۇن كوسەينى قولىغا ئالدى-دە، كىرگىنىچە بەختىنسانىك باش-كوزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى. بەختىنسا ئۇچىسىدىن سېلىۋاتقان پىلاتىسىنى ئانىسىنىك بېشىغا ئېتىپ، گۇلسۇمخان ئوزىنى ئوكشاپ بولغىچە ئىشكىتىن قالغاچىتەك ئۇچۇپ چىقىپ، گۇگۇم ئىچىدە غايىپ بولدى.....

* * *

گۇلسۇمخان بىر سوتكىنى تەستە ئوتكۇزدى. يېزىنىك غەربىي چېتىگە جايلاشقان بۇ يالغۇز ئوي ئۇنىك نەزىرىدە قورقۇنچ-

خەلچەم ئاغزىنى تۇتۇپ پىخىلداپ كۈلۈپ:

ــ ئىستانسىغا قايتماقچى ئىدۇق. سىلىنى ساقلاپ تۇردۇق.

ــ بەختىنىسا بۇگۈن قايتالمايدۇ. سىلەر كېتىۋېرىڭلار، ــ دىدى گۈلسۇمخان سوغاققىنا.

ــ ئانا، ئەتە ئەتىگەنگە يەتكىدەكلا نان قالغان، بېرىپ نان يېقىشىم كېرەك.....

ــ سېنى مەن تۇققان! بار دېسەم بارىسەن، بولمىسا مېنى باقىسەن!

گۈلسۇمخاننىڭ خۇيى ــ پەيلى خەلچەمگە بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى ــ دە، بەختىنىساغا مېھرىۋانلىق بىلەن بىر قارىۋېلىپ چىقىپ كەتتى.

ــ قىزىم! ــ دىدى گۈلسۇمخان يالغان كۈلۈپ، ــ سەن ئاناڭنىڭ يۈرەك پارچىسى. سەندىن باشقا مېنىڭ ھېچنىمەم يوق! ــ ئۇ نەملەشكەن كوزلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ گېپىنى داۋام قىلدى، ــ مەن قېرىپ قالدىم.....سەن چوڭ بولۇپ قالدىڭ، ــ ئۇ ھىلىگەرلىك بىلەن مىشىلداپ تۇرۇپ كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن بەختىنىساغا قارىدى، بەختىنىسا قوشۇمسىنى تۇرۇپ يەرگە قارىغىنىچە كارۋاتتا يانتۇ ئولتۇراتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ نىمە دەيدىغانلىغىنى ئاللىقاچان سەزگەن ئىدى، ــ كوزۇمنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا بېشىڭنى ئوڭلاپ قويماي، قىز بالا بەك چوڭ بولۇپ كەتسە بولمايدۇ. تەڭتۇشلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئويلۇك ــ ئوچاقلىق بولدى. مانا يېقىندا دوستۇڭ خەلچەمۇ

قىزلىرى ئەتراپىگىزدا پەرۋانە! ــ ھى ھى ھى!.....

ساماقنى ئويىگە باشلاپ، گۈلسۈمخان دەرىزىنىڭ قاپقىغىنى پۈختا ئەتتى ــ دە، ئەتراپقا زەڭ سېلىپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك بولدى ــ دە، ئويىگە كىرىپ ئىشىگىنى زەنجىرلىدى. بوران تېخىمۇ قاتتىق گۈكرىمەكتە ئىدى.....

ئۇلار ئۇزۇن پاراڭلاشتى، جىن چىراقنىڭ غۇۋا يورۇغىدا گۈلسۈمخاننىڭ كولەگىسى ساماقنىڭ يۈزىنى توسۇۋالغاچقا ئۇنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى.

ــ بەختىنىسا ھېچكىمنى سىزگە تەڭ قىلمايدۇ، ــ دېدى گۈلسۈمخان كۈلۈمسىرەپ، ئۇ ئوز ھىلىسىنىڭ كۈچىنى سىناش ئۈچۈن كوزىنىڭ قۇيرۇغى بىلەن ساماققا زەڭ سالدى.

ــ مەنمۇ ھېچكىمنى ئۇنىڭغا تەڭ قىلمايمەن! ــ دېدى ساماق خىقىراپ، ــ ئۇنىڭ ئوزى بىلەن سوزلىشەرمەن دەپ كەلسەم..... ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئۇلۇغ ــ كىچىك تىنىش بىلەن تۈگەتتى.

ــ ساماقجاندىن ئىزا تارتمەن، دەپ ئۇنمىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە دوستلىرى زورلاپ ئېلىپ كەتتى. بۇ قېتىم كەلگەندە كەڭتاشا مۇڭدىشىسىلەر..... ــ ئەمما، ــ دېدى گۈلسۈمخان بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ــ ئىشىڭلارغا شەيتان ئارىلاشتى!

ــ نىمە؟ شەيتان؟! ــ جىددى سوردى ساماق سىڭا تىز-لىنىپ ئولتۇرۇپ.

ــ ھەئە، شەيتان! ئۇنىڭ بېشىنى باشقا بىرسى ئايلاندۇرد-

لمۇق ۋە سۇرلۇك ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىككى بالىسى ئۇنىڭدىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىپ باراتتى. ئوغلى توت ئاي جەريانىدا بىر قېتىمۇ يوقلاپ كەلمىدى. قىزى ئۇنىڭ گېپىگە كىرمىدى، يۈرىگىنى پارە قىلدى. ئۇنى ئاز دېگەندەك تاغنىڭ ئاچچىق كۆز شامىلى باشلىنىپ، ئۇنىڭ ئوگزىسىدە قاتتىق گۈكرەپ، ئىشىك ـ دەرىزىلىرىنى توختىماي جالاقلىتاتتى.....

"نىمە قىلىش كېرەك!؟ ــ دەيتتى ئوزىگە ـ ئوزى پىچىرلاپ، چىگىش خىياللار بىلەن باغلانغان كاللىسىنى سىلكىتىپ، ئۇنىڭ چاچلىرى تېخىمۇ پاخپىيىپ كەتكەن ئىدى، ــ سىرلىرىم پاش بولۇپ، رەسۋا بولىدىغان بولدۇم....." ئۇ ئويدە ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى.....

تاشقىرىدا دۈپۈرلىگەن ئايال تېۋىشى ئاڭلاندى، گۈلسۇمخان دەرىزىدىن مارىلدى. ئاتلىق ئادەمنىڭ كولەڭگۈسىنى كورۇپ يۈگۈرۈپ چىقتى ـ دە، ئېغىلنىڭ ئىشىگىنى ئېچىۋېتىپ:

ــ ساماقجان! سىزنى كۈتۈپ تاقىتىم تاق بولدى. مەن تېخى تۇنۇگۈنكى ۋەدىسىدىن يېنىۋالغان ئوخشايدۇ دەپتىمەن!.....

ــ ۋەدىسىدىن يانغان ئوغۇل بالا ئەمەس! ــ دېدى ساماق مەغرۇرانە قىياپەتتە گىدىيىپ، ــ بېشىمىزغا نى ـ نى كۈنلەر كەلسىمۇ تېخى بېلىمىز چىڭ! ۋەدىمىز ۋەدە! ھى ھى ھى، ــ كۈلدى ئۇ.

ــ ياراپسىز ئوغلۇم، خەخ سىزنى بىكارغا "سىلىڭ" دېمەيدۇ ـ دە! قولىڭىزدىن ئىش كېلىدۇ دەپ يۈرتىنىڭ ئەڭ گۈزەل

بۇنچىلىك ئىش بىز ئۈچۈن ھېچگەپ ئەمەس! ــ دېدى ساماق خۇش خۇيلىنىپ.

ــ بۇگۈن كېچە ياخشى پۇرسەت، ــ دېدى گۈلسۇمخان، ــ خۇدا بىزنى قوللاۋاتىدۇ. بۇنداق قاتتىق بوراندا ھەرقانداق ئىشنىمۇ قىلىۋەتكىلى بولىدۇ..... ئۇلار پىچىرلىشىپ يەنە ئاللى نېمىلەرنى مەسلىھەت قىلدى ــ دە، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ــ "يېتىپ ئولگىچە، ئېتىپ ئول" دېگەن گەپ بار، مەن ماڭاي، ــ دېدى ساماق قامچىسىنى قولىغا ئېلىپ. ئۇ ئىشىكتىن چىقىۋاتقاندا گۈلسۇمخان ئۇنى توختاتتى ۋە ئوك يانپىشىدىكى يانچۇغىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ ساندۇغىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ ساندۇقنىڭ ئاستىدىن مۇگىزۇز ساپلىق بىر خەنجەرنى ئالدى ــ دە، ساماقا سۇنۇپ، ــ مانا، مېنىڭ سىزگە سوغام! خۇدا سىزگە يار بولسۇن! ــ دەپ ئۇ ئىككى قولىنى كوتىرىپ دۇئا قىلدى.....

ساماق خەنجەرنى قونجىغا قىستۇرۇپ، تاقىقا قاراپ يولغا چىقتى. ھەيۋەتلىك بوران گۈلسۇمخاننى شىددەت بىلەن ئۇرغان ئىدى، ئۇ ئىككى پۇكلىنىپ زوكزىيىپ قالدى ــ دە، "سۇبھا- نالا"نى ئوقۇغىنىچە ئومىلەپ ئارانلا ئۇۋۇسىغا كىرىپ كەتتى.....

* * *

بوران بۇلۇتلارنى كۇمۇش تاغ چوققىسىغا توپلاشقا باشلىدى. يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا تاراسلاپ يامغۇرمۇ ياغدى. يامغۇر بىلەن بوران ئېلىشىپ گاھ يامغۇر بوراننى بېسىپ كېتەتتى، گاھ

ۋاتىدۇ!

ــ مېنىڭ جېنىم تېخى تېنىمىدە! ئادەم ھامان بىركۈن ئۆلىدىغۇ! ــ دىدى ساماق چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، ــ بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن! ــ ئۇ ئالدىدىكى تاماق جۇزىسىغا چىڭ تۇتۇلگەن مۇشتى بىلەن قاتتىق بىرنى ئۇرۇۋېدى، پىيالە جاراڭلاپ كەتتى. گۈلسۇمخان چوچۇپ كەتتى-دە، ئەتراپىغا ئالاق-جالاق قاراپ:

ــ ساماقجان، ھەرقانداق بۇلبۇل خالىغان گۈلگە قونالايدۇ. لېكىن ھەرقانداق گۈل خالىغان بۇلبۇلنى ئۆزىگە قوندۇرالمايدۇ!.....

ــ ئېيتىڭا، ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرىۋاتقان زادى قانداق مەخلۇق؟! ــ سورىدى ساماق تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ. ئۇينىڭ ئىچىنى نەشىنىڭ ھىدى قاپلاپ كەتتى. گۈلسۇمخان ئەنە شۇنى كۈتكەن ئىدى. ئۇ "ئەمدى پەيت كەلدى"، ــ دەپ ئويلىدى-دە، گەپنى سوزماي:

ــ كىم بولاتتى، ھىلىقى شەھەردىن كەلگەن قادىر دېگەن تېخنىك! قۇرۇلۇشتا كېچە-كۈندۈز ئىككىسى ئايرىلمىغۇدەك، بەختىنساموۇ ئويگە كەلسىلا ئۇنى ماختاپ گېپىنى قىلىپ، قايتىپ كەتكىچە كوزى توت. ئاڭلىسام بەختىنسانى شەھەرگە ئېلىپ كېتىمەن دەپ كوندۇرۇپ بوپتۇدەك! ــ ئۇنى پۈتلاش كېرەك! ــ دىدى گۈلسۇمخان بېشىنى تېخىمۇ يېقىن ئېگىپ.

ــ توغرا، ئۇنى ئامال قىلىپ بۇ يەردىن قوغلۇۋېتىش كېرەك،

ئىككى جۈپ سىمونت نوننى بىر بىرىگە سوقۇپ يانتۇ قىلىۋەتتى.

قۇرۇلۇشچىلارنىڭ چۈقان-سۈرەنلىرى، يامغۇر بىلەن سۈنىڭ شاقىرىشى، بوراننىڭ گۈلدۈرلەپ ئۇشقىرتىشى قوشۇلۇپ بىر دەھشەتلىك ئاۋاز پەيدا بولۇپ، پۈتۈن كۈمۈش تاغ ئاسمىنىنى بېشىغا كىيدى.

ئوستەڭ بېشىدا كەسكىن ئېلىشىش باشلاندى.

— چۈشۈرگىنى ئېچىڭلا! — دەپ ۋاقىرىدى تېخنىك.

قادىر ياغاچچى چۈشۈرگىنى ئېچىش ئۈچۈن ئۆزىنى كولگە ئاتتى. ئۇزۇن ھەپىلىشىپمۇ تاقاقنى سۈغۇرالمىدى. سۈغا چومۇلۇپ ئاستىدىن كوتىرىپ باقتى، يەنە ئاچالمىدى. بىر ئىرغىپ قىرغاقىقا چىقتى-دە، يوغان تاشنى بېشىدىن ئىگىز كوتىرىپ ئۇرغان ئىدى، تاقاق چېقىلدى. تومۇر بىلەن چەمبەرلەنگەن تاقاقنىڭ تاختايلىرىنى تاش بىلەن ئۇرۇپ بىردىن ئاجرىتىپ، چۈشۈرگىنى ئېچىۋەتتى.

بوران تېخىمۇ كۈچەيىپ، يامغۇر قاتتىق يېغىشقا باشلىدى، قەيەردىدۇر چاقماق چېقىلىپ، ھەممە يەرنى بىر پەس ۋال-ۋۇل يورۇتۇپ ئوچتى.

خەلچەم بىلەن بەختىنسا يوغام بىرلىمنى كوتىرىپ كېلىشتى. قادىر تېخنىك باشچىلىغىدا بىرقانچە يىگىت سۈغا سەكرەپ چۈشۈپ، لىمنى ئوستەڭنىڭ ئاغزىدا ئىككى قىرغاقىقا تىرەپ توغرىسىغا توختاتتى-دە:

— تۇرمەل كەلسۇن! — دەپ ۋاقىرىدى. كېڭىر ئاكا، جىلىل،

بوران كۆچمىيپ يامغۇرنى ئۇچۇرۇپ كېتەتتى، ھەش-پەش دىگۈچە چىدىرلار ھول بولۇپ، ئازگاللار تولۇشقا باشلىدى. نىمە ئۇچۇندۇ توك تۇگمىنى توختاپ زىم-زىيا قاراڭغۇ ئىچىدە ھىچنىمىنى كورگىلى بولمايتتى. سۇنىڭ شاقىرىشى ئاڭلاندى. قادىر تېخىنىك بېشىنى كوتىرىپ تىڭشىدى. سۇ تېخىمۇ قاتتىق شاقىرىدى. ئۇ دەرھال كىيىنىپ باشقىلارنىمۇ ئويغاتتى، ياتاقتە-كىلەرنىڭ ھەممىسى ئارقا-ئارقىدىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ئۇلار چىققاندا شاقىراتمىدىن شىددەت بىلەن سۇ ئېتىلىپ چۇشۇۋاتاتتى، بۇ سۇ دەرھال ئېتىۋېلىنمىسا، قۇرۇلۇشقا زور زىيان-زەخمەت يېتەتتى.

شاقىراتمىنىڭ بېشىدا بىر ئادەمنىڭ:

—ھاي! ھاي! تېز كېلىڭلار، تېز! سۇ يا كەتتى، —دىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇ كېۋىر ئاكىنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇ توك توختىشى بىلەن تەكشۇرۇپ چىققان ئىدى.

چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىغى كانىيىنى ئىسلىدۇرۇپ بار كۈچى بىلەن سۆزىشتىك چالدى. بىر دەمدىن كېيىنلا قۇرۇلۇش مەيدانى جەڭگىۋار ھالەتكە كەلدى-دە، ھەممە شاقىراتمىغا قاراپ ئېتىلدى.....

ئۇلار دوڭگە چىقىاندا كول لىپمۇ-لىق تولغان بولۇپ، ئىستانسىنىڭ سىمۇنتلانغان ئوستىگى بىلەن سۇ خۇددى زەنجىر ئۇزگەن غالجىر ئىتتەك تۇرۇلۇپ كېلىپ، شاقىراتمىدىن قۇرۇلۇشقا ئوقىتەك ئېتىلىپ چۇشۇۋاتاتتى. ئورنىتىلىپ بولمىغان

ئۇزۇلگەن پارچىسىنى سورەپ كەلدى:

ــ شەيتان جىلغىسىنىڭ بويىدىكى تېرەككە باغلاقلىق تۇرۇپتۇ، يەردە ئاتنىڭ تىلغۇەتكەن ئىزلىرى تۇرىدۇ.

ئاغامچىنى كورۇپ قىزغىن غۇلغۇلا باشلاندى، ئاخىرى "ئات چۇقان ـ سۇرەندىن ئۇركۇپ ئاغامچىنى ئۇزۇپ قاچقان" دىگەن خۇلاسىگە كېلىشتى.

شۇ كۈنى كەچتە كوممۇنا سېكرېتارى قوغداش كادىرىنى باشلاپ يېتىپ كەلدى.

ــ ئىگەللىشىمىزچە، ــ دىدى قوغداش كادىرى، ــ شۇ كېچىسى ئىككى ۋەقە يۈز بەرگەن. بىرى، خوشنا چوڭ ئەترەتتىن بىر ئات يوقالغان. يەنە بىرى، ئىستانسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىنغان. پاكىتتىن قارىغاندا بۇ ئىككىسى بىر مەقسەت ئۈچۈن قىلىنغان ئىككى ئىش.

ــ ئاتنى بىزنىڭ چوڭ ئەترەتتىكىلەر قارا دالا تەكچىسىنىڭ ئاستىدىكى قوناقلىقتىن تۇتۇۋاپتۇ. مانا ئاتنىڭ بېشىدا قالغان ئاغامچا پارچىسى، ــ دىدى جېلىل بېلىگە باغلۇالغان ئاغامچىنى يېشىپ.

مۇزاكىرە ئارقىلىق قوغداش كادىرى، قاسىم ۋە خوشنا چوڭ ئەترەتتىن بىر ئادەمنىڭ قاتنىشىشى بىلەن، بۇ ئەنزىنى تەكشۈرىدىغان گۇرۇپپا تەشكىل قىلىندى ـ دە، بۇلار كېچىلەپ يۇرۇپ كەتتى.....

* * *

قاسملارنىڭ همايىسى ئاستىدا يوغان تۇرمەل ئېقىپ كەلمەكتە ئىدى. تۇرمەل دولقۇنلارنى سۇروپ كېلىپ لىغا تاقاشتى-دە، سۇغا چوكۇپ توختىدى. قىرغاقتا دوۋىلەنگەن تاشلار ھەش-پەش دىگۈچە تۇرمەلنىڭ ئالدىغا تاشلاندى.....

سۇ ئېتىۋېلىندى!

قۇياش يۇزىنى ئاچقاندا، يامغۇر سىلىكىپ، بوران پەسەيدى. شەرقتىن سۇس كورۇنگەن ھەسەن-ھۈسەن گويا ئاسمانغا سىلىنغان ئەگمە كوۋرۇكتەك ئاستا-ئاستا روشەنلىشىشكە باشلىدى.....

توك تۇگمىنىگە جان كىرىپ چىراقلار يانغاندا ھەممە چاۋاك چىلىشىپ، خوشاللىغىدىن سەكرىشىپ كەتتى. قۇرۇلۇش مەيدانىدا ھايات باشقىدىن جانلىنىپ كەتتى.....

ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن قادىر تېخنىك ھەممە گۇرۇپپىنىڭ باشلىقلىرىنى باشلاپ، سۇ كەلتۇرۇپ چىقارغان زىيانىنى كوزدىن كەچۈردى. ئۇنىڭ دىققىتىنى ئىستانسا كولىنىڭ زاكۇسى ئوزىگە تارتتى. زاكۇنىڭ يان ياغىچىدا يوغان ئىككى تال مىق تۇراتتى. قادىر ياغاچچى مىقنى كورۇپ بىلدىكى، تاقاق مىقلۇېتىلگەچكە ئېچىلمىغان ئىكەن.

ــ بۇنىڭدىن قارىغاندا، ــ دىدى تېخنىك زاكۇنىڭ ئالدىغا چۇشۇپ سەپسىلىپ، ــ سۇ بوران كۇچى بىلەن يا كەتكەن ئەمەس.

ھەرقايسىسى ئوزى ئويلىغانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چوڭقۇر مۇزاكىرە قىلىشتى، شۇ ئەسنادا جىلىل قاپقارا ئاغامچىنىڭ

بىردىنلا تاغنى چۇلغۇغان خوشالىق چۇقان كوتىرىلىدى، لىنتا كېسىلىش بىلەن تاقاق سۇغۇرۇۋېتىلگەن ئىدى، نوۋدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چۇشكەن سۇ ئىستانسا يۇرىگىگە قان قۇيغاندەك توك گېنېراتورى ھەيۋەت بىلەن گۇكرىدى-دە، تاغ باغرىدا سانسىز ئالتۇن يۇلتۇزلار چاراقلاپ كەتتى..... قۇرغۇچىلار بىر بىرىنى تەبرىكلىشەتتى، دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپ سەكرىشەتتى. خەلچەم بىلەن بەختىنسا قوللىرىدا تەڭ بولۇنگەن لىنتىنى تۇتقىنىچە بىر بىرىنى قۇچاقلاپ كۇلۇشەتتى. رادىيو كانىيىدىن شادىيانىغا ئۇرۇلۇۋاتقان قەشقەر راۋابىنىڭ يېقىملىق ساداسى كوگۇللەرگە ھوزۇر بېغىشلايتتى.....

مۇراسىم ئىش نورمىسىنى ياخشى ۋە ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانلارنى مۇكاپاتلاش بىلەن ئاخىرلاشتى. قادىر تېخنىك گۇلدۇراس ئالقش ساداسى ئىچىدە ئاكتېپلار قاتارىدىكى قادىر ياغاچچىغا ئوز قولى بىلەن مۇكاپات ئۇزاتقاندا، قادىر ياغاچچى ھاياجاندىن توكۇلگەن ئىسسىق ياشلىرىنى سۇرتۇپ، كۇلۇمسىرەپ تۇراتتى.....

ئىستانسا پىلاندىن 23 كۈن بۇرۇن پۈتتى. ھالال ئەمگەكنىڭ قۇدرىتى بىلەن كۇموش تاغ باغرىدا ئىستانسىنىڭ 3 قەۋەتلىك بىناسى ھەيۋەت بىلەن قەد كوتەردى.

قادىر تېخنىك بىلەن قادىر ياغاچچى ئىككى ھەپتە قارا تەرگە چۇمۇپ ئىشلەپ، ئىستانسىنىڭ ھەممە زاپچاسلىرىنى كوكۇلدىكىدەك، پۈختا ئورنىتىپ تۈگەتكەن ئىدى.

ئۇستىدىكى چاقچۇقلىرى كۈن نۇرىدا پاقىراپ تۇرغان سىم تاناپ تۈۋرۈكلىرىنى بويلاپ ياتقان تاغ يولى بىلەن تىراكتۇر، ماشىنىلار ئۈزۈلمەي كەلمەكتە ئىدى. تاماقخانا يېنىدىكى چىمەنلىككە سەھەنە ياسىلىپ، "كۇموش تاغ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى" دېگەن چوڭ خەتلىك لۇزۇنكا چاپلانىدى. تاغ باغرى قىزىل بايراقلار جەۋلان قىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بايرام تۇسىگە كىرگەن ئىدى. خوشاللىق بىلەن قاپلانغان بۇ تاغ باغرىدا پۈتۈن ئادەمنىڭ قەلبى ھازىر سكۇنت ئىچىدە پەيدا بولىدىغان ھىكمەتنىڭ جەۋلان قىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۇتمەكتە ئىدى.....

پۈتۈن ئاممىنىڭ دىققىتى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ نو بېشىدىكى تاقاق ئالدىدا خەلچەم بىلەن بەختىنسا تارتىپ تۇرغان قىزىل لىنتىنى كېسىشكە كېتىپ بارغان ناھىيە باشلىغىنىڭ قولىدىكى قايچىغا مەركەزلەشكەن ئىدى. چۈنكى قايچا لىنتىنى كەسكەن ھامان خەلق ئەمگىكىدىن تۇغۇلغان قۇدرەتلىك نۇر ئوزىنى كورستىدۇ-دە، ئۇنىڭ گۈزەللىگى جاھانغا نامايەن بولىدۇ.....

ئۇلار "ئوزەك خېلى چاققانغۇ" دېگەننى قىلىشىپ، ئاخىرى يۈگدېغا بىرەر لايىق تېپىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى مېنىڭ ئۈستۈمگە يۈكلەشتى. مەن بۇ ۋەزىپىنى خالاپ-خالىماي ئۈستۈمگە ئالدىم. چۈنكى مېنىڭ قارىشىمچە، يۈگدې گەرچە باشقا جەھەتلەردە قىل سىغمايدىغان يىگىت بولغىنى بىلەن، مۇشۇ تۇرمۇش مەسىلىسىگە كەلگەندە، ئۇنى تېخى ياخشى چۈشىنىپ كېتەلمىگەن ئىدىم.

بۇ يىل 3-ئايلاردا، شىنجياڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىق ۋە تارىخ تەتقىقات خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن سىرت جايلاردىن ئىدارىمىزگە بىرنەچچە ئىقتىساسلىق يولداشلار يوتكەپ كېلىنگەن ئىدى. شۇ قاتاردا، بېيجىڭدىن فېڭ پىروفېسسورنىڭ شەخسەن تونۇشتۇرۇشى بىلەن يۈگدې ئىسمىلىك بىر شۇڭە يىگىتمۇ كەلدى. بۇ خەۋەرنى ماڭا بىرىنچى بولۇپ تەشكىلي ئىشلار خادىمى لاۋلى يەتكۈزگەن ئىدى. كوز ئالدىمدىن دەررۇ بەزىبىر كوزەينەك تاقاپ يۈرىدىغان ئىگىز بويلۇق شۇڭە زىيالىلىرى ئوتتى، كۆگلۈمدە ئىچكىرىدىكى چوڭ مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ، بىرەر داشۇبىدە لىكسىيە ئوقۇغان بىرسى بولۇشى مۇمكىن دەپ قىياس قىلدىم-دە، خوشالىلىغىم قىنىمغا پاتماي كەتتى. چۈنكى مەن ئىدارىمىزدىكى بىردىن-بىر "خاجى"① بولۇپ، ئۇزەم مانجۇ-شۇڭە تىل-يېزىغىنى تەتقىق

---

① "خاجى" — شۇڭەچە "بالا"، "يىگىت" مەنىسىدە.

ئىنسان قەدىرى

بىر كۈنى ماشىنىست ئايالالارنىڭ قېشىغا ماتېرىيال ئالغىلى كىرىۋىدىم، گەپتىن-گەپ چىقىپ ئەتىيازدا ئىدارىمىزگە يوتكەلىپ كەلگەن يۈكدېنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسى ھەققىدە پاراڭ بولۇپ قالدى. ــ ئۇزىنىڭ ئوكۇلۇققىنا يىگىت ئىكەن. شۇغىنىسى، بەكمۇ يۇۋاشتەك قىلىدۇ. بۇنداق موزىمەي يۈرۈۋەرسە قانداق بولغىنى؟ ــ دىدى خەنزۇ ماشىنىست ۋاڭ ھەدە كويۇنگەن ھالدا.

ــ خاتىرەكىلەرنى جەم قىلىكلار، بىزدە "يۇۋاشىنىڭ مۇكىگۈزى بار" دىگەن ماقال بار، سامانىنىڭ تېگىدىن سۇ يۇگۈرتىپ ئوز ئىشىنى پۈتتۈرۈپ يۈرەمدۇ، كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىلىم جەھەتتە كامالىغا يەتكەن يىگىت ئىكەن، يۈكدېدەك يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا بارغۇ، قىز دىگىنىڭ دوڭنىسى بىلەن كەلمەيدىغان بولسا، قاراپ تۇرۇكلار، ــ دىدى ئۇيغۇر ماشىنىست بۇۋى خەلىچە ھەدەم سىرلىق كۈلۈپ.

ـــ هازىرچە ئۇيغۇر ـ قازاق بولۇمىدە ئىشلەپ تۇرغىن دەۋاتىدۇ.

شۇنداق قىلىپ بىز بىللە ھايات كەچۈرۈشكە باشلىدۇق.

ئۇزمەنىڭ مۇشۇنداق "يېڭى كەلداخۇن"لار بىلەن، بولۇپمۇ ئۇز مىللىتىمدىن بولغان زىيالىلار بىلەن بىلىم سوقۇشتۇرۇپ باقمىغان ئادىتىم بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇنىڭ قوسىغىدا قانچىلىك ئۇماچ بارلىغىنى بايقاپ يۇردۇم. ئەمما ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىدىن خەۋىرىم بولمىغانلىقتىن ئىلاج بولمىدى. ئېچىمدە: "تاينىلىق ئۇيغۇر، قازاقلار ئارىسىدا يۇرۇپ، ئۇنىڭدىن بۇنىڭدىن ئانچە ـ مۇنچە بىلىم قاقتى ـ سوقتى قىلىدىغان ئوخشايدۇ، مۇشۇ كەمگىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ يۇرگىنىگە قارىغاندا كارى چاغلىق ئىكەن ـ دە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل ـ يېزىغى ۋە تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا مەشھۇر بولغان پىروفېسسور فېلىڭ ئۇنىڭ نىمىسىگە قاراپ بۇ يەرگە تونۇشتۇرغاندۇ؟ بۇنىڭمۇ ئەلۋەتتە بىر سىرى باردۇ؟" ـــ دەپ ئويلاپ يۇردۇم. مەن بۇ سىرنى ئېلىش ئۈچۈن، فېلىڭ پىروفېسسورغا ھەمرا بولۇپ ئادەم تاللاشقا بىللە بارغان مجىتكامدىن يۇكۈبنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۇرۇشتۇردۇم.

ـــ ھەي خاجى، ھەي خاجى، فېلىڭ پىروفېسسور ئۇز قولى بىلەن ۋالىلداپ تۇرغان گوھەرنى قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويسا، ئۇنى تونۇمىغىنىڭ قىزىقتە. تىلشۇناسلىق جەھەتتە، بىزگە بىرنەچچە خىل تىلنى تەڭلا پىششىق بىلىدىغان كىشىلەر ئەزەلـ

ھارام يۈرگۈنۈم بىلەن، كوپلىگەن مەسىلىلەردە بەشىم قېتىپ يۈرەتتى، مەن ئۇزەمگە پىكىرداش ۋە ئۇستاز بولغۇدەك بىرسىگە ھەممۇ مۇھتاج ئىدىم.

بىراق، يۈكدې توغرىسىدا قىلغان خىيالىلىرىم ئويلىمىغان يەردىن چىقتى.

يۈكدې كېلىپ ئۇدۇلىمدىكى ياتاقتا ئورۇنلاشتى. رەسىم-قائىدە بويىچە كورۇشكىلى كىردىم. ئۇستىگە ئاددى كوك خادانى چاپان، پۇتىغا قارا چىپەرقوت خەي كىيىگەن، يۈملاق يۈزلۈك شۇڭە يىگىتنى كورگىنىمدە، ئىچىمدە بىرئاز ھەيران قالغاندەك بولدۇم. چوڭ زىيالىلارغا خاس يوك-تاقى، مەسىلەن، ھەتتا خۇرۇم چامدانىمۇ يوق ئىدى. ئويىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا پەقەت ئىككى سىرلانمىغان ساندۇق تۇراتتى، بۇنىڭدىن باشقا بىسات كورۇنمىدى.

— سىز قايسى سۇمبۇلدىن بولىسىز؟

— مەن چاپچالدىن ئەمەس، A ناھىيىسىدىن.

— بۇ يەرگە كەلمەستىن ئىلگىرى قايسى داشۇبىدە خىزمەت قىلغان؟

يۈكدې بىرئاز تۇرۇۋالدى-دە:

— مەن بۇ يەرگە كەلمەستىن ئىلگىرى A ناھىيىسىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتىم، — دىدى مىيىغىدا كۈلۈپ.

— قايسى بولۇمگە ئورۇنلاشتىڭىز؟

چقىۋاتىدۇ. كېلەر يىلى ئېچىلىدىغان تىل-يېزىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئوقۇماقچى.

مىجىتكامنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ، يۈگدې توغرىسىدا قىلغان بەزى نامۇۋاپىق خىياللىرىم ئېسىمگە چۈشۈپ، بىردىن ھوپپىدە قىزىرىپ كەتتىم. ئانچە ئوتمەي، يۈگدې بىلەن قەدىناس بولۇپ كەتتىم. كەم سوز بولغىنى بىلەن مەن ئويلىغانىدەك "مۇڭ" ئەمەس، بەلكى قالتىس پاراڭچى ئىكەن. تىلشۇناسلىق توغرىسىدىكى چوڭقۇر مۇلاھىزىلىرى ۋە "4 كىشىلىك گۇرۇھ"تا قاتناشقان لەنەت ياغدۇرۇپ قىلغان قىزغىن پاراڭلىرىنى زور قىزىقىش بىلەن ئاڭلايدىغان بولدۇم.

ئەمما تۇرمۇش مەسلىسىگە كەلگەندە، ھىچقانداق بىر سىر ئالالمىدىم. ئۇ گويا تۇرمۇش ھەقىقىدە ئويلانمايدىغانىدەك قىلاتتى. ئىدارىگە كەلگىنىگە مانا يېرىم يىلدىن ئېشىپ قالدى، مەن يا ئۇنىڭ كىنو-تانسىلارغا بارغىنىنى، يا بىرەرسى بىلەن پاراڭلاشقىنىنى كورمىدىم، خىزمەت ۋاقتىدىلا ئەمەس، ھەتتا كېچە-كېچىلەپ بىر نەرسىلەرنى يېزىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. تۇرمۇش مەسلىسى توغرىسىدا گەپ ئاچسامىلا بولدى، جاۋاپ بەرمەي كۈلۈپ تۇرۇۋالاتتى، بۇۋى خەلىچە ھەدەم دىگەنىدەك، راستىنلا قىزلار ئۇنى ئىزلەپ كېلەرمۇ؟ مەن ئۇنىڭ باشقا تەرەپلىرىگە قول قويغىنىم بىلەن، بۇ تەرىپىدىن خاتىرجەم ئەمەس ئىدىم.

* * *

دىن ئېھتىياجلىق ئىدى. يۈگدىي ئالدى بىلەن بۇ شەرتكە تولدى. ئۇ بىرىنچى سىنىپتىن تارتىپ ئونىنچىنى پۈتتۈرگىچە ئۇيغۇرچە ئوقۇغان. بۇنىڭدىن باشقا، بىز قاتتىق ئىمتىھان ئارقىلىق ئۇنىڭ قازاق، موڭغۇل ۋە ئۇز تىلىنىمۇ مۇكەممەل بىلىدىغانلىغىنى بايقىدۇق، ئەمدى خەنزۇچىنى بولسا، داشۇبده ئۇگەنگەن ئىكەن. لېكىن بۇلار، بىزنىڭ ئۇنى ئىزلەپ بېرىشىمىزغا سەۋەپچى بولغان ئەمەس. گەپ باشقا يەردە!

ــ ئۇنداقتا سىلەر ئۇنى نىمە ئۈچۈن ئىزلەپ باردىڭلار؟ ــ دەپ سورىدىم ئالدىراپ.

ــ فېلىك پىروفېسسور كارامەت ئادەم ئىكەن. شۇ ئادەم مۇشۇ دورام بېيجىڭدىن كېلىپ، ئىدارىمىزنىڭ خىزمىتى بىلەن تونۇشۇش ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنىڭ ئارىسىدىن يۈگدىنىڭ بۇنىڭدىن 5 يىل ئىلگىرى يېزىپ ئەۋەتكەن تىل-يېزىق ھەققىدىكى بىرقانچە ئىلمىي مۇھاكىمە ماقالىلىرىنى كورۇپ قاپتۇ. سىلەرنىڭ مانجۇ-شۇۋە يېزىغىڭلار قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىدىن پەيدا بولغانلىغىدىن خەۋىرىڭ بارغۇ دەيمەن، دىمەك يۈگدىي ئۇيغۇر يېزىغىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۇزگىرىش تارىخى ھەم ئۇنىڭ قېرىنداش مىللەتلەر مەدەنىيىتىگە بولغان زور تەسىرى ھەققىدە خېلى چوڭقۇر مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزگەن. فېلىك پىروفېسسور يۈگدىنىڭ بۇ ئەمگىگە يۇقۇرى باھا بەردى. ئۇ، ئۇز ۋاقتىدا بىزنىڭ بۇ مەسىلىگە سەل قارىغانلىغىمىزدىن قاتتىق رەنجىپ كەتتى، ھازىر ئۇ ئۇزى بۇرۇن يازغانلىرىنى قايتىدىن رەتلەپ

جايىڭىزنى ئېيتىپ بەرمىسىڭىز، قانداق بولغىنى؟ــ دېدىم ئېيتىشىپ.

ــ ئۇنىڭ بۇ شەھەردە مېنىڭدىن باشقا تونۇش قىزى يوق. مۇشۇنداق بىرسى ئىزلەپ كەپتۇ دېسىڭىزلا بولدى، قالغىنىنى كېيىن ئۆزىڭىز بىلىپ قالارسىز، ــ دېدى-دە، قانداق پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق غايىپ بولدى.

يۈگدېنىڭ تۇرمۇش مەسلىسى توغرىسىدا پاراڭ بولغاندا مېيغىدا سرلىق كۈلۈپ قويۇشلىرىنىڭ سىرىنى ئەمدى بىلگەندەك بولدۇم. "ھەممىمزگە چاندۇرماي، يېپىنى ئۆزۈن قويۇپ بېرىپ، بىلىقنىڭ يوغىنىنى تۇتۇۋالغىنىنى قارا! توختا، بۇ قىز بىلەن يېقىندا يۈز كۆرۈشمىگەن ئوخشايدۇ. توغرا، ئۆزۈندىن بېرى دىدارلاشمىغان ئاشىق-مەشۇقلار ئىكەن-دە!"

كەچقۇرۇنلۇغى ئۇنىڭ ياتىغا ناھايىتى يوغانچىلىق قىلىپ كىردىم.

ــ قېنى لاۋيۇڭ، بىر خۇش خەۋەر بار، سۈيۈنچىسى بىر بوتۇلكا ماۋتەي.

ــ سۈيۈنچىسى بىر بوتۇلكا ماۋتەي؟ پاھ، قالتىسقۇ، قېنى ئالدى بىلەن ئاڭلاپ باقمايمۇ، ئەرزىسە ماۋتەي چىقىپ قېلىشى مۇمكىن، ئەرزىمىسە ئامال يوقتە!

ــ ئۇزەڭ بىر تېپىپ باقە؟

ــ بىرەر ئىلمىي ئۇنۇڭا ئىگە بولسام كېرەك؟ــ دېدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ.

چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتى ئىدى، ئىشخانىنى كىمدۇ بىرسى ناھايىتى يېنىك تاكىلداتتى. مەن دەررۇ بېرىپ ئىشىكنى ئاچتىم، ئىشىك ئالدىدا خۇددى ئۇسۇلچى قىزلارغا ئوخشاش چاچلىرىنى بىر خىل پاسۇندا ئارقىسىغا ئىگىز قىلىپ تۇگۈۋالغان، كۆز كىرىپ قالغىنىغا قارىماي ئۇچىسىغا يېلىك تاجى رەڭ نىلون چاپان ۋە ھاۋارەڭ تار يوپكا، پۇتىغا ئىگىز پاشنىلىق ئاق توپلى كىيىگەن، بەجايىكى ماۋدۇن ئەپەندىمىنىڭ «ھەسەن-ھۈسەن» رومانىدىكى باش قەھرىمان مېي خانىمغا ئوخشاش شۇنچىلىك گۈزەل ۋە زىلۋا "شەرق پەرىشتىسى" تۇراتتى. قىزنىڭ مۇنداق تۇرقىدىن ھەتتا ئۇزەمنى بىرئاز يوقىتىپمۇ قويۇپتىمەن.

—ئۇدۇلىڭىزدىكى يۇڭدې ئىسىملىك شۇ بالا نەگە كەتتى؟—دەپ سورىدى ئۇ خۇددى رادىيودا سوزلەيدىغانلارغا ئوخشاش ساپ ئاھاڭدا.

—ئۇ بۈگۈن داشۇبۇگە يىغىنغا كەتكەن ئىدى، چۈشتە قايتىپ كەلمىسە كېرەك،—دېدىم يۇڭدېنىڭ شۇ يەرگە كەتكەنلىگى دەررۇ ئېسىمگە كېلىپ،—سىز ئۇزىڭىز كىم بولىسىز؟—دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

—يۇڭدېغا مۇشۇنداق بىرسى ئىزلەپ كەپتۇ دېسىڭىزلا ئۇزى بىلىدۇ. ئەتە يەكشەنبە مېنى چوقۇم ئىزلەپ بارسۇن، قانداق بولمىسۇن ئىزلەپ بارسۇن، سىزدىن ئۆتۈنەي، ئېيتىپ قويۇڭ!—دېدى ئۇ سەل يالۇرغان ئاھاڭدا.

—قىزىق گەپ بولدى-دە، يا ئىسمىڭىزنى، يا تۇرغان

ـ ماۋتەيـنى قۇيۇپ بەرمـسەك بوپـتۇ، بۇنى گېـلىمـنىڭ تەلەيسىزلىگـدىن كورەي، لېـكىن بۇ قىزنىڭ كىملـگـنى بىر ئېيتىپ بەرمسەك بولماس ئەمدى! ـ دېدىم.

ئۇ ھېچنەرسە دىمەستىن، چوچەكـلەردىكى "سىرلىق قاپاق" لىك ئاغزىنى ئاچقاندەك، بۇلۇڭدا ياتـقان ساندۇقـنىڭ ئىچىنى ئۇزاق ئاختۇرۇپ كەتتى، ئاخىرى بىر قىزنىڭ 6 سۆگـچە كېلـدىغان رەڭـلىك رەسـمـنى ئالـدى ـ دە، ماڭا ئۇزاتـتى ۋە مېنىڭدىن:

ـ چۈشتە كورگىنىڭ ھەرقاچان مۇشۇ قىز بولغىيدى؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ ئۇھۇي، نەق ئۇزى، نەق ئۇزى! ـ دەپ تەكرار ـ تەكرار تەستىقلىدىم، رەسمدىكى قىز مەن چۈشتە كورگەن قىزغا قارىغاندا تېخىمۇ ياش، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ، كىشىگە مۇڭـلۇق كۆلۈمسىرىشى بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى.

ـ ئىسمى نىمە بۇ پەرىنىڭ؟

ـ ئارقىسىغا قارا.

ئارقىسىغا قارىۋىدىم، بىر كۆپلىت خەنزۇچە شېئىر يېزىلـغان ئىكەن:

"ئوسمەسمەن لىيەنخۇادەك كوگۈل خـۇشى بوپ،
ئۇچماسمەن ھەر يانغا پەسىل قۇشى بوپ.
ئارمىنىم ـ ئېچىلسام ئوز ناممغا باپ،

ـــ تاپالمىدىڭ.

ـــ ماڭاشىم ئوستۇرۇلەمدىكىن؟

ـــ يەنە جايىدىن چىقمىدى.

ـــ ئۇنداقتا بۇ خۇش خەۋىرىڭ ماۋۇتەيگە چۈشلۈق ئەمەس ئىكەن.

ـــ چاخچاقنى بولدى قىلىلى، ـــ دىدىم جىددى قىياپەتتە، ـــ بۇگۈن چۈشتە بارغۇ، سېنى ئايدىن چۈشكەن بىر پەرىزات ئىزلەپ كەپتۇ، ـــ مېھماننىڭ ۋە سىرلىق گەپلىرىنىڭ زىر ـ زەۋزەرىنى، تەقتى ـ تۇرقىنى قالدۇرماي يۈكىدىغا ئېيتىپ بەردىم.

ـــ خا خا خا! ئاي پەرىشتىسى ئىزلەپ كەلگۈدەك مەن كىم ئىكەنمەن! ـــ يۈكىدې گېپىمنى تولۇق ئاڭلاپ بولماي شۇنداق كوكۇللۇك كۈلۈۋەتتى، ئەمما مېھماننىڭ تەقتى ـ تۇرقىنىڭ قانداق ئىكەنلىگىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قوشۇمىلىرى بىردىن تۇرۇلدى ۋە بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك بولدى.

ـــ ئىككى قېشىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بىر تال مېڭى بار دىدىڭما؟ ـــ دەپ سورىدى ئۇ.

مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم.

يۈكىدې ئوزىچە: "ھە توغرا، توغرا شۇ ئىكەنده" دەپ پىچىرلاپ كەتتى.

ـــ ھە، ئەرزىگۈدەكمىكەن، قانداق؟ ـــ دىدىم بايىقى چاقچىغىنى قايتىلاپ.

ـــ ئەرزىمەيدۇ! ـــ دىدى ئۇ سەل ئويلىنىپ كەسكىن تۇردە.

بېيجىڭدىكى مەلۇم چەت تىل شۇبېۋەنىدىكى بىر پروفېسسور دوستىنىڭ بارلىغىنى ئېيتىپ، خەت يېزىپ بەردى ۋە چوقۇم بېرىپ يوقلاپ تۇرۇشۇمنى تاپىلىدى.

بۇنىڭدىن 15 يىل ئىلگىرى، شۇ يىلىن باشلاپ تۇنجى قېتىم يۇز كۆرۈشۈشكە توغرا كەلدى. بۇ كۈن گويا تۇنۇگۈنلا بولغاندەك، يۈرىكىمدە مەڭگۈ ئوچمەس ئىز قالدۇردى. بېيجىڭنىڭ ئوزىگە خاس ئاجايىپ يېقىملىق ۋە گۈزەل كۆز كۆنلىرىنىڭ بىرى ئىدى، مەن ئانچە كوپ ئىزلەنمەيلا چەت تىل شۇبېۋەنىنىڭ ئالىملىكلەر قورۇسىدىن پروفېسسورنىڭ ئويىنى تاپتىم. ئويىنىڭ دەرىزىسى ئوچۇق بولۇپ، رايال قانداقتۇ بىر شوخ، لىرىكىلىق مۇزىكىغا ئويىنماقتا ئىدى. مەن ئىشىكنى ئەدەپ بىلەن تاقىلداتتىم. ئويدىن ئىگىز بويلۇق، چاچلىرى ئاقىرىشقا باشلىغان، قارا ساپلىق كوزەينەك تاقىغان بىر كىشى چىقتى. شۇ ئەسنادا رايال ئاۋازىمۇ شىپىدا توختاپ قالدى. بىزنىڭ ئويدە پروفېسسور گۇەنىنىڭ رەسمى بولغانلىغى ئۈچۈن ئۇنى بىر قاراپلا تونۇۋالدىم ۋە سول تىزمىنى ئېگىپ تۇرۇپ، "خوجنا دايې"① دەپ شۇەچە سالام بەردىم. پروفېسسور ناتونۇش بىر شۇە بالىنىڭ تۇيۇقسىز ئويىگە كىلىپ قېلىشىدىن ھەيران بولسا كېرەك، ماڭا تازا بىر سەپسىلىپ قارىۋالدى ـ دە، "ئويگە كىر ئوغلۇم، قېنى ئويگە" دىدى شۇەچە. مەن ئوزەمنى تونۇشتۇرۇشىنىڭ ئورنىغا دادام يېزىپ بەرگەن

---

① شۇەچە "ياخشىمۇسىز تاغا" دىگەن مەنىدە.

قار-بوران قوينىدا شۇبلىيەن گۈلى بوپ.
مەڭگۇ ئەسلەپ قېلىشىڭىز ئۈچۈن.
1968-يىل، قىش. بېيجىڭ"

ــ ئەمدى چۈشەنگەنسەن؟ ــ دېگەندەك قىلىپ، يۈڭدې ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

ــ ئىسمىغۇ شۇبلىيەن ئىكەن، ئەمما ئەزبرايى خۇدا، ھىچنەمىنى چۈشەنمىدىم..... ــ تەرسالىق بىلەن قايتا-قايتا تەلەپ قىلىشىم ئارقىسىدا، يۈڭدې ئاخىرى ئۇز ھىكايىسىنى باشلاشقا مەجبۇر بولدى.

* * *

ئۇ قىز بىلەن تونۇشۇپ قېلىشىمغا دادام سەۋەپچى بولغان. دادام 3 ۋىلايەت مىللى قىسمىدا روتا كوماندىرىنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ، گومىنداڭچىلار بىلەن بولغان بىر قېتىملىق كەسكىن جەڭدە قاتتىق يارىدار بوپتۇ، ئازاتلىقتىن كېيىن، ئۇزىنىڭ ئىسىق قېنى توكۈلگەن يەرگە مۇناۋۇن ھاكىم بولۇپ تەينىلىنىپ كېلىپ، كېيىنچە ئانام بىلەن ئىككىمىزنى يېنىغا ئالدۇرۇۋالدى، بۇ يەردە يا خەنزۇچە، يا شۇەچە مەكتەپ بولمىغانلىقى ئۈچۈن، باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ تا تولۇق ئوتتۇرىغىچە پۈتۈنلەي ئۇيغۇرچە ئوقۇشقا توغرا كەلدى. تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرۈپ داشۇبگە ئىمتىھان بېرىۋىدىم، مەركىزىي مىللەتلەر شۇبيۇەنىگە ئۆلىنىپتىمەن. مەن بېيجىڭغا مېڭىش ئالدىدا، دادام ئۇزىنىڭ

دوست ئادەم ئىكەن، ئاخىرىسىدا شۇبلىيەن ئوز قولىدا ئەتىكەن چوچۇرىنى يەپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

شۇ بىر بارغان پېتى ئەمدى ئىللا - بىللا ئۇ يەرگە بارماسلىقنى ئويلىدىم. بۇنىڭدا ئەلۋەتتە تارتىنچاقلىغىمدىن باشقا سەۋەپ يوق ئىدى. ئەمما مېھماندوست، ياشلارنى جېنىدىن ئارتۇق كۆرىدىغان گۈزەل پىروفېسسور ئوز خاھىشىمغا قويمىدى. شۇ يىلى چاغان ھارپىسىدا، مېنى كىچىك ماشىنىسىدا ئالغىلى كەپتۇ. بارماسلىققا ئىلاج بولمىدى. خۇداغا شۈكرى، قىزى ئويىدە يوق ئىكەن، پەقەت خانىملا بار ئىكەن. شۇ چاغدا مەن شۇبلىيەننىڭمۇ بۇ يىل مۇزىكا شۇبېيۈەنىگە كىرگەنلىگىنى، ھازىر رايال كەسپىدە، قوشۇمچە ناخشىنىمۇ ئوقۇيدىغانلىغىنى، شۇ كۈنى قەيەردىدۇر بىر يەردە ئويۇن قويۇش ئۈچۈن كەتكەنلىگىنى پىروفېسسورنىڭ ئوز ئاغزىدىن ئاڭلىدىم. دېمەك، مەن پىرۇفېسسورنىڭ ئويىگە تۇنجى قېتىم كەلگەندە، رايال چالغان دەل شۇبلىيەن بولۇپ چىقتى. 30 - ئاخشىمى، پىروفېسسور بىلەن تىلشۇناسلىق ھەققىدە قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. پىرۇفېسسور چەت تىل ئالىمى بولۇپ، بىرقانچە چەتئەل تىلى ۋە شىنجياڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت تىللىرىنىڭ ئەھلى ئىكەن. ئۇ مېنىڭمۇ بىرقانچە تىلدىن خەۋىرىم بارلىغىنى ئۇقۇپ، سىنىغاندەك بىر نەرسىلەرنى سوراپ باقتى - دە، "يارايسەن ئوغلۇم، ياخشى ئوقۇغىن، ئىستىقبالىڭ چەكسىز ئىكەن" دەپ ماختىدى ۋە مەدەت بەردى. شەخسەن ئوزى ماڭا بىرەر خىل چەت تىلنى ئۇگىتىپ قويماقچى بولدى - يۇ، ئەمما

خەتنى ئۇزاتتىم. ئۇ خەتنى تېخى ئوقۇپ بولمايلا: "بەللى ئوغلۇم، بەللى، فافورىنىڭ ئوغلى ئىكەنسەن-دە، بايا سېنى كورۇپلا بىرسىگە ئوخشاتقاندەك قىلۇبدىم" — دىدى هاياجانلانغان هالدا. ئۇ بىردىن ئىچكەركى ئويگە قاراپ: "هەي شۇبلىيەن، مېهمانغا چاي قۇيغىن" دەپ قالدى. پىروفېسسورنىڭ قىزى ئىچكەركى ئويدىن چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى هەقىقەتەن چىرايلىق ئىدى. پىروفېسسورنىڭ مۇنداق ئاي پەرىسىدەك قىزى بارلىغى كىمنىڭ ئېسىگە كەلسۇن؟ ئۇزەم ئادەتتىن تاشقىرى تاتىنچاق بولغانلىغىم ئۈچۈن، بەكمۇ ئوسال ئەهۋالدا قالدىم، بۇرنۇمنىڭ ئۇستىدىن قېرىشقاندەك تەر چىقىۋەردى. بەختىمگە يارىشا پىروفېسسور ناهايىتى پاراڭچى ۋە قىزىقچى ئادەم ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزىمۇ ئوچۇق چىراي بولۇپ، پەتنۇستا بىر ئىستاكان كۇفىي بىلەن نازۇ-نېمەتلەرنى ئېلىپ كىرىپ ئەدەپ-قائىدە بويىچە ئالدىمغا قويىدى ۋە ماڭا: "تارتىنىپ ئولتۇرماي قېنى باقسلا" دىدى. ئوهۇي، ئۇنىڭ ئاۋازى ئۇزۇن-دىنمۇ چىرايلىق ئىدى. ئۇ شۇنداق دىدى-دە، ماڭا قاراپ مېيىغدا بىر كۈلۈپ قويۇپ، قايتا كورۇنمەي كەتتى. يىگىتلىك چاغلىرىمىز، ئاشۇنداق بىر قىزنى كورگىنىمىدە، خىيالىمغا هىچقانداق پىكىر كەلمىدى دىسەم لاپ گەپ بولۇپ قالار. شۇ مىنۇتلاردا يۇرىگىمنىڭ قاتتىق دۇپۇلدىشىنى بېسىش ۋە ئۇزەمنى ئوسال ئەهۋالدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، بىر يوقلاڭ بانا تېپىپ مەكتەپكە قايتىپ كەتمەكچى بولدۇم. ئەمما پىروفېسسور مېهمان-

يەرگە ئويۇپمۇ قويغان ئىدۇق، شۇ چاغلاردا. مەن ئېيتمىغان بىلەن قىزنىڭ مەنالىق بېقىشلىرىدىن بىر نەرسىنى چۈشەنگەنىدەك بولۇپ يۈرەتتىم. ئۇزۇن ئوتمەي، مەدىنىيەت زور ئىنقىلاۋى باشلىنىپ كېتىپ، ئالاقىمىز پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالدى. بۇ چاغدا، بىرسى، گۈمەن پروفېسسور "چەتئەل ئىشپىيونى" دېگەن قالپاق بىلەن رېجىم ئاستىغا ئېلىنىپ، ئوز ئويىدە تۈرۈش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغان بولسا، يەنە بىرسى، شۇبلىيەن بىلەن باشقا-باشقا تەرەپتە تۇرۇپ قالدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇبلىيەن ئاممۇي تەشكىلات تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئەدەبىيات-سەنئەت تەشۋىقات ئەترىدىدە بولۇپ، ھەمىشە سىرتتا ئويۇن قويۇپ يۈرگەچكە ئۇچرىشىش پەيتى يوق ئىدى.

1968-يىلنىڭ ئاخىرىدا، ماڭا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ شىنجياڭغا قايتىشقا توغرا كەلدى. مەيلى مەندە قانداق خىيال ۋە توسالغۇلار بولمىسۇن، ياشلىغىمدىكى تۇنجى مۇھەببەتنى جىمغۇرلۇق قىلىپ، بوشۇگىدە تۇنجۇقتۇرۇۋېتىشكە كۆزلۈم قىيمىدى. قىزنىڭ ئاخىرقى گېپىنى ئاڭلاپ بېقىش قارارىغا كەلدىم.

بىز قاتتىق سوغاق شامال چىقىۋاتقىنىغا قارىماي، يېخىيۇەن باغچىسىدا ئۇچراشتۇق. ئايرىلىش مىنۇتلىرى قىزغىمۇ ئېغىر چۈشكەن بولسا كېرەك، ئۇنىڭ ھەمىشە كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان چىرايلىق كوزلىرى مەقسەتسىزلا يىراقلارغا تىكىلەتتى. شامال ئاخىرقى يوپۇرماقلارنى قېقىپ چۈشۈرمەكتە. بىز بىر يىلى يازلىغى مەشەدە سەيلە قىلىپ يۈرگەن چېغىمىزدا كورگەن، ئادەمنىڭ

دائم كېلىپ تۇرۇشۇمنى بىرىنچى شەرت قىلىپ قويدى. ئەزەلدىن بىرەر چەت تىلىنى ئىگەللۈۋېلىش ئارزۇيۇم بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇنداق نوپۇزلۇق ۋە بىلىملىك ئۇستازغا ئىگە بولغىنىمغا بەشىم كوككە يەتكۈدەك خوشال بولۇپ كەتتىم. بىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىم، ئاخىرى تارتىنچاقلىغىمنى يېڭىپ، پىروفېسسور ئىككىگە تولاراق قاترايدىغان بولۇپ قالدىم، شۇنىلىيەننى ياخشى كورۇپ قېلىشىم، كىنولاردا تەسۋىرلەنگەندەك قىز-يىگىتلەرنىڭ هايات-مامات مىنۇتلىرىدا بىر بىرىنى قۇتقۇزۇپ، بىر بىرىنى ياخشى كورۇپ قالغىنىدەك ئەھۋالدا بولماستىن، بەلكى بىر خىل غايىۋانە، كۈتۈلمىگەن ئەھۋالدا بولغان ئىدى. كېيىنچە يۈزۈمۇ بىرئاز قېلىنلاپ قالسا كېرەك، ئويىگە بارغىنىمدا، قىزنىڭ مەخسۇس خانىسىغا كىرىپ، ئەركىن پاراڭ سېلىشىدىغان بولدۇم، ھەتتا چاقچاقمۇ قىلىشىپ كېتەتتۇق، ئۇ مەن كىيىپ يۈرگەن شۇۋە ئايالىرىنىڭ قولىدا تىكىلگەن خەينى كورستىپ تۇرۇپ: "ھەي سەرالىق، بۇ نىمىكىزنى تېخىچە تاشلىمىدىڭىزمۇ" دەپ چاقچاق قىلسا، مەن تۇرۇپ: "كەچكىچە رايالىنىڭ يېنىدىن قوپمايدىغان بۇرژۇئا خېنىمىكەنسىز" دەپ چىشىغا تېگىپ قويايتتىم. ئەمما مۇناسىۋەتنىمىز بۇنىڭ نېرىسىغا ئوتۇپ كېتەلمىدى، تاكى داشۇبىنى پۈتتۈرۈپ چىققۇچە كەلگۈسى تۇرمۇشىمىز توغرىسىدا ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالمىدىم. ئىككىمىز بىللە بېيجەي باغچىسىدا قولۇاققا چۈشۈپ باغ سەيلىسى قىلغان چاغلىرىمىز بولدى، ھەتتا يىراقتىكى سەددىچىن سېپىلىگىمۇ بىللە بېرىپ، ئىسسىلىرىمىزنى بىر

گۈل. مۇشۇ تاپتا، مۇنۇ لىەنخۇا كۆللىرى پاتقاق ئاستىدا بىقسىپ ياتقاندا، ئۇلار يۇرتىمىزدىكى تىيانشان تېغىدا راسا بەس - بەستە ئېچىلىۋاتىدۇ. سىزمۇ ئىسمىگىزغا لايىق، تىيانشاندا ماكانلىشىپ قالسىگىز قانداق؟

قىز بىردىن پىسسىگىدە كۆلۈۋەتتى - دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، غەمگە تولغان قوي كوزلىرى بىلەن كوزۇمنىڭ ئىچىگە قارىدى:

— گەپكە بەك ئۇستا بوپ كېتىپسىز - ھە، مېنى شىنجياڭغا قايتىڭ دەۋاتىسىزغۇ؟

مەن ئۇنىڭ گېپىنى تەستىقلاپ، بېشىمنى ئاستا لىگىشتىتىم.

— گېپىگىزنى مۇشۇنداق ئەگىتىپ يۇرگىنىگىزگە ساقمۇ - ساق 5 يىل بولدى. مەن بۇگۈن نىمىشقا مۇنداق ئومرۇمدە بىرىنچى قېتىم ھەسرەت چېكىۋاتىمەن، شۇنى بىلەمسىز؟ سىزنى ئاخىرقى ھاياتا موراىمەي قايتىپ كېتەمدىكىن دەپ ئەنسىرىگەن ئىدىم. خۇداغا شۇكرى، مۇشۇ جەھەتتە سىزگە بىر زۇۋان كىرىپ قالدى، مەن ئىچ سىرىگىزنىڭ ھەممىسىنى ئاللىقاچان چۈشىنىپ بولغانمەن. مېنىڭدەمۇ ھە دىگەندە شۇنداق ئوي تۇغۇلغان ئىدى..... ئەمما مەن بىر قىز تۇرسام.....

شۇنداق قىلىپ ئايرىلىش مىنۇتلىرىدىلا، گەپنىڭ ئاشكارىسىنى شۇ پىلىيەتنىڭ ئوزى ئېيتتى.

لېكىن، ئەھۋال كېيىن مۇرەككەپلىشىپ كەتتى، مەن ئۇرۇمچىگە ئەتە ماڭمەن دىگەن كۈنى ئاخشىمى گۈەن پىروفېسسورنىڭ ئويىگە باردىم، ئويدە پەقەت قىزلا بار ئىكەن. بىر چاغلاردا

مەسلىگىنى كەلتۇرگۈدەك ھىلىقى قىزىل، بىنەپىشەرەك لىيەنخۇا گۈللىرى ۋە ئۇنىڭ كۇنلۇكتەك يوغان-يوغان كېلىدىغان يوپۇرماقلىرى، بىز ئۇزۇپ ئويناشقان كۇنمىڭ كولىنىڭ سۇزۇك دولقۇنلىرى ئەمدى كورۇنمەيتتى، ئۇنىڭ ئورنىدا ئۇستىنى بىر قەۋەت نېپىز مۇز قاپلىغان قارا پاتقاقنىڭ ئاستىدا لىيەنخۇا گۈلىنىڭ تومۇرلىرى قالايمىقان سۇنايلىنىپ ياتاتتى. بۇ مەنزىرىنى كورۇپ ئىچىم ئىختيارسىز سىرىلىپ كەتتى. بىز كولىنى بويلاپ، "چاڭلاك" (ئۇزۇن كاردۇر)نىڭ ئىچى بىلەن كېتىپ بارغىنىمىزدا، ئاردىكى خۇرسىنىشنى تۇگتىش مەقسىدىدە، قايسى بىر شائىرنىڭ:

"كۇموش كۇلكەڭ يۇقۇ بۇگۇن ئەركە قىز،
مۇڭغا پېتىپ ياشلىنىپتۇ كوزلىرىڭ."

دىگەن مىسرانى بىلەن گەپنى باشلىماقچى بولدۇم. ئەمما بۇ مىسرالار ئاغزىمدىن چىقىشى بىلەن ئىچىمدە ئۇڭايسىزلاندىم. چۇنكى ئۇ چاغلاردىكى شارائىت مۇنداق سوزلەرنى ئېيتىشقا يول قويمايتتى، لېكىن قىزنىڭ بۇنداق ھىسسىياتىمنى سەزگەن-سەزمىگەنلىگىنى ئۇقمىدىم، ئۇ يەنىلا كوزىنى يىراقتا تىكىكەن ھالدا تۇرۇۋەردى.

— سىز شۇبلىيەن گۈلىنى كورگەنمۇ؟ — سورىدىممەن.

— ياق.

— شۇبلىيەن (قار لەيلىسى) ھەققەتەنمۇ ئىسمى جىسمىغا لايىق

كۆز پەسلى بولغاندا ئۇنىڭدىن كېلىدىغان خەتلەر گويا كۆز بۆلۈتلىرىدەك شالاڭلاپ كەتتى. ئاخىرقى خېتى مېنى خېلى ئەندىشىگە سېلىپ قويدى، چۈنكى خەت ئادەمنى ئويلاندۇرىدىغان، ئايغى يوق گۇمانلىق توچكىلارغا تولغان ئىدى.

شۇبلىيەن شۇ يىلى چاغان بولۇشتىن سەل ئىلگىرى يېتىپ كەلدى. ئۇ چاغلاردا مەن قايتا تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن ناھىيىدىن 70 ـ 80 كىلومېتىر كېلىدىغان قوي فېرمىسىدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە ۋاقتلىق ئوقۇتقۇچىلىق قىلۋاتاتتىم. دادام سابىق خەلق كومىتېتىدا ماخو تازىلاپ، قورۇ سۈپۈرۈپ يۈرۈيتتى، لېكىن ناھىيىدىكى باشقا "زوزىپەي" لەرگە ئوخشاش تېخى قالپاق كىيىپ، دۇمبا ئاستىغا ئېلىنمىغان ئىدى. شۇبلىيەنىڭ كەلگەنلىك خەۋرىنى ناھىيىدىكى ۋاڭ پەمىلىك بىر ئاغىنەم ماڭا تېلېفۇن ئارقىلىق خەۋەر قىلدى، مەن قاتتىق سوغاقتا قارىماي ئاتلىق يولغا چىقتىم. يولبويى ئۇزەمنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەملەردەك ھېس قىلىپ كېلىمەن، ئاغىنەمنىڭ تېلېفۇندا ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە شۇبلىيەن ۋاقتلىق ئورۇنلاشقان جاي ــ ناھىيىلىك ئىشتىن سرتقى سەنئەت ئومىگىدىن ئۇنى تاپتىم. شۇ چاغدىكى خوشاللىغىمنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بېرىشىم قىيىن. قىزنى ئۇنىمىغانغا ئۇنىماي ئويگە باشلاپ باردىم. ئەمما مۇشۇ مىنۇتتا بىزنىڭ ئويدە نېمە ۋەقەلەر بولۇۋاتقىنىنى نەدىن بىلەي..... شۇبلىيەن ئىككىمىز دەرۋازىدىن شۇنداق كىرىشىمىزگە، قارا كوزەينەك تاقىۋالغان، بېلىگە تاپانچا ئېسىپ،

بەختلىك، قىزغىن ھايات قاينىغان بۇ ئائىلىدە غېرىپلىق ھوكۈم سۈرەتتى. پىروفېسسورنىڭ يوغان كىتاپ جازىسى ۋە شۇ‌ېلىيەننىڭ رايالىنىڭ ئوز ئورنىدا يوقلۇغىنى ئىشكىتىن كىرىپلا بايقىغان ئىدىم. قىز خىرە چىراق يورۇغىدا نىمىنىدۇر يېزىپ ئولتۇرغان ئىكەن. مېنى كورۈپ، دەرھال تارتىمغا سېلىپ قويىدى. ئۇ بىر قىسىملا بولۇپ قالغان ئىدى، مەن ئەتە مېكسىپ كېتىدىغانلىغىمنى بىلدۇرگىنىمدە، ئۇ كىشىنىڭ يۈرەك باغرىنى ئەزگۈدەك قىلىپ قاتتىق يىغلاپ كەتتى. ئۇ شۇ چاغدا نىمىشقا شۇنداق يىغلىدى؟ ئوز ۋاقتىدا چۈشىنىشلىك ئىدى. ئەمما كېيىنچە، ھىلىمۇ ھەم چۈشەنمەي كېلىمەن، مانا بۇ سۈرەتنى شۇ يىغلاپ تۇرغىنىدا ماڭا بەرگەن ئىدى. مەن كېيىن چوقۇم بىللە بولىمىز دەپ تەسەللى بەردىم، ئۇمۇ چوقۇم شۇنداق بولىدۇ دەپ ۋەدە بەرگەن ئىدى.....

يۈكىدىپ سوزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قاتتىق بىر ئۇھ تارتىۋالدى.

ــ ئۇ شىنجياڭغا كېلىپ خىزمەت قىپتۇغۇ! ــ دېدىم گەپ قىستۇرۇپ.

ــ شۇنداق، كەلدى. مەن شىنجياڭغا كېلىپ بىر يىل ئوتكەندىن كېيىن، ئايرىلىش مىنۇتلىرىدا كېلىشىۋالغىنىمزدەك، يۇرتىمىزغا قايتا تەربىيە ئېلىش ئۇچۇن كەلدى. بىز ئايرىلىپ يېرىم يىلغىچە، ھەر ھەپتىسىگە خەت ئېلىشىپ تۇردۇق. ئاجايىپ قىزىق گەپ، خەنزۇلاردا "قىز كوكلى ــ كۇز بۇلۇتى" دىگەن گەپ بار.

كىرسەم، شۇبلىيەن، ناھىيىلىك ھوكۇمەتنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالغان ئالەي ئىسمىلىك مۇناۋىن مۇدىر ۋە سەئىدەت ئومىگىنىڭ باشلىغى قاتارلىق بىرقانچە ئەرلەر بىلەن قىزىق پاراڭغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئالەينىڭ چوقۇر يۈزلىرى ھاراقتىن تېخىمۇ سەتلىشىپ كەتكەن، ئالتۇن چىشلىرىنى پاقىراتقان ھالدا تۇردە ھىجىيىپ ئولتۇرۇپتۇ. مېنىڭ كىرىشىم بىلەن پاراقلاپ قاينىۋاتقان قازانغا سوغاق سۇ قۇيغاندەك ئۇلار شىپپىدا جىمىپ قالدى. ئالەي "ھە ساڭا بۇ يەردە نىمە بار" دېگەندەك قىلىپ ماڭا ئالىيىپ قارىدى. مەن پەقەت شۇبلىيەنگە بىر كۆز ئىشارىتى قىلدىم ـ دە، تالاغا چىقىپ كەتتىم، ئۇ ئارقامدىن ئەگىشىپ چىقتى. ئۇنىڭ كەيپى خۇش ئىدى. ئۇ: "ھە، قاپىغىڭىزدىن قار يېغىپ قاپتىغۇ، ئۆزلىرىچە كەپتۇ، باشلىق تۇرسا، قوغلۇۋەتكىلى بولامدۇ؟ ـ دىدى ئادەتتىكى چىرايلىق كۈلۈشى بىلەن ۋە، ـ كەلگەن مېھمانلارنى تاشلاپ كېتىشكە بولمايدۇ" ـ دەپ چاغانىنىڭ ا ـ كۆنى كەچتە كورۇشىدىغان بولۇپ كېلىشتۇق. شۇبلىيەن قايتىپ كىرگىنىدە، ئالەينىڭ ئوچكىگە ئوخشاش غەلىتى مەرەپ كۈلۈۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ قالدىم.

چاغان ئاخشىمى كېلىشكىنىمىز بويىچە ئۇچراشتۇق، مەن بۇرۇنقىدەك ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ باقماقچى بولغان ئىدىم، "بۇ يەر بېيجىڭ ئەمەس!" دەپ قولۇمنى زەردە بىلەن سىلكىپ تاشلىدى، تۇنۇگۈن ماڭا خۇش خۇي چاخچاق قىلىۋاتاتتى، بۈگۈن يەنە خۇيى تۇتۇپ قاپتۇ، مېنىڭمۇ تازا جاھىللىغىم

بىر قولىدا سىم قامچا تۇتقان، بىر قولىدا يوغان بىر ئاپچاركا يېتىلىۋالغان بىرسى دادامنى ئالدىغا ئىتتىرگەن ھالدا چىقىپ كېتىۋاتقىنىغا دۇچ كەلدۇق. دادامنىڭ ئوڭ قاپىغى ئۇستىدە يېرىم غىرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى سىم قامچىنىڭ ئىزى بولۇپ، تېخىچىلا ئېقىۋاتقان قان ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى بويىۋەتكەن ئىدى. ئارقىدىن "مىنبىڭ شياۋفېندۇي"نىڭ پۇتۇنلەي قوراللىق 7-8 نەپەر ئەزاسى چىقتى. دادام شۇبلىيەننىڭ رەسمىنى كورگەن ئىدى ھەم ئاغىنىمۇ ئۇنىڭ كەلگەنلىك خەۋىرىنى دادامغىمۇ يەتكۈزگەن بولسا كېرەك، بىزنى كورۇپ بىر پەس تىڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى ۋە شۇبلىيەنگە قاراپ كوزىگە موللىدە ياش ئالدى، ئەمدى بىرنىمە دېيىشكە تەمشىلۇىدى، ھىلىقىلار مىلتىقىنىڭ پاينىگى بىلەن دادامنى ئۇرۇپ، ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەتتى. ئادەمنىڭ يۇرىگىنى مۇجۇغدەك ئىش بۇنىڭ بىلەن تۇگىسە مەيلىدى-غۇ، دادامنىڭ مۇنداق قورال ئاستىدا ھەيدىلىپ كەتكىنىنى كورگەن شۇبلىيەن بىزنىڭ ئويگە كىرمەي، كېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى ۋە ئاقىۋەت كەتتى.....

ئەتە چاغان دېگەن كۈنى ئويۇمگە يەنە قايتىپ كەلدىم، پۇتۇن ئەس-يادىم شۇبلىيەندە ئىدى. مېنى پەقەتلا "ئۇ كۈنى نېمىشقا ئويگە كىرمىدى؟" دېگەن سوئال قىينايتتى. ئاخشىمى شۇبلىيەننى ئىزلەپ باردىم. كاربىدۇرغا كىرىشىم بىلەن شۇبلىيەننىڭ ماڭا تونۇش كۆمۈش قوڭغۇراقتەك خۇش خۇي ئاۋازى ۋە قانداقتۇر ئەر كىشىلەرنىڭ قاتتىق كۈلكە-چاخچاقلىرى ئاڭلاندى.

پارلاق" دەپ ماختاۋەرگەندىن كېيىن، سىزگە كوگالۇمنى بېرىپ يۇرگەن ئىدىم، بىر چاغلاردا بىلمىلىك ئادەملەر ئەتىۋارلىق ئىدى، ئەمدى سىز نېمە قىلىپ يۈرۈيسىز ئوزى؟ ھەتتا تېخى بىرەر خىزمەتمۇ بېرىلمەپتىغۇ؟ بىلىم دېگەن نەرسىنىڭ ھازىر نېمە كېرىكى؟ ئەگەر كېرىكى بولسا، دادامدەك ئالىملارنى نېمشقا تېخىچە بوشاتمايدۇ؟ باشقىلارنىڭ مۇشۇ كۈنلەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرگىنىدىن خەۋىرىڭىز يوقمۇ دەيمەن؟ مېنىڭ كاتتۇاش بولغان بىر ساۋاقدېشىم بار ئىدى، ھازىر ئولكىلىك ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ كەتتى، يەنە بىر ياش ئوقۇتقۇچىمىز ھازىر مەدەنىيەت بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن بۆجاگى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. سىز بولسىڭىز ئەكسىچە قاتمۇ-قات تاغلارنىڭ ئارىسىدا قېلىپ، قانداقتۇر تېتىقسىز ئىشلارنى قىلىپ يۈرۈيسىز. دەيدىغان گېپىمىنىڭ يەنە بىرسى، ئېچىپ ئېيتمەنكى، ئاتىلىرىمىز ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇ نىكاھ سودىسى بولغان. ئۇلار ئاغىنە ئىكەن، شۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن تونۇشتۇق، شۇنداق ئەمەسمۇ-يە؟ ئەمدى ئۇلارنىڭ بىرسىنى ئالساق، سېپىق، سېپىغاندىمۇ ئاجايىپ سەت سېپىق كەتتى. يەنە بىرسى، بۇ يەردىكى داڭلىق زوزىپەي① ئىكەن، ئۇنىڭ كارامىتىنى ئوتكەن كۈنى كوردۇق. سىز ياخشى ئويلاپ بېقىڭا، بىر سېپىق بىلەن بىرقارا ئوتتۇرىسىدا ياخشى گەپنىڭ بولۇشى

---

① زوزىپەي — كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار.

تۇتتى، گەپنىڭ قىسقىسى مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇش پەيتى يەتكەن ئىدى.

ــ كېلىدىغانلىغىڭىز توغرىلىق ھەجەپمۇ بىرەر خەت ـ خەۋەر بېرىۋەتمەپسىزغۇ؟ ــ دېدىم.

ــ يۇڭدې، ــ دەپ بۇرالدى ئۇ ئارقىسىغا، ــ مۇناسىۋىتىمىز توغرىلىق سىز بىلەن ئاخىرقى قېتىم پاراڭلىشىشنى ئاللىقاچان ـ دىن بېرى كۆڭلۈمگە پۈكۈپ يۈرگەن ئىدىم. بۈگۈن گەپنىڭ ئوچۇغىنى ئېيتىدىغان ۋاقىت يەتتى، ئوتكەن ئىشلارغا سالۋات، بىلەمسىز، ئۇز ۋاقتىدا ئاجايىپ غايىلىرىم بار ئىدى، پۈتۈن ئۈمىدىمنى سىزگە باغلىغان ئىدىم، ئەمدىچۇ، ئويدىكى مەسلەھەت بازارغا توغرا كەلمەپتۇ دېگەندەك، ھەممە تۈگەشتى! ئوتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇڭ، بىز بېيجىڭدا ئۇنتۇلماس بەختلىك مىنۇتلارنى ئوتكۈزدۇق، ئەمما بۇ ئىشلار ئوزىنى، خەقنىمۇ ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىكەن، ئەمدى ئۇلار كەلمەسكە كەتتى!

ــ نېمىشقا، شۇبلىيەن؟ ــ دەپ سوردىم ئۇنىڭ گېپىگە ئانچە ئىشەنمەي.

ــ سىز ئوزىڭىزنى بىر تىلشۇناس دەپ سانايسىزغۇ، ــ دېدى ئۇ مازاق قىلغان ئاھاڭدا، ــ "تېرىسى بولمىسا، تۈكى نەدىن كېلىدۇ" دېگەن ماقالىنى بىلمىسىزغۇ دەيمەن؟ مەن سىزنى نېمە ئۈچۈن ياخشى كورگەنلىگىمنى سىزگە تېخى ئېيتمىغان ئىدىم. دادام ئويگە كەلسىلا سىزنى "قالتىس بىلىملىك بالا، كېلىچىگى

مەن ئۇنىڭدىن:

ــ شۇنداق قىلىپ، شۇ ۋىلىيەن ھازىر ئوزى نەدە؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ شۇ يىلى ئەتىياز ئايلىرى بولسا كېرەك، ھىلىقى ئالەينىڭ "ياردىمى" بىلەن مۇشۇ شەھەردىكى سەنئەت ئومىگىگە يوتكىلىپ كەتكەن ئىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ چوقۇر شۇۋلىيەننى قولغا چۈشۈرىمەن دەپ كوپ ئاۋارە بولغان ئوخشايدۇ. ئەمما شۇۋلىيەن ئوز مەقسىدىگە يېتۈالغاندىن كېيىن "يەردىكى چاپاقنىڭ چۈشۈپ قالغان ئاسمانىدىكى غازىنىڭ گوشى يوق" دەپ ئۇنى ئوڭدا قويۇپ كېتىپ قاپتۇ.

ــ سەن شۇۋلىيەن بىلەن بىرنەچچە يىل ئارىلىشىپ يۈردۈم دىدىڭ، بۇنداق ئىدىيىسى بارلىغىنى، بۇنداق ئوزگىرىپ كېتىشىنى بايقىمىغانمىدىڭ؟ ئەمدى سېنى نېمە دەپ ئىزلەپ كەلدى بۇ قىز؟ ــ دەپ سورىدىم يۈڭدىدىن، ھىلىقى "ئاي پەرىشتىسى"دىن ئىختىيارسىز سەسكەنگەن ھالدا.

ــ تازا چۈشەنمىگەن ئىكەنمەن، ئەمىلىيەتتە ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى چۈشىنىپ يېتىشكە ھەقىقەتەن پۈرسەت بولمىغان ئىدى. بولۇپمۇ كېيىنكى يىللاردا نەلەردە نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىنىنى خۇدا بىلىدۇ. ئوز ۋاقتىدا ياماڭ ئەمەستەك قىلىۋىدى، ئوزگەرسە دەل شۇ ۋاقىتلاردا ئوزگەردى. ئەمدى نېمە ئۈچۈن يەنە مېنى ئىزلەپ كېلىپ قالدى؟ بۇ سوئالغا ئوزەڭ بىر جاۋاب بېرىپ باقە، ئىنسانىڭ قەدىرى زادى نېمىدە؟

مۇمكىنمۇ، ئاخىر؟ ئەمدى ئۇزىمىزنى ئېلىپ ئېيتساق، ھەر ئىككىمىز سېسىقلاردىن، شۇڭا بىرەرسىمىز بولسىمۇ مۇشۇنىڭ-دىن قۇتۇلۇپ كەتسەك دېگەن ئويۇم بار. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇز ئالدىمىزغا كۇن ئالىلى. سىزگە ھېنىڭدىنمۇ ياخشى قىزلار تېپىلىپ قالار..... ــ ئۇ بىر دەم توختىۋالدى-دە، ــ بۇنىڭدىن كېيىن ئىناق ئاكا-سىڭىللاردىن بولۇپ قالساق دەيمەن، ــ دېدى بىردىن مۇلايىم ئاھاڭدا.

دېمەك، مەسىلە ئايدىڭ بولدى، قەلبىم ئەلەم ۋە غەزەپكە تولدى، ئۇنىڭغا نۇرغۇن داۋالىلارنى چۈشەندۇرمەكچى بولدۇم، ئويلىسام ھەممىسى ئارتۇقچە گەپ ئىدى. ئەمما مەن بۇ قىزنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرەتتىمكىن، قىزنىڭ بۇ گەپلىرى بىلەن ئۇنىڭدىن ھە دېگەندىلا ئۇمىدىمنى ئۇزەلمىدىم. مەن تۇرۇپ:

ــ ئۇنداقتا، ھەجەپ بۇ يەرگە كېلىپ قاپسىزغۇ؟ ئىسمىم جىسمىمغا لايىق شۇبلىيەن گۇلى بولمەن دېگىنىڭىز قېنى؟ ــ دېدىم.

ــ گېپىمنى بۇرمىلىماڭ، ــ دېدى شۇبلىيەن قىزىشىپ، ــ شۇنچىياڭنىڭ نەرىدە ئىشلىسەم، شۇبلىيەن گۇلى بولغان دېگەن شۇ. بۇ يەردە يەنە شۇنداق بىر ئەھۋال بارکى، ئانكىتنى شۇنجىياڭغا كەلمەستىنلا تولدۇرغان ئىدۇق، ئۇرۇمچىگە كەلگەندە، ئۇزگەرتىپ بېرىشكە ئۇنۇمسىدى. بۇ يەرگە كېلىپ قېلىشىم تاسادىپى ھادىسە، ئۇنى ئۇزىڭىزچە باشقىچە چۈشىنىپ قالماڭ يەنە.....

يۇڭدې ھىكايىسىنى تۇگەتكەندەك قىلىپ گېپىنى توختاتتى،

مۇ شۇنچە خۇش پۇراق ھەم چىرايلىق بولسىمۇ،
بار، ئەسلى مەن ئەمەس ئۇچۇن يۇزۇگدە داغ
دىن، ئەمەس ئۇچۇن تىكىلىكسەن دەپ جۇخاردىن
ۇ ئەسلىقلىق ۋە كۇلكىلىك ئىش بولۇپ قالمامدۇ؟!
خلەر باھارغا ئىنتىلگەندەك، ئادەمۇ بەختلىك بولۇشقا
دۇ، لېكىن بۇ بەختنى قولغا كەلتۇرۇش ئوڭاي
.....
پىنىك بىر ئۇھ تارتىپ جىمىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ
ماقىتەك بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ تۇرمۇشى ھەققىدە
لا چوڭقۇر ئويلىنىپ قالدىم.....
1978-يىل، ئوكتەبىر، غۇلجا.
(ئاپتور بۇ ھېكايىنى ئۇيغۇر تىلىدا يازغان)

تېگده گەپ بارلىغىنى پەملەپ.

— پۇل، ئابروي، مەنسەپتە! — دېدىم يۈگدىسىنىڭ گېپىنىڭ

— بۇ جاۋاۋلىق، شۇبلىيەندەك قىزلار ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا، دەل جايىدىن بېرىلگەن جاۋاپ بولدى ئوكا. خۇاجۇشى ۋە پارتىيىنىڭ غەمخورلۇغىدا، قەددىم بىرئاز كوتىرىلىۋېدى، تەپ تارتماستىن ئىزلەپ كەلگىنىنى قارا! — دېدى يۈگدەپ.

— بەلكىم يېقىندا پۈتكەن كىتابىڭنىڭ مەتبەگە بېرىلمەكچى بولغانلىغىدىنمۇ خەۋىرى بولسا كېرەك؟

— مېنىڭ بۇ يەرگە يوتكىلىپ كەلگەنلىگىمدىن خەۋىرى بار ئىكەن، ئۇنىڭدىنمۇ خەۋىرى بولۇشى مۇمكىن.

— ھە راست، شۇبلىيەن ھازىر ئەردىمۇ ياكى تېخى ئەرگە تەگمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدىم يۈگدىدىن.

— بىلىشىمچە، تېخى ئەرگە تەگمىگەندەك.

— ئۇنى يىلدىن كېيىن..... دېگەن گېپى بار ئىكەنغۇ، ئەمدى ئۇنى قانداق قىلىسەن؟ — دېدىم چاقچاق ئارىلاش.

يۈگدەپ چاقچىغىمغا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا دەرىزىنى ئۇلۇق ئېچىۋەتتى. دەرىزە ئالدىدىكى جۇخار گۈلى تولۇن ئايىنىڭ سۈتتەك نۇرىدا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. جۇخارنىڭ خۇش پۇرىقى ئېچىگە مەيىن شامال بىلەن گۇپۇلدەپ ئۇرۇلدى.

مۇلۇ جۇخار گۈل
لېكىن تېكىنىم
بار دەپ ئاي
ئاغرىنسام،
دەل-دەر
ئىنتىلە
ئەمەس
ئۇ
تېپى
يە

"ئەرۋاھ" مېھرىۋاننىڭ جىددى قىياپەتتە ئېيتقان بۇيرۇغىنى گويا ئاڭلىمىغاندەك، كورسەتكەن يەرگە ئەمەس، باشقا يەرگە ئولتۇردى ـ دە، تاماكا يوگەشكە باشلىدى. بۇ ھال مېھرىۋاننى ئۇنىڭغا بولغان غەزىۋىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇشقا سەۋەپ بولدى.

ـ ئالىم دېگەن سەنمۇ؟

ـ ھە ـ ئە.

ـ ئەكسىلئىنقىلاۋىي جىنايەتلىرىڭنى تولۇق تاپشۇرماي بولمايدىغانلىغىنى ئەمدى چۈشەنگەنسەن؟

ئالىم تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ئىسىنى ئالدىرىماي پۈلدى.

ـ كەمچىلىكلەردىن خالى ئەمەسمەن، لېكىن ئەكسىلئىنقىلاۋىي جىنايەت ئوتكۈزگىنىم يوق.

ـ خاتالىقلىرىڭنى تەن ئالمامسەن؟ ـ بارغانسېرى غەزىۋى ئورلەۋاتقان مېھرىۋان ئاۋازىنى تېخىمۇ قاتتىق چىقىرىپ دېدى، ـ بىلىپ قويى، سەن نەق ئەكسىلئىنقىلاپچى بولۇشقا لايىق ئادەمسەن! تېنىۋالمەن، دەپ خام خىيال قىلما!

ئالىم باشقا سوز قىلماي، تاماكىسىنى چەككىنىچە بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇرۇۋەردى. شۇنىڭدىن كېيىن سوھبەت ئەملى مەسىلەر ئۈستىدىكى سوئال ـ جاۋاپقا كوچتى. ئالىم بەزى سوئاللارغا "بۇ مەسىلە مەندە يوق" ياكى "بۇ توھمەت" دەپ، بەزىلىرىگە بولسا، "ھەئە" ياكى "بۇ سوزنى مەن ئېيتقان" دەپ قىسقىلا جاۋاپ بېرەتتى. ئالىم توغرىسىدا مېھرىۋاننى تۇنجى قېتىم ھەيران قالدۇرغان نەرسە شۇ بولدى.

قاھار جھلىل

ئاچالدا

1

مېھرىۋان بىلەن ئالمىنىڭ تۇنجى قېتىملىق سوھبىتى مەكتەپ-نىڭ دىنخانچىلىق مەيدانىدا بولۇپ ئوتتى. تەشۋىقات ئەترىدىنىڭ بۇ ياش ئەزاسى پىشانىسى كەڭ، چىرايى كۆندە كويىگەن، ساقال-بۇرۇتلىرى ئوسۇپ، ئورۇق يۈزىگە چاڭ-توپا قونغان، شىمىنىڭ پۇشقىغى تىزىغچە، يەڭلىرى جەينەككىچە تۇرۇلگەن، ئوتتۇرا بويلۇق بۇ ئادەمگە خېلى ۋاقىتقىچە غەزەپ ۋە نەپرەت بىلەن تىكىلىپ تۇردى: "ئەجىبا، بۇ چىراينى قەيەردىدۇ كور-گەندەك قىلىمەن. ماتىرىيالدا 30 ياش دەپ يېزىپتۇ، لېكىن شۇ تاپتا بۇ ئەرۋاھدەك ئادەم 40 ياشتىن كەم ئەمەستەك كورۇنىدۇ" دەپ خىيالىدىن ئوتكۈزدى مېھرىۋان.

— ئولتۇر!

تەڭلىمىلەرنى يېشىلمەيۋاتىدۇ.....

ــ سەپسەتەگنى توختات! ــ مېھرىۋان ئالىمنىڭ سوزىنى بولۇ-ۋەتتى، ــ مۇشۇ سوزلىرىڭنىڭ ئوزى سىياسى خاتالىق بولماي نىمە؟

ــ تامامەن ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرغۇچىلارنىڭ سوزلىرى، ــ دەپ گەپ ئارىلىدى شۇ مەيداندا بىلىلە بولغان مەكتەپ ئىنقىلاۋي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى باتۇر، ــ بىز سېنى ياخشى بىلىمىز، سەن ئۇچىغا چىققان كۆڭزىچى، نەق ئەكسىلىنقىلاپچى ئۇنسۇرسەن!

ئالىم باتۇرغا چوڭقۇر مەسخىرە كۆلكىسى بىلەن قارىدى-دە، دانە-دانە قىلىپ سوزلەشكە كىرىشتى:

ــ ياخشى، قېنى سىلەر ئېيتىپ بېقىڭلار: ئۇنداقتا، ماۋجۇ-شىنىڭ: "ئوقۇشنى ئاساس قىلىش....." دىگەن سوزىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ بىزنىڭ شۇنداق چوڭ زىمىنغا، شۇنچە كوپ نوپۇسقا ئىگە بولغان دولىتىمىزنىڭ مائارىپى ئەگەر شۇنداق ئۇلگىلەرنىڭ يولى بىلەن مېڭىدىغان بولسا، ئېلىمىزنى مۇشۇ ئەسىر ئىچىدە 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش مەقسىدىگە قانداق يەتكىلى بولىدۇ؟ بۇ بۇنىڭدىن كېيىنكى مىليونلىغان ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئىستىقبالى، دولىتىمىزنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش ئەمەسمۇ؟

ــ يولداش مېھرىۋان، بۇنىڭ ئارتۇقچە سوز قىلىشنى چەكلەش كېرەك؟ ــ دەپ چالۋاقىدى باتۇر، ــ ئاڭلىدىڭمۇ، ئۇ يەنىلا بۇرژۇئازىيىنىڭ قارا مالىلرىنى بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ھەي،

كى، ئۇنىڭ رەت قىلغانلىرى كوپىنچە سىياسى خاراكتېرى ئانچە ئېغىر بولمىغان مەسىلىلەر بولۇپ، ئۇ ئوڭايلا ئېتىراپ قىلغانلىرى بولسا، مېھرىۋاننىڭ نەزىرىدە ناھايىتى چوڭ سىياسى خاتالىققا ياتىدىغان مەسىلىلەر ئىدى.

ــ سەن بابا "مەن ئەكسىلئىنقىلاۋىي جىنايەت ئوتكۈزگىنىم يوق" دىدىڭ، ــ دىدى مېھرىۋان ئالمىنىڭ نوۋەتتىكى جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ــ چاۋياڭ يېزا ئىگىلىك شۇبىيۈەنى ئېلىمىز ماۋارىپ ئىنقىلاۋىدىكى سوتسىيالىستىك يېڭى شەيئى، ماۋارىپ سېپىدىكى بىر قىزىل بايراق. سەن بولساڭ، ئۇنىڭغا زەھەر-خەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلغانسەن، بۇ ئېغىر سىياسى جىنايەت ئەمەسمۇ؟

ــ ياق، مەن ئۇنىڭغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلمىدىم، ئۇزۇم ئايدىڭلاشتۇرالمىغان مەسىلىنى يىغىندا ئېيتتىم، ــ دىدى ئالىم، مېھرىۋان ئۇنىڭ كوزلىرىدە كۆلگە-قارنى ئوچۇق، مەردانە ئادەملەردىلا بولىدىغان بىر خىل ئۇچقۇنىنىڭ يالىت قىلىپ يانغانلىغىنى كورۈپ قالدى، ــ مەن ئەقلىي تەرىبىنى بىكار قىلىدىغان بۇنداق غەلىتە ئۇلگىلەرنى تەرىبىيلەپ چىقىدىغان ئالىي مەكتەپ ماۋارىپىنى زادى چۈشىنەلمىدىم. مەن سىلەردىن سوراي: ئۇنداقتا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئېچىپ نىمە قىلىمىز؟ كىشىلەر ھازىر ئايغا چىقىۋاتىدۇ، بىراق بىزدە بولسا، جاڭ تېيشىڭدەك "ئۇلگىلەر" تۇپەيلىدىن ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئىككى نامەلۇم ئوق

ئۇ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، دەرىزە ئالدىغا بېرىپ قارا ئاغزىلۇقتا چوككەن مەكتەپ ھويلىسىغا قارىغىنى ھالدا بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇنقى بىر ئىشنى ئەسلەشكە باشلىدى:

بىر شەنبە كۈنى مېھرىۋان بىلەن بىر ئىسمىنىدا ئىشلەيدىغان ئامىنە دېگەن قىز ئۇنى ئويىگە تەكلىپ قىلدى:

ـــ كەچتە بىزنىڭ ئويگە كىرگىن، دادام كېچىكىنە ئولتۇرۇش قىلماقچى، ئىلگىرى مۇنداق ئولتۇرۇشلارغا بېرىپ باقمىغان مېھرىۋان كېچىك سىڭلىسىنى يېتىلەپ ھىلىقى ئويگە يېتىپ كەلگەندە، بىرگە ئىشلەيدىغان 3 ـ 4 قىزمۇ سىرتقى ئويدە ئولتۇرغان ئىكەن، ئىچكەركى ئويدە ئەرلەر بولسا كېرەك، ئۇ يەردىن قىزىق ـ قىزىق كۈلكە ـ چاخچاقلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بىر دەمدىن كېيىن كىمدۇر بىرسى دۇتارنى كونا خەلق ئاھاڭلىرىغا چېلىپ، يېقىملىق ئاۋازدا ناخشا كۈيلەشكە باشلىدى. بۇ چاغدا قىزلارنىڭلا ئەمەس ئىچكەركى ئويدىكى چاخچاقچى ـ لەتىپچى ئەرلەرنىڭمۇ ئاۋازى تىندى. يېڭىدىن ـ يېڭى ئاھاڭلارنىڭ چېلىنىشىغا ئەگىشىپ، ناخشىچىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يۇقۇرى كوتىرىلىپ، كىشى قەلبىنى زىلزىلىگە سالغۇچى سادالار دەرىزىدىن ئۇچۇپ چىقىپ زاۋۇت قورۇسىدا پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى. بۇ ناخشىلار مېھرىۋانغا شۇنداق كۈچلۈك تەسىر قىلدىكى، ئۇ ئىختىيارسىز يېنىدىكى ئامىنىدىن سورىدى:

ـــ بۇ ناخشىچى كىم بولىدۇ؟

ـــ 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئالىم مۇئەللىم، ئاكامنىڭ ساۋاق ـ

ئەشەددى ئەكسىلىنقىلاپچى، سەن ھازىر گېزىتلەردە: "زامانە-ۋىلىشىنى تەكتىلەش شيۇجېڭجۇيىغا قاراپ ماڭغانلىق" دەپ يېزىلىۋاتقانلىغىنى كورمىدىڭمۇ؟

ــ سەن ماتۇر سوتسيالىزىمنىڭ قانداق جەمىيەت ئىكەنلە-گىنى بىلمەيدىغان ياكى بىلسەڭمۇ ئۇنى خالىمايدىغان ئادەم-سەن؟ ــ دېدى ئالىم مەسخىرە بىلەن، ــ سېنىڭدەك تەييار ئىبارىلەرنى تەكرارلاشنىلا بىلىدىغان ئاتالمىش ئىنقىلاپچى بىلەن تالىشىپ ئولتۇرغان ئۇزەمۇ ئەخمەق، ــ كېيىن ئۇ مېھرى-ۋانغا قاراپ سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ سىلەرنىڭ مەقسىدىڭلار قانداقتۇ مېنىڭ "ئەكسىلىنقىلاۋىي غەرەز"لىرىمنى ئىقرار قىلدۇ-رۇش بولىدىغان بولسا، مەيلى، قولۇڭلاردىن كەلگىنىنى قىلىڭ-لار، لېكىن مەن ئالدىڭلاردا ئېيتىپ قويايكى، سىلەر بۇ مەقسىدىڭلارغا ھەرگىز يېتەلمەيسىلەر!

* * *

مېھرىۋان پاش قىلىش ماتېرىياللىرىنى كورۇۋېتىپ، بىردىنلا قەلەمنى قويۇپ، ئويلاشقا باشلىدى: "توغرا، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، ــ دېدى ئۇ ئوز ئوزىگە، ــ شۇ كۇنى ئامىنمۇ ئۇنىڭ ئىسمىنى "ئالىم" دېگەندەك قىلىۋىدى، شۇ چاغدىلا مەن ئۇنىڭ سوزلىرىنىڭ خاتا ئىكەنلىگىنى ھىس قىلغان ئىدىم. مانا پاش قىلغۇچمۇ زاۋۇتتىكى ئاشۇ جالالدىن بىلەن مۇنۇ باتۇر ئىكەن. شۇنداق بۇ ئالمىنىڭ دەل ئاشۇ ئادەمنىڭ ئوزى ئىكەنلىگىدە گۇمان يوق."

هىلىقى جالالدىن دىگەن ئىشچى، ــ مەسۇم ئۇستام، سىزنىڭ ئىدىيىڭىزدە تېخىچە "ئىشلەپچىقىرىش كوچىلىرى ئەلاچىلىغى" نەزىرىيىسىنىڭ تەسىرى ئېغىر ئىكەن، بۇنى چىقىرىپ تاشلىمىسىڭىز بەكمۇ خەتەرلىك.

ــ ئۇكام جالالدىن، سەن ئېيتقان "ئىشلەپچىقىرىش كوچىلىرى ئەلاچىلىغى" دىگەن سوز ھازىرقى كۇندە ناھايىتى كوپ ئېيتىلىۋاتىسمۇ، مەن ئۇنىڭ مەنىسىگە تېخىچە چۇشىنەلمەيۋاتىمەن، لېكىن مۇشۇ مەسىلىنى ناھايىتى ياخشى چۇشىنىمەنكى، بۇرۇن بىزنىڭ ئىسمىنىمىز قوش چىشلىق ساپاندىن ھەپتىسىگە 20نى ياسىغان بولسا، ھازىر 10غا، ھەتتا 7ــ8كە چۇشۇپ قالدى، ئامما ئالدىغان ئىش ھەققىمىز بىر پۇڭمۇ كېمەيگىنى يوق. مانا بۇنى ئويلىسام، ھەقىقەتەن خىجىللىق ھىس قىلىمەن.

ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تالاشقا دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىۋاتقان مېھرىۋان: "مەسۇمكام سىياسىنى ئۇگىنىشتە خېلىلا ئارقىدا قاپتۇ، گېزىتلەرنى زادىلا كورمىسە كېرەك" دەپ ئويلاپ تۇراتتى، ئىچكەركى ئويدىن:

ــ بۇ مەسىلدە مېنىڭ پىكرىم مەسۇمكامنىڭكىگە ئوخشاش، دىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ــ ھە، قېنى، مۇئەللىم كوپ ئوقۇغان ئادەم، مۇئەللىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقايلى، ــ دىيىشتى كوپچىلىك.

ــ مېنىڭچە ئىنقىلاپ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش بىر بىرىگە زىچ باغلانغان، ئوزئارا تۇرتكە بولىدىغان ئىككى خىل پائالىيەت، ــ

دىشى، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئامىنە.

ــ ھە، مەن ناخشا ئېيتىشىغا قاراپ سەنئەتتە ئىشلىسە كېرەك، دەپ ئويلاپتىمەن.

ساز چېلىش توختىغان ئارىلىقتا مۇشۇنداق ئولتۇرۇشلاردا بولىدىغان تالاش ـ تارتىش باشلاندى:

ــ مەجلىس ـ يىغىنلار بارغانسېرى كۆپەيىپ كېتىۋاتىدۇ، ــ دىدى ئىشچىلاردىن بىرى، ــ مۇشۇنداق بولۇۋەرسە، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى قانداق ئورۇنلىغىلى بولىدىكەن ـ تاك؟

ــ بىزنىڭ شوتارىمىز ئىنقىلاپنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ــ دەپ ئۇنىڭغا قارشى چىقتى بىرەيلەن، ــ يىغىن قانچە كوپ ئېچىلسا، ئىنقىلاپنى شۇنچە چىڭ تۇتقىلى بولىدۇ، ئىشلەپچىقىرىشمۇ تېز ئىلگىرىلەيدۇ.

ــ مېنىڭ چۈشىنىلمەيدىغان يېرىم دەل ئەنە شۇ يەردە، ــ ھىلىقى ئىشچى يەنە ئوز پىكرىدە چىڭ تۇردى، ــ جالالىدىن، سەن "يىغىن قانچە كوپ ئېچىلسا ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىسى شۇنچە كوپ بولىدۇ" دەيسەن، مانا مۇشۇ ھەپتىدە بىز تولۇق 3 كۈن يىغىن ئاچتۇق. بۇ دېگەنلىك بىر ھەپتىلىك ئىش ۋاقتىنىڭ يېرىمى يىغىنلارغا كەتتى، دېگەن سوز، بۇ ۋاقىت ئىچىدە بىز ھېچ نەرسە ئىشلەپچىقارمىدۇق، قېنى، ئېيتقىنا، بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

ــ ھەممىدىن مۇھىمى لۇشيەن مەسىلىسى، لۇشيەن ھەل بولىدىكەن، باشقا ئىشلار ئاسانلا ھەل بولۇپ كېتىدۇ، ــ دىدى

ـــسەن تولىمۇ كوكەمىلىك قىلىۋاتسەن جالالىدىن، دىدى مەسۇم ئۇستا ئۇنى ئەيىپلەپ، ـــ باشقىلارنىڭ سوزلىرىنى ياخشىراق ئويلىنىپ باقماستىن، ئالدىراپ ـ تېنەپ قالىپاق كىيگۈزۈۋاتسەن، ھىساپ ئېلىش بىلەن قورقىتىۋاتسەن، بۇ قىلىغىڭ ياخشى ئەمەس ئۇكام!

ـــ ئۇ ھىساپ ئېلىشقا ئۇستا، زاۋۇتتا ھىساپ ئالغانلىرى ئاز كېلىپ، ئەمدى باشقا ئورۇنلاردىكىدىنمۇ ئالماقچى، ـــ دىدى قىزلاردىن بىرى مەسۇم ئۇستىنىڭ سوزىنى قۇۋۋەتلەپ.

ـــ سىلەر جالالىدىننى نېمىشقا ئەيىپلەيسىلەر؟ ـــ دىدى مېھرىۋان نارازى بولۇپ، ـــ ئۇنىڭ خاتا سوزلەرگە رەددىيە بەرگىنى يامانمۇ؟

قىزلار مېھرىۋان بىلەن مۇنازىرىلەشمەكچى بولۇۋىدى، ئىچكەركى ئويدە ئوي ئىگىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ مېھمانلار، بۇ مۇنازىرىنى قويايلۇق، ئۇنداق سوزلەرنى مەجلىسلەردىمۇ يەتكىچە سوزلىشىۋالالايمىز، قېنى داستىخانغا بېقىڭلار.....

ئاشۇ ئىشلارنى خىيالىدىن ئوتكۈزگەن مېھرىۋان: "راست، شۇ چاغدا ئالىم دېگەن بىر ئادەم ھەقىقەتەن زەھەر تارقاتقان ئىدى، ـــ دىدى ئۇز ئۇزىگە بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئۇ ئەكسىيەتچى مەيداندا خىلىدىن بۇيان چىڭ تۇرۇپ كەلگەن خەتەرلىك ئادەم بولسا كېرەك. نامراتلىدىن كېلىپ چىققان بىر ياشنىڭ بۇنداق ئاينىپ كېتىشى بەكمۇ ئېچىنىشلىق....."

دىدى مۇئەللىم ئالدىرىماي سوزلەپ، ــ بىزنىڭ مەقسەدىمىز ئىجتىمائى ئىشلەپچىقىرىشنى يۇكسەلدۈرۈپ جەمىيەتنىڭ ماددى بايلىغىنى ئاشۇرۇش. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر بىز ئىنقلاپ قىلىش دېگەننى مەجلىس ـ يىغىن ئېچىش دەپلا چۈشىنىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا بۇنداق مەجلىس ـ يىغىنلارنىڭ توغرا ـ خاتالىغىنى شۇ ئورۇندىكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئوسۇشى ياكى ئارقىغا چېكىنىشى بىلەن ئولچەشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر بىز ئىنقلاپ قىلىمىز دەپ، ھەر ئالتە كۈننىڭ ئۈچ كۈنىنى ئىش توختىتىپ، مەجلىس بىلەنلا ئوتكۈزىدىغان بولساق، ئۇنداق مەجلىس خۇددى مەسۇم ئۇستام ئېيتقاندەك نەتىجە بەرمەي قالمايدۇ.

ــ مەن سىزنىڭ بۇ سەپسەتىلىرىڭىزگە گەرچە تولۇق چۈشەنمىسەم يەتمىگەن بولسامۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى تەشۋىقاتلارنىڭ روھىغا خىلاپ ئىكەنلىگىنى چۈشەندىم، سىز خەتەرلىك ئادەم ئىكەنسىز ئەپەندىم، ــ دىدى جالالدىن.

ــ تەشۋىقات كەڭ ئاممىنىڭ ئەملىيىتى، ئارزۇسىنى چىقىش نۇقتا قىلىشى لازىم. ئەكسى ھالدا بولىدىكەن، ئامما ئۈنى قوبۇل قىلمايدۇ.....

ــ ئائىلىدىكىلارمۇ يولداشلار، بۇ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ساپلا خاتا سوزلەر چىقىۋاتىدۇ، ــ جالالدىن تېخىمۇ چالۋاقاپ مۇئەللىمنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى، ــ سىز ھەقىقەتەن ئاغىنەم باتۇر ئېيتقاندەك بۇرژۇئازىيىنىڭ تازىمۇ سېسىق زىيالىسى ئىكەنسىز، ئالدىرىماڭ تېخى، بۇگۈنكى سوزىڭىز ئۈچۈن ھىساپ بېرىسىز!

لمشپ قاپتۇ، سىز چىقسىپ ھەل قىلمىسىڭىز بولمايدىغانىدەك تۇرىدۇ، ــ دىدى.

ــ ئۇزىڭىز ھەل قىلۇەتسىڭىز بولماسمىدى؟ ــ دىدى مېھرىۋان ھەيران بولۇپ.

باتۇر ھەييارلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى:

ــ بىلىسىزغۇ، مەن دېگەن مەكتەپنىڭ ئوز ئادىمى، بۇنداق ئىشلارغا ئارىلىشىپ يۈرسەم ئانچە ياخشى بولمامدىكىن.

مېھرىۋان ئامالسىز سىرتقا چىقتى. راست دېگەندەك، ئېرىق بويىدا بىر توپ ئوقۇغۇچىلار بىلەن 2 ــ 3 نەپەر كوممۇنا ئەزاسى تاكاللىشىۋاتقان ئىكەن، مېھرىۋان ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغاندا، ئەزالاردىن بىرى:

ــ يولداش، بۇ ئىشنى ئادىل سوراپ قويۇڭ، بۇگۈن سۇ تۇتۇش نوۋىتى بىزنىڭ ئىدى. بىز بۇغدايغا دان سۇيى بېرىۋاتاتتۇق، قارىساق، بۇ بالىلار ئېرىقنى باغلاپ سۇنى مەكتەپنىڭ كوكتاتلىغىغا ئېچىۋاپتۇ. ئەھۋالنى قانچە چۈشەندۈرسەكمۇ، بۇلار كونمەيۋاتىدۇ.

مېھرىۋان ئەزالاردىن ئەپۇ سوراپ، سۇنى ئۇلارغا ئېلىپ بەردى. قايتىپ كېلىۋېتىپ ئوقۇغۇچىلاردىن:

ــ نېمىشقا ئۇنداق قىلدىڭلار؟ ــ دەپ سورىۋىدى، بالىلاردىن بىرى:

ــ بايىاتىن مائاۋىن مۇدىر باتۇر بىزنى چاقىرىپ: "كوكتاتلار ئۈسىگە قاپتۇ، سۇغۇرۇپ قويۇڭلار" دەپ بۇيرۇۋىدى. سۇ

2

ـ يولداش باتۇر، ئەمدى تېخىمۇ چۈشەندىم: بۇ ئالىم دېگەن نەرسە ھەقىقەتەن ئەكسىيەتچىل خورىگى ئوسۇپ كەتكەن بىر جاھىل ئۇنسۇر ئىكەن.

ـ پېقىر كىشىلەرنى تونۇشتا يېتەرلىك تەجرىبىگە ئىگە. يولداش مېھرىۋان، بىز ئۇنىڭدىن ھىساپ ئېلىشتا قاتتىق قول بولمىساق بولمايدۇ. چۈنكى تىيەنئەنمېن ئەكسىلئىنقىلاۋىي ۋەقەسى بىزگە ئالىمغا ئوخشاش كىشىلەرگە قىلچىمۇ يۈمشاق قوللۇق قىلماسلىق كېرەكلىگىنى ئۇگەتتى. مېنىڭچە بىز بىر يېغىن ئېچىپ، ئاممىنىڭ كۆچىنى ئۇنىڭغا ئوبدان تونۇتۇپ قويۇشىمىز كېرەك.

يىغىنمۇ ئېچىلدى. نەق مەيدانىدا مېھرىۋان بىلەن باتۇردىن باشقا يەنە 3 نەپەر ئوقۇغۇچى ۋە بىر مۇئەللىمىمۇ بار بولۇپ، ئۇلار ئاساسا ۋەكىللىرى سۈپىتىدە ئالىمنىڭ "قەلبىگە ھۇجۇم قىلىشى" كېرەك ئىدى. سوھبەت جەريانىدا بۇ ۋەكىللەر ئالىمنى قاتتىق ئەيىپلەپ، ئۇنى يۇۋاشلىق بىلەن جىنايىتىنى تونۇشقا ئۇندىدى، لېكىن ئالىم بۇرۇنقىدەكلا "جاھىل" ئىدى. يىغىن جەريانىدا پات-پات سىرتقا چىقىپ تۇرغان باتۇر بىر قېتىم ھودۇقۇپ كىرىپ كەلدى-دە، ئالدىراپ:

ـ ئوقۇغۇچىلار بىلەن كوممۇنا ئەزالىرى سۇ تالىشىپ جىدەل-

بۇ چاغدا ئالمنىڭ ئېغىز-بۇرنىدىن ئاققان قانلار ئاللىقاچان ئۇنىڭ كويىنىگىنى بويىاشقا ئۇلگۈرگەن ئىدى. ئالىم تۆكۈرۈۋېتىپ، قانغا بويالغان بىر دانە چىشى يەرگە چۈشتى. ئۇ كويىنىگىنىڭ ساڭگىلاپ قالغان يېڭىنى ئۈزۈۋېلىپ، ئېغىز-بۇرنىنى سۈرتتى، ئاندىن يەردىكى چىشنى ئېلىپ هىلىقى لاتىغا ئوراپ يانچۇغىغا سالدى. ئومرىدە بۇ خىلدىكى ئادەم ئۇرۇشىنى زادى كورۈپ باقمىغان مېرىۋانغا بۇ مۇدهىش ئەهۋال شۇنچىلىك قاتتىق تەسىر قىلدىكى، ئۇ غەزىۋىنى باسالماي هىلىقى "قەهرىمانلار"غا:

ــ بۇ ئىنقىلاپ ئەمەس، ئۇچىغا چىققان لۇكچەكلىك، سىلەر بۇ يەردىن دەرهال چىقىپ كېتىڭلار! ــ دىدى.

ئۇلار ئاللىنىمىلەرنى دېيىشكىنىچە ئويدىن چىقىپ كېتىشتى، مېهرىۋان تېخىچە ئوزىگە كېلەلمەي غال-غال تىترەيتتى. ئۇ باتۇرنىڭ چىرايىدا ئېچىنىش ئەمەس، بەلكى ئاللىقانداق بىر خىل خاتىرجەملىكنى كورۈپ، غەزىۋى تېخىمۇ ئورلىدى.

ــ سىز ئىنقىلاۋىي كومىتېتنىڭ مەسئۇلى تۇرۇپ، هىلىقى لۇكچەكلەرنىڭ ئادەم ئۇرۇشىغا نېمىشقا يول قويىدىڭىز؟

ــ يولداش مېهرىۋان، ئاغزىڭىزغا قاراپ بېقىپراق سوزلەڭ! يېنىڭىزدا بىر ئەكسىلئىنقىلاپچى تۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىنقىلاۋىي ئاممىنى بولمىغۇر سوزلەر بىلەن هاقارەتلەشتىن ساقلىنىڭ، ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىدىنىڭ خادىمى ئىكەنلىگىڭىزنى ئۇنتۇماڭ!

ــ سىزنىڭچە مەن ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىدىنىڭ ئەزاسى

تۇتۇش نوۋىتى بىزنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتساق ئۇ ئاچچىقلىنىپ: "نوۋەت-پوۋەت دېگەن نېمە دېگەن گەپ ئۇ؟ ئەزالارنىڭ بۇغدىيى سۇ ئىچسە، بىزنىڭ كوكتاتلىرىمىز ئىچمەمدىكەن. مەن بۇيرۇغانىنى قىلىڭلار، ئەزالار كەلسە، ئۇزەم جاۋاپ بېرەمەن!" دىدى: شۇنىڭ بىلەن سۇنى ئاچتۇق، ــ دىدى.

"بۇ قانداق گەپ؟ــ دەپ ئويلىدى مېھرىۋان، ــ بۇ ئىشنى ئۇزى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، يەنە نېمىشقا بىلمەسلىككە سېلىۋالىدىكەنە؟ــ ئۇ خىيال بىلەن بايىقى ئوي يېنىغا يېقىنلاشقاندا تۇيۇقسىز ئوي ئىچىدىن ئالمىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ لۇكچەكلەر، قانخورلار! سوئال-سوراق بىلەن مەقسەدىڭلارغا يېتەلمەي ئەمدى ياۋۇزلۇققا ئوتۇپسىلەر-دە!

ئويگە يۇگۇرۇپ كىرگەن مېھرىۋان ھېچ ئويلىمىغان مەنزىرەنىڭ ئۈستىدىن چۈشتى: ھىلىقى "ئامما ۋەكىللىرى" ئالمىغا ئېسىلىۋېلىپ ئۇنىڭ باش-كوزلىرىگە ھە دەپ ئۇرۇۋاتاتتى، باتۇر بولسا، گويا ھېچنىمە بولمىغاندەك، ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ ئوز ئورنىدا ئولتۇراتتى. ئۇشتۇمتوت يۇز بەرگەن بۇ ئەھۋالدىن مېھرىۋاننىڭ چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى.

ــ ئادەم ئۇرۇشقا رۇخسەت يوق!ــ دىدى ئۇ ۋە ھىلىقى "ئامما ۋەكىللىرى"نىڭ گەژگىلىرىدىن تارتىپ ئاجرىتىشقا باشلىدى. باتۇرمۇ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھرىۋانغا بولۇشقاندەك بولدى. "قەھرىمانلار" ئاخىر ئۇرۇشتىن توختىدى. لېكىن

ئىككى سائەتتىن كېيىن مېھرىۋان شۇ كۆنىكى ئىشلارنى تۈگىتىپ مەكتەپكە قايتىشقا تەييارلىنىپ تۇراتتى، ئىشخانىغا ياشىنىپ قالغان بىر ئايال كىرىپ كەلدى.

— مېھرىۋان دېگەن ئوزلىرى بولاملا قىزىم؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئەيمىنىپرەك.

— شۇنداق ئانا، — دىدى مېھرىۋان سەل ھەيران بولۇپ، — بىرەر ئىش بىلەن كەلگەنمىدىڭىز؟

— قولتۇغىغا خېلى چوڭ بىر بوپا قىستۇرۇۋالغان ئايال ئېغىر نەپەس ئالغىنىچە ئورۇندۇققا ئولتۇردى. ئۇ يۈزلىرىنى مۇدەتتىن بۇرۇن قورۇق بېسىپ كەتكەن، چېچىنىك يېرىمى دېگۈدەك ئاقارغان 55 ياشلار چامىسىدىكى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ قاپ-قارا چوڭ كوزلىرىدە ئېغىر ھەسرەتنىڭ ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى.

— بالام بىلەن كورۇشۇالسام، دەپ كېلىۋىدىم قىزىم، — دىدى ئايال مېھرىۋانغا ئۈمىت بىلەن قاراپ.

مېھرىۋاننىڭ كوڭلىگە دەررۇ گۇمان چۈشتى-دە:

— سىز ئالمىنىڭ ئانىسى بولامسىز؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، — دىدى ئايال ئېغىر خۇرسىنىپ، — ئۇچ ئايدىن بېرى كورگىنىم يوق، غەم ۋە سېغىنىش يۈرىگىمنى ئېزىۋەتتى، ئاخىرى بولماي مانا يېرىم كۈنلۈك يولنى پىيادە مېڭىپ كەلدىم.

مېھرىۋان ئويلىنىپ قالدى: ئەسلىدە ئالمىغا ئوخشاش كىشە-

بولمدىم ئۇچۇن بىر ئادەمنىڭ شۇنچە تاياق يېيىشىگە ئۇندىمەي ماراپ ئۇرۇشۇم كېرەككەن-دە، شۇنداقمۇ؟

— ئەكسىلىنقىلاپچىلارغا ئۇنچۇالا ئىچ ئاغرىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى، ئۇلارنىڭ ئېت جېنى خېلى مەھكەم.

— ئاخىر سىز پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى بىلەمسىز؟ ھەرقانچە ئەكسىيەتچى بولغاندىمۇ، پارتىيە سىياسىتى ئادەم ئۇرۇشنى ھەرگىز قىلمايدۇ!

— بۇ دېگەن ئىنقىلاۋىي ئاممىۋى ھەرىكەت! ئۇلارنىڭ چوڭ نىشانى توغرا. ئەكسىيەتچىلەر تەسلىم بولمايدىكەن، ئاما زورۇر تاپقان ھەرقانداق چارىنى قوللىنىشقا ھەقلىق.

— ھە ئىش مۇنداقكەن-دە، دېدى مېھرىۋان ئەھۋالنى چۈشىنىپ، — ئوقۇغۇچىلارنى ئەزالار بىلەن جىدەلگە سېلىپ قويۇپ، مېنى ئويدىن چىقىشقا مەجبۇر قىلغانلىغىڭىزنىڭ سەۋەۋىنى ئەمدى چۈشەندىم، بۇ قانلىق ۋەقە ئۇچۇن تېخى جاۋاپ بېرىسىز!

— كىمنىڭ جاۋاپ بېرىشىنى تېخى كۆرىمىز! — دېدى باتۇر كوزلىرىنى ئالايىتىپ ۋە سوزىنى تۇگىتىپلا ئىشكنى جالاقدا يېپىپ ئويدىن چىقىپ كەتتى.

ئۇلار ئوتتۇرىسىدا يۇز بەرگەن بۇ تۇنجى قېتىملىق توقۇنۇش باتۇر ۋە ئالىم توغرىسىدا مېھرىۋاننى جىددى ئويلىنىشقا سالدى.

* * *

ـــتېخى ئاخىرقى خۇلاسە چىقمىدى ئانا، ـــدىدى ئۇ هاياجان بىلەن، ـــهەر هالدا ئوغلىڭىز ئۈستىدە پاش قىلىنغان مەسىلىلەر ئانچە ئاز ئەمەس.

ـــقىزىم، ـــدىدى ئايال ئېغىر خۇرسىنىپ، ـــمېنىڭ بالام هەرگىز خەلققە دۈشمەن بولمايدۇ! ـــئانا گويا پىكرىنى بىر نۇقتىغا توپلىماقچى بولغاندەك بىرئاز ۋاقىت سوزىنى ئۈزۈپ قويۇپ ئاستا ئاۋازدا يەنە داۋاملاشتۇردى، ـــيەر ئىسلاهاتى ۋاقتىدا پومىششىكلار دادىسىنى ئولتۇرۇۋەتكەندە، ئالىم 7ياشتا ئىدى. شۇ چاغدا خىزمەت ئەترىدىنىڭ باشلىغى ئۇنىڭغا: دادائ خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن قۇربان بولدى، سەن هەرگىز يېتىم ئەمەس، پارتىيە، هوكۇمەت ۋە خەلق سېنىڭ ئاتائ. سەن دادائىنىڭ ئىزىنى باسقىن! دىگەن ئىدى. ئوغلۇمغا پارتىيە ۋە خەلق باشپانا بولدى. هوكۇمەت ئوقۇتۇپ ئاغزىغا ئىلىم سېلىپ ئادەم قىلدى، نۇرغۇن باللارنى ئوقۇتۇشنى ئىشىنىپ تاپشۇردى. ئۇ دائىم ماڭا: "سۇ ئىچكەندە، قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك، مەن خەلقىنىڭ پەرزەنتلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئوقۇتۇپ، پارتىيىگە، هوكۇمەتكە بولغان مىننەتدارلىغىمنى بىلدۇرىمەن" دەيتتى. ياق، قىزىم، مەن ئوغلۇمنىڭ خەلقنىڭ دۈشمىنى بولۇپ قالغانلىغىغا مۇتلەق ئىشەنمەيمەن. ئۇ بىرەر يامان ئادەمنىڭ توهمىتىگە ئۇچراپتۇ.

ئۇنىڭسىزمۇ قەلبى بۇ ئايالغا بولغان هېسداشلىق بىلەن تولغان مېهرىۋانغا ئۇنىڭ سوزلىرى كۈچلۈك تەسىر قىلدى. ئۇ

لەرنىڭ ئۇرۇق-تۇققان، تونۇش-بىلىشلىرى بىلەن كورۇشۇشى مەنئى قىلىنغان ئىدى، لېكىن مۇنۇ ئايال ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي شۇنچە ئۇزاق يولنى پىيادە مېڭىپ كەپتۇ. مۇمكىن ئەمەس، ــ دەپ قايتۇرسا ئۇنىڭسىزمۇ يۇرىگى قان بولۇپ تۇرغان ئانىغا قانداق تەسىر قىلار؟ قانداق قىلىش كېرەك؟ شۇ تاپتا مېھرىۋاننىڭ باتۇرنى كورۇشكە زادى رايى بولمىسمۇ لېكىن بۇ مەسىلە ئۇستىدە ئۇنىڭ بىلەن پىكىرلىشىشنى ئويلاپ، ئۇنى سۇرۇشتۇرگەن ئىدى، باتۇرنىڭ ئاللىقاچان مەكتەپكە قايتىپ كەتكەنلىگى مەلۇم بولدى.

ــ ئانا، سىزگە نېمە دېسەم بولار؟ ــ دېدى ئۇ ئاخىر ئايالغا مۇمكىن قەدەر سىلىق سوزلەشكە تىرىشىپ، ــ ئوغلىڭىزنىڭ ئۇستىدىكى بەزى مەسىلەرنى بىر ياقلىق قىلىپ بولغىچە، باشقىلار بىلەن كورۇشۇش مەنئى قىلىنغان ئىدى. لېكىن سىز يېراق يولدىن كەپسىز، قانداق قىلساق بولاركىن؟

ئايال بىر مىنۇتتەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ، خىيال سۇرگەندەك جىمجىت ئولتۇردى-دە، كېيىن بېشىنى كوتىرىپ ئاستا ئاۋازدا سورىدى:

ــ ئېيتىڭا قىزىم، مېنىڭ ئوغلۇم راستىنى خەلقنىڭ دۇشمىنى بولۇپ قالدىمۇ؟

يۇرىگى يالغۇز ئوغلىنىڭ غېمى بىلەن پارە-پارە بولۇۋاتقان بۇ بىچارە ئانىغا نېمە دەپ جاۋاپ بېرىش كېرەك؟ مېھرىۋاننىڭ قەلبى ئازاپ ۋە ئېچىنىش تۇيغۇلىرىغا تولۇپ تاشتى.

ئوز ئانىسىنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى. مېھرىۋان مەكتەپكە چىقىۋاتقاندىن بۇيان خىزمەتلەر بىلەن بولۇپ، ئويىگە ھەپتىدە بىر قېتىملا بارالايدىغان بولۇپ قالغانىدا، ئانىسى: "قىزىم، مېنى تولىمۇ سېغىنىدۇردۇڭ" دەپ كوز يېشى قىلاتتى. ئەگەر شۇ تاپتا، مېھرىۋان ئالىمنىڭ ئورنىدا بولۇپ قالسا، ئانىسى قانداق كۈنگە قالار ئىدى. "مەيلى نېمە بولسا بولار، كورستەي....."

ئۇ ئوز قارارىنى ئايالغا بىلدۈرمەكچى بولۇپ، لەۋلىرىنى چىشلىگىنىچە توختاپ قالدى: "بايا تىنقى ئۇرۇش تۇپەيلىدىن ئالىمنىڭ يۈزلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ، بۇ ھالدا بۇ بىچارە ئانا كورسە قانداق بولار؟ ھەي، تاش يۈرەك قاتىللار....."

— مۇنداق بولسۇن ئانا، — دىدى ئۇ نېمىندۇر ئويلاپ، — مەيلى كورۈشۈۋېلىڭ، ئەمما بىرنېچىدىن ھەركەتكە ئائىت سوز قىلىشمايسىلەر، ئىككىنچىدىن، ئىككىنچىدىن..... (بۇ شەرتنى ئۇ تولىمۇ تەسلىكتە ئېيتتى، بىر بىرىگىلار بىلەن 15 قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ كورۈشۈسلەر: مۇنداق بولغاندا ياشانغان ئانا ئوغلىنىڭ يۈزىدىكى ئىششىغىنى بەلكى پەرق ئېتەلمەس" دەپ ئويلىدى ئۇ)

ئانا بىلەن ئوغۇل بىر بىرىگە روبىرۇ تۇرغاندا ئانىنىڭ كوزلىرىدىن يامغۇردەك ياش توكۈلدى. ئۇ ئوغلىنىڭ يۈزىدىكى ئىششىقلارنى پايقۇيالمىدى. يۈرىگى ھەسرەتكە تولغان ئىدى. ئالىم ئانىسىنى خاتىرجەم قىلماقچى بولۇپ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشقان بولسىمۇ، لېكىن كوزلىرىدە چەكسىز غەزەپ ۋە

ھەسرەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. بۇ مەنزىرىدىن يۈرىگى قاتتىق ئېزىلگەن مېھرىۋان كوڭلىدە: "ھەي ئالىم، ئالىم، بىچارە ئاناڭنى نېمىشقىمۇ مۇشۇنداق ھەسرەتكە گىرىپتار قىلغانسەن" دەپ ئۇنى ئەيىپلەيتتى.

— ئوغلۇم — دىدى ئانا يىغا ئارىلاش، — سەن پارتىيىنىڭ، خەلقنىڭ غەمخورلۇغىنى راستىنلا ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ ئوزەڭنىمۇ، ئاناڭنىمۇ شۇنچە ئازاپ چېكىشكە سەۋەپ بولغان ئىشنى قىلىشقا سېنى نېمە زورلىدى بالام؟ قايسى شەيتان ئازدۇردى سېنى؟

— جېنىم ئانا، — دىدى ئالىم تىترەك ئاۋازدا، — سىز "ئالىم خەلق دۇشمنى بولۇپ قالدى" دىگەن گەپكە راستىن ئىشەنمىگىنىمۇ؟

— يۈرىگىم زادى ئىشەنمەيدۇ بالام. سەن ئېشىنى يەپ، قازىنىنى چاقىدىغان تۇزكورلاردىن ئەمەسسەن، لېكىن سەن قانداق بولۇپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟ مەن يۈزىگىدىكى ئىششقلارنى كوردۇم..... پومىششكلار داداڭنى ئۇرۇپ ئولتۇرگەندە، ئۇنىڭ يۈزلىرىمۇ شۇنداق ئىششىغان، يېرىلغان ئىكەن. 23 يىلدىن كېيىن كىمدۇر سېنىڭمۇ يۈزىڭنى ئىششتىپتۇ..... — ئانا ئارتۇقچە سوزلىمەي ھوڭرەپ يىغلىغىنىچە، بەلگىلەپ بېرىلگەن چەكلىمىلەرنى ئەستىن چىقىرىپ، ئوزىنى ئوغلىغا ئاتتى. مېھرىۋاننىڭ تاقىتىمۇ ئاخىرقى چەككە يەتتى - دە، ئوزىمۇ يىغلۇۋېتىپ تىشتىن قورقۇپ، يۈگۈرگىنىچە ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى.....

بىر سائەتتىن كېيىن مىڭىسى چەكسىز ئوي - خىياللار بىلەن

ئوز ئانىسىنى كوز ئالدىغا كەلتۈردى. مېھرىۋان مەكتەپكە چىقىۋاتقاندىن بۇيان خىزمەتلەر بىلەن بولۇپ، ئويىگە ھەپتىدە بىر قېتىملا بارالايدىغان بولۇپ قالغانىدا، ئانىسى: "قىزىم، مېنى تولىمۇ سېغىنىدۇردۇڭ" دەپ كوز يېشى قىلاتتى. ئەگەر شۇ تاپتا، مېھرىۋان ئالىمنىڭ ئورنىدا بولۇپ قالسا، ئانىسى قانداق كۈنگە قالار ئىدى. "مەيلى نېمە بولسا بولار، كورستەي....."

ئۇ ئوز قارارىنى ئايالغا بىلدۈرمەكچى بولۇپ، لەۋلىرىنى چىشلىگىنىچە توختاپ قالدى: "بايا تىنقى ئۇرۇش تۇپەيلىدىن ئالىمنىڭ يۈزلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ، بۇ ھالدا بۇ بىچارە ئانا كورسە قانداق بولار؟ ھەي، تاش يۈرەك قاتىللار....."

— مۇنداق بولسۇن ئانا، — دىدى ئۇ نېمىندۇر ئويلاپ، — مەيلى كورۈشۈۋېلىڭ، ئەمما بىرنېچىدىن ھەركەتكە ئائىت سوز قىلىشمايسىلەر، ئىككىنچىدىن، ئىككىنچىدىن..... (بۇ شەرتنى ئۇ تولىمۇ تەسلىكتە ئېيتتى، بىر بىرىگىلار بىلەن 15 قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ كورۈشۈسلەر: مۇنداق بولغاندا ياشانغان ئانا ئوغلىنىڭ يۈزىدىكى ئىششىغىنى بەلكى پەرق ئېتەلمەس" دەپ ئويلىدى ئۇ)

ئانا بىلەن ئوغۇل بىر بىرىگە روبىرۇ تۇرغاندا ئانىنىڭ كوزلىرىدىن يامغۇردەك ياش توكۈلدى. ئۇ ئوغلىنىڭ يۈزىدىكى ئىششىقلارنى پايقۇيالمىدى. يۈرىگى ھەسرەتكە تولغان ئىدى. ئالىم ئانىسىنى خاتىرجەم قىلماقچى بولۇپ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشقان بولسىمۇ، لېكىن كوزلىرىدە چەكسىز غەزەپ ۋە

ھەسرەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. بۇ مەنزىرىدىن يۈرىگى قاتتىق ئېزىلگەن مېھرىۋان كوڭلىدە: "ھەي ئالىم، ئالىم، بىچارە ئاناڭنى نېمىشقىمۇ مۇشۇنداق ھەسرەتكە گىرىپتار قىلغانسەن" دەپ ئۇنى ئەيىپلەيتتى.

— ئوغلۇم — دىدى ئانا يىغا ئارىلاش، — سەن پارتىيىنىڭ، خەلقنىڭ غەمخورلۇغىنى راستىنلا ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ ئوزەڭنىمۇ، ئاناڭنىمۇ شۇنچە ئازاپ چېكىشكە سەۋەپ بولغان ئىشنى قىلىشقا سېنى نېمە زورلىدى بالام؟ قايسى شەيتان ئازدۇردى سېنى؟

— جېنىم ئانا، — دىدى ئالىم تىترەك ئاۋازدا، — سىز "ئالىم خەلق دۇشمنى بولۇپ قالدى" دىگەن گەپكە راستىن ئىشەنمىگىنىمۇ؟

— يۈرىگىم زادى ئىشەنمەيدۇ بالام. سەن ئېشىنى يەپ، قازىنىنى چاقىدىغان تۇزكورلاردىن ئەمەسسەن، لېكىن سەن قانداق بولۇپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟ مەن يۈزىگىدىكى ئىششقلارنى كوردۇم..... پومىششكلار داداڭنى ئۇرۇپ ئولتۇرگەندە، ئۇنىڭ يۈزلىرىمۇ شۇنداق ئىششىغان، يېرىلغان ئىكەن. 23 يىلدىن كېيىن كىمدۇر سېنىڭمۇ يۈزىڭنى ئىششتىپتۇ..... — ئانا ئارتۇقچە سوزلىمەي ھوڭرەپ يىغلىغىنىچە، بەلگىلەپ بېرىلگەن چەكلىمىلەرنى ئەستىن چىقىرىپ، ئوزىنى ئوغلىغا ئاتتى. مېھرىۋاننىڭ تاقىتىمۇ ئاخىرقى چەككە يەتتى - دە، ئوزىمۇ يىغلۇۋېتىپ تىشتىن قورقۇپ، يۈگۈرگىنىچە ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى.....

بىر سائەتتىن كېيىن مىڭىسى چەكسىز ئوي - خىياللار بىلەن

ـــ سىلەر ئۇنداق دېگىنىڭلار بىلەن ئالمىنىڭ خاتا سوزلىرى ئاز ئەمەس ئىكەن، ـــ دېدى مېھرىۋان ئويچان ھالدا ۋە ئالمىنىڭ بىرقانچە "قارا" سوزلىرىنى ئېيتىپ بەردى.

ـــ ھەي، قىزىم، ـــ دەپ سوزگە ئارىلاشتى خېلىل ئۇستام، ـــ مەنمۇ ئىمتىھاندا ئاق قەغەز تاپشۇرغانلارنى ماختاشنى ھەرگىز قوللىمايمەن. بىلىملىك بولۇش ھەرگىز ياماق ئىش ئەمەس قىزىم. تىرىشىپ ياخشى ئوقۇپ، ئىلىم ـ بىلىمنى پۇختا ئۆگىنىشىنى تەكىتلىگەن مۇئەللىمنى قانداقمۇ ياماق ئادەم دېگىلى بولسۇن؟ توختا، سوزۇمنى بولمە. مەكتەپتە بالىلار ياخشى ئوقۇمسا، زاۋۇتتا ئىشچىلار ياخشى ئىشلىمىسە، كۇن بويى شوتار توۋلاش، مەجلىس ئېچىش بىلەنلا بولسا، كوممۇنىزىم تۇرماق سوتسىيالىزىمنىمۇ قۇرغىلى بولمايدۇ قىزىم.

مېھرىۋان مۇنازىرىلىشىشكە ئۇرۇنۇپ كورىۋىدى، تاغىسى بىلەن قىزلار بەس ـ بەس بىلەن سوزلەپ ئۇنى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

ـــ قىزىم، تۇرمۇش ناھايىتى مۇرەككەپ نەرسە، ـــ دېدى ئاخىرىدا خېلىل ئۇستام يەكۇن چىقارغاندەك بولۇپ، ـــ بەزىدە ھەق نەرسە، ناھەق؛ ناھەق نەرسە ھەق بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، سەن تېخى ياش، كوپرەك ئۇگەن. كوپچىلىكنىڭ كوڭلىدە نىمىنى خالايدىغانلىغىنى بىلىۋېلىشقا ھەركەت قىل!

ئاشۇ سوزلەرنى خىيالىدىن ئوتكۇزگەن مېھرىۋان بۇگۇنكى ئىشلارنى ئويلاپ چوڭقۇر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ تەشۋىقات ئەترىدىكە قاتنىشىپ مەكتەپكە كەلگىنىگە بىر ئايدىن سەل ئاشقان

گاراگ بولۇپ قالغان مېھرىۋان ۋەلىسپىتىنى يېتىلەپ، مەكتەپ تەرەپكە ماڭدى. ئۇنىڭ قەلبىنى قارىمۇ-قارشى تۇيغۇلار، خىيالىنى ئېنىق جاۋاپ تېپىش تولىمۇ قىيىن بولغان سوئاللار چۇلغۇۋالغان ئىدى. بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلىغىغا تاغىسى خېلىل ئۇستام بىلەن بىرقانچە قىزنىڭ سوزلىرى قايتا ئاڭلانغاندەك بولدى.

مېھرىۋاننىڭ تاغىسى خېلىل ئۇستام پاختا زاۋۇدىدا ئىشلەيتى. ئۇنىڭ مېھرىۋان بىلەن بىر دىمەتلىك بائىمە ئىسمىلىك قىزى ئارمىيىگە قاتناشقان بولۇپ، يېقىندا ئائىلىسىنى يوقلاپ كەلگەچكە، يەكشەنبە كۈنى مېھرىۋان ئۇنىڭ بىلەن كوروشۇشكە باردى. ئويدە يەنە بائىمنىڭ بۇرۇنقى ساۋاقداشلىرىدىن 3 ـ 4 قىزمۇ بولۇپ، ئۇلار بۇرۇن ئالمىنىڭ قولىدا ئوقۇغان ئىكەن. پاراڭدىن-پاراگ چىقىپ، ئالىم توغرىسىدا گەپ ئېچىلغاندا قىزلار ئالمىنى بەكلا ماختاشتى، باتۇرنى بولسا: "قىلچىمۇ ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتى يوق بىر لۇكچەك" دەپ قاتتىق سوكۇشتى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، باتۇرنىڭ ئەسلى ئىسمى زۇنۇن بولۇپ، مەدىنىيەت ئىنقىلاۋىدا باتۇرغا ئوزگەرتكەن ئىكەن.

ـــ باتۇرنىڭ ئوز ۋاقتىدا قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىغان، ـــ دىدى قىزلاردىن بىرى، ـــ ئالىم مۇئەللىم شۇ چاغدا ئۇنى ئۇنداق ئىشلاردىن توسقانلىغى ئۈچۈن باتۇر ئۇنى يامان كورۇپ قالغان ئىكەن، دەپ ئاڭلايتتۇق. ھازىر ئۇ ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئالىم مۇئەللىمدىن تازا ئوچ ئېلىۋېتىپتۇ-دە!

كەن ۋاقىتتىكىدەك غەزەپ بىلەن چەكچىيىپ قارىماستىن، بەلكى مېھرىۋان ئالدىدا ئوز نۇقتىسىنەزەرلىرىنى ئاستا، پەس ئاۋازدا سوزلەيتتى. مېھرىۋانمۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنى "سەن"لەشتىن "سىز"لەشكە ئوزگەردى.

بىر كۈنى مېھرىۋان ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ ساپ ھاۋادا سەيلى قىلدى. ئۇ ياتاقتا قايتىپ كېلىۋاتقاندا قوللىرىدا كىتاپ، دەپتەر تۇتقان 2 قىز، 1 ئوغۇل بالىنىڭ ئالمىنىڭ ياتىغىدىن ئالدىراپ چىقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كورۇپ قالدى. ئوغۇل ــ مەيدان ئىشچىسى غوپۇر ئاكىنىڭ بالىسى ئىكەنلىگىنى ئۇ دەررۇ تونىدى، ناتونۇش 2 قىز بولسا، 5 ــ 4 ئويلۇك كومۇنا ئەزالىرىنىڭ مەھەللىسى تەرەپكە قاراپ يۇگۇرۇشتى. بۇ بالىلارنى ئۇ بۇرۇنمۇ 2 ــ 3 قېتىم ئەتىگەن پەيتتە يە ئالمىنىڭ ياتىغىغا كىرىپ كېتىۋاتقان ياكى چىقىپ كېلىۋاتقان ھالەتتە كورگەن بولسىمۇ، ئانچىلا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمىگەن ئىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ ئالمىنىڭ ياتىغىغا يېقىنلاشقاندا ئالمىنىڭ ئوي ئىچىدىن چىقىۋاتقان سالماقلىق ئاۋازى ئاڭلاندى:

ــ بىر ھىساپتا قوشۇش ياكى ئېلىش بىلەن كوپەيتىش ياكى بولۇش بىرگە كەلسە، ئالدى بىلەن كوپەيتىش ياكى بولۇشنى ھىساپلاپ، ئاندىن قوشۇش ياكى ئېلىشنى ھىساپلايمىز، قېنى دوسكىغا قارىڭلار.....

"مۇنداق گەپ ئىكەندە، ــ دەپ ئويلىدى مېھرىۋان ئاجايىپ بىر سۈيۇنۇش ئىچىدە، ــ تېخى دوسكىسىمۇ بار." ئۇ دەرسكە

ئىدى. ئەترەت باشلىغى ئۇنىڭغا تەشۋىقات ئەترىدىنىڭ ۋەزىپە-لىرىنى قىسقىچە سوزلەپ بەردى-دە، كوپرەك ئالىم ئۇستىدە توختىلىپ، ئۇنىڭ مەسلىسىنى ئېنىقلاپ چىقىشىنى تاپشۇرغان ئىدى. بۇ ۋەزىپە باشتا ئۇنىڭغا ئانچە ئېغىر بىلىنمىگەن ئىدى. مانا بىر كۈننىڭ ئىچىدە بولۇپ ئوتكەن ۋەقەلەر ئۇنى مۇشكۈل بىر ئىشقا دۇچكەلتۈرۈپ، خىيال دەرياسىغا غەرق قىلىپ تاشلىدى.....

3

مەكتەپنىڭ دىخانچىلىق مەيدانى شەھەردىن 8 كىلومېتر يىراقلىققا جايلاشقان بولۇپ، ئالىم 5 ئايدىن بۇيان شۇ يەردە يېرىم نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىۋاتاتتى. تەشۋىقات ئەترىدى-نىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىر ھەپتىدىن بۇيان، مېھرىۋانمۇ ئورۇن-كورپىسىنى ئېلىپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ ئىشلەشكە باشلە-دى. ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپە بىر تەرەپتىن نوۋەت بىلەن ئەمگەك قىلىشقا چىققان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر خىل پائالىيەت-لىرىگە يېتەكچىلىك قىلىش، يەنە بىر تەرەپتىن، ئالىم توغرىسى-دىكى ئىشنى داۋاملاشتۇرۇش ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى دىگۈدەك ئالىم بىلەن سوزلىشىپ، ئۇنىڭ ئوز مەسىللىرىنى ئىقرار قىلىشنى تەلەپ قىلاتتى. بەزىدە ئوتكەنكىدەك مۇنازىرىلەرمۇ بولۇپ تۇراتتى، لېكىن ئەمدى ئالىم بۇرۇن باتۇر بىلەن مۇنازىرىلەشـ-

ـ ئوقۇۋاتقىنىڭىز قانداق كىتاپ؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ قىزىقىپ. ئالىم كىتابنى ئۇنىڭغا سۇندى. «ھەقىقەت دۇنياني ئىجازەتسىز سايامەت قىلىدۇ» دەپ ئوقۇدى مېھرىۋان ۋە:

ـ قىزىق كىتاپمۇ؟ ـ دەپ سورىدى، كېيىن ئۇ نىمشقىدۇر كىتابنىڭ كون مۇقاۋىسىغا قاراپ ئىختىيارسىز قوشۇپ قويدى، ـ سېرىق كىتاپ بولمىسۇن يەنە؟

ئالىم باشتا ئىستىھزا بىلەن كۈلۈمسىرىدى، كېيىن چىرايىدا چوڭقۇر ھورمەتنى بىلدۈرىدىغان بىر خىل ئىپادە پەيدا بولدى.

ـ بۇ ياخشى بولغانىدىمۇ، ئىنتايىن ياخشى كىتاپ. ـ دىدى ئۇ ھاياجانلىنىپ، ـ بۇ كىتابتا تەسۋىرلەنگەن ژولیۇگىيۇرى بىر ئۇلۇغ ئىنسان. ئۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قاتمۇ ـ قات زىيانكەشلىگىگە ئۇچراۋاتقان ئەھۋالدىمۇ خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن ئىلىم ـ پەننى تەتقىق قىلىپ، كەشپ قىلىشتىن بىر مىنۇتمۇ توختاپ قالمىغان، ھەقىقەت ئۇچۇن ئاخىرقى نەپەسگىچە كۈرەش قىلغان. ئەگەر بىزمۇ ئىلىم ـ پەننى مۇشۇ گىيۇرىدەك قىزغىن مۇھەببەت بىلەن سۆيۈپ، ئاشۇنداق ئىرادە بىلەن ئۇنى ئىگەللەشكە كىرىشسەك، ئېلىمىز تېخىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشمەسمىدى؟ ـ ئالىم بىر نۇقتىغا تىكىلىپ بىر ھازا جىمجىت تۇرغاندىن كېيىن ئۇشتۇمتوت سوراپ قالدى، ـ سىزمۇ كىتاپ ـ لارغا قىزىقامسىز؟

ـ بۇرۇن پات ـ پات كىتاپ ئوقۇپ تۇراتتىم، كېيىن ئوقۇمايدىغان بولدۇم.

دەخلى يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ئارقىسىغا ياندى. ئۇ چۈشتە ئالمدىن تاساداپى سوراپ قالدى:

ــ ياتىغىڭزدا باللارنى ئوقۇتۇۋاتقان ئوخشايسىز ـ ھە؟

ــ بىزگە خوشنا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىدى ئەزالىرىنىڭ بۇ يەرگە كوچۇپ كەلگىنىگە ئانچە ئۇزۇن بولماپتۇ، ئوقۇش يېشىدىكى باللاردىن 2 قىز بار ئىكەن، مەن ئۇلارنى غوپۇر ئاكىنىڭ بالىسى بىلەن قوشۇپ ھەركۈنى ئەتىگەندە ئوقۇتۇۋا-تىمەن، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئالىم ۋە كېيىن ئېچىنىغاندەك بولۇپ قوشۇپ قويدى، ــ بىراق مەشغۇلات ۋاقتىمىز ئاران 2 سائەتلا، شۇڭا سۈرئەت بەك ئاستا بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنى بۇ يەردىن ئېلىپ كېتىشسە، باللار ئوقۇشنى قانداق داۋاملاشتۇرارکىن؟

"ئاجايىپ ئادەم ئىكەن بۇ ئالىم، ــ دەپ ئويلىدى مېھرى-ۋان، ــ بەزىلەر ئۈنى ئەكسىلىنىقىلاپچىلىقتا ئەيىپلەۋاتىدۇ، ئۇ بولسا بۇ يەردە نازارەت ئاستىدا تۇرۇپمۇ ئوزلۇكىدىن باللار-نى ئوقۇتماقتا، ھەي، مېھرىۋان، سەن قارىلاش ئۈچۈن قانداق ئادەمگە دۇچكېلىۋاتىسەن ـ ھە؟....."

ئەتىسى ئۇ يولۇققان يەنە بىر ئىش ئۇنىڭ ئالىم توغرىسىدىكى چۈشەنچىسىدە تېخمۇ يېڭى ئوزگىرىش پەيدا قىلدى. بۇ ۋەقە مۇنداق بولغان ئىدى: مېھرىۋان ئالمنى ئىزلەپ ئۇنىڭ ياتىغىغا كىرسە، ئالىم پۈتۈن دىققىتى بىلەن قانداقتۇ بىر كىتاپنى ئوقۇۋېتىپتۇ.

بولۇپ قالغان ئىدى. بۇگۈنمۇ ئۇ ئالمىنىڭ سوزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى ۋە ھىلىقى كىتابنى ئالمىدىن سورۇۋېلىپ ناھايىتى زور قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ چىقتى. ئەر-خوتۇن گىيۇرىلەر توغرىسىدا چوڭقۇر خىيالىلارنى سۈرۈپ ئوز ئوزىگە بىر تالاي سوئاللارنى قويدى. "ئالىم، ئالىم، سېنىڭ ئاشۇنداق مەردانە، ئوچۇق-يورۇق ئادەم ئىكەنلىگىڭنىڭ سەۋەبىنى مانا ئەمدى چۈشىنىۋاتىمەن. سەن ھەققەتەن ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسەن!....." دىدى ئۇ ئوز ئوزىگە پىچىرلاپ ۋە بىردىنلا ئۇنىڭ قەلبىدە ئوزىمۇ تولۇق چۈشىنىپ يەتمىگەن ئاللىقانداق بىر خىل ئىللىق سىزىمنىڭ پەيدا بولغىنىنى سەزدى.....

* * *

مەيداننىڭ بىر قارا بۇقىسى بولۇپ، ۋاقتىدا كوندۇرۇلمىگەنى ئۈچۈن ئىشلەتكىلى بولماي بىكار يېتىپ تازىمۇ سەمرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بارغانسېرى شاشلىشىپ ئۇ ياق-بۇ ياقتا چاپقىدىغان، بەزىدە بىر ئورۇندا تۇرۇۋېلىپ ئاياقلىرى بىلەن يەر تاتىلاپ دەھشەت سېلىپ ھوكۇرەيدىغان بەكمۇ يامان خۇي پەيدا قىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا مەيداندىكىلەر ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ، ئۇنىڭغا چېقىلىشتىن ئوزىنى تارتتى. مەيداننىڭ يەنە بىر تاغىل ئوكۇزى بولۇپ، ھەممە ئېغىرچىلىق شۇنىڭ ئۈستىگە چۈشەتتى. ئۇنى ساپانغا قېتىۋالغان ئوقۇغۇچى (بۇ ھىلىقى ۋاقىتتا ئالمىنى ئۇرۇشقا قاتناشقان "ئاما ۋەكىللىرى"نىڭ بىرى ئىدى) يوغان ئۈزمە ياغىچى بىلەن قانچە ئۇرۇپ باقسىمۇ، ئوكۇز گويا پىسەنت

ـــ نىمىشقا؟ ـــ ئالدىراپ سورىدى ئالىم.

ـــ سىزگە نىمە دىسەم بولار، ـــ دىدى مېھرىبان ئويلانغان هالدا، ـــ بەزىلەرنىڭ ئېيتقىنىچە بۇرۇن چىقىقان كىتاپلار ساپلا سېرىق كىتاپلار ئىمىش، ئۇلار ماڭا مۇنداق كىتاپلارنى ئوقۇماسلىقا مەسلىھەت بېرىپتىكەن. يېڭى چىقىقانلىرى بولسا يوق دېيەرلىك.

ـــ ئۇلار ياماق مەسلىھەت بېرىپتۇ، ـــ ئالىم ياتاق ئىچىدە ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى، ـــ بىلەمسىز، بۈگۈنكى كۈندە بىرمۇنچە نەرسىلەر ئارىلىشىپ مالىماتاڭلىشىپ كەتتى. نۇرغۇن ياخشى نەرسىلەر ياماق دەپ قارالماقتا. بۇ ئىش بىزنىڭ ئېلىمىزگە چوڭ زىيان يەتكۈزىدۇ. مەن سىزگە ئېيتسام، بۇرۇن نەشر قىلىنغان كىتاپلارنىڭ هەممىسىنى سېرىق كىتاپ دەپ قاراش ـــ بۇ بىر خىل ئېزىتقۇلۇق. سىز ئويلاپ بېقىڭا، ئاشۇ مىڭلىغان-ئون مىڭلىغان يازغۇچىلارنىڭ هەممىسى شۇنچە جاپا چېكىپ، تەر توكۈپ مەخسۇس ئادەملەرنى زەھەرلەش ئۈچۈنلا كىتاپ يازغانمۇ؟ مېنىڭچە، ئۇ ئادەملەر كېيىنكى ئەۋلاتلارنىڭ تېخىمۇ ياخشى ئىشلىشى ۋە ياشىشى ئۈچۈن كىتاپلارنى يېزىپ قالدۇرغان. مېھرىبان، سىز ئۇ ۋاقىرغاقلارنىڭ سوزىنگە ئىشەنمەڭ، كىتاپلارنى ياخشى كورۈڭ ۋە ئوقۇڭ!

قىزىق ئىش: مېھرىبان باشتا خەلق دۈشمىنى، دەپ نەپرەت بىلەن قارىغان بۇ ئادەمنى قانچە كوپ چۈشەنگەنسىرى، ئۇنىڭ سوزلىرىنى شۇنچە دىققەت بىلەن ئاڭلايدىغان ۋە ياقتۇرىدىغان

ئارقاڭغا قايت! ــ دەپ ۋاقىرىدى ۋە بۇقىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن كېلىپ، ئۇنىڭ سوڭگىچىگە ئۇردى. بۇنداق زەربىنى كۈتمىگەن بۇقا تېخىمۇ غەزەپلىنىپ ئارقىسىغا بۇرۇلدى ــ دە، ئالمىغا قاراپ ئېتىلدى. ئالمىنىڭ ئالدىراشچىلىقتا ئېلىۋالغىنى ئىنچىكە، قۇرۇق تاياق بولۇپ، بىرىنچى ئۇرۇشتىلا سۇنۇپ كەتكەن ئىدى، ئۇ تاياقنىڭ قولىدا قالغان 2 غېرىچىتەك پارچىسى بىلەن قۇتۇرغان بۇقىدىن مۇداپىلىنىپ بولماسلىقنى چۈشىنىپ، بۇقىدىن كۇزىنى ئۇزمىگەن ھالدا ئارقىسىغا قاراپ چېكىنىشكە باشلىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا ئىش مەيدانىغا كېلىۋاتقان مېھرىۋان بۇ ئەھۋالنى كۇردى ــ دە، ئىختىيارسىز ھالدا بۇقىغا قاراپ تاشلاندى، بۇقا ئالمىنى تاشلاپ مېھرىۋانغا ئېتىلدى.

ــ مېھرىۋان تېز قېچىڭ! ــ دەپ ۋاقىرىدى ئالىم بۇقىنىڭ كەينىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ قۇيرۇغىغا ئېسىلدى، لېكىن دەل شۇ پەيتتە بۇقا گاڭگىراپ قالغان مېھرىۋاننى مۇڭگۈزى بىلەن ئېلىۋېتىشكە ئۇلگۇرگەن ئىدى. مېھرىۋان قاتتىق ۋاقىراپ يەرگە يېقىلدى. بۇ ئارىلىقتا يوغان تاياقلارنى كوتەرگەن بىر-نەچچە ئوقۇغۇچى يۇگۇرۇپ كېلىپ، بۇقىنى دۇمبالاپ ئالدىغا سېلىپ قوغلىدى. ئالىم مېھرىۋاننىڭ يېنىغا كەلگەندە، قىزنىڭ بېقىنىدىن چىققان قان كوينىگىنى قىزىل رەڭگە بويىغان ئىدى. ئالىم ئۇزىنىڭ كوينىگىنى يېشىپ قىزنىڭ يارىسىنى مەھكەم تېڭىپ، ئاۋايلاپ كوتەردى. بىر دەمدىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، كوزىنى لىپىدە ئاچقان مېھرىۋان ئوز مەكتىگە ئالمىنىڭ كوزلىرى-

قىلىغاندەك ئورۇق، ئۇزۇن ئاياقلىرىنى ئالدىرىماي يوتكەيتتى. ئوقۇغۇچىنىڭ غەزىۋى ئورلەپ، ئۇنى ئارقا-ئارقىدىن بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. تولىمۇ ھېرىپ كەتكەنىنىڭ ئۇستىگە يېغىۋاتقان تاياق زەربى قوشۇلۇپ زادى بولالىمغان ئوكۇز بىردىنلا ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ يېتىۋالدى. دەل شۇ ۋاقىتتا قارا بۇقا ئۇلاردىن 30 مېتىردەك يىراقلىقتا قۇيرۇغىنى ئەلەم قىلىپ، دەھشەت سېلىپ ھوكۇرگىنىچە تاغنىل ئوكۇزگە قاراپ تۇراتتى، ھىلىقى ئوقۇغۇچى ئۇنى كورۇپ:

ـ ۋۇي، ھارامزەدە، ـ دىدى غەزەپ بىلەن ۋاقىراپ، ـ ماۋۇ ئوكۇز ماغدۇرسىزلىقتىن ئولەي دەۋاتىدۇ، سەن ھارام تاماقنىڭ ھوكرەپ يەر تاتىلاۋاتقانلىغىنى قارا؟ توختاپ تۇر، مەن سېنى ساپانغا قېتىپ ھەر بىر تۆكىدىن بىر چىلەكتىن تەر ئاققۇزمايدىغان بولسام ئادەم بولماي كېتەي!

ئۇ قولىدىكى تاياقنى تەڭلىگىنىچە بۇقىغا قاراپ يۈگۈردى. قۇتراشتىن خۇدىنى يوقاتقان بۇقا ئۇزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىنى كورۇپ، گويا "ھە، مەن شۇنداق قىلىشىڭنى كۈتۈپ تۇراتتىم" دىگەندەك دەھشەت بىلەن ھوكرەپ ئوقۇغۇچىنىڭ بىر ھادىسە يۈز بەرمىگىنىدە بۇقىنىڭ ئوتكۇر مۈڭگۈزلىرى ئوقۇغۇچىنىڭ بقىنلىرىنى تېشىۋەتكەن بولاتتى، ئۇلارنىڭ ئارىسى 15 مېتىردەك قالغان چاغدا ئۇشتۇمتۇت يان تەرەپتىن تاياق كوتەرگەن ئالىم پەيدا بولدى-دە، ئوقۇغۇچىغا قاراپ: تۇرسۇن،

رەپ، ــ قايسىبىر ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ ئوز جىنايىتىگە ئاسانلا ئىقرار قىلغىنىنى كورگەنتىڭىز؟ ئۇلارنىڭ ئىقرار قىلىشىغا قاراپ تۇرسىڭىز، سىنىپىي دۇشمەنلەرگە ھەرگىزمۇ زەربە بېرەلمەيسىز، بۇنى ئۇنۇتماڭ يولداش مېھرىۋان.

ــ لېكىن ھەممىدىن مۇھىمى، پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئۇنتۇپ قالماسلىغىمىز كېرەك. بىر كىشى مەلۇم بىر مەسىلە ئۈستىدە ئوزىنىڭ ئوخشىمىغان قارىشىنى ئوچۇق ــ ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويسا، ئالدىراپ ــ تېنەپ ئۇنى "زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلغانلىق"، "تىغ ئۇچىنى مەركىزىي كومىتېتقا قاراتقانلىق" دېيىشكە بولامدۇ؟ ناھايىتى ئېنىقكى، مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا يېنىكلىك بىلەن ئەنزە بېكىتىشكە بولمايدۇ! ــ دىدى مېھرىۋان.

ــ ئاڭلىدىڭلارمۇ يولداشلار، ــ دىدى باتۇر دەررۇ مۇنازىرە تېمىسىنى يوتكەشكە ئۇرۇنۇپ، ــ بۇ يەردە قانداق گەپلەر بولۇۋاتىدۇ؟ شۇنچە ئەكسىيەتچى سوزلەرنى قىلغان بىر ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ سوزلىرى ئىشەنچلىك بولۇپ، ئۇنى پاش قىلغان ئىنقىلاپچىنىڭ سوزلىرى يالغان ئىكەن ــ دە. مۇنداق سوزلەرنىڭ تەشۋىقات دۇيىنىڭ بىر ئەزاسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقىنىغا تولىمۇ ئېچىنىمەن.

ــ يولداش باتۇر، باشقىلارنىڭ سوزىگە ئۇنىڭدا يوق مەنە-لەرنى قوندۇرماڭ! ــ دىدى مېھرىۋان سەل جىددىلىشىپ، ــ ھېچكىم تېخى ئۇنداق دەۋاتقىنى يوق. مەن بىر ئادەمنىڭ سىياسى ھاياتىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش توغرىسىدا سوزلەۋا-

دىن ئىككى تامچە ياشنىڭ ئېقىپ چۈشكىنىنى كوردى ۋە ئاجىز ئاۋازدا: "ئالىم ئاكا"..... دىدى-دە، يەنە ھۇشىدىن كەتتى.

4

يىغىن جىددى تۈس ئالغان ئىدى. يىغىنىدىن بېرى تولىمۇ پائالىيەتچان بولۇپ كەتكەن باتۇر ھەممىدىن كوپ سوزلىدى:

— ئالىمدەك مۇنداق ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ مەسلىسىنى ئاللىقاچان بىر ياقلىق قىلىپ، قانۇن ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇش كېرەك ئىدى، بىز ھىلىمۇ كوپ كېچىكتۇق، — دىدى ئۇ تەكرارلاپ، — پاكىتلار تولۇپ يېتىپتۇ، ئۇ چاۋياڭدىن ئىبارەت قىزىل بايراقنى، يولداش جاڭ تېيشىڭغا زەھەرخەندىلىك بىلەن قارشى چىقىپ، تىنچ ئۇچىنى مەركىزىي كومىتېتقا قاراتقانلىغىنىڭ ئوزىلا ئۇنىڭ ئەڭ ئەشەددى دۈشمەن ئىكەنلىگىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ.....

— بۇ مەسىلىگە ئالمىنىڭ ئوزى تاكى ھازىرغىچە ئىقرار ئەمەس، ئۇ: "مەن قارشى تۇرمۇدۇم، كوزقارىشىمنى يىغىندا قويدۇم" دەۋاتىدۇ، — دەپ باتۇرنىڭ سوزىنى بولدى مېھرىۋان.

كىگىزنىڭ ئاستىدا چاشقان مىدىرلىسا دەررۇ سېزىۋالالايدىغان باتۇر مېھرىۋانىنىڭ ئالمىغا بولغان كېيىنكى چاغلاردىكى مۇناسىۋىتىنى ئاللىقاچان تىڭ-تىنچلاشقا، بۇ ھەقتە تېگىشلىك كىشىلەرگە مەلۇم قىلىشقا ئۇلگۇرگەن ئىدى.

— قىزىق گەپ، — دىدى ئۇ مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ

ئۆزۈندىن بۇيان ياخشى بىلىسىلەر، مېنىڭ ئۇنى چۈشەنگىنىمگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ، لېكىن مەن ھەقىقى پاكىتلار بىلەن ئۇنىڭ ئەكسىلئىنقىلاپچى ئەمەسلىگىگە ئىشىنىشكە باشلىدىم، — مېھرىۋان ئادەتتە يىغىنلاردا پىكىر بايان قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ جىم ئولتۇرۇشنى ئۆزىدىغان بىرنەچچەيلەن-نىڭ چىرايىدا بىر خىل ھىسداشلىق قىلىش ئالامىتىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ يۇقۇرى ئاۋازدا سوزىنى داۋاملاشتۇردى، — مېنىڭ قارىشىمچە ئالىم سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزدىن ئىنتايىن مەنپەئەتدار بولغان، ياش ئەۋلادلىرىمىزنى تەربىيىلەش يولىدا ئۆزىنى قۇربان قىلىشقا تەييار تۇرغان بىر ئادەم.....

— يولداشلار! — دەپ چالۋاقاپ ئۇنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى باتۇر، — ئاڭلاۋاتامسىلەر؟ تەشۋىقات ئەترىدىدىكى بەزى ئادەملەرنىڭ ئۆزىنىڭ مەيدانىنى يوقىتىپ، ئەكسىلئىنقىلاپچىلارغا تەسلىم بولۇپ كەتكەنلىگى يالغۇز چىڭخۇا داشۇبىدىلا بولغان ھادىسە ئەمەس. ئالىم مېھرىۋاننى تامامەن ئاينىتىپ بوپتۇ.

— ماركسىزىم بىزگە كونكرىت مەسىلەرنى كونكرىت تەھلىل قىلىش لازىم، دەپ ئۇگىتىدۇ، — پۈتۈن ۋۇجۇدى ھاياجاندىن لەرزىگە كەلگەن مېھرىۋان باتۇرنىڭ سوزلىرىگە پەرۋا قىلماستىن سوزىنى داۋاملاشتۇردى، — مەن ئالىمغا تەئەللۇق دەپ قارالغان مەسىلەرنى تەھلىل قىلىپ، شۇنى ئېنىق بىلدىمكى، ئالىم زادى ئەكسىلئىنقىلاپچى، ئەمەس، مەن ئىشىنىمەنكى مەكتىۋىمىزدىكى كوپلىگەن ئوقۇغۇچى - ئوقۇتقۇچىلار ھەتتا مۇشۇ يىغىندا

تىمەن.

ــ"تېخى" دېگەن سوزىڭىزنى "ۋاقتى كەلسە شۇنداق دەيمەن" دېگەنلىك دەپ چۈشەنسەڭ بولامدۇ؟ــ دەپ چوڭچىلىق بىلەن سورىدى باتۇر،ــ"قازانغا يولۇقساڭ قارىسى يۇقار" دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن. ئالىم بەزىلەرنى خېلىلا قارايتىشقا ئۇلگۈرۈپ دى.....

ــ سىز..... سىز نېمە دېمەكچى؟ــ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى مېھرىۋان.....ئالىم كىمنى قارايتىپتۇ؟

ــ مەن بۇرۇنلا مۇشۇنداق بولۇشتىن گۇمانلانغان ئىدىم. سىز ئالىمنىڭ مەسلىسىنى ئېنىقلايمەن دەپ يۈرگەن چاغدىلا ئاللىقاچان ئۇنى ياقلاشقا باشلىغان ئىدىڭىز. مانا ھازىر ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ جىنايىتىنى تەپ تارتماستىن ئاقلاۋاتىسىز، بۇ بىزنى ۋە سىزگە ئىشەنگەن "تەشۋىقات" دۇيىنى قارىلغانلىق بولماي نېمە؟ــ باتۇر "ئەمدى مېھرىۋانىڭ ئاغزى تۇۋاقلىنىدۇ، ھەتتا ئۇزىمۇ قورقۇپ مەجلىسنى تاشلاپ چىقىپ كېتىدۇ" دەپ ئويلاپ مېھرىۋانغا گىدىيىپ قارىدى.

لېكىن ئۇز قارارىنىڭ توغرىلىغىغا قەتئى ئىشەنگەن مەردانە قەلبىنى ساختىپەزلىك، سۈيقەستلىك تۇمانلىرى توسۇپ قالالامتى!؟

ــ ھەئە، مەن ئالىمنىڭ توغرا كوزقارىشىنى ئاقلايمەن،ــ دىدى مېھرىۋان ھاياجانلانغان ھالدا ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپ،ــ يولداشلار، بۇ يەردە ئولتۇرغان كوپچىلىگىڭلار ئالىمنى

مېھرىۋان باتۇرنىڭ يۇقۇرقى سوزلىرىدىن كېيىن غەزەپ-نەپرەتتىن ئوزىنى تۇتالماي، ئۇنىڭغا مىختەك قادىلىپ:

ــ باتۇر، سىز بەكمۇ شەرمەندە ئىغۋاگەر ئىكەنسىز! ــ دىدى-دە، ئارقىغا بۇرۇلۇپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

* * *

كېيىنكى ھەپتىدە ئالىم مەكتەپكە قايتۇرۇپ كېلىندى، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن ئەترەت باشلىغى ۋە باتۇر سوزلىشىشكە باشلىغان ئىدى. ئۇ بۇ خىل ئوزگىرىشتىن ۋە سوزلەشكۈچىلەرنىڭ ئوزىگە قارىتا مۇناسىۋەتلىرىدىن ئوز ئىشىنىڭ يامان بىر تەرەپ قىلىنىشى مۇمكىنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ يېقىنلاپ قالغانلىغىنى سەزگەن ئىدى. بۇگۈن كوكىتاتلىققا سۇ تۇتۇش نوۋىتى كەلگەن بولۇپ، ئالىم كەچلىك تاماققىچە كوكىتاتلارنىڭ يېرىمىنى سۇغاردى. ئۇ قاتتىق ناننى ئېرىقتىكى شىلدىرلاپ تۇرغان سۇغا چىلاپ يەۋاتقان چېغىدا ئارقىسىغا ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان قەدەم تاۋۇشىنى ئاڭلاپ بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، سادىق دېگەن ئوقۇغۇچىنى كوردى.

ــ نىمگە كەلدىڭ ئۇكام؟ ــ دەپ سورىدى ھەيران بولغان ئالىم.

سادىق دەررۇ جاۋاپ بېرەلمەي نىمىدىندۇر تارتىنغاندەك بىر ئاز ۋاقىت ئۇندىمەي تۇردى، كېيىن بۇگۈنكى رەھبەرلىك گۇرۇپپا يىغىندا ئالىمغا نەق ئەكسىلئىنقىلاپچى قالپىغىنى كىيدۇرۇش قارار قىلىنغانلىغىنى، ئوقۇغۇچىلار ناھايىتى ئەندىشە قىلىپ، ئۇنى بۇ ھەقتە ئالىمغا خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتكەنلىگىنى

ئولتۇرغانلار ئىچىدىكى بىرنەچچە يولداشىمۇ ماڭا ئوخشاش قاراشتا.....

ــ باشقىلارنى قېتىۋالماڭ! ــ باتۇر قوپالىق بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇۋەتتى، ــ ئەلۋەتتە سىزنىڭ يۇرىگىڭىز ئۇنىمايدۇ، چۈنكى سىز ئۇنىڭ بىلەن بىر ئېقىمدا بۇلغىنىپ بولىدىڭىز. سىلەرنىڭ ئوتتۇراڭلاردىكى بەزى ناتوغرا، سىرلىق مۇناسىۋەتلەر بۇنى ئاللىقاچان چۈشەندۈرگەن.

ــ مۇنداق دېيىشكە سىزنىڭ نېمە ئاساسىڭىز بار؟

باتۇر ئەمدى مۇنازىرىلىشىشتىن قېچىپ، تۇخۇمدىن تۈك ئۇنۇدۇرۇش، تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزلەشكە كىرىشتى.

ــ ئاساس بار، ــ دىدى ئۇ مەغرۇرانە كېرىلىپ، ــ سىزنىڭ ئالىم ئۇچۇن ئىچ ئاغرىتىپ كېتىشلىرىڭىز، ئۇ ئەكسىلئىنقىلاپچىنى ئانىسى بىلەن كورۇشتۇرۇپ، ئۇلارغا ھىسداشلىق قىلىپ يىغلاپ كېتىشلىرىڭىز، سوھبەتلىشىمەن، دەپ ئۇنىڭ بىلەن بىرقانچە قېتىم يالغۇز ئۇچرىشىشلىرىڭىز ۋە يارىلانغان چېغىڭىزدا ئالمىنىڭ ھېچ تەپ تارتماستىن سىزنى قۇچاقلاپ كوتىرىشلىرى نىمىنى چۈشەندۈرىدۇ؟ بۇگۇن بولسا، ئۇنى ئوچۇقتىن ــ ئوچۇق ئاقلاۋاتىسىز. ئىش شۇ يەرگىچە بارغان ئىكەن، ئوتتۇراڭلاردا چۈشەنگىلى بولمايدىغان يەنە قانداق "سىرلىق" ئىشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى گۇمان قىلىشقا ھەقلىقمىز! سىز ئاللىقاچان تەشۋىقات دۇيى ئەزاسى دېگەن سالاھىيىتىڭىزنى يوقىتىپ، بۇ ئەكسىلئىنقىلاپچىنىڭ قورچىغىغا ئايلىنىپ قالدىڭىز مېھرىۋان؟.....

كۆڭلى بۇزۇلدى. ئۇ تاماكا چەكمەكچى بولۇپ سەرەڭگە يېقىن ۋىدى، ئېرىقتىكى سۇنىڭ ئازلاپ قالغانلىغى كورۈندى، "باشتا بىرەر يەردىن يار ئالغان بولسا كېرەك" دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە كەتمىنىنى كوتىرىپ ئېرىقنىڭ باش تەرىپىگە يۇرۇپ كەتتى. كوكتاتلىقنىڭ 500 مېتىرىدەك يۇقۇرىسىدا سۇ قىر-قىرنى بۇزۇپ دۇينىڭ ئېتىزلىغىغا ئېقىۋاتقان ئىكەن. ئالىم بۇزۇلغان يەرنى دەررۇ ئېتىپ، ئارقىسىغا قايتتى. ئۇ مەكتەپتىن ئارقىدىكى دۇي تەرەپكە چىقىدىغان كىچىك ئىشىك يېنىغا كەلگەندە، ئېرىق بويىدا ئولتۇرغان قانداقتۇ بىر ئادەمنىڭ گەۋدىسىنى كوردى.

ــ كىم بۇ؟ ــ دېدى ئۇ قاراڭغۇدا پەرق قىلالماي.

ھىلىقى گەۋدە دەررۇ ئورنىدىن قوزغالدى، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر ئۈندىمىدى. ئالىم سوئالىنى قايتا تەكرارلىغاندىن كېيىنلا، تىترەك ئاۋازدا:

ــ ئالىم ئاكامۇ سىز؟ بۇ مەن، ــ دېدى.

ئالىم ئاۋاز ئىگىسىنى دەرھال تونۇپ، ئىتتىك ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى.

ــ مېھرىۋان بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۇرۇيسىز؟

ــ ھازىرلا چىقىشىم، خىيال بىلەن مۇشۇ يەرگە كېپقاپتىمەن، ــ دېدى قىز.

ئۇنىڭ ئاۋازىنىڭ غەلىتە تىترەپ چىقىۋاتقىنىنى پايقىغان ئالىم:

ــ بىرەر يېرىڭىز ئاغرىمايدىغاندۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئەندىشە

سوزلەپ ئوتكەندىن كېيىن:

ــ ئەرز قىلىڭ مۇئەللىم، ئۇرۇمچىگە، ئۇ يەردە ئاقمىسا، مەركەزگىچە بېرىڭ نېمە بولمىسۇن بۇ يەردىن كېتىڭ، ــ دېدى جىددى ھالدا.

ــ سادىق ئېيتقىنا، دېدى ئۇ بىر ئازدىن كېيىن، ــ سىلەر مېنى ئەكسىلئىنقىلاپچى ئەمەس، دەپ تونىغان ئىكەنسىلەر ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن كېتىشىم كېرەك؟

ــ لېكىن بىزنىڭ قولىمىزدىن نېمە كېلىدۇ، دەيسىز مۇئەللىم، ــ دېدى سادىق تولىمۇ ئېچىنىش ۋە ھەسرەتلىك ئاۋازدا، ــ بۇگۈنكى كۈندە سىزنىڭ مەسىلىلىرىڭىزنى باتۇرغا ئوخشاشلا، تەشۋىقات ئەترىدىگە تايىنىپ ھەل قىلدىغۇ؟ ئۇلاردىن ھەر نېمىنى كۈتۈش مۇمكىن.

ئالىم سادىقنىڭ كوزلىرىدىن ياش تامچىلىرىنىڭ دوملاپ چۈشۈۋاتقانلىغىنى كوردى ـ دە، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى توك سوققاندەك تىترەپ كەتتى.

ــ ئېيتقىنىڭ توغرا ئۇكام، ئۇنداقلاردىن ھەر نېمىنى كۈتۈش مۇمكىن، ــ دېدى ئالىم بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ، ــ لېكىن ھەقىقەت بەربىر غەلبە قىلىدۇ، ئۇلار ئېھتىمال بىر مەزگىل سەن ئېيتقاندەك ماڭا ئۇۋال قىلىشى مۇمكىن، بىراق ئاخىرى ئوزلىرى شەرمەندە بولىدۇ!.....

كەچكە يېقىن چىققان يېنىك شامال ئەمدى خېلى كۈچەيگەن ئىدى. سادىق قايتىپ كەتكەندىن كېيىن يالغۇز قالغان ئالىمنىڭ

ئوز قەلبىدە كېينىكى چاغلاردا پەيدا بولۇپ بارغانسېرى كۈچەيگەن ۋە شۇ تاپتا تومۇرلىرىدىكى قانلىرىنى دولقۇنلىتىۋاتقان ھەم شىرىن ھەم ئازاپلىق تۇيغۇلارنىڭ كۈچى بىلەن جانلىنىپ كەتتى.

ــ ئالىم ئاكا، سىز ناھايىتى ياخشى ئادەمسىز، مەن ئوزەمگە قانداق ئىشەنسەم سىزگىمۇ شۇنداق ئىشىنىمەن. ھەئە، مەن سىزگە چىن قەلبىمدىن ئىشىنىمەن.

ھاياتتا شۇنداق مىنۇتلار بولىدۇكى، ئاشۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە يۈز بەرگەن بىرەر ۋەقە، ئېيتىلغان بىرەر ئېغىز سوز بەزىدە نەچچە يىللىق، نەچچە ئون يىللىق ئومرۇڭدە كورگەن ئىشلار ۋە ئاڭلىغان سوزلەردىنمۇ چوڭقۇرراق مەزمۇننى بېرەلىشى مۇمكىن، ئالىم تېخى بۇنىڭدىن 2 ئاي بۇرۇن ئوزىگە غەزەپ-نەپرەت بىلەن قارىغان قىزنىڭ شۇ تاپتا ئېيتقان ئاشۇ بىرنەچچە ئېغىز سوزىدىن سادىق دوستىنىڭ ئوزىگە بىلدۈرگەن يۈكسەك ئىشەنچىسىنلا ئەمەس، يەنە ياش قەلبىدىن ئۈرغۇپ چىققان مېھرى-ۋاپا، ساداقەت ۋە ئوزىنى بېغىشلاش ئىستىگىنىمۇ چۈشىنىپ يەتتى.

ــ رەخمەت مېھرىۋان، ــ دېدى ئۇ ۋە قاداق باسقان قوللىرى بىلەن قىزنىڭ نازۇك، ئوتتەك قىزىق قوللىرىنى تۇتۇپ مەھكەم قىستى، ــ مەن سىزگە ئومۇرۋايەت قەرزدارمەن!

ئالىمنىڭ ئوتلۇق نەپەسىنى ئوز مەڭزىدە سەزگەن مېھرىۋان ئالىمنىڭ كوكرىگىگە بېشىنى ئاستا قويدى، ئالىم ئۇنىڭ تىترەپ

بىلەن ۋە ئالمان-تالمان يانچۇغدىن سەرەڭگە چىقاردى.

ــ سەرەڭگە ياقماڭ، ــ دېدى مېھرىۋان ۋە قايغۇلۇق تاۋۇشتا سوزىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئالىم ئاكا، ئۇلار سىزنى..... ئۇ ئارتۇقچە سوزلىيەلمىدى.

ــ مېھرىۋان، قەدىرلىك يولداش، ــ دېدى هاياجانلانغان ئالىم، ــ مەن هەممىنى بىلىمەن، بۇگۈنكى مەجلىستە مەن توغرىلىق قانداق قارار چىقىرىلغىنىنىمۇ بىلىمەن. بۇ ئىشقا مەن ئاللىقاچان ئىدىيە جەھەتتە هازىرلىنىپ قويغان، لېكىن مەن..... مەن سىزگە ئوخشاش ئاق كۆڭۈل، ئادىل بىر سەپداشنىڭ، كوپ-چىلىك ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماكا ئىشەنگىنى ئۈچۈن ئۆزەمنى تولىمۇ بەختلىك هىساپلايمەن! ئىشەنچىم كاملىكى، هەقىقەت بەربىر غەلبە قىلىدۇ!

ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇپ تۇرغان مېھرىۋانىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى نازۇك ياپراقتەك تىترەپ كەتتى. ئالىمنىڭ سوزلىرى ئۇنىڭ مادارسىزلانغان ۋۇجۇدىغا قايتا كۈچ بېغىشلىدى. "ئېخ، ئالىم! ــ دەپ ئويلىدى ئۇ، ــ نېمە دېگەن ئۈمىتۋار ئادەمسىز-ھە؟ مېنىڭ شۇ تاپتا قانداق قارارغا كەلگەنلىگىمنى بىلەمسىزكىن؟ ئىككىمىزنىڭ تەقدىرى ئوخشاش، بېشىمىزدا قارا بۇلۇتلار قانچە هوكۇرمىسۇن، مەن دائىم سىز بىلەن بىر سەپتە ماڭىمەن!"

ئۇ بېشىنى كوتىرىپ ئالىمغا قارىدى. ئۇشتۇمتوت چېقىلغان چاقماق يورۇغىدا ئۇنىڭ كوزلىرى ئالىمنىڭ دەرتمەن، ئۈمىتلىك، ئىشەنچ ۋە جاسارەتكە تولغان كوزلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ

خالىدىن ساتتار

بوراندىكى بۇركۇت

تاڭ شەپىگى چىڭگىز تېغىنىڭ دولقۇنسىمان چوققىلىرىغا قىزىل جىيەك تۇتۇپ، تۇن پەردىسىنى كوتىرىپ تاشلىماقتا ئىدى. ئىشچىلار رايونىدا خورازلار بەس-بەسته چىللاپ، يېڭى بىر جەڭگىۋار كۈننىڭ باشلانغانلىغىدىن دېرەك بەردى.

زاۋۇت بىناسىنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئوتۇپ، ئىشچىلار رايونىغىچە سوزۇلغان كەڭ تاش يولدا خېلىلا مايلىشىپ كەتكەن ئىشچى كىيىمى كىيگەن، ئوتتۇرا بوي، قاۋۇل بىر يىگىت چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ كېتىپ باراتتى. ئۇ نېفىت ئېلىش 2-ئەترىدىنىڭ باشلىغى ئىمىن ئىدى. ئىمىن ئەترەت ئىشخانىسىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىشىگە كورپۈسلار ئارىسىدىن ياش ئىشچى ۋەنلى يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئاچچىغى بىلەن ۋاقىرىدى:

ــ ئەترەت باشلىغى، شۇمۇ قىلىقمۇ؟

تۇرغان قەددىنى باغرىغا مەھكەم باستى. ئۇلار شۇ تاپتا ئومۇر يولىنىڭ ئاچىلىدا ئۇچرىشىپ، بىر يولغا بىرلىكتە قەدەم تاشلىغان چاغدا نىسپ بولغان بۇ يېڭى بەختىنىڭ شىرىن لەززىتىنى سۈرمەكتە ئىدى.....

باقچۇ؟!

شياۋژەن تازا جىلى بولغان ئىدى. لېكىن ئۇ، ئىسىنىڭ بۇنداق سالماقلىق قىياپىتىنى كورۈپ، "ئارتۇقچە قوپاللىق قىلۇەتتىمۇ، قانداق"دەپ ئويلاپ، ئۇيۇلۇپ قالدى. ئۇ جاڭ ئۇستامغا قاراپ قويۇپ سوزلەشكە باشلىدى:

ــ مەن شياۋجۇ بىلەن كېچىلىك ئىسمىنغا چىققان ئىدىم، ئىككىمىز ئىككى تەرەپكە بولۇنۇپ موم تازىلىغىلى كەتتۇق. كېچە سائەت 2 دە شياۋجۇ مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ: ئەترەت باشلىغى 11 ـ پونكىتقا "موم قىرىش پېچىغى چۇشمىگەن قۇدۇقلارنى تاقۇۋېتىڭلار، دەپ تېلېفۇن بېرىپتۇ، بىز قانداق قىلىمىز" دىدى. مەن ئىشەنمەي ئەترەت باشلىغى "ئىمىن ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ" دىدىم، شياۋجۇ: "ئىشەنمىسەڭ ئۇزەڭ بېرىپ سوراپباق" دىدى، مەن يۇگۇرۇپ پونكىتقا كېلىپ، ئەترەتكە تېلېفۇن بەرسەم ئادەم يوق ئىكەن، شۇ ئارىدا 11 ـ پونكىتتىكى فەن سىچى كىرىپ كەلدى ـ دە: "تاقاپ بولدۇڭلارمۇ، جۇرۇڭلار، كېتىمىز"، ــ دىدى. مەن "مەن ئىشەنمەيمەن، قۇدۇقنىمۇ ئەتمەيمەن"، ــ دىدىم، ئۇ "ئىشەنمەيدىغان نىمىسى بار، مەن ئوز قۇلىغىم بىلەن ئاڭلىدىم. ھەي، بىز بولساق بىر ئىشچى، ئەت دىسە ئېتىمىز، ئاچ دىسە ئاچمىز، زامانەڭ تۇلكە بولسا، سەن ئۇنىڭ تايغىنى بول، دىگەن گەپ بار، ھازىر ھەممىسى ئەمەل بىلەن گالىنىڭ كويىدا كويۇپ يۇرىدۇ، ئىمىنمۇ بىرەر ئامەتنىڭ شەپىسىنى سېزىپ قالدىمۇ! "ئالتۇن كورسە پەرىشتىمۇ

ئۇ يۇگۇرۇپ كەلگەچكىمۇ ياكى جىلى بولغانلىقتىنمۇ تېز-تېز نەپەس ئالاتتى. ئىمىن ئۇنىڭ باش-ئايىغى يوق گەپىگە بىردىنلا چۈشىنەلمەي سورىدى:

— شياۋ ۋەن، نىمە گەپ؟

— نىمە گەپمىش!؟ — دىدى ۋەنلى بويىنىنى تولغاپ، — نىمە گەپ ئىكەنلىگىنى ئۆزىڭىز بىلەرسىز؟!

بۇ چاغدا جاڭ ئۇستام، تېخنىك لى گو باشلىق بىرنەچچە ئىشچىلارمۇ يېتىپ كەلگەن ئىدى. جاڭ ئۇستام ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختاپ:

— شياۋ ۋەن، گەپنى ئالدىرىماي ئوچۇق قىلچۇ، زادى نىمە ئىش بولدى؟ — دىدى.

— نىمە ئىش بولماقچىدى، تېخى ئاخشاملا "بىر تامچە نېفىت دۇشمەنگە ئېتىلغان بىر تال ئوق، بىز ھاياتلا بولىدىكەنمىز بىرمۇ قۇدۇقنى قاقمايمىز" دەپ توۋلىغان ئادەم مانا بۇگۈن "موم قىرىش پېچىغى چۈشمىگەن قۇدۇقلارنى تاقىۋېتىڭلار" دەپ بۇيرۇق قىپتۇ، 11-پونكىتنىڭ ھەممە قۇدۇقلىرى تاقىلىپ كەتتى.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئىمىننىڭ ۋۇجۇدى جۇغۇلداپ كەتتى، مۇشتلىرى ئىختىيارسىز چىڭ تۇرۇلدى. لېكىن ئۇ، ئادىتى بويىچە ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ، ۋەنلىنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، سەممى ھالدا سورىدى:

— شياۋ ۋەن، بۇ قانداق ۋەقە، باشتىن-ئاياق سوزلەپ

ئوزلۇكسدىن يۈرۈشۈپ كېتىدۇ، قۇدۇقلارنىڭ ئېتىلگەنلىگى، لاقا-لۇققلارنىڭ چېقىلغانلىغىنىلا كورۈپ، چوڭ ئىشنى— لۇشيەن كۆرىشىنى ئۇنتۇپ قالمائلار" دەپ چالۋاقسىغان ئىدى. چاۋارنىڭ غەربزىنى چۈشەنگەن ئىمىن شۇ چاغدىلا ئۇنىڭغا قەتئى رەددىيە بەردى:

—بىزدە ئەسلىيىتى يوق سوپىدىن، تۇخۇمى يوق توخۇ ياخشى، دېگەن گەپ بار، —دىدى ئىمىن چاۋارنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ، —سەن سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋە قۇرۇلۇشىمىزغا نېپتىنىڭ قانچىلىك ئېھتىياجلىق ئىكەنلىگىنى بىلمەمسەن؟ نېپت ئىشلەپچىقىرىشىنى توختىتىپ "ئىنقىلاپ" قىلىشقا چاقىرىش، ۋەتەنىمىزگە "نېپت گادىيى" قالپىغىنى يېگۈزۈشكە ئۇرۇنۇش بولماي نىمە؟

مەجلىس ئەھلىمۇ چاۋارنى تەرەپ-تەرەپتىن ئەيىپلەشتى. چاۋار ئوزىنىڭ يېتىم قېلىپ، قولايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىغىنى سېزىپ، كېرىمنى ئىشقا سالماقچى بولۇپ، ۋاقىراپ-جاقىراپ گەپنى يوتكۈەتتى:

—سەن توھمەت قىلىۋاتىسەن! —دىدى ئۇ كەينىگە داجىپ، قولى بىلەن كېرىمنى كورسىتىپ داۋام قىلدى، —بوپتۇ، مېنىغۇ نىمە دېسەڭ مەيلى، كېرىمدەك يېقىن ئاغىنەڭگىمۇ توھمەت قىلامسەن؟ 12-پونكىت ئۇندىق، 12-پونكىت بۇندىق دەيسەن، 12-پونكىتنىڭ قۇدۇقلىرى ئېتىلگەندە، كېرىمنىڭ ئاغزىپ قېلىپ مىدىرلىيالماي ياتقانلىغىنى كىم بىلمەيدۇ. يېغا ياندىن، بالا

يولدىن چىقىدۇ-دە" دىدى. مەن: "نىمە بولسا بولسۇن، كەتمەيمەن" دېدىم. كېيىن ئويلىغانسېرى ئوغام قايىندى، زادىلا ئولتۇرالماي قالدىم، ئاخىرى شياۋجۇنى پونكىتتا قالدۇرۇپ، ئوزەم ئەترەت باشلىغىنى ئىزلەپ كەلگەن ئىدىم.

ــ بۇ بىر سۈيىقەست! ــ دىدى تېخىنىك لى گو غەزىۋىنى باسالماي، ــ كۇرەش كەسكىنلىشۋاتىدۇ، سىلەر قوۇدۇقنى ئەتمەي ياخشى قىپسىلەر.

كۇرەش ھەقىقەتەنمۇ كەسكىنلىشىپ، قالايمىقانچىلىق كوپەيگەن ئىدى. ئۇلۇشكۇن زاۋۇت پارتكومى ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈشنى كوزدە تۇتۇپ، ياچېيكا سېكرېتارلىرى يىغىننى ئاچتى، ئىمنمۇ يىغىنغا قاتناشقان ئىدى. ئىككىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ئاتالمىش "ئىقىمغا قارشى تۇرۇش جەڭچىلىرى" "زاۋۇت پارتكومغا ئوچۇق خەت" دىگەن بىرنىمىنى كوتىرىپ كىرىپ "پارتكوم ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئىنقىلاپنى باستى" دەپ چۇقان كوتىرىپ، پارتكوم سېكرېتارىنى قورشاپ، يىغىننى قالايمىقان قىلدى. ئىمن يىغىندىن قايتىپ كەلگەندە، 12-پونكىتنىڭ مەسئۇلى كېرىم "ئاغرىپ قالدىم" دەپ يېتىۋالغان، 12-پونكىتنىڭ قوۇدۇقلىرى بولسا بىر كۈندىلا پۈتۈنلەي ئېتىلىپ كەتكەن ئىدى. ئىمن كەچتە ياچېيكا كېڭەيتىلگەن يىغىننى چاقىرىپ، بۇ مەسىلىنى مۇزاكىرىگە قويغان ئىدى. ئىمنىڭ سوزى تېخى تۈگىمەيلا، چاۋار ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ سوزىنى بولۇۋەتتى، "ئىنقىلاپ ياخشى قىلىنسىلا، ئىشلەپچىقىرىش

توختاپ...ـ يولداشلار، نىمىگە قاراپ ئولتۇرىسىلەر، يۈرۈڭلار. ئىمىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايمىز، ـ دىدى ـ دە، چىقىپ كەتتى. ئۇنى ئەگىشىپ، ـ ھە، كورىمىز تېخى، ـ دەپ غۇدۇرغىنىچە كېرىمۇ چىقىپ كەتتى.

قالغان يولداشلار مەجلىسنى داۋاملاشتۇرىۋەردى. ئاخىرىدا سەپەرۋەر قىلىشقا بولىدىغان ھەممە ئادەمنى كېچىلەپ سەپەرۋەر قىلىپ، زەربىدار ئەترەت ئۈيۈشتۇرۇپ، ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپ 12 ـ پونكىتنىڭ ئېتىلگەن قۇدۇقلىرىنى ئېچىش قارار قىلىندى. ئىمىن يىغىندىن قايتىپ، بۇگۈنكى ئىشنىڭ تەييارلىغىنى ئىشلىگەن ئىدى، بۇگۈن كۆتۈلمىگەندە 11 ـ پونكىتتە بۇ ۋەقەنىڭ بولغانلىغى "ئېقىمغا قارشى تۇرۇش جەڭچىلىرى"نىڭ تېخىمۇ غالجىرلىق بىلەن ھەركەت قىلماقچى بولۇۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدۇردى. ئىمىن سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ـ يولداشلار ئەلنىڭ كوزى ئەللىك، كىم توغرا قىلدى، كىم خاتا قىلدى، بۇنى ئەل كوردۇ.

ـ بۇ تېلېفۇننى زادى كىم بەرگەندۇ؟ ـ دىدى شىاۋۋەن تىت ـ تىت بولۇپ.

ـ ئىت سوغۇق غاجىلغان يەرگە شولغىينى ئېقىتىدۇ، ـ دىدى جاڭ ئۇستام، ـ بۇ چوقۇم ئېنىقلىنىدۇ.

بىراق قۇدۇقلارنىڭ ئوچتىن بىر قىسمى تاقىلىپ كەتتى ـ دە! ـ دىدى تېخنىك لى گو ئېچىنغان ھالدا.

شوندىق، ئۇلار تەتۇر شامال چىقىرىپ ئىشنى ئاقساتماقچى، ـ

قېرىندىشىتىن دەپ، 12 - پونكىت قۇدۇقلىرىنىڭ ئېتىلىپ قېلىش جاۋابكارلىقىنى نېمىشقا ئۇنىڭغا ئىتتىرىسەن؟!

كېرىم ئوزۇنىڭ "ئاغرىپ قالدىم" دەپ ئىككى كۈن ئىشقا چىقماي قويۇشى بىلەنلا پونكىتتىكى قۇدۇقلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئېتىلىپ كەتكەنلىگىدىن خەۋەرلا چوچۇقەن ئىدى. ئۇ بۇگۈن مەجلىسكە زورمۇ - زور كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن مەجلىستە بولۇۋاتقان تالاش - تارتىشلارغىمۇ قۇلاق سالماي، بۇلۇڭغا كىرىۋېلىپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇگدەپ ئولتۇردى. چاۋارنىڭ "12 - پونكىت ئۇنداق، 12 - پونكىت بۇنداق" دەيسەن "كېرىمدە نېمە گۇنا" دېگەن سوزىنى ئاڭلاپ، "ئىمىن مېنى تالىغىلى تۇرغان ئىكەن - دە" دەپ ئويلىدى - دە، چاچراپ قوپۇپ:

— ئىمىن بوش تۇرسام جاۋابكارلىقنى ماڭا ئارتماقچىمۇ سەن. مەن سېنىڭ ئارپاڭنى خام ئوريغانمىدىم؟! — دەپ چۇقان كوتىرىشكە باشلىدى.

ئىشنىڭ ئوزىنىڭ كۇتكىنىدەك بولۇپ چىقىۋاتقانلىغىنى كورگەن چاۋار، تومۇرنى قىزىغىدا سوقماقچى بولدى - دە:

— ئىمىن، — دەپ ۋاقىرىدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى ئۇچلاپ، — سەن زادى مەجلىس ئاچماقچىمۇ ياكى باشقىلارنى بوزەك قىلماقچىمۇ؟ "ئىنقىلاپ" مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىدىكەن - سەن، قاتنىشىمەن، بولمايدىكەن قاتناشمايمەن، — ئۇ شۇ سوزلەرنى ئېيتىپ، ئىشىككە قاراپ ماڭدى، بوسۇغىغا كەلگەندە

چىقىپ، 2 ـ ئەترەتنىڭ "سەركىسى" بولۇۋالغان ئىدى. "ئېقىمغا قارشى تۇرۇش جەڭچىلىرى"نىڭ بىر قېتىملىق مەخپى يىغىنىدا "يۇقۇرى"نىڭ ئىش توختىسىلا مەركەز چوقۇم ئىپادە بىلدۈرىدۇ، دېگەن يوليورۇغى يەتكۈزۈلگەندە، ئۇ "بۇ ئەترەتتە رەھبەرلىك بەنزىسى تولۇق ئەمەس، مۇئاۋىن دۇيجاڭ ھېچ ئىشقا ئارىلاشمايدۇ. پەقەتلا ئىمىن پۈت تىرەپ تۇرۇۋاتىدۇ، كېرىم بولسا ئۇنىڭغا خىرىس قىلىپ يۈرىدۇ، ئىشەكنىڭ گۇشى ھارام بولسىمۇ، كۆچى ھالال. كېرىمنى ئىمىنغا سېلىپلا قويساق، ئىش تامام، ۋەسسالام، قوش مېغىزنىڭ تەمىنى شۇ چاغدا تېتىيمىز" دەپ ئىشنى 2 ـ ئەترەتتىن باشلاپ "ئۇلگە" كورسىتىشنى تەكلىپ قىلغان ئىدى. بۇ "تەكلىپ"نىڭ ئارقىسىدا ئۇنىڭمۇ كۆڭلىگە پۈككەن پىلانى بار ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ھازىر "ئىشلار كۆڭۈلدىكىدەك يۈرۈپ كەتكەن" ئىدى. ئاخشامقى يىغىنمۇ بۇزۇلدى. يىغىندىن كېيىن كېرىم ئىمىننىڭ نامىدا ھىلىقى تېلېفۇنىنى قاملاشتۇرۇپ بەردى، شۇڭا ئۇ بۇگۈن قۇدۇقلارنىڭ تاقىلىپ ئىمىننىڭ تالاڭدا قالغانلىق خۇش خەۋىرىنى كۈتۈپ، كۈن قوزا چۈش بولغىچە ئۇخلىغان ئىدى.

ئۇ، ئىشىكنىڭ بىردىن گۈلدۈرلەپ ئېچىلىشىدىن چۆچۈپ كارۋاتتىن قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى.

ــ مەن دېمىدىمۇ، ئىمىن بىر تەلۈە، بۇ ئىشنى قىلمەن دېدىمۇ قىلماي قويمايدۇ!ــ دېدى. قۇيۇندەك كىرگەن كېرىم چاۋارنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ،ــ ئەسلىدىلا ئىشنى بۇ يەردىن

دىدى ئىمىن كوپچىلىككە قاراپ، ــ بىراق شامالنىڭ گۈكرەشكە تاغ تەۋرىمەيدۇ. بىز داڭلىقلارنىڭ ھېچنىمىدىن قورقمايدىغان ئىنقىلاۋىي روھىنى ئۆگىنىپ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىدىغان بولساق، بۇ تەتۈر قۇيۇنغا چوقۇم تاقابىل تۇرالايمىز.

يىغىندىن كېيىن ئۇلار ۋەلىسپىتلىرىگە مىنىپ، خۇددى بەيگىگە چۈشكەن چەۋەندازلاردەك كەڭ نېفتلىككە قاراپ چاپتى.

چاۋار ئويغىنىپ كوزىنى ئاچتى، دەرىزىدىن چۈشكەن قۇياشنىڭ ئوتكۇر نۇرلىرى ئۇنىڭ كوزىگە سانچىلدى. ئۇ ئېرىنچەكلىك بىلەن بېشىنى كوتىرىپ، كارۋاتنىڭ بالدىغىغا قويدى ــ دە، كوزىنى يۇمغىنىچە خىيال سۈرۈشكە باشلىدى.

چاۋار ياغاق يۈز، دوقا ماڭلاي، ئورا كوز، 45 ياشلار چامىسىدىكى پاكار بويلۇق ئادەم بولۇپ، لەقمى "كىرپە" ئىدى. ئۇنىڭ "چامباشچىلىق" ھۈنىرى بار ئىدى. ئۇ، بۇ "گۈمپىسى"نى دەسمايە قىلىۋېلىپ، بىر قىسىم ياشلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغان، ھەتتا 2 ــ 3 شاگىرتىمۇ تۇتقان ئىدى. ئۇ، بۇ شاگىرتچاقلىرى بىلەن كېچە ــ كېچىلەپ ھاراق ئىچىپ ئەپسانە ھىكايە ئېيتىپ، ماجاڭ ئويناپ چىقاتتى. باشقىلار بىر نەرسە دېسلا مۇشت تەڭلەپ ھەيۋە قىلىپ قورقۇتاتتى. شۇڭا ئۇنى بەزىلەر "زومىگەر" دەپمۇ ئاتايتتى. بۇ قېتىم ئۇ بىردىنلا "ئېقىمغا قارشى تۇرۇش جەڭچىسى" بولۇپ قالدى. كېيىنچە يۇقۇرىدىن ئىشەنچلىك يولەنچۇك تېپىۋېلىپ، زاۋۇتتا خىلىلا "بازىرى"

ـ ئۇنىڭمۇ ئامالى بار، دىدى جاۋار قولىدىن قاس چىقىرىپ، ـ ئەتە كورسۇن!

* * *

جاك ئۇستام قۇدۇق ئاغزى ئۇسكۇنىسىنىڭ ئاخىرقى بىر تال بولتىسىنى چىڭىتىپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ تاش يولغا قارىدى. ئۇنىڭ سەل يۇمۇلغان كوزلىرىدىن بىر خىل تەشۋىش ۋە ئەندىشە جىلۋىلىنەتتى. چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ، پىشانىسىدە چوڭقۇر قورۇقلار پەيدا بولدى. ئۇ بېشىنى چايقاپ تىت ـ تىت بولۇپ، "ھەجەپ كەلمەسكە قالدى" دەپ پىچىرلاپ، پار قازىنى تەرەپكە قارىدى، ئۇ يەردە ئىمىن توپىغا مىلىنىپ، پار قازىنىڭ بۇزۇلغان يەرلىرىنى تەكشۈرۈپ، تۇزەۋاتاتتى، ئۇ شۇنچىلىك بېرىلىپ ئىشلەيتتىكى، جاك ئۇستامنىڭ ئوز يېنىغا كەلگەنلىگىنىمۇ تۇيمىدى.

جاك ئۇستام ئىمىنىنى ئوز بالىسىدەك ياخشى كورەتتى. ئۇ "ئىمىن بىرنەچچە كۇندىن بۇيان خىلىلا جۇدەپ كەتتى، ئاغرىپ قالمىسلا بولاتتىغۇ" ـ دەپ ئەنسىرىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ غەيرەت ـ جاسارىتى ۋە جۇرئىتىگە قايىل بولۇپ، "دادىسىنىڭ ئوزى" دەپ قويىاتتى. ئىمىننىڭ دادىسى جاك ئۇستامنىڭ دوستى ئىدى، ئۇلار "چىلبۇرىلەر ماكانى، كوداك سوكسوكلىق چول"نى ھەيۋەتلىك زامانىۋى نېفت شەھىرىگە ئايلاندۇرۇش يولىدا مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ جاپالىق جەڭ قىلغان ئىدى. ئىمىننىڭ مۇدھىش ئوتمۇشتە گور ئازاۋىنى

باشلماسلىق كېرەك ئىدى، ئەمدى ئۇ يوتقان-كۆرپىسىنى كوتىرىپ قۇدۇق بېشىغا كوچۇپلا بېرىۋاپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چاۋارنىڭ مىڭسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى، ئۇ سەكرەپ كارۋاتتىن چۈشتى-دە، كىيىمىنىمۇ كىيىشنى ئۇنتۇپ، جوزىنىڭ قېشىغا كېلىپ بىرتال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق-قاتتىق شورىدى ۋە كېرىمدىن كوزىنى قاچۇرۇپ دەرىزە ئالدىغا كېلىپ، تەكچىگە قويۇلغان بېلىقدانىدىكى رەڭمۇ-رەڭ بېلىقلارغا بىر پەس قاراپ تۇردى. ئاندىن ئوزىنى تەمكىن تۇتۇشقا تىرىشىپ:

—بوپتۇ، ئۇ هازىرچە شىلتىڭ ئېتىپ تۇرسۇن، هازىر ئىچكى ئولكىلەرنىڭ هەممىسىدە ئىسيانچىلار ئېقىمىغا قارشى قوزغالدى. يېقىندا ئۇرۇمچىدىمۇ بىر چوڭ يېغىن ئېچىلىدۇ، پۈتۈن شىنجياڭ قوزغىلىدۇ. ئىمىنىڭ تاماشىسىنى ئەنە شۇ چاغدا كۆرىمىز،— دىدى.

—ئىش قىلىپ، ئىش ئوڭدىن كەلسىلا بولاتتىغۇ.

—سەن تېخىچىلا دەككە-دۈككىدە يۈرەمسەن؟ ئىمىندىن قورقۇۋاتامسەن-يە؟

—هى، ئۇنىڭدىن قورقىدىغان نىمىسى بار؟

—ئىتمۇ قورقانىنى چىشلەيدۇ، ئاخشام ئوزەڭنى بىر كۆرسەتمەپسەڭ، ئۇ ئالاقزادە بولۇپ كېتىپ ئولتۇرالماي قاپتۇ، بىر-ئىككى قېتىم ئوزەڭنى تونۇتۇپ قويسائىلا، ئۇ تۇڭشىدۇ.

—بىراق، ئۇ هازىر قۇدۇق بېشىغا بېرىۋالدى-دە؟

ئىمىننىڭ ئامىنى دادىل يېتەكلىشى بىلەن، 3 كۈنلۈك قاتمۇقچىلىق جەڭ ئارقىلىق، 11 - پونكىتنىڭ قۇدۇقلىرى پۈتۈنلەي ئېچىلىپ بولدى، بۈگۈن 12 - پونكىتنىڭ ئېغىر بۈزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغان قۇدۇقلىرىغا تۈتۈش قىلىنماقتا. بىراق، كېرەكلىك سايمانلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە مەسئۇل بولغان تېخنىك لى گو بولسا، تېخىچە كەلمەيۋاتىدۇ.

بىردىن ۋەنلىنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇپ قاردى، ۋەنلى يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى.

— ئەترەت باشلىغى، ئەترەت باشلىغى، — دېدى ۋەنلى ھاسراپ تۇرۇپ، — چاۋار لى تېخنىكنى ئۇرۇپ يىقىتىپ قويۇپتۇ.

— نىمە؟ نىمىشقا ئۇرۇپتۇ؟ — سورىدى ئىمىن.

— لى تېخنىك، سايمان ئېلىپ بەر دىسە، "مانا ساڭا سايمان، سېسىق زىيالى" دەپ ئۇرۇپتۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يېقىن ئەتراپتا ئىشلەۋاتقان ئىشچىلارمۇ يېتىپ كەلدى، ھەممە غەزەپلىنىپ غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى. ئىمىن يولداشلىرىغا بىر قۇر قاراپ، تەمكىنلىك بىلەن:

— مەن ئۇزەم باراي، — دىدى.

— ياق، بولمايدۇ، — دېدى جاڭ ئۇستام ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — ئىمىن، ئىت ئىتلىغىنى قىلمىسا كۆڭلى تىنمايدۇ، ساڭا بىرەر ھادىسە يېتىپ قالسا، پۈتۈن ئەترەتنىڭ ئىشى ئاقسايدۇ. مەن باراي!

ئىمىن ئالدىدا تۇرغان ئۇستازىغا قاردى ۋە ئۇستىسىنىڭ

تارتىپ، ئات-كالىدىن بەتتەر خارلانغان دادىسى يېڭى جەمە-يەتكە چىن مۇھەببەت باغلاپ "ئومرۇم ياشاردى، بۇ چولمۇ ياشىنسۇن" دەپ قان-تەرىنى ئايىماي توككەن ئىدى. ئەپسۇسكى، رەھىمسىز ئەجەل ئۇنى بۇنىڭدىن 5 يىل بۇرۇن بۇ دۇنيادىن ئېلىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىمىنىڭ ئائىلىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنى ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ بىلگەن جاڭ ئۇستام ئۇلارنى دائىم يوقلاپ تۇردى. ئىمىن زاۋۇتقا كېلىپلا جاڭ ئۇستامنىڭ پونكىتىغا بولۇندى. ئۇزۇن ئوتمەيلا ئۇ ئۆزىنىڭ راستچىللىغى، ئىشچانلىغى، كەمتەر-تىرىشچانلىغى بىلەن ھەممە-نىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قالدى. ئۇ بىلمىگەننى تارتىنمايلا سورايتتى. سورىغاندىمۇ ئۆجۇر-بۇجۇرىنى قويماي سورايتتى-دە، ئاندىن قايتا-قايتا مەشق قىلاتتى. جاڭ ئۇستاممۇ بىلگىنىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرەتتى. ئىنچىكە مەشغۇلاتلارنى قولمۇ-قول تۇتۇپ ئۆگىتەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ 2 ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدىلا ئادەتتىكى مەشغۇلاتلارنى قىلالايدىغان بولدى، كېيىن مۇئاۋىن زەنجاڭ بولدى. ئاندىن جاڭ ئۇستام بىلەن يەنە بىرەيلەننىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ كىردى. مانا ئەمدى ئۇ ئەترەت باشلىغى بولۇپ، يۈكسىنىڭ ئېغىرىنى كوتىرىپ، ئاممىنى باشلاپ بوران-چاپقۇنلاردا بوران قۇشىدەك پەرۋاز قىلماقتا، ئۇ ھەر پەللە ئېشىپ، بىر قەدەم ئالغا باسقاندا، جاڭ ئۇستامنىڭ قەلبى ئىپتىخارلىققا تولۇپ ئىختىيارسىز سۆيۈنۈپ كېتەتتى.

كوزىدىن ئۇچقان غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاۋارنىڭ خۇنۇك كوز-لىرىگە قادالدى. — مانا مەن سېنى چىللاپ كەلدىم قېنى، ئام-بارغا مەرھەمەت قىل!

— مەن بارمايمەن.

— نېمىشقا؟

— ئىشىم بار.

— سېنىڭ ئىشىڭ ئامبارچىلىققۇ؟!

— بۇنى سۇرۇشتۇرۇش ھەددىڭ ئەمەس!

— مەن، چوقۇم سۇرۇشتۇرىمەن.

ئىمىن چاۋارنىڭ ئەھۋالىنى يېپىدىن-يېڭىسىگىچە بىلەتتى، ئۇ بۇرۇنلا ياچىيكا يېغىندا: "چاۋارغا ھوقۇق تۇتقۇزماسلىق كېرەك"، — دەپ تەكلىپ بەرگەن. ياچىيكا يېغىنىمۇ پۈتۈنلەي قوشۇلغان ئىدى، بىراق ئىمىن ۋاقتىنچە ئۇجرا قىلمىغان ئىدى، ئىمىن بۇ پەيتنى قولدىن بەرمەسلىك قارارىغا كەلدى-دە، ئالدىغا قىستاپ بېرىپ بۇيرۇق ئاھاڭدا دېدى:

— سەن ھازىر ئاچقۇچنى تاپشۇر، ھساۋاتنى ئوتكەز.

ئاچقۇچ — چۈشىدىمۇ ھوقۇق چۈشەۋاتقان چاۋارنىڭ جېنى ئىدى. ئۇ — "ئاچقۇچ ئاكاڭ قارىغايدا، مەن سايمان بەرمەسەم سەن نېمە قىلالايسەن؟ دەپ كورەڭلەپ، ھەمراللىرىمۇ يەل بېرىپ كەلگەن ئىدى، بۇ ئاچقۇچ بولغاچقا ئۇنىڭغا ئالى سورتـ-لۇق تاماكا، پېچەتلىك "شىپكە" ھارىغى، "بوداق قوينىڭ گوش"لىرى ئوزلۇكىدىن كېلىپ تۇراتتى. شۇ ئاچقۇچنىڭ خاسـ-

قولىنى تۇتۇپ، سەمىملىك بىلەن ھېچكىمگە سەزدۈرمەي قىسىپ تۇرۇپ:

ــ جاڭ ئۇستام، مېنىڭ بارغىنىم تۇزۇك.

ئۇمىن مەردانە قەدەم تاشلاپ يۇرۇپ كەتتى. جاڭ ئۇستامنىڭ يۈرىگى ئۇمىنىڭ قەدىمىگە تەڭكەش بولۇپ "دۇپ-دۇپ" قىلىپ سوقماقتا ئىدى. ئۇ "سېنىڭ قەلبىڭدە باشقىلارلا بار، پەقەت ئۆزەڭلا يوق" دەپ شۇنىڭدىن جاڭ ئۇستام يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئۇمىندىن كۆزىنى ئۈزمەي.

* * *

ئۇمىن دەسلەپ دوختۇرخانىغا بېرىپ، تېخنىك لى گۇنى يوقلاپ بولۇپ، كېرىمىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، ۋاقى چىگۈي باشلىق 6ـ7 كىشى ھە دەپ ھويلا چوڕۇۋاتقان ئىدى.

ــ ھارماڭلار، ــ دېدى ئۇمىن ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ كىنايە بىلەن، ــ ھە، چاۋاراخۇن سەن بۇ يەردە بىرلەشمە جەڭ قىلىپ بەك جاپا چېكىپسەن ـ دە!؟

ئۇمىنىنىڭ كۈتۈلمىگەندە كېلىپ قېلىشى ئۇلارنى ھودۇقتۇرۇۋەتتى. چاۋار شالاڭ كىرپىكلىرىنى چىمچىقلىتىپ، ئەندىكىكەن ھالدا ئەتراپىغا بىر قارىدى. ئاندىن گويا ئۇزىنى كورسەتمەكچى بولغاندەك ئالدىغا ئىككى قەدەم تاشلاپ ھەيۋە بىلەن:

ــ گېپىڭ بولسا تۇزۇك قىل، بولمىسا بىز سېنى چىللىمەدۇق، ــ دېدى.

ــ سەندە ئۇنچىلىك جۇرئەت يوق، ــ دېدى ئۇمىن. ئۇنىڭ

رىشقا بۇزغۇنچىلىق قىلغىنىغچە، باشقىلارنى ئالداپ ئازدۇرغىنىدىن تارتىپ، پارتىيىگە قارشى تۇرغان جىنايەتلىرىگىچە بىرمۇ-بىر پاش قىلىپ تاشلىدى. ئىمىننىڭ ھەققانى ئەيىپلەشلىرى ئۇنى ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ "ھىچكىم ئۇقمايدۇ" دەپ يۈرگەن خىيانەت مەسىلىلىرىنىڭ ئېچىپ تاشلانغانلىغى جېنىغا تەگدى. ئۇ ئىلەمدىن غەزەپكە كېلىپ، خۇددى غالجىر ئىتتەك پىقىراپ كەتتى، ئالىلبۇرۇن قولىدىن چۈشۈپ قالغان ۋادۇسىنى قولىغا ئېلىپ، ئىمىنگە تەڭلەپ دەۋەيلىدى.

ئىمىن چاقچاقلىق بىلەن ئۇنىڭ بىلىگىنى كاپ قىلىپ توتۇۋالدى.

— چاۋار! — دىدى ئىمىن ئۇنىڭ كوزىگە قادىلىپ تۇرۇپ، — ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چاۋارنىڭ كوز ئالدىدىن بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن بولۇپ ئوتكەن بىر ۋەقە چاقماقتەك چېقىپ ئوتتى: بىر قېتىم بىرلەشمە جەڭ ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، دەم ئېلىش ئارىلىغىدا چېلىش بولدى. چاۋار بىر يىگىتنى يېقىتۋالغاندىن كېيىن مەيدىسىنى كېرىپ، "مېنىڭ ئىمىن دۇيجاڭ بىلەن چېلىشىپ باقىقۇم بار" دەپ كورەڭلەپ كەتتى. ئىمىننىڭ "مەن چېلىشىمايمەن" دىگىنىگە قارىماي، ئۇنى سورەشكە باشلىدى، ئىمىن ئىلاجسىز مەيدانغا چۈشتى، چاۋار "پەيت كەلدى، بۇنى راسا كېلىشتۇرۇپ يەرگە ئۇرۇپ، باش كوتىرەلمەس قىلىۋېتەي" دىگەننى كوڭلىگە پۈكۈپ، بار كۈچىنى يىغىپ، ھەممە گۈمپىسىنى ئىشقا سېلىپ،

يىتىدىن ئۇنىڭ قولى ئۆزىراپ، ئەتراپىدا پەرۋانە بولىدىغان "ئىككى دۇنيالىق" دوستلىرى كوپەيگەن ئىدى. بۇگۈن ئىمىن ئۇنىڭ بۇ ئەگىگۈشتەرىگە قول سوزماقتا، ئۇ گويا يۇرىگىنى سۇغۇرۇۋالىدىغاندەك ئىككى قولى بىلەن مەيدىسىنى چىڭ قىسىپ، ئىختىيارسىز كەينىگە داجىپ:

ــ بەرمەيمەن، بەرمەيمەن، ــ دەپ ۋاقىرىۋەتتى.

ــ بۇ ياچىيكىنىڭ قارارى.

ــ مەن، ياچىيكىگىنى تونۇمايمەن، مەن "مەركەزنى تونۇيدىغان" ئاچقۇچنى ئولسەمۇ بەرمەيمەن، ــ چالۋاقىدى چاۋار.

ــ ھە، ئەمدى بىر ئېغىز بولسىمۇ يۇرەك سوزۇڭنى ئېيتمامسەن، ــ دىدى ئىمىن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ــ ھوقۇق دېگەن جىنىڭنى بېرىدىغان ئەپتى ـ بەشىرەڭنى ئاشكارىلىدىڭ. بىلىپ قوي، سېنىڭ قىلغانلىرىڭ ئاز ئەمەس.

ــ بۇ توھمەت، ھاقارەت!

ــ باشقىلارنى قويۇپ تۇرۇپ، ھازىرقىسىنى ئالايلى، ــ دىدى ئىمىن دوۋلىنىپ تۇرغان قۇم ـ توپا، خىش ـ كېسەك، ياغاچ ـ لىم باغلاپ تەخلەپ قويۇلغان قومۇش، ئىشىك ـ دەرىزە ۋە خالتىسى بىلەن ياتقان سمونتلارنى كورستىپ، ــ دولەتنىڭ بۇ نەرسىلىرىنى خالىغانچە يوتكەپ كېلىپ، خۇسۇسى ئىشقا ئىشلەتمەش جىنايەت ئەمەسمۇ؟

ئىمىن ئۇنىڭ دولەت مۈلكىنى دەسمايە قىلىپ، ھايانكەشلىك، خىنايەت قىلغىنىدىن تارتىپ، قۇدۇقلارنى تاقاپ، ئىشلەپچىقە-

ىنگه كىرىپ ئىشقا چىقمىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىمىن مەيدانىغا قايتىپتۇ، ئەتە زاۋۇت پارتكومى ئۇ يەردە نەق مەيدان يىغىنى ئاچىدىكەن" دىگەن خەۋەر ھەش-پەش دىگۈچە ھەممىگە ئاڭلاندى.

كېرىم بۇ خەۋەرنى خوتۇنىدىن ئاڭلاپ، خۇددى ئىلان چاقىغاندەك تولغۇنۇپ تىپىرلاپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە خوتۇنىنىڭ زەردە بىلەن: "چاۋار دىگەن بىرنىمىنى خۇددى ئاتاڭدەك قىلىپ كېتىۋىدىڭ، ئەمدىغۇ تويغانسەن" دىگەن تاپا-تەنىسى ئۇنى تۇگمەن تېشىدەك بېسىپ قەددىنى بۇكلۇەتتى. ئۇ بېشىنى ئىككى ئالقىنىدا قىسىپ ئولتۇرۇپلا قالدى.

ئوتكەندە ئىمىن كېلىپ چاۋارنىڭ جىنايەتلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇنى ئامبارچىلىقتىن ئېلىپ تاشلىغاندىن كېيىن، كېرىم: "چاۋارلارنىڭ ئىشمۇ، گۇلدۇرى بار، يامغۇرى يوق ئىشقا ئوخشايدۇ" دىگەن ئويغا كېلىپ، ھويلا چورۇشتىنمۇ قول سىلكىگەن، چاۋاردىنمۇ ئۇزىنى قاچۇرۇپ ئويدىن چىقماي يېتىۋالغان ئىدى. مانا ئەمدى ھەممە ئايدىڭ بولدى. ئىمىن يېڭىپ چىقتى. "ھەي، باشتىلا ئىمىننىڭ گېپىگە كىرسەم بۇ بالاغمۇ يولۇقماس ئىكەنمەن، ئۇ مەن بىلەن سوھبەتلەشكىلى 20-30 قېتىم كەلدى، ۋاپاغا جاپا قىلىپ قوغلاپ چىقىرىۋەتكىنىمچۇ"، ئىمىن باشتىلا:

—يولداش كېرىم، ئوغىدىن شىپا ئىزلىمە، ئوغرىدىن ۋاپا، ئەمدى چاۋارغا ئەگەشكەنىڭ پايدىسى يوق، بىز ۋاقىرىغان

تىپچەكلەشكە باشلىدى. ئىمىن بولسا ئۇ قاياققا سورىسە، شۇ ياققا بۇرۇلۇپ تۇرىۋەردى. ۋاقىت ئوتكەنسېرى چاۋار چىڭقىلىپ، چېكە تومۇرلىرى كوپۈپ، چىلىق-چىلىق تەرگە چومىدى. ئۇ، ۋاقىتنىڭ يانپاشقا ئالاي، بولمىسا ھاردۇرۇپ قويىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئوزىچە شاپىلا قىلىپ ئىمىنگە "ئىچ قوينىغا كىردى"، لېكىن كۈتمىگەندە، ئىمىن كاپىلا قىلىپ بىر قولىدا ئۇنىڭ گەرىسىدىن، بىر قولىدا كاسسىدىن قاماپ تۇتتى-دە، خۇددى چۈجە ئالغان سادەك ئۇنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ بېشىدىن ئاشۇرۇپ كوتىرىۋالدى. چاۋار "ئىم، ئەمدى تۇگەشتىم" دەپ قورقۇپ تامدەك تاتىرىپ كەتتى، ئىمىن بولسا ئۇنىڭ ئويلىغىنى-دەك ئۇنى "يەرگە ئۇرمىدى" ئەكسىچە مەيدانىنى بىر ئايلاندۇ-رۇپ چىقىپ پەم بىلەن ئوز ئورنىغا ئاستا قويۇپ قويدى. پۈتۈن مەيداندىكىلەر چۈقان سېلىشىپ كەتتى. چاۋار ئەلەمدىن ئولگۈ-دەك بولدى، شۇ چاغدا چاۋار "بۇنىڭ گۇمپىسى بار ئىكەن" دەپ ئىككىنچى ئىمىن بىلەن تۇتۇشماس بولغان ئىدى.

ــ چاۋار، ــ ئاچقۇچنى ئەككە، ــ دىدى ئىمىن ئۇنىڭ قولىنى تېخىمۇ قىسىپ.

چاۋار ئەمدى يەنە بىشەملىك قىلسا ئوزى ئۈچۈن ياخشى ئاقىۋەت يوقلۇغىنى سېزىپ، ئىلاجسىز ۋادۇنى تاشلاپ، بەل تاسمىسىغا زەنجىرلەپ قويغان ئاچقۇچنى ئېلىپ ئىمىنگە ئۇزاتتى.

* * *

"ئىمىن ئېتىلگەن قۇدۇقلارنى ئېچىپ بوپتۇ، چاۋارنىڭ كەيـ-

دەك ئىمىددىن يىراقلىشىپ، ئاخىرىدا چاۋارغا يولۇقتى.

كېرىم خوتۇنىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەقىل تاپقاندەك بولدى، لېكىن چاۋارنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ قىلغان ئىشلىرىنى ــ يالغان ئاغرىق بولۇۋېلىپ 12 ــ پونكىتنىڭ قۇدۇقلىرىنىڭ ئېتىلىشىگە سەۋەپ بولغانلىغى، چاۋارنىڭ بىر بوتۇلكا ھاريغىنى ئىچىپلا ئىمىنىڭ نامىدا تېلېفۇن بەرگەنلىگى.....نى ئويلاپ "ئەمدى قايسى يۈزۈم بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا بارارمەن" دەپ ئىككىلەنىپ قالدى. شۇ ئەسنادا ئىشكنى بىرسى قاقتى، ئۇ، بۇ قاق سەھەردە كىملەن كىمدۇ، دەپ ھەيران بولۇپ ئىشكنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىمىن بۇرۇنقىدەكلا مۇلايىم، يېقىملىق كۈلۈپ تۇراتتى، كېرىم بۇنداق بولۇشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى. ئۇنىڭ قەلبى ئورکەشلەپ، كوزىگە لوممىدە ياش كەلدى ۋە: "ئىمىن، جان دوستۇم!" دەپ ۋاقىرىغىنىچە ئۇزىنى ئىمىنىڭ قۇچىغىغا ئاتتى.

ــ بۇ ساۋاقنى ئېسىڭدە چىڭ تۇت، ــ دىدى ئىمىن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە دوستانە قېقىپ تۇرۇپ، ــ ياخشى ــ ياماننى كوردۇڭغۇ.

ئۇلار بىر پەس سوھبەتلەشكەندىن كېيىن ئىش مەيدانىغا يۈرۈپ كەتتى.

* * *

ئۇلار كەلگەندە ئىش مەيدانى ئاجايىپ جانلىنىپ كەتكەن ئىدى. ۋەلسىپىت بىلەن ئۇچقاندەك كېلىۋاتقان ئىمىن بىلەن كېرىم بۇ جەڭگىۋار مەنزىرىگە تويماستىن قارايتتى.

شوئاربغا ئەمەس، ئەملي ئىشىغا قارىشىمىز لازىم. قارىغىنا، كەك ئاممىا نىمە ئىش قىلىۋاتىدۇ، چاۋارنىڭ كەينىگە كىرىپ، سىلەر نىمە ئىش قىلىۋاتىسىلەر، ــ دەپ ئەسكەرتكەن ئەمەسمۇ؟

"ھەي، ھەممە گۇنا ئۇزەمدە!....." كېرىم ئەنە شۇنداق پۇشايماندا پۇچۇلۇنۇپ، كېچىچە كىرپىك قاقماي چىقتى، تاك سۇزۇلگەندە قاپاقلىرى غەينۇلىدەك ئېسىلىپ، كوزلىرى قىزىرىپ، خاموش بولۇپ قالدى.

ــ ئويدە ئولتۇرۇپ، بېشىڭنى تامغا ئۇرساڭمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ، ــ دىدى ئاخىرى ئۇنىڭ ھالىغا ۋاي دېگەن خوتۇنى يول كورسىتىپ، ــ ئىمىنىڭ ئالدىغا بارمامسەن، ئىككىلار بۇرۇن خېلى يېقىن ئىدىڭلارغۇ؟

ئىمىن بىلەن كېرىم ھەقىقەتەنمۇ قەدىناس دوستلار ئىدى. ئۇلار بىللە ئوستى، بىرگە ئوقۇدى، بىر كۇندە شەرەپ بىلەن نېفىتچىلار كىيىمىنى كىيىپ، بىر ئەترەتتە ئىشچى بولدى، خوشاللىقتىمۇ ـ قايغۇدىمۇ بىرگە بولدى. كېيىن مەدىنىيەت زور ئىنقىلاۋى باشلانغاندا، بەزى مەسىلەر ئۇستىدە بۇ ئىككى دوست ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ كېلىپ چىقتى. كېرىم كېيىن "ئىسيان كوتىرىش"، "ئېقىمغا قارشى تۇرۇش" مەستانىلىرىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ كەتكىلى تۇردى. ئىمىن ئۇنىڭ بەزى كەمچىلىكىلىرىنى كورسىتىپ بەرسە، ئۇ، "تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزلەۋاتىدۇ"، "پادا باققاندا دوست بولۇپ، ياڭاق چاققاندا ئايرىلغان ئوخشايمىز" دەپ گۇمانلىنىپ يۇردى. ئاداشقانغا ياماشقان دېگەن-

هکایىلەر

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيتى شىنجياڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۇبئسى تەرىپىدىن تۈزۈلدى

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1980 - يىل 3 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى

1980 - يىل 3 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى

قالتىق قەغەز مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 1.30 يۈەن

ئادەدى مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 0.85 يۈەن

ئەنە نېفىت ئېلىش ئىشچىلىرى خۇددى باھار قالىغاچلىرىدەك قۇدۇقلار ئارىسىدا پەرۋاز قىلماقتا. قۇدۇق بېشىدا ياش ئەزىمەت-لەر نەچچە مىڭ مېتىر ئۇزۇن سىمغا ئۇلانغان موم قىرىش پىچىغىنى كۆچ بىلەن بېسىپ، بىر سۇڭ-بىر سۇڭدىن قۇدۇق ئىچىگە چۈشۈرۈپ موم تازىلىماقتا. ئۇلارنىڭ يۈزىدىن مۇنچاق-تەك تەر تامچىلىرى سىرغىپ چۈشمەكتە. ئۇلارنىڭ بىلەكلىرى زورۇقۇپ ئىششىپ، پۇتلىرى تاياقتەك قېتىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ھەممە كىشىنىڭ چىرايىدا بىر خىل غەلىبە شاتلىغى جىلۋىلىنەتتى. ئۇزۇن سوزۇلغان تۇرۇبىلاردا دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان نېفىت ئېقىمىغا ئىشچىلىرىمىزنىڭ قانچىلىك قان-تەرلىرى سىڭىۋاتىدۇ-ھە!؟

كېرىم بىلەن ئىمىن جاڭ ئۇستام ئۇلارنى كۆتۈپ تۇرغان ئىگىزلىككە يېتىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا پايانسىز نېفىتلىك قۇچاق ئاچتى.

باھار شامىلىدا قىزىل بايراقلار جەۋلان قىلاتتى..... كەڭ نېفىتلىك تاڭ قۇياشىنىڭ ئالتۇن نۇرىدا تاۋلىنىپ، ئوتقاشتەك قىزىرىپ كەتكەن ئىدى.